[illegible]
1914

ÎNCERCARE

ASUPRA

SEMASIOLOGIEI LIMBEI ROMÂNE

STUDIE ISTORICE

DESPRE TRANSIŢIUNEA SENSURILOR

DE

LAZĂR ŞAINEANU

Licenţiat în Litere şi Filosofie.

CU O ALOCUŢIUNE-PREFAŢĂ DE D. **B. P. HASDEŬ.**

Introducere.— Creştinismul şi limba.— Analogia.
Metafora. — Limitarea şi generalisarea sensurilor.
Scăderea cuvintelor. — Conclusiune.

EX LIBRIS
ROSETTI

BIBLIOTECA CENTRULUI DE
CERCETĂRI FONETICE ŞI DIALECTALE
INVENTAR CĂRŢI Nr. 15.195

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMANE
1887.

Librăria Papeterie şi [illegible]
IANCU ESKENASI
Bul. Elisabeta 16, (Palat [illegible]

IN LOC DE PREFAŢĂ*

Domnule Şăinene,

Nemuritorul mitropolit Dosofteiŭ zice într'un loc din *Vieţile Sfinţilor*: «In ce chip doresc bogătaşiĭ să aĭbă cuconĭ pre urmă la avuţăĭa lor, aşĭa şi filosofiĭ la dăscăliĭa lor doresc să lase ucinicĭ pre urmă....»

Ca istoric, ca filolog, ca linguist, las şi eŭ treĭ «ucenicĭ», de carĭ am tot dreptul de a fi mândru: unul, d. Tocilescu, este astăzĭ coleg al meŭ, şi aş dori ca şi ceĭlalţĭ doĭ, d. Bianu şi d-ta, să'mĭ fiţĭ de asemenea colegĭ cu o zi maĭ curând.

In curs de anĭ îndelungaţĭ, doĕ şcolĭ diametralmente opuse, de o potrivă tendenţioase, dar fie-care într'o altă direcţiune, pretindeaŭ a studia naţionalitatea română. Una era mişcată de un patriotism rĕŭ înţeles, care o făcea să vază pretutindenĭ numaĭ acuiĭa romană; cea-laltă se sbucĭuma a înnegri neamul românesc pe toate tărîmurile, scălciând originile noastre, caracterul nostru, trecutul şi năzuinţele.

Din cele doĕ şcolĭ, cea pretinsă patriotică era maĭ bună, căcĭ — cel puţin — ea pleca de la inimă; pe când cea-laltă

---

* Această lucrare, reprodusă din *Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie*, a fost presentată ca tesă pentru Licenţă înaintea Facultăţiĭ de Litere şi Filosofie din Bucurestĭ. Cu acea ocasiune d. Hasdeŭ, Presedintele juriuluĭ de promoţiune, a bine-

TABLA DE MATERII

Partea I

O Alocuțiune-Prefață de d *B. P. Hasdeŭ*. . . . . p. III—IV

I. Introducere . . . . p. 3—24

§ 1. *Locul Semasiologieĭ în sfera științelor filologice* (3—5): Domenul ideal al limbeĭ încă neexplorat (3). — Hovelaque și Steinthal despre obiectul Linguisticeĭ (4). — Clasificarea eĭ de către Schleicher și Heerdegen (4). — Aprețiarea și completarea aceste clasificărĭ de către d. Hasdeŭ (5).

§ 2. *Literatura semasiologică*: Revistă critică a principalelor publicațiunĭ privitoare la această știință (5—7; cf. 254).

§ 3. *Scopul și necesitatea Semasiologieĭ* (7-13): Pott, Benary și Reisig atrag ceĭ dintâĭ atențiunea asupra unor asemenea studie (7). — Dificultatea cercetărilor semasiologice (8). —Opiniunile respective ale luĭ Curtius și Steinthal (9).—Critica lor de către Geiger (10).— Necesitatea considerăriĭ elementuluĭ semasiologic în cercetarea etimologică a cuvintelor (10). — Exemple de cuvinte *(dihanie* și *mângăiere)* urmărite în evoluțiunea lor istorică (11—13).

§ 4. *Importanța studielor semasiologice* (14—17): Insemnătatea generală a limbeĭ (14; cf. 244). — Cuvinte privite ca momente istorice *(bătrân, rumân)* și culturale (*litfă, iscăli*) din vĭața unuĭ popor (14—16). — Limba documentul cel maĭ eloquent al timpurilor preistorice (16—17).

§ 5. *Principie semasiologice* (17—24): Schematismul luĭ Haase și simplificarea 'ĭ de Heerdegen (17—18). — Lipsurile ambelor (18). — Asociațiunea ideilor și uĭtarea ca principaliĭ factorĭ semasiologicĭ (18—19). — Rolul metaforeĭ în vĭața limbeĭ (19). — Locke asupra uĭtăriĭ (19). — Efectele eĭ asupra modificăriĭ graiuluĭ (20—21). — Restrîngerea cuvintelor (21).—Scăderea și lărgirea lor (22—23).—Influența religioasă și culturală (23). — Dispunerea materialuluĭ semasiologic (24). — Imposibilitatea fixăriĭ absolute a unuĭ itinerar ideal al cuvintelor (24).

II. Creștinismul și limba. . . . . p. 25 - 64

§ 1. *Influența Creștinismuluĭ asupra limbeĭ* (25 - 27): Modificarea sensuluĭ cuvintelor prin introducerea noueĭ credințe (25). — Exemplu (vorba *pedepsesc*) de influența moralisătoare a Creștinismuluĭ (25—27). — Literatura respectivă (27).

§ 2. *Terminologia creștină la Românĭ* (28—64): Fondul eĭ primitiv latin (28). — Contingentul slavo-grec ca pătură posterioară a nomenclatureĭ religioase (29). — Generalisarea sensuluĭ la vorba *creștin* (31—33). — Deducțiunea d-luĭ Slavicĭ (33). — Reminiscențe păgâne în cuvîntul *sfînt* (35—37). — Calendarul popular român (40—41). — Origina *Crăciunuluĭ* și a *colindeĭ* (43—45). — *Rusaliile* ca sĕrbătoare și ca ființe mitice (46).— Vorba *comândare* (49—50).—Diferențiarea logică a cuvîntuluĭ *pomană* (50-51).

— Prototipul formeĭ *Dumnezeŭ* (53). — Cuvîntul *strigoiŭ* ca apelativ pentru «zeiĭ păgâneștĭ» și origina istorică a acesteĭ numirĭ (54—55). — Frăția de cruce (57—58). — Origina vorbeĭ *drac* și paralelisme linguistice pentru sensul eĭ de «vrăjmaș» (59—60).— Clasificarea linguistică a numelor draculuĭ (61—62).—Diferențiarea cuvîntuluĭ *tartar* (64).

III. Analogia . . . . p. 65—87

§ 1. *Analogia ca factor semasiologic* (65—66): Importanța analogieĭ pe terenul Semasiologieĭ (65).—Exemple de influențe literare (65).—Causa analogiilor semasiologice (66).

§ 2. *Nuanțe slavice* (66—84): Max Müller asupra nuanțelor germanice în limbile romanice (66). — Părerea luĭ Littré (67)— Influența slavică (67; cf. 247). — Biblia ca factor cultural (68—69). — Origina biblică a locuțiuniĭ «a *paște* (=urmări) păcatul pe cineva» (69—70). — Suplinirile introduse în limbă prin traducerea cărților sfinte (70). — Tesa d-luĭ Hasdeŭ despre amestecul limbilor (71). — Erorĭ linguistice ale vechilor traducĕtorĭ (72). — Pleonasme inconsciente (72).—Nuanțe slavice generalisate (73—81). —Sensul amalgamat de *lege* și *religiune* constitue oare un amestec saŭ ba? (79).— Analogiĭ falșe (79)—Nuanțe slavice neintrate în limba populară (81—84).

§ 3. *Analogiĭ româno-albanese* (84—87): Miklosich, Schuchardt și Gaster asupra elementelor comune celor doă limbĭ (84). — Lipsurile acestor cercetărĭ (85). — Relevarea afinităților albano-române cu privire la elementul latin (85—87).

Partea II

IV. Metafora . . . . p. 88—156

§ 1. *Viața metaforică a limbeĭ* (88—89): Caracterul dicțiuniĭ prosaice și poetice (88). —Schoppenhauer asupra importanțeĭ epitetelor în poesie (88). — Poesia latentă a limbei și dispariţiunea elementuluĭ metaforic înaintea porniriĭ intelectuale către abstracțiune (89).

§ 2. *Definițiunea și însemnătatea metaforeĭ* (89—100): Aristotele, Quintilian și Iordache Golescu asupra metaforeĭ retorice (89). — Max Müller asupra metaforeĭ linguistice (89—90). — Metafora radicală și poetică (90—91). — Importanța metaforeĭ. Exemple din fauna și flora graĭuluĭ (92—94). — Metafora ca moment etic (94—96). — Varietatea expresiuniĭ metaforice (96—99). — Metafora ca auxiliar în cercetărĭ etimologice (100).

§ 3. *Simbolismul corpuluĭ omenesc* (101—106): Turgot asupra metaforelor populare (101). — Caracterisarea lor de către Diez (102). — Simbolismul mâniĭ drepte și al celeĭ stângĭ (103—104). — Exemplu de o metaforă populară românească (105—106).

§ 4. *Importanța metaforeĭ pentru precisarea caracteruluĭ național* (106—124): Limba ca focar al vieţiĭ naționalĭ. Caracteristica metaforelor latine (106—107). — Indiferența religioasă și superstițiunea oglindite în graĭul metaforic al Românuluĭ. Constatarea acestor momente etice dealungul vieţiĭ sale istorice (107—109). — Cantemir și Jipescu asupra superstițiunilor poporuluĭ român (108—109). — Ignoranța cleruluĭ și consecințele sale (109—112). — Parodiarea cântărilor bisericeștĭ (112—113). — Cuvinte religioase cu sens profan (112—124).

§ 5. *Abstractum ex concreto* (124—132): Locke asupra originiĭ ideilor abstracte (125). — Analisa uneĭ seriĭ de cuvinte abstracte (126—129). — Abstracțiunea în limbile semitice (130). — Elementul popular în formarea limbilor neolatine (130—132).

§ 6. *Psicologia populară română* (133—156): In ce stă bogăția uneĭ limbĭ? (133—134). — Asociațiunĭ psicologice (134—135). — Comparațiunea limbeĭ metaforice române cu cea spaniolă (135—138). — Cristalisarea obiceĭurilor trecutuluĭ în locuțiunile metaforice (138—140). — Caracteristica graĭuluĭ popular (140—142). — Materialisarea noțiunilor abstracte (142—156).

Partea III

V. Generalisarea şi limitarea cuvintelor. . . . . p. 156—199

§ 1. *Observaţiunĭ preliminare* (156 - 158) : Viaţa limbeĭ e însufleţită de o mişcare perpetuă (156). — Părerile luĭ Adam Smith şi Leibniz despre specialisarea şi generalisarea cuvintelor (156—157). — Conciliarea acestor părerĭ (157 —158).

§ 2. *Lărgirea sensuluĭ* (158--170) : Generalisarea treptată a semnificaţiunilor; *arunc* şi *cutrier* aparţin primitiv limbeĭ agricole, *înţarc* şi *smulg* graĭuluĭ cĭobănesc, ĭar *sbucĭum* celuĭ vînătoresc (158 -159). — Cuvinte latine generalisate româneşte (159—165). Cuvinte generalisate în limba modernă (165 - 170).

§ 3. *Generalisarea numelor proprie* (170 — 180) : Nume de popoare generalisate. Poreclele etnice (170—172). — Exemple de nume proprie devenite apelative (172—180).— *Solomonie* şi *şolomonar* (177—178). — Numele împăratuluĭ Traĭan în închipuirea popoarelor (180).

§ 4. *Restrîngerea sensuluĭ* (180 199) : Specialisarea semnificaţiunilor (180—181). — Cuvinte latine specialisate româneşte (181—185). — Cuvinte specialisate în limba modernă (185 — 199).

VI. Scăderea sensuluĭ . . . . p. 199 - 24

§ 1. *Scăpătarea cuvintelor* (199 — 202) : Variabilitatea în soarta cuvintelor (199 — 200). — Inălţarea şi scăpătarea lor (201—202).

§ 2. *Degenerarea şi rafinarea cuvintelor* (202 225) : Exemple de degenerarea sensuluĭ (202—216). — Exemple de rafinarea cuvintelor (216 —225).

§ 3. *Pesimismul în limbă* (225—229) : Tendenţa peiorativă a graĭuluĭ (225 - 226). — Exemple istorice de o atare tendenţă (226—229).

§ 4. *Scăpătarea numelor proprie* (230--237) : Caracterisarea acesteĭ decadenţe de către d. Hasdeŭ (230). — *Rumânia* şi *vecinia* (231—235). — *Litfă* şi *letin* (235—237).

§ 5. *Soartea tragică a titulatureĭ străine la Românĭ* (237 —248) : Contrast între titulatura pămînteană şi cea exotică (237). — Laurian şi Maxim asupra acesteĭ chestiunĭ (238—239). — Scăpătarea desăvîrşită a titlurilor şi rangurilor străine (239—242).

Conclusiune . . . . p. 243 - 253

Părerea luĭ Ludwig Geiger despre causa schimbăriĭ sensuluĭ. Combaterea acesteĭ părerĭ (243). — Resumat sintetic al materiilor tractate (244). — Idea uneĭ statistice semasiologice şi aplicarea eĭ la elementele lexicale ale limbeĭ române (244). -- Caracterisarea elementuluĭ latin (244 —247). — Elementul slavic (247 — 248). — Elementul maghĭar şi grecesc (248 - 249) — Elementul turcesc (249—253).

Adaose şi îndreptărĭ . . . . p. 254

Indicele cuvintelor române. . . . . p. 255 —258

Indicele numelor proprie . . . . p. 259

NB. La p. 14, rîndul 12, citeşte «un filosof american» în loc de «un poet engles» ; la p. 22, nota 2 «Ueberweg» în loc de «Drobisch».

I. INTRODUCERE.

§ 1.

Locul Semasiologieĭ în sfera ştiinţelor filologice.

Peste doă-treĭ decenie Europa va serba centenarul, de când s'a pus temelia uneĭa din ştiinţele cele maĭ fecunde în resultatele sale, cu care se făleşte secolul nostru. Linguistica saŭ Ştiinţa limbeĭ a dat o nouă direcţiune moduluĭ de a concepe şi studia vĭaţa şi sufletul popoarelor. De la întemeĭerea eĭ de către Franz Bopp până astăzĭ, generaţiunĭ de discipulĭ aŭ continuat opera maĭestruluĭ şi aŭ consacrat puterile lor spre a grămădi acele imense tesaure, carĭ aŭ aruncat o lumină cu totul neaşteptată asupra epoceĭ primitive a omeniriĭ şi maĭ cu seamă a popoarelor ario-europee.

Ştiinţa limbeĭ însă e departe de a se fi constituit în întregimea eĭ; ba încă unele din ramurile sale, şi dintre cele maĭ importante, sînt abĭa în punctul de formaţiune. Până astăzĭ linguiştiĭ aŭ acordat o importanţă esclusivă părţiĭ empirice a ştiinţeĭ lor, îndreptându'şĭ atenţiunea întru aprofundarea legilor fonetice, fără a ţinea seamă de mecanismul, cu care spiritul operă diferitele transiţiunĭ logice.

Şi cu toate acestea forma cuvîntuluĭ stă într'o intimă legătură cu idea, ce o încorporează, şi una e reciproc influenţată de cealaltă (1). Sonul şi sensul merg paralel unul cu altul. Maĭ toate fenomenele, carĭ supravin pe terenul foneticeĭ, îşĭ aŭ corespunzĕtoarele lor în vĭaţa ideală a limbeĭ (2).

---

(1) Wilhelm de Humboldt: *Der Begriff vermag sich eben so wenig von dem Worte abzulösen, als der Mensch seine Gesichtszüge ablegen kann*: «Idea se poate desface de cuvînt tot atât de puţin ca omul de fisionomia sa.»

(2) Totuşĭ sensul, ca element intelectual al limbeĭ, poate încerca maĭ multe schimbărĭ de cât sonul, elementul sĕŭ material. Comp. Steinthal, *Ueber den Wandel der Laute und der Begriffe* în *Zeitschrift für Völkerpsychologie*, tom. I, p. 416—432.

Este într'adevĕr inexplicabilă concepţiunea mărginită şi unilaterală, ce şi aŭ format'o uniĭ despre obĭectul Linguisticeĭ. Hovelaque, bunăoară, esclude din sfera acesteĭ ştiinţe nu numaĭ Semasiologia, dar şi sintaxa: totul se reduce la studiul foneticeĭ şi al morfologieĭ (1). Pentru Steinthal ramura atât de interesantă a Semasiologieĭ se pĭerde în vaga filosofiă a limbeĭ (2).

Trebue dar determinat, înainte de toate, locul ce'l ocupă Semasiologia în sfera Linguisticeĭ.

D. Hasdeŭ, expunênd un noŭ punct de vedere asupra ramificaţiunilor Gramaticeĭ comparative, a supus uneĭ analise pătrunzĕtoare diferitele clasificaţiunĭ linguistice, propunênd o nouă ramificaţiune, cea maĭ vastă din cele existente, care satisface toate exigenţele, la carĭ aŭ dat naştere progresele ştiinţeĭ. Ea ne va servi drept punct de plecare în expunerea ce urmează (3).

Singurul, carele a acordat Semasiologieĭ un loc special în Linguistică, a fost Schleicher. Pornind de la consideraţiunea, că treĭ momente caracteristice determină existenţa cuvîntuluĭ isolat, adică *sonul, forma* şi *sensul*, Schleicher împarte Glotica, cum numeşte el Linguistica positivă, în următoarele doctrine:

1. *Fonologia* saŭ doctrina sonurilor;
2. *Morfologia* saŭ doctrina formelor gramaticale;
3. *Ideologia* saŭ *Semasiologia* adică doctrina semnificaţiunilor orĭ, după dînsul, a «funcţiuniĭ» cuvintelor.

Cuvîntul, privit apoĭ ca membru al proposiţiuniĭ, dă naştere la

4. *Sintaxa* saŭ doctrina proposiţiuniĭ (4).

Heerdegen a modificat această clasificaţiune a luĭ Schleicher în sensul următor:

I. Doctrina despre cuvîntul în sine saŭ pe scurt *Lexiologia*, coprinzênd:

1. Doctrina formelor cuvîntuluĭ în sine saŭ *Etimologia*, sub care înţelege şi fonologia precum şi teoria despre formarea cuvintelor;

2. Doctrina funcţiuniĭ cuvintelor în sine saŭ *Semasiologia*, care cercetează semnificaţiunea formelor lexicale ale limbeĭ.

II. Doctrina despre cuvînt ca membru al proposiţiuniĭ saŭ pe scurt *Sintaxa*, coprinzênd:

1. Doctrina formelor cuvîntuluĭ în proposiţiune saŭ *doctrina flexiuniĭ*;

2. Doctrina funcţiuniĭ cuvîntuluĭ în proposiţiune saŭ *Sintaxa* propriŭ zisă (5).

Noua clasificaţiune a luĭ Heerdegen, precum se vede, nu se deosebeşte în fond de cea propusă de Schleicher. Acela maĭ adaogă:

«Basa ştiinţifică a dicţionaruluĭ este acea parte a gramaticeĭ, care, sub rubrica cuvîntuluĭ în sine (I), se ramifică în cele doă părţĭ: *Etimologia*, ca doctrina despre modul, cum o limbă și-a constituit forma cuvintelor sale din rădăcinile și tulpinile dobîndite în vĭața sa istorică; și *Semasiologia*, ca doctrina despre modul, cum această limbă a desvoltat istoricește ideile inerente acelor forme, saŭ, pentru a vorbi cu Schleicher, cum ea a determinat individual «funcțiunile» acelor forme» (1).

---

(1) Hovelaque, *La Linguistique*, p. 4.

(2) Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft*. Berlin, 1871, p. 36.

(3) Hasdeŭ, *Studie de Ştiinţa limbeĭ* în *Columna* din 1882, p. 19-31.

(4) Schleicher, *Die deutsche Sprache*, p. 122 urm.

(5) Heerdegen, *Untersuchungen zur lateinischen Semasiologie*. I. Heft: *Ueber Umfang und Gliederung der Sprachwissenschaft*. Erlangen. 1875. p. 44—47.

D. Hasdeŭ analisând, la rîndul sĕŭ, divisiunea luĭ Schleicher, relevează lipsele eĭ, lipse comune și noueĭ divisiunĭ a luĭ Heerdegen, și ajunge să împarță Glotica în șapte doctrine: «Un *quadrivium* fisico-psihic, compus din fonologiă, morfologiă, lexiologiă și onomatologiă, unde elementul fisic s'ar putea pretinde ca dominant asupra celuĭ psihic; și un *trivium* psihico-fisic, anume semasiologiă, sintaxă și noematologiă, unde elementul psihic se emancipează și se ridică din ce în ce maĭ pe sus de cel fisic» (2).

Iată și argumentarea d-sale privitoare la partea a doua din divisiunea de maĭ sus, parte, care ne interesează aci în special.

«Graĭul este un mijloc de înțelegere mutuală. O înțelegere mutuală se operă nu numaĭ prin sensul cel expres, care constituă obĭectul *semasiologieĭ*, ci maĭ mult încă printr'un sens ascuns, lăsat fără expresiune, sub-înțeles, care se manifestă maĭ cu deosebire în sintaxă. D'îndată ce după morfologiă saŭ după lexiologiă noĭ punem doctrina separată a semnificațiuniĭ, care resultă d'a dreptul din studiul formelor gramaticale și al cuvintelor, urmează dară ca după sintaxă să punem cu același drept o doctrină separată pentru ceĭa ce Bréal a numit atât de bine «ideĭ latente» (*Mélanges*, p. 295—322); o doctrină căria, în lipsă de de alt termen, noĭ iĭ vom zice *noematologiă*, de la *νόημα* «cugetare intențională» (3).

In resumat, Semasiologia, orĭ-care ar fi divisiunea Linguisticeĭ, ocupă un loc intermediar între studiul cuvîntuluĭ isolat și al cuvîntuluĭ în proposițiune și formează ca o punte de trecere de la *quadrivium* fisico-psihic la *trivium* psihico-fisic al d-luĭ Hasdeŭ.

§ 2.

Literatura Semasiologieĭ.

Nu numaĭ totalitatea limbilor ario-europee, dar nicĭ o limbă particulară nu posede o lucrare generală asupra Semasiologieĭ. Cărțile, ce poartă acest titlu, sînt, saŭ simple prolegomene *(Heerdegen)*, saŭ conțin lucrurĭ afară din sfera semasiologică *(Haase)*. Enumerațiunea de maĭ la vale coprinde maĭ cu seamă acele opere, ce le am putut utilisa pentru lucrarea de față.

Becker K. F., *Das Wort in seiner organischen Verwandlung*. Frankfurt, 1883. p. X, 322.

Coprinde unele vederĭ interesante, dar rătăcește vrênd a deduce toate ideile și representările noastre din 12 «ideĭ cardinale».

---

(1) *Ibidem*, p. 48.

(2) *Columna*, loc. cit., p. 31,

(3) *Ibidem*, p. 25.

Humboldt W., *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einflus auf die geistige Entwickelung des Menschengeschlechts.* Berlin, 1836.

Introducere la scrierea «Ueber die Kawisprache auf der Insel Java», din care Pott a publicat o escelentă ediţiune în doă volume, cu întroducere şi note. Berlin, 1876.

Trench R. Ch., *On the Study of words.* London, 1851. Avem inainte-ne a XVIII-a ediţiune din 1882. p. IX, 348.

Cercetează, în şapte prelegerĭ, semnificaţiunea cuvintelor în conexiune cu vĭaţa intelectuală a omuluĭ. Asupra primeĭ ediţiunĭ a acesteĭ interesante cărţĭ a Arhiepiscopuluĭ din Dublin comp. *Archiv für das Studium der neuern Sprachen,* vol. XIX, p. 235.

Ca o complinire şi totdeodată ca o imitaţiune se poate considera :

Kares O., *Poesie und Moral im Wortschatz.* Essen, 1882. p. 178.

Tobler L., *Versuch eines Systems der Etymologie mit besonderer Rücksicht auf Völkerpsychologie* în *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* de Lazarus şi Steinthal, vol. I (1860), p. 349—387.

Geiger L., *Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und Vernunft.* 2 volume. Stuttgard, 1868—72.

Opera capitală asupra origineĭ graĭuluĭ omenesc.

Westphal R., *Semasiologie und Syntax der griechischen Sprache.* I Band : Bedeutungslehre der Formen nebst den nominal-Compositionen. Iena, 1872.

O cunoaştem numaĭ din auzite.

Haase F., *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft.* I—II Band : Einleitung, Bedeutungslehre. Leipzig, 1874—1880. p. VI, 220 şi VII, 267.

Comp. *Litterarisches Centralblatt* pe 1881, p. 377.

Chaignet A., *La philosophie de la Science du langage étudiée dans la formation des mots.* Paris 1875.

Heerdegen F., *Untersuchungen zur lateinischen Semasiologie.* Heft I-III. Erlangen, 1875-1881. p. 48, 58, 102.

Făscioara I-a tratează despre sfera şi ramificarea Linguisticeĭ în general şi a gramaticeĭ latine în special ; a II-a despre scopul şi metoada Semasiologieĭ latine ; a III-a aplică teoria expusă la un exemplu lexical. Comp. *Litter. Centralblatt* din 1875, p. 782; din 1879, p. 335; din 1881, p. 1724. — *Revue critique* din 1882, II, p. 27–29.

Gerber G., *Die Sprache und das Erkennen.* Berlin, 1884. p. VIII, 336.

Acelaşĭ, *Die Sprache als Kunst.* A II-a ediţiune. Berlin, 1885. vol. I-II.

Scriere cu deosebire interesantă pentru expunerea procederilor artistice, ce omul a ştiut să tragă din limbă.

Bréal M., *Mélanges de mythologie et de linguistique.* Paris. 1877. p. VIII. 416.

Doă din aceste monografiĭ interesează pe semasiolog : *de la forme et de la fonction des mots* şi *les idées latentes du langage.* Comp. J. Darmesteter, *Essais orientaux.* Paris, 1883, p. 215–227.

Chavée H., *Idéologie lexiologique des langues indo-européennes.* Paris, 1878. p. IX, 66.

Acelaşĭ : *Idéologie positive : familles naturelles des idées verbales dans la parole indo-européenne* în *Revue de linguistique*, vol. I, p. 139-165 şi 253-281.

Despre prima operă postumă şi în general despre metoada luĭ Chavée, comp. *Revue critique* din 1878, I, p. 218 : «Ne sachant ce que c'est de douter, procédant par axiôme et par déductions, aimant les formules empruntées aux sciences naturelles, tel était, tel se montre encore dans ce dernier livre l'apôtre de l'idéologie lexiologique».

Brinkmann F., *Die Metaphern. Studien über den Geist der modernen Sprachen.* Vol. I : *Die Thierbilder der Sprache.* Bonn, 1878. p. 600.

Lucrare fundamentală şi una din contribuţiunile cele maĭ importante ale acesteĭ nouĭ ramurĭ a Linguisticeĭ. — Comp. *Lit. Centralblatt* din 1879, p. 934.

Bechtel F., *Über die Bezeichnungen der sinnlichen Wahrnehmungen in den indogerm. Sprachen.* Weimar, 1879.

Lehmann, *Der Bedeutungswandel im Französischen.* Erlangen, 1880. p. VII, 130.

Comp. *Romania*, vol. XIII, p. 490. Despre Semasiologia limbeĭ francese aŭ maĭ scris : Chevallet, *Origine et formation de la langue française.* Paris, 1857, partea II-a, p. 190-244; Duméril, *Formation de la langue française*, p. 318 – 340 şi Fuchs, *Die romanischen Sprachen* etc. p. 191 urm.

Noiré L., *Logos, Ursprung und Wesen der Begriffe.* Leipzig, 1885.

Cercetează chestiunea din punctul de vedere filosofic.

Boltz A., *Zur hellenischen Sprache* în *Magazin für die Litteratur des Auslandes.* Anul 1879.

Tractează despre maĭ multe cuvinte neo-greceştĭ, carĭ şi-aŭ schimbat sensul în cursul timpuluĭ.

Următoarele doă opere conţin asemenea preţioase şi multiple materiale semasiologice :

Pott F., *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indo-germanischen Sprachen.* A doua ediţiune cu totul prelucrată în 7 volume. Lemgo şi Detmold, 1859—1873.

Pictet A., *Les origines indo-européennes ou les Aryas primitifs. Essai de paléontologie linguistique.* 2 volume. Paris, 1859—63.

Comp. Max Müler, *Essais sur la mythologie comparée*, trad. Perrot, p. 63, notă : «Le grand ouvrage de Pictet est le recueil où se trouve réunie la plus riche collection de matériaux; mais on ne peut l'employer qu'avec une extrême réserve. C'est pour les mots sanscrits surtout qu'il faut se tenir sur ses gardes. M. Pictet n'a pas apporté à cette partie de son travail le même soin que pour les termes empruntés au celtique, au latin, au grec et au slave».

§ 3.

Scopul şi necesitatea Semasiologieĭ.

Cuvîntul *Semasiologiă* saŭ doctrina semnificaţiunilor (σημασία, significatio) e de origină recentă (1). El figurează pentru întâia oară în cartea luĭ Reisig asupra filologieĭ latine (1). Cu câţĭva anĭ înainte, Pott (2) şi Benary (3) atrăseseră atenţiunea filologilor asupra importanţeĭ unor asemenea studie. Dar luĭ Reisig îĭ revine meritul de a fi fixat Semasiologia (*Bedeutungslehre*, cum o maĭ numeşte) ca o parte integrantă a gramaticeĭ şi de a fi reclamat pentru dînsa o tractare specială.

---

(1) D. Körting (*Encyklopädie der romanischen Philologie* II, 151) propune forma *Sematologiă*, după cum se zice şi *onomatologiă*. Forma adoptată de noĭ este însă deocamdată cea maĭ general admisă.

Scopul Semasiologieĭ este de a urmări mersul spirituluĭ omenesc în desvoltarea feluritelor semnificaţiunĭ ale rădăcinilor şi cuvintelor uneĭ limbĭ, pornind de la semnificaţiunea etimologică fundamentală.

Ea este o ştiinţă deopotrivă de interesantă pentru linguist şi pentru filosof, dar prea puţine brazde aŭ fost încă trase în ogorul eĭ. Studiele fonetice, în alăturare cu cele sintactice şi semasiologice, sînt fără contestare maĭ uşoare. Aceasta ne explică şi faptul că, pe când fonetica indo-europeană a fost studiată în toate direcţiunile eĭ, astfel în cât terenul eĭ presentă numaĭ puţine asperităţĭ, sintaxa indo-europeană nicĭ că a fost începută. Metoada comparativă, atât de potrivită pentru studiul foneticeĭ, e adesea incompatibilă cu sintaxa, deoarece analogiile şi diferenţele sintactice sînt de multe orĭ cu totul independente de gradul de înrudire al limbilor. Şi dacă sintaxa comparativă a limbilor indo-europene e un monument al viitoruluĭ, apoĭ nu maĭ puţin viitoruluĭ îĭ este reservată o Semasiologiă comparativă (4) a acestor idiome.

Pe de altă parte transiţiunile logice, ce încearcă cuvintele uneĭ limbĭ în vîaţa lor istorică, nicĭ nu pot fi constatate cu acea precisiune şi evidenţă ce înrudirile sonurilor. Intîmpinâm anumite asociaţiunĭ de ideĭ, carĭ nu corespund totdeauna moduluĭ nostru de a vedea şi numaĭ o cercetare comparativă ni le poate înfăţişa sub o nouă lumină. Şi cu cât urmărim maĭ departe această comparaţiune, cu atât maĭ mult ajungem la convingerea, că nu întîmplarea saŭ jocul fantasieĭ a produs asociaţiunile semasiologice, ci pretutindenea se pot constata, în evoluţiunea limbilor, anumite legĭ şi afinităţĭ logice. Dar tocmaĭ aflarea şi relevarea acestora îngreunează atât de mult studiele semasiologice (5).

---

(1) Reisig, *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*, herausg. v. Haase. Leipzig, 1839, p. 18 şi 286 : «Die Entfaltung der Gedankenreihe in Betreff der Bedeutung der Wörter ist ein anziehendes, anmuthiges Geschäft für einen Jeden der rein menschliches Interesse besitzt. Die Lexica sind hierin sehr mangelhaft und unvollkommen...»

(2) Pott, *Etymologische Forschungen*. Lemgo, 1833-36, partea II-a, p. 370-371 : «De la etimologiă la sintaxă se face un *salto-mortale*.»

(3) Benary, *Jahrbücher für wissenschafsliche Kritik*, An. 1834, p. 67 urm.

(4) W. Freund, autorul mareluĭ Dicţionar latin, a făcut în disertaţiunea «despre idea uneĭ lexicografiĭ comparative universale», citită înaintea Congresuluĭ filologic din Dresda (1844), un început de asemenea natură, studiând modalităţile generale ale evoluţiuni semasiologice, privitor la vorba *limbă*, în 23 de idiome (clasice, orientale şi europene moderne). Vezĭ Transacţiunile numituluĭ Congres, p. 69—79.

(5) «Istoria schimbăriĭ sensurilor este poate disciplina cea maĭ grea a filologieĭ; în tot casul ea este disciplina, a căreĭ tractare reclamă cea maĭ mare pătrundere, un talent format de observaţiune şi un dar desvoltat de combinare, căcĭ semnificaţiunea e oarecum sufletul, elementul spiritual al cuvîntuluĭ, pe când forma fenetică se poate compara corpuluĭ. In Semasiologia ne întîmpină decĭ un proces psihologic şi un atare proces e, după esenţa sa, maĭ complicat şi maĭ greŭ de observat şi de înţeles de cât un proces fisic, cum este adesea transiţiunea fonetică.» Körting, *Encyclopaedie der romanischen Philologie*. Heilbronn, 1884, vol. II, p. 157.

«Cu mult maĭ greŭ de cât pentru legile fonetice — zice Curtius în clasica sa operă — este negreşit a deduce principie fixe pentru schimbarea şi transiţiunea sensurilor. Deoarece majoritatea sonurilor indo-europene aŭ rĕmas neschimbate în greceşte, ĭar restul s'a transformat după nişte legĭ simple, n'ar trebui să fiă prea mare numĕrul rădăcinilor şi cuvintelor, carĭ aŭ păstrat întreaga lor semnificaţiune probabil din acel timp primitiv. De regulă se vor constata diferenţe micĭ, pe carĭ va fi cu greŭ de a le reduce la legĭ saŭ şi numaĭ la analogiĭ, chĭar acolo unde e vorbă de desvoltarea semnificaţiunilor la o singură limbă.......

«Semasiologia uneĭ limbĭ oarecare—afară de semnificaţiunea formelor flexĭonale, care se tractează obicĭnuit în sintaxă, şi afară de aceea a elementelor formative, care aparţine doctrineĭ despre formaţiunea nominală — ar avea de obĭect să arate, în care mod particular s'aŭ desvoltat într'însa sensurile cuvintelor, evident un obĭect de cel maĭ înalt interes, întru cât fără îndoială în modul, cum un popor a traficat cu ce'ĭ maĭ spiritual în limbă, se va manifesta într'un chip cu deosebire luminos vĭaţa intelectuală propriă aceluĭ popor. Dar, precum nu putem judeca despre schimbările fonetice ale uneĭ limbĭ înainte de a fi expus de la început efectivul sonurilor eĭ, tot aşa avem nevoe, pentru schimbările semasiologice, de basa solidă a tulpinelor existente înainte de acele schimbărĭ. De aceea nu rĕmâne altceva de făcut de cât a aduna deocamdată, pentru fiecare limbă, materialul cu cea maĭ mare precauţiune posibilă şi de a lăsa viitoruluĭ realisarea unei Semasiologiĭ indo-europene saŭ a uneĭ Semasiologiĭ speciale pentru o limbă particulară. Maĭ e negreşit şi un punct de vedere maĭ înalt. Precum Linguistica generală va ajunge poate odată a deduce, pentru schimbările fonetice, legĭ cu totul generale, comune tuturor limbilor.......... tot aşa va fi posibil de a găsi, pentru transiţiunile logice, legĭ şi analogiĭ generale întregeĭ omenirĭ, carĭ apoĭ fireşte vor fi de cea maĭ mare însemnătate pentru Linguistica filosofică, ba chĭar pentru filosofia în genere. De ce interes, bunăoară, n'ar fi, când tesa în genere recunoscută, cum că *abstractul* provine din *concret*, când această tesă s'ar aplica la un bogat numĕr de exemple luate din diferite limbĭ ! Dar acestea sînt perspective în viitorul neîndoios mare şi bogat al Linguisticeĭ, ale căreĭ elemente ne preocupă încă îndestul» (1).

E curios că, pe când Curtius cere o tractare individuală a Semasiologieĭ, ca cu timpul să se poată ajunge a îmbrăţişa subĭectul în generalitatea sa ario-europeă şi chĭar universal-umană, Steinthal, din contră, e de părere, că cu greŭ s'ar putea simţi vr'odată necesitatea de a compune pentru fiecare limbă o Semasiologiă specială, deoarece generalul apare pretutindenea în acelaşĭ mod (2).

---

(1) Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*. Leipzig, 1869, cap. XII.

(2) Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft*, p. 36 : «Für die Entwicklung der Bedeutungen der Wörter hat die Sprach-Philosophie die Grundsätze aufzustellen. Wie wenig auch diese Seite der Sprache noch bisher bearbeitet ist, so ist doch kaum anzunehmen, es dürfte sich je die Nothwendigkeit herausstellen für jede einzelne Sprache eine besondere Lehre von der Entwicklung der Bedeutungen der Wörter zu begründen. Vielmehr scheint hier das Allgemeine überall in gleicher Weise aufzutreten. Nicht als ob hier individuelle Züge den einzelnen Sprachen völlig fehlten. Irgend eine Möglichkeit wird in dieser und eine andere in jener Sprache vorzugsweise häufig wirklich geworden sein. Dies würde aber in der allgemeinen Charakterisirung einer Sprache, mit der die Geschichte derselben zu beginnen hätte, genügend dargelegt werden können»

Geiger critică, pe de altă parte, observaţiunea luĭ Curtius, că Semasiologia apare linguistuluĭ ca un fel de perspectivă filosofică.

«Sistema luĭ Copernic, zice el, deveni necesară, când faptele astronomice nu maĭ eraŭ în concordanţă cu ale luĭ Ptolomeŭ. Acelaşĭ lucru se întîmplă din norocire pretutindenea pentru omenire. Specialul şi generalul, practicul şi idealul sînt împletite laolaltă într'un mod particular; adeseorĭ seceră una ceea ce seamănă cealaltă. Astfel dar perspectiva filosofică, ce şi-o depinge Curtius, s'ar realisa cu greŭ, dacă Semasiologia n'ar fi de cât un interesant lux filosofic; dacă adică fără dînsa planetele linguistice şi-ar urma cu regularitate cursul lor. Ba încă cine ştie, dacă o atare doctrină, apărênd, ar găsi măcar consideraţiune chĭar la aceĭa carĭ o reclamă cu atâta pricepere! Dar în realitate lucrurile nu staŭ astfel; din contra, abĭa s'ar susţinea prea mult zicênd: nu'ĭ cu putinţă vr'un progres şi în genere vr'o siguranţă în etimologiă, dacă nu izbuteştĭ *maĭ dinainte* a găsi acele legĭ semasiologice, aşteptate ca ultima ţintă nesigură» (1).

Aceste consideraţiunĭ sînt cu atât maĭ adevĕrate pentru limbile moderne. Sensul, pe lângă forma cuvîntuluĭ, trebue să fiă steaoa polară, care să conducă pe etimologist în calea adevĕrată a deducţiunilor sale (2). Şi numaĭ atuncĭ o etimologiă va fi pe deplin justă şi satisfăcĕtoare, când, afară de o corespundere conformă cu legile fonetice ale limbeĭ, ea va putea explica şi diferitele semnificaţiunĭ, ce cuvîntul a dobîndit în vĭaţa sa istorică. O mărginire la actualitate, atât în privinţa formeĭ cât şi a sensuluĭ, conduce la un punct de vedere unilateral, care dă naştere celor maĭ multe rătăcirĭ etimologice.

Vom da doă-treĭ exemple din istoria limbeĭ române, menite a concretisa reflecţiunile noastre.

D. Cihac, luându-se numaĭ după semnificaţiunea modernă a cuvîntuluĭ *dihaniă*, pre care îl traduce prin «animal prodigieux, monstre, horreur (au fig.)», îl derivă din paleo-slavicul *divînŭ* «mirus, admirabilis» (3).

Urmărind însă cuvîntul în vĭaţa sa istorică vedem că, în vechile tipăriturĭ româneştĭ, el are însemnarea exclusivă de «suflare, popor».

Astfel în Psaltirea diaconuluĭ Coresi din 1577, Ps. CL (4):

---

(1) Geiger, *Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und Vernunft*, p. XII.

(2) Iacob Grimm a spus'o de mult (*Deutsche Grammatik*^{2}, vol. II, p. 67): «Etymologie will die mannigfaltigkeit der gereiften sprache auf anfängliche einfachheit der formen und begriffe zurückführen. Dass es hier um zweierlei zu thun sei, um den buchstaben und um den geist, haben leicht alle eingesehen. Das leibliche mit seinen stufen und farben reicht nimmer aus die gänge und wege von sinn auf sinn, von gestalt auf gedanken zu deuten, denen sich die menschliche seele ergiebt; dahingegen in dem meere der begriffe alle bedeutungen, wenn sie nicht durch die formen der sprache geordnet und festgehalten werden, fehl und irre schweifen».

(3) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane* II, 95.

(4) *Psaltirea publicată româneşte la 1577*, ed. Hasdeŭ. Bucureştĭ, 1881.

«Toată *dihania* să laude Domnul=Tota ipsa *anima* laudet Iehovam».

In Pravila luĭ Mateĭ Basarab de la 1652, p. 370 (1) :

«Aceasta ştim, că orĭce face (Dumnezeŭ) toate sînt bune şi dreapte şi în mâna luĭ marginile pămîntuluĭ şi toată *dihania* vie».

In «Viaţa svinţilor» de Dosofteĭ din 1682, Sept. 24 : «Şi de aciĭa va veni sfîrşitul a toată *dihania*».

Pretutindenea, în aceste exemple, *dihania* are sensul de «suflare, vietate în genere».

In cea maĭ veche traducere a Pentateuculuĭ, în *Paliĭa* de la Orăştia din 1581, cuvîntul are însemnarea maĭ restrînsă de «popor», ca aplicaţiune directă către Israel. Astfel în următoarele doă pasaje (Ex. XXXII, 7 şi 28 (2) :

«Zise ĭar Domnul luĭ Moĭsi : pasă şi te du în gĭos, că *dihania* ta, care aĭ scos afară den Eghipet, aŭ greşit». — «Şi într'acea zi căzură dentre *dihanie* aşa ca la treĭ mie de bărbaţĭ».

Traducerile moderne înlocuĭesc, în aceste pasaje, pe *dihanĭă* cu *popor*.

Tot aşa în Catehismul calvinesc din 1643 (ed. Bariţ), p. 76 :

«Carele aĭ slobozit maĭ de mult pre Israil, pre *dihaniĭa* ta, pentru ce s'aŭ rupt de cătră tine, de câte orĭ se mânie *dihaniĭa*».

Interesant este că, în cronica luĭ Moxa, scrisă în Oltenia la 1620, cuvîntul are sensul intermediar de «suflet animal» în oposiţiune cu «suflet» aplicat esclusiv omuluĭ :

«Când stătu ploaĭa şi scăzură apele, eşi Noe deîn corabie cu toate sufletele şi *dihaniile*, câte eraŭ în corabie». (3)

Iată încă doă pasaje din Divanul luĭ Cantemir, tipărit la 1698, în carĭ vorba are atât accepţiunea generală de «animal» cât şi cea specială deteriorativă de «animal de pradă», propriă limbeĭ moderne :

«Dară pentru alalte în mine (lume), ce sînt nepovestite cunune de dăruit şi pe cela ce fără îndoinţă îmĭ slujeşte de împodobit : precum sînt peştiĭ măriĭ, piticiĭ păraelor, fearele şi toată *dihania* pămîntuluĭ.»

«Ce chip de traiŭ va să trăĭască un om într'un munte pustiu? Pururea în răcnetele leilor, în mormăiturele urşilor, în şueretele balaurilor şi a şerpilor; neprestanno, ca să nu zic nepărăsit, groaza şi frica cumplitelor jiganie, saŭ să le zic *dihanie*, purtând» (4).

Ca şi latinul *animal*, care însemnează fiinţă însufleţită în genere, deopotrivă aplicabil la tot ce viază, la dobitoace ca şi la om («*animal* providum et sagax»), tot aşa *dihania*, derivând din paleo-slavicul *dyhanĭe* «πνοή, spiritus» de la *dyhati* «spirare, respirare, flare» (5), de la sensul general de «suflare» trecu la acela de «popor» (compară româneşte : toată *suflarea* românească = tot *poporul* român) şi în urmă s'a restrîns la înţelesul special de «fiară răpitoare» saŭ «animal-monstru», singurul cunoscut astăzĭ (1).

---

(1) *Indireptarea legieĭ*, ed. Bujoreanu. Bucureştĭ, 1884.

(2) Cipariu, *Crestomatia seaŭ Analecte literarie* deîn cărţile maĭ vechĭ şi noue româneştĭ, tipărite şi manuscrise. Blaş, 1858, p. 76, 78.

(3) După ediţiunea d-luĭ Hasdeŭ în *Cuvente den Bătrânĭ*, t. I, p. 348.

(4) După ediţiunea d-luĭ Hasdeŭ în *Archiva istorică a Românieĭ*, t. II, p. 96, 97.

(5) Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenicum graeco-latinum*. Vindobonae, 1862-65, p. 184.

Astfel în doĭna bucovineană «Nevasta fugită» :

Eŭ la tine n'oĭ veni
Să ştiŭ bine c'oĭ muri
In al munţilor fundoae,
Unde nu vezĭ nicĭ o oae,
Numaĭ cerbĭ şi căprioare
Şi *dihăniĭ* răpitoare (2).

Saŭ în basmul muntean «Roş împărat şi Alb împărat» :

«Deodată se umplu câmpia de o mulţime de *dihaniĭ* care de care maĭ grozave, care de care maĭ înfiorătoare şi care de care maĭ pocite : unele ca caĭ, altele ca bivoliĭ, altele ca balauriĭ şi altele ca fel de fel de lighĭoane, carĭ se alergaŭ, se muşcaŭ, se încuraŭ, se împungeaŭ cu fel de fel de coarne cĭudate şi se sbeguĭaŭ prin câmpie şi vĕrsaŭ din ochĭ şi din nărĭ flacărĭ şi scânteĭ, astfel în cât ar fi băgat spaĭma morţiĭ în trupul omuluĭ celuĭ maĭ nefricos, care i-ar fi vĕzut» (3).

Al doilea exemplu e vorba *mângăĭere*.

In vechile tipăriturĭ acest cuvînt are un sens diferit de cel modern. Astfel în Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. LVII :

«Mânia luĭ după chipul zmeuluĭ, ca aspida surdă ce astupă urechile sale, ce ĭa nu aude glasul *măîngăĭetoruluĭ; măîngăĭatul măîngă-se* de prea mândrul».

Lătineşte acest pasaj sună : «Venenum illis simile veneno serpentis, sicuti aspidis surdae obturantis aurem suam, quae non auscultat voci *mussitantium*, utentis cantationibus peritissimi».

In Psaltirea luĭ Silvĕstru, tipărită la Belgrad în 1651, ultima parte a pasajuluĭ e redată ast-fel : «Carea nu aude cuvîntul *fermecătorilor*, *fărmăcătura fărmăcătorĭuluĭ* măestru».

In *Paliĭa* din 1581 ne întîmpină vorba *mângănietură*, corespunzênd modernuluĭ *mângăĭetură*, cu înţelesul de «jertfă spre îmblânzire», Ex. XXIX, 36:

«In toate zile să omorĭ câte un giunc, jertveeĭ pentru păcate, *mângănietură*», unde traducerea modernă a Biblieĭ (Pesta, 1873) zice : «Şi în toată ziua veĭ maĭ sacrifica şi un viţel, drept sacrificiu pentru păcat, pe lângă *sacrificiele de expiare.*»

---

(1) D. Cihac maĭ pune în legătură cu *dihaniă* pe adverbul *dihaĭ*, care s'aude numaĭ în Moldova şi care corespunde, în privinţa sensuluĭ, munteanuluĭ *abitir* (Alexandri, *Teatru*, p. 684 : «Aş vrea s'aleg şi nu ştiŭ că's toate (copilele) una maĭ *dihaĭ* de cât alta) derivând însă d'a dreptul din lituanicul *divai*=paleo-slavicul *divij* «ferus»; *divesa* «res mirae», *diviti san* «mirari» (Miklosich, *Radices*, p. 23). Tot aci trebue raportat substantivul *diva* «mirare» şi verbul *mĕ divesc* «a se mira», ambele la Nicolae Costin (*Cronice* I, 61 : «Ce aceĭa nu'ĭ *diva*, că Italĭeniĭ târziŭ şi-aŭ scornit limba din latineasca, aşa de iscusită şi desmerdată, cât că este limba îngerească îĭ zic, şi într'unele peste seamă îşĭ rudeşte cu a noastră»; ibid. II, 68 : Aice te poftesc, ĭubite cetitor, să nu nu ne *diveştĭ*, că s'aŭ prea delungat această istorie cu acest războiŭ de la Poltava»). — Cât priveşte pe *Samodiva*, pomenită tot acolo, vezĭ studiul meŭ *Ielele*, p. 41—42.

(2) Marian. *Poesiĭ poporale române*. Cernăuţĭ, 1873, vol. II, p. 125.

(3) *Calendarul basmelor* pe 1875, p. 30.

Adevĕratul sens, precum şi forma primitivă, ne întîmpină din noŭ în «Vĭaţa Svinţilor» de Dosofteĭ. Astfel în vĭaţa svinteĭ muceniţe Agni, Ghenarie, 24 :

«Că cu farmecĭ şi cu *mângânĭĭ* le face acĭaste minunate cu nălucirĭ».

O notă marginală explică aci pe *mângânĭĭ* prin *fapturĭ*, adică «fermece, vrăjĭ».

Sensul primitiv de «a fermeca» a maĭ lăsat o urmă în modernul «a mângăĭa» cu înţelesul de «a restăţa», dar maĭ cu seamă în adjectivul *mângăĭos* «care incântă şi farmecă prin blândeţea şi dulceaţa sa.»

Cantemir, în prefaţa Divanuluĭ sĕŭ din 1698 (Hasdeŭ, Arhiva ist., II, 86) : «Frumoasă dar şi arătoasă la chip şĭ *mângăĭoasă* la vedere (ĭaste) poama morţiĭ ; nu te amăgi».

Şi aĭurea (Ibid. 125) : «Şi maĭ vîrtos cu ale lumiĭ desfătărĭ, să nu zic oăre, pe acel cu dînsele îngurluit, aţipindu-se îl adorm şi ca cum de neşte *mângăĭoase* ar fi mângăĭat de cântare versurĭ».

Saŭ (Ibid. 153) : «Precum şi sirenele—acestea se cheamă fete de mare—pre ceĭ ce pre mare înnoată, cu ale lor blânde şi *mângăĭoase* cântece precum să fie înecat şi afundat se grăĭeşte.»

Derivând din grecul μαγγανέυω «a fermeca», μαγγανεία «farmec, amăgire», μάγγανον «leac şi farmec» (1) -- *mângăĭerea* este, pentru sufletul omenesc, un *leac* (2), un *farmec*, menit a alina orĭce durere, saŭ, după spusa poetuluĭ :

. . . . *mângăĭerea* este ca vise ce se adună
Dorinţele umane cu dor a legăna ! (3)

Şi, pentru sufletul Românuluĭ, doĭna, vĭersul sĕŭ cu foc, îĭ procură acel farmec :

Bate vînt de primăvară,
Eŭ cânt doĭna pe afară,
De mĕ 'ngân cu florile
Şi privighitorile.

Vine ĭarna viscoloasă,
Eŭ cânt doĭna 'nchis în casă,
De'mĭ maĭ *mângăĭĭ* zilele,
Zilele şi nopţile (4).

---

(1) Cipariu, *Principia de limbă şi de scriptură*, p. 146.

(2) Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. Acad. rom., p. 267 : «Cuvîntul *mângăĭos* la întristare este ca numele doftoruluĭ la zăcare».—Intr'un document de la Ioan Sandu Sturza Voevod din 1828 (*Uricariu* II, 181) : «Casă de odihnă şi mâncare potrivită şi câte alte căutărĭ aduc bolnavilor o *mângăĭere* şi, cum s'ar zice, o învĭoşare».

(3) Bolintineanu, *Poesiĭ*, vol. II, p. 181.

(4) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 224.

§ 4.

Importanța studielor semasiologice.

Limba e prima producțiune intelectuală a spirituluĭ unuĭ popor şi în acelaşĭ timp expresiunea sa cea maĭ perfectă. Totul poate ea înlocui : istoria, credințele, tradițiunile sale, căcĭ toate acestea se fosilifică şi se oglindesc în limba sa. In cuvintele uneĭ limbĭ se manifestă într'adevĕr toate particularitățile etnice ale unuĭ popor şi de aceĭa mijlocul cel maĭ eficace de a pătrunde în viața'ĭ sufletească e a se adânci în limba sa.

Fiecare vorbă, a zis un poet oriental, e o bucată a sufletuluĭ (1). Şi câte nu destăĭnuĭeşte limba aceluĭa care ştie să o cerceteze. «Cred, zice Leibnitz, că limbile sînt cea maĭ bună oglindă a spirituluĭ omenesc şi că o analisă exactă a semnificațiuniĭ cuvintelor ne ar face să cunoaştem maĭ bine de cât orĭcare alt lucru operațiunile inteligențeĭ umane» (2).

Un filosof american ~~poet american~~ Emerson, a numit limba «o poesiă fosilă» *(a fossil poetry)*, dar cu acelaşĭ cuvînt ea s'ar putea numi o etică, o istoriă fosilificată. Un singur cuvînt conține adeseorĭ un capitol istoric în miniatură şi uneorĭ mult maĭ eloquent de cât o istoriă în volume, saŭ, după poetul-filolog Rückert :

In jedem Wort, wenn wir's erwägen, liegt ein ganzes Buch ;
Und mannigfach ist auszulegen der einfachste Spruch. (3)

«Poate fi anevoe pentru şcolar, zice Max Müller, de a studia cuvintele ca şi pentru cantonier de a sfărâma pĭetrele de pe drumurĭ; dar, pentru ochĭul atentiv al geologuluĭ, aceste pĭetre sînt pline de interes : el vede minunĭ pe drumul mare şi in fiecare şanț citeşte o pagină de istoriă. Limba are deasemenea minunile sale proprie, pe carĭ le descopere privirilor iscoditoare ale muncitoruluĭ harnic : sînt anale ascunse pe sub suprafața sa şi fiece vorbă conține un învățămînt» (4).

Despre acest adevĕr etimologistul se poate convinge la fiecare pas. Chĭar dacă istoria nu ne ar spune, ce importanță extraordinară dobîndise vĭața legionară pentru coloniştiĭ de la Dunăre, singurul cuvînt *veteranus*, generalisat în *bătrân*, ne ar povesti despre aceasta.

Dacă nu posedem nicĭ o dată positivă despre creştinarea Românilor în Dacia, singurele cuvinte ca *botez*, *biserică*—făr'a a vorbi de altele—ar fi de ajuns a constata faptul, că Româniĭ din aceste locurĭ aŭ adoptat creştinismul cu multe secole înainte de atingerea lor cu Bulgariĭ.

---

(1) Formula de salutare a Țiganilor : *lacidir dives!* «zi maĭ bună!» nu ne depinge ea oare toată imensitatea miserieĭ, în care zace acest nenorocit popor şi dorul după un timp maĭ fericit?

(2) Vezĭ în această privință Lazarus şi Steinthal, *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* I, 40 urm., precum şi Wedewer, *Ueber die Wichtigkeit und Bedeutung der Sprache für das tiefere Verständniss des Volkscharakters*. Frankfurt, 1859.

(3) «In fiecare vorbă, de-ĭ luăm seama, stă o carte întreagă şi în felurite chipurĭ se poate tălmăci zicĕtoarea cea maĭ simplă».

(4) Max Müller, *la Science du langage*, p. 3.

Apoĭ, câte nu ne spun cuvinte ca *român*, *lifă*!

Intâĭul, întrebuințat fără escepțiune în vechime în sens de «clăcaș saŭ rob», conține într'însul suferințele seculare îndurate de țăranul român din momentul, în care unul din ceĭ maĭ viteji aĭ seĭ Domnĭ a consfințit răpirea existențeĭ sale individuale, până la era fericită, când, desființându-se șerbia săteanuluĭ, s'a redat și numeluĭ de *Român* nobila sa semnificațiune.

Cel d'al doilea ne amintește pe o națiune, ale căreĭ apucăturĭ neleale în raport cu vecinii seĭ aŭ făcut, ca numele sĕŭ să devie tipic pentru orĭce individ saŭ popor, care nu posede nicĭ cele maĭ elementare noțiunĭ de morală și de umanitate.

Vorba *a iscăli* conține o pagină din istoria culturală a țăriĭ.

Numĕrul neștiutorilor de carte printre clasele de jos era, în vremile dinainte, cu mult maĭ mare de cât astăzĭ. Iscălitura, pentru necărturarĭ, se făcea prin *punere de mână*, *de deget*, saŭ *de pecete* și decĭ nu era la început de cât o *mânjitură* a hârtieĭ, cum o arată și origina cuvîntuluĭ, care derivă din paleo-slavicul *iskalĭati* «inquinare».

Astfel, într'un document din 1640 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1. 24) : «Și pântru credință *ne am pus și deagetele*».

Intr'altul din 1636 (Ibid. 87) : «*Ne am pus pecețile* noastre, ca să să creadă această a noastră scrisoare».

Document din 1650 (Ibid. 95) : «Și noĭ toțĭ aceștĭa *ne am pus deagetele și pecețile* pentru credință».

Intr'un act de vînzare din 1699 (Ibid. III, 265) găsim traducerea slavică a formuleĭ româneștĭ : »*Mierla perstŭ*, adică Mĭerla a pus degitul».

Intr'o narațiune din vĭața socială a țăranilor de pe la începutul secoluluĭ al XVIII-lea (Ibid. 278) : «Noĭ oamenĭ din Livenĭ, care maĭ gĭos *ne om pune degitile*, făcut'am această mărturie.»

Termenul de «iscălitură», care primitiv era identică cu «punerea de deget» saŭ cu «mânjitura» hârtieĭ, s'a aplicat apoĭ cărturarilor, reservând formula'ĭ corespunzĕtoare pentru ceĭ necărturarĭ.

Intr'un document din 1665 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1. 80) : «Și pentru maĭ mare credință *am iscălit* aceștĭ boĭarĭ și șoltuzul aŭ pus peceatea orașuluĭ și popa Ionașco *iscălitura* și noĭ toțĭ *deagetele*, ce să cheamă pecețĭ.»

In documentul bresleĭ calicilor din Iașĭ 1666 (Codrescu, Uricariu V, 309) : «Și pentru maĭ mare credință noĭ toțĭ vorniciĭ de poartă, carĭ am fost de față, *am iscălit* și am pus pecețĭ și cu alțĭ oamenĭ bunĭ și bătrânĭ, cariĭ aŭ știut locul și s'aŭ prelejit de față, toțĭ *și aŭ pus degitile*, ca să se știe.»

Intr'un act de donațiune din 1667 (Hasdeŭ, Arhiva III, 251) : «Și pântru crădență *mi am pus degitul*, ca să se crează și marturi care *aŭ iscălit*».

Vorba *iscăli* cu sensul de a »subscrie» nu maĭ păstrează, bine-înțeles, nicĭ o reminiscență din vechea sa semnificațiune (1). In limbagiul judecătoresc însă, când se aplică celor ce nu ştiu carte, *iscălitura* n'a pĭerdut nimic, din sensul eĭ originar : ea este o curată *mânjitură*, pe care agramatul o trage cu degetul cel mic peste crucea făcută pe hârtie în locul semnătureĭ. Progresele cultureĭ naţionalĭ aŭ ridicat şi emancipat cuvîntul din însemnarea sa primitivă, dându'ĭ o accepţiune maĭ nobilă, maĭ generală. Pentru ţăran însă *a iscăli*, maĭ cu seamă cu slove, e tot *a pune talpa găştiĭ pe hărtie.*

---

(1) Compară francesul *signer*, englesul *to sign*, germanul (*unter*)*zeichnen*, care ne amintește deasemenea o vreme, când scrierea era încă atât de puțin rĕspândită, în

In pĭesa «Arvinte şi Pepelea» de Alexandri ne întîmpină următorul dialog (Teatru, p. 830) :

Arvinte. — Na! *iscăleşte!*
Pepelea. — Bucuros!.... (ĭa condeĭul) Dar îmĭ daĭ pe Mândica?
Arvinte. — Ţi-o daŭ!... *pune'ţĭ talpa găştiĭ pe zdelcă.*

Limba dar este cheĭa, care ne dă soluţiunea unora din problemele cele maĭ importante pentru vĭaţa culturală a unuĭ popor. Şi dacă ea are o însemnătate atât de mare pentru o naţiune modernă, a căreĭ apariţiune pe scena istorieĭ se poate aproape apreţia, apoĭ ce lumină nu revarsă Semasiologia asupra acelor timpurĭ primitive ale umanităţiĭ, de la carĭ nu ne a rĕmas nicĭ un monument scris. Studiul comparativ al cuvintelor, comune limbilor ario-europee, ne poate revela starea străbunilor raseĭ arice şi a ne face cunoscut gradul lor de civilisaţiune.

Astfel, starea primitivă a acesteĭ familiĭ ne înfăţişează o mică idilă a vieţiĭ pastorale, în care tatăl (sanscr. *pitár*, πατήρ, pater) nu'ĭ de cât «protectorul saŭ sprijinul» copiluluĭ sĕŭ, fratele (*bhrâtar*, frater) «cel ce poartă saŭ ajută» pe soră, sora (*svasar*, soror) «aceea care place saŭ mângăie» şi fiica (*duhitár*, θυγάτηρ) «mica lăptărească», care mulgea vacile atât de folositoare într'o casă nomadă (1).

Fiinţa supremă, pentru Ariĭ primitivĭ, era personificarea ceruluĭ (*deva*) adică a visibiluluĭ pentru invisibilul (*dêvas*, θεός, deus), căcĭ către cer căta ochĭul omenesc lăcaşul Dumnezeiriĭ, cum o spune deja vechĭul poet roman :

Adspice hoc sublime candens quod invocans omnes Jovem! (2)

Printr'o analisă comparativă a vocabularuluĭ ario-europeŭ primitiv s'a pu-

---

cât chĭar baronĭ şi regĭ nu se ruşinaŭ a'şĭ înlocui semnătura saŭ iscălitura printr'un *semn* saŭ marcă (obicĭnuit o cruce). *A iscăli*, pentru acele timpurĭ, însemna a face în josul hărtieĭ un *semn*, saŭ, cum se exprimă documentele româneştĭ, *a pune pecetea.*

(1) Asemenea expresiunĭ desmĭerdătoare le întrebuinţează uneorĭ şi limbile moderne, dar numaĭ pentru înrudirile convenţionale — cele de maĭ sus exprimând relaţiunĭ naturale — ca bunăoară româneşte *mire*, albaneşte *mirĕ* «bun», corespunzênd francesuluĭ *beau-fils* (=gendre), pe când Englesul întrebuinţează composiţiunea «son-in-law», adică fiu după «lege», nu după «natură».

(2) Cicero, *de natura Deorum* II, 25. Ennius identifică aci pe «Jovem», numele divinităţiĭ, cu *coelum*, reşedinţa eĭ. Şi în vorbirea zilnică cerul se ĭa în înţeles de Dumnezeŭ : dee Cerul (=Dumnezeŭ)! facă Cerul (=Dumnezeŭ)! Chinezeşte deasemenea vorba *tien*, propriŭ «cer, zi», e totdeodată şi numele divinităţiĭ.

tut astfel restaura cu o precisiune analoagă istorieĭ documentalĭ maĭ întregul tabloŭ despre cultura primordială a celeĭ maĭ nobile rase a umanităţiĭ. Limba a fost, pentru timpurile preistorice, ceea ce Michelet a numit istoria, o adevĕrată *resurecţiune* (1).

§ 5.

Principie semasiologice.

Indicaţiunile luĭ Reisig asupra Semasiologieĭ latine sînt cu totul nesistematice. Pe lângă aceasta el tractează sub aceeaşĭ rubrică şi unele chestiunĭ pur stilistice şi carĭ maĭ curînd şi-ar fi putut găsi loc în retorică. Discipulul seŭ Frideric Haase, editorul cărţiĭ luĭ Reisig, a lăsat ca operă postumă noue prelegerĭ asupra filologieĭ latine, din carĭ volumele apărute conţin întroducerea şi Semasiologia.

Pornind de la tesa, că «semnificaţiunea nu'ĭ arbitrar unită cu un son arbitrar», ci că ea a fost la început naturală, ba chiar necesară şi că stă orĭ şi cum în raport cu forma sa, Haase ne dă următorul schematism semasiologic (2):

I. *Raportul semnificaţiuniĭ către forma sa*, şi anume :

1. către tulpina simplă (rădăcina);
2. către tulpina formală (sufixată) şi
3. către flexiune.

Semnificaţiunea poate fi însă şi separată de raportul eĭ către acest cuvînt; atuncĭ e noţiune, care există şi se mişcă pentru sine, de unde :

II. *Raportul semnificaţiuniĭ către conţinutul seŭ*, adică către noţiune ca obĭect al cugetăriĭ libere fără privire la semnele sale. Semnificaţiunea propriă adică nu concoardă adesea precis cu ceea ce se desemnează. Aceasta provine dintr'o întreită împrejurare :

1. saŭ că semnificaţiunea însăşĭ s'a schimbat în virtutea mobilităţiĭ saŭ a vivacităţiĭ noţiuniĭ şi în urma desvoltăriĭ relaţiunilor vieţiĭ socialĭ (d. ex. *hostis*). Aceasta aparţine gramaticeĭ, fiindcă nu depinde de o aplicaţiune arbitrară, ci e stabilă : ea formează principiele generale ale lexicografieĭ ;
2. ea în sineşĭ nu se schimbă, dar e transportată, prin particularitatea expuneriĭ, asupra uneĭ noţiunĭ diferite după anumite analogiĭ (metaforă) : aceasta este, în mare parte, subĭectul retoriceĭ şi al poeticeĭ ;
3. schimb între noţiunĭ înrudite, o noţiune maĭ restrînsă cu una maĭ largă, causă şi efect, tot şi parte, etc. (metonimiă şi sinecdocă).

III. *Raportul semnificaţiuniĭ saŭ noţiuniĭ unuĭ cuvînt către alte noţiunĭ*, prin care resultă o determinare maĭ de aproape, şi anume :

---

(1) Pictet, în marea sa operă *Origines indo-européennes*, a fost cel d'întâĭ care a întemeĭat, ceea ce el însuşĭ numeşte, o *paleontologiă linguisticĭ*. Cercetările sale fură continuate de August Fick, *Wörterbuch der indo-germanischen Grundsprache* (Göttingen, 1868) şi, pe o scară maĭ restrînsă dar maĭ fecundă, de Victor Hehn, *Kulturpflanzen und Haus thiere* (Berlin, 1874) şi monografia *Das Saltz* (Berlin, 1873).

(2) Haase, *Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft*, vol. I, p. 73 urm.

1. determinare adjectivală, concordanţă, egal cu egal ;
2. determinare adverbială (prin casurĭ saŭ adverbe) ;
3. determinarea corelativă, care formează transiţiunea cea maĭ naturală la sintaxă.

Această dispoziţiune a materialuluĭ semasiologic o supune Heerdegen uneĭ cercetărĭ amănunţite (1) şi constată : *a)* diferenţa între obĭectul Semasiologieĭ şi al sintaxeĭ nu'ĭ îndestul de pronunţată ; *b)* tractează chestiunĭ, carĭ aparţin maĭ mult stilisticeĭ şi *c)* punctele de vedere filologice (individual-latine) se încrucişează mereŭ cu cele ce aparţin filosofieĭ generale a limbeĭ, ba chĭar filosofieĭ (anume logiceĭ). Astfel partea finală (III) ar intra maĭ deadreptul în sintaxă de cât în cadrul Semasiologieĭ, Haase avênd o deosebită predilecţiune pentru divisiunea tricotomică.

Heerdegen se încearcă, la rîndul seŭ, a stabili principiele uneĭ nouĭ ramificărĭ şi împârte Semasiologia indo-europeană în doă părţĭ principale :

A. Radicale demonstrative şi
B. Radicale apelative.

Lăsând la o parte pe cele d'întâĭ, el s'ocupă cu a doa categorie subdivizênd'o :

I. Evoluţiunea reală a noţiunilor prin
  1. determinare şi
  2. asociaţiune.
II. Evoluţiunea modală a noţiunilor, carĭ pot fi
  1. abstracte şi
  2. concrete.

Asupra acesteĭ divisiunĭ, o reducţiune simplificată a schematismuluĭ luĭ Haase, s'aŭ făcut doă observaţiunĭ generale.

Intru cât priveşte evoluţiunea modală a noţiunilor cu cele doă subdivisiunĭ în abstracte şi concrete s'a observat, că n'are ce căuta într'o sistemă semasiologică, deoarece suposiţiunĭ despre origina şi semnificaţiunea primară a elementelor sufixale nu pot forma basa pentru judecarea fenomenelor funcţionale, ce întîmpinâm în vĭaţa istorică a limbilor (2).

Pe de altă parte, limba nu se mărgineşte numaĭ de a aplica o vorbă cu sens general la un cas particular şi de a *precisa* saŭ *limita* astfel semnificaţiunea sa, ci câteodată ea şterge nuanţa particulară, ce exprimă vorba, şi-ĭ atribuie astfel un sens maĭ *general*, maĭ *vag*, maĭ *nedeterminat* (3).

Dacă am căuta să ne dăm seamă de operaţiunile spirituluĭ omenesc, carĭ presidă la formaţiunea fenomenelor semasiologice, am constata, că sînt în numĕr de doă : *asociaţiunea ideilor* şi *uĭtarea*.

Să ne oprim un moment asupra fiecăreĭa dintr'însele.

Când doă percepţiunĭ se întîlnesc împreună şi succesiv într'o conştiinţă comună, una din ele nu se poate reproduce fără ca și cealaltă să tinză a se reproduce asemenea, și cu cât maĭ des cele doă fapte se presentă asociate, cu atât tendența de a le împreuna devine maĭ energică. «Cum că o cugetare suggeră o alta, zice Dugald-Stewart, cum că vederea unuĭ obĭect aduce adesea aminte spirituluĭ nostru de situațiunĭ, de sentimente, carĭ l'aŭ afectat altă dată, e un fapt cunoscut de toată lumea, chĭar și de aceĭa carĭ s'aŭ aplicat câtușĭ de puțin la studiul spirituluĭ omenesc........ Legătura, care se stabilește între cuvinte și ideĭ; aceea care unește cuvintele și frasele unuĭ discurs, ce am învățat pe din afară; aceea a diferitelor note ale uneĭ bucăți de musică în spiritul celor ce o execută din aducere aminte, ne oferă exemple familiare, unde se verifică această lege a asociațiuniĭ, care face o parte esențială a natureĭ noastre» (1).

---

(1) Heerdegen, *Untersuchungen zur lat. Semasiologie* : II. *Allgemeine Principien*, p. 12—18.

(2) *Litterarisches Centralblatt* din 1879, p. 336.

(3) *Revue crittique* din 1882, II, p. 29.

Principiul cel maĭ important al acesteĭ filiațiunĭ a ideilor, e *legea de asemănare*, din care derivă, pentru Semasiologiă, *analogia* și *metafora* (2), carĭ joacă un rol predominant în vĭața istorică a limbilor.

Pentru ce latinul «orbus» a înlocuit pe «caecus» în limba românească și în unele limbĭ romanice? Pentru că poporul a identificat pe nenorocitul lipsit de părințĭ *(orbus)* cu acela lipsit de vedere *(caecus)*, a făcut cu alte cuvinte o metaforă.

Pentru ce românul *păs* a pĭerdut semnificațiunea concretă a latinuluĭ *pensum* și s'a restrîns la noțiunea abstractă de apăsare sufletească? Pentru că totdeauna și la toate popoarele fenomenele din ordinea morală și psicologică aŭ fost exprimate prin cuvinte împrumutate din ordinea fisică; pentru că metafora e puternicul instrument, cu care s'a servit inteligența umană spre a idealisa noțiunile lumiĭ materiale.

Dar nu numaĭ memoria, ci și *uĭtarea* e unul din factoriĭ de căpetenie în vĭața semasiologică a uneĭ limbĭ. Nimenĭ n'a dat o descriere maĭ admirabilă asupra acestuĭ fenomen intelectual ca marele filosof Locke în a sa «*Incercare asupra inteligențeĭ umane*» :

«Ideile întipărite în sufletul nostru slăbesc în curînd și adesea se șterg pentru totdeauna din inteligență făr'a lăsa vr'o urmă, ca și umbra făcută pe pămînt de sborul uneĭ păsěrĭ, așa că ele nu maĭ sînt în spirit, ca și cum n'ar maĭ fi fost nicĭ odată. Astfel maĭ multe din ideile produse în spiritul copiilor, de îndată ce aŭ început a avea sensațiunĭ, se pĭerd cu totul făr'a rămânea cea maĭ mică urmă, dacă nu sînt împrospătate apoĭ în vĭața lor........

«Memoria unor oamenĭ e foarte tenace, miraculos de tenace; și totușĭ mi se pare, că totdeauna supravine o scădere în toate ideile noastre, chĭar în acele ce s'aŭ gravat maĭ adînc, și aceasta în spiritele, carĭ le conservă cât maĭ îndelung; așa că, dacă nu sînt uneorĭ reînoite printr'un exercițiu repetat al simțurilor saŭ printr'o întoarcere a spirituluĭ asupra specieĭ de obĭecte, carĭ maĭ întâĭ le-a dat naștere, întipărirea se șterge și în cele din urmă nu rěmâne nicĭ o imagine. Astfel ideile din tinerețele noastre, ca și copiĭ noștri, mor adeseorĭ înainte de noĭ și spiritele noastre ne representă aceste morminte, de carĭ ne apropiăm; aceste morminte, carĭ păstrează încă îmbrăcămintea lor de aramă și de marmură, când timpul le a șters deja inscripțiunile și a surpat bucată cu bucată figurile, ce le decoraŭ. Imaginile, ce primește spiritul nostru, sînt depinse într'însul cu culorĭ supuse a se șterge și carĭ, dacă nu sînt câte odată împrospătate, pier și dispar. Oare constituțiunea corpurilor noastre și temperamentul spiritelor noastre animale influențează asupra puteriĭ memorieĭ? Oare natura creĭeruluĭ face o astfel de diferență, în cât la uniĭ reține întipăririle, carĭ s'aŭ gravat într'însul, cum face marmura, la alțiĭ cum face cremenea și la alțiĭ în fine ca nisipul prundurilor? Astea sînt niște chestiunĭ, pe carĭ nu le vom examina aci, deși ar putea să pară probabil, că constituțiunea fisică are câte odată influență asupra memorieĭ, fiindcă se întîmplă adesea, ca o boală să despoaĭe cu totul spiritul de toate ideile noastre, și ca fierbinteala frigurilor în câteva zile să calcineze și să reducă într'o pulbere, în care totul se confundă, toate aceste imaginĭ, carĭ păreaŭ tot așa de durabile, ca și când ar fi fost săpate în marmură» (1).

---

(1) Dugald-Stewart, *Eléments de la philosophie de l'esprit humain,* chap. V.

(2) Se înțelege de sineșĭ, că aci nu este și nu poate fi vorbă de metafora artificială, care, ca figură stilistică, aparține retoriceĭ.

Uĭtarea este într'adevĕr una din causele cele maĭ imediate ale schimbăriĭ sensurilor. Un cuvînt ca *șugubăț*, ce însemnează astăzĭ «glumeț», a putut dobândi acest sens, numaĭ după ce a dispărut din conștiința poporuluĭ înțelesul primitiv de «ucigaș». Când zicem *slăbănog*, nu ne maĭ gândim de loc la «picĭoare *(noga)*», cum nu ne vine în minte nicĭ la *copilandru* (2), că «omul» saŭ «bărbatul» (ἀνήρ) zace ascuns într'însul (3).

Dacă am lua următorul pasaj din Coresi (4):

> Spuneţĭ întru *limbĭ* slava luĭ.
> Intre toţĭ oamenĭĭ *cĭudele* luĭ.
> Că mare e Domnul și lăudat foarte,
> Cu frică e spre toţĭ zeiĭ.
> Că toţĭ Dumnezeiĭ limbilor *dracĭ*,
> E Domnul cerĭul feace.

și l'am compara cu pasajul corespunzĕtor din traducerea cea maĭ recentă (5):

> Spuneţĭ între *popoare* mărirea luĭ,
> Intre toate popoarele *minunile* sale.
> Căcĭ mare este Iehova și foarte de laudă,
> Infricoșat este preste toţĭ zeiĭ.
> Căcĭ toţĭ zeiĭ popoarelor *idolĭ* sînt,
> Dară Iehova făcut'a cerĭul.

---

(1) Locke, *Essay on the Human Understanding*, cartea II, cap. 10, § 4 și 5.

(2) Și Greciĭ formaŭ uneorĭ augmentativele lor cu vorba βοῦς, boŭ, ca βούπαις, în loc de μέγας παῖς, dar o asemene formațiune e de tot transparentă.

(3) Mult regretatul Lambrior, în articolul seŭ «Ceva despre conjunctivul românesc» publicat în *Revista* d-luĭ Tocilescu (An. I, vol. I. p. 37 - 39), arată că, prin uĭtarea înțelesuluĭ, conjuncțiunea *să*, din latinul *si*, a pierdut însemnarea primitivă de *dacă*, păstrată în vechile texte precum și în anumite locuțiunĭ moderne, și a rĕmas o simplă particulă, care servește a deosebi conjunctivul de indicativ.

(4) *Psaltirea*, ed. Hasdeŭ, Ps. XCV, rîndul 5 – 10.

(5) *Sânta Scriptură a vechĭuluĭ și nouluĭ Testament*. Pesta, 1873.

vom fi în stare a aprecia efectele, ce a produs uĭtarea, numaĭ în timp de treĭ secole, pe terenul limbiĭ româneștĭ : *limba*, astăzĭ, abĭa se maĭ aude în sens de «națiune», sens direct influențat de cuvîntul slavic corespunzĕtor ; *cĭudă* a suferit o scădere însemnată de sens, redusă fiind a desemna o anumită stare psicologică; *drac*, în sens de «zeŭ păgân», oferă un interesant fenomen semasiologic, întru cât fiecare sectă considera ca vrăjmașĭ saŭ ca demonĭ pe zeiĭ ceĭ străinĭ.

Uĭtăriĭ se datoresc doă din principiele fundamentale ale Semasiologieĭ : *restrîngerea* și *lărgirea* semnificațiuniĭ saŭ *limitarea* și *generalisarea* sensuluĭ.

Un cuvînt, fie trecênd dintr'o limbă într'alta, fie în cursul vĭețiĭ istorice a uneĭ aceleĭașĭ limbĭ, poate suferi o specialisare a semnificațiuniĭ sale primitive.

Astfel vorba *înecare*, care în unele localitățĭ (1) și în vechile texte s'află sub forma *necare*(2), a restrîns semnificațiunea primitivă de «a ucide» în genere a latinuluĭ *necare*, *enecare* la un anume fel de moarte, adică prin apă (=aquis necare) (3).

Cuvîntul *greață* poate oferi un alt exemplu interesant de restrîngerea sensuluĭ chĭar în istoria uneĭ aceleĭașĭ limbĭ, implicând în acelașĭ timp o nuanță deteriorativă. In vechile tipăriturĭ, acest cuvînt are esclusiv sensul de «greuate, anevoință (=l. *grevitia din gravis)».

In codicele Voronețian c. 1558 (ed. Sbiera), Faptele Apost. LVIII, 13—14 : «Decĭ veînrè Lisiea miĭașul și cu multă *greață* scoase el».

Acest pasaj sună astfel în traducerea Biblieĭ din 1688 : «Iară venind Lisia căpitanul cu multă *silă* din mânile noastre l'aŭ luat».

In «Paliea» saŭ cea maĭ veche traducere a Pentateuculuĭ din 1581, Exod. IV, 10 (Cipariu, Crestomatie p. 60) : «Zise ĭară Moĭsi Domnuluĭ : rogu-te, Doamne, tot dentăiuș nu s'am fost grăitoriu frumos, ce nice den aceaĭa vreame, de când grăieștĭ cu sluga ta. Că grăesc cu *greață* și am limba grea».

Intr'o predică cam de la 1600 : «Și amu de acia *greață* de nimenilĭa nu vor avea, nece o măhnire»(4).

In limba modernă, vorba însemnează numaĭ «aplecate» adecă o anumită greutate saŭ aplecare patologică și'șĭ găsește o analogiă semasiologică în germanul *eckelhaft*, pe care Leibnitz încă il întrebuințează cu înțeles de «greŭ, delicat» și care astăzĭ nu însemnează de cât «ceea ce causează desgust»(5).

---

(1) In Banat, asigură d. Xenopol (Convorbirĭ lit. XVII, 458), s'aude *necare*, păstrând și sensul cuvîntuluĭ latin «a ucide» în genere.

(2) Bunăoară la Moxa (Hasdeŭ, Cuvente I, 348, 403) : toțĭ se *necarŭ*. La Macedo-Românĭ s'află asemenea forma simplă *necu* «suffoco» (Kavalliotis).

(3) Latinul *enecare* are, în latinitatea medievală, și sensul restrîns de moarte prin înecare, ca la Gregor de Tours (VI, 35) : «Alias *enecat*. alias incendio trahit».

(4) Hasdeŭ, *Cuvente* II, 226. La Macedo-Românĭ *greață* a păstrat însemnarea pur materială de «onus» (Kavalliotis).

(5) Max Müller, *Nouvelles leçons sur la Science du langage*, vol. II, p. 315.

Tot sub rubrica generală de «restrîngerea sensuluĭ» va trebui să intre şi *scăderea* cuvintelor în privinţa semnificaţiuniĭ lor saŭ degenerarea semasiologică în cursul timpuluĭ. Cuvinte dobîndesc adeseorĭ o nuanţă pesimistă saŭ peĭorativă, vorbe originar nobile scapătă într'o însemnare joasă, vorbe sacre devin profane, etc. Şi în această circulaţiune vecĭnic neîntreruptă a limbeĭ (1) vom constata, şi aci, tristul adevĕr, că, pe cât este de deasă şi de generală *scăpătarea* cuvintelor primitiv nobile până în prăpăstiile cele maĭ adîncĭ ale bastardismuluĭ linguistic, pe atât de rară, de fenomenală chĭar, este *înălţarea* vorbelor ignobile la rangul de fiĭ legitimĭ aĭ societăţiĭ.

Alăturea de restrîngerea sensuluĭ merge paralel *lărgirea* saŭ *generalisarea* sa. O mulţime de cuvinte încearcă o lăţire a sensuluĭ primitiv în trecerea lor dintr'o limbă într'alta saŭ în cursul istorieĭ aceleĭ limbĭ. O asemene lăţire îmbogăţeşte însă numaĭ sfera noţiuniĭ şi reduce pe de altă parte conţinutul eĭ. Căcĭ, pentru ca o idee să devie generală, ea trebue să suprime diferenţele şi să nu conserve de cât analogiile. Şi prin urmare cu cât o idee va fi maĭ generală, cu atât se vor suprima maĭ multe diferenţe saŭ caractere distinctive, de unde legea logică: «Sfera uneĭ ideĭ generale e în raport invers cu conţinutul eĭ», saŭ după ~~Drobisch~~ Ueberweg: «Pe când sfera creşte saŭ descreşte după o progresiune geometrică, conţinutul creşte saŭ descrèşte după o progresiune aritmetică »(2).

Româneşte *blând*, din latinul *blandus*, şi-a lărgit sfera accepţiuniĭ sale întinzêndu-se şi asupra animalelor (=domesticit), pe când termenul general latin *mansuetus* (de om şi de animale) s'a restrîns româneşte numaĭ asupra acestor din urmă şi încă asupra uneĭ anumite specie (*mânz*: comp. it. *manso* «junc», sp. «berbece»).

Bătrân, din latinul *veteranus*, poate oferi un alt exemplu de generalisare. *Bătrân* se trage de la una din formele metatetice posterioare *vetranus*, *betranus* (3) pentru *veteranus*, cu sensul luĭ «vetus» la Varro (bos *veteranus*), la Columella (vitis *veterana*) şi la Liviu (hostis *veteranus*); la scriitoriĭ posteriorĭ însemnează soldaţiĭ ceĭ vechĭ, carĭ şi-aŭ făcut aniĭ de serviciu şi cu carĭ Romaniĭ colonisaŭ ţările cucerite. Cuvîntul latin a alungat pe de o parte pe *senex* şi a restrîns pe de altă parte semnificaţiunea luĭ *vetus*, aplicându-l numaĭ la lucrurĭ (*vechiŭ=vetulus*), vorba «bătrân» fiind reservată pentru fiinţe. Trebuĭe ca vĭaţa legionară să fi pulsat puternic la Dunăre, trebuĭe ca, între elementele constitutive ale coloniilor romane, numĕrul veteranilor să fi fost preponderant, pentru ca soldatul *veteran* să devie, pentru locuitorul de la Dunăre, tipul omuluĭ *bătrân* în genere, cu alte cuvinte ca o expresiune curat soldăţească să se generaliseze în vîaţa socială a Românilor din întreaga Dacia (1).

---

(1) «Consuetudo loquendi est in *motu*» zice Varro, *De lingua latina* IX, 17.

(2) ~~Drobisch~~ Ueberweg, *Logik*, p. III.

(3) Schuchardt, *Vocalismus des Vulgärlateins* II, 424.

Resumând acum vederile noastre asupra acesteĭ nouĭ ştiinţe vom zice, că Semasiologia uneĭ limbĭ particulare, avênd a studia semnificaţiunile cuvintelor din punctul de vedere istoric, va trebui să îmbrăţişeze următoarele fenomene de un caracter general, carĭ supravin în vîaţa semasiologică a tuturor limbilor :

I. Metafora ;
II. Restrîngerea saŭ limitarea sensuluĭ şi Scăderea luĭ ;
III. Lărgirea saŭ generalisarea sensuluĭ.

Pe lângă aceasta, Semasiologia uneĭ limbĭ moderne nu va putea trece cu vedere diferiţiĭ factorĭ de un caracter religios, cultural (2) saŭ social, carĭ daŭ naştere saŭ cel puţin influenţează multe din fenomenele semasiologice. Nu poate fi vorbă, bine-înţeles, de a analisa aci pe rînd fiecare din aceştĭ factorĭ, în mare parte accidentalĭ. Vom căuta a ne îndrepta atenţiunea asupra acelora maĭ cu seamă carĭ presentă un caracter maĭ permanent şi ale căror resultate sînt maĭ generalĭ. Religiunea şi cultura unuĭ popor sînt factoriĭ, carĭ ofer un asemenea caracter de permanenţă şi de relativă generalitate.

Inainte de a intra deci în cercetarea fenomenelor generalĭ ale Semasiologieĭ va trebui maĭ întâĭ să studiăm influenţa, ce a exercitat'o Creştinismul asupra limbeĭ, adică asupra elementelor ce constituiesc terminologia sa religioasă, şi să acordăm apoĭ o atenţiune specială fenomenuluĭ atât de interesant al analogieĭ, care se datoreşte contactuluĭ cu elemente străine externe si unor anumite condiţiunĭ socialĭ. Vom avea dar de adăogat încă doă momente semasiologice : influenţa religioasă şi cea socială — *terminologia creştină* şi *analogia* — carĭ formează ca un corolar la principiele schemeĭ precedente.

Iată acum în ce mod am dispus materialul semasiologic al limbeĭ române :

I. Influenţa religioasă şi culturală :
  1. Terminologia creştină ;
  2. Nuanţe slavice ;
  3. Analogiĭ albanese.
II. Metafora :
  1. Simbolismul corpuluĭ omenesc ;

---

(1) Cuvîntul s'află şi în ambele dialecte române : macedo-rom. *bătărnu*, istriano-rom. *betăr*. In celelalte limbĭ romanice a păstrat numaĭ sensul milităresc : fr. *vétéran*, it. sp. port. *veterano*. Cihac I, 24 rapoartă tot aci şi pe albanesul *vietără*, care însă nu-ĭ de cât lat. *veterem* (vetus), cum a observat'o şi Miklosich, *Alb. Forsch.* II, 70.

(2) Schuchardt, în «Suplement» la *Cuvente den Bătrânĭ*, observă foarte bine (p. XXX): «Die Geschichte der Bedeutungen steht in einer solchen Abhängigkeit von der Kulturgeschichte, dass wir uns völlig ausser Stand sehen für jene in gleicher Weise feste Richtschnuren zu ziehen, wie für die Geschichte der Laute; tausend Zufälligkeiten greife störend ein».

  2. Vorbe sacre devenite profane;
  3. Cuvinte abstracte din concrete.

III. Restringerea sensuluĭ:
  1. Scăderea sensuluĭ;
  2. Degenerarea cuvintelor;
  3. Rafinarea lor.

IV. Lărgirea sensuluĭ:
  1. Inobilirea cuvintelor;
  2. Nume proprie generalisate.

Stabilind aceste principie semasiologice, nu sîntem nicĭ de cum de părere, că evoluţiunea logică a tuturor cuvintelor uneĭ limbĭ se conformează strict cu dînsele. Cuvintele nu urmează totdeauna un drum logic şi drept, dar mersul lor e în genere raţional şi psicologiceşte explicabil. Foarte bine exprimă aceasta Renan, când zice: «La liaison du sens et du mot n'est jamais nécéssaire, jamais arbitraire; toujours elle est motivée» (1).

Nu totdeauna, ce'ĭ drept, sîntem în stare a prinde în sborul lor nenumĕratele nuanţe, ce diferenţiază cuvintele uneĭ aceleĭaşĭ familiĭ lexicale (2). Nu totdeauna putem găsi punctele intermediare, carĭ aŭ servit de staţiunĭ spre a trece de la una la alta. Dar în majoritatea casurilor ne este îngăduit a pătrunde în sanctuarul psicologic al unuĭ popor şi a deduce marşruta inteligenţeĭ umane.

«Cugetarea aleargă, sare, sboară, totuşĭ ea se supune vecĭnic unor legĭ neschimbătoare. Limba adesea uneşte nu numaĭ extreme — ce se ating —; aceasta n'ar fi atât de surprinzĕtor, căcĭ fiece extrem trebuĭe să provoace un contrast; — ci şi representărĭ şi noţiunĭ, cărora cea maĭ dibace ingeniositate abĭa le ar găsi a priori un singur punct de contact. Dar ce sînt doĭ ochĭ aĭ unuĭ individ în comparaţiune cu instrumentele optice de generaţiunĭ întregĭ! De la noţiune la noţiune se trag multe — infinit de multe — fire de unire, adesea nevĕzute; adevĕrata etimologiă scoate la lumină miĭ de asemenea fire. Cuvintele etimologiceşte înrudite ale uneĭ limbĭ s'ar putea compara cu un lanţ electric omogen, dar întrerupt; o străfulgerare a minţiĭ a răzbit o dată printr'insul şi, dacă facĭ să treacă din noŭ printr'însul adevĕrata scântee, îl aducĭ reciproc în cea maĭ frumoasă şi surprinzĕtoare lumină» (3).

---

(1) Renan, *De l'origine du langage*, p. 149.

(2) Cât de departe poate merge desvoltarea semnificaţiunilor, a arătat'o Max Müller la radicalele arice AR şi MAR, pe carĭ le urmăreşte în colinda lor aventuroasă prin lume: *La science du langage*, p. 321—328 şi *Nouvelles leçons sur la science du langage*, vol. II, p. 24—47.

(3) Pott, *Etymologische Forschungen*, ediţia I-a, Lemgo 1836, vol. II, p. 213.

II. CREŞTINISMUL ŞI LIMBA.

§ 1.

Influenţa Creştinismuluĭ asupra limbeĭ.

Religiunea creştină a produs o adevĕrată revoluţiune în modul de a cugeta şi de a simţi al popoarelor europene. Această transformare extraordinară a trebuit să'şĭ găsească expresiunea şi în limbă. Nu maĭ mică fusese sguduirea, ce noua credinţă, sintesa spirituluĭ semitic şi a celuĭ aric, o adusese deja Elenismuluĭ şi lumiĭ romane. Aceste limbĭ, suficiente pentru a exprima ideile cele maĭ înalte ale vieţiĭ păgâne, se simţiră cu totul strîmtorate în sfera noueĭ doctrine, cu ale căreĭ ideĭ pur spirituale trebuiră să se adapteze. Renan, vorbind de ceĭ d'întâĭ creştinĭ, zice :

«La langue leur faisait défaut. Le Grec et le Sémitique le trahissaient également. De là cette énorme violence que le Christianisme naissant fit au langage» (1).

Influenţa, ce aŭ suferit limbile clasice în asemenea împrejurărĭ, a fost nespus de mare. O mulţime de cuvinte aŭ fost emancipate din sfera lor zilnică, dobândind o semnificaţiune maĭ pură, maĭ nobilă, maĭ profundă; sensul şi maĭ multora suferi o restrîngere, o specialisare, care îşĭ poate găsi explicaţiunea numaĭ în această influenţă (2).

Vom da un singur exemplu de această influenţă moralisătoare a Creştinismuluĭ.

In toate limbile indo-europene noţiunea de *pedeapsă* era exprimată prin idea de «rĕsbunare, onorare» (grec. τίω, τίνω «poenam luere»; mediu τίωμαι «a pedepsi, a rĕsbuna, a onora»; κολάζω e propriŭ «a plivi», de unde figurat «a pedepsi»), prin aceea de «legare, răpire de libertate» (sanscr. *bandh* «punire» proprie «ligare»), prin aceea de «regulare» (sanscr. *çâsti* «a pedepsi, a regula» din radicala *çâs* «regere, jubere, docere et punire») şi în fine prin aceea de «purificare» (comp. lat. *punire* în raport cu *purus*, lat. *castigo* din *castus*) (3).

Noua credinţă, care privea pedepsele dintr'un punct de vedere maĭ umanitar, făcêndu'şĭ din limba elenă organul învăţămintelor sale, a căutat să aplice noţiunea de «pedeapsă» unuĭ cuvînt corespunzĕtor. După principiele Creştinismuluĭ «pedeapsa», nefiind de cât «o instrucţiune, o învăţătură», menită a îndrepta şi înţelepţi, verbul grecesc παιδέυω, care, la scriitoriĭ clasicĭ, însemnează numaĭ «a instrui, a învăţa», dobândi în greaca eclesiastică sensul de «a pedepsi», sens păstrat până astăzĭ in românul *pedepsesc* (din aoristul παίδεψα), şi în slavicul *pedepsati* «castigare», pe când limba neo-greacă posede sensul clasic şi creştin al cuvintuluĭ. Dar şi în vechea limbă românească *pedepsesc* are înţelesul de «instruire». Iată câteva texturĭ în ordine cronologică :

---

(1) Renan, *les Apôtres*, p. 81.

(2) Comp. Trench, *On the study of words*, p. 194–199.

(3) Pictet, *Les origines indo-européennes*, vol. II, p. 452 urm.

In Pravila luĭ Mateĭ Basarab din 1652, p. 343 : «Cum vedem şi ispitim dobitoacele de vrednicie şi de pedepsite(1) şi de bărbăţia lor, aŭ de fel bun sînt, aŭ sălbatece şi nepedepsite şi fără de folos, aşa trebue să căutâm şi să vedem şi ruda cea bună a oamenilor, să nu căutâm părinţiĭ unor copiĭ, ce aŭ fost vrednicĭ şi cu bun feliŭ, să zicem că doar vor fi coconiĭ lor aşa, ce să căutâm pedeapsa şi lucrurile şi îndreptările acelor copiĭ de vor fi harnicĭ şi cu bun feliŭ, pentru că de vor fi fost părinţiĭ aĭ vre unor copiĭ cu bun feliŭ, cariĭ aŭ ajuns cinste într'aceasta de în minte şi deîn bunătate ce aŭ avut şi deîn pedeapsă şi deîn bune lucrure, ĭar coconiĭ lor se aŭ făcut protivnicĭ fără minte neiscusiţĭ, nepedepsiţĭ şi de nimica, întrebu-te, ce folos saŭ ce cinste aŭ deîn blagorodia părinţilor săĭ? Ia să luaţĭ pildă de această poveaste : «Un voĭnic era odinioară şi de pedeapsă şi de bunătate ce avea vrednicise de la împărăţie; şi se făcu boĭar Polateĭ adecă divanuluĭ împăratuluĭ, şi, pentru hărnicia ce să cinsti tatăl, avea şi fecĭoriĭ luĭ cinste şi slavă, ce nicĭ unul nu sporĭa întru pedeapsa şi bunătatea tătâne-sâŭ, numaĭ ce avea obiceaĭu împotrivă nepedeapsa, nefolosinţa, neiscusirea şi vărvăria. Muri tatăl lor, rămaseră aceĭ copiĭ; şi pentru căcĭ nu ajunseră întru bunătatea şi pedeapsa tătâne-sâŭ, nu se vredniciră întru cinstea tătâne-sâŭ, însă deîn ceale darure ce avea tată-sâŭ nemica alt nu moşteniră ce numaĭ numele, adecă le zicea fecĭoriĭ cutăruĭ boĭarĭu; şi era ruşine mare şi dosadă pre dînşiĭ fiind tatăl lor harnic, ĭar fecĭoriĭ să se ijderească fără folos şi nepedepsiţĭ: că omuluĭ bunătatea şi pedeapsa şi isprăvile ceale bune ĭaste'ĭ blagorodia şi felĭul cel bun; ĭar nu împărăţiile, domniile, boĭeriile şi avuţiile».

In predoslovia întâĭa a Biblieĭ luĭ Şerban Vodă din 1688 (Cipariu, Crestomatie, p. 186) : «Şi aceasta am făcut la tălmăcirea aceştiĭ sfinte Scripturĭ, făcând multă nevoinţă şi destulă cheltuĭală, despre o parte puind dascălĭ ştiuţĭ foarte den limba elinească.... şi despre altă parte aĭ noştriĭ oamenĭ aĭ loculuĭ nu numaĭ *pedepsiţĭ* întru a noastră limbă ce şi de limba elinească având ştiinţă».

In cuvîntarea «pentru a fiilor creaştere» din «Mărgăritare saŭ Cuvinte de multe fealurĭ» din 1691 (Cipariu, p. 198) : «Invăţaţĭ copiĭ voştri direptatea, curăţiea, înţelepţiea, vitejia sufletuluĭ. Invăţaţi-ĭ să cunoască pre sineşĭ şi dacă vor cunoaşte pre sineşĭ, pot să cunoască şi pe Dumnezeŭ. Şi aceasta într'alt chip nu poate să fie fără numaĭ cu învăţătură şi voĭ, de-ĭ veţĭ lipsi de întâiŭ de învăţătură şi-ĭ veţĭ lăsa *nepedepsiţĭ* şi varvarĭ, lipsiţĭ şi de cunoştinţa luĭ Dumnezeŭ... *Pedepsiţĭ* copiĭ voştri împreună cu voĭ, pentru ca să mântuiţĭ şi pre voĭ şi pre copiĭ voştri şi să mântuiţĭ împărăţiea cerĭurilor.»

In «Divanul» luĭ Cantemir din 1698 (Hasdeŭ, Arhiva II, 138) : «Această dară cătră fii seĭ a părinţilor datoriă este, ca certându'ĭ, *pedepsindu'ĭ*, în învăţătura a sfintelor Scripture a'ĭ întemeĭa li se cade..... Maĭ vîrtos încă pentru copiĭ, certaţĭ şi *pedepsiţĭ* fiind, în legea Domnuluĭ învăţaţĭ, de veĭ sfintele saŭ şi alte de citit vrednice scripture cerea, pre mulţĭ veĭ afla cariĭ în copilăriă cu vîrsta, însă în bătrâneţe cu mintea eraŭ, precum ceĭ treĭ copiĭ Anania, Azaria şi Misail..... învăţătura cinstită pre dînşiĭ, în chip omenesc fiind, cu minte îngerească i-a prefăcut; înpotrivă, copiĭ *nepedepsiţĭ* din chip omenesc în minte dobitocească se premenesc... căcĭ *pedeapsa* şi învăţătura lipsind, nu numaĭ în copilăriă ci aşaşĭ şi în bătrâneţe, tot dobitoc se va numi şi asemenea celor fără socoteală se va socoti».

---

(1) Traducĕtorul, punĕnd «pedepsit» în loc de «îmblânzit, dumesnicit», comite unul din acele abusurĭ de limbă, de carĭ furnică această Pravilă.

In fine, în «Pilde filosofeştĭ» din 1713 (Gaster, Crestomatie I, 375): «Nu ĭaste sărac cela ce n'are tată, ci cela ce n'are învăţătură şi bună *pedeapsă*».

Proverbul (Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 29): «Copilul *nepedepsit* ajunge neprocopsit» e decĭ just din ambele puncte de vedere: pedagogic şi moral.

Maĭ adăogâm încă, că vorbele *învăţ, învăţătură* aŭ dobândit, sub influenţa luĭ *pedepsesc, pedeapsă*, sensul de «a pedepsi, pedeapsă», sens străin limbilor romanice. Atarĭ influenţe semasiologice vom întîmpina adeseorĭ în cursul acestuĭ studiu. Iată câteva exemple, luate din Pravila de la Govora din 1640, p. 17, 18, 29:

«Iară omul, de va lovi muĭarea cu lovitură mică şi dentru aceasta va muri..., *învăţăm* jumătate de uciderea cea de bună voe, să facă pocăinţa.

«Iară de va şti neştine un tălhariu şi'va mearge fără de vină fiecarĭa şi'l va prinde de'l va ucide, ĭară nefăcându'ĭ nimica într'acel cĭas, pre uniĭ ca aceĭa iĭ *învăţăm* să li se risipească casele şi să se gonească dentr'aceale locure şi dentru avearea lor...

«Ore cine va arde o curte oare carea saŭ stog cu aria saŭ casă, să ĭa certare în 8 aĭ, deacă se va ispovedi duhovnicu-săŭ şi să 'l apuce pre dînsul să'l bată şi să ĭa avearea şi atunce să ĭa *învăţătură* 10 aĭ....» (1).

Cât de importantă a fost acţiunea Creştinismuluĭ asupra limbilor slavice şi germanice, ne o dovedesc scrierile speciale, ce aŭ fost consacrate acesteĭ chestiunĭ (2).

---

(1) La Istriano-Românĭ *pedepsire* se zice numaĭ din partea luĭ Dumnezeŭ; pentru «pedeapsă omenească» dînşiĭ zic *căştig*. (Maĭorescu, *Itinerar.* p. 108). Aceeaşĭ corelaţiune logică o observăm la cuvintele slavice *kazanie* «învăţătură, predică» şi *caznă* «pedeapsă, chin» ambele de la verbul paleo-slavic *kazati* «monstrare, instituere, punire».

(2) Raumer, *Die Einwirkung des Christenthums auf die althochdeutsche Sprache*. Stuttgard, 1845.

Kraft, *Die Kirchengeschichte der germanischen Völker*. Berlin, 1854.

Weinhold, *Die gothische Sprache im Dienste des Christenthums*. Halle, 1870.

Miklosich, *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*. Wien, 1875.

Asbóth Oszkár, *Szlávság a magyar keresztény Terminologiában* (Elementul slavic în terminologia bisericească maghĭară) publicat în organul linguistic al Academieĭ de Ştiinţe din Buda-Pesta (1883), vol. VIII, I, p. 321—427.

§ 2.

Terminologia creștină la Românĭ.

Asupra nomenclatureĭ religioase române aŭ influențat treĭ izvoare linguistice diverse : limba latină, slavică și greacă.

Fondul Creștinismuluĭ la Românĭ e incontestabil de origină latină, și majoritatea elementelor sale constitutive, precum se va vedea în paginile următoare, datează încă de la această primitivă influență. Cât pentru data saŭ epoca, când s'a introdus Creștinismul la Românĭ, opiniunile sînt diferite și nicĭ nu pot fi altfel, de vreme ce nu există un indiciu positiv în această privință. Uniĭ, ca mitropolitul Șaguna, sînt de părere, că Creștinismul în Dacia datează încă din epoca romană (1), o părere împărtășită și de d. Hasdeŭ (2). Alțiĭ, bunăoară Cantemir (3), dintre ceĭalțĭ pomenim numaĭ pe rĕposatul Roesler (4), aŭ susținut, că Creștinismul, în special Creștinismul român adecă latin, fu introdus în Dacia pe timpul luĭ Constantin cel Mare (323—337). Ceĭa ce voim a constata aci, printr'o analisă a cuvintelor româneștĭ privitoare la terminologia religioasă, este fondul primitiv latin al Creștinismuluĭ român. Printr'o tractare generală și metodică a chestiuniĭ voim să aducem noue elemente întru demonstrarea acesteĭ tese, care a fost controversată în timpul din urmă (5).

---

(1) Șaguna, *Istoria bisericeĭ ortodocse răsăritene universale*. Sibiu, 1860. — Comp. și Ghen. Enăceanu, *Creștinismul în Daciĭ și creștinarea Românilor*. Bucureștĭ, 1878. E de regretat, că autorul acestuĭ studiu nu cunoaște lucrările predecesorilor seĭ, maĭ cu seamă ale d-luĭ Cipariu. — Cum că între coloniștiĭ transportațĭ în Dacia se aflaŭ și creștinĭ, o confirmă și des citatul pasaj din Tertulian, *Contra Judaeos*, cap. VII : «Jam Getulorum varietates, et Maurorum multi fines, et Hispanorum omnes termini, et Galliarum diversae nationes, et Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero Deo subdita, et Sarmatarum et Dacorum et Germanorum et Scytharum et abditarum multarum gentium, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat».

(2) Vezĭ maĭ jos.

(3) Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiu, p. 139 : Quando autem desierit gentilis in Moldavia superstitio, eaque gens Christo nomen dederit, nullis evidentibus historicorum testimoniis potest demonstrari, tamen probabile est non nisi sub Constantini Magni imperio publicum Christianae religionis cultum in Dacia fuisse introductum.

(4) Roesler, în opera sa *Romänische Studien*. Leipzig, 1871.

(5) Miklosich, *Altslovenische Formenlehre*, pag. XXV : «In treacăt voiŭ numaĭ să observ, că terminologia creștină a Românilor precum și neîntrerupta întrebuințare până cam târziŭ a cărților biserceștĭ slavone permite a conchide la o participare a Slavilor la creștinarea cam târziă a poporuluĭ român». — Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 221 : «Terminologia creștină a Românilor dă o mărturiă neîndoĭoasă, cum că aŭ primit de la Slavĭ doctrina luĭ Crist». — Cihac, *Dictionnaire* II, préface : «(Le vieux slave) nous a donné presque la totalité de la nomenclature ecclésiastique.» D-sa nu găsește (*ibid.*, p. XIII) în Creștinismul român de cât «trois ou quatre mots» de origină latină, ba chĭar acestea «nous sont venus, sans aucun doute, d'une source grecolatine du moyen-âge».

Peste această pătură primitivă Creştinismul din Dacia primi maĭ târziŭ o nouă altoire slavică din partea Slovenilor din Panonia, carĭ locuĭaŭ de ambele laturĭ ale Dunăriĭ.

«Slaviĭ aŭ fost ceĭ dintâĭ a propaga la noĭ *ortodoxia*. Da. Graţiă acesteĭ propagande, limba slavică, aşa zisă bisericească, ni s'a impus de pe la finea evuluĭ-mediu ca limbă oficială, a căriĭ urme se recunosc şi se vor recunoaşte totdeauna în graĭul român, jucând la Latiniĭ din Dacia acelaşĭ rol ca urmele limbeĭ oficiale latine la Bohemĭ saŭ la Polonĭ. Nu Slaviĭ însă, nu şi nu, aŭ cultivat prima noastră cunoştinţă cu *Creştinismul*. Sublima doctrină a Evangeliuluĭ a străbătut la Dunăre odată cu legiunile Romeĭ, sub a căreĭ aquilă se luptaŭ braţ la braţ Romaniĭ paganĭ şi Romaniĭ creştinĭ....» (1)

In fine, o a treĭa îmbogăţire primi terminologia religioasă română din partea Bisericeĭ greceştĭ, adevĕrata representalntă a ortodoxismuluĭ.

Se va vedea, în cursul acesteĭ expunerĭ, că numĕrul elementelor religioase slavo-greceştĭ e ĭără asemănare maĭ mic în alăturare cu al cuvintelor de origină latină, carĭ constituĭesc chĭar fondul Creştinismuluĭ român (2).

Distribuirea materieĭ este aproape analoagă cu cea adoptată de Raumer, urmată şi de Miklosich în clasica sa lucrare asupra *Terminologieĭ creştine a limbilor slavice*.

I. BISERICA.

Religiunea luĭ Crist afirmându-se definitiv, omenirea fu împărţită de noua credinţă în *păgânĭ* saŭ necreştinĭ şi în *creştinĭ*.

A. Vorba *păgân*, din latinul *paganus*, însemnează propriŭ «locuitor de la ţară saŭ sătean», ĭar accepţiunea de «idolatru» o dobîndi de la Constantin cel Mare, când Romaniĭ fură siliţĭ a căuta un adăpost prin sate spre a scăpa de influenţa noueĭ religiunĭ, ce triumfase deja în cetăţĭ (3). Precum *paganus* nu'ĭ de cât locuitorul unuĭ *pagus* saŭ sat, tot așa germanul «der *Heide*», păgân, stă în legătură cu «die *Heide*», câmp, țară (1).

---

(1) Hasdeŭ, *Columna* pe 1882, pag. 638, în articolul : «*Nu e în toate zilele Paştele : Originea Creştinismuluĭ la Românĭ.*» — Tocmaĭ acest amestec al păgânismuluĭ şi creştinismuluĭ printre legionariĭ de la Dunăre ar explica până la un punct — după o comunicare orală a d-luĭ Hasdeŭ — indiferenţa religioasă atât de caracteristică Românuluĭ, şi asupra căreĭa vom avea ocasiune de a reveni într'un capitol special al acesteĭ lucrărĭ.

(2) D. Chiţu a publicat deja o seriă de articole escelente, în *Columna* din 1882 şi 1883, asupra acesteĭ materiĭ, carĭ însă din nenorocire aŭ rĕmas neterminate. Iată aceste articole : *Despre numirea lunelor la Românĭ* in *Columna* pe 1883, p. 302—306; *Cuvintele creştine în limba română* I în *Columna* ibid., p. 452—458 (D-zeŭ, sfânt, înger, martur, biserică, altar, cruce, mormînt); II ibid., p. 607—611 (creştin, păgân, etc.) şi III în *Columna* pe 1883, p. 82 88 (sĕptămână, sĕrbătorĭ).

(3) Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, s. v. : «*Paganus* scriptoribus christianis vulgo appellat Gentiles et Idololatrae (cum tres sint in mundo religiones, Judaeorum, Paganorum et Christianorum) a *pagis*, quod cum Constantini Magni et filiorum edictis proscriptus esset ab urbibus et civitatibus profanus Deorum cultus, eorumque fana passim in iis clauderentur, in pagos sese reciperent, ibique deos suos colerent et clandestina sacra peragerent».

Româneşte *păgân* s'aplică deopotrivă de către țăranĭ oamenilor de alt neam saŭ de altă lege, ca Nemțĭ, Ungurĭ, Grecĭ, Turcĭ, despre carĭ săteanul zice : «Fie oricum, tot îs *păgânĭ* şi ne voĭesc rĕul nostru» (2).

«Românii — zice d. Alexandri — daŭ numele de *păgân* la toate neamurile, ce nu era de relegea luĭ și cu carĭ se găsea în lupte» (3).

Negruzzi, în «Aprodul Purice», aplică acelaşĭ epitet Ungurilor :

« . . . . . Eată duşmanul, flăcăĭ!
Năvălițĭ la el cu toțiĭ, voĭniceşte vĕ luptațĭ,
Țara și casele voastre în prada'ĭ să nu lăsațĭ.
Dațĭ de tot! să n'avețĭ milă de un vrăjmaş, ce ne aŭ prădat,
Care cu foc și cu sânge urma luĭ și-a însemnat;
Bucĭumațĭ și Doamne-ajută!» — Cu toțiĭ strigă : Amin!
Aĭdețĭ frațĭ din țara noastră să alungâm pre *păgân!*

Autorul face, la acest pasaj, următoarea observațiune : «Țăranul român, cinstit dar superstițios, nu putea crede, că Ungurul, care nu se ținea de tractaturĭ şi nu posteşte Vinerea și Mercurea, nu e *păgân*. Vrênd să arate pe un om necinstit şi ateŭ, îl numeaŭ *papistaş*. . . . . . Zicerea aceasta până astăzĭ încă este ocărătoare în gura țăranuluĭ moldovan» (4).

Macedo-Românii zic *pângân*. Astfel într'o poesie populară din Macedonia :

Multe mulĭerĭ sun și 'nvĭaste,
Ma Dailiani unu ĭaste,
Și tră Grecĭ și tră Românĭ
Se li aperă de *pângânĭ* (5).

Păgân, maĭ avênd şi sensurile secundare de «cumplit, varvar; blestemat, nelegĭuit, necurat», a dat naștere verbuluĭ *pângăresc* (6) în loc de *pângânesc*, cum sună vorba la Macedo-Românĭ, cu ințelesul de «a profana» — o transițiune logică, ce ne întîmpină asemenea în limbile slavice și în limba albanesă : psl. *sŭpoganiti* «maculari», croato-serbicul *poganiti* «profanare»; alb. *păgăĭ* «murdăresc, molipsesc», *pegam*, «polluere, inquinare».

In fine vorba *pogan*, cu accentul pe prima silabă, se întrebuințează numaĭ în Moldova cu sensul de «urât, urăcĭos», ĭar în Transilvania cu acela de «straşnic, grozav».

(1) Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 1198.

(2) *Obiceĭele juridice române* în *Columna* pe 1882 p. 36.

(3) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 82.

(4) Negruzzi, *Opere*, vol. I, p. 134. Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ* (ed. Negruzzi) p. 283: «Nicĭ o religie nu este urâtă Moldovenilor ca acea *papistășască*, măcar de se și țin de biserica apusuluĭ mulțime de locuitorĭ ungurĭ, cariĭ aŭ și episcop la Bacăŭ». — Vezĭ și vorba «limbă» din capitolul următor.

(5) Caragĭani, *Românii din Macedonia și poesia lor populară* în *Convorbirĭ literare*, An. II, p. 388.

(6) Notăm aci și adjectivul nevariabil muntean *pângară* cu sensul de «spurcat». Ispirescu, Basme, p. 64 : «Și *pângara* de cĭoară începu a se cĭorovăi cu doamna sa».

Creanga, în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. lit. XV, 452) : «Pe semne că noĭ, cum s'ar prinde, las' că de scris, talpa gâştiĭ; dar apoĭ şi de vorbit, păcatele noastre, se vede că vorbim *pogan* şi rĕu de tot, nu româneşte, ci ţărăneşte».

Stamati, Musa românească, p. 405 : «Un drac bătrân, *pogan*, desmăţat».

Pògan vine deadreptul din croato-serbicul *pogan* «murdar», psl. *poganinŭ*, *poganŭ* «gentilis, impurus», care se trage tot din latinul *paganus*, vorbă respândită maĭ întâĭ printre Slavoniĭ din Panonia de către misionariĭ germanĭ (1).

Cuvîntul *creştin*, macedo-român *crisčin*, alb. *căşteră*, *gărşten*, derivă din forma latină vulgară *chrestianus* (2), pe care-o găsim la Tertulian, de unde şi francesul *chrétien*. Româneşte vorba a dobândit un sens mult maĭ larg.

Intr'un text din secolul al XVI-lea «Cugetărĭ în ora morţiĭ», *creştina* însemnează deja «nevastă» în genere : «O fericaţi de soţii, bărăbaţii şi *creştinele*, ceiĭ ce curundu se voru lăsa şi să voru erta» (3).

In graĭul ţăranuluĭ de astăzĭ «creştin», «creştină» însemnează «om», «femee» în genere; adjectivul «creştinesc» şi maĭ cu seamă adverbul «creştineşte» are sensul de «bun, cum se cuvine să fie» şi, când s'aplică la limbă, de «limpede, de înţeles».

Astfel în basmul muntean «Dracul şi cana» (Cal. basm. 1881, p. 72) :

«Şmecherul zări printre obloanele uneĭ cârcĭmioare o mică rază de lumină şi alergâ fuga de bătu la uşă.

— Cine e? strigă dinăuntru un glas femeĭesc.

— Om bun, rĕspunse şmecherul nostru.

— Ce cauţĭ?

— Voiŭ să mĕ găzduieştĭ până mâĭne dimineaţă.

— Cată'ţi de drum, *creştine*, că aicea nu este han de găzduit oaspeţĭ.

— Fă'ţĭ pomană, *creştina* luĭ Dumnezeŭ, şi mĕ primeşte, zise el cu un glas rugător, căcĭ sînt străin şi nu cunosc drumul. Astă bunătate ţi-o fi primită înaintea Sfântuluĭ.

— Nu pot, mâĭ *creştine*, căcĭ şi eŭ 's săracă şi nu'mĭ dă mâna să daŭ nimic de pomană».

In pĭesa «Drumul de fier» ne întîmpină următorul dialog între mama Bălaşa, jupăneasă bătrână şi cucoana Caliopi, văduvă (Alexandri, Teatru, p. 963) :

Bălaşa. — Ce face?... Cum aĭ zis?
Caliopi. — Zic că aĭ abuzat de încrederea boĭeriuluĭ.
Bălaşa. — Ce am făcut boĭeriuluĭ?
Caliopi. — Aĭ abuzat....
Bălaşa. — Buzat?.. Cine'ĭ buzat? Cuconu?

---

(1) Miklosich, *Christliche Terminologie der sl. Sprachen*, p. 10; id., *Alb. Forschungen* I, 29; II, 46; Cihac, *Dictionnaire* II, 237.

(2) Poporul rostind greşit *Chrestus* în loc de *Christus*, prin influenţa luĭ χρηστός «folositor» pentru χριστός «uns» ca traducerea ebraiculuĭ *maşia'h* (Mesia). Lactantiu : «Sed exponenda hujus nominis ratio est propter ignorantium errorem qui cum immutata littera *Chrestum* solent dicere» apud Schuchardt, *Vokalismus des Vulgärlateins*, vol. II, p. 62.

(3) Hasdeŭ „*Cuvente*, vol. II, p. 467.

Caliopi. — Nu te preface, că nu înțelegĭ.
Balașa. — (exasperându-se) Da ce să 'nțĕleg, ce să 'nțĕleg? Vorbește'mĭ *creștinește.*

Tot așa și în piesa luĭ Molière «les Précieuses ridicules» (scena VI) servitoarea Marotte, auzind pe stăpână-sa Madelon numind salonul «le conseiller des grâces», observă :

«Par ma foi ! je ne sais point quelle bête c'est là, il faut parler *chrétien*, si vous voulez que je vous entende».

Adică : «Zĕu ! nu știu ce băzdăganie o maĭ fi și aĭa, vorbește *creștinește*, dacă vreĭ să te înțeleg» (1).

«Un *om*, un *creștin* saŭ un *Român* — ne spune d. Slavicĭ în frumoasa sa lucrare etnografică — sînt în genere, în graĭul obicĭnuit al țăranuluĭ român, cuvinte, carĭ s'acoperă reciproc. Și când Românul zice, că a avut o ceartă c'un *creștin*, sub acest creștin el poate înțelege și un Turc. Maĭ cu seamă când vorbește de alțĭ oamenĭ, el îĭ numește totdeauna *creștinĭ* saŭ și *Românĭ.* Când însă zice într'un mod absolut «oamenĭ», atuncĭ înțelege numai Românĭ și în special țăranĭ»(2).

O asemene generalisare a sensuluĭ o întîlnim și în limbile romanice și slavice. In reto-romană *carstiaun* (=christianus) și în ladina *crastiaun* aŭ sensul general de «om». In limba provențală *crestiano* se întrebuințează uneorĭ pentru «om»(aitá mal *crestiano* vestestiane Gir. Ross.); franțuzește, în stilul familiar, *un chrétien*, un homme; *une chrétienne*, une femme (Littré). Tot așa în dialectul toscan *cristiano* însemnează «om», ĭar în cel sicilian «bărbat, nevastă»(3). Rusește *hristianinŭ* e «creștin», dar forma colaterală *krestĭaninŭ* e «țăran»; slovenește *krščenica* (cit. crășcenița, lit. creștină) însemnează «servitoare» și sèrbește *kšesčan* desemnează pe «creștin» și pe «om»(*4*).

Pe de altă parte românește *creștin* se identifică într'atâta cu naționalitatea poporuluĭ, în cât pentru țăran «creștin» e sinonim cu *Român* și «lege românească» e tot una cu *religiune ortodoxă.*

Astfel în balada «Iancul Mare» (Teodorescu, Poesiĭ pop., 480) :

Foaĭă verde-a brîuluĭ,
Strigă pașa al Dîĭuluĭ
Din vîrful meceteluĭ :
Turcește-te, Iancule,
Turcește-te, beĭule,
Beĭule, creștinule;

---

(1) *Parler chrétien*, loc. prov. parler un langage intelligible : expression qui nous vient sans doute des Italiens et qui est très ancienne dans notre langue. Dialogue du nouveau langage français italianisé :

Sancte dame, comme il barbote.
Par le corps bleu, il barbelote
Les mots, tant qu'on n'y entend rien ;
Il ne parle pas *crestien*.... (Bescherelle)

(2) Slavicĭ, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bucowina*, p. 66.
(3) Chițu, *Cuvinte creștine în limba Română* in *Columna* pe 1882, p. 609.
(4) Miklosich, *Christliche Terminologie*, p. 10, 11.

Lasă'ţĭ *legea românească*
Şi dă-te în legea turcească.

«D-voastră ştiţĭ foarte bine — zice sfătosul nostru unchĭaş — că Românul, când vede pe câte cineva din neamurile apusene, fie el catolic, protestant saŭ orĭ-ce o fi el acolo, îĭ zice «neamţ». Dacă ştie, că este d'aĭ papeĭ de la Roma, îĭ zice «papistaş»; ĭar dacă vede, că nu ţine posturile, îĭ zice «spurcă-Mercurĭ» orĭ «letin». Românul socoteşte de creştinĭ adevĕraţĭ numaĭ pe ceĭ ce se ţin de legea noastră pravoslavnică, adică drept-credincĭoasă. *Şi când zice creştin, el zice Român. Asemenea, când zice Român, el înţelege creştin, drept-credincĭos ca şi dînsul.* Maĭ mult nu ştie» (1).

Orĭcine nu'ĭ de legea ortodoxă e poreclit de ţăranul român cu epitetul de «spurcat», fără ca el însuşĭ s'aĭbă o noţiune clară de înţelesul acestuĭ cuvînt. *Lege spurcată* e sinonimă cu *lege păgână* (2).

Această identificare a naţionalităţiĭ cu religiunea, pe care o găsim la toate popoarele Orientuluĭ, conduce pe d. Slavicĭ a admite, că a trebuit să fiă un timp, când această identificare era un adevĕr, un timp adică, când pentru Românĭ nu existaŭ alţĭ creştinĭ de cât eĭ înşişĭ şi când orĭcine, prin faptul că era creştin, devenea în acelaşĭ timp şi Român (3). Noĭ credem, că o asemene identificare, esclusiv populară şi comună numaĭ Orientuluĭ, provine din ignoranţa aproape completă, în care s'aflaŭ aceste populaţiunĭ, ignoranţă, care produse pe de o parte indiferenţa religioasă, ĭar pe de alta un bigotism exajerat.

B. *Sfânta Fecĭoară*, la Istriano-Românĭ *Maria fetă* (=fată), numită şi *Maĭca Precista* saŭ simplu *Precista* din psl. *prĕčistŭ* «valde purus», de unde şi *Maĭca prea curată*. Albanesiĭ numesc pe Maĭca Domnuluĭ *perndilĭeme* literal «împărăteasă» : *perăndi* (=l. imperans-tem) fiind «Dumnezeŭ» şi «împărat» (4).

Mártur, ca şi macedo-românul *mártiru*, a păstrat sensul originar de «testis», pe care cuvîntul grecesc μάρτυς (μάρτυρος pro μάρτυς) îl avusese esclusiv înainte de a fi fost modificat de Creştinism. In latina eclesiastică, *martyr* era acela care suferea tortură şi moarte pentru adevĕrul credinţeĭ creştine (5). La Albanesĭ *martür* şi la Greciĭ modernĭ μάρτυρας, μάρτυς posedă ambele semnificaţiunĭ : *testis* şi *martyr*.

---

(1) Ispirescu, *Despre pomul Crăciunuluĭ*, p. 5. — *Obiceĭele juridice române* în *Columna* pe 1882, p. 36 : «Săteniĭ numesc creştinĭ pe toţĭ aceĭ ce cred în Hristos şi'şĭ fac pe faţă semnul cruciĭ, adică pe pravoslavnicĭ; ĭară ceĭlalţĭ nu's privițĭ de cât ca ereticĭ». Compară cuvintele *harţĭ*, *litfă*.

(2) Uniĭ sătenĭ consideră pe Armenĭ ca Evreĭ, zicênd că's spurcaţĭ şi poreclindu-ĭ «Arie spurcată» *Obiceĭe juridice române*, ibid., p. 37.

(3) Slavicĭ, *op. cit.*, p. 71.

(4) Miklosich, *Chr. Terminol.*, p. 11; *Alb. Forschungen* II, 32.

(5) Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, s. v. : «Μάρτυρες dicti qui fidem christianam ejurare jussi omnia veritatis dicendae ac testificandae causa perpetiebantur».

In cărţile vechĭ vorba românească are şi sensul religios, care a dispărut cu totul din limba modernă.

Iată câteva pasaje din «Viaţa Svinţilor» de Dosofteĭ, în carĭ *mărturie* însemnează «martyrium» saŭ «mucenicie»(1):

«Deci svîntul Clavdie aruncat în mare luâ frăşenie de *mărturie*, ĭară coconii lui şi cu alalţi toţi cari să botezară alergară fără nice o săeală de *mărturisiră* (=îndurară martiriu) pre Domnul Hs. şi li s'aŭ tăeat capetele» Octomvrie, 71^a.

«Şi nu numai ei, ce şi alţi mulţi vor creade pentru mine să dobîndiţi toţi cununa *mărturiei*» Noemvrie, 166^a.

«Năvăli asupra'ĭ un varvar cu o ĭance de l'au gĭunghĭatu-l şi aşa ş-au săvărşit *mărturiea*» Ghenarie, 23^a.

Dar şi în limba modernă «*mărturia* credinţeĭ» însemnează «*confessio* fidei» alăturea de «*mărturisirea* păcatelor» saŭ «*confessio* peccatorum»; vorbele *mărturesc* saŭ *mărturisesc* «spovedesc» corespund celor greceştĭ: μαρτυρῶ (aor. μαρτύρησα) «testari», μαρτυρεῖν «martyrium subire».

Singura vorbă întrebuinţată azĭ de popor cu sens de «martyr» e slavicul *mucenic* din croato-serbicul *mučenik*, psl. *ma^{n}čenikŭ*, al căruĭ sens literal de «qui cruciatus est» pentru martirul credinţeĭ e de origină panonică şi direct influenţat de vechiŭ-germanul *martaron* (modern *martern)* «excruciare», *martira* «cruciatus» din lat. *martyr* (2).

Pe când dar *martirul* (3) era cel ce *mărturea* credinţa persecutată, *mucenicul* era acela care suferea *munca* saŭ tortura pentru această credinţă, cum citim într'un vechiŭ cronicar român: «Şi Dechei împărat rădicâ goana mare spre creştini şi mulţi se muncir ă pentru Hs. de luară cununa de *mucenic*»(4).

Latinul *sanctus* trăĭeşte pănă astăzĭ în gura poporuluĭ român sub forma *sânt*, prescurtat *sân*, la Macedo-Românĭ *sâmptu* (5). Peste acest cuvînt primitiv s'a suprapus maĭ tîrzĭu slavicul *sventŭ*, unul din acele puţine cuvinte slavice, care, pĭerzênd semnificaţiunea sa păgână de «vîrtos», şi-a modificat sensul prin influenţa creştină (6).

Formele latine *sân*, *sânt*, *sântă* s'aŭ păstrat maĭ cu seamă în următoarele compuneri cu nume proprie de sfinţĭ : *Sân-Petru* (1), alb. š *Pietrit*, nsl. *Şempeter* (=sanctus Petrus); *Sâm-Medru* (=Dumitru), *Sân-Giorgĭu* (=Gheorghe), *Sân-Nicoară* (=Nicolae), *Sân-Toader* (=Tudor), *Sân-Vasĭlu* (=Vasile), *Sân-Jeane* (=Ioan) pentru «Naşterea sfîntuluĭ Ioan Botezătoru», *Săntă-Maria*, alb. *Şinda Maria*, dar istriano-româneşte *Sveta Maria* (Maĭa lu Domnu); în fine pluralul *Sâmţĭ* pentru sărbătoarea catolică a tuturor sfinţilor.

---

(1) In Transilvania vorba *mărturiă* maĭ are şi sensul de *tîrg septămânal* (Lexicon Budan). Astfel într'o poveste de pe Someş (Contemporanul II, 595): «Mere la o *mărturie* în oraşul cel maĭ de aproape».

(2) Miklosich, *Chr. Termin.*, p. 12.

(3) Şi în limbile romànice *martyr* dobîndi sensul de «tortură» Diez, *Wörterbuch* I, 116.

(4) Moxa ap. Hasdeŭ, *Cuvente* I, p. 363.

(5) Istriano-Românii aŭ numaĭ forma slavică *svet*. Proverb: *Svetu* en baserica, ma dracu en casa=ital. santo in chiesa, ma diavolo in casa (Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* I, 15). Albanesiĭ posed asemenea forma latină *şĕĭnt*, pe care o prescurtează, ca şi româneşte, în *şin*, *şe*, *şă*, *ş* înaintea numelor de sfinţĭ ca *şen Mathei*.

(6) Miklosich, *Chr. Termin.*, p. 2.

In balada «Bogdan» (Alexandri, p. 176) :

> Nuntaşiĭ încăleca,
> Cu Bogdan vesel pleca;
> Eĭ pleca pe la *Sân-Petru*
> Ş'ajungea pe la *Sân-Medru*.

Miron Costin în «Letopiseţul Ţăreĭ Moldoveĭ» (Cronice I, 360) : «Iară Vizirul Chĭuprilăul, înţelegând de neşte amestecăturĭ ce se făcea la Impărăţie, precum era tănăra Impărăţia, s'aŭ întors cu mare sîrguĭală la Ţarigrad; ĭară noĭ cu acel paşă am şezut pănă la *Simedru*, de am tocmit cetatea Inăul şi aŭ maĭ luat paşa de Buda neşte pălăncĭ mai pre aproape».

Intr'o colindă (2) :

> Tu să'mĭ maĭ slujeştĭ
> Până la *Sân-Vasii*,
> Când împart Domniĭ....

In balada «Oprişanul» (Alexandri, p. 204) :

> Ştiĭ tu, Mihneo, orĭ nu ştiĭ,
> Că 'n zĭoa *Sânteĭ-Măriĭ*
> Era, Doamne, ca să'ţĭ vie
> Firman de la Impărăţie,
> Să te scoaţă din Domnie?

Afară de confusiunea lexicală între latinul *sanctus* şi paleo-slavicul *sventŭ* s'a maĭ operat şi o confusiune logică în sfera accepţiunilor cuvîntuluĭ românesc *sfânt*, în care pare a se fi contopit reminiscenţe păgâne cu creştine.

Ast-fel, pe când *Sfântul* este pe de o parte nu numaĭ epitetul, ci şi unul din numele luĭ Dumnezeŭ, întocmaĭ ca ebraicul *kadoş*, bunăoară la Pann «Povestea vorbeĭ», p. 14 :

«Numaĭ sănătate *Sfântul* să trimeaţă»; saŭ la Jipescu «Opincaru», p. 50 :

«De ţi-o ajuta *Sfântul* s'aĭ tîrlă, cireadă şi turme»;

acelaşĭ epitet se aplică deopotrivă şi unor spirite rele, de pildă *Ielelor*, şi în genere la orice acţiune în gradul superlativ (comp. accepţiunea păgână a paleo-slaviculuĭ *sventŭ*) : *sfântă bătae* (a da cuĭva o *sfântă de bătae*), *sfântă frică*, *sfântă moarte*, *sfântul soare* (1).

---

(1) *Sân-Petru* şi *Sfântu-Ilie* se numesc şi unele varietăţĭ de pere saŭ mere ap. Baronzi *Limba română*, p. 93.

(2) Teodorescu, *Poesiĭ populare române*, p. 47. Intr'altă colindă (Ibidem, p. 68) s'află şi forma *Sân-Vasile* :

> Ziua de Crăcĭun
> Şi de *Sân-Vasile*.

Intr'o colindă (Teodorescu, Poesiĭ, p. 61) :

> Fată mare
> Cu cosiţa pe spinare
> Strălucind ca *sfântul soare*.....

In balada ardeleană «Voĭna» (Pompiliu, p. 78) :

> Dimineaţa pe răcoare,
> Când rĕsare *sfântul soare*...

In balada bucovineană «Craĭul şi sora sa» (Marian I, 156) :

> La biserică n'oĭ pleca,
> Pân' ce tu nu ţi-i chema:
> *Sfântul soare*
> Nănaş mare,
> *Sfânta lună*
> Mare nună
> Şi steluţe
> De druşcuţe,
> Luceferiĭ vătăjeĭ.....

Aĭurea (Ibidem, p. 151) :

> Frate, frate, viţă mare!
> Fie'ţĭ viţa lucitoare
> Ca raza *sfântuluĭ soare!*

Intr'un basm muntean (Cal. basm. 1883, p. 22) : «Să trăĭeştĭ, flăcăul moşuluĭ, că ţi-aĭ făcut pomană cu mine şi m'aĭ învrednicit să maĭ vĕd lumina *sfântuluĭ soare*»(2).

---

(1) Slaviciĭ, *op. cit.*, p. 65 : «*Soarele* e considerat de Românĭ ca sfânt- *sfântul soare*— şi adevĕratul Român stă plecat şi cu capul descoperit la rĕsărirea darniculuĭ dătător de lumină».--Sofiea Nădejde, *Credinţele religioase la Românĭ* în *Contemporanul* IV, 662 : «Oameniĭ bătrânĭ zic uneorĭ *sfântul soare* : această numire se dă maĭ ales în poveştĭ şi în une tirade, cum e aceea ce o rostesc copiĭ :

> Stăĭ, ploae călătoare,
> Că te-ajunge *sfântul soare!*»

(2) Acest epitet explică în acelaşĭ timp şi pe verbul *sfinţesc*, *asfinţesc* în sens de «a apune» despre soare saŭ lună. Intr'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, 15) :

> Şi de dragul dumitale
> Ştie chĭar şi *sfântul soare*,
> Că la tine, când priveşte,
> Stă şi nu maĭ *asfinţeşte*.

In balada «Inelul şi năframa» (Alexandri, p. 21) :

> Şi pe dînsul l'a zidit
> In altar la rĕsărit,
> Pe ea 'n tindă la *asfinţit!*

Această scăpătare saŭ moarte aparentă a soareluĭ, această *sfinţire*, o exprimă Albanesiĭ prin *perĕnduem* (din *perĕndi* =lat. *imperantem* «D-zeŭ») literal «a împărăţi» : *diλe perendóne* «sol occidit», ca şi neo-grecul βασιλέυω «a apune» literal «a domni». V. Miklosich, *Alb. Forsch.* II, 32.

Zilele săptămâneĭ aŭ fost asemenea personificate în *sfinte* şi în basme se vorbeşte adeseorĭ de *sfânta Duminecă*, prăznuită cu rugăcĭune şi cu încetare de lucru; de *sfânta Mercurĭ*, a căreĭ zi se petrece în posturĭ; de *sfânta Vinerĭ*, rea de trăsnete, grindină şi vifore (1).

In basmul «Ileana Cosinzana» de Pompiliu (Conv. lit. VI, 26) : «Acuma, fătul meŭ, zise baba, pregăteşte-te de drum şi te du până la *sfânta Mĭercurĭ*. Dacă n'a şti, ca să te îndrepte la mama Cĭumeĭ din marginea lumeĭ de lângă mările albastre, are să'ţĭ arăte calea, ce duce la *sfânta Vinerĭ*; ĭar daca nicĭ aci nu te'ĭ putea folosi, atuncĭ la *sfânta Duminică* nesmintit aĭ să afli încotro bate ţara zmeoaĭceĭ».

Pentru *rămăşiţele* sfinţilor, *reliquiae* (λείψανα), se întrebuinţează vorba *moaşte* din pluralul paleo-slavic *mošti*, care literal însemnează «puterĭ» *(vires)*, numit astfel după puterea miraculoasă a reliquielor (2).

Dosofteĭ întrebuinţează uneorĭ, pentru aceeaşĭ noţiune, cuvîntul «rămăşiţe», ca în pasajul următor din «Vĭaţa svinţilor», Noemvrie 113^b : «Atunce creştinii pre ascuns luând sfintele *rămăşiţe*, le astrucară».

Nota marginală explică vorba prin : *moştile*.

C. *Preot*, din latinul *presbyter* (πρεσβύτερος) vulgar *prebiter*, corespunde, în privinţa sensuluĭ, luĭ *senior*. Isidorus, în ale sale «Origines», explică astfel această numire (VII, 12) : «*Presbyter* graece-latine *senior* interpretatur, non pro aetate vel decrepita senectute, sed propter honorem et dignitatem» — decĭ o numire onorifică ca *stareţ* din paleo-slavicul *starĭcĭ* «senex» şi ca *călugăr*, despre care vom vorbi maĭ la vale.

Macedo-Româniĭ zic *preftu*, pe lângă care maĭ posed şi *afèndulu* (=ngr. αφέντης din turc. *efendi)* literal «domn», care, ca şi rusul *vladyka*, însemnează ἱερεύς, sacerdos. Istriano-Româniĭ rostesc *prevt*, Albanesiĭ *prift*, *priftĕră*.

O altă numire latină a preotuluĭ ortodox, *părinte*, din latinul *parentem*, corespunde semasiologiceşte vorbeĭ *popă* din paleo-slavicul *popŭ*, care, la rîndul sĕŭ, vine din vechiŭ-germanul *phapho* (modern *Pfaffe*) din greco-latinul *papa* (πάππας) «tată». Accepţiunea specială de «papă», adică de căpetenie a Catolicismuluĭ, o dobândi vorba latină numaĭ de la Gregorie I (590—604).

Preotul catolic se numeşte, în Bucureştĭ, *barat* din ungur. *barát* «călugăr» de la psl. *brat* «frater»(3), de unde *Bărăţia*, numele bisericeĭ catolice din Bucureştĭ.

Dintre dregătoriile bisericeştĭ relevăm pe *vlădica* «episcopus, ἐπίσκοπος», împrumutat din paleo-slavicul *vladyka* literal «dominus, δεσπότης». Observăm însă, că româneşte *vlădică*, ca şi croato-serbicul *vladyka*, deseamnă numaĭ pe episcopul bisericeĭ ortodoxe, ĭar pe cel catolic Româniĭ îl numesc *piscup*

---

(1) Asupra întrebuinţăriĭ profane a cuvintelor sacre vom reveni în capitolul asupra metaforeĭ.

(2) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 12.

(3) Comp. alb. *frat* «preot catolic, călugăr»; it. *frate, fra;* sp. *freile, frey*, călugăr.

(=psl. *piskup* din ἐπίςκοπος), Istriano-Românii *biscop* şi *scof* (=nsl. *škof*) ca şi Sĕrbiĭ *biscup*.

Diaconul şi *dieacul* vin din neo-greaca : διάκονος, διάκος. Acest din urmă, de la sensul de «cântăreț», trecu la acela de «scriitor», întocmaĭ ca francesul *clerc* (=lat. *clericus*) cu aceleaşĭ transițiunĭ logice : «popesc — învățat— scriitor».

Expresiunile pentru vĭața monastică aŭ fost împrumutate de către Românĭ din izvorul lor, adică din limba grecească Astfel *călugăr* «monachus, μοναχός» din neo-grecul καλόγηρος literal «bunul bătrân», o numire onorifică ca şi *preot* (1). Lăcaşul călugărilor e *mănăstirea* din grecul μοναστήριον.

Pentru noțiunea de «eremit» poporul se serveşte de doă cuvinte : *săhastru* din grecul ἡσυχαστής «călugăr» literal «care trăĭeşte liniştit (ἥσυχος) şi *pustnic* din paleo-slavicul *pustynĭnikŭ* «eremita» adică cel ce'şĭ petrece vĭața în «pustie», corespunzênd greculuĭ μοναχός.

Tot aci pomenim, pentru interesantele sale transițiunĭ semasiologice, şi cuvîntul *mĕtanĭă* de la grecul μετάνοια, care, de la sensul de «schimbarea cugetăriĭ (rele în bună)» adică de «căință», s'a restrîns româneşte la manifestarea externă a actuluĭ moral, la mijlocul de a ispăsi păcatele, la «închinăcĭune, îngenuchĭare». Pluralul *mĕtăniĭ* (2), ca şi albanesul *metaní*, însemnează «rosariul» saŭ globulețele, cu carĭ călugăriĭ îşĭ numĕră rugăcĭunile. Uneorĭ cuvîntul *mĕtanĭă* pĭerde româneşte orĭce urmă din semnificațiunea sa primitivă abstractă şi religioasă şi, întocmaĭ ca paleo-slavicul *metanĭa*, însemnează orĭce înclinare a corpuluĭ saŭ a capuluĭ.

Astfel în balada «Codreanu» (Alexandri, p. 89) :

> Capul de-a dura sărea,
> Sângele bolborosea,
> Trupul *mĕtaniĭ* făcea.

Această semnificațiune curat fisică reĭese maĭ cu seamă la verbul *mătănăesc*, bunăoară într'un basm muntean (Cal. 1881, p. 21) : «Capetele tinerilor se îngreunară de somn aşa de tare, în cât începură *să mătănăească* pe pĭept».

D. ***Biserica***, arhaic *băsearecă*, *besearecă*, din medio-latinul *baseleca* pentru *basilica* cu sensul de «aedes sacra, templum, ecclesia» (Du Cange). Acest sens datează din secolul al IV-lea, când creştiniĭ începură a ridica *bisericile* lor în stilul *basilicelor* romane : «*Basilicae* prius vocabantur Regum habitacula, unde et nomen habent..... Nunc autem ideo divina templa *basilicae* nominantur, quia ibi Regi omnium Deo cultus et sacrificia offeruntur» (3).

---

(1) Vorba «părinte» maĭ sus pomenită s'aplică şi călugărilor, ĭar «maĭcă» călugărițelor (comp. nota precedentă şi it. *suora*, sp. *sor* «călugăriță»).

(2) Macedo-Româniĭ zic rosariuluĭ «orle» (=horae), pluralul articulat din singularul *oară* «tempus» (Daniil).

(3) Isidorus, *Collectio Canonum ecclesiae Hispaniae*, lib. XV. cap. IV, sectio XI.—Interesant este, că *basilica* există şi la Reto-Romanĭ sub forma *baselgia*, despre care v Schuchardt, *op. cit.* II, 16; III, 163.

Macedo-Românii aŭ asemenea *băsiarică* «templum»; Istriano-Românii, pe lângă *biserică*, *beserică*, maĭ aŭ şi *ghiesa*, *chiesa*(1) din italianul *chiesa* (=lat. *ecclesia*), de unde şi albaneşte *kišă*, *klišă*, pe lângă *naò* din grecul *ναός*.

O idee analoagă cu a latino-greculuĭ *basilica* (βασιλική sc. στοά), adică «casa *Domnuluĭ*» pentru «biserică», a presidat şi la formaţiunea cuvîntuluĭ corespunzĕtor la popoarele germano-slave : vechiŭ-german *chiricha*, paleo-slavic *crŭky* din grecul κυριακή(2); pe când termenul greco-latin propriŭ zis, ἐκκλησία, *ecclesia* (de unde apoĭ în toate limbile romanice) însemnează «adunarea credincĭoşilor» ca o adaptare analogică cu vorba ebraică corespunzĕtoare.

Un alt termen latin *templum*, plural *templa*, sub forma *tîmplă*, s'a restrîns româneşte la acea parte a bisericeĭ, care desparte altarul de public şi care e împodobită, în faţa altaruluĭ, cu icoanele şi chipurile sfinţilor — de unde *tîmplar* însemna primitiv «meşterul, care făcea tîmplele saŭ iconostasele». La Albanesĭ *temblă*, din grecul τέμπλον, însemnează «partea bisericeĭ ortodoxe neaccesibilă mirenilor» (3). Cu neologismul *templu* poporul deseamnă casa de rugăcĭune a celor neortodocşĭ, fie eĭ Protestanţĭ saŭ Evreĭ. La templele zeilor păgâneştĭ Româniĭ aplică vorba *capişte* din paleo-slavicul *kapište* i. e. «locus idolorum» *(kapĭ* «imago») : «Noĭ chemâm besearecile latineştĭ româneaşte *capişte*» (4).

Miron Costin în «Cartea pentru descălecatul Ţăreĭ Moldoveĭ» (Cronice I, 72): «Arătatu-s'aŭ şi în Rîm multe semne rele de moartea luĭ Traĭan împărat, că biserica saŭ *capiştea* cea *păgânească*, ce se cheamă *Pantheon*, care era cea maĭ de frunte, fu detunată şi arsă».

Altar, albaneşte *ălter*, din latinul *altare* (5). O altă formă, ce se aude în gura poporuluĭ, e *oltar* din slavicul *oltarĭ*, de aceeaşĭ origină. Din aceeaşĭ limbă maĭ avem : *prestol* (psl. *prêstolŭ*, thronus), *jertfelnic* (forme arhaice : *jrătivnic*, *jertvenic*) din paleo-slavicul *žrŭtvinikŭ* (žrŭtva, θυσία «jertfă») corespunzĕnd astfel greculuĭ θυσιαστήριον «altare»; *trebnic*, odinioară «altar» (psl. *trêbĭnikŭ* din *trêba*, θυσία). Pentru ultimele doă cuvinte ĭată câte un exemplu din «Vĭaţa Svinţilor» de Dosofteĭ, ale căruĭ note marginale formează o interesantă sinonimică : «Oborîră şi răsturnară *vetrile* idoleştĭ (n. m. *jretivnicile*)» Octomvrie 75^b.

«Şi răsturnând *vatra* cu sfărăle (n. m. *trebnicul* cu jrătvele)» Ibid. 76^a.

Pentru lăcaşul morţilor Româniĭ din Muntenia n'aŭ avut o numire specială, deoarece până maĭ deunăzi se îngropa în curtea fiecăreĭ biserici. Mănăstirile îșĭ aveaŭ însă cimitirele lor. Cu introducerea acestora în orașe deveni populară vorba *chimitir* din grecul κοιμητήριον «lăcaş de dormire». Moldoveniĭ și Ardeleniĭ întrebuinţează, pentru aceeașĭ noţiune, cuvîntul *ţintirim*, ungureşte *cinterem*, din latino-grecul *coemeterium*.

---

(1) Maĭorescu, *Itinerar în Istria*, p. 86.

(2) «Sicut domus Dei *Basilica*, i. e. Regia a Rege, sic etiam *Kyrica*, i. e. Dominica a Domino, nuncupatur» spune un vechiŭ cronicar medieval ap. Raumer, *Einwirkung des Christenthums auf die althochdeutsche Sprache*, p. 288.

(3) Miklosich, *Albanische Forschungen* II, 66.

(4) Moxa ap. Hasdeŭ, *Cuvente* I, 356.

(5) Exemple pentru forma populară *altar* în culegerea de cântece transilvăneştĭ de Jarnik-Bărseanu, p. 173 : în uşa *altaruluĭ*; p. 469 : strigă popa din *altar*.

Mormînt, macedo-român *mărmintu*, nu derivă deadreptul din latinul *monumentum*, ci dintr'una din formele posterioare *monimentum* saŭ *morimentum*, ce se citesc pe inscripţiunile funerare din catacombele romane. Etimologia populară, care a pus în legătură pe *monumentum* cu *morior*, a dat naştere formeĭ *morimentum*. «Este influința fonetică a unuĭ cuvînt asupra unuĭ alt cuvînt, înlesnită prin asemănarea materială a ambelor şi provocată prin asociaţiunea lor ideologică. Tot aşa în meso-latinul *moriment* dintr'o inscripţiune şi al nostru *mormînt* sonul *n* din latinul *monumentum* ar fi resistat de a trece în *r*, dacă destinaţiunea funerară a monumentelor nu făcea să se nască o etimologiă poporană de la *morior* saŭ *mortuus*» (1).

E. Trecênd la calendar, care joacă un rol atât de important în vĭaţa religioasă, observâm că, afară de numirile ca să zic aşa oficiale ale lunilor, împrumutate pe cale literară din greceşte, adică :

Ianuarie saŭ *Ghenarie*, *Fevruarie*, *Martie*, *Aprilie*, *Maiŭ*, *Iunie*, *Iulie*, *August*, *Septemvrie*, *Octomvrie*, *Noemvrie* și *Dechemvrie*—afară de aceste numirĭ greceştĭ s'a maĭ păstrat în popor o nomenclatură româno-latină (2) :

Cărindar saŭ *Gerar* : primul din latinul *calendarium*, ca şi albanesul *kalendúer*, restrîns numaĭ asupra primeĭ lunĭ a anuluĭ; cel d'al doilea o etimologiă populară din *Genar* adică «luna geruluĭ».

Făurar saŭ *luna luĭ Faur*, ca şi albanesul *frucr*, o formă populară a latinuluĭ *Februarius*. Albanesiĭ maĭ cheamă această lună *škurt*, Macedo-Româniĭ îĭ zic asemenea *Şcurtu* adică «scurt», Fevruarie fiind luna cea maĭ scurtă a anuluĭ.

Marţ saŭ *Mărţişor*, macedo-rom. *Marţu*, din latinul *martius* (sc. mensis); *mărţişor*, ca și neo-grecul μαρτίτζα, insemnează și «laţ împletit din fir roş și alb, ce se pune la mâĭnĭ și la găt în prima zi a luneĭ Martie».

Prier, albaneşte *pril*, ţigăneşte și macedo-româneşte *aprir*, o transformare populară din latinul *Aprilis*.

Florar saŭ *luna luĭ Prătar* adică «luna livezilor *(pratum)*». Intâĭa zi de Maiŭ se numeşte, în Transilvania, *arminden* proprĭu «zĭua sfântuluĭ Ieremia» (sĕrbeşte *ĭeremin-dan*), care se serbează la 1 Maiŭ. Acelaşĭ cuvînt maĭ însemnează, după Lexiconul de Buda, «pom saŭ ramu cel verde, care'l pun Româniĭ înaintea caselor în numita zi».

---

(1) Hasdeŭ în *Columna* pe 1882, p. 546.

(2) Comp. Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 34 şi Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane* I, passim

Cireşar saŭ *Cireşel*, alb. *kïirşuer*, macedo-rom. *Ciraşarlu*, sĕrbeşte *čerešnĭarĭ* pentru «Iunie», căreĭa Istriano-Româniĭ îĭ zic *pomaĭču* adică «(luna) ce vine *după Maiŭ*».

Luna luĭ Cuptor, din causa marilor căldurĭ, pentru «Iulie».

Gustar, formă populară din *Augustus*, numit de popor *Gustea*, şi *Măsălar* adică «luna secerişuluĭ *(messis)*. Macedo-Româniĭ îĭ zic *alunarĭu*, adică «luna când se culeg *alunele*».

Răpcĭune, din latinul *raptio-nem*, deasemenea «luna secerişuluĭ» ca şi albaneşte *vĭeşt* «toamnă», literal «luna culegeriĭ *vieĭ*» (*vĭeştă epară*, întâĭa lună a toamneĭ=Septemvrie; *vĭeştă dută*, a doua lună a toamneĭ=Octomvrie; *vĭeştă trètă*=Noemvrie). Aceeaşĭ lună maĭ poartă încă numirea populară de *Vinicer* adică «luna vinaţurilor *(vinaceum)*, întocmaĭ ca la Macedo-Româniĭ *yinar* din *yin*, vin. Dînşiĭ maĭ zic acesteĭ lunĭ *ĭezmăcĭune* adică «luna *aĭazmei*».

Brumărel pentru «Octomvrie»; *Brumar*, macedo-rom. *Brumarlu*, pentru «Noemvrie» adică lunile de brumă mică saŭ mare; tot aşa la Albanesĭ *brim-i i pare* literar «bruma cea dîntâĭa» pentru Octomvrie şi *brim-i i dite* «bruma cea d'adoa» pentru Noemvrie.

Andreá saŭ *Undreá* pentru «Dechemvrie» adică luna sfântuluĭ Andreĭ, a căruĭ sĕrbătoare cade în 30 Noemvrie (de aceea italĭeneşte sard. *sanct Andrea* «Noemvrie») şi care joacă un rol atât de important în superstiţiunile popoarelor creştine (1). Macedo-rom. *'Ndreĭlu*, sloveneşte *Andreĭščak*, ungureşte *szen András hava*, albaneşte *şăn Endré* desemnează asemenea luna luĭ Dechemvrie (2). Aceeaşĭ lună se maĭ numeşte româneşte şi *ningâŭ* adică «luna *ninsorilor*».

Aceste numirĭ populare eraŭ întrebuinţate uneorĭ chĭar de scriitoriĭ bisericeştĭ. Aşa în «Omiliarul» luĭ Coresi din 1580 (cap. XIV): «Treĭ praznice prăznuĭa Iudeiĭ, întîi praznicul Paştilor în *luna lu Marţi*..., al doilea praznic cincizeci de zile de în Paşti în *luna lu prier*..., al treilea praznic în *luna lu răpcĭunĭ* (3).

Divisiunea ebdomadară a săptămâneĭ e de origină semitică. Vorba daco-română *săptămână*, ca şi cea macedo-română *septămână* (4), a fost împrumutată posterior din latinitatea eclesiastică, cum dovedeşte neasibilarea luĭ *s* iniţial (5).

---

(1) Comp. poesia «Noaptea sfântuluĭ Andreĭ» de Alexandri.

(2) Istriano-Româniĭ desemnează slavoneşte prin nume de sfinţĭ unele lunĭ ale anuluĭ: *Antòşnĭac*, luna sfântuluĭ Anton (17 Ianuarie) pentru Ianuarie; *Mihòlsnĭac*, luna sfântuluĭ Mihail (29 Septemvrie) pentru Octomvrie; *Martìsnĭac*, luna sfântuluĭ Martiu (11 Noemvrie) pentru Noemvrie. Iulie se cheamă *zodnĭac* saŭ *zedvenĭac* literal «luna secerişuluĭ (sl. **žetvenĭak*), ĭar Dechemvrie *bojitnĭac* «luna Crăcĭunuluĭ». V. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* I, passim.

(3) Citat de d. Chiţu în articolul d-sale din *Columna* pe 1882, p. 305.

(4) Istriano-românul *setimana* vine din italĭeneşte.

(5) Comp. lat. *septem* în raport cu daco-rom. *şapte* şi cu macedo-rom. *şĭapte* (dar istriano-rom. *sapte*).

Toate zilele săptămâneĭ sînt de origină latină : numaĭ origina *Sămbeteĭ* (macedo-rom. *sămbată*, istriano-rom. *sòmbată*) e încă controversată și Miklosich prescrie cuvîntuluĭ următorul itinerar linguistic : ebraica *(şabat)*, greaca (σάββατον), latina *(sabbatum)*, vechiŭ-germana *(sambaz)*, slavona (*sa^{n}bota*) și româna (1).

Duminica, din latinul *dominica*, ar fi trebuit să sune, după legile foneticeĭ române, *Dumenică*; dar origina'ĭ latină e necontestabilă.

Maĭ observăm, că din treĭ fîntâne linguistice diferite aŭ izvorît numirile creștine ale zilelor săptămâneĭ : pentru cincĭ dintr'însele (*Lunĭ*, *Marțĭ*, *Mercurĭ*, *Joĭ*, *Vinerĭ*) a triumfat păgânismul; dintre celelalte doă, una (*Sâmbăta*) se trage din limba ebraică, ĭar cea d'a doa (*Duminica*) datorește existența sa noueĭ religiunĭ.

De la Românĭ aŭ împrumutat Țiganiĭ din România numele câtorva zile ale săptămâneĭ (2).

Româniĭ din Istria, și anume Jeĭuneniĭ, aŭ păstrat treĭ numirĭ latine pentru zilele săptămâneĭ : *Virerĭ*, *Dumirecă* și *Lurĭ*; ĭar ceĭ dintre Monte-Maggiore și Adriatica numaĭ una : *Dumirecă* (3). Pentru celelalte zile aŭ numirĭ slavice.

Serbătoare, de la verbul *a serba* din latinul *servare*, a păstra, a ținea (4) zile anumite. Cuvîntul *praznic*, din paleo-slavicul *prazdĭnikŭ* (*prazdĭnŭ* «vacuus, otiosus»), are acelașĭ sens, dar maĭ adesea se ĭa, ca și țigănește, cu înțeles de «ospăț funebru, comîndare».

Macedo-Româniĭ zic și dînșiĭ *sarbitore* (Daniil), dar maĭ des *ĭeortie* din grecul ἑορτή «dies festus»; Istriano-Româniĭ aŭ *feștă* din italĭanul *festa*.

O altă expresiune pentru serbătoare e *bulciŭ* saŭ *bîlciŭ*, la Moțiĭ din Ardeal *bunciŭ* (5), din ungur. *búcsú*, *búlcsú* «peregrinare», care întrunește sensul de «serbătoare» (6), azĭ în special «serbătoare patronală», cu aceea de «tîrg» (7), întocmaĭ ca paleo-slavicul *trŭgŭ*, πανήγυρις (românește «tîrg»), macedo-rom. *panigìru* (=ngr. πανηγύρι) «publica celebritas, nundinae».

O singură dată am găsit și vorba *Sâmbătă*, generalisată în sens de serbătoare, ba chĭar un verb *sămbătare* pentru «a serba» adică «a se odihni», ceea ce este, propriŭ vorbind, un ebraism.

---

(1) Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rum. Dialecte* I, 20.

(2) Numirile țigăneștĭ ale zilelor : *Luĭa*, *Marțĭ*, *Tetradi*, *Joĭa*, *Parasti*, *Savato* și *Kurko* (=gr. κυριακή), care, ca și psl. *nedĕlĭa*, însemnează Duminica și săptămâna întreagă. V. Dr. B. Constantinescu, *Probe de limba și literatura Țiganilor din România*, p. 22.

(3) Maĭorescu, *Itinerar*, p. 121.

(4) In Transilvania «a ținea» însemnează și «a serba». Intr'o strigătură ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 425) :

> Lunĭa, Marția n'am lucrat,
> A *ținea* m'am apucat.

(5) Slavicĭ, *op. cit.*, p. 126.

(6) Dosofteĭ, *Viața Sfinților*, Dechemvrie, 213^{b} : «Și să face *bulcĭul* lui adecă praznicul lui».

(7) Jipescu, *Opincaru*, p. 107 : «Națiea românească azĭ ĭe un zbor, un *bîlciŭ*, un tîrg, unde streinĭ d'afară de hotare și dinăuntru îșĭ vînd mărfurile lor nouo».

Astfel în traducerea Biblieĭ din 1688, Exod. XXVI, 34 : «Şi voĭ veţĭ fi în pămîntul vrăjmaşilor voştri, atuncĭa va *sâmbăta* pămîntul şi bine va vrea *sâmbetele* luĭ, toate zilele pustiireĭ luĭ va *sâmbăta*, carele n'aŭ *sâmbătat* în *sâmbetele* noastre, când lăcuĭaţĭ pre dînsul».

In cel maĭ vechiŭ text biblic, scris circa 1560, acelaşĭ pasaj e redat astfel (Hasdeŭ, Cuvente I, 12) : «Veţĭ hi în pămîntul vrăjmaşilor voştri, atunce va fi pămîntuluĭ *sărbătoare* şi să va îndulci în *sărbătoarea* sa, că până au fost pre el, n'au avut *sărbătoare*, când u au vrut tribui cum să aĭbă *sărbătoare*, atunce când voĭ aţĭ lăcuit întru el».

Tot de origină latină e şi *ajunul*, macedo-rom. *adjunu*, istriano-rom. *jun*, alb. *adĭănim*, sp. *ayuno*, din latina vulgară *adjunium* pentru clasicul *jejunium*, româneşte «zĭua ce precede o serbătoare mare», când se şi ajunează. Ajunarea proprĭu zisă se numeşte obicĭnuit *post*, psl. *postŭ* «jejunium» din goticul *fastan*, germ. *fasten* «ajunare».

Serbătorile maĭ însemnate ale anuluĭ bisericesc, numite şi *serbătorĭ împărăteştĭ*, sînt :

Crăcĭunul saŭ serbătoarea «Naşteriĭ Domnuluĭ», vorbă de origină obscură, dar probabil latină (1), aşa că paleo-slavicul *kračun*, care există la Bulgarĭ *(kračun)*, la Rutenĭ *(Kerečun)*, la Slovacĭ *(Kračún)*, la Ungurĭ *(Karácson)* ar fi un împrumut (poate de la Românĭ), cum îl şi consideră Miklosich. Istriano-Româniĭ îĭ zic *bojicĭn* din neo-slavicul *božič* literal «Dumnezeul ce mic» adică «Fiul».

Tot o origină latină trebuĭe atribuită şi vorbeĭ *colindă*, latineşte *calendae*, vulgar *calandae* (καλάνδαι) (2), adică cântecul semi-religios din ajunul Crăcĭunuluĭ saŭ Anuluĭ noŭ, ce copiiĭ recitează mergênd din casă în casă (3). Obiceĭul e străvechiŭ şi el se practica deja la Roma : «*Kalendae* Januarii, quibus Romae pueri domos ingredientes bona adprecantur» spune Du Cange, care descrie pe larg obiceĭul serbătorilor de la începutul anuluĭ — *festum calendarum* — interzise de canonul al II-lea al Conciliuluĭ trulan. Noĭ reproducem pasajul după traducerea înserată în codicele luĭ Mateĭ Basarab.

«*Calande* sînt zilele a fieşcăriĭ luni ceale de întâi, în carele avea obiceaiu Elliniĭ de făcea nişte jertfe, ĭar Vota şi Vrumalia (4) aceastea era nişte praznice elineşti, pentru că Vrumos era porecla a lu Dionis, aşijdere şi altele aseamene acestora, carele toate le opresc părinţii a le face creştinii ; opresc ĭar și jocul muerilor de pre la zborure, carele pornesc pre oameni spre șutiliri văzându-le, și câte se făcea de oameni și de muerile ellinești cu numele Dumnezăilor lor celor mincinoși, și poruncesc să nu se înbrace bărbațiĭ în haĭne muerești nici muerile în haĭne bărbătești (1), carele făcea pre la praznicele lu Dionis jucând, asijderea ĭar să nu pue pre ei nice feațe cu păr flocoase, nice de țapi, nice de satiri, însă obrazele aceale flocoase sînt făcute a fi de batjocura unora, ĭar ceale de țapi sînt făcute a îndemna spre jale și spre întristare, ĭar satiriĭ eraŭ numai când făcea praznic la Dionis, pentru că satiriĭ zicea, că sînt jucătoriĭ lu Dionis horă împrejurul luĭ; nice să cheame și să pomenească numele lu Dionis pre la teascure, când calcă vinul, nice să rîză și să răcnească, când bagă vinul în plytare, ĭar Dionis să chĭăma, că ĭaste Dumnezăul Ellinilor, învățătorul bețieĭ și dătătoriul vinuluĭ, *carele și acuma fac țăraniĭ, neștiind ce fac*, drept aceaĭa părințiĭ scoțând și lepădând de întru vĭața creștinilor toate deșertările și rătăcirile idolești, nu lasă să facă creștiniĭ câte de rînd se-au zis în canonul acesta; ce de vor fi cariĭ fac aceastea clirici, poruncească să li se ĭa darul, ĭară mireaniĭ de vor fi, să se afurisească» (2).

---

(1) După Schuchard *Crăcĭun* ar fi o contracţiune din «Christi jejunium», ĭar după d. Hasdeŭ vorba derivă din lat. vulg. *crastìnum* (+ajun) =«(serbătoarea) *de mâĭne*» în oposiţiune cu (Moş)-ajun «preziua» *Etym. Magnum Rom.*, p. 618.

(2) Varro : «Primi dies mensium nominati ab eo quod his diebus *calantur* ejus mensis Nonae, quintanae an septimanae sint futura».

(3) Cantemirii, *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiu, p. 142 : «*Colinda*, calendis veterum Romanorum respondet, et singulis novis anni initiis a cunctis Moldavis, tam nobilibus quam plebejis, peculiaribus ritibus, celebrari solet».

(4) Despre aceste sĕrbătorĭ din timpul păgânismuluĭ elen V. Miklosich, *Rusalien* p. 2 urm.

La Slovenĭ *kolede*, la Bulgarĭ *koladŭ, kolede, kolende*, la Litfanĭ *kalêdos* și în fine la Țiganiĭ din Sirmia *kolunsa*, e chĭar numele Crăcĭunuluĭ. Aplicarea numeluĭ *calendae* zileĭ de Crăcĭun corespunde numiriĭ de *mali božič* (literal: Crăcĭunel saŭ Crăcĭunaș) la Slovenĭ și de *kis karácson* la Ungurĭ pentru «Anul noŭ». Ca cântec de Crăcĭun, regăsim *colinda* la Croațĭ și la Serbĭ *kolenda* «cântec de An noŭ», la Greciĭ modernĭ κάλαντα «cântec de heretisire în ajunul sfântuluĭ Vasile».

Colindețul saŭ *bolindețul* e darul de Crăcĭun, constând din covrigĭ, nucĭ și mere. Tot așa la Albanesĭ *kolăndră* «covrig pentru seara de Crăcĭun» și la Greciĭ modernĭ κόλλαντος «turtă rotundă dată copiilor, carĭ merg din casă în casă strigând : Hristos s'a născut!»

---

(1) Comp. Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ*, ed. Negruzzi, p. 263 : «Osebit de jocurile, ce se obicĭnuesc pre la veseliĭ, maĭ sînt și alte gĭocurĭ cu eres, alcătuite cu numĕr nepotrivit adică 7, 9, 11 și gĭucăușiĭ se cheamă *călușerĭ* și se adună odată într'un an, se îmbracă în haĭne femeeștĭ și pun pe cap cunună de pelin împletită și împodobită u alte florĭ, vorbesc cu glas femeesc și, ca să nu se cunoască, îșĭ învălesc fața cu pânză albă și în mâĭnĭ poartă sabiă goală, ca să taĭă cu dînsa orĭ și pre cine ar cuteza să le descopere fața, căcĭ puterea aceasta le aŭ dat'o lor un obiceiŭ vechiŭ, așa în cât nimenea nu'ĭ poate trage la gĭudecată, când fac vr'o ucidere pentru acel chip».

Vorba *călușer*, cu care și-aŭ bătut atâta capul etimologiștiĭ noștri (comp. Cihac, *Dictionnaire* II, 487), nu'ĭ de cât un denominativ din *căluș*, diminutiv de la *cal*, și dînșiĭ aŭ fost astfel poreclițĭ din causa multelor și feluritelor *sărĭturĭ*, ce caracterisează jocul lor(*) : «pentru că eĭ aŭ maĭ mult de o sută de sărĭturĭ și unele așa de potrivite, încât acĭĭa cariĭ gĭoacă se pare că nu se ating de pămînt, ce se poartă în văzduh și cu acest fellu de urmărĭ, cu gĭocurĭ și cu săltărĭ, prin toate tîrgurile și satele se petrec acele zece zile, ce sînt între praznicul înălțăriĭ și a coborîriĭ sfântuluĭ Duh» (*Ibidem*, p. 254).

(2) *Indireptarea Legiei*, p. 306 (Incepătura a săboruluĭ a VI, carele se-aŭ făcut la Trulla. Canonul 61 : pentru Vota și Vrumaliile ale zborurelor ellenești și a altor obiceaiure ale lor).

(*) Tot astfel un insect din familia lăcustelor, care sare prin ĭarbă, se numește în Bucovina *călușĭ, căĭuțĭ* și *călușeĭ*, ĭar aĭurea *cosașĭ*, din causă că sărind produc un sunet asemenea *cosașuluĭ* (Marian, *Ornit. pop. rom.* I, 59). Același animal se numește it. *cavaletta*, sp. *caballeta*, fr. *cheval du bon dieu* (=grillon).

De la *colindă* s'a format verbul *a colinda*, care, de la semnificaţiunea specială religioasă de «a cânta colinde saŭ a merge din casă în casă cântându-le», a trecut la una maĭ generală «a merge din loc în loc, a cutreera saŭ a străbate un loc oarecare în toate direcţiunile sale».

Astfel în balada bucovineană «Darie» (Marian I, 5):

Şi când pungile'mĭ umpleam,
Multe sate *colindam*,
La săracĭ banĭ împărţeam
Şi puţinĭ îmĭ maĭ păstram.

Ostaşul, în «cântecul Vicleimuluĭ» (Teodorescu, p. 110):

Eŭ am fost foarte departe:
Am umblat, am cercetat,
Sate, oraşe *am colindat*,
Dar nimica n'am aflat.

In poesia «Epigoniĭ» de Eminescu (Poesiĭ, p. 195):

Când privesc zilele de aur a scripturelor române,
Mĕ cufund ca într'o mare de visărĭ dulcĭ şi senine,
Şi'n jur parcă'mĭ *colindă* dulcĭ şi mîndre primăverĭ;
Saŭ vĕd nopţĭ, ce întind deasupră'mĭ oceanele de stele,
Zile cu treĭ sorĭ în frunte, verzĭ dumbrăvĭ cu filomele,
Cu izvoare ale gândiriĭ şi cu rîurĭ de cântărĭ.

In poesia «Strigoiĭ» de acelaşĭ (Ibid. 220):

De aĭ fi cerut pămîntul cu Roma luĭ antică,
Coroanele, ce regiĭ pe frunte le aşază,
Şi stelele, ce vecĭnic pe cerurĭ *colindează*:
Pe toate la picĭoare'ţĭ eŭ le puneam în vază.....

In cele doă din urmă exemple, *colindare* nu ne maĭ aminteşte nimic din primitiva sa semnificaţiune. Ca analogiă pomenim pe croato-serbicul *kalendati, koledovati* «a alerga din casă în casă la Crăcĭun saŭ la sfântu Vasile pentru a cănta colinde saŭ a cere darurĭ» şi maĭ cu seamă pe sloveanul *koledrati*, asemenea cu sensul general de «a alerga încoace şi încolo».

Tot aci trebuĭe raportat şi vorba *calendroiŭ*, care a căpătat sensul peĭorativ de «vagabond» saŭ «berbant bătrân»(1).

A doa mare serbătoare e *Paştile* saŭ *Invierea*, formă plurală din latinul *pascha* (πάσχα din ebraicul *pesa'h*); franţuzeşte *Pâques* «Paştele creştinilor» (singularul *Pâque* «Paştele Evreilor») se întrebuinţează asemenea ca singular ca şi româneşte, bunăoară în proverbul: Nu e totdeauna *Paştile*, corespunzênd proverbuluĭ istriano-român: *Paştele viŭn saki l'an o vota* «Pasqua viene una volta l'anno»(2).

Singularul *pască* are, ca şi ruteanul *paska*, sensul special de «turtă de Paşte». *Pascalia* la început însemna un fel de calendar perpetuu, în care se indica epoca *Paştilor* şi a celorlalte serbătorĭ (1); astăzĭ vorba are maĭ mult înţelesul de «cartea noroculuĭ», în care se ghiceşte norocul fiecăruĭa.

---

(1) Pentru respândirea cuvîntuluĭ «colindă» vezĭ: Miklosich, *Chr. Termin.*, p. 22, 23; id., *Alban. Forschungen* II, 8; Cihac, *Dictionnaire* II, 69, 494.

(2) Miklosich, *Rum. Unters.* I, 47.

Rusaliile, latineşte *Pentecoste*, le serbează poporul timp aproape de o săptămână începênd din Duminica a şaptea după Paşte. Sâmbăta Rusaliilor obicĭnuĭesc Româniĭ a împărţi pentru morţĭ vase pline cu vin şi mâncărĭ încununate cu florĭ — rĕmăşiţa uneĭ datinĭ străvechĭ, ce exista în Tracia şi aĭurea». Obiceĭul de a mânca în anumite zile pe lângă morminte — zice un arheolog frances — şi de a rĕspândi acolo rose nu era o datină coprinsă numaĭ în Tracia. In diferite părţĭ ale Italieĭ regăsim serbătoarea mortuară a roselor supt numele de *rosalia* şi de *dies rosationis*; ofrandele depuse pe mormînt sînt desemnate cu vorbele *escae* şi *rosae*, *escae rosales*, *propinatio per rosam*. Formula *ad monimentum vescentur* e asemenea consacrată pentru ospăţul comemorativ. Astăzĭ încă, în toată Rumelia, s'a conservat obiceĭul ospeţelor funebre sub forma sa aproape antică» (2).

Româneşte *Rusale*, *Rusaliĭ* (3) — ca şi paleo-slavicul *rusalĭa*, serbeşte *rusalĭe*, *rusaliĭ* — se trag din ῥουσάλια, forma greacă a latinuluĭ *rosalia*. După legile foneticeĭ române ar fi trebuit să fie *Rusaĭe* (comp. *minutalia : măruntaĭe*) ca şi albanesul *rşaĭ*. Dar dificultăţĭ analoage am întîmpinat la *săptămână* şi la *Duminică*, fără ca filiaţiunea lor latină să poată fi pusă la îndoĭală. Despre *Rusaliĭ* ca fiinţe mitice, ca duhurĭ rele, am tractat pe larg în studiul meŭ despre *Ielele*, p. 38—41.

La serbătorile de maĭ sus adăogăm încă :

Bobotează «epiphania», care, după Eliade şi Miklosich, ar fi în loc de *Bogobotează* adică «botezul Domnuluĭ» (βάπτισις τοῦ χριστοῦ) (4), ĭar după Cihac o reduplicare cu semnificaţiunea de «rebotez» (5).

Intr'o «colindă de flăcăŭ» (Teodorescu, Colinde, 54) :

Ziua de Crăcĭun
Şi de *Bobotează*,
Când preoţiĭ botează,
Lumea creştinează.

Trecênd peste *Floriile* saŭ *Duminica florilor*, care corespunde latinuluĭ *Floralia*, maĭ pomenim :

Păreasimile, din latinul *quadragesima* literal «*a patru zecea* zi după Paştĭ», adică postul Paştelor, scurtat in *Păresĭ* maĭ cu seamă în composiţiunea *Mĭezĭ-păresĭ* adică «mijlocul postuluĭ Paştelor».

---

(1) Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, s. v.: Πασχαλία, Paschale festum, in paschalibus istis cyclis non modo paschalis diem, sed et annos vel mundi vel Diocletiani aliaque festa praecipue et jejunia describebant». Proverbul «*şi-a pĭerdut pascaliile*» corespunde varianteĭ «*şi-a pĭerdut calendarul*».

(2) Heuzey în *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de l'année* 1868, p. 226.

(3) Istriano-Româniĭ numesc această serbătoare *duhovă* din croatul *duhovo*.

(4) Miklosich, *Chr.*, *Term.* p. 27.—Istriano-Româniĭ ĭĭ zic *trikrali* literal «ceĭ treĭ craĭ».

(5) Cihac, *Dictionnaire* I, 27. După d. Hasdeŭ, din *apă botează*, cum s'ar fi numind această serbătoare în munţiĭ Abruduluĭ în Transilvania.

Grigorie Ureche, în «Domniĭ Ţăreĭ Moldoveĭ» (Cronice I, 233): «Petru Vodă indată după aceea aŭ strîns oaste turcească şi ungurească şi muntenească şi aŭ încongĭurat pre Alexandru Vodă în curte în Iaşĭ şi aŭ bătut pregĭur curtea din căşlegĭ păn'la *mează-păresime*».

Intr'o variantă a aceleĭaşĭ relaţiunĭ se citeşte (Ibid. 469): «Den căşlegĭ până la *mĭază-părese*».

In «Amintirile din copilărie» de Creanga (Conv. lit. XIV, 374): «Am dus'o noĭ aşa până pe la *Mezĭĭ-păresiĭ*».

Macedo-Româniĭ zic *păresìnĭ* (Daniil), Istriano-Româniĭ *kurizmă*, Albanesiĭ *kreşmă*, vechiŭ franţuzeşte *quaresme* (carême=quadragesima).

In fine «dulcele Crăcĭunuluĭ» poartă numele de *Căşlegĭ*, numit, ne spune Lexiconul Budan (p. 104), şi *cărnilegĭ* «quia cum fine horum dierum et initio quadragesimae *ligatur* sive interdicitur usus *carnium*». Vorba *căşlegĭ* ar representa pe latinul *caseum ligas* adică «réjouissance de carnaval dans la semaine de beurre, de fromage (nomée *săptămână albă*) avant le grand carême, pendant lequel même le manger de laitage est défendu dans l'église grecque-orientale» (1).

Lăsatul-de-carne corespunde italĭanuluĭ *carnasciale* (=carnelascia), ruseşte *mĭasopust*, ungureşte *húshagyó* (2).

F. Trecênd la serviciul divin, pentru care se întrebuinţează grecul *liturghia* (λειτουργία), întîmpinăm vorba *rugăcĭune* din latinul *rogatio-nem*, saŭ abreviaţiunea verbală *rugă* (3), ca termenul general pentru «preces»; slavicul *molitfă* (molitva «oratio») fiind o rugăcĭune pentru anumite împrejurărĭ religioase, pe când în dialectul istriano-român *molitva* e singura expresiune pentru rugăcĭunea religioasă. A face rugăcĭune se exprimă prin *a se ruga*, istriano-român *rugare* (4), dar maĭ cu seamă prin termenul special *a se închina*, care nu'ĭ de cât latinul *inclinari* (5), macedo-rom. *mĕ 'nclĭin* «oro» (comp. psl. *klanĭati sen* «inclinare, adorare»: psl. *pokloniti se*^{n} «inclinare, adorare» cu rom. *a se ploconi* «a se inchina» ca semn exterior de politeţă).

Dintre *taĭnele*, psl. *taĭna* «sacramentum, μυστήριον», Bisericeĭ creştine pomenim:

Botezul şi *a boteza*, din latinul *baptizo* (bautizo) la rindul seŭ din grecul βαπτίζειν, care, de la sensul general de «a cufunda în apă» saŭ de «a uda», ce cuvîntul avea în grecitatea clasică, fu restrîns de Creştinism la o anumită cufundare simbolico-religioasă. Macedo-Româniĭ aŭ, din aceeaşĭ sorginte, forma *patèdzu*, ĭar Româniĭ din Istria, afară de puţin cunoscutul *batez* şi *botez*, întrebuinţează în general vorba *cărşti* din slavicul *krŭstiti* literal «a creştina», care, ca şi în româneşte, e identic cu a *boteza*.

---

(1) Cihac, *Dictionnaire* I, 46. — Comp. Laurian şi Maxim, *Dicţionariu* I, 458–460. Istriano-Româniĭ zic Căşlegilor *pocladele* din serb. *poklade*.

(2) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 47.

(3) *Rugă*, în Transilvania, însemnează şi «serbătoare pentru hramul bisericeĭ». V. Slavicĭ, *op. cit.*, p. 130.

(4) Macedo-Româniĭ zic *păldcrăsesc* «orare» (Daniil) din aoristul verbuluĭ παρακαλῶ.

(5) Vezĭ şi vorba *urare*.

In balada «Grue Grozovanu» (Alexandri, p. 81) :

Creştinează
Şi *botează*,
Dă de fin
Câte un tretin
Şi de fină
O tretină....

Biserica dă copiilor, prin botez, un tată şi o mamă ca părinţĭ *spiritualĭ*, meniţĭ a înlocui pe părinţiĭ naturalĭ, când mor. Româneşte un asemenea tată spiritual se cheamă *cumătru* din latinitatea eclesiastică *còmpater*, de unde şi albanesul *kumptăr*. Dreptul canonic interzice călugărilor privilegiul cumetrieĭ (Indireptarea Legieĭ, p. 107) : «Nu se cuvine, nicĭ e lucru cinstit nicĭ priimit ca călugărul saŭ călugăriţa să priimească copiĭ dă pre sfântul botez adecă să se facă *cumetri*, saŭ să ţie cununĭ la nunte adecă să cunune».

Cumătrul se maĭ numeşte şi *naş* saŭ *nănaş*, care stă în legătură cu vorbele *nană*, *nene* şi porneşte prin urmare de la o idee analoagă (1).

Fiul din botez poartă numele de *fin* saŭ *fiin*, ca şi albanesul *fiĭan*, dintr'o formă latină ipotetică *filianus* din *filius*. De la Românĭ vorba a trecut la Huţeanĭ şi la Rutenĭ : *fiyin* (2).

Cuminecare, din latinul *communicare* vulgar *communecare*, de unde şi *cuminecătură* «communio, eucharistia» (3), e un cuvînt interesant din punctul de vedere semasiologic, deoarece Creştinismul i-a specificat sensul în toate limbile romanice. Latinul *communicare*, care, la scriitoriĭ clasicĭ, are sensul general de «a împărtăşi», dobîndi, în latinitatea eclesiastică, înţelesul particular de «a lua parte saŭ a se împărtăşi cu sfintele taĭne», de unde a trecut apoĭ în toate limbile romanice. Unele din acestea aŭ conservat ambele sensurĭ — pe cel clasic şi pe cel eclesiastic—diferenţiând cuvîntul în doă forme colaterale : spanĭoleşte *comunicar* şi *comulgar*, portugezeşte *communicar* şi *commungar*, provenţaleşte *comunicar* şi *comengar*, franţuzeşte *communiquer* şi *communier*. Formele modificate după regulele fonetice ale limbilor romanice fac parte din fondul popular al acestor idiome, pe când formele rĕmase staţionare aŭ fost introduse şi suprapuse maĭ tîrziŭ asupra celor dintâĭ. Tot aşa şi româneşte

---

(1) Şaineanu, *Elemente turceştĭ în limba română*, p. 75.—Comp. maĭ la vale vorba *nun*.

(2) Miklosich, *Wanderungen der Rumunen*, p. 15.

(3) Albaneşte *kunguem* (=communico), pe când *kungă* însemnează «partea bisericeĭ ortodoxe închisă mirenilor».

cuminecare, ca cuvînt popular, nu are de cât sensul religios şi formează un dublet cu neologismul *comunicare*, care n'a pătruns încă în popor.

In vechile tipăriturĭ vorba figurează sub formele *cuminecare* şi *cumenecare*.

Astfel în Cronica călugăruluĭ Moxa, p. 387 : «Mihail, fecĭorul lui Teofil şi al Teodorei, se îndeletnicĭa cu jocurile, făcea vrătealniţă şi se făcea sechiraş de înbla cu carul cu patru cai, prindea cumătri, boteza fiinii, cununa, până svrăşi şi lăsă visteariul pustĭu, bea de se înbăta, deacĭa se făcea patriarh de băga muştarĭu într'un potir şi *cumeneca* boĭarii».

In Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 65 : «Aşijderea şi preoţiĭ, cariĭ *cuminecă* pre creştinĭ cu svânta *cuminecătură*, să nu ĭa nicĭ să ceară plată nimic nicĭ multă nicĭ puţină, pentru că trupul şi sângele Domnuluĭ nostru Iis. Hs. sfântul şi prea sfântul şi nepreţuitul nu se vinde, ci numaĭ după Dumnezeăscul dar se dă».

Pentru aceeaşĭ noţiune religioasă limba românească maĭ posede şi alte expresiunĭ.

Impărtăşire, care nu'ĭ cât o traducere recentă a cuvîntuluĭ *pricestuire* din paleo-slavicul *pričeⁿštiti seⁿ* «communicare» literal «participem reddere» (*čeⁿštĭ* «pars»), întrebuinţat de Slavĭ pe lângă *komŭkati* din latinul *communicare*, pe care l'aŭ adoptat Slavoniĭ din Panonia (1).

Un alt termen identic, de care se serveşte Biserica, e *grijire*, al căruĭ sens material a fost idealisat.

In balada «Grue Grozovanu» (Alexandri, p. 78) :

Las'să mĕ mărturisesc
Şi de suflet să'mĭ *grijesc*
La un popă creştinesc,
Care zice din psaltire
In cea sfântă mănăstire.

Comîndare e un alt cuvînt foarte important, care dovedeşte latinitatea terminologieĭ bisericeştĭ române. El derivă din latinul *commendare*, care în evul-mediu dobîndise deja sensul de «pomană, prinos saŭ rugăcĭunĭ făcute în memoria rĕposaţilor» (2).

In vechile texturĭ biblice *comîndare* înlocuieşte pe posteriorul cuvînt slavic *jertfă* (3), încă o dovadă că asupra fonduluĭ latin din nomenclatura religioasă română s'a suprapus o posterioară pătură slavonă. Iată câteva exemple.

In Codicele Voroneţian, Faptele Apostolilor XXXI, 10 : «Se ferească şi se înre de *cumîndari* şi de sânge».

---

(1) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 31.

(2) DuCange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, s. v. : «*Commenda*, eleemosyna, munus sponte oblatum ; certae preces pro defuncto faciendae; *commendationes*, officium vel orationes pro defunctis; *commendare*, ἁπλῶς, vel *diis commendare* est εὔχεσθαι ὑπέρ τινος ; *commendare*, nude : pro aliquo preces fundere».

(3) Macedo-Româniĭ zic *curbáne*, Albanesiĭ *kurban* «sacrificium». Vezĭ *Elemente turceştĭ*, p. 36.

Acelaşĭ pasaj e redat astfel în Biblia din 1688 : «Fără numaĭ să să ferească eĭ de *jîrtva* idolilor şi de sânge».

In Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XIX : «Pomeneaşte toată *comîndarea* ta şi toate arsele tale grase fie=Odoretur omnia *munera* et holocaustum tuum in ci nerem redigat».

Ps. XIL : «Nu de *comîndările* tale oblici voiu tine, toate arsele tale între mine sînt pururea=Non propter *sacrificia* tua arguam te, ut holocausta tua sint coram me jugiter».

Ps. LIX : «Şi cu voe *cumînd* ţie=Iţĭ voiŭ *sacrifica* cu spirit binevoitor» (trad. modernă).

In limba modernă *comîndul* saŭ *comîndarea* însemnează «ospăţul de aducere aminte la un mort». Acest sens îl găsim deja în Leatopiseţul spătarulu Ioan Canta (1741—1769). Cronicarul, descriind efectele desastroase ale văcărituluĭ, zice (Cronice III, 188) : «Constantin Racoviţă Voevod îndemnându-se din rîvnă Dumnezeĭască şi prin duhovnicescul sfat al preosfinţituluĭ Iacov Mitropolitul Moldoveĭ şi socotind, cum că toată ticăloşia şi stricăcĭunea ţăreĭ aceştia nu este dintr'altă fără numaĭ dintr'acea dajde stricătoare şi urîtă, că măcar că vacĭ nu rămăsese la lăcuitoriĭ ţăreĭ, dară de vreme că văcărituluĭ tot trebuĭa să deĭe sumă de banĭ şi o babă săracă, ce torcea în furcă să'şĭ agonisească hrana şi *comîndul* săŭ, trebuĭa la acea vreme să deĭe şi ea banĭ la văcărit».

Alexandri, în poema «Dumbrava Roşiă» (Poesiĭ III, 12) :

> Şi însă vîntul nopţiĭ prin lagăr văjîieşte
> Şi un glas din umbra neagră la toţĭ strigă dea rîndul :
> «Orbĭ ! orbĭ ! la masa morţiĭ voĭ vĕ mâncaţĭ *comîndul* !»

Proverbul moldovenesc (Negruzzi I, 249) : «Vrabia mălaiŭ visează şi calicul *comîndare*».

Comîndul, în acest din urmă sens, maĭ poartă numele de *praznic* şi maĭ cu seamă de *pomană*.

Etimologiceşte, *pomana* e identică cu *pomenire* saŭ «amintire», sens esclusiv familiar vechilor texturĭ.

Astfel în Psaltirea luĭ Coresi, Ps. VIII : «Peri *pomeana* lui cu sunet=Istorum *memoria* periit».

Ps. XXIX : «Cântaţi Domnului prea podobnicii lui şi ispovediţii *pomeanu* sfinţiei lui=Psallite Jehovae, quos ipse benignitate prosequitur, et celebrate ad *memoriam* sanctitatis ejus».

Ps. XXXVIII : «Faţa Domnului spre făcătorii râu, umplă-se de pămînt *pomeana* lor=Irata facies Jehovae ad facientes malum, ut excindat e terra *memoriam* eorum».

In «Cărarea pre scurt spre fapte bune» de popa Ioan din Vinţĭ, tipărită la Belgrad în 1685 (Cipariu, p. 128) : «Dobîndivei nume bun şi *pomeană* neuĭtată pre pămînt şi în ceriu odihnă de vecie şi fericăcĭune sufletului».

In Letopisețul luĭ Miron Costin (Cronice I, 259): «Rămasu-i-aŭ luĭ Ieremia Vodă *pomană* în țară mănăstirea Sucevița zidită de dînsul».

Uneorĭ cuvîntul are acest sens etimologic şi în limba modernă dar foarte rar, bunăoară în următoarele doă pasaje din basme :

«Dar nicĭ nu putea să fie frumoasă cum era, după ce ființă de om ea încă nu zărise şi de împărățiĭ şi de oraşe nicĭ *pomană* pentru dînsa» (1).

«Apucând peste deşerturĭ nisipoase, pe unde nu era *pomană* de copacĭ şi de ĭarbă verde» (2).

Precum bulgăreşte paleo-slavicul *pomênŭ* «memoria» s'a diferențiat în *pomanŭ* «aumône» şi *pomên* «mémoire», tot aşa avem româneşte, alăturea de *pománă* «ospăț întru amintirea mortuluĭ saŭ milosteniĭ date cu acea ocasiune» (3), şi forma colaterală *pòmină* «pomenire, aducere aminte» întrebuințată în basmele muntene.

In basmul «Pasere măĭastră» (Ispirescu, p. 95) : «Pe lângă multe bunătățĭ, ce făcuse oamenilor din împărățiea luĭ, a ridicat şi o mănăstire, de care să se ducă *pomina*».

Intr'un alt basm (Cal. 1883 p. 12) : «Şi făcu o petrecere, de se duse *pomina*».

Cu înțelesul de «aducere aminte, ce se dobîndeşte prin milosteniĭ şi darurĭ» vorba românească *pomană* a trecut la Huțeanĭ şi la Ruteniĭ din Bucovina (4).

Preotul *binecuvînteasă*, din *bine* şi *cuvînt* (latineşte *conventum*), pe *soțĭ* «conjuges» (=lat. *socios*) şi săvîrşeşte *căsătoria* «matrimonium», vorbă formată din adjectivul arhaic *căsătoriu* (5) «casnic, om cu casă saŭ familiă» din latinul *casa*, ca şi italieneşte *casare*, spaniol., portug. provențal. *casar* «a căsători» propriu «a face casă», medio-german *heimen* «a căsători» din *heim* «casă» (6).

Căsătoria e termenul general : *însurare*; dintr'o formă ipotetică latină *insorare* pentru *uxorare* din *uxor* (comp. provenț. *molherar* din *mulier*), fiind reservată anume pentru bărbațĭ (7); ĭar *măritare*, din latinul *maritare*, pentru femeĭ.

Cununia nu'ĭ de cât o *încununare* saŭ *încoronare* şi datoreşte semnificațiunea sa ceremonialuluĭ, ce observă Biserica ortodoxă la o atare ocasiune :

---

(1) «Codreana Sânzeana» de Pompiliu în *Convorbirĭ literare* IX, 189.

(2) «Ileana Cosinzeana» de acelaşĭ în *Conv. liter.* VI, 20.

(3) De unde înțelesul figurat de «ocasiune rară saŭ noroc» bunăoară : «Dară unde fu *pomana* aĭa, ca să stea la un loc». Ispirescu, *Basme*, p. 237.

(4) Miklosich, *Wanderungen*, p. 18.

(5) Hasdeŭ, *Cuvente* II, 51 : «Şi vai de *căsătoriul* cela ce no'ş va deştepta fomeaĭa deîn casă sfânta Domerecă de noapte să meargă la beseareсă».

(6) Diez, *Wörterbuch* I, 115.

(7) In expresiunea «*a însura* cizmele», adică a le *căputa*, vorba are o altă origină ; ea se trage dintr'o formă ipotetică *insoleare* din latinul *solea* «talpă de cizmă».

naşiĭ saŭ *nuniĭ*(1) tinereĭ perechĭ ţin asupra capetelor celor logodiţĭ o *cunună* de florĭ în tot timpul binecuvîntăriĭ nupţialĭ. Deja la Evreĭ *kallah* «mireasă» însemnează literal «încoronată», fiindcă purta o coroană pe cap. Tot aşa la Greciĭ modernĭ στεφανώνω «a încorona» şi «a cununa», στέφανος «cunună şi cununie»; la Albanesĭ *koronă, kuronă, kunoră* «coroană şi cunună de mireasă», *kunoruem* «a încorona» dar *kunorzuem* «a cununa pe mirele cu mireasa»(2). Aceeaşĭ analogiă în fine o observăm la paleo-slavicul *vênĭčati na brakŭ* «a cununa», trecut la Bulgarĭ (*venčê*), la Sĕrbĭ (*vĭenčati*), la Rutenĭ (*vinčaty*), la Ruşĭ (*vênčati*) şi la Litfanĭ (*venčavoti*) (3).

Nunta «nuptiae» vine de la latinul *nupta*, de unde şi macedo-rom. *numptă* pentru *nunptă* din *nuntă*

G. Totalitatea cărţilor sfinte poartă numele de *Sfânta Scriptură*, latineşte *Scriptura*, compusă din *Legea vechiă* «Testamentum vetus» şi *Legea nouă* «Testamentum novum» (4). *Prorociĭ* «prophetae» vin din slavoneşte (*prorokŭ*), ĭar *Psaltirea* şi *Evanghelia*, popular *Vanghelia*, din greceşte (ψαλτήριον, εὐαγγέλιον).

Cuvîntul «ὁ λόγος» are şi semnificaţiunea teologică, pe care o exprimă celelalte limbĭ romanice prin latinul *verbum*, vorbă generalisată în limba românească.

II. ÎNVĂŢĂTURA CREŞTINĂ.

A. Latinul *deus* a păstrat româneşte, sub forma *zeŭ*, numaĭ accepţiunea specială de «zeitate păgână, idol»; ca formulă de jurămînt, menită a da maĭ multă tăriă cuvintelor noastre (5), «*zeŭ!*» are totuşĭ semnificaţiunea creştină a cuvîntuluĭ latin (6). In vechile tipăriturĭ însă nu întîmpinăm această nuanţă propriă limbeĭ moderne. Coresi, bunăoară, întrebuinţează indiferent *zeŭ* şi *dumnezeŭ*. Astfel Ps. V : Judecă lor, *Zeul!* Ps. XVII : Viu Domnul şi blagoslovit *Zeul* şi se rădicâ *Dumnezăul* spăseniei meale (7).

---

(1) In privinţa acestuĭ cuvînt de origină obscură comp. Cihac II, 679.

(2) Miklosich, *Alban. Forschungen* II, 18.

(3) Miklosich, *Chr. Terminol.*, p. 33.

(4) Asupra acesteĭ nuanţe slavice a cuvîntuluĭ latin vom reveni în capitolul următor.

(5) *Lexicon Budanum*, p. 769 : «Acest cuvînt (*zeŭ*) se întrebuinţează în traĭul de obşte drept o formă a întăririĭ, ba şi în chip de jurămînt, cum ar fi «edepol, mehercle, sane, profecto».

(6) Comp. greceşte modern μὰ τὸν θεὸν! italĭeneşte *madio*, spanĭoleşte *madios*, franţuzeşte *maidieu* (=m'aide Dieu «deus me adjuvet») Diez, *Wörterbuch* I,154.

(7) Tot în vechile traducerĭ biblice găsim pe *zeŭ* în sens de *judecător*, ceea ce este un curat idiotism ebraic, după analogia luĭ *Elohim*, întrebuinţat uneorĭ (*Exod.* XXI, 6; XXII, 7-8) pentru «preoţiĭ-judecătorĭ», carĭ representă Dumnezeirea. Astfel în Coresi, Ps LXXXI : «Dumnezeu stătu în zbor de *Zei*, pre mijloc de *Zei* judecă=Deus adstat in coetu fortis (Dei), inter *magistratus* judicat».

Pentru numele divinităţiĭ creştine propriŭ zise, pentru singurul *Zeŭ* adevĕrat, limba românească a admis, ca şi celelalte limbĭ romanice, o composiţiune a luĭ *deus* cu vocativul cristalisat *domine* şi astfel a resultat: *Dumnezeŭ*, arhaic *Dumnezâŭ;* macedo-rom. *Dumnidzău* (Daniil), *Dumnedză* (Kavalliotis); italĭeneşte *Domene-ddio*, *Domine-ddio* scurtat în *Iddio*; provenţaleşte *Domini-Dieus*, vechiŭ-frances *Dame-dieu* (1).

Această composiţiune a luĭ *deus* cu vorba *domine* nu s'a făcut «după modelul luĭ Jupiter, Jous-pater, Dominus Deorum», cum crede d. Chiţu (2), ci ea este o resultantă a concepţiuniĭ ebraico-creştine: după cum ebraicul *Adonai* «Dominus» se întrebuinţează esclusiv pentru *Iahve*, tot aşa *Dumnezeŭ* e *Domnul* «κύριος, Dominus» pentru traducătoriĭ greco-latinĭ aĭ Biblieĭ (3). Asemenea paleo-slavicul *gospodĭ* «Dominus» s'aplică numaĭ la Dumnezeŭ, ĭar *gospodinŭ* omuluĭ; pe când vocativul românesc *Doamne* se adresează deopotrivă divinităţiĭ supreme şi capuluĭ statuluĭ, forma colaterală *domnule* se întrebuinţează pentru oamenĭ în genere.

Româniĭ din Istria nicĭ că aŭ forma compusă *Dumnezeŭ*, ci simplu *Domnu*. Astfel începutul crezuluĭ sună la dînşiĭ: «Io credu en *Domnu*» şi proverbul «Carle crede en *Domnu*, *Domnu*'l juta» e redat italĭeneşte «Chi crede in *Dio*, *Iddio* l'ajuta» (4).

Tot aşa şi Albanesiĭ numesc cu acelaşĭ nume pe *Dumnezeŭ* şi pe *împărat* (comp. româneşte: Împărate ceresc): *perăndí*, din latinul *imperans-antem*, propriŭ «Domn» ca şi *zoti* «Dumnezeŭ» literal «dominus» (5).

In Pentateucul de Tordaş din 1581 (Cipariu, p. 70):

«Să neştine pre altul va vădi pentru atare lucru strîmb, săva bou fie, săva asin, săva oae, săva veşmînt, săva ce aciaia ce au perit, şi aceasta va zice, cum la cutarele ĭaste, amînduror leagea înaintea *zeilor* să meargă şi carile *zei* vinovat vor lăsa, acesta de doao ori atăta să dea priĭatnicului său», Exod. XXII, 9.	«In ver-ce causă de nedreptate, fie boŭ saŭ asin saŭ oae saŭ vestmînt saŭ alt lucru pĭerdut, de care va zice: acesta este al meŭ; causa amîndurora să vină înaintea *judecătorilor* şi acela pre care *judecătoriĭ* îl vor osândi să plătească aproapeluĭ sĕŭ îndoit», (*Traducerea modernă*).

Şi maĭ la vale (Cipariu, p. 71; ibid. XXII, 28):

«*Zeilor* râu să nu grăeşti şi domnilor dentre dihaniea ta să nu'ĭ blastimi».	«Pre *judecătorĭ* să nu'ĭ blastemĭ şi pre domnitorul poporuluĭ tĕŭ să nu'l defaĭmĭ».

In ambele aceste pasaje figurează, în textul original, vorba *Elohim*.

---

(1) Tot aşa nemţeşte *Herrgott*. Pe lângă aceste forme compuse, popoarele romanice aŭ păstrat şi forma simplă, de multe orĭ nealterată din causa caracteruluĭ sacru al cuvîntuluĭ: it. *dio*, sp. *dios*, vechiŭ-port. şi sard. *deus*, port. *deos*, prov. *deus, diéus*, fr. *dieu*— toate din latinul *deus*. Diez, *Wörterb.* I, 153.

(2) *Columna* pe 1883, p. 85. Neexactă este decĭ şi aserţiunea «Romaniĭ aŭ dat luĭ Sabaoth, luĭ Iehova, numele naţional roman de *Dominus Deus*» în *Columna* pe 1882, p. 455.

(3) Du Cange, *Glossarium*, etc. s. v. *deus* a exprimat deja o părere analoagă: «*Dominus* pro *Deus*, κύριος, occurrit passim in libris sacris, unde forte Itali *Domenedio*, Galli nostri *Damedieu* dixerunt, id est, *Dominus Deus*».

(4) Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* I, 3, 9, 73.

(5) Albanesiĭ maĭ aŭ, pentru Dumnezeŭ, şi alte expresiunĭ în mare parte de origină obscură, pe carĭ vezi-le la Miklosich, *Alb. Forsch.* II, 32.

Vorba *Dumnezeŭ* pĭerde accepţiunea monoteistă la plural şi devine un nume general pentru zeiĭ mitologicĭ saŭ idolĭ.

Iată un frumos pasaj din Cronica luĭ Moxa, p. 348 : «Acest Seruh începu întâiu a face *Dumnezei*, deci începură oamenii a se închina bozilor şi uĭtară cu totul pre *Dumnezeu*».

In «Cartea pentru descălecatul Moldoveĭ» de Nicolae Costin (Cronice I, 78): «*Dumnezeiĭ* ceĭ de pădure, cum îs Fauniĭ şi Satiriĭ».

Aci e locul de a vorbi şi despre numirile date falşilor zeĭ saŭ idolĭ.

Termenul cel maĭ general, în vechea limbă românească, este *boz* din polonul *božek*, diminutiv din *bogŭ* «deus» (comp. nemţeşte *Goetze* din *Gott*).

In Cronica luĭ Miron Costin (Cronice I, 13): «Şi aşa s'aŭ făcut Troadeniĭ moşteaniĭ Italieĭ, aşezaţĭ şi legaţĭ întru sine cu Italĭeniĭ: să trăĭască Troadeniĭ pre limba şi pre pravile de gĭudeţe a Italĭenilor şi Italĭeniĭ să primĭască *boziĭ* şi rugile şi obiceĭurile de biserică a Troadenilor».

In aceea a luĭ Nicolae Costin (Ibid., p. 45): «Fecĭorul luĭ Aran aŭ murit în vederea tătână-săŭ Thara pentru lauda idolească, carele însuşĭ cu mintea sa aŭ aflat de aŭ sleit *bozĭ*, chipurĭ şi *bozoae* saŭ dumnezeiţe de lut».

O altă numire arhaică, pentru divinităţile păgâne, e *strigoiŭ*, ca în următoarele doă pasaje din «Viaţa svinţilor» de Dosofteĭ, Ghenarie 18^a, 61^a :

«Osândiră de frigări de a lui Dumnezău şarbă, robii a *strigoilor* (notă marginală bozîlor) celor fără de treabă».

«Spusă c'au văzut capul *strigoaei* ceii mare, Dumnezăoaeĭ Artemidei, la un sărac purtându'l».

Această numire cĭudată se explică prin aceĭa că, cu surparea păgânismuluĭ, vechile divinităţĭ deveniră nişte spirite necurate pentru adoratoriĭ noueĭ credinţe. Sfântul Augustin, în controversele sale contra păgânismuluĭ, vorbeşte de zeiĭ păgâneştĭ ca de nişte demonĭ înzestraţĭ cu puterea de a face rĕŭ. Dar deja într'un pasaj din «Deutoronom» *zeiĭ ceĭ străinĭ* se numesc «demonĭ» (1) şi ebraicul *şed*, plural *şedim*, pentru «idol» proprĭu-vorbind «daemonia», ne ofere deja o asemenea transiţiune logică : numele pentru idolĭ însemna metaforiceşte şi demonĭ, fiindcă în idolatriă se recunoşteaŭ influenţe demoniace (2). Un fenomen analog se poate observa în privinţa grecuĭ *δαίμων*, la început «divinitate» în genere bună saŭ rea, care dobândi sensul de «spirit rĕŭ, drac» cu triumful noueĭ religiunĭ. Tot aşa zendicul *daêva*, sanscritul *dêva* «deus» are deja în Zend-Avesta sensul peïorativ de «cacodaemon», religiunea luĭ Zoroastru anatematisând primitiva-ĭ semnificațiune (1).

---

(1) Iată acest pasaj (Deutoron. XXXII, 17) :

> Eĭ sacrificară *demonilor* şi nedumnezeilor, (*)
> Zeilor, pe carĭ nu'ĭ cunoscură,
> Zeilor noĭ de curînd veniţĭ,
> De carĭ părinţiĭ voştri nu s'aŭ temut.

(2) Gesenius, *Hebräisches und chaldäisches Handwörterbuch*, p. 829^a.

(*) In textul original : «Yizbe'hu *laşedim* lo eloha».

Trecênd peste arhaicul *bolovan*, întrebuințat uneorĭ (2) în sens de «idol» (psl. *bolŭvanŭ* «stipes, statua, columna», rus. *bolŭvan* «idolum»), pomenim singurele doă cuvinte, cu carĭ se servește limba modernă pentru a exprima aceeașĭ noțiune : *idol*, din neo-grecul εἴδολον, şi *chip* saŭ *chip cĭoplit*, din ungur. *kép* literal «imago» (comp. psl. *kapĭ* «idolum»), care îșĭ găseşte analogiă în polonul *obrazŭ* «sculptile, simulacrum» și în paleo-slavicul *istukanŭ* «idolum» literal «cĭoplit»(3).

B. Sfânta *Troiță*, din paleo-slavicul *troița* «τριάς, trinitas», compusă din *Dumnezeŭ Tatăl*, din *Dumnezeŭ Fiul* : *Isus Hristos*, popular *Ristos* (dar *Antihrist*, popular *Antihârț* (4) din grecul Ἰησοῦς Χριστός, primul traducându-se greceşte prin σωτήρ «Salvator», româneşte prin *Mântuitor* ; și din *Sfântul Duh*, paleo-slavicul *duhŭ sve^{n}tŭ* «spiritus sanctus», de unde româneşte și *duhovnic* «confessor» (psl. *duhovŭnikŭ*), corespunzênd greculuĭ πνευματικός din πνέυμα «spiritus» şi germanuluĭ *Geistliche* din *Geist* «spirit».

C. *Crucea* din latinul *crux-crucem*, macedo-rom. *cruțe*, dar istriano rom. *criju* din paleo-slav. *križĭ* «crux», de unde româneşte *cârjă*, toĭagul pastoral în forma crucii.

In graĭul popular din Transilvania «crucea» are și sensul figurat de «ființă ĭubită» (5). Astfel într'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 40) :

Aĭu, ĭu, *crucea* mea, lele,
Tu cu ochiĭ facĭ belele;
Intri'n cas', se luminează ;
Ieșĭ afar', se înseninează !

Saŭ într'o strigătură (Ibidem, p. 342) :

Cruce mîndră, *cruce* dulce,
Cruce 'n pămînt mĕ duce ;
Cruce mîndră, *cruce* dragă,
Cruce 'n pămînt mĕ bagă !

Intr'o baladă din valea Crișuluĭ (Pompiliu, p. 47) :

Mândra mea, *crucița* mea,
Poartă-mi-l (brîul) Duminica
In cĭudă la soro-mea.

---

(1) Persianul *div* «demon» a pătruns, prin intermediarea limbeĭ turceștĭ, și în unele limbĭ slavice, ca bulg. *divi* şi *samodiva*, despre care comp. studiul meu *Ielele*, p. 41—42. Asupra luĭ *daemon*=*diabolus* vezĭ Lecky, *Istoria origineĭ și influențeĭ spirituluĭ de Raționalism în Europa,* trad. germ. de Jolowicz, vol. I, p. 17.

(2) Coresi, Psaltirea, Ps. LXXVIII : «Și întru *bolovanii* sâi întărâtară el».

(3) Miklosich, *Chr. Terminol.*, p. 36.

(4) Alexandri, *Teatru*, p. 846 : «Bată'l crucea, *antihârț!*». Ibid. p. 1118 : «Se vede, c'am agiuns în vremea luĭ *Antihârț*».

(5) *Lexicon Budan*, p. 149 : «Un chip de mădărire saŭ pentru arătarea dragosteĭ zic uniĭ : *crucea mea* «mi anime, mea vita !».

In poema «Dumbrava-Roşiă» de Alexandri :

Pe loc tot omul verde, ce poartă capul sus,
Şi-aŭ sărutat odoriĭ, şi-aŭ ascuţit toporul,
Şi-aŭ prins din câmp fugarul, ce'ĭ sprinten ca o cĭută,
Apoĭ, făcêndu'şĭ cruce, zicênd un *Doamne-ajută!*
Ca şoĭmul de la cuĭbu-ĭ voĭos şi-aŭ luat sborul.

A umbla saŭ *a fi cu crucea în sîn*, în stilul familiar, a fi făţarnic, a năpăstui pe cineva, a lua mită. *Cruce de voĭnic*, bărbat integru, din punctul de vedere fisic şi moral. Jipescu, Opincar, p. 79 : «Muĭerea ĭe jumătate de cruce, rumânu ĭe cruce întreagă, *cruce de voĭnic*». Intr'un basm de Ispirescu, p. 388 : «Vĕzênd însă, că cu boceala nu o scoate la căpătâiŭ, se ruşinâ singur de sine, cum de să se arate el, *cruce de voĭnic*, aşa puţin la inimă, când se întîmplă de căzu în nevoe..». In basmul «Tăleruş» de acelaşĭ (II, 1. 113) : «Mĕ duc, tată, unde mĕ va povăţui Dumnezeŭ şi voiŭ munci. Mi-oiŭ scoate eŭ pâĭnea de toate zilele, că doar nu sînt *cruce de voĭnic* aşa de florile măruluĭ».

In fine (1), *frate de cruce*, tovarăş pe vĭaţă şi pe moarte, unit prin amestecul simbolic al sângeluĭ. «Când doĭ bărbaţĭ se decideaŭ a se înfrăţi, trebueaŭ să'şĭ facă eĭ pe braţul drept câte o tăĭetură în formă de cruce şi să unească sângele lor» (2).

In balada «Balaurul» (Alexandri, p. 12) :

Apoĭ, mări, cât trăea,
Fraţĭ de cruce se prindea
Şi împreună voĭnicea,
Pe balaurĭ de stărpea.

In basmul «Bogdan Viteazul» (Ispirescu I, 134): «Zmeul sări înapoĭ cu groază, apoĭ îĭ zise : Nea Bogdane, aicĭ e moşia noastră şi te-a adus Dumnezeŭ la noĭ, apoĭ aĭde *să ne prindem fraţĭ până la moarte*; vino să trăeşti cu noĭ şi ştiŭ bine că şi fraţilor meĭ o să le placă prietenia, ce legăm».

Acest obiceiŭ străvechiŭ al ţăranuluĭ român — *frăţia de cruce* saŭ maĭ bine zis *frăţia de sânge* — îl regăsim şi la alte popoare din peninsula balcanică. *Fratele de cruce* poartă la Sĕrbĭ numele de *pobratim* «fărtat saŭ frate de suflet» (ba dînşiĭ aŭ încă şi o *posestrim* «surată saŭ soră de cruce»), la Grecĭ (maĭ rar) σταυραδέλφος «frate-cruce» saŭ ἀδελφοποιτὸς «înfărtăţit»; la Albanesĭ frăţia de cruce, numită *văĭamări* din *văĭam* «frate de cruce», se face în biserică cu bine-cuvîntarea popiĭ, după care «fraţiĭ» îşĭ sgăriă uneorĭ pĭelea şi sorb sângele unul altuĭa (3).

După părerea d-luĭ Hasdeŭ (4), frăţia de cruce prin amestec de sânge, aşa

---

(1) Asupra altor câtorva locuţiunĭ, carĭ intră în fraseologia crucii, vom reveni în capitolul asupra metaforeĭ.

(2) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 13.

(3) Hahn, *Alb. Studien*, p. 145, 178.

(4) Hasdeŭ, *Originile Craĭoveĭ* în *Columna* pe 1878, p. 5—11, unde se poate citi interesanta escursiune, ce d-sa consacră «frăţieĭ de cruce».

Din bogata fraseologiă a crucii vom cita numaĭ locuţiunile cele maĭ obicĭnuite. *A se cruci* saŭ *a'şĭ face cruce*, de mirare orĭ de spaĭmă : nicĭ pe dracu să'l vezĭ, dar nicĭ *cruce să'ţĭ facĭ* (proverb); *a pune cruce* la casa saŭ la altceva în semn de vînzare : tot eram hotărît să vînz casa, acum negreşit am *să'ĭ puiŭ cruce* (Ispirescu, Snoave, p. 83); de aci însemnarea figurată : *a pune cruce cuiva*, a părăsi pe cineva, de pildă sluga la ieşire de la stăpân; *a pune cruce* maĭ însemnează «a nota cu cruce într'un catastih spre a se găsi lesne cele însemnate» (1). *A se face cruce*, despre drumul saŭ calea, ca în următoarea doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 210) :

De urît m'aş duce, duce,
Calea mi *se face cruce;*
De urît aş mere, mere,
Calea mi se face stele.

In basmul muntean «Greuceanu» (Ispirescu, Basme, p. 220) : «Iar Greuceanu şi frate-seŭ merseră cale lungă şi maĭ lungă, până ce li *se făcu calea crucĭ* se opriră». De aci *răscruce*, drum încrucişat saŭ răspântie (comp. sêrbeşte *raskrižie*, nemţeşte *Kreutzweg*). *A fi în crucĭ* saŭ *a sta în crucĭ*, despre soare fiind la ameazĭ. Ispirescu, Basme, p. 127 : «I zise, că tocmaĭ la amiazĭ, cînd *va fi* soarele *în crucĭ* să înalţe o prăjină şi în vîrful eĭ să puie o mahramă roşiă». Ibidem, p. 260 : «Drăcoaĭca de mumă a zmeuluĭ dormea numaĭ la nămiezĭ, când soarele *stă în crucĭ*».

Ucigă'l-crucea, una dintre numeroasele numirĭ ale draculuĭ; *cruce de aur în casă!* esclamaţiune preservativă la pomenirea necuratuluĭ, cu care se poate compara expresiunea nemţească *Gottseibeiuns* (=Dzeŭ fie cu noĭ!) pentru «dracu». In povestirea «Stan Păţitul» de Creanga (Convorbirĭ lit. XI, 27) : «Om bun, naţĭ banĭ în locul grîuluĭ, ce maĭ aĭ a lua şi lasă-mĕ în pace. N'am crezut, că am a face cu dracul. — Ferească Dumnezeŭ, cucoane, *cruce de aur cu noĭ în casă!* Departe de pe locurile aceste».

Cruce-ajută! identic cu *Doamne-ajută!* ca semn de îmbărbătare. In balada «Grue Grozovanul» (Alexandri, p. 79) :

Grue vremea nu perdea,
Doă crucĭ numaĭ făcea,
Doamne-ajută! el zicea,
Barda 'n mănă apuca
Şi 'n Tatarĭ se arunca
Ca un vînt înviforat
Intr'un lan de grîŭ uscat!

---

(1) *A pune cruce la cap*, după moarte, ca într'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 74) :

Foaĭă verde treĭ pătace,
Zis'a maĭca, că mĭ-a face
Un pĭeptar ş'un lăĭbărac
Şi m'o da după diac;
Dar eŭ zic, că nu m'oĭ duce,
Pân'*mi-or pune la cap cruce!*

cum o practică ţăranul român, o datină la început esclusiv păgână, derivă de la Cumanĭ, o părere cu atât maĭ probabilă, cu cât o instituţiune analoagă s'a perpetuat până astăzĭ la Turcĭ sub numele de *kan kardaş* saŭ «frate de sânge».

Fraseologia *cruciĭ* nu e maĭ puţin bogată la Spanĭolĭ. Iată câteva exemple: *Cata la cruz*, cată la cruce, adică «bagă de seamă»; *adelante con la cruz!* înainte cu crucea! corespunde româneskuluĭ «*cruce-ajută*»! *entre la cruz y la agua bendita*, între cruce şi aĭasmă, adică «în mare pericol»; *desde la cruz*(1) *hasta la fecha*, de la crucea (iscălitura) până la data, adică «de la început până la sfîrşit»; *hacerle la cruz á alg.*, a'şĭ face cruce înaintea cuĭva, adică «a se teme, a se feri de cineva»; *por la cruz!* pe cruce! corespunde româneskuluĭ «*crucea ta!*»..... etc. (2).

Crucea e simbolul *credinţeĭ*, vorbă formată din latinul *credere* ca şi italĭanul *credenza*, şi pe dînsa creştiniĭ jură saŭ fac *jurămînt*, latineşte *juramentum*.

Răstignire «crucifigere, σταυροῦν» e de origină slavică: bulgăreşte *rastegnŭ*.

D. Cele doă spirite, carĭ, după credinţa populară, sînt motorul tuturor faptelor omeneştĭ—unul al faptelor bune, celalt al *păcatelor* (3), latineşte *peccatum—îngerul* şi *dracul*—sînt ambele de origină latină.

Inger, din latinul *angelus* (ἄγγελος), albaneşte *ăngăl*, al căruĭ sens general de «trimis» s'a restrîns, în latinitatea creştină, la idea de «trimis ceresc» (4). Istriano-Româniĭ zic *ándĭel*, probabil din italĭeneşte; Macedo-Româniĭ aŭ *ánghelu* deadreptul din greceşte, de unde şi numele propriŭ daco-român *Anghel*. Tot de acolo vine şi *arhánghel*, ἀρχάγγελος, rostit de popor *aránghel* (comp. *Ristos* pentru *Hristos*), pe când albanesul *arkangel* se trage din latinul *archangelus*.

Principiul rĕuluĭ, *dracul*, macedo şi istriano-român *dracu*, albaneşte *drekĭ*(5), a fost închipuit sub forma de şarpe saŭ balaur, semnificaţiunea primitivă a latinuluĭ *draco*(6). Chipul *balauruluĭ* de pe prapurele, ce se purtaŭ la alaĭurĭ, înfăţişa, ne spune Du Cange(7), pe *dracul*, care, după spusa sfântuluĭ Augustin, se aseamănă şarpeluĭ pentru cursele, ce întinde muritorilor(1). Spiritul cel rĕu, ce a amăgit pe strămoaşa Eva, este asemenea înfăţişat, în primele capitole ale Geneseĭ saŭ Faceriĭ, sub forma de şarpe, speţa cea maĭ vicleană dintre animale (2). La uniĭ scriitorĭ din latinitatea posterioară se găseşte câte odată şi *anguis* pentru *diabolus* (compară şi medio-germanul *Helletrache*). Toate acestea daŭ o explicaţiune suficientă elementuluĭ semasiologic al cuvîntuluĭ românesc.

---

(1) Tot aşa şi franţuzeşte: *faire une croix, faire sa croix* însemnează «a iscăli» pentru ceĭ ce nu ştiŭ carte: iscălitura lor consistă dintr'o cruce făcută cu condeiŭ în josul actuluĭ.

(2) *Diccionario de la lengua castellana* compuesto por la real Academia Española s. v. *Cruz*.

(3) Macedo-Româniĭ zic *amărtíe* din grecul ἁμαρτία «peccatum».

(4) Tot aşa ebraicul *mala'h* «înger» însemnează încă în Iov (I, 14) «trimisul regeluĭ».

(5) Pe lângă care Albanesiĭ maĭ posed: *dĭemăn* lat. *daemon; dĭal* lat. *diabolus; pandhi* literal «nelegĭuitul, rĕutăcĭosul» şi *papĭesă*, pentru *pa-besă* (?), «necredincĭosul».

(6) Vorba însemnează literal «(animalul) cu vederea ageră». Etymologicum Magnum: δράκων παρὰ τὸ δέρκω, τὸ βλέπω. ὀξυδρεκὲς γὰρ τὸ ζῶον ap. Curtius, *Griechische Etymologie*, p. 129.

(7) Du Cange, *Glossarium* s. v. *draco*: «Effigies *Draconis*, quae cum vexillis in Ecclesiasticis processionibus deferri solet, qua vel *Diabolus* ipse, vel haeresis designatur, de quibus triumphat Ecclesia. *Diabolus* enim, ut ait S. Augustinus, in Scripturis sanctis, *Leo et Draco est*: Leo propter impetum, Draco propter insidias».

D. dr..Gaster atribuĭe cuvîntuluĭ o origină bogomilică : «*Dĭavolul* saŭ *Satana*, zice d-sa, se numeşte româneşte *drac*, care în fond nu însemnează alt ceva de cât *şarpe uriaş*. Puterea vrăjmaşă, care a zidit lumea şi care e părintele rĕutăţiĭ, a fost decĭ maĭ întâĭ închipuită sub forma unuĭ *şarpe*, care închipuire s'a uĭtat şi a păstrat numaĭ înţelesul de *dĭavol*, ceea ce se şi spune deadreptul de Bogomilĭ : *dyabolus qui vocatur draco* aut serpens «dĭavolul ce se numeşte drac saŭ şarpe» (3).

Interesantă din punctul de vedere semasiologic e semnificaţiunea de *vrăjmaş*, ce vorba *drac* are în vechile tipăriturĭ româneştĭ, o semnificaţiune, care îşĭ găseşte analogiĭ în diferite limbĭ. Deja ebraicul *satan*, prototipul lor, întruneşte sensul de «protivnic, duşman» cu acela de «demon, care îndeamnă pe oamenĭ a păcătui» (4). Paleo-slavicul *neprĭĭazni* «πονηρὸς, διάβολος» literal «neprĭĭetenul» corespunde vechiŭ-germanuluĭ *unholda* «inmitis, inimicus, diabolus». Tot aşa neo-sloveanul, bulgarul şi serbo-croatul *vrąg*, poloneşte *vrog*, paleo-slavicul *vragŭ* literal «învrăjbitorul» însemnează «inimicus, hostis, diabolus» (5).

Izvorul acesteĭ comparaţiunĭ metaforice trebuĭe căutat în parabola evangelică a semănătoruluĭ (Mateĭ XIII, 37—39), pe care o reproducem după forma cea maĭ veche din Evangeliarul manuscript de la 1574, descoperit de d. Hasdeŭ în British Museum (6), alăturând'o de cea coprinsă în traducerea Biblieĭ din 1688 :

Cine seamănă cea semânţă bună ĭaste fiĭul omenesc; e agrul ĭaste lumea; e bună semânţă, aceştĭa sînt fii împărăteşti ; e pleavele sînt fii nepriitoriului; e *vrăjmaşul* ce o seamănă *ĭaste dracul* ; e secerăcĭunea, sfrăşitul veacului ĭaste ; e secerătorii îngerii sînt (1574).	Cela ce samănă sămânţa bună, ĭaste fiĭul omenesc; ĭară ţarina ĭaste lumea; şi sămânţa cea bună, aceştĭa sînt fiiĭ împărăţiei; ĭară neghinele sînt fiii hicleanului; ĭar *vrăjmaşul* cela ce aŭ semănat pre ĭale *ĭaste dĭavolul* (1688).

---

(1) Pann, *Povestea Vorbeĭ*, p. 23 : «*Dracul* nu face punţĭ şi biserici, ci întinde curse şi pĭedicĭ».

(2) Albanesiĭ consideră asemenea ca spirit rĕu pe un şarpe mare şi pestriţ, numit de dînşiĭ *eşterha* din pluralul persian *aždarha* din *aždcr* «balaur» Miklosich, *Türkische Elemente* I, 16.

(3) Gaster, *Literatura populară română*, p. 256—257.

(4) Comp. *Indireptarea Legieĭ*, p. 66 : «Nicĭ odată nu încetează *vrăjmaşul* şi luptătoriul nostru *satana* să spurce cu pără şi cu clevete traĭurile oamenilor celor bunĭ».

(5) Miklosich, *Chr. Terminol.*, p. 42.

(6) *Columna* pe 1882, p. 84.

Iată acum câte-va exemple din Psaltirea diaconuluĭ Coresi, în care cuvîntul ne întîmpină foarte des.

Ps. VIII : «*Draculuĭ* scăzură armele în cumplit, și cetățile spărseșĭ=O *inimici*, consumatae sunt vastitates in aeternum, et civitates extirpasti».

Ps. IX : «Când toarnă-se *dracul* mieu înapoi, nu putu și pier de fața ta=Revertentes *inimicos* meos retrorsum corruere et perire a facie tua».

Ps. XXIV : «Vezi *dracii* miei că mulțiră-se și cu urâtul nedrept urâră-mă=Aspice *inimicos* meos, quia potentiores sunt, et odio violento oderunt me».

In «cântecul lu Moïsi» de același (p. 10—11) : «Dereapta ta mână, Doamne, frânse *dracii* și cu multă slavă ta tărât'ai vrăjmașii».

In «Tetravanghelul» de același (Cipariu, p. 12; Luca VI, 27) : «Iubiți *dracii* vostri, binefaceți ceia ce aŭ urît voi=Diligite *inimicos* vestros; benefacite iis qui vos oderunt».

Asupra diferitelor nume ale draculuĭ e interesant a reproduce un fragment dintr'un manuscript de pe la finea seculuĭ trecut întitulat «Intrebărĭ și răspunsurĭ» (cap. IV : pentru dracĭ). E un dialog între dascălul și ucenicul sĕŭ(1) :

Dasc. Satana ce să înțelege?

Ucen. Și lepădat și protivnic.

Dasc. Dar Veelzavel?

Ucen. Dumnezeul muștelor.

Dasc. Numeşte-să dracul și într'alt chipu?

Ucen. Să numeşte în multe felurĭ.

Dasc. Zi, să auzim.

Ucen. Să numeşte *bălaur, șarpe, otravă, leŭ viclean, părăşu, năpăstuitor, înşelător, vrăjmaș ucigaș, începător răutăților, întunerec, duh viclean, lup hrăpitor, boeru lumiĭ, vrăjmaș adevăruluĭ, tatăl minciuneĭ*, că el aŭ născut minciunĭ, și cine spune minciuna este fiul draculuĭ.

D. Jipescu a consacrat aceluĭașĭ subĭect o pagină foarte importantă, din care extragem următoarele :

«Necuratuluĭ i maĭ zic rumâni, îl policresc : *nuĭba, aghĭuța, dracu, ucigă'l-cornea, ucigă-'l-toaca, dĭavolu, idolu, ucigă-'l-tămâĭa, satana, spurcatu, ucigă-'l-crucea, întunicatu, nodea* și *codea* (2).... Rumânu 'șĭ închipuĭe, că hiĭecare om poartă pă umere un înger ș'un drac. Dracu — hiĭe dăparte d'ăst loc — dă pă umăru stângu învață pă om dă râŭ, ca să intre în ĭad pă lume aĭlantă; îngeru dă pă umăru drept sfătuĭe pă rumân d'a bine să intre la raĭ cu mâĭnile în șoldurĭ. Că dracu crapă, când facĭ bine; că un rumân ĭe slab de înger; că ĭe de bine să hi stângaciŭ, ca să împușțĭ pă dracu; că necuratu umblă cu tichiĭe și că să te păzeștĭ d'a te juca cu tichiea draculuĭ; că dracu nu face nicĭ pomenĭ, nicĭ punți, nicĭ ușĭ de biserică...; că d'o va Domnu cu omu, dracu îĭ ĭese înainte cu colacĭ; că dracu ĭe spărgător dă case; că un rumân are pă dracu; altu dă dracilor pă om; că cine ĭe spân a mâncat din pomana draculuĭ; că l'a dus unde a ințărcat dracu copiĭ; dracu știĭe, da ĭel nu;

---

(1) Gaster, *op. cit.*, p. 264—265.

(2) Laurian și Maxim, *Dicționariu* I, 1128 : «Femeile nu cutează a numi numele draculuĭ. Ele îĭ zic *spurcatul* saŭ *ducă-se în pietre*». Această din urmă numire s'aude maĭ des sub forma *ducă-se pe pustiĭ*.

că muĭerea a îmbătrânit pă dracu cu dăscreţirea unuĭ hir dă păr; că dracu să dă în lăturĭ din calea fărmecătoari; că pă dracu l'aŭ zărit oamini ca o nălucă, ba ca o mogândeaţă, ba că ĭera cu coarne, ba că şedea în casă pustiĭe cu spahiili, cu muma păduri, cu joĭmăriţa : toate baţagoniile astea sint scoase dă'l dă n'are dă lucru!.......»(1).

Clasificând toate aceste numirĭ ale draculuĭ după elementele lor linguistice, avem :

a) din greceşte *dĭavol* (διάβολος) popular *ghĭavol*, *dímon* (δαίμων) şi *satana* (σατανᾶς);

b) din ruseşte *scaraoţchi* (=*iskariotski*) literal «iscarioteanul» porecla luĭ Iuda vînzătorul(2), cuvînt întrebuinţat maĭ cu seamă în Moldova. Stamati, Musa românească, p. 136 : «Pe *scaraoschi* chĭemând şi vorbe dĭavoleştĭ bâĭguind». Alexandri, Teatru, p. 242 : «Adică mare hătru maĭ eştĭ!..... să jurĭ, că te o înţărcat *scaraoţchi*». Acelaşĭ, Despot-Vovă, p. 71 : «*Scaraoţchi* ĭĭ este luĭ nănaş»;

c) din turceşte *naĭbă* de la turco-arabul *nâĭbe* «nenorocire» şi *Han-tătar* saŭ numaĭ *tătar* (3), amintindu-ne de un popor, care, prin înfricoşatele sale pustiirĭ, umpluse ţara de groaza numeluĭ sĕŭ;

d) din ţigăneşte *benga*, care s'aude în Moldova, de la *benga* «drac» (comp. ţig. *bango* «olog») (4). «Lăeşiĭ—zice Stamati (Musa, p. 144) — Ţiganiĭ făcênd pe Românĭ a crede maĭ mult în *Benga*, zeul ţigănesc de cât în Dumnezeul creştinesc»;

e) de origină necunoscută : *aghĭuţă*, nume comic dat draculuĭ (5); *luceflenderu*, probabil din *Lucifer* saŭ *Luceafăr*(6) şi *fleandură*, care se anină la cuvinte spre a le da un sens peĭorativ (comp. *lipcĭoflendură* saŭ *lĭopcĭofleandură*; *cĭocoflendură* saŭ *cĭocorofleandură*) (7), bunăoară în următorul pasaj din basmele luĭ Ispirescu, p. 293 : «Fugiţĭ zmeilor şi vĕ ascundeţĭ, căcĭ ĭată că vine Ilie Pălie să vĕ potopească, să vĕ pîrjolească şi după el *lucceflenderu* să vĕ ĭa suflengheru» (1); *pîrdalnicu* şi *sarsailă* (2).

---

(1) Jipescu, *Opincaru*, p. 114—115. Dacă maĭ adăogăm la acestea : că sfântu Ilie are necaz pe dracĭ, că el umblă cu car şi cu caĭ de foc prin norĭ şi dă cu biciu într'înşiĭ lovindu'ĭ adeseorĭ; că el, când tună şi fulgeră, face aceasta spre a lovi pe dracĭ, carĭ fug ascunzêndu-se sub pisicĭ şi alte animale; că el nu'şĭ cunoaşte zĭua numeluĭ, almintrerĭ ar omorî pe toţĭ draciĭ şi ar prăpădi lumea în acea zi — avem un tabloŭ aproape complet despre credinţele populare privitoare la duhul rĕuluĭ.

(2) Hasdeŭ, *Cuvente*, vol. II, p. XVII.

(3) Asupra acestor doă cuvinte vezĭ *Lex. bud.*, p. 254,412 şi ale mele *Elemente turceştĭ*, p. 15, 103.

(4) Miklosich, *Ueber die Mundarten* VI; Pott, *Zigeuner* II, 407.

(5) După d. Hasdeŭ (Etym. Magnum Rom., p. 510) *aghiuţă* ar fi de origină dacică, înrudindu-se cu albanesul gheghic *Ago* «Dumnezeŭ», suferind o transiţiune de sens analoagă cu a greculuĭ δαίμων, în privinţa căruĭa am adus maĭ sus un paralel românesc.

(6) In «Divanul» luĭ Cantemir : «. . . în acele de trup şi de suflet ucigătoare şi omorîtoare a oceanieĭ să te lege legăture, din carĭ a te deslega în vecĭ să nu maĭ poţĭ, în care legăture *Luceafărul* şi Iuda aŭ căzut . . » Hasdeŭ, *Arhiva* II, 128.

(7) Xenopol, *Brazĭ şi putrigaiŭ*, p. 159 : «*lipcĭoflendura* cea de advocat»; Alexandri, *Teatru*, 1328, 1330 : «din *lĭopcĭofleandură*, cĭocoiŭ de coada trăsureĭ, am agĭuns hop-cĭocoiŭ ... şi din hop-cĭocoiŭ para-cĭocoiŭ . . » — «cred şi eŭ, *cĭocorofleandură*»; Millo, *Chiriţa*, p. 4 : «pentru că se ducea maĭ toţĭ de la noĭ, şi boierĭ marĭ şi boierĭ micĭ şi cĭocoĭ şi *cĭocoflendurĭ* şi numaĭ eŭ să nu mĕ duc?»

In fine, numirile de *michiduţă* saŭ *mititelu* (3) ; epitetele de «spurcatu» şi «necuratu», ce se daŭ draculuĭ, îşĭ găsesc analogiĭ în ruteanul *nečystyĭ*, neosloveanul *pogan* «diabolus» proprie «immundus»; ĭar acela de «întunecat» în polonul *czarny* din *črŭnŭ* «negru» (comp. pol. *czart*, rus. *čort*, ceh. *čert* «dracu») (4).

Blăstămare, munteneşte *blestemare*, din latinul *blasphemare* (βλασφημεῖν) medio-grecul βλαστημεῖν, cu schimbarea anorganică a luĭ *f* în *t* ca şi în celelalte limbĭ romanice : ital. *biastemmare*, *bestemmiare*; rumonş *blastemmar*, prov. *blastemar*, fr. *blasphémer*. Sensul cuvîntuluĭ în latinitatea eclesiastică de «a huli saŭ a'şĭ bate joc de cele sfinte», conservat în formele romanice de maĭ sus, s'a generalisat româneşte la contrarul luĭ *binecuvîntare*, la «male dicere» şi la «înjurare». O diferenţiare logică a latinuluĭ *blasphemare*, care figurează în glosarele medievale cu sensul de «vituperare, reprehendere», a produs următoarele forme romanice colaterale celor citate : it. *biasimare*, prov. *blasmar*, fr. *blâmer* (blasmer) (5).

Blestemare maĭ are, în limba bisericească, şi sensul special de «excomunicare», o noţiune exprimată şi prin verbul *afurisesc*, format din aoristul greculuĭ ἀφορίζω, al căruĭ sens general de «despărţire saŭ mărginire» a fost restrîns de Biserică la o anumită separare religioasă, la depărtarea din comunitatea credincĭoşilor : «*Afurisania*, zice vechĭul drept canonic, *ĭaste despărţire de Dumnezeŭ*» (6). Pe de altă parte semnificaţiunea special bisericească a luĭ *afurisire* a suferit, în graĭul comun, o generalisare identică cu a cuvîntuluĭ *blestemare*.

Aceeaşĭ noţiune se maĭ redă româneşte şi cu *anatemă*, popular *anáftimă* (7), din grecul ἀνάθεμα, ἀνάθημα, al căruĭ sens primitiv fu asemenea modificat de

---

(1) *ghero*, din *suflengheru*, e desinenţa casuală a pluraluluĭ ţigănesc, care corespunde sufixuluĭ sanscrit *kara* «făcênd». Ţăraniĭ numesc luceafărul dimineţiĭ *fof-engher* ap. Odobescu, *Pseudokyn.* 51.

(2) Asupra acestor doă vorbe vezĭ Costinescu, *Dicţionar român-frances*, vol. II, p. 247, 287.

(3) In povestea «Dănilă Prepeleac» de Creanga (Conv. lit. IX, 457) : «Măĭ *michiduţă*, doar eŭ te credeam maĭ tare de cât eştĭ...». In povestea «Harap-Alb» de acelaşĭ (Ibid. XI, 189) : «Măĭ, nu cumva să vĕ împingă *mititelul* să intraţĭ înaintea mea, că nu maĭ ajungeţĭ să vedeţĭ ziua de mâne».

Hasdeŭ, *Etym. Magnum Rom.*, p. 508 : *micuţul*, *tichiuţă*, *ghighiuţă*. — Polizu, *Dicţ. rom.-germ.* p. 273 : *neguiţă* «Teufel».

(4) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 45.

(5) Diez, *Wörterbuch* I, 65.

(6) *Indireptarea Legieĭ*, p. 72.

(7) Alexandri, în pĭesa «Iaşiĭ în Carnaval» (Teatru, p. 1140) :

> Săbiuţă. — Ia nebuniĭ de a luĭ cuconu Tachi.... Visază un complot.
> Vadră. — Iar' compot !..... De vĕ'nţĕleg, să fiu *anaftima*....

Biserica creştină. Cuvîntul, în clasicitatea greacă, însemna «expunere, obĭect expus în templu ca prinos zeilor» adică orĭce ofrandă consfinţită zeităţilor păgâneştĭ, pe carĭ noua religiune identificându-le cu demonĭ, a dat în acelaşĭ timp vorbeĭ însemnarea de «ceva închinat dĭavoluluĭ» şi decĭ care trebuĭe despărţit de Dumnezeŭ şi de adunarea credincĭoşilor: «*Anatema ce să zice lepădat de creştenătate*» (1) saŭ «*Anatema ĭaste despărţire de Dumnezeŭ şi împreunare şi moştenire Sataneĭ*» (2). De aci *a da anatemeĭ* deveni o expresiune sinonimă cu *afurisesc*, deşi ambele pornesc din puncte de vedere fundamental diferite.

E. Ziua *gĭudeţuluĭ*, latineşte *judicium*, saŭ *Judecata*, lat. *judicatum*, *deapoĭ*, când ceĭ drepţĭ vor intra în *Împărăţia cerĭurilor*, lat. *imperium coelorum*, saŭ în lăcaşul fericiţilor, în *raiŭ*, paleo-slavic *raĭ* «paradisus»; ĭar ceĭ rĕĭ în lăcaşul întunecat saŭ invisibil, în *ĭad*, arhaic *ad*, paleo-slavic *ĭadŭ* «orcus» din grecul ᾅδης (3), numit în sfânta Scriptură şi *gheèna* din ebraico-grecul γέεννα *(ghê hinnôm)*, lat. *gehenna*, care însemna primitiv «valea luĭ Hinnom» lângă Ierusalim, unde se jertfea copiĭ luĭ Moloh, de unde apoĭ, în graĭul bisericesc, lăcaş de groază şi de chinurĭ, adică «ĭad».

Interesantă este transiţiunea semasiologică, ce o întîlnim în maĭ multe limbĭ între «păcură» şi «ĭad», după închipuirea făcută despre acest lăcaş. Româneşte am întîmpinat'o o singură dată într'un text arhaic şi anume în «Catehismul românesc» tipărit la Alba-Iulia în 1648 şi scris după ortografia ungurească (Hasdeŭ, Cuvente II, 726): «Resztignisze şi muri, engrupesze, pogori prae *pckurae* (cit. pecură), a treja dzi de la morcz esze szkuloe».

La Istriano-Românĭ *peke* însemnează asemenea «ĭad» (4).

Păcură şi *peche* se trag ambele din paleo-slavicul *pĭklŭ* «pix, ardens sulphur; infernus» (comp. *mătură* cu psl. *metla*).

Iată acum câteva exemple linguistice de analogia maĭ sus relevată: neogrecul πίσσα, de unde şi macedo-românul *pisă*, *chisă* «pix, infernus» (*tru chisă ică in intunerecu* «in inferno aut in tenebris»); alb. *pisă* «păcură, ĭad» pe lângă *seră* «catran, ĭad» din psl. *sêra* «sulphur, bitumen»; polabic *smüla* «răşină, ĭad» din psl. *smola* «bitumen» (5).

Tot de la paleo-slavicul *pĭklŭ* se trage şi *păclă*, formă colaterală cu *păcură*, care a incercat o importantă scădere logică, redus fiind la însemnarea figurată de «negură, mare întuneric».

Stamati, în balada'ĭ «Dragoş» (Musa rom., p. 25):

> Ochiĭ minţiĭ mele îndărăpt se uĭtă
> Răsbătênd prin *păcla* trecutelor seculĭ.....

---

(1) *Pravila de Govora*, ed. Bujoreanu, p. 19.

(2) *Indireptarea Legieĭ*, p. 71.

(3) Interesant este că, la Greciĭ modernĭ, Ἅιδης conservă încă semnificaţiunea să antică (pentru ĭadul creştin eĭ aŭ κόλασις «chin, pedeapsă», alb. *kolĭas* «ĭad»), pe când vorba a primit sensul de «orcus» la popoarele slavice ortodoxe.

(4) Miklosich, *Rum. Unters.* I, 39.

(5) Miklosich, *Chr. Termin.*, 49. — *Alb. Forsch.* I, 32. — Cihac, *Dictionnaire* II, 236.

In «legenda de la Dorna» de Alexandri (Poesiĭ III, 63):

Ca fiinţele din basme
Pe sub *păclă* s'arată
Munţĭ, gigantice fantasme,
Stâncĭ cu fruntea fulgerată.

Dar sensul primitiv de «infern» al vorbeĭ *păclă* reĭese la adjectivul *păclisit* «infernal, îndrăcit», care s'aplică deopotrivă fiinţelor saŭ lucrurilor.

In povestea «Harap-Alb» de Creanga (Conv. XI, 185): «Călătoria sa la împăratul roş, care zice cică era un om *păclisit* şi rĕutăcĭos la culme; nu avea milă de om nicĭ cât de un câne».

Intr'o povestire moldovenească (Contemporanul II, 882): «Nişte locurĭ ponoroase şi *păclisite*, de'ţĭ stupeaĭ sufletul».

Iadul se maĭ numeşte româneşte şi *tártar*, lătineşte *tartarus*, o interesantă rĕmăşiţă încă din epoca păgână.

In «Cugetărĭ în oara morţiĭ» c. 1550 (Hasdeŭ, Cuv. II, 465): «O, amar ceĭa ce nu se pocăescu de păcatele sale, că aceĭa toţi se ducu în focul nestinsu şi în vermii neadurmiţi şi în *tartaru*».

In «Alexandria», p. 22: «Fost'aŭ toţĭ oameniĭ ca şi tine şi pentru trufia şi mărirea lor eĭ se muncesc aicĭ până la al şaptelea veac, apoĭ vor merge la *tartar* în vecĭ petrecuţĭ».

Acelaşĭ cuvînt poporul l'a diferenţiat în *tártor* cu sensul de «dĭavol, căpetenia dracilor; căpetenie de oamenĭ rĕĭ, om rĕŭ în genere».

Ispirescu, Basme, p. 221: «Ştia acum, că zmeiĭ se duseseră la vânat în codru verde şi aveaŭ să se întoarcă unul de cu seară, altul la mĭezul nopţiĭ şi *tartorul* cel mare despre ziuă».

Poveştile Unchĭaşuluĭ, p. 6: «Vezĭ că era p'acolo şi *tartorul* zeilor pre nume Joe».

Pilde şi ghicitorĭ, p. 4: «Dihorul ca un *tartor* te muşcă înveninat».

Femininul *tartoriţă* posede, pe lângă sensurile masculinuluĭ, şi semnificaţiunea specială de «femee îndrăcită».

Ispirescu, Poveştile unchĭaşuluĭ, p. 6: «Cum vĕzură mărul, câte trele *tartoriţele* de zeiţe (Junona, Minerva şi Vinereă) se repeziră la el, care de care să'l apuce maĭ curînd».

Jipescu, Opincaru, p. 56: «Când ĭe îndîrjit rumânu pă ĭămeĭa luĭ ĭĭ zice ce'ĭ ghine în gură, adică: muĭere, muĭeruşcă, calu draculuĭ, dracu împeliţat, vulpe în patru labe, scorpiĭe, ĭazmă, puiŭ de lele, teleleĭcă, talpa ĭaduluĭ, petrecută, hăcuită, tărătură, papină, paţachină, fleoarţă, tîrfă, beşoandră, başoldină, bahorniţă, magmuză, ploscaşă, verigaşă, hîrlavă, tigoare, îngălată, trăntoriţă, *tartoriţă*, hoancă, toantă, mototoală, hoaşcă, cĭumă».

Tartor, în înţeles de «îndrăcit, rĕŭ», îşĭ află o analogiă în adjectivul *păclisit*, citat maĭ sus.

III. ANALOGIA.

§ 1.

Analogia ca factor semasiologic.

Un rol cu totul preponderant joacă analogia în Linguistică, în care, după Curtius, domină doă principie fundamentale de cea maĭ înaltă importanţă, adică analogia şi legea fonetică(1). Nu maĭ puţin mare este însemnătatea analogieĭ pe terenul Semasiologieĭ, în care unele dintre cele maĭ interesante ale eĭ fenomene îşĭ găsesc printr'însa o deplină şi sigură explicaţiune. Ea ar putea da o nouă confirmare teseĭ, pretutindenea recunoscută în domenul etno-psihologic, despre o transmisiune intelectuală de la un popor la altul, o transmişiune adesea pur ideală, mărginindu-se uneorĭ în sfera ideilor, fără a se atinge cătuşĭ de puţin de formele, ce le încorporează. Analogia, în acest cas, nu contribuĭe de cât a nuanţa unele ideĭ representate prin nişte tipare turnate din nainte. Aceasta este, ce'ĭ drept, un cas maĭ rar, dar cu atât maĭ interesant pentru evoluţiunea istorică a uneĭ limbĭ. De cele maĭ multe orĭ acţiunea analogieĭ este maĭ puternică, exercitându-se deopotrivă asupra elementuluĭ ideal şi material al cuvintelor.

Analogia produce o convingere cu atât maĭ întemeĭată, cu cât se bazează pe un şir de casurĭ evidente(2), dar adeseorĭ «un singur exemplu sigur poate arunca o lumină surprinzĕtoare asupra unuĭ cas analog» (3).

Orĭ-ce limbă, care abĭa aspiră a deveni literară şi care ĭa drept model o altă maĭ cultă, nu se poate desvolta cu totul liber de sineşĭ, ci, influenţată de modelul eĭ, ea 'şĭ îmbogăţeşte necontenit capitalul intelectual prin imitaţiunĭ analogice.

Când limba latină începu a se bucura de o cultură literară, ea căută să'şĭ sporĭască materialul lexical prin traducerea şi imitarea cuvintelor greceştĭ. Iată câteva din aceste derivate analogice, carĭ, nereducêndu-se la prototipurile lor, ar rĕmânea neexplicabile prin limba latină : *accentus* — προσῳδία, *dispositio* — διάθεσις, *suscipio* — ὑποδέχομαι, *disputo* — διαλέγομαι, *dissolvo* — διαλύω, *contendo* — συντείνω, *suffero* — ὑποφέρω, *subjicio* — ὑποβάλλω, etc. Unele dintr'aceste analogiĭ sînt greşite, neînţelegêndu-se bine originalul. Astfel termenul gramatical *accusativus* e o traducere neexactă după grecul αἰτιατικὴ sc. πτῶσις (casus) «casul pricinuituluĭ saŭ săvirşituluĭ»; tot aşa *genitivus* (=casus gignendi), în loc de «casus *generalis*», după gr. γενικὴ «privitor la gen (γένος)».

Limba germană poate oferi asemenea un exemplu istoric despre influenţa analogieĭ. Pe când gotica se modela după greceşte, vechea germană căuta să imiteze limba latină și o mulțime de cuvinte, azĭ de o întrebuințare zilnică și cu o înfățișare neaoș germană, datează din acea epocă de formațiunĭ analogice. Citām câteva dintr'însele : *Genugthuung—satisfactio*, *Schiffbruch—naufragium*, *Anblick—aspectus*, *Gewissen—conscientia*, *angenehm—acceptus*, *Zufall- accidens*, *einmüthig—unanimus*, *Ausnahme—exceptio*, *Theilnehmer—particeps*, etc.

---

(1) Delbrück, *Einleitung in d. Sprachstudium.* Leipzig, 1878, p. 104.

(2) Welcker, *Griechische Götterlehre*, p. 116 : «Seria analogiilor întăreşte convingerea ca lungimea pârghieĭ forţa efectuluĭ».

(3) Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, ed. 3, cap. XV.

Toate aceste formațiunĭ datoresc cultureĭ existența lor : ele aŭ fost introduse pe cale literară, prin traducerĭ, de cărturarĭ și dobîndiră treptat un drept de cetate în limbă.

Causa analogiilor semasiologice trebuĭe decĭ căutată în influența culturală, ce popoarele exercită unele asupra altora. Contactul unuĭ popor cu națiunile învecinate, și maĭ cu seamă un atare contact îndelungat, produce adeseorĭ în limba națională nişte transițiunĭ logice, a căror lămurire am căuta-o zadarnic în fondul propriu al aceleĭ limbĭ saŭ în considerațiunea unor procederĭ identice ale spirituluĭ omenesc.

Particularitatea fenomenuluĭ ĭese la iveală, de îndată ce ținem seamă de înrîurirea graĭuluĭ noilor vecinĭ. Peste forma și sensul unor cuvinte deja existente în limbă vine, mulțămită unor puternice influențe culturalĭ, de se suprapune o nouă pătură intelectuală, care lărgeşte sfera accepțiunilor unuĭ cuvînt cu noțiunĭ noue și străine idiomeĭ originalĭ. Un asemenea fenomen s'ar putea numi «stratificarea semasiologică a limbeĭ», una din cele maĭ interesante și maĭ grele părțĭ ale Semasiologieĭ, în acelașĭ timp un tărîm şubred, pe care nu se poate păşi de cât cu cea maĭ mare prevedere. Ne vom încerca de a'l aborda în paragraful următor.

§ 2.

Nuanțe slavice.

Max Müller, într'un articol de câteva paginĭ, care a făcut mult sgomot și care conține, ce'ĭ drept, oarecarĭ exagerațiunĭ—cum alminterea o recunoaşte el însușĭ—s'a încercat să explice un fenomen curios, care surprinde pe cunoscĕtorul limbilor romanice, anume nuanțarea nelatină a unor cuvinte romanice de origină latină (1).

In franțuzeşte, bunăoară, e o clasă puțin numeroasă de cuvinte, carĭ nu sînt nicĭ germane nicĭ romanice, și formează ca o trăsură de unire și representă un compromis într'aceste doă familiĭ. Ele aŭ o aparență latină, dar nu s'ar putea raporta la limba Romeĭ, știind că oameniĭ, carĭ vorbĭaŭ acea latină, eraŭ Germanĭ și gândĭaŭ încă nemțește. Germaniĭ, carĭ se fixară în Italia și în Galia, învățând a se exprima bine-rĕŭ latineşte, îmbrăcaŭ adesea germanisme c'un vestmînt latin. Supușiĭ lor romanĭ repetaŭ, probabil de politeță, acest jargon al stăpânilor lor și astfel se introduse în limba vulgară.

---

(1) *Ueber deutsche Schattirung romanischer Worte* în Kuhn, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, vol. V, p. 11—24.

Aceasta este, pe scurt, teoria luĭ Max Müller (1).

Iată acum şi doă-treĭ exemple: Francesul *entretenir* corespunde formeĭ latine *intertenere*, care însă n'are nicĭ un sens pe latineşte. Germaniĭ, obicĭnuiţĭ cu vorba lor *unterhalten*, traduseră, în jargonul lor latin, pe *unter* cu *inter* şi pe *halten* cu *tenere* şi formară astfel o composiţiune, care nu aparţine nicĭ latineĭ, nicĭ germaneĭ.

Tot aşa francesul *avenir* corespunde germanuluĭ *Zukunft*, literal «ce are să vie». Germanul *Gegend* «regiune, ţară» literal «ceea ce'ĭ în faţă saŭ contra» se traduse pe latineşte: *gegen* cu *contra*, *Gegend* cu *contrata* sc. terra, de unde italĭeneşte *contrada*, franţuzeşte *contrée*, englezeşte *country*.

Littré a combătut această teorie, pe care o resumă «que les langues romanes sont du latin parlé par des Germains» — exagerând astfel, la rîndul sēŭ, părerea ilustruluĭ linguist — şi a redus'o la aceĭa «qu'une influence germanique s'est fait sentir, non seulement dans l'introduction d'un certain nombre de mots, mais aussi d'un certain nombre de tournures et de locutions» (2).

Nu un asemenea fenomen voim noĭ a constata pe terenul limbeĭ române. El presupune un «amestec primar», căcĭ «nicĭodată prin cel secundar, o semnificaţiune, o simplă ideă saŭ asociaţiune de ideĭ, desbrăcată de cuvîntul în care fusese întrupată, poate să treacă dintr'o limbă într'o altă limbă» (3).

Influenţa slavică asupra limbeĭ române a fost îndestul de puternică; dar, provenind dintr'un contact de vecinătate, ĭar nu printr'un amestec etnografic, ea n'a putut modifica constituţiunea internă şi primitivă a limbeĭ. «Acţiunea Slavilor asupra limbeĭ române a fost eminamente culturală, întroducêndu-se prin cirilism după secolul al IX-lea, apoĭ respândindu-se şi întărindu-se în graĭul poporan şi în terminologia topografică, mulţumită usuluĭ oficial, mulţumită liturgieĭ şi mulţumită modeĭ, o triplă presiune exercitată fără întrerupere în curs de opt veacurĭ până la 1700»(4).

Cu maĭ mult drept cuvînt s'ar putea aplica limbeĭ române, în ceea ce priveşte elementul eĭ slavic, cele zise de Littré cu privire la elementul germanic al limbeĭ francese : «En fait de langue l'élément germanique est purement néologique; et si je puis ici transporter les termes de la physiologie, il est de juxtaposition, non d'intussusception; il apporte un certain nombre de mots, il n'apporte pas des actions organiques qui dérangent la majestueuse régularité de la formation romane» (1).

---

(1) Max Müller, *Nouvelles leçons sur la science du langage*, vol. II, p. 342 urm.

(2) Littré, *Histoire de la langue française*. Paris, 1863, p. 96—104.

(3) Hasdeŭ, *Principiĭ de Linguistică*, cap.: «Cum s'amestecă limbile?»

(4) Hasdeŭ, *Istoria critică*, p. 306. Vezĭ și monografia *Beaudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia*: cum s'aŭ întrodus slavismele în limba română? în *Columna* pe 1876, p. 448—463. Rĕposatul Lambrior era de părere, că toate cuvintele slavice aŭ intrat în românește pe cale literară, adică prin slavona bisericeĭ și a documentelor oficiale (*Romania* X, 363). — La aserţiunea curat ipotetică a d-luĭ Cihac, cum că elementul slav în limba română «entre pour le double ou pour $^{2}/_{5}$ à peu près», pe când cel latin «ne représente guère aujourd'hui qu'un cinquième de son vocabulaire» (*Dictionnaire* II, p. VIII), d. Hasdeŭ opuse originala și ingenioasa sa teoriă a *circulaţiuniĭ* în Linguistică și a *mișcăriĭ productive a valorilor*, prin care conchide, că «un calcul serios în Linguistică, ca și în Economia politică, are în vedere nu unitatea brută, ci *valoarea de circulaţiune*». Vezĭ *Principiĭ de Linguistică*, cap.: «In ce consistă fisionomia uneĭ limbĭ?»

Româniĭ, primind în evul-mediu o nouă altoire slavică peste fondul latin al Creştinismuluĭ lor, adoptară în acelaşĭ timp, pentru liturghia lor, limba sacră a slavonismuluĭ, care rĕmase nu numaĭ pentru popor — ceea ce uşor se înţelege — dar şi pentru majoritatea preoţilor românĭ o *terra incognita* (2).

In secolul al XV-lea, pre cât se cunoaşte, se începu traducerea cărţilor sfinte din slavoneşte în româneşte. Aceste traducerĭ fură de o însemnătate nespus de mare pentru desvoltarea intelectuală a poporuluĭ român. Ele numaĭ aŭ păstrat şi aŭ făcut posibilă crearea uneĭ limbĭ literare, comună întregeĭ Românimĭ (3). Intr'însele poporul găsea, pe lângă un izvor de întărire morală, şi o mină nesecată pentru expresiunea plastică a gândiriĭ. Nu de geaba numeaŭ bătrâniĭ Psaltirea *cheea ce deschide mintea* : ea le modela acele tipare măĭestrite, în carĭ dînşiĭ îşĭ turnaŭ cugetările, înaintea cărora, nouă urmaşilor, nu ne rĕmâne de cât o neputincĭoasă admiraţiune. Dintr'însele s'a inspirat un Neagoe Vodă spre a compune acele minunate tractate de înţelepcĭune practică, ce le adresează către fiul seŭ Teodosie. Şi tot spiritul biblic însufleţeşte măĭastra epopeă naţională în proză «Cântarea Românieĭ», izvorită din patriotica închipuire a luĭ A. Russo şi pe care nemuritorul Bălcescu a redat'o în acea românească admirabilă, calchiată şi dînsa pe vechĭul stil biblic, care mângăĭe auzul şi înduĭoşează inima, ca un rĕsunet îndepărtat al graĭuluĭ profetic.

Citite şi rĕscitite de toate clasele societăţiĭ(4), aceste scrierĭ sfinte aŭ trebuit fireşte să aĭbă o înrîurire cu atât maĭ puternică, cu cât nu putea fi contrabalanţată de o literatură profană, care nicĭ că există pentru primele secole ale literatureĭ române. Aci decĭ, ca şi pretutindenea, Biblia a conlucrat la formarea uneĭ culturĭ naţionalĭ.

---

(1) Littré, *op. cit.*, p. XXVI.

(2) Asupra acestuĭ punct vom reveni în capitolul asupra metaforeĭ.

(3) Admirabil exprimă aceasta Ĭeromonahul Silvestru, traducătorul NouluĭTestament, tipărit la Belgrad la 1648, în «predoslovie către cititorĭ» (Cipariu, p. 83) :

«Acĭasta încă vă rugăm să luaţĭ aminte, că Rumâniĭ nu grăesc în toate ţărăle într'un chip, încă necĭ într'o ţară toţĭ într'un chip. Pentru aceaĭa cu nevoe poate să scrie cineva să înţeleagă toţĭ, grăind un lucru uniĭ într'un chip, alţiĭ într'alt chip : aŭ veşmînt, aŭ vase, aŭ altele multe, nu le numesc într'un chip. Bine ştim, că cuvintele trebue să fie ca baniĭ, că baniĭ aceĭa sînt bunĭ, carĭ îmblă în toate ţările; aşa şi cuvintele acealea sînt bune, carele le înţeleg toţĭ. *Noĭ derept aceaĭa ne am silit, de în cât am putut, să izvodim aşa, cum să înţeleagă toţi.* Iară să nu vor înţeleage toţĭ, nu'ĭ de vina noastră, ce'ĭ de vina celuĭa ce aŭ răsfirat Rumâniĭ printr'alte ţărĭ, de ş'aŭ mestecat cuvintele cu alte limbĭ, de nu grăesc toţĭ într'un chip».

(4) Cantemirii, *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiu, p. 153 : «Nobilium filio non alii sermoni nisi slavonico dabant operam, in quo cum aliae scientiae tradi non possunt, postquam legere didicissent, Horologium orientalis ecclesiae, Octoichon et Psalterium memoriae mandare jubebantur. His finitis, Evangelium, Apostolica scripta, et Pentateuchus, raro reliqui Veteris Testamenti libri illis explicabantur, ut saltem intelligere possent, quid in sacro codice contineretur. Iisdem studiis etiam cunctae baronum filiae imbuebantur.....»

O interesantă urmă, rĕmasă în popor, despre această înrîurire intelectuală a cărţilor sfinte asupra spirituluĭ naţional este şi locuţiunea românească «a *paşte* păcatul pe cineva» cu sensul de «a pândi păcatul pe cineva», un sens străin limbilor romanice şi care nu'ĭ de cât un idiotism ebraic, modelat după prototipul verbal *ra'ah* «pascere» cu o mare varietate de semnificaţiunĭ secundare, într'altele aceea de «a sfărăma, a zdrobi», bunăoară în Ps. II, 9 (Coresi): «Paşte-veri ei cu toĭag de fier şi ca uîn vas de lut zdrobi veri ei= *Confringes* istos virga ferrea. ut vas figulinum dissipabis eos»; apoĭ aceea de «a pândi, a urmări» ca în versetul din Ieremia XXII, 22: «Vîntu va *paşte* pre toţĭ păstoriĭ teĭ şi ĭubiţiĭ teĭ vor merge în robie».

Maĭ cu seamă versetul 15 din ps. XLIX, în care ne întîmpină locuţiunea: *moartea îĭ paşte* adică «moartea îĭ pândeşte» (ebr. maweth *yirem*): «Ca oĭ sînt puşĭ în şeol (lăcaşul morţilor), moartea îĭ *paşte*», o locuţiune, care se aude şi astăzĭ în graĭul popular, cum arată o citaţiune de maĭ la vale.

Iată acum câteva exemple. In balada «Vidra» (Alexandri, p. 98):

Eĭ prânzea şi veselea,
De mine grijă n'avea,
Dar păcatul mi-l *păştea*,
Pe Stoean îl zădărea....

Beldiman, în «Tragodiea» (Cronice III, 354):

Boĭeriĭ cu toate acestea încep a se sfătui,
Ce urmare să apuce de eĭ a se mântui,
Căcĭ rĕul întru sporire se vede că s'aŭ urcat,
Simţea, cunoştea prea bine, cum că'ĭ *paşte* un păcat.

In «Iorgu de la Sadagura» de Alexandri (Teatru, p. 1000): «Ear sĕ leagă surdul de mine... se vede, că'l *paşte* păcatul astăzĭ».

In «Despot-Vodă» de acelaşĭ, p. 100:

Limbă-dulce. — Ce o fi făcênd el oare (Lăpuşneanul)?
Jumătate. — El?... *paşte* boboceĭ.
Limbă-dulce. — Ba, maĭ degrabă aş crede, că Vodă alungatul
Pe Despot, mări, 'l *paşte* întocmaĭ ca păcatul.

Acelaşĭ sens metaforic al luĭ «*paşte*» se aplică, în graĭul popular, şi la alte locuţiunĭ, bunăoară într'o poesie populară (Alexandri, p. 172):

Moartea-i *paşte* ca o turmă,
Păcatu-i mînă din urmă.

In «Chiriţa în Iaşĭ» de Alexandri (Teatru, p. 457):

Cuculeţ. — Mare noroc aĭ, domnule!
Pungescu. — Nu fiă dĕ diochĭ. . . mĕ *paşte* bine norocul cărţilor.

Şi maĭ la vale (Ibidem, p. 459) :

Cuculeţ. — Aud?.. Ha! coţcarule, cu de aste'mĭ umbli?.. bine că te prinseĭ....
Pungescu. — Ceĭ.. Ce vorbe sînt alea, domnule?
Cuculeţ. — Ce vorbe?... Da de când vĕ *pasc* eŭ cu prăjina?..
Pungescu. — Domnule! numaĭ bobociĭ se *pasc* cu prăjina... Auzitu-m'aĭ?...(1)

Toť asemenea locuţiunea *a paşte vîntul*, pentru a exprima o îndeletnicire zadarnică, bunăoară la Anton Pann (*Povestea Vorbeĭ*, p. 137) :

Mulţĭ nerozĭ găuresc pămîntul,
Comorĭ în el căutând,
Dar, neştiind cum, *pasc* vîntul,
Surda şi îndeşert umblând.

Această locuţiune este, de asemenea, o reminiscenţă biblică şi o regăsim cu acelaşĭ sens la Osea (XI, 12; XII, 1) : «Efraim încunjuratu-m'a cu mincĭunĭ şi casa luĭ Israel cu înşelăcĭunĭ.... Efraim *paşte* vînt....»

Dar, pentru a putea realisa traducerea cărţilor sfinte, se cerea, înainte de toate, dispunerea de un capital lexic îndestul de bogať — Biblia fiind o adevĕrată enciclopedià religioasă — spre a reda comoara de ideĭ coprinse într'însele. Pentru nouele ideĭ, carĭ nu'şĭ găseaŭ un echivalent în graĭul popular, primiĭ traducătorĭ le suplinirà în doă modurĭ : pe de o parte prin introducerea unuĭ însemnat numĕr de cuvinte slavone, pe de alta prin adaptarea analogică a sensuluĭ cuvintelor deja existente cu cele corespunzĕtoare slavice. Aceste analogiĭ externe, odată introduse şi constant conservate de traducătoriĭ următorĭ, devenirà, prin popularisarea cărţilor sfinte, proprietatea naţiuniĭ întregĭ.

Tesa maĭ sus stabilită de către d. Hasdeŭ cu privire la amestecul «primar» şi «secundar» al limbilor s'ar părea deci a nu fi, cel puţin în Semasiologiă, de o absolută generalitate. Căcĭ se poate, cum se va vedea maĭ la vale, ca, mulţumită unuĭ factor cultural important, în acest cas influenţa religioasă, să pătrunză dintr'o limbă într'alta şi să persiste «o semnificaţiune, o simplă ideă saŭ asociaţiune de ideĭ desbrăcată de cuvîntul în care fusese întrupată». Căutând însă bine vom constata, că şi aci amestecul a fost primar, dar nu *colectiv*, adică nepornind de la un popor întreg, ci maĭ mult *individual*, datorindu-se uneĭ anumite cause, de astă dată traducătorilor cărţilor sfinte.

Cu alte cuvinte nu e şi nu poate fi vorbă aci de o «prelungită bilinguitate a doă neamurĭ întrunite», ci acea bilinguitate a existat—şi a trebuit necesar să existe — în capetele primilor noştri cărturarĭ religioşĭ, de la carĭ aŭ purces acele «nuanţărĭ» semasiologice.

---

(1) Acelaşĭ sens «a pândi» îl are, pare-mi-se, cuvîntul *paşte* şi în locuţiunea arhaică *a paşte cinstea cuĭva* «a compromite pe cineva», ce o întîmpinăm în Pravila luĭ Vasile Lupu, p. 33 : «Cela ce va zminti soliĭ de pre cale viind saŭ de le va lua cărţile ce aduc, este adevărat suduitorĭu de domnie, maĭ vîrtos când va face aceasta pentru să facă ruşine domnu-săŭ saŭ pentru să cunoască din cărţĭ taĭna aceluĭ domn; ĭar de va face pentru să'ĭ *pască* cinstea luĭ saŭ şi într'alt chip....»

Ibidem, p. 57 : «Cela ce cunoaşte, că este datorĭu să *pască* cinstea altuĭa să cade să fugă dinainte'ĭ, când îl va vedea, că vine suduind, pentru să lipsască de pricina ucideriĭ».

Acela, bunăoară, carele a îmbrăcat pentru întâia oară cuvîntul românesc *lume*, din latinul *lumen* «lumină», cu idea de «mundus», a trebuit să ştie, că paleo-slavicul *svêtŭ* întruneşte ambele aceste sensurĭ, a trebuit adică să ştie slavoneşte. Această necesitate bilinguistică, care a existat pentru primiĭ traducătorĭ, a dispărut bine-înţeles cu desăvîrşire, când cuvîntul fu adoptat format de a gata de majoritatea naţiuniĭ. Astfel s'a operat, printr'un fel de inconscienţă relativă, acel fenomen curios, pe care l'am numit «nuanţe slavice» şi care consistă întru a îmbrăca vorbe româneştĭ de origină latină cu accepţiunĭ proprie cuvintelor slavice corespunzĕtoare.

Şi cum că acest fenomen se datoreşte esclusiv cultureĭ religioase, ĭar nu uneĭ participărĭ generale a naţiuniĭ, ne o dovedeşte faptul, că maĭ toate acele semnificaţiunĭ «nuanţate», carĭ aŭ intrat în popor, fac parte din domenul religios. Printr'o întrebuinţare deasă ele aŭ fost apoĭ generalisate, dobîndindu'şĭ dreptul de cetate în tesaurul lexical al limbeĭ.

Inainte însă de a face o maĭ de aproape cunoştinţă cu aşa numitele «nuanţe slavice», ne vom opri un moment asupraunor cĭudate neînţelegerĭ, la carĭ a dat naştere o cunoştinţă superficială a limbeĭ slavone. Eroarea, în acest cas, işĭ are importanţa eĭ istorică.

Iată câteva pasaje, cu traducerea latină corespunzĕtoare, din Psaltirea diaconuluĭ Coresi.

Ps. XLIII : «Toată zi ruşinea mea între mine ĭaste şi *reacele* feaţeei meale coperi-mă=Toto die ignominia mea obversatur mihi, et *pudor* faciei meae obtegit me».

Ps. LXVIII : «Că tu şti împutarea mea şi *reacele* mieu şi ruşinea mea= Tu nosti opprobrium meum *pudorem*que meum, et ignominiam meam».

Ps. LXIX : «Să se *răcească* şi să se ruşineaze ce cerură sufletul mieu. Să se toarne înapoi şi să se *răcească* ce cugetă mie râu=*Pudefiant* et rubore perfundantur quaerentes animam meam : agantur retrorsum et *ignominia* afficiantur, qui delectantur malo meo».

Ps. LXX : «Să se *răcească* şi să pĭară ce clevetesc sufletul mieu, să se îmbrace în *reace* şi în ruşene ce ceru râu mie=*Pudefiant*, deficiant adversantes animae meae; opperiantur *opprobrio* et ignominia quaerentes malum meum».

Reacele pentru *pudor* şi *a se răci* pentru *pudefiere* nu sînt de cât o grosolană confusiune a paleo-slaviculuĭ *stydŭ* «pudor» cu *studŭ*, *studĭ* «frigus»(1).

O confusiune cam analoagă a avut loc în exemplele următoare.

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. CV : «Şi mânĭară suind în *marea neagră*=Ci răsculatu-s'aŭ la *marea roşiă*» (traducere modernă).

(1) Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenicum*, p. 898.

In «Alexandria», p. 41 : «Selevechie eşi la ţara arăpească pre *marea neagră* şi făcu cetate pre numele luĭ».

Traducătoriĭ aŭ confundat aci pre paleo-slavicul *črŭmĭnŭ* «ruber» cu *črŭnŭ* «niger» (1).

Codicele luĭ Mateĭ-Basarab a fost intitulat *Indireptarea Legiei* : ce sens are locuţiunea «Directio Legis»?

Dosofteĭ, în «Vĭaţa Svinţilor», Noemvrie, 127^b : «Fericitul Elpidie fiind unul din sfatul senatului, credincĭos în taĭnele împărăteşti şi scriind *dereptările pravilelor* de gĭudeaţe».

Ce va să zică : «scribens *directiones legum* judiciorum»?

Titlul Pravileĭ din Govora: «Pravila, acesta ĭaste *direptătoriu de leage*».

Indreptarea legeĭ e un pleonasm, ca şi cum am zice «Legĭuirea legeĭ» şi provine din următoarea împrejurare : paleo-slavicul *pravŭ* a fost tradus româneşte cu «drept» *(rectus)*, *pravĭ* cu «dreptate» *(rectum, jus)*, ĭar *pravilo* cu «îndreptare» *(regula)*; slavicul *pravilo* dedese însă deja româneşte cuvîntul *pravilă* «lege», aşa că *îndreptarea legeĭ* e identic cu *pravila legeĭ*, adică un pleonasm (2).

Codicele luĭ Mateĭ-Basarab explică astfel, în prefaţă, origina slaviculuĭ «pravilă» : «Părinţiĭ aŭ pus numele răspunsurilor şi învăţăturilor Canon saŭ *Pravilă*, adecă numele de la lemnul cela ce lucrează meşteriĭ, carele se cheamă îndreptariu. Când lucrează lemne saŭ pĭetre, fiind nodoroase, strâmte şi colţoroase şi neneatide, puind acel dreptariu le tocmesc şi le netezesc şi aşa le alcătuesc una cu alta».

Iată încă doă pasaje, extrase din acelaşĭ Codice, în care vorba «îndreptare» are sensul de «lege» saŭ «canon», ceea ce este un curat idiotism slavic (Indireptarea Legieĭ, p. 275, 258) :

«*Indreptările* cealea ce seaŭ tocmit la Nichea, carele părinţiĭ noştri le aŭ adus cu dînşiĭ de la săbor, acealea să se păzească».

«Drept aceaĭa pravilele, legile şi poruncile a luĭ Dumnezeŭ şi învăţăturile şi *îndreptările* luĭ : acĭalea sînt carele dreg şi îndreptează pre cale pre firile oamenilor cealea reale întru bune».

Prin «nuanţe slavice» inţelegem deci sensurile nelatine, ce le aŭ dobîndit în cursul timpuluĭ unele cuvinte româneştĭ de origină latină, sensurĭ suprapuse peste primitiva lor semnificaţiune în virtutea legiĭ de analogiă semasiologică. Vom studia, în paginile următoare, câteva dintr'aceste «nuanțe slavice»(1).

---

(1) Miklosich, *Lex. Pal.-Slav.*, p. 1121, 1122.

(2) Asemenea pleonasme inconsciente întîlnim adesea în vĭaţa limbeĭ : comp. mĕ închin cu plecăcĭune. Uneorĭ chĭar doă vorbe de origină diferită, dar cu aceeaşĭ semnificaţiune. se încorporează într'una singură, ca : *rotocol* din lat. *rota* şi sl. *kolŭ* «rota», *uligaĭe* din *uliu* (ung. *ölyü*) şi *gaĭe* (sl. *kanĭa*); *cocostîrc* din *cocor* (=lat. *cicon)* şi psl. *strŭkŭ* «ciconia»; *cĭuhurez* saŭ *cĭurez* din *ciuf* saŭ *cĭuh* şi *hurez*, ambele «strix otus».

Lume. Acest cuvint conservă, în vechile tipărituri, semnificațiunea latinuluĭ *lumen*, adică «lumină».

Astfel în Psaltirea luĭ Coresi :

Ps. XXXVI : «Și el face și scoate ca *lumea* dereptatea ta, și județul tău ca amĭazăzi de zi=Proferens tanquam *lucem* justitiam tuam, et jus tuum tanquam meridiem».

Ps. XL : «Și până în veac nu veade *lumea*=In aeternum non sunt fruituri *luce*».

Expresiunea metaforică *lumina ochĭuluĭ* «pupilla», pe care o vom studia maĭ la vale, e redată, la Coresi, prin *lumea ochĭuluĭ*.

Ps. XVI : «Păzește-mă, Doamne, ca *lumea ochĭului*=Serva me tanquam nigrum *pupillae* oculi».

Ps. XXXVII : «Inema mea turbură-se și vrătutea mea lăsă-mă și *lumea ochilor* miei și ĭa nu e cu mine=Cor meum palpitat, derelinquit me virtus mea; et *lux oculorum* meorum, et jam ipsi non sunt penes me».

In «Cântarea lu Moĭsi» de acelașĭ : «Incungĭuru el și învăță el și hrăni el ca *lumea ochĭului*».

Sensul arhaic de «lumină» a vorbeĭ *lume* îl intîmpinăm, dar maĭ rar, și în limba modernă.

In balada «Novac și Corbul» (Alexandri, p. 145) :

> Turciĭ ĭute îl cuprindea
> Și într'un beciŭ îl închidea,
> *Lumea* să n'o maĭ privească,
> Soare să nu maĭ zărească!

In povestea luĭ «Harap-Alb» de Creanga (Conv. XI, 174) : «Lasă-mĕ în pace, că nu'mĭ vĕd *lumea* înaintea ochilor de necaz».

In «Povestea Vorbeĭ» de Anton Pann, p. 170 :

> Valurĭ marĭ ca munțiĭ se ridic ca spume,
> Se turbură cerul, nu maĭ vede *lume*.

In basmul «Fata cu pĭeze rele» de Ispirescu, p. 396 : «Și așa fata, îmbrăcată cu haĭne de cerșetoare, plecă din casa babeĭ și începu a orbăcăi prin bungetul cela de pădure, ca doar d'o găsi vr'o potecă, care să o scoață la *lume*».

Tot în corelațiune cu acest sens primitiv stă și epitetul de «albă», ce întovărășește, în graĭul poesieĭ și al basmuluĭ, vorba *lume*.

---

(1) Deja Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, p. 11—12 a observat, că limba slavică nu și-a mărginit influența numaĭ în sfera lexicală a limbeĭ române, ci s'a întins și în domenul semasiologic, modificând sensurile cătorva cuvinte de origină latină.

Intr'o poesie de Alexandri (III, 81):

> Maĭ sînt caĭ trașĭ prin verigă și cu mintea năzdrăvană,
> Mîndri ca o nălucire și ca fluturĭ de ușorĭ,
> Eĭ, când poartă în *lumea albă* pe Ileana Cosinzana,
> Fără ca să le'ndoae, calcă gingașele florĭ.

In basmul «Ileana Simizeana» de Ispirescu, p. 12: «Ce să știțĭ voĭ face, dragele mele? De când sînteţĭ pe *lumea* asta *albă*, voĭ ațĭ umblat cu furca, cu acul, cu râzboĭul; știțĭ toarce, coase, țese. Numaĭ un viteaz mĕ poate mântui....» Etimologicește vorbind, este decĭ imposibilă următoarea poetică antitesă:

> Eată pajurĭ năzdrăvane, cariĭ vin din *neagra lume*,
> Aducênd pe *lumea albă* fețĭ frumoșĭ cu falnic nume! (1)

In basme, *lumea albă* se ĭa în oposițiune cu *tărîmul celalt*, unde domnește o noapte adîncă în mijlocul zileĭ. Un vîrtej desparte ambele aceste coprinsurĭ. Astfel în basmul «Ileana Cosinzeana» de Pompiliu (Conv. lit. VI, 21): «Om pămîntean aicĭ, pe unde nicĭ pasere măĭastră de pe *lumea albă* nu străbate.. Fi dar de acum înainte copilul meŭ și tovarăș nedespărțit în această lume strîmtă și fără lumină...»

In expresiunea *lumea inelului* «umba annuli» adică *lumina* saŭ *peatra inelului* s'a conservat asemenea primitiva accepțiune.

In genere însă *lumea* are astăzĭ sensul de «mundus, κόσμος», pe care îl posede deja în cele maĭ vechĭ tipăriturĭ româneștĭ (2), după analogia paleo-slavicului *svêtŭ*, propriŭ «lumen, lux» apoĭ «mundus» (3).

«Precum κόσμος exprimă propriŭ vorbind lumea întocmită și simetrică› *mundus* pe cea curată, împodobită, strălucitoare, cum se zice și în legile Frisonilor *thi skene wrald*, tot așa la Slavĭ *svêtŭ* e maĭ întâĭ lumină, lucire, strălucire, apoĭ lume, adică ceea ce'ĭ deschis, ce'ĭ public, oarecum totul, ce soarele încălzește și luminează, ce este sub soare» (4).

Tot așa și la Lețĭ, pe lângă *svêtas* «lux» din psl. *svêtŭ*, vorba *pasaule* «lume» însemnează literal «(ce'i) sub soare *(saule)*» (5), adică tocmaĭ cum zice și cântecul ardelenesc (Jarnik-Bărseanu, p. 114):

> Câtu'ĭ *lumea* pe sub soare,
> Nu'ĭ bine ca în șezătoare.

---

(1) Alexandri, *Poesiĭ*, vol. III, p. 20. — Același epitet se aplică și *zileĭ* și în special *auroreĭ* saŭ revărsatuluĭ zorilor, numită românește *alba* (a intrat *alba* în sat) întocmaĭ ca sanscritul *sveti* «auroră» literal «alba» și francesul *aube*.

(2) In acest sens s'află în Codicele voronețian și în Evangeliarul din British Museum: «voi seți lùmina *lumiei*» (*Columna* pe 1882, p. 79), adică un pleonasm.

(3) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 831. — Tot după analogia slavică s'a format și ungur. *világ* «lumină, lume», de unde românește *vilcag* «public, obște».

(4) Grimm, *Deutsche Mythologie* I, 753.

(5) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 41.

Macedo-Românii zic asemenea *lume*. Astfel într'o poesie populară din Macedonia :

> S'fugim departe d'aestă *lume*,
> Să s'agărșască (uĭte) și a nostru nume (1).

In traducerea macedoneană a unuĭ basm daco-român : «Să mĕ alașĭ să amvărlighez *lumea* și căte alte amirii se află sti loc=Să mĕ lașĭ să străbat *lumea* toată și căte alte împărății s'află pe pămînt» (2).

Dar maĭ întrebuințate sînt, pentru aceeașĭ noțiune, cuvintele *dunĭaĭa*, alb. *dünĭa*, ngr. ντουνιᾶς din turc. *dunya* «monde» : «Peturíclĭa, cându șeade tru căfasu, cântă gyíne și va se o aude *dunĭáĭa*=Perdix quando sedet in cavea canit bene et amat ut eam audiat *mundus* (Kavalliotis)» și *ĭetă*, *etă* «mundus, aeternitas, seculum», ca și albanesul *ĭetă*, din lat. *aetas*, care are și sensurile de «vita, seculum, mundus» (comp. germ. *Welt*, engl. *world*, vechiŭ german *wëralt*, literal «vîrstă de om», însemna în vechime și «seculum», pe când alb. *șekul*, din lat. *seculum*, însemnează «seculum, mundus») (3).

Istriano-Românii aŭ și dînșiĭ *lumă* «mundus»: *Lumele-i* de celyĭ curaĭni «il mondo è de'sollecíti» (4), dar pentru «lumină» eĭ întrebuințează pe slavicul *sviča*, pe când Macedo-Românii zic *lunyină* «lux».

Limbă, din latinul *lingua*, a primit, sub influența paleo-slaviculuĭ *ĭęzyk* «vox, lingua; gens, populus» (5), sensul de «națiune, popor» în genere.

In Psaltirea luĭ Coresi :

Ps. II : «Ceare de la mine și da'ț-voiu *limbile* partea ta=Pete a me et donabo *gentes* in possessionem tuam».

Ps. IX : «Turna-se-vor păcătoșii întru ĭad, toate *limbile* ce uitară Dumnezeu=Retro agentur improbi ad sepulcrum usque, omnes *gentes* oblitae Dei».

Ps. CXVI : «Lăudați Domnul toate *limbile*, prea lăudați el toți oamenii=Laudate Jehovam, omnes *gentes*, laudationibus commendate eum, omnes nationes».

In prefața Psaltireĭ sale, Coresi motivează astfel traducerea eĭ : «Dacă văzuĭu, că mai toate *limbile* aŭ cuvîntul lu Dumnezâu în limba, numai noi Rumânii n'avâm....»(1)

---

(1) Caragiani, *Românii din Macedonia și poesia lor populară* în *Convorbirĭ literare*, An. II, p. 381.

(2) Crușoveanu, *Mostre* II, 16.

(3) Miklosich, *Rumunische Unters.* I, 16. — *Alb. Forsch.* II, 56. — Crușoveanu, *Mostre* II, 144 : «*Ietă*, gr. αἴτος, însă nu «an» ca în grecește, ci «secol, eternitate». Nu numaĭ că are sensul de «eternitate», dară și seamănă cu vorbele latine *aetas, aeternus*. Și după cum în latinește vorba *seculum* însemnează : a) «timpul de o sută de anĭ»; b) «lumea toată», asemenea și *ĭetă* însemnează : a) «secol», b) «lumea toată, lumea întreagă». Se zice *lume* în Macedonia, dară și *ĭetă*. Astfel, când dă omul de nevoĭ multe, se zice : *Apucăm pe ĭetă laĭe*, adică «apucăm pe un secol negru, intrâm în timpurĭ rele».

(4) Miklosich, *Rumun. Unters.* I, 23.

(5) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 1167.

Dosofteĭ, în «Vĭaţa svinţilor», Noemvrie, 98 : «Intr'această zi (Noemvrie 1) svîntul mucenic Erminighild. Acesta s'au născut din tată Liuvighild, craĭul Goţălor, ce le dzîc acmu Şvezi, fiind arian cu toată *limba* lui».

In «Psaltirea în versurĭ» de acelaşĭ, Ps. XLVI, 1—4 :

> *Limbile* să salte (2)
> Cu cântece nalte,
> Să strige 'n tărie
> Glas de bucurie.

Cuvîntul e întrebuinţat la plural maĭ cu seamă în sens de «popoare păgâne», ca pluralul slavic *ĭęzycĭ* «ἔθνη, gentes», sub forma *limbile* absolut saŭ întovărăşit de adjectivul păgân.

In codicele luĭ Mateĭ-Basarab, p. 362 : «Pentru răotăţile, carele fac noaă *limbele* adecă păgăniĭ, oare cu porunca a luĭ Dumnezeŭ le fac?»

In «Divanul lumiĭ» de Cantemir (Hasdeŭ, Arhiva II, 156): «Incă şidin *limbe*, adecă de la păgânĭ culege pilde».

Grigorie Ureche în «Domniĭ Ţăreĭ Moldoveĭ» (Cronice I, 163) : «Eşindu'ĭ înainte luĭ Stefan Vodă Mitropolitul cu toţĭ preuţiĭ, aducând sfânta Evanghelie şi cinstita cruce în mânile sale, ca înaintea unuĭ împărat şi biruitor de *limbĭ păgâne*, de l'aŭ blagoslovit».

In limba modernă acest sens abĭa se maĭ aude(3) şi e întrebuinţat foarte rar chĭar de scriitoriĭ, carĭ aŭ o predilecţiune pentru limba arhaică. Iată câteva exemple.

In «Santinela română» de Alexandri (Poesiĭ II, 14) :

> Iată oardele avane,
> Iată *limbile* duşmane
> De Gepizĭ şi de Bulgarĭ,
> De Lombarzĭ şi de Avarĭ!

---

(1) Traducătorul Pravileĭ din Govora repetă acelaşĭ lucru în «predoslovia» sa : «Socotit'am, că mai toate *limbile* au carte pre *limba* lor, cu aceai cugetai şi eu, robul Domnului mieu Is. Hs., să scoţ ceastă carte anume Pravilă».

(2) Vorba «salte» în acest vers este un non-sens ; deîndată ce înlocuim pe *salte* cu *psalte* «a cânta psalmĭ, a cânta în genere», versul devine clar. Se ştie, că acest psalm a intrat şi în «cântecele de stea» şi într'un manuscript al acestora din 1821, publicat de d. dr. Gaster (Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. I, p. 104), figurează această variantă. Versurile sună acolo astfel :

> *Limbile* să psalte
> Cu cântărĭ înnalte.
> Să cânte în ăraţie
> Cu glas de bucurie.

(3) Laurian şi Maxim, *Dicţionariu* II, 167: «*Limbă* adeseorĭ în loc de naţiune : multe *limbĭ* străine aŭ cutreerat pămîntul patrieĭ noastre; părinţiĭ noştri aŭ suferit multe şi marĭ rele de la *limbele* străine; de ce *limbă* să fiă acel străin ? *limbă* spurcată».—*Lexicon Budanum*, s. v. : *limbă păgână* «gens pagana».

In «Cântarea Românieĭ» de Bălcescu: «Astfel popoarele se făcură părtaşe la nelegiuirile şi nedumnezeirea căpeteniilor lor, sleiră sângele şi topiră carnea de pe oasele lor în luptă, până când, rănite de moarte şi dându'şĭ sufletul, cunoscură în sfîrşit rătăcirea lor, cum că toate *limbile* pămîntuluĭ sînt surorĭ şi fiice ĭubite ale Domnuluĭ ....»(1).

Intr'una din satirele luĭ Eminescu (Poesiĭ, p. 251):

> Un sultan dintr'acela ce domnesc peste vr'o *limbă*,
> Ce, cu a turmelor păşune, a eĭ patriă şi-o schimbă,
> La pămînt dormĭa ţinêndu'şĭ căpătâiŭ mâna cea dreaptă.....

Acest sens particular al daco-românuluĭ *limbă* lipseşte dialectuluĭ macedo- şi istriano-român.

Lege. Limbile slavice, neposedênd un termen pe deplin corespunzĕror latinuluĭ *religio*, întrebuinţează în locu'ĭ vorba *zakonŭ* propriŭ «lex», saŭ alte expresiunĭ analoage, ca *vêra* «credinţă», *učenie* «învăţătură»(2). Primiĭ traducătorĭ românĭ aĭ cărţilor sfinte din slavoneşte aŭ aplicat de asemenea sensul de «religiune» cuvîntuluĭ *lege*, care corespunde logiceşte paleo-slaviculuĭ *zakonŭ*.

In Cronica luĭ Miron Costin (Cronice I, 74): «Iară în al cincilea an al împărăţieĭ luĭ Antonin Piu s'aŭ aţăţat ĭară goană asupra creştinilor de ispravniciĭ, ce era puşĭ pre la oraşe şi ţărĭ; şi văzând împăratul, că se înmulţise creştiniĭ, aŭ dat poruncă tare să nu se citească cărţile Sibilelor, în care se afla mare hulă *legilor* păgâneştĭ şi laudă mare *legiĭ* creştineştĭ».

In Cronica luĭ Grigorie Ureche (Ibidem, p. 207): «Şi într'alte multe fără delegĭ, ce făcea Iliaş Vodă, implându'l satana de învăţătura sa, lăsat'aŭ domnia şi ţara pe seama frăţine-săŭ, luĭ Stefan Vodă, şi a măne-sa, în aniĭ 7059, Maiŭ 1; ĭară el s'aŭ dus la sultan Suleĭman de aŭ primit *legea* luĭ Mehmet, lepădându-se de Hristos, socotind că va dobîndi cinste mare de la Turc».

Şi aĭurea (p. 234): «Dacă aŭ mazilit împăratul pe Pĕtru Vodă Şchĭopul, dat'aŭ domnia Ianculuĭ Vodă, carele de naştere era Sas, de *lege* luteran; creştinătatea cea dreaptă nu ĭubea».

In balada «Constantin Brancovan» (Alexandri, p. 211):

> Constantine Brăncovene,
> Nu'mĭ grăi vorbe viclene!
> De ţi-e milă de copiĭ.
> Şi de vreĭ ca să maĭ fiĭ,
> Lasă *legea* creştinească
> Şi te dă în *legea* turcească!

Vorba *lege* maĭ caracteriseazā şi pe fiecare din cele doă marĭ divisiunĭ ale Biblieĭ, latineşte *Testamentum* (διαθήκη).

---

(1) Bălcescu, *Istoria Românilor sub Mihaĭ-Vodă Viteazul*, ed. Odobescu, p. 564.

(2) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 34.— Ebraicul *mišpat* întruneşte asemenea ambele sensurĭ de «lege» şi de «religiune».

Astfel Biblia tipărită în Bucureştĭ la 1688 poartă următorul titlu : «Bibliea, adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi şi ale cei noao *leage* toate, care s'au tălmăcit dupre limba elinească pre înţelegerea limbii rumâneşti».

Cea tipărită la Blaj în 1795 : «Bibliea, adecă Dumnezeĭască Scriptură a *legiĭ* vechĭ şi a ceĭ noă toate, care s'a tălmăcit de pre limba elinească pre înţelesul limbiĭ româneştĭ».

Acest sens particular aparţine asemenea slaviculuĭ *zakonŭ*, care însemnează şi *Testamentum*.

Composiţiunea *fără-de-lege* «iniquitas, injuria» literal ἀνομία, corespunde perfect composiţiuniĭ slavice analoage : *bezakoniĭe* propriŭ «sine lege»(1). Sensul moral al cuvintelor *nelegĭuire*, *nelegĭuit* «sacrilegium, impius» derivă asemenea de la nuanţa slavică a luĭ *lege*.

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 563 : «S'a zis o dată, că Domnul pre ceĭ *fără-de-lege*, când voĭeşte a'ĭ pĭerde, îĭ orbeşte şi le insuflă cugete nebune şi neînţelepte».

Şi maĭ la vale, p. 578 : «Toate aceste ispite le cercaşĭ, ţara mea....... şi le suferĭ încă şi acum..... Paharul *fără-de-legiĭ* s'a împlut peste măsură şi palaturile lor de strâmbătate se prăvălesc, surpate de blestemele poporuluĭ!.....»

Vorba «făr'de-lege» se întrebuinţează uneorĭ şi cu înţelesul sĕŭ propriŭ de «sine lege».

Aşa, într'una din învăţăturile luĭ Neagoe-Vodă către fiul-sĕŭ Teodosie, citim următorul frumos pasaj, în care vorba are ambele sensurĭ, cel propriŭ şi cel figurat : «Pentru *făr'de-legile* voastre curînd va să se sloboadă pre voĭ, ĭar mie nemic nu'mĭ este de aceĭa ce zicețĭ voĭ, că puterea şi tăria mea este legea. Că pre soru-ta, care o aĭ măritat dupre Bogdan *făr'de-lege* avênd el muĭere cu lege şi o a lăsat el făr'de nicĭ o vină şi a luat pre soru-ta»(2).

Proverbul : Cine legea nu'şĭ cinsteşte, *fără lege* se numeşte (3).

Sensul religios al cuvîntuluĭ *lege* a persistat, în mare parte, şi în limba modernă (4).

Jipescu, Opincar, p. 57 : «Limba şi *legea*, doă hotare înhipte în cheptu rumânuluĭ dă la strămoşĭ şi păstrate miĭe din neam în neam».

Acelaşĭ, p. 104 : «Aĭ drept d'a te închina în *legea* ta şi datoriĭa d'a suferi şi p'altu să se roage în *legea* luĭ».

---

(1) Acest cuvînt slavic, sub forma *bazacònie*, a încercat româneşte o mare scădere semasiologică, pe care o vom cerceta la locul sĕŭ.

(2) Hasdeŭ, *Arhiva istorică*, tom. I, partea II, p. 138.

(3) Hinţescu, *Proverbe*, p. 24.

(4) Laurian şi Maxim, *Dicţionariu* II, 144 : «Poporul prin *lege* maĭ totdeauna înţelege *religiunea* şi *confesiunea religioasă* : de ce *lege* eştĭ ? aŭ trecut la *legea* calvinească; acela nu'ĭ de *legea* noastră;.... ba încă adesea *lege*, luat în sens religios, se confundă cu naţionalitatea genetică, une orĭ şi cu cea politică : *legea* noastră românească; aĭ maĭ vĕzut tu român de *legea* ungurească?...» *Lexicon Bud.*, p. 347 : «*Legea*, cuprinsul acelor dogme, care le crede fieşte cine despre Dumnezeŭ şi cu care se osebeşte de către alţiĭ, adecă *religie*». — Comp. şi locuţiunea esclamativă «pre *legea* mea!» adică pre «credinţa» mea.

Alexandri, Despot-Vodă, p. 17 :

Moţoc. — Cum? tu, Spancîoc, om tânăr cu mintea luminată,
Te 'nchinĭ la vorbe proaste din timpĭ de altă dată?
Spancîoc. — Mĕ 'nchin şi cred, Moţoace, în datinĭ strămoşeştĭ
Ca în dogmele prea sfinte a *Legeĭ* creştineştĭ;
Cred, că treptat se pĭerde a neamuluĭ fiinţă,
Când el se depărtează de-a bunilor credinţă.

D. Slavicĭ e de părere, că amestecul (d-sa zice «confusiunea») noţiunilor de «lege» şi de «religiune» conduce la ipotesa, că «a trebuit să fi fost pentru Românĭ un timp, când religiunea şi legea eraŭ într'adevĕr identice» (1).

Rĕposaţiĭ Laurian şi Maxim credeaŭ asemenea, că «astă identificare a legeĭ religioase cu legea civilă saŭ politică este un ce caracteristic pentru noĭ Românĭ. Ea coprinde o învăţătură profundă, ereditată de la ceĭ maĭ vechĭ străbunĭ, învăţătură preţioasă, de care nu s'ar cădea să ne uĭtâm» (2).

Atarĭ afirmaţiunĭ sînt lipsite de orĭce temeiŭ. Singura observaţiune, că nu poporul a produs acest amestec, confusiune fie, ci că el s'a operat de către cărturarĭ pe cale literară, e de ajuns a constata faptul, că n'avem aci a face cu una din acele creaţiunĭ ale spirituluĭ popular, capabilă a ne destăĭnui anumite momente istorice, ci c'un product artificial al cultureĭ religioase, care a căutat pur şi simplu să umple, prin analogiă, una din lacunele graĭuluĭ românesc.

O falşă analogiă a presidat la formarea vorbeĭ *relege*, printr'o pretinsă corelaţiune cu *religio*, ce a fost întrebuinţată de uniĭ dintre scriitoriĭ noştri, ma cu seamă de Constantin Negruzzi.

In «Alexandru Lăpuşneanu» (Opere I, 144) : »Stefan fu maĭ rĕŭ de cât fratele sĕŭ Iliaş; începu a sili pre străinĭ şi pre catolicĭ a'şĭ lepăda *relegea*».

Şi maĭ la vale (Ibidem, p. 145) : «Rucsandra vĕzuse pre părinţiĭ seĭ, privise pe un frate lepădându'şĭ *relegea* şi pre celalt ucis».

A zice *relegea*, pentru a pune cuvîntul în armoniă cu latinul *religio*, e tot atât de greşit ca şi pretinsele analogiĭ între *lăcaş*, *lăcuĭesc* (ung. *lakás*, *lakni*), *războiŭ* (psl. *razboĭ*) şi *nărav* (psl. *nrav*) cu vorbele latine «locus», «belum» şi «mos», dând naştere unor forme ibride ca *locaş*, *locui*, *resbel* şi *morav*, atât de afecţionate de uniĭ scriitorĭ modernĭ.

Maĭ observăm încă, în fine, că nuanţa slavică a vorbeĭ *lege* e propriă numaĭ dialectuluĭ daco-român.

Faţă, din latinul *facies*, sub influenţa corespunzĕtoruluĭ sĕŭ slavic *obrazŭ* «forma, species, figura, imago, persona» (3), a dobîndit şi semnificaţiunea de

---

(1) Slavicĭ, *Die Rumänen in Ungarn*, p. 64.

(2) *Dicţionariu*, vol. II, p. 44.

(3) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 473 : de unde şi româneşte *obraz* în sens de «persoană» în genere, bunăoară în Condica luĭ Caragea din 1818, p. 201 : «Impărţim *obrazele* în bărbaţĭ şi femeĭ». — Maĭ observăm incă, că atât ebraicul *panim* cât şi grecul πρόσωπον întrunesc deasemenea sensul de «faţă» cu acela de «îns, individ».

«persoană» străină limbeĭ latine și limbilor romanice. *Fața*, ca «persoană», s'aplică atât termenuluĭ special teologic de «personae trinitatis, ὑπόστασις» cât și celor ce fac parte din starea eclesiastică, de pildă «*fețe* bisericeștĭ».

Pravila luĭ Mateĭ-Basarab din 1652, p. 353 : «Creștinul, când se închină, cade-i-se să'șĭ împreune ceale treĭ deagete ale mâniĭ dreapte, cel deîntâĭ, al doilea și al treilea, că aceștia închipuesc treĭ *feațe* ale Dumnezeiriĭ, sfinte troițe, în carele creade și ĭaste botezat....»

Lemn, din latinul *lignum*, care numaĭ la Virgiliu are sensul poetic de «arbor», ni se presentă, în vechile texturĭ româneștĭ, maĭ totdeauna cu acest sens. Iată câteva citate în ordine cronologică.

Fragment biblic c. 1560, Levit. XXXVI (Hasdeŭ, Cuvente I, 6) : «Și pămîntul va da hasna sa și *leamnele* vor fi roditoore».

Evangeliarul luĭ Coresi din 1570, Luca III, 9 (Cipariu, p. 10) : «Tot amu *lemnul*, ce nu face plod bun, tăĭat va fi și în foc arunca-se-va».

Psaltirea aceluĭașĭ din 1577 :

Ps. XCVI : «...Atunci bucura-se-vor toate *leamnele* dumbrăvilor=...tunc cantabunt omnes *arbores* silvae».

Ps. CIII : «Satură-se *leamnele* câmpilor, chedriĭ Livanului, ce i-ai răsădit= Satiantur *arbores* Jehovae, cedri Libani, quos plantavit».

Palia de la Orăștia din 1581, Gen. III (Cipariu, p. 50) : «Să nu mâncațĭ de tot *lemnul* raĭuluĭ».

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Hasdeŭ, Cuvente II, 44) : «*Leamneloru* vă dedu plod de rodescu».

Divanul lumiĭ de Cantemir din 1698, Gen. III (Hasdeŭ, Arhiva II, 115) : «Căcĭ aĭ ascultat glasul muĭeriĭ tale și aĭ mâncat din *lemnul*, carele poruncisem ție să nu mănâncĭ».

In limba modernă acest sens s'a păstrat doară numaĭ în composițiunea *unt-de-lemn*, în care *lemn* însemnează arbore, anume «măslinul» (comp. nemțește *Baumöl* și paleo-slavicul *maslo dreveno*) și în *lemn verde* pentru *arbore* (Lex. Bud.); pe când vice-versa vorba *arbore* are, în Moldova, și înțelesul de *lemn*.

Aceeașĭ asociațiune semasiologică o întîmpinăm la paleo-slavicul *drêvo* «arbor, lignum», albanește *drû* «lemn, arbore»; vechiŭ saxon *trio* (englezește *tree*) «trabs, lignum, arbor», sanscritul *drus* «lemn, arbore» și ebraicul *eț*, care întrunește de asemenea ambele aceste sensurĭ.

Măruntaĭe, din *mărunt*, latinește *minutus*, decĭ literal «res minutae» pentru «exta, intestina», își găsește o analogiă în slavicul *drob* «mațe» (din psl. *drobiti* «comminuere»), de unde românește *drob*, care s'a restrîns la «măruntaĭele dobitoacelor» și *darab* «bucată» (ung. *darab*=sl. *drob*) (1).

---

(1) Schuchardt, în «Suplement» la *Cuvente* (p. XXX), aduce totușĭ și unele analogiĭ romanice, ca medio-lat. *minutia porcorum*, sp. *menudo*, *menudencias* «măruntaĭe de vi-

Măță, ca şi *cătuşă*, în sens de «ancoră de corabie»(1) se datoreşte asemenea analogieĭ cu slavicul *kotva* «ancoră» din *kotŭ* «pisică» (de unde romaneşte *cotoiŭ*; sĕrbeşte *mačka* «pisică, ancoră»).

Iată doă pasaje din Codicele Voronețian c. 1550, alăturate cu corespunzĕtoarele lor din Noul-Testament de la Belgrad din 1648 :

Act. Apost. XVII : .... și din nasulu corabieei lepădară patru *cătuși*.	.... de în pisc aruncând patru măţe.
Ibidem : E corabnicii ceindu să fugă di în corabie, spănzurară luîntriea în mare cu părere că di în nasu vremu *cătuși* tiînde.	Iară corăbiĭarii să ispitea să fugă deîn corabie, și slobozîră luntriţa în mare pă supt cumpăt, cum ară vrea să sloboază măţele de în pisc.

La primul pasaj, redat în Biblia bucureşteană din 1688 prin : «den fund aruncând patru fĭară», editorul Nouluĭ-Testament din Belgrad face următoarea notă marginală : «*Mățele* de fier, carele țîn corabiea în loc de nu mearge, că's cu unghiĭ de fier».

Pluralul *cătuşĭ*, literal «pisicĭ», s'a generalisat în limba modernă la sensul de «fiare, lanțurĭ».

In balada «Blestemul» (Alexandri, p. 17) :

Să te ducĭ, bădiță, ducĭ,
Pănă'ĭ cădea rob la Turcĭ,
Cu picĭoarele în butucĭ
Şi cu mânile'n *cătuşĭ*.

Tot aci trebuĭe raportat, din causa analogieĭ sale metaforice, şi vorba *cață*, «bătă», care stă în legătură cu rusticul *catus* (nemţeşte *Katze*), pe care Isidorus îl explică astfel : «Hunc (murionem) vulgus *catum* a captura vocant»(2), de unde d. Hasdeŭ derivă pe *acaț*, *agâț* primitiv «a prinde cu *cața*» şi pe *cățărare*, *acățărare*, literal «a se acăța de maĭ multe orĭ»(3).

In fine, maĭ pomenim şi următoarele doă «nuanțe slavice», carĭ aŭ rĕmas mărginite în limba literară a vechilor texturĭ.

Intuneric a dobîndit sensul de «miriadă», de «zece miĭ» sub influența paleo-slaviculuĭ *tŭma*, care însemnează în acelaşĭ timp «tenebrae» şi «numerus infinitus, myrias» (4). Aceeaşĭ asociațiune logică o vedem la turcul *tuman*, *duman* «brouillard; nombre de dix mille, myriade» (Zenker), de unde bulgăreşte *tuman*, ruseşte *tumanŭ*, cumanic *tumen* «decem millia» (5) şi la ebraicul

---

te», fr. *menu* «măruntaĭe de paserĭ», italieneşte *minugia* «maț». Vorba *maț*, *mațe*, macedo-rom. *mațu* «intestinum», pl. *mați* «viscera» (Daniil), istriano-rom. în Jeĭune *maț* se trage din medio-latinul *matia* «intestina quae sordes emittunt, unde *matiarii* dicuntur qui eadem tractant ac vendunt». Vezĭ Miklosich, *Rum. Unters.* II, 23.

(1) *Lex. Budanum*, p. 22 : anghiră, *cătușă*, *măță* de fier; p. 396 : *măță*, ce de fier la corabie, adică anghiră, ancoră.

(2) Diez, *Wörterbuch* I, 203.

(3) Hasdeŭ, *Etymologicum Magnum Romaniae*, p. 128, 131.

(4) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 1021.

(5) Miklosich, *Türkische Elemente* II, 78.

rebhabha «miriadă, numĕr mare și nehotărît» din radicala *rabh* «des, gros, mult» (Gesenius).

Iată acum o serie de texturĭ în ordine cronologică, în carĭ vorba *întuneric* însemnează *zece miĭ* saŭ în genere *numĕr nehotărît.*

Codicele voronețian c. 1550 alăturat de Biblia luĭ Șerban Vodă de la 1688 :

Act. Apost. VI : Destui de ceĭa ce făcea farmaceĭ adura'și cărțile și le arde între toți și băgară sama prețului loru și aflară ciînci *înturerece*...	Și mulțĭ den aciea ce făcuse iscodirile, aducând cărțile le arde înnainte tuturor și socotiră prețurile lor și aflară de argint cincĭ *zecĭ de mie*...
Ibidem : Căte *înturerece* sîntu Iudei ceĭa ce am crezut...	Căte *zecĭ de miĭ* sînt din Jidoviĭ care aŭ crezut.

Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. LXVIII : «Roata Zeului *untunearec* și untunearec în o mie rodeaște-se...=Curuum Deĭ duae sunt *myriades*, millia multiplicia....»

In «Cântarea lu Moĭsi» de acelașĭ : «Cum goneaște unul mii și doi rădică *untunearece*».

Si în prefața Psaltirei sale (ed. Hasdeŭ, p. 443) : «Și Hs. zise, Matei 99 : cine ceteaște să înțeleagă; și Pavel apostol încă scrie, la Corint 155, că întru beseareců mai vrătos cinci cuvinte cu înțelesul mieu să grăesc, ca și alalți să învăț, de cât un *întunearec* de cuvinte neînțelease într'alte limbi».

Cronica luĭ Moxa din 1620, p. 380 : «Era o beseareců aproape de Sveta Sofia și era strînse cărți într'însa : trei *întunearece* și trei mii, și era a toată lumea filosofii într'însa adunate, de le ținea patru dascali plini de toată înțelepcĭunea și știea filosofiea toată și adîncul scripturilor elinești cu creștinești. Leu iconobreț aduse găteaje uscate denprejur de beseareců, deci arse pre acei sfinți părinți împreună cu cărțile în beseareců».

Pravila de Govora din 1640, p. 36 : «După priceștenie, noor ă de pasări în multe chipuri ce mânca sânge căzură împrejurul bisearecii... auzi preotul... și zise : acest *întunearec* de pasări pentru mine veni».

Pravila luĭ Mateĭ-Basarab din 1652, p. 59 : «Până la atâta userdie și vitejie veniră, cât mulțĭ îșĭ urâră trupurile și răbdară *întunerice* de muncĭ și morțĭ pentru adeverință».

Dosofteĭ în «Vĭețile Svinților» din 1683, Oct. 80ª : «Și deacolo eșind vâzum și era ca niște vrăbii *întunearecele* și graĭul lor omenesc striga : ĭartă-ne Doamne, ĭartă-ne Dumnezău !»

Ibidem, Noemvrie 184ª : «Că cu mijlocul morțăi dobîndim împreunare cu Domnul Hs., carele ĭubi de muri pentru noi, mutându-ne de la stricăcĭoase a împărățăei cerĭului și acolo spodobiți cu *întunearecele* de bunuri».

Intr'un manuscript de la începutul secoluluĭ «Intrebări și răspunsurĭ» citim următoarele :

Câte palme este cerĭul nalt de la pămînt?

— 30200 pălmĭ Dumnezeĭeștĭ; palma Dumnezeĭască ține o mie de palme omeneștĭ.

Dar adîncul pămîntuluĭ câte palme este?

— De o mie de *întunerecĭ* de pălmĭ Dumnezeĭeștĭ.

Câte cete îngereştĭ sînt în cerĭu?

— Zece cete îngereştĭ : întru o ceată aŭ fost 12000 de *întunerecĭ*, decĭ 144 (!) de întunerecĭ aŭ căzut din cerĭu şi s'aŭ negrit şi s'aŭ făcut dracĭ şî până acuma fac pacoste rodului omenesc şi aŭ rămas 9 ceţĭ îngereştĭ în cerĭu (1).

Vorba *ţinere*, latineşte *tenere*, are în vechile texturĭ şi înţelesul de «a stăpâni», datorit influenţeĭ paleo-slaviculuĭ *drŭžati* «tenere, imperare», *drŭžava* «imperium, potestas; nsl. ditio» (2).

Psaltirea luĭ Coreși, Ps. II : «Ceare de la mine şi daţi-voĭu limbile partea ta şi *ţinearea* ta sconceniĭa pămîntului=Pete a me et donabo gentes in possessionem tuam et fines terrae jus *possessionis* tuae».

Cronica luĭ Moxa, p. 352 : «Cleopatra înpărăteasa *au ţinut* înpărăţiea Eghipetului».

Ibidem, p. 354 : «Să înceapem a scrie de acum tăriea şi purtarea Rumânilor (cit. Rîmleanilor), de unde s'aŭ început şi *aŭ ţinut* pămîntul».

Miron Costin, Cronice I, 20 : «Ţarigradul şi câte ţărĭ *ţin* Turciĭ în această parte de loc, care se cheamă Europa, parte de înpărăţiea Rîmuluĭ este».

De aci substantivul *ţiitoriu* cu sensul de «domn, stăpân».

Pravila de Govora, p. 45 : «Crez într'unul Dumnezeu, părintele a tot *ţiitoriul*, făcătoriul ceriului şi al pămîntului, tuturor văzutelor şi nevăzutelor».

Miron Costin, Cronice I, 16 : «Traĭan îndată s'aŭ apucat de oaste împrotiva tuturora, cariĭ eşise de sub ascultarea împărăţieĭ Rîmuluĭ, şi întâĭ asupra Dacilor, *ţiitorilor* acestor părţĭ».

Grigorie Ureche, Cronice I, 178 : «Domnit'aŭ Ştefan Vodă 47 de anĭ, 2 lunĭ şi 3 săptămânĭ; şi aŭ zidit 44 de mănăstirĭ şi bisericĭ şi era însuşĭ *ţiitor* peste toată ţara».

Asemenea substantivul *ţinut* cu sensul de «stăpânire, putere».

Psaltirea diaconuluĭ Coresi :

Ps. XLIII : «Că tu eşti, Doamne, *ţinutul* mieu....=Nam tu es Deus roboris mei....»

Ps. LIX : «*Ţinutul* mieu cătră tine hrănesc...=Robur, obtinente illo, te observabo...»

Legenda sfinteĭ Vinerĭ c. 1580 (Hasdeŭ, Cuvente II, 150) : «Toate slugile meale si *ţinutul* împărăţiei meale».

Ibidem, p. 155 : «Doamne despuetoriul, părintele a tot *ţinotul*».

De unde *ţinut* în sens de «ţară stăpânită», fie maĭ mare «regio, plaga ditio», fie maĭ mică «districtus, tractus», sens esclusiv cunoscut în limba de astăzĭ (1).

---

(1) Gaster, *Literatura populară română*, p. 266. — Comp. documentul fără loc şi dată de la Mircea cel Mare (Hasdeŭ, *Arhiva* I, 1. 3), prin care scuteşte de vămĭ pe neguţătoriĭ polonĭ şi litfanĭ, fiindu-le venirea slobodă în ţară cu o avere cât de multă, «makar da doneset bezčisla bezčislŭ, tysąščą tysąšč *tŭm*», tradus acolo literal prin: «fie măcar cu nenumĕratele nenumĕratelor, cu miile miilor de *întunerice*» ceea ce'Ĭ neinteligibil în limba de astăzĭ. Sensul este «cu miile miilor de *miriade*» adică cu un numĕr nemărginit de mare.

(2) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 177, 178.

Constantin Căpitanul, Magazin istoric I, 293 : «Şi aŭ luat sultan Murat Rovanul, cetate mare ce este aproape de marea Caspie, care avea multe oraşă şi cetăţĭ şi *ţinuturĭ* sub ascultarea eĭ».

§ 3.

Analogiĭ româno-albanese.

Miklosich (2) şi după el Schuchardt (3) aŭ analisat o serie de cuvinte latine, comune limbeĭ române şi albanese, carĭ aŭ suferit în ambele limbĭ o schimbare analoagă de sens. O atare coincidenţă se explică, cum a admis'o maĭ întâĭ şi Miklosich (4), prin omogeneitatea substratuluĭ primitiv traco-latin din peninsula balcanică, limba română şi albanesă fiind «doă dialecte d'o potrivă traco-latine, desvoltate însă fiecare pe o cale individuală nedependinte» (5).

---

(1) In sens de «regio, ditio» maĭ întîlnim în vechile texturĭ vorbele *lature* şi *parte*, ambele influenţate de psl. *strana* «regio, pars, gens, populus», de unde româneşte *strană* «*partea* bisericeĭ unde stă corul, corul însuşĭ». — In privinţa luĭ *ţinut* compară totuşĭ medio-latinul *tenementum*, pe care Du Cange (*Glossar. med. lat.*, s. v.) îl traduce prin «territorium, districtus alicujus loci».—In fine maĭ pomenim aci şi *bunătate* în sens de «avuţie, stare» de pildă la Moxa, p. 352 : «Deaca se întoarse Menelai deîn cale şi nu'şi găsi muiarea nice *bunătatea*, puse scrăbă mare şi'şi dăriea faţa şi'şi rumpea haĭnele» saŭ p. 389 : «Cetăţile ceale tari şi pline de *bunătate*» şi în Alexandrie, p. 1 : «Netinav era atâta de măestru, cât lua *bunătăţile* şi dulceaţa de la patru ţărĭ adică : grâul, vinul şi untul şi era ţara luĭ toată sănătoasă şi plină de toată dulceaţa lumiĭ». Acest sens se poate compara cu psl. *blagyni* «bonitas» în raport cu rus. *blagaĭa* pl. «avoir fortune». Vorba *stare*, în înţeles de «avuţie», datoreşte această accepţiune uneĭ influenţe analoage.

(2) Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Viena, 1861, p. 8—11.

(3) Schuchardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins*. Lipsca, 1866—68, vol. III, p. 50.

(4) Miklosich, *Slavische Elemente*, p. 6 : «Toate particularităţile comune limbilor vorbite în ţările balcanice (carĭ nu'şĭ găsesc explicaţiune în nicĭ una din limbile înconjurătoare) trebuiesc probabil să fie reduse la *elementul autohton*. Ele sprijină părerea, cum că acest element e esenţial identic cu *albanesa de astăzĭ*. Şi dacă *Albanesiĭ* sînt consideraţĭ cu drept cuvînt ca urmaşiĭ *vechilor Ilirĭ*, va trebui cu bună seamă a se da *Dacilor* şi *Geţilor* o origină comună cu *Iliriĭ*». Una din aceste particularităţĭ—*postpunerea articoluluĭ* — a fost deja relevată la 1829 de către Kopitar (Wiener Jahrbücher XLIV, 95). Tomaschek explică asemenea ca o *moştenire indigenă a limbiĭ ilirice* particularităţile sintactice comune popoarelor din peninsula Emuluĭ (Oest. Gimnas. Zeitschr. 1877, p. 449).

(5) Hasdeŭ, *Istoria critică*, p. 294 şi monografia : *O pagină din sintaxa româno-albanesă* (Cuvente II, 611 urm.), în care tractează despre reduplicarea şi triplicarea articoluluĭ definit. După Schuchardt limba albanesă ocupă, în raport cu cea română, o posiţiune identică ca basca către spaniola saŭ ca celtica către francesa (Cuvente, *Supplement*, p. XIX). Pe lângă înrudirile de baştină maĭ e un mic numĕr de cuvinte albano-române, carĭ se datoresc uneĭ importaţiunĭ posterioare şĭ chĭar recente, intro-

Analogiile româno-albanese, relevate de Miklosich şi repetate de Schuchardt, nu sînt toate exacte. Unele dintr'însele ĭes din sfera uneĭ atarĭ comparaţiunĭ, necunoscêndu-li-se un prototip sigur (1), ĭar altele neprovenind *deadreptul* de la una şi aceeaşĭ formă primitivă (2). D. dr. Gaster a făcut asemenea căteva observaţiunĭ escelente în această privinţă (3), dar nicĭ d-sa n'a accentuat cu rigurositate analogiile *esclusiv* particulare celor doă limbĭ, implicând în cercetarea sa cuvinte comune şi unora din limbile romanice (comp. *drept*, *orb*); saŭ limbeĭ copilăreştĭ a tuturor popoarelor (comp. *mamă*).

Ne vom încerca a da, în paginile de maĭ la vale, o serie de cele maĭ sigure analogiĭ semasiologice, ce se pot constata într'o cercetare comparativă a limbeĭ române şi albanese (4).

Bătaĭe, din forma latină vulgară *battalia*, în sens de «pedeapsă» în special «divină» adică «plagă, rană», bunăoară în următoarele doă pasaje din cel maĭ vechiŭ fragment biblic, circa 1560 (Hasdeŭ, Cuvente I, 9) în alăturare cu corespunzĕtoarele lor din Biblia Şerban-vodă de la 1688 :

Ex. XXXVI : Iară să nu veţi nici aşa îngădui mie, cu 7 ori mai tare voiu *bate* pre voi şi voiu frânge jos pre trufiă vostră şi pre măriă trufiei vostre.	Şi de nu'm veţĭ asculta nice pănă într'atăta şi voiu adaoge a vă *certa* pre voĭ cu rane de 7 orĭ pentru păcatele voastre. Şi voiu surpa semeţia mândrieĭ voastre.
Ibidem : Să veţi hi înblându înprotiva mea şi nu veţi asculte pre mine, de 7 ori voiu mai tare mulţi *bătăile* pre voi după păcatele vostre.	Şi după acĭasta de veţĭ mearge curmeziş şi nu veţĭ vrea să mă ascultaţĭ, voiu adaoge voao şapte rane după păcatele voastre.

In blesteme : *bată-te !* (D-zeŭ, Precista, sfinţiĭ, crucea etc.) vorba are ĭarăşĭ înţelesul de «a pedepsi».

---

ducêndu-se prin Arnăuţĭ, dintre carĭ câţĭva ajunseseră chĭar pre tronul ţărilor române (Vasile Lupul şi Ghica Vodă «fiind, de neamul lor, Arbanaşĭ»). Aceste cuvinte se rapoartă maĭ toate : a) la regnul animal (barză, broască, cĭoară, năpărcă, şopârlă, vĭezure); b) la regnul vegetal (brad, bunget, codru, copaciŭ, mazăre, mugur, sîmbure); c) la terminologia geografică (măgură, noĭan, părîŭ, sat); d) la rudenie (moş, mire). Dintre părţile corpuluĭ omenesc numaĭ «grumaz» (comp. metafora populară *omuşor* «luette», ce o vom cerceta maĭ la vale, întocmaĭ aşa esclusiv la Albanesĭ). In fine maĭ relevâm şi numele de *Andilandi*, pasere măĭastră din basmele muntene şi care nu'ĭ de căt alb. *ndelandi(şe)* «rîndunică». Vezĭ asupra'ĭ studiul meŭ *Ielele*, p. 31.

(1) Comp. rom. *buză*, macedo-rom. *budză*, alb. *buză*, sp. *buz* şi chĭar persieneşte *buz*, toate «labium»—cuvînt, probabil, de origină onomatopoetică.

(2) Cuvinte ca alb. *varvat* «animal necastrat de parte bărbătească» şi *kuvănd* «întrevorbire, adunare, mănăstire»— ambele provenind din formele neo-greceştĭ βαρβάτος şi κουβέντα—nu pot oferi puncte de comparaţiune cu rom. *bărbat* şi *cuvînt*, carĭ se trag de adreptul din latinele *barbatus* şi *conventum*.

(3) *Stratificarea elementuluĭ latin în limba română* în Tocilescu, *Revista*, An. I, p.7—32 şi 345—356. Observaţiunile semasiologice s'află la paginile 352—355.

(4) Vezĭ Miklosich, *Albanische Forschungen*. Vĭena, 1870—71 : Partea II *Die romanischen Elemente im Albanischen*.

In limba albanesă *bătaĭă* însemnează asemenea «spaĭmă, epilepsie» (comp. ital. *battigia* «epilepsie») (1).

Latinul *Calendarium* a dobîndit, cum am spus'o şi într'un capitol precedent, atât româneşte cât şi albaneşte, sub formele *Cărindar* şi *Kalenduer*, sensul restrîns de «Ianuarie».

Tot aşa vorba *draco*, sub formele *drac* şi *drekĭ*, posede, în ambele aceste limbĭ, sensul metaforic de «dĭavol».

Latinul *faux* «gâtlej, înghiţitoare» a produs româneşte *falcă* «maxilla» şi *falce* «măsură agrară», întocmaĭ precum albanesul *fălkinĭă* însemnează în acelaşĭ timp «falcă» şi «şchĭoapă».

Gula «înghiţitoare», printr'una din acele metafore populare, ce caracterisează limbile romanice, a luat locul clasiculuĭ «os» în limba română şi albanesă : *gură* (macedo-rom. *gură;* istriano-rom. *gură*) şi *golĭă* saŭ *goĭă.*

Granum a produs româneşte *grâŭ*, la plural *grâne* cu sensul de «cereale» adică de orĭce fel de grăunţe; tot aşa albanesul *grun, grur* însemnează «grâŭ» şi «cereale». Dar şi în limbile romanice se ĭa câteodată pluralul luĭ *granum* pentru *frumentum.*

Languor însemnează româneşte şi albaneşte «o boală îndelungată şi lipicĭoasă» : *lângoare* saŭ *lungoare* «typhus» şi *lĭăngăer* saŭ *lĭunĭără* «Seuche» (Hahn).

Magister vulg. *magester*, ital. *maestro,* a produs româneşte *măĭestru,* de unde derivă *măĭestrie*, care avea odinioară şi sensul de »cursă», bunăoară în Pravila luĭ Vasile Lupu, p. 5 : «Când va întinde nişte *măestriĭ* la vr'o vie saŭ la vr'un pomât»; saŭ în «Istoria ieroglifică» de Cantemir, p. 356 : «Corbul la dulâiĭ vânătorĭ porunci, că de vor videa, că într'alt chip inorogul în *măĭestriile* lor a cădea cu putinţă nu ĭaste...» Tot astfel albaneşte *maştri* însemnează «dolus», *mastrim* «artificio», *maştrim* «frode» (Miklosich).

Musculi a produs româneşte *muşchĭ*, care maĭ are şi sensul de «bucate gătite de plămânĭ» (Lex. Bud.); albaneşte *muşkări, muşkăni* însemnează de asemenea «muşchĭ» şi «plămânĭ».

Orare «a ruga» a devenit româneşte *urare* «gratulari» (2) şi *oraţie* «gratulatio» (3): tot aşa albaneşte : *uruem* «augurare», *uroĭă* «saluto, faccio buon augurio», *urim* «congratulazione», *urată* (=lat. *oratum*) «benedizione».

---

(1) Şi Românul consideră «epilepsia» ca o «pedeapsă divină», ca o «bătaĭe cerească», de unde etimologia populară moldovenească *pedepsie* în loc de *epilepsie.* Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. lit. XV, 450) : «Uniĭ dondăneaŭ ca nebuniĭ, până 'i apuca ameţeala, alţiĭ o duceaŭ numaĭ într'un muget, cetind până le perea vederea; la uniĭ le umblaŭ buzele, parcă eraŭ cuprinşĭ de *pedepsie*».

(2) La Moxa, p. 355 şi cu sensul de «a vesti, a da sfară»: «După aceaĭa zidi Romil cetate prea mare şi frumoasă.... şi cu glas de bucin *urâ :* să asculte toată lumea de cetatea, ce'i se puse numele Rim».

(3) Forma corectă este *oraţie.* In «Condica de obiceĭurĭ vechĭ şi noĭ» (Cronice III, 309) citim : «....Diaconul Curţiĭ începe a ceti *oraţiile* sărbătoriĭ»; Ibidem, p. 311 : «Intâĭ mitropolitul ridică un pahar de vin făcând *oraţiĭ* pentru slava luĭ Dumnezeŭ»; Ibidem, p. 313 : Dascălul cel mare elinesc.... pune pe ucenicul său cel rînduit de spune engomion

Palus «baltă», sub forma sa posterioară *padules* (paludes), a dobîndit accepţiunea de «silva», româneşte şi albaneşte : *pădurε* şi *pül*.

Socius «tovarăş», *socia* «tovarăşă» aŭ înlocuit româneşte pe «conjux» : *soţ*, *soţie* (1); tot aşa albaneşte *şokĭ*, fem. *şokĭe* «conjux.»

Din latinul *stupa* avem româneşte *stupă* «călţĭ», de unde verbul *a astupa* «a închide o gaură, a acoperi o spărtură» literal «a umplea saŭ acoperi cu *câlţĭ*»; albanesul *stupós* are asemenea sensul generalisat de «astupare». Dar tot aşa şi neo-greceşte στουπώνω.

Latinul *venenum* s'a transmis româneşte sub forma *venin*, care însemnează «venenum» şi «bilis», ca şi albanesul *văner*, *vărer* «venenum, bilis». Compară macedo-românul *nvernare* «tristitia» literal «înveninare» şi *nverinatu* «tristis» (Kavalliotis) cu alb. *vrerc* «λόπη» literal «venin», *işte vreret* «temps obscur, troublé» (Miklosich).

Ver a înlocuit româneşte pe «aestas» : *vară*; albanesa a întrunit ambele aceste sensurĭ : *vără* «vară, primăvară» (2).

Virtus a transmis româneseuluĭ *vîrtute* numaĭ semnificaţiunea sa materială (3) de «putere, tărie», macedo-rom. *vîrtute* «δύναμις» (de unde la dînşiĭ şi adjectivul *vîrtos* pentru *tare*) întocmaĭ ca şi albanesul *vărtit* «robur, vis».

Incheĭând această parte a lucrăriĭ, care îmbrăţişează nişte fenomene maĭ mult saŭ maĭ puţin fluctuante din vĭaţa limbeĭ, ne vom îndrepta acum privirile către acele modificărĭ inerente spirituluĭ omenesc, carĭ constituĭesc causele fundamentale ale transiţiuniĭ sensurilor: metafora, oarecum elementul vital al graĭuluĭ, precum şi fenomenele generale de lârgire, de restrîngere şi de scăderea cuvintelor, în cercul cărora se efectuează evoluţiunea lor istorică.

---

(1) In loc de *soţie* «conjux» s'află la Moxa forma masculină *soţ*, ca în următoarele. doă exemple : «Deci deaca veni în vrâstă de însurat, soru-sa Polhiriea grijiea să'i afle *soţ*» ; saŭ (p. 367) : «Inpărăţiĭa Teodosie înpreună cu *soţu*-său, înpărăteasa Evdocsia».

Pe de altă parte femininul *soţie* are, în vechile texturĭ, înţelesul masculin de «complice». Astfel în Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 88 : «Cela ce va da altuĭa arme.... pentru să meargă să ucigă pre altul.... acela se va pedepsi ca un ucigătorĭu şi ca un fur, pentru că se cheamă *soţie* cu dînşiĭ». Ibidem, p. 95 : «Maĭ mare ĭaste răpirea, când va fi cu *soţiĭ* multe».

(2) Pictet I, 99 compară, sub raportul semasiologic, pe litfanul *wásara* «vară» în raport cu sanscritul *vásanta* «primăvară», pe când «primăvara» o numesc Litfaniĭ *pawasaris* literal «înaintea vereĭ».

(3) Cic. Tusc. II, 18 : «Appellata est a viro *virtus* : viri autem propria maxime est fortitudo, cujus munera duo maxima sunt, mortis dolorisque contemptio».

IV. METAFORA.

§ 1.

Vîaţa metaforică a limbeĭ.

Abstracţiunea e caracterul distinctiv al proseĭ. Însuşirea principală a poesieĭ e din contră sensibilisarea impresiunilor. Toată măĭestria poetuluĭ stă tocmaĭ în această concretisare şi individualisare a ideilor abstracte şi generalĭ. Pe când vorba prosaică e seacă şi lipsită de vîaţă, expresiunea poetică deşteaptă în noĭ o sumă de amintirĭ, capabile a ne reproduce icoana vie ce'ĭ a dat naştere şi impresiunea, ce ea lasă prin aceasta asupră-ne,e fireşte mult maĭ energică. Să luăm, bunăoară, următoarele doă strofe din poesia «Groza» de Alexandri:

Galben ca făclia de *galbenă* ceară,
Ce aproape'ĭ ardea,
Pe o scândură *veche* aruncat afară,
De somnul cel vecĭnic Groz'acum zăcea,
Şi după el nime, nime nu plângea!

. . . .

. . . .

Un moşneag atuncea cu o barbă *lungă*
La Groza mergênd,
Scoase doĭ banĭ *netezĭ* din *vechea* sa pungă,
Lângă mort îĭ puse mâna'ĭ sărutând,
Maĭ făcu o cruce şi zise plângênd.......

Ceea ce revarsă un farmec deosebit asupra imaginilor, ce trec pe dinaintea noastră la citirea acesteĭ poesiĭ, sînt *epitetele*, carĭ întrupează şi însufleţesc plăzmuirile poetuluĭ. Iată ce spune Schoppenhauer în această privinţă:

«Pentru a pune în mişcare fantasia trebuĭe, ca noţiunile abstracte, carĭ sînt materialul imediat al poesieĭ ca şi al proseĭ aride, să fiă astfel coordinate, în cât sferele lor să se întretaĭe aşa, ca nicĭ una să nu poată subsista în generalitatea sa abstractă, ci în locu'ĭ să treacă dinaintea fantasieĭ un representant intuitiv, pe care cuvintele poetuluĭ îl vor modifica din ce în ce maĭ mult după scopul sĕŭ. Precum chimistul obţine substrate solide prin combinarea unor fluide cu totul limpezĭ şi străvĕzĕtoare, tot aşa ştie poetul să producă din generalitatea abstractă şi transparentă a noţiunilor, printr'o anumită împreunare, concretul, individualul, representarea intuitivă. Căcĭ numaĭ prin intuiţiune ajungem la cunoaşterea ideiĭ (platonice), care e scopul oricăriĭ arte. Măĭestria în poesie, ca şi în chimie, dă posibilitatea de a obţinea totdeauna tocmaĭ substratul propus. Pentru acest scop servesc multele epitete în poesie, prin carĭ se restrînge până la intuiţiune generalitatea oricăreĭ noţiunĭ» (1).

Ceea ce sînt epitetele pentru poesie, aceea este metafora pentru limba în genere, adică elementul eĭ de vîaţă şi de mişcare. Metafora este într'adevĕr poesia limbeĭ, o poesie adeseorĭ latentă, care rĕmâne neobservată şi necunoscută. In vĭaţa metaforică a graĭuluĭ nu pulsează, ce'ĭ drept, aceĭaşĭ vĭoĭcĭune de concepţiune, şi numaĭ arareorĭ putem surprinde imediatul proces al fantasieĭ. Păture succesive aŭ acoperit primele imaginĭ şi aŭ stins într'însele orĭce urmă de vĭaţă (1). Prin zilnică tocire cele maĭ frumoase, cele maĭ strălucite din aceste imaginĭ aŭ ajuns pentru noĭ simple sunete, carĭ nu ne maĭ spun nimic despre primitiva lor splendoare. Această usare continuă a elementelor imaginative prin deprinderea zilnică merge din ce în ce crescênd şi o reacţiune rĕmâne posibilă doară în domenul poesieĭ. Numaĭ poetuluĭ îĭ maĭ este dat a reîmprospăta din când în când aceste imaginĭ, carĭ s'aŭ înfăţişat odinioară popoarelor în copilăria şi în juneţea lor şi carĭ n'aŭ păstrat din frăgezimea lor primitivă de cât urmele uneĭ adîncĭ gărbovirĭ....

---

(1) Schoppenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung* (Lumea ca voinţă şi representare), vol. I, p. 286.

§ 2.

Definiţiunea şi însemnătatea metaforeĭ.

Aristotele dă asupra metaforeĭ o definiţiune prea întinsă (2), făcênd dintr'însa orĭce «schimbare a semnificaţiuniĭ proprie a cuvîntuluĭ» (ὀνόματος ἀλλοτρίου ἐπιφορά). Definiţiunea luĭ Quintilian «metaphora brevior est similitudo» (3) a rĕmas clasică până în zĭua de astăzĭ şi o regăsim, într'alţiĭ, la Iordache Golescu, care amplifică întru câtva cugetarea retoruluĭ latin, fără a o lămuri : «*Metafora,* adecă după asemănare, să zice când vrâm să arătâm un obraz saŭ altceva, asemănâm înţelegerea aceluĭ nume (cu care facem arătare) cu altă înţelegere. Cum când zicem : *Inţelepcĭunea este comoara faptelor bune* : la această vorbă înţelegerea numeluĭ *comoară* (ce se dă numaĭ la avere) o asemănâm cu dobîndirea faptelor bune, ca şi când am zice : dobîndirea faptelor bune este înţelepcĭunea» (4).

Asemănarea, condiţiunea neapărată a metaforeĭ, e totdeauna parţială : printre feluritele însuşirĭ, ce constituĭe caracterul distinctiv al unuĭ obĭect, e destul să se găsească una singură ca moment esenţial şi la alt obĭect. Câte de asemenea însuşirĭ va avea decĭ un obĭect, atâtea metafore se va putea forma despre dînsul.

Dar definiţiunea de maĭ sus consideră metafora esclusiv din punctul de vedere al retoriceĭ, care nu intră în cercetarea noastră. Din punctul de vedere linguistic metafora este, după cum a definit'o Max Müller, «faptul de a transporta un nume al obĭectuluĭ, care îĭ aparţine proprĭu, la alte obĭecte, carĭ participă într'un mod saŭ altul la proprietăţile celuĭ dîntâĭŭ» (5). Dorinţe

---

(1) Jean Paul : *Jede Sprache ist in Rücksicht geistiger Beziehungen ein Wörterbuch erblasster Metaphern :* «Fiecare limbă este, din punctul de vedere intelectual, un dicţionar de metafore ofilite».

(2) Aristotelis, *Poetica,* cap. XXI.

(3) Quintiliani, *Institutiones orat.,* lib. VIII, cap. VI.

(4) Iordache Golescu, *Băgărĭ de seamă asupra canoanelor gramaticeştĭ*, Bucureştĭ, 1840

arzĕtoare, cuvinte *înfocate*, rugăcĭunĭ *fĭerbinţĭ* sînt expresiunĭ metaforice. Vrênd a denumi principiul vĭeţiĭ din interiorul omuluĭ saŭ animaluluĭ, alegem un semn exterior al acestuĭ principiu vital — *suflarea* gureĭ — şi avem vorba *suflet*.

Max Müller distinge doă felurĭ de metafore : *radicală* şi *poetică*. Metafora radicală «când o rădăcină, care însemnează «a străluci» e întrebuinţată pentru a forma nume, nu numaĭ al foculuĭ saŭ soareluĭ, ci şi al primăvereĭ, al lumineĭ matinalĭ, al strălucitoareĭ luminĭ a cugetăriĭ saŭ al aceleĭ bucuriĭ sufleteştĭ, care izbucneşte în imnele de laudă. Limbile vechĭ sînt pline de asemenea metafore şi sub microscopul etimologieĭ maĭ fiecare vorbă lasă a se întrevedea urmele primeĭ sale concepţiunĭ metaforice»(1).

Maĭ scurt s'ar putea zice : când o idee se transmite de la forma sa primitivă saŭ radicală asupra unuĭ noŭ obĭect. Dacă luâm, de pildă, verbul românesc *născocire* «a afla, a închipui un lucru» şi'l comparâm cu paleo-slavicul *naskočiti* «insilire» (*skočiti* «salire») vedem, că însemnează propriŭ-zis «*a sări în* (cap) ceva neaşteptat», precum pentru francesul *saillie* «vorbă isteaţă spusă pe neaşteptate» literal «săritură» (*saillir* «a sări») avem româneşte cuvintele *trăsnae* saŭ *plesnae*, ambele pentru a desemna o cugetare ivită deodată în spiritul nostru (2). Animalul caracteristic prin neaşteptatele şi repezile sale săriturĭ — *capra* (3) — a fost luat în diferite limbĭ cu o expresiune metaforică pentru «trecĕtoarele fantasiĭ», ce abat cuĭva, pentru acele mişcărĭ ĭuţĭ şi nesocotite ale spirituluĭ atât de asemuitoare săriturilor uneĭ capre. Astfel franţuzeşte *caprice*, italĭeneşte *capriccio* «toane» etc. (comp. ital. *ticchio* «toane» din germ. *ziccki* «căprioară»). Dar chĭar româneşte avem vorba *pîrţag* «furiă, măniă cu toane» din *pîrţ* «ţap», care se întrebuinţează maĭ totdeauna în unire cu *arţag*, ca în următoarele doă exemple din «Povestea Vorbeĭ» de Anton Pann, p. 108, 112 :

---

(1) *Ibidem*, p. 73.

(2) Sinonimul modern al luĭ *născocesc* adecă *scornesc* —ambele cu o nuanţă pesimistă— este primitiv o expresiune a graĭuluĭ vănătoresc şi însemnează literal «a chema cu *cornul*» câĭniĭ la vânat, ca într'o colindă (Teodorescu, Poesiĭ pop. rom., p. 69) :

> La vănat că mi-am ieşit,
> Cĭutalina mi-am *scornit*,
> Cĭutalina mi-am gonit.....

decĭ a pune în mişcare, a turbura (comp. *sbucĭum* literal «a cânta cu buciumul») aplicându-se, şi în vechile texturĭ, la vînt saŭ vijelie, de pildă în următorul pasaj din «Sicriul de aur» din 1673 (Cipariu, Crestom., p. 120) : «Şi să *scorni* de cătră pustie vihor de vînt mare şi scutură tuspatru unghĭurile casiĭ»; saŭ în sens figurat la Cantemir, în «Istoria ieroglifică», p. 28 : «Cu căt veastea otărâtă maĭ de năprasnă vine, cu atăta maĭ mare tulburare şi grijă *scorneaşte*». Sensul modern al luĭ *scornire* «plăzmuire, născocire mincinoasă» (comp. expresiunea «mincĭună cu *coarne*») îşĭ găseşte o analogiă în francesul *tromper*« a înşela», la început «a cânta cu trompa saŭ trîmbiţa». Vezĭ interesantul studiu «*scornesc* şi *stîrnesc*» publicat de d. Hasdeŭ în *Columna* pe 1883, p. 48—63.

(3) Buffon o descrie în modul următor : «L'inconstance de son naturel se marque par l'irrégularité de ses actions, elle marche, elle s'arrête, elle court, elle bondit, elle saute, s'approche, s'éloigne, se montre, se cache ou fuit, comme par caprice, et sans autre cause déterminante que celle de la vivacité bizarre de son sentiment intérieur, et toute la souplesse de ses organes, tout le nerf du corps suffisent à peine à la pétulance et à la rapidité de ses mouvements, qui lui sont naturels».

«Arţagul îşĭ găseşte *pîrţagul*». — «Şi el, cum se leagă să'ĭ rabde arţagul, şi ea să se lege să'ĭ rabde *pîrţagul*»(1).

Cu totul diferită e *metafora poetică*, «prin care un verb saŭ un nume deja creat şi aderent la vr'o noţiune saŭ la vr'un obĭect determinat e transportat într'un mod poetic asupra uneĭ alte noţiunĭ saŭ asupra unuĭ alt obĭect. De pildă când razele soareluĭ sînt numite mâĭnile saŭ degetele soareluĭ, numele, care însemnează mâĭnĭ şi degete, exista deja şi e aplicat, printr'o figură poetică, la razele, carĭ ĭes din acest corp luminos».

Cu alte cuvinte : când representarea ideiĭ anterioare rĕmâne şi când se face o contopire analogică saŭ o identificare. Astfel româneşte : uşa are o *broască*, trăsura o *capră*, puşca un *cocoş*, usturoĭul un *căţel*, stativele doă *ţepe* (comp. *cobila* plugului), etc. toate împrumutate regnuluĭ animal şi aplicate la obĭecte neînsufleţite. Iată încă câteva metafore poetice luate de la părţile corpuluĭ omenesc : româneşte plaĭul are un *picĭor*, moneda o *buză*, carul o *inimă*, pămîntul o *sprînceană*, zĭua o *geană*, (geana zileĭ =aurora); asemenea un *ochiŭ* de lanţ (=ineluş), de sticlă (=geam) saŭ de funie (=laţ); clopotul are o *limbă* şi cosciugul o *pleoapă* (=capac). Pe de altă parte *còpil* (=copil «enfant») e «ţiţîna uşeĭ», *babă* (=babă «vieille femme») e «grindă, tălpoaĭe», *pop* (=popă «prêtre») e «stîlp, proptea», etc. (2).

---

(1) Pentru aceeaşĭ noţiune de «toane» limba românească maĭ posede încă doă expresiunĭ *gărgăunĭ* şi *greeruşĭ*, împrumutate de la numele a doă insecte cu o cântare sbârnăitoare, cel din urmă — greerele — caracteristic asemenea pentru săriturile sale. Francesul le zice «şoarecĭ» *(avoir des rats)*, ĭar Italĭanul «broaşte» *(aver delle rane)*, dar şi «greerĭ» *(il grillo mi salta)*. — Numele latin al greeruluĭ *cicada* a păstrat româneşte, sub forma *cicală*, numaĭ semnificaţiunea figurată de «flecar, tărăe-brîŭ». Faptul că Macedo-Românii aŭ *chincală* cu înţelesul de «greere», dovedeşte că şi în dialectul daco-român vorba va fi avut la început acest sens proprĭu, şi maĭ tîrzĭu numaĭ trecu la cel figurat, tocmaĭ ca în limba italĭană şi spanĭolă (comp. şi franţuzeşte «babillard en *cigale*» Littré).

(2) Tot astfel numesc Româniĭ din Moldova, Ardeal şi Bucovina *pupăză* un fel de prăjitură din aluat de grîŭ, din causa asemănăriĭ sale cu cuĭbul acesteĭ pasĕrĭ, întocmaĭ precum engl. *pie* şi fr. *pie* «coţofană» însemnează totdeodată «plăcintă cu carne». Cu *pupăze* se împodobesc pomiĭ daţĭ de sufletul morţilor şi la parastas se daŭ de pomană, pe când *colacul* se împarte la praznic saŭ comândare.

Intr'o poesie populară din Bucovina (Marian I, 162) :

> Fă doĭ colacĭ
> Din patru sacĭ
> Şi o *pupăză*
> Dintr'o mĭerţă
> Ş'un covrig
> Dintr'un mertic....

De aci şi locuţiunea proverbială : *colac peste pupăză*, când cineva sufere o îndoită pagubă.

Această divisiune a luĭ Max Müler nu'ĭ tocmaĭ clară. Maĭ cu seamă numirea de «poetică», dată categorieĭ a doua în oposițiune, nu cu una prosaică, ci cu una radicală, e rĕŭ aleasă. Pentru scopul nostru în special sînt de deosebită importanță numaĭ acele metafore saŭ expresiunĭ metaforice, carĭ sînt resultatul instinctiv al inspirațiuniĭ populare, carĭ se datoresc adecă spontaneităţiĭ spirituluĭ popular, ĭar nu reflexiuniĭ şi geniuluĭ poeților. Metaforele limbeĭ poetice formează o lume ideală a parte cu totul diferită de metaforele, ce izvoresc din fantasia vecĭnic vie a poporuluĭ.

Metaforele «ca revelațiunile spirituluĭ omenesc, ca oglindă credincĭoasă a lumiĭ externe şi interne a omuluĭ, ca monumente de atâtea fapte ale istorieĭ sale» (1) merită să atragă o serioasă atențiune din partea acelora carĭ urmăresc în desvoltarea limbeĭ mersul progresiv al spirituluĭ omenesc. In metaforele şi în expresiunile metaforice stă originalitatea şi geniul limbeĭ şi într'însele se oglindesc particularitățile spirituluĭ național.

«Transportul saŭ metafora a fost procederea cea mare a formăriĭ limbeĭ. O analogie a tărît o alta şi aşa sensul cuvintelor a colindat în aparență în chipul cel maĭ caprițios; adeseorĭ chĭar semnificațiunea primitivă a dispărut şi n'a lăsat să subsiste de cât accepțiunile derivate. De aci, în sînul uneĭ aceleiaşĭ familiĭ de limbĭ, acea diversitate extraordinară, care face, ca idiome învederat ĭeşite din aceeaşĭ tulpină... să nu se recunoască de loc la distanță şi ca ştiința cea maĭ atentivă să le poată singură regăsi fraternitatea. Fiecare popor s'a alipit, în crearea metaforelor sale, de raporturĭ diverse după caracterul sĕŭ individual şi după natura, ce'l înconjura» (2).

Mărgăritare poetice zac adeseorĭ ascunse în aceste metafore. Admirabile sînt, în această privință, numirile romanice pentru «talazurile» măriĭ: Italĭanul le caracterisă prin plastica expresiune de «caĭ» *(cavalli, cavalloni)* asemuind furtunoasele valurĭ cu caiĭ ceĭ aprigĭ, pe când Spanĭolul dă micilor unde spumoase poetica numire de «porumbițe» *(palomas, palomillas)*. Francesul le numeşte *moutons* «berbecĭ», Italĭanul *pecorelle* «mĭeĭ», marea privindu-se ca o câmpie înverzită (3).

Animalul *Mustela*, căruĭa închipuirea populară îĭ atribuĭe taĭnice puterĭ, poartă în diferite limbĭ un nume desmĭerdător : rom. *nevăstuĭcă* literal «petite femme», paleo-slavicul *nevêstŭka* «nova nupta, mustela»; fr. *belette* «frumuşica», portug. *dominja*, ital. *donnola* «domnița», span. *comadreja* «cumătriță», neo-gr. νυμφίτζα din νύμφη «logodnică, noră», germ. *Jüngferchen* «coconiță», în Bavaria *Schönthierlein* «frumuşelul animal» şi în alte localități *Mühmlein* «mătuşica», danes *kjönne* «frumoasa», ungur. *memjét* «noră, nevăstuĭcă» şi basc. *andereigerra* «nevăstuĭcă» din *andrea* «femee, fecĭoară».

Dulcea cântăreață a nopțiĭ
care spune cu uĭmire
Taĭnele inimeĭ sale, visul eĭ de fericire.......

---

(1) Brinkmann, *Metaphern*, p. 4.

(2) Renan, *De l'origine du langage*. Paris, 1858, p. 123.

(3) Brinkmann, *Metaphern*, p. 9, 40, 298, 573.—Şi Românul numeşte *oițe*, sp. *ovejitas*, nouraşiĭ aducătorĭ de ploae

a primit românește frumoasa numire de *privighetoare*, pasere, care, după legendă, «priveghează maĭ toată noaptea» (1) și umple aerul cu duĭoasele'ĭ accente, așa că

Lumea întreagă stă pătrunsă de al eĭ cântec fără nume.....

Unele dintr'aceste numirĭ metaforice, date animalelor, se întemeĭază pe legende străvechĭ, care datează probabil din epoca cea maĭ depărtată, ceea ce explică existența lor la popoare diferite. Pasĕrea «Troglodytes parvulus» se numește, bunăoară în Transilvania, *Impăratul pasĕrilor* saŭ *Piț împărătuș*, ĭar în Bucovina *împărătuș, împărățel*(2). Aceeașĭ pasĕre se numește de Grecĭ βασιλίσκος «crăișor», de Latinĭ *regulus* «regișor», de Francesĭ *roitelet* dimin. din *roi* «rege» și de Germanĭ *Zaunkönig* «regele gardurilor».

Flora românească este maĭ cu seamă bogată în asemenea poetice numirĭ. Una și aceeașĭ floare *Convallaria majalis* a fost împodobită, în diferitele regiunĭ româneștĭ ale Dacieĭ, cu nestemate poetice ca: *sufletele* «petites âmes» în Transilvania, *lăcrămioare* «petites larmes» în Moldova, *mărgăritarĭ* saŭ *mărgăritărele* «petites perles» în Muntenia și *cerceluşĭ* «petites boucles d'oreille» în Dobrogea (3).

Nu maĭ puțin admirabile sînt numirile de *brânduşă*, sinonim cu *mângâĭoasă*, și *primăveruțe, luminărica Domnuluĭ, luminița nopțiĭ* și intreaga acea lume feerică de florĭ, ce poetul face să treacă pe dinaintea noastră în «Concertul în luncă»:

Iată vin, pe rînd, păreche și pătrund cole 'n poĭană
Bujorelul vĭoiŭ, rumen, cu nălțuța *odoleană*,
Frățiorĭ și *romănițe*, care se ațin la drumurĭ,
Clopoțeĭ și *măzărele*, îmbătate de parfumurĭ.

Iată frageda *sulcină*, *stelișoare*, blânde *nalbe*,
Urmărind pe *busuĭocul*, ĭubitor de sînurĭ albe,
Dedițeĭ și *garofițe*, părguite în foc de soare,
Toporașĭ, ce se închină gingașelor *lăcrămioare*.

Vine *cimbrul* de la câmpurĭ cu *fetica* de la vie,
Nufărul din baltă vine întristat fără soție.
Și cât el apare galben, oacheșele *vĭorele*
Se retrag de el departe rîzênd vesel între ele.

In poĭană maĭ vin încă elegante floricele,
Unele 'n *condurii-Doamneĭ* și 'n *rochițĭ-de-rîndunele*,
Altele purtând în frunte, înșirate pe o rază,
Picăturĭ de rouă dulce, care în umbră scânteĭază (4).

Foarte semnificative sînt, în această privință, puținele numirĭ de plante, ce ne aŭ venit din Orient : *enibahar* «mireazmă nouă», *indrişaim* «esenţă regală», *sefterea* «suc regal», *zarnacadea* «potir de aur» (1).

---

(1) A se vedea legendele privighetoareĭ la Marian, *Ornitologia pop. rom.* I, 239—251.

(2) Marian, *op. cit.* I, 304. A se vedea la pag. 306—318 o legendă cu variante privitoare la această pasĕre.

(3) Brândză, *Limba botanică a țăranuluĭ român* în *Columna* pe 1882, p. 392.

(4) Alexandri, *Poesiĭ*, vol. III, p. 54.

Pepelea, spiritul satiric al poporuluĭ, este şi el uneorĭ întipărit în aceste metafore. Nu e oare comic, că animalul *vĭezure*, alb. *vĭédhulă* din *vĭedh* «a fura» se numeşte «hoţoman», adică animalul ce fură grânele? Francesul îl porecleşte «grăuncĭor» : *blaireau*, vechiŭ-fr. *bléreau* diminutiv de la *blé* «grâŭ», ĭar Englesul «negustorul de grâne» (*badger*). Dropioĭul poartă, în unele localităţĭ (2), numele de *mitropolit*. Paserea «Muscicapa» adică «prinzĕtoare de muşte» se numeşte în Banat *gelatul*, propriŭ «calâŭ». Paserea «mulge-capră» se numeşte în Moldova *păpăludă* adică «paparudă», «codobatură» se cheamă în Bucovina *pasere ţigănească* saŭ *jumătate de pasere*, «sticletele» *domnişor*, în Banat *turculeţ*, cĭoara «Corvus monedula» se numeşte în Muntenia *papagal ţigănesc*.......... (3)

Un văl de jale acopere alte orĭ aceste metafore. O lume de suferinţe conţin într'însele cuvinte ca *muncă*, *agonisesc*, etc. şi, la cercetarea lor, pare că auzim rĕsunând la urechile noastre sentenţa biblică : «Blestemat fiă pămîntul pentru tine, cu durerĭ veĭ mânca dintr'însul în toate zilele vieţiĭ tale : spinĭ şi pălămidă îţĭ vor creşte ţie... întru sudoarea feţeĭ tale veĭ mânca pâine, până ce te veĭ întoarce în pămînt, din care eştĭ luat; că ţărână eştĭ, şi în ţărână te veĭ întoarce».

De aceea există, în cele maĭ multe limbĭ, o conexiune intimă între cuvintele, carĭ însemnează «chin, durere» şi între cele cu sensul de «muncă, lucru», care consumă puterile omuluĭ. Astfel: latineşte *labor* «lucru, suferinţă», greceşte *πόνος* «muncă, durere»; vechĭul-nordic *verk* «labor» şi *verkr* «dolor»; anglo-saxon *veorc* «muncă, osteneală, sarcină, durere»; vechiŭ-germ. *susla*, vechiŭ-nordic *sysla* «treabă, lucru» ; anglo-saxon *susl* «labor, afflictio, tormentum, supplicium»; germ. *Arbeit* «muncă», din vechiŭ-germ. *arabeit* «trudă, nevoinţă»; francesul *travailler* «a lucra» e înrudit cu *entraver* «a împĭedica», de unde englezeşte *travel* «a călători», călătoria fiind totdeauna întovărăşită de trude şi de nevoĭ.

Trecem acum la cercetarea cuvintelor româneştĭ, carĭ presentă aceeaşĭ corelaţiune logică.

Muncă însemna odinioară aproape esclusiv «caznă, chin», derivând (4) din paleo-slavicul *ma*^{n}*ka* «cruciatus, tormentum, supplicium, punitio, dolor, poena, tyrannis» (ung. *munka* «labor, opus»).

1. In sens profan : «tortură».

Codicele Voroneţian c. 1550, p. 150 : «Iară se greşind *muîncă* răbdaţi, care e lauda ?=Pentru că ce laudă ĭaste de veţĭ răbda bătae greşiţĭ fiind ?» (Biblia din 1688).

---

(1) Şaineanu, *Elemente turceştĭ*, p. 42, 58, 88, 114.

(2) Odobescu, *Pseudokyn.*, p.7.

(3) Marian, *Ornitologia* I, 428, 328, 592; II, 25.

(4)Miklosich, *Lex. psl.*, p. 395.

Pravila de la Govora din 1640, p. 34 : «Ore ce muĭare se va vedi de ore carii, că pre bărbatul ei l'aŭ pĭerdut cu otravă saŭ cu alt oarece, aceaĭa să se cearce, oare ĭaste adevăr, deaciĭa să se dee *muncĭ* şi jăhuită să fiă avuţiĭa eĭ...»

Pravila luĭ Vasile Lupu din 1646, p. 48 : «Ore cine va ascunde şi va tăcea uciderea şi moartea tătână-săŭ.... dirept aceĭa să'ĭ se dea strînsoare să spue, ĭar de nu să'ĭ se dea *muncă* tare».

Cronica luĭ Constantin Căpitanul (Mag. Ist. I, 213) : «Decĭ Ion Vodă rămâind în scaun, zic că marĭ şi multe răotăţĭ aŭ făcut, vărsărĭ de sânge, jafurĭ de faţă pe ţară şi de bisearicĭ şi den zi în zi să muncea şi se nevoĭa de găsea *muncĭ* noao de muncea pre supuşiĭ luĭ pentru avuţie».

2. In sens religios : «chinurile ĭaduluĭ, martiriu».

Evangeliarul luĭ Coresi c. 1575 (Cipariu, p. 8) : «Şi vor mearge aceĭa în *munca* veacilor, ĭar derepţii în vĭaţa de veac».

Nicolaĭ Costin, Cronice I, 73 : «Acest împărat (Adrian) multe *muncĭ* aŭ făcut creştinilor : pe Eustatie Plachida, sfântul şi dreptul, ce se numea al doile Iov, vestit hatman al luĭ Traĭan, împreună cu femeĭa sa şi cu copiĭ seĭ, i-aŭ pus pe boŭ de aramă aprins de foc ; lăsâm a pomeni creştiniĭ câţĭ aŭ luat *muncă* pe vremea luĭ Adrian».

Beldiman, în «Jalnica Tragodie» (Cronice III, 351) :

. . . . . pe toţĭ eteriştiĭ grecĭ
I făceaŭ părtaş gheeniĭ şi *munceĭ* celeĭ de vecĭ.
Blăstămaŭ pe toţĭ aceĭa ce nu se vor rădica
Să'ĭ gonească, să'ĭ ucidă şi în picĭoare a'ĭ călca.

Limba modernă a păstrat maĭ ales sensul religios de «chinurĭ pentru pedeapsa păcătoşilor» în locuţiunea : *muncile ĭaduluĭ*. Semnificaţiunea însă cea maĭ generală a vorbeĭ *muncă* e aceea de «labor», o semnificaţiune, ce o întîlnim deja în cele dintâĭ texturĭ, bunăoară în cel maĭ vechiŭ fragment biblic c. 1560, Exod.XXVI (Hasdeŭ, Cuvente I, 9) : «Şi *muînca* vostră va peri, că pămîntul vostru nu'şi va da hasna şi leamnele pre căinpul vostru nu vor fi roditore».

«Românul, zice d. Slavicĭ, are pentru «labor» cuvintele : *lucru*, *muncă*, *robotă* şi *clacă* : *Lucrul* e plăcut, *munca* truditoare, *robota* silită şi *claca* e fără plată» (1).

Agonisesc exprimă ceea ce ştiinţa positivă a secoluluĭ a numit «lupta pentru existenţă», o adevĕrată luptă de întrecere, în care izbuteşte totdeauna cel maĭ fericit înzestrat din fire. A'şĭ *agonisi* traĭul de toate zilele e decĭ a *lupta* pentru existenţă. Prin opintirĭ şi anevoinţe de tot felul omul ajunge a căştiga, a'şĭ face stare. Macedo-românul *agonisire* conservă încă semnificaţiunea etimologică de «luptă», ĭar forma secundară *avhon̆isire* are pe aceea de «grăbire» : ambele derivând din aoristul verbuluĭ ἀγωνίζω «lupt» (2).

---

(1) Slavicĭ, *Die Rumänen*, p. 154.

(2) «Sub raportul logic, românul *agonisesc* e un produs al cugetăriĭ proprie româneştĭ, căcĭ vorba greacă însemnează «luptă» nicĭ-odată «căştig». . . . Din latinul *lu-*

Cantemir, în «Divanul lumiĭ» (Hasdeŭ, Arhiva II, 103) : «Ce ĭarăşĭ a luĭ poruncă sfântă ascultând voiŭ muncĭ şi în sudorĭ voiŭ *agonisi* hrana mea.»

Jipescu, Opincar, p. 109 : «*Agonisealâ* căştigată din muncă şi din păstrare te face mare».

Căştig «lucrari», din latinul *castigo* «pedepsesc» adică «sufĕr», cum însemnează vorba şi în dialectul istriano-român. In vechile tipăriturĭ vorba însemna încă «a purta grijă, a îngriji», bunăoară în următorul pasaj din Omiliarul luĭ Coresi (Cipariu, p. 17) : «Şi de vesminte ce vă *căştigaţi* .. Nu vă *căştigareţi* amu grăind : ce vrem mânca saŭ ce vrem bea saŭ în ce ne von îmbrăca». Acest din urmă sens îl are *căştig* şi în dialectul macedo român.

Transiţiunea metaforică a latinuluĭ *castigo* la românul *căştigare* e analoagă cu cea de la cuvintele *muncă* şi *agonisesc* : munca şi resultatul eĭ sînt de o potrivă considerate ca o *caznă*, ca o *luptă*, ca o *pedeapsă*, saŭ, cum zice Cantemir în «Istoria ieroglifică», p. 43 : «... spre agonisirea şi *căştigarea* cinsteĭ sudorile trupuluĭ destule sînt; ĭară spre paza nebetejiriĭ eĭ, lacrimĭ de sânge trebuĭesc».

Tot aşa gr. κάματος «labor, quaestus» (de unde *camătă* adică «căştig»), fr. *peine* «pedeapsă, suferinţă ; lucru, muncă, plata munciĭ» şi germ. *Gewinn* «căştig» în raport cu vechĭul-german *gewin* «labor» (1).

Cât de multiplă poate fi varietatea uneĭ expresiunĭ metaforice, o putem constata la adjectivul poetic *dalb*, primitiv identic cu *alb*, şi care nu'ĭ nicĭ de cum, cum pretinde d. Macedonschi

..... rose *dalbe*,
O vorbă, ce a fost născocită ca o rimă pentru albe.....

ci este o formaţiune organică românească c'un *d* protetic ca în *daleĭ* pentru *aleĭ*, *daolică* pentru *aolică*, *dodoraş* pentru *odoraş*, etc.

Iată un şir de exemple poetice, în carĭ se poate urmări feluritele nuanţe de sens ale vorbeĭ *dalb* «alb, candid, frumos, gingaş, delicat, graţios, mîndru, strălucit, încântător.. ..»

Balada «Cucul şi Turturica» (Alexandri, Poesiĭ pop. 7) :

Dulce turturică,
Dalbă păsărică,
Haĭ să ne ĭubim.....

---

crum «căştig», Românul a făcut *lucru* «muncesc»; din grecul αγωνίζωμαι «muncesc», el a făcut *agonisesc* «căştig». Nicĭ o muncă temelnică fără căştig; nicĭ un căştig temelnic fără luptă» Hasdeŭ, *Etym. Magnum Rom.*, p. 524.

(1) O consideraţiune de altă natură a presidat la formaţiunea cuvîntuluĭ *lucru* «labor opus» din latinul *lucrum* «căştig, folos» : s'a luat drept noţiune fundamentală izvorul căştiguluĭ adică «munca», întocmaĭ precum litfanul *lobá* «lucru zilnic» însemnează propriu «căştig» (sanscr. *lâbha* «folos»). Sanscritul *apnas* «posesiune, căştig, folos, lucru, muncă» întruneşte ambele aceste sensurĭ. Româneşte *lucru* s'a aplicat şi la productul lucrăriĭ «res», precum şi latineşte *res* însemnează în acelaşĭ timp «avere şi lucru».

Balada «Erculean» (Ibidem, p. 15):

Lumeĭ s'arată
O *dalbă* de fată albă.....

Balada «Soarele și luna» (Ibidem, p. 26):

Haĭdeţĭ să ne logodim,
Că amîndoĭ ne potrivim
Şi la plete şi la feţe
Şi la *dalbe* frumuseţe.....

Balada «Doncilă» (Ibidem, p. 113):

Apoĭ dă-mĭ haĭne *dalbe*,
Cusute cu florĭ albe.....

Balada «Holera» (Ibidem, p. 38):

Lasă-mi-te de beţie
Şi de *dalba* veselie. ...

Balada «Codreanu» (Ibidem, p. 91):

El în sîn măna'şĭ băga,
Dalb de paloş că scotea.....

Alexandri, «Doĭne» (Poesiĭ I, 95):

Şi spre eĭ înainta o teleagă sprinteoară,
Aurită, *dălbioară*
Ca un cuĭb de zînişoară.....

Acelaşĭ, «Mărgăritărele» (Ibidem II, 177):

Şi o *dalbă* de poveste,
Cum n'a fost şi nu maĭ este.....

Acelaşĭ, «Dumbrava Roşiă» (Ibidem III, 87):

Decĭ îĭ plăcea să înfrunte, cu *dalba'ĭ* vitejie,
Pe ceĭ carĭ prin lume purtaŭ biciŭ de urgie.....

Bolintineanu, în «Cea din urmă noapte a luĭ Mihaĭ Viteazul» (Poesiĭ I, 3):

Dar pe un vîrf de munte stă Mihaĭ la masă
Şi pe *dalba'ĭ* mână fruntea luĭ se lasă.....

In «Ştefan la moarte» (I, 92):

E maĭ demn, maĭ nobil, oamenĭ şi pămînt
Faţa lor să'şĭ schimbe sub un *dalb* mormînt.....

In «Naide» (I, 346):

Păru 'n valurĭ rîzĕtoare
Rîurea pe sînu'ĭ alb,
Cum se varsă pe ninsoare
Focul soareluĭ cel *dalb*.

In «Fluturele» (I, 467):

Vino p'al meŭ piept,
Dar fiĭ înţelept,

Şi'mĭ spune mie
Dalbă istorie,
Ce nimenĭ nu ştie!

In «Păstoriţa şi meaoa» (II, 6) :

Primăvara viitoare,
Când la Pind te'ĭ înturna
Şi amintind oiţa ta,
Să verşĭ *dalbe* lăcrămioare.....

In «Edessa» (II, 134) :

Omul trece ĭute cu faptele luĭ *dalbe*,
Ce pĭerd pe calea vĭeţiĭ nestătătorul pas....:

In «La Piramide» (II, 467) :

Colo se arată valea *dalbă* verde,
Unde Nilul vesel, şerpuind, se pĭerde
Printre sicomorĭ;
Cairul înalţă albele'ĭ palate,
Vesele moschee, graţios săpate
In marmură cu florĭ.

Nu maĭ puţin variate sînt sensurile metaforice ale cuvîntuluĭ *îngănare*, a căruĭ însemnare primitivă «a'şĭ bate joc, a rîde de cineva» (comp. alb. *inghenĭem* «decipere», *gănĭeĭ* «fallo» din it. *ingannare*, medio-lat. *gannat*, χλεβάζει) ne întîmpină în Psaltirea diaconuluĭ Coresi, Ps. LXXIX : «Pusu-ne-ai în ocărire vecinilor noştri şi dracii noştri *îngănară*-ne=Exponis nos contentioni vicinis nostris et inimici nostri *subsannant* nos (ne ĭaŭ în rîs, îşĭ rîd de noĭ)».

1. Sensul cel maĭ obicĭnuit «a imita în batjocură, a se preface, a găngăvi» (comp. istriano-rom. *gănesc* «causer»).

Ispirescu, Legende, p. 223 : «Spune'mĭ, zmeule spurcat, unde aĭ ascuns tu soarele şi luna, căcĭ azĭ nu maĭ aĭ scăpare din măna mea. Se codea zmeul, *îngăna* verzĭ şi uscate.....»

In balada «Constantin Brancovan» (Alexandri, p. 211) :

Sultanul se minuna
Şi cu milă se'*ngâna*.....

2. Accepţiunea metaforică «a mângăĭa, a încânta, a desmĭerda.... »

In balada «Fata cadiuluĭ» (Alexandri, p. 150) :

Grădină cu florĭ plină,
Unde staŭ cadănele,
De se'*ngân* cu florile.....

In «Doĭne» de Alexandri (Poesiĭ I, 44, 79, 93) :

Cele umbre bălăĭoare
Cu guriţe zîmbitoare
Pluteaŭ lin, se legănaŭ
Şi pe fete le'*ngănaŭ*.....

Icĭ, în lunca înverzită,
Este-o iarbă înflorită,
Ce se'*ngână* c'un izvor.

Mărioara le (florile) asculta,
Şi pe rînd le săruta,
Şi cu ele se'*ngâna*.....

In «Lăcrimioare» (Ibidem, p. 125):

Veniţĭ nălucirĭ scumpe, dorinţĭ, visurĭ măreţe,
Veniţĭ de'*ngânaţĭ* vesel a mele tinereţe.....

In «Mărgăritărele» (Ibidem II, 45):

Fie talazurĭ în astă lume!
El (suveniru'ţĭ) pe deasupra sboară voĭos
Şi se'*ngână* cu al tĕŭ nume
Ca floarea mică cu al eĭ miros.

3. A se îmbina (de lumină şi de întuneric), a se confunda (de culorĭ), în cât să nu se poată deosebi: *ingânatul dimineţiĭ* «crepuscul», *îngânatul luminei cu întunericul*, când *se îngână* zĭua cu noaptea, la revărsatul zorilor, la rĕsărirea luceafărului.

In poesia «Baba Cloanţa» de Alexandri (I, 13):

Eară'n urmă liniştită
Dulce unda'şĭ alina,
Şi'n taĭnă legăna
Faţa luneĭ înălbită,
Ce cu zĭua se'*ngâna*.....

Bolintineanu în «Muma luĭ Ştefan cel Mare» (I, 7):

Rosele şi crinii pe faţa'ĭ se'*ngân*.....(1)

In «Baĭa» de acelaşĭ (I, 85):

Peste tot rĕsună cântece de dor
Cu suspine triste '*ngânate* uşor.

Forma secundară *îngâĭmare*, pentru *îngâĭnare*, se ĭa maĭ cu seamă în al doĭlea sens: «a se încurca în vorbă, a zăbovi, a petrece».

Alexandri, Poesiĭ populare, p. 55:

Costea mult nu se *îngâĭma*,
El dulâiĭ toţĭ chema.....

Stamati, Musa românească, p. 183:

Dar îndelung nu se sufĕr *îngâĭmărĭ* aşa de line.....

---

(1) A se apropia de acest din urmă sens forma populară *înghina*, pentru *îmbina* ca într'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bârseanu, p. 375):

Nu căta la bogătate,
Ci la sprincene '*nghinate*!

Cunoştinţa acestor metafore este câteodată neapărată şi pentru urmărirea origineĭ cuvintelor. Vom da un exemplu în această privinţă.

Din studiul comparativ al metaforelor, privitoare la animale, resultă învederat, că câĭnele joacă în limbă rolul de «linguşitor». Astfel în vechea limbă francesă *casnard*, italĭeneşte *cagnotto* însemnează «linguşitor»; tot astfel în francesa modernă *calin* (=canin) şi *patelin* «qui donne la patte» aŭ ambele acelaşĭ sens (1). Româneşte chĭar vorba *linguşire*, pentru latinul *adulari*, vine de la imaginea câĭneluĭ ce *linge* în semn de insinuare şi, de la această aplicaţiune specială, a trecut apoĭ la semnificaţiunea metaforică generală «a lăuda peste măsură» întocmaĭ ca spanĭolul *lagotear* «a linguşi» din goticul *bilaigon* (=germ. *belecken*) «a linge» (2).

Aceeaşĭ imagine metaforică ne va înlesni găsirea origineĭ cuvîntuluĭ românesc *gudurare* «a linguşi, a rĕsfăţa» maĭ cu seamă de câĭnĭ.

Intr'o snoavă de Ispirescu (p. 92): «Căţelul, cum este el linguşitor, tot făţăea din coadă şi se *gudura*.....»

Vorba s'aplică şi la pisicĭ şi figurat la om, bunăoară într'un basm muntean (Cal. 1881, p. 37): «Baba şoĭmana îl aştepta cu masa pusă şi cu blidurile pline cu fel de fel de bucate şi, cum îl vĕzu, începu să'l desmerde şi să se *gudurească* pe lîngă el ca o pisică, când vrea să te sgărie maĭ rĕŭ».

După uniĭ *gudurare* ar fi o contracţiune din latinul *co-adulare* (Cihac, Laurian-Maxim), după d. dr. Gaster vorba ar deriva din ung. *gedély* «a se gudura» (Tocilescu, Revista I, 31).

Ambele aceste afirmaţiunĭ sînt inadmisibile.

Latinul *catulire* «a simţi gădiliciŭ» proprĭu «a fi înfocat (după împerechere)» de căţeĭ *(catuli)*, care a dat naştere francesuluĭ *chatouiller* (vechiŭ *catiller*) şi noŭ-provenţaluluĭ *gatilhar* «a gădila» (Diez, Wörterb. II, 253) a produs româneşte interesantul dublet: pe de o parte *gudurare* (=**căturire*, *găturare*, *gădurare*), ĭar pe de alta pe posteriorul *gădilare* (alb. *gudulis*), de unde vorba trecu la Ungurĭ *(gedély)* şi la Bulgarĭ *(guduličkăm)*. Din punctul de vedere al sensuluĭ ambele noţiunĭ se acoper una pe alta. Englezeşte *wheedle*, identic cu germanul *wedeln* «a da din coadă (în semn de gudurare)», însemnează de asemenea «a linguşi» (3).

---

(1) Brinkmann, *op. cit.*, p. 5.

(2) Latinul *adulatio* se aplica asemenea maĭ întâĭ la câĭnĭ, după cum spune Nonius: «*Adulatio* est blandimentum proprie canis, quod et ad homines tractum consuetudine est».

(3) Tot din radicala luĭ *căţ-el*, lat. *cat-ellus* pentru *catulus*, se trage vorba *căţăun*, *caţaon*, care corespunde francesuluĭ *canaille*, literal «mulţime de câĭnĭ» şi care e porecla obicĭnuită a Grecilor. Astfel cronicarul ascuns sub pseudonimul de «Zilot Românul» vorbeşte (Col. I. Tr. 1883, p. 123) de abusurile călugărilor grecĭ asupra mănăstirilor închinate, carĭ «aŭ ajuns a fi pe din lăuntru gazde de oamenĭ, călugărĭ în faţă, ĭar într'ascuns vase pline de toată spurcăcĭunea, hoţĭ de sculele ctitoriceştĭ, vînzătorĭ şi înstrăinătorĭ moşiilor şi altor bunurĭ pentru ale lor interesurĭ în toate chipurile cele satanic eştĭ; ĭar pe din afară aŭ ajuns neguţătoria a hoţomanilor Grecĭ, *caţaunĭ*, cu

§ 3.

Simbolismul corpuluĭ omenesc.

Diferitele părțĭ ale corpuluĭ omenesc aŭ fost desemnate prin nişte metafore populare, carĭ presentă analogiĭ izbitoare în graĭurile popoarelor celor maĭ depărtate. Adeseorĭ concepțiunea populară e atât de îndrăzneață, în cât o putem înțelege numaĭ în urma uneĭ cercetărĭ comparative. Acest fapt a fost întrevĕzut și constatat, ca maĭ toate principiele Linguisticeĭ moderne, pe la mijlocul seculuĭ trecut, de vestitul economist Turgot într'un articol admirabil, publicat în faĭmoasa Enciclopedie a luĭ d'Alembert şi Diderot, articol, pe care Brachet îl numeşte cu drept cuvînt o «profeție filologică». Importanța metaforelor populare e astfel relevată de Turgot :

«Pour ce qui regarde les métaphores très éloignées, le rapprochement des tours semblables dans plusieures langues très différentes devient alors une preuve que cette façon détournée d'envisager l'objet était aussi nécessaire pour pouvoir lui donner un nom qu'elle semble bizarre au premier coup-d'oeil. Voici un exemple assez singulier qui justifiera notre règle. Rien ne paraît d'abord plus étonnant que de voir le nom de *pupilla*, petite fille, diminutif de *pupa*, prunelle de l'oeil. Cette étymologie devient indubitable par le rapprochement du grec κόρη qui a aussi ces deux sens, et de l'hébreu *bath-gnaïn* (citeşte : *bath 'aïn*), la prunelle, est mot pour mot la *fille de l'oeil* : à plus forte raison ce rapprochement est-il utile pour donner un plus grand degré de probabilité aux etymologies fondées sur des métaphores moins éloignées»(1).

Să reluăm exemplul dat de Turgot, dându'ĭ o desvoltare maĭ întinsă.

Latinul *pupilla* adecă «fetiță», ca şi grecul κόρη «fată», numită astfel din causa imaginiĭ, ce se oglindeşte în ochĭul privitoruluĭ, româneşte *lumina ochilor*, adecă găurica prin care lumina pătrunde înăuntrul ochĭuluĭ (comp. litfan *vyzdis* «pupilla» din *veizdmi* «vĕz»), e asemuită în maĭ toate limbile uneĭ fiinţe, maĭ cu seamă unuĭ copil : spanĭoleşte *la niña de los ojos* «copilița ochilor», catalan-provențal *nina*, portuges *menina*; venețian *putina* «copiliță», romanĭol *bamben* «copil»; poloneşte *malčik* «băĭețel»; turceşte *bebek*, albaneşte *bebăză* «copil de fașă, pupilă». In limba ebraică «fiica ochĭuluĭ» *(bath 'aïn)* saŭ și «bărbățelul ochĭuluĭ» *(işon)*, în siriaca «băĭețel», în araba «fecĭoraş», etc. Provențalul o maĭ numeşte *ninha* «mĭoară», Francesul *prunelle*

carĭ întovărășindu-se ceĭ de o seminție cu dînșiĭ egumenĭ, vînd arenzile moşiilor mănăstireștĭ cu tocmeală necinstită.....»

Beldiman, în «Tragodiea» (Cronice III, 343) :

De-o pildă ca aceasta și de rîvnă Greciĭ trașĭ,
Uniĭ daŭ banĭ Etericĭ, alțiĭ se scrieaŭ ostașĭ.
După dînșiĭ *cațaoniĭ* toțĭ orbește năvălesc.....

In «Nunta țărănească» de Alexandri (Teatru, p. 366) : «Mări, nu'mĭ maĭ pomeni de *cațaonul* cel de dascal, lua-l'ar năbădaĭcele ! că m'am săturat de dînsul ca de mere acre».

(1) Partea respectivă reprodusă după Brachet, *Dictionnaire des doublets ou doubles formes de la langue française*. Paris, 1868, p. 52.

«prună neagră», Germanul *Augapfel* «mărul ochĭuluĭ», Englesul *eye-ball* «globul ochĭuluĭ», etc.

Pe de altă parte numele ochĭuluĭ s'a aplicat, în diferite limbĭ, la noţiunea de «fereastră», privită ca «ochĭul caseĭ» : sanscrit *grhâkša* «fereastră» proprĭu «ochĭul caseĭ», gotic *augadaurô* «uşa ochĭului», englezeşte *window* (=scand. *vindauga*) «ochiŭ, adecă deschidere pentru vînt», paleo-slavicul *okno* «fereastră» (de unde rom. *ocnă* şi *ocniţă*) din *oko* «ochiŭ» şi în fine româneşte *ochiŭ de fereastră*, adecă «geam».

Precum lumina ochĭuluĭ a fost asemuită unuĭ copil, tot aşa se numeşte româneşte *omuşor* literal «petit homme» nodul gâtlejuluĭ, numit de Latinĭ *uvula* «struguraş», de Spanĭolĭ *campanilla* «clopoţel», de Polonĭ *ĭazykzok* «limbuliţă», dar de Albanesĭ *nĭeridh*, diminutiv de la *nĭeri* «om» adecă tocmaĭ ca româneşte(1).

In denumirea «ceruluĭ gureĭ» limbile arată o analogiă nu maĭ puţin remarcabilă, întrebuinţând unul şi acelaşĭ cuvînt pentru *bolta ceruluĭ* şi pentru *bolta gureĭ*: grec. οὐρανός «cer, cerul gureĭ»; psl. *nebo* «coelum» în raport cu croat. *nebo* «palatum»; litfan. *dangus burno's* corespunde întocmaĭ expresiuniĭ româneştĭ *cerul gureĭ*, ital. *il cielo della bocca*, span. *el cielo de la boca*, port. *o ceo da boca*, noŭ-prov. *lou ciel de la bouca*; alb. *kĭel* «coelum» şi *kĭelăză* «palatum», *cĭelţa* «gâtlej». In sens invers : lat. *palatum coeli*, fr. *palais de la bouche*, de unde şi româneşte *împărătuş* (=lat. *palatum*) cu înţelesul de «limburuş» saŭ de «omuşor».

Partea capuluĭ, unde se simte bătaĭa artereĭ, se numeşte româneşte *tîmplă*, provenţal *templa*, vechiŭ-fr. *temple*, noŭ-fr. *tempe*, din latinul *tempora*, plur. din *tempus* «timp». De la sensul de «vreme potrivită» saŭ «punct de timp» cuvîntul trecu la acela de «loc potrivit, parte delicată saŭ mortală», întocmaĭ ca grecul καίριον «tîmplă» diminutiv de la καιρός «vreme»(2). Portugesul îĭ zice *fonte* «fântână» după pulsarea artereĭ, de unde Provenţalul şi Catalanul o numeşte *pols* «puls»; Spanĭolul *sien*, formă diferenţiată din *sueño* «somn», Veneţianul *sono* (=somnus) ca Germanul *Schlafe* şi Bascul *loac* din *loa* «somn».

Dintre linguiştiĭ modernĭ, Diez s'a priceput maĭ cu seamă a trage resultate fecunde din comparaţiunea metaforelor populare. «Caracteristica distinctivă pentru origina şi posiţiunea limbilor romanice către cea latină, zice el, sînt acele expresiunĭ, în carĭ elementul popular al celor dîntâĭ reĭese fără teamă, uneorĭ în acea bădărănească desemnare a părţilor corpuluĭ omenesc, ca *testa* «cĭob, oală» pentru *caput*, *concha* «scoĭcă» pentru aceeaşĭ noţiune, *gurges* «prăpastie» pentru *guttur*, *spathula* «lopăţică» pentru *scapula*, *perna* «măcĭucă» pentru *crus*, *pulpa* «carnea poamelor» pentru *sura*, etc.(3).

---

(1) Hasdeŭ, Suplement la *Cuv. d. bătr.*, p. LXXVI.

(2) După Pott, *Etym. Forsch.* II, 54 *tempus*, de la radicala τεμ, ar însemna primitiv «o despărţire saŭ regiune a capuluĭ». Noĭ am preferit a'l explica după analogia cu grecul καιρός.

(3) Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen.* Bonn, 1870, vol. I, p. 55.

Expresiunile romanice pentru cap, derivate din latinul *testa* «vas, oală», își găsesc o analogie în cuvintele româneștĭ pentru «craniu», numit de Spanĭolĭ *la tapa de los sesos* «capacul simțurilor saŭ al mințiĭ» : *hîrcă* din paleo-slavicul *hrŭgŭ* «vas quoddam»; *tidvă, tivgă, tigvă* din serb. *tikva* «calebasse, crâne» ca și românește «curcubetă și craniu» (comp. *bostan* în sens de «cap»); *scafă* saŭ *scăfărlie* din ngr. σκαφή «albie» (comp. alb. *kafkă* «hîrcă» din ngr. καυκί «vas de lemn»).

Una din însușirile, ce limba atribuĭe capuluĭ mare — *căpățânei* — e îndărătnăcia, de unde *încăpățânat*, care corespunde ital. *testardo*, fr. *têtu*, sp. *cabezudo*.

De asemenea românește *gură* e propriŭ zis «înghițitoare saŭ gâtlej» din latinul *gula*, care deja în evul-mediu dobîndise înțelesul luĭ «os», bunăoară în următorul text din Du Cange : «In *gulis* eorum fustes a parte post cum cordis ligando, ne loqui possent seu appellare»(1).

Românește *ficat*, lat. *ficatum* sc. jecur în loc de *hepar*, nu'ĭ de cât «maĭul unuĭ animal îngrășat cu *smochine* (ficus)» întocmaĭ ca neo-grecul σικότι «ficat» din vechĭul-grec συκοτὸν sc. ἧπαρ «ficat cu smochine», precum și românește prin *cartaboș* «mațul cel gros» se înțelege în unele localitățĭ «ficatul» (Lexicon budanum). Dintre toate limbile romanice, numaĭ românescul *ficát*, macedo-rom. *χicát*, a păstrat cu fidelitate accentul latinuluĭ *ficátum*, pe când Italĭanul rostește *fégado*, Spanĭolul *hégado*, Portugesul *figado*.

Tot o metaforă populară este și expresiunea românească *bot* pentru «gura animalelor saŭ cĭocul paserilor», care se trage de la o formă primitivă *botum*, ce a produs diminutivul *botulus* «maț umplut, cărnaț», de unde it. *budello*, fr. *boyau* «maț» (=lat. *botellus*, noŭ dimin. din *botulus*). Aul Geliu numĕră acest cuvînt printre *verba obsoleta et maculantia ex sordidiore vulgi usu* și adaogă, că comiciĭ întrebuințaŭ pe vulgarul *botulus* pentru clasicul *farcimen*.

Spatele, cu care se desemnează «spinarea» saŭ «dosul», derivă din latinul *spatha* «sabie lată», de unde și *spată* «partea stativelor, cu care se bate bătătura pânzeĭ»; limbile romanice întrebuințează pentru aceeașĭ metaforă populară diminutivul *spathula* : it. *spalla*, fr. *épaule*.

Simbolismul corpuluĭ omenesc reĭese maĭ cu seamă în denumirile metaforice derivate de la mâna *dreaptă* și de la cea *stângă*. «Puterea și dibăcia sînt darul firesc al mâĭniĭ drepte, care e însărcinată cu principalele funcțiunĭ active. Ea presidă la lucru și la muncă, ea mânuĭește de o potrivă uneltele și armele; de unde ideile de stimă și de respect, carĭ se asociază la tot ce o privește. Astfel ea deveni simbolul rectitudiniĭ, chezășia sincerităţiĭ, semnul onoareĭ»(2). Și latinește *dexter* «drept, dibaciŭ, fericit, priincĭos», *dextra* «mână dreaptă», plural *dextrae* «dar» (de unde românește *zestre*, vorbă trecută la Bulgarĭ *zestra* și la Rutenĭ *zastra*) : comp. sanscritul *dakșina* «drept, just, onest, amabil; dar, ofrandă, promisiune, ajutor» — fiindcă mâna dreaptă dă, îndatorează, ajută.

---

(1) O altă metaforă a suferit paleŏ-slavicul *grŭlo* «guttur, gula», devenind românește *gârlă*, propriŭ «gâtlej (de rîŭ)», dar *gârlan* conservă primitiva însemnare.

(2) Pictet, *Les origines indo-européennes*, vol. I, p. 485 urm.

In toate limbile arice noţiunea de justiţie şi de adevĕr se rapoartă la aceea de rectitudine : linia dreaptă fiind considerată ca simbolul binelui (comp. lat. *rego*, *regula*, *rectus*, *directus* (1). Transiţiunea de la mâna dreaptă la noţiunea materială şi morală a rectitudinii o exprimă : latineşte *directus*, propriu «aliniat», figurat «sincer» : fr. *droit*, it. *diritto*, sp. *derecho*, rom. *drept*. Tot astfel germ. *die Rechte*, engl. *the right* «măna dreaptă» din goticul *raihts* «rectus, justus» întocmaĭ ca ruseşte *pravaĭa ruka*, poloneşte *pravica* «măna dreaptă» din paleo-slavicul *pravŭ* «rectus, justus».

Ideile contrare limba le rapoartă fireşte la măna stângă. Româneşte *şuiŭ* «stângaciŭ, neghiob, nerod» (comp. *de-şu-ch-ĭat* «nebunatic, prost») vine din paleo-slavicul *šuĭ* «sinister», *šuica* «sinistra» (comp. polon. *szuĭa* «misérable»). Lat. *sinister* «stâng, rĕŭ-prevestitor, nenorocit»; sanscritul *vâma* «stâng, rĕŭ, prost». Numele măinii stângĭ este foarte semnificativ în diferite limbĭ : rom. *stângă*, macedo-rom. *stăncă* din ital. mano *stanca* «mâna stângă» propriu «obosită, leneşă». Grecul întrebuinţează pentru aceeaşi noţiune eufemismul *ἀριστέρα* «cea bună» saŭ *ἡ ἑτέρα* «cealaltă» ca Germanul *die andere Hand*; Francesul o numeşte «cea slabă» saŭ «cea veştedă» : *gauche* din germ. *welk*; Italianul «stricata, lipsita» : *manca*, de unde polon. *mańca* şi alb. *mânger* «măna stăngă»; Spanĭolul «surda» : *zurda* «se aplica á la mano siniestra», saŭ «nedreapta»: *izquierda*; Provenţalul «baba, gărbovita»: *man seneco*.

Părţile cărnoase ale corpuluĭ se numesc *muşchĭ* propriu «şoarecĭ»(2) din causa asemănăriĭ exterioare, o metaforă, ce o regăsim în diferite limbĭ : gr. μῦς «şoarecĭ, muşchiŭ», lat. *musculus* dimin. din *mus* «şoarece», psl. *myšica* «brachium (*myšĭ*, μῦς, mus) proprie musculus, qui a forma hoc nomen nactus est in linguis gr., lat. et slav. (Miklosich)».

Tot astfel se zice : *melciĭ ochilor* adică «orbitele»(3), *coşul pieptuluĭ* pentru partea superioară a corpuluĭ, *ouele genuchilor* saŭ *scăfărliea genuchĭuluĭ* (4) pentru partea cea găunoasă şi *fluerele picĭoarelor* saŭ *ţurloaele* (=*surloae* din *surlă* «fluer).

Iată, în fine, încă un exemplu interesant despre o metaforă populară românească.

---

(1) Pictet, *op. cit.*, p. 429.

(2) «Il faut voir dans ce double sens (*souris* et *muscle*) un de ces faits qui montrent que le langage n'est pas seulement l'oeuvre des savants, mais que tout le monde y collabore, hommes, femmes, enfants, Ceux qui avaient vu une fois courir sous la peau la souris ou le rat en ont retenu le nom, en sorte que la langue a gardé dans ces mots le souvenir d'une amusette populaire». M. Bréal et A. Bailly, *Dictionnaire étymologique latin*, II-e ed. (Paris, 1886), p. 207.

(3) Dosofteĭ, Vĭeţile Svinţilor, Dechemvrie 218^a : «Şi-i băgară undiţe în *melcii ochilor* şi-i înpunsără svinţii cu bolduri». Ibidem, Ghenarie 56^b : «Găvănat la *melcii-ochilor* şi bulbucii mare la ochĭu».

(4) Dosofteĭ, Ibidem, Dech. 127^b : «Şi spânzurară de un picĭor pre svintu Samona şi-i tăĭară *scăfărliea genunchĭului* de o lepădară».

Vorba *sprînceană*, macedo-rom. *sufrănțeá*, istriano-rom. *suprageană*, posede deja o mică literatură etimologică, pe care ne vom încerca a o resuma.

Cihac, Dictionnaire I, 107 derivă vorba «du latin *super in gena* i. e. au-dessus des joues — des yeux».

Hasdeŭ, Cuvente I. 111 din lat. *supercincilium* pentru *supercilium*.

Schuchardt, Suplement XXXVI: **Suprincella* (comp. rumonș *survaschella*; pl. rom. *sprinceale* de origină necunoscută) pentru *supercilium* : *sufrențeao*, *sufrânțeáo*. Forma *sprînceană*, istriano-rom. *suprageană* ar fi provenit prin etimologiă populară».

Miklosich, Rumunische Untersuchungen II, 36 : «*Sufrentsiáo*, supercilium; *sufrângéo* din *sufrăndžélla*. Probabil sînt diferite formele istriano și daco-române : *suprageană*, *sprînceană* Romania IX, 100; Supl. XXVI. Diefenbach, Völkerkunde 1,244. Roesler cugetă la un σουφρώνω : compară-se macedo-rom. *sufrosescu* «rugas contraho» din aoristul gr. συνοφρυόομαι «a încrunta din sprîncene» și ital. sopracciglio».

Vezĭ și Beiträge zur Lautlehre II, 37; V, 58.

Să constatăm maĭ întâĭ, că forma primitivă, atât daco cât și macedo-română, e *sufruncea* și *sufrănțea*. Forma macedo-română e aceea care există și astăzĭ; pentru existența anterioară a formeĭ daco-române reproducem următorul text important.

Dosofteĭ, in «Vieții Svinților» din 1683, descrie astfel portretul săhastruluĭ Macarie (Octomvrie, 81^{a}) : «Și-i era părul alb ca omătul, ni să punea pe ochi ceață de albirea lui. Și văzum fața lui, și de multă bătrâneațe nu-i să vedea ochii, că-i era slobozîte *sufruncealele* (notă marginală : sprînceane) preste ochi. Iară unghile la mână și la picĭoare câte de un cot era, ĭară mustața acoperindu'i gura pogorîĭa de să mestеca cu gărba și împreunăi agiungea până la picĭoare și când grăĭa ți părea că grăĭaște de a fund și i era pĭialea ca de țăstul de broască».

Sufruncealele din textul de maĭ sus e forma plurală articulată de la singularul *sufruncea*, articulat *sufrunceaoa*.

Dar de unde provine această formă?

Spre a răspunde la aceasta, trebuĭe să reproducem încă și următoarele doă pasaje tot din «Vieții Svinților» de Dosofteĭ (Ghenarie 1^{b}, 47^{a}) :

«Smad la peliță, cum zăcem noi smolit gălbeneț, nasul plecat, sprînceanele rătunde, *frunceaoa* încrețită și sămănând a om gânditoriu și grijiliv».

«Iară marele Vasilie era în pusoarea trupului lung foarte și dirept la stat; uscat și lipsit de carne, smolit, galbin la față, mare la nări, rătund la sprînceane; cu *frunceaoa* eșită, samănă a om grijiliv; cu puținеale steale stropit pre obraz, lung la față, găvănat la timple; cam piros la trup, barbă de agĭuns pogorîtă și gĭumătate căruntă».

In ambele aceste pasaje figurează vorba *fruncea*, diminutiv de la *frunte* (macedo-rom. *frămția*), propriŭ *frunticea*, adecă fruntea cea mică din partea afundată a feței, sub care —*sufruncea*— sînt așezate *sprîncenele*, adecă su-

fruncealele, macedo-român *sufrănțeale*. De la această formă primitivă s'aŭ format apoĭ, sub influența luĭ *geană*, formele actuale daco- și istriano-române : *sprînceană* și *suprageană* adecă, după explicațiunea d-luĭ Cihac, «ceea ce'ĭ de *asupra genelor* saŭ ochilor», precum *sufruncea* e partea ochĭuluĭ așezată *sub frunte* (1).

§ 4.

Importanța metaforeĭ pentru precisarea caracteruluĭ național.

Spiritul uneĭ națiunĭ și caracterul limbeĭ sale sînt într'o legătură din cele maĭ intime. Maĭ tot elementul caracteristic al uneĭ limbĭ stă însă în metaforele, cu carĭ poporul a știut să îmbogățească tesaurul seŭ intelectual. Intr'însele putem surprinde adeseorĭ momentele etice ale vieții naționalĭ, ceea ce constituĭe fisionomia propriă a fiecăruĭ popor. Și istoria poate puternic contribui întru precisarea elementelor etnice ; dar în limbă, în metaforele sale, se pot găsi dovezile cele maĭ autentice. In acest focar al inteligențeĭ sale se concentrează năsuințele, speranțele, apucăturile bune saŭ rele ale uneĭ națiunĭ. Adeseorĭ un singur cuvînt, o simplă formulă caracterisă geniul și misiunea unuĭ popor. Formula de salutare a Evreilor și a maĭ întreguluĭ Orient «Pace cu tine!» nu denoată ea oare particularitatea popoarelor semitice, al căror ideal e pacea, seriositatea și solemnitatea vieții? Și cât de mult contrastează dînsa cu zilnica salutare a Grecilor «Bucură-te!», care zugrăvește atât de bine firea cea veselă și vĭoae a poporuluĭ celuĭ maĭ genial al vechimiĭ. Din contră, Romanul ți se adresa cu *Vale* «fi sdravăn!» căcĭ *arta* luĭ era de a deveni stăpânul universuluĭ :

Tu regere imperio populos, Romane, memento!

Reisig a observat cel dintâi, că cele doă trăsurĭ principale ale caracteruluĭ național roman, adecă firea'ĭ războĭnică și vĭața'ĭ agricolă, se oglindesc în metaforele limbeĭ latine.

«In ceĭ maĭ obicĭnuițĭ tropĭ, zice el, se poate recunoaște ceva caracteristic pentru o națiune, adecă anumite representărĭ favorite. Așa, de exemplu, Romaniĭ ca un popor războĭnic se exprimă bucuros cu frângere, lovire, călcare; *frangere* este un trop, care nu ne întîmpină așa la Grecĭ, de pildă *fractae vires*, așa *affligere* și *inculcare* «întipărire» propriŭ «a bate cu maĭul». Și vĭața lor agricolă produse câțiva tropĭ, de pildă eleganta expresiune deasă la Cicero *cumulus* «grămadă» spre a exprima o «mulțime» : *beneficiorum cumulus*, *cumulate* «îmbelșugat», *cumulare*; tot așa se întrebuințează și *silva* pentru o «mulțime», de pildă *magna exemplorum silva, rerum sententiarumque silva, virtutum et vitiorum silva*; de acolo provine și întrebuințarea luĭ *fructuosus* pentru «folositor, priincĭos», unde noĭ întrebuințăm noțiunea de «roditor»; *depascere* pentru «a tăĭa, a smulge (penele)», ceea ce Romaniĭ ziceaŭ chĭar despre foc, că mistuĭește regiunea, *flamma depascit*. Aci aparțin maĭ departe desele imaginĭ ale udăriĭ și curgeriĭ, de pildă *manare*, *emanare* în sens de «izvorire, provenire» din ceva. Apoĭ *imbuere* «a uda», așa că *imbutus aliqua re* e cel «care a sorbit ceva, cu care e udat» (1).

---

(1) Benfey, *Griech. Wurzellexicon* I, 100 aduce pe grecul ὀφρύς «sprînceană» în legătură cu latinul *frons*, care ar însemna primitiv «partea feteĭ provĕzută cu su*frun*-

Să vedem acum, ce însușirĭ etnice s'ar putea deduce din o cercetare a metaforelor limbeĭ româneștĭ. Dar, înainte de a întreba limba, să consultâm istoria neamuluĭ, care ne va revela trăsurile caracteristice.

Româniĭ sînt din fire poporul cel maĭ tolerant și cel maĭ superstițios din lume. In viața'ĭ zilnică se pot surprinde, la fiecare moment, cele doă trăsurĭ distinctive ale caracteruluĭ seŭ etic : indiferența religioasă și superstițiunea. Dacă este adevĕrat proverbul «extremele se ating», apoĭ el nu poate găsi o aplicațiune maĭ nimerită de cât aci. Alăturea de cele maĭ îndrăznețe manifestărĭ de liberă cugetare întîlnim credințe copilăreștĭ, eresurĭ băbeștĭ, carĭ umplu spiritul seŭ. Ce poate fi într'adevĕr maĭ îndrăzneț de cât zicale populare ca :

De ce să'mĭ plec capul sănătos la Evanghelie? (2).
Cine crede în cruce, ca crucea se usucă!..... (3)

D. Hasdeŭ a observat deja, că «din toate popoarele creștine, numaĭ și numaĭ Româniĭ, din momentul de când apar pe scena istorieĭ ca o naționalitate separată până în ora de astăzĭ, n'aŭ dat naștere nicĭ unuĭ sfînt....» (4).

Și cu toate acestea, dacă dînșiĭ n'aŭ îmbogățit nicĭ cât negru sub unghiă calendarul agiologic, fantasia Românuluĭ a produs totușĭ o creațiune originală pe acest teren, o creațiune, care, întru cât privește numĕrul adoratorilor seĭ, ar putea rivalisa cu orĭcare dintre confrațiĭ seĭ : pe *sfântul-Așteaptă!*

Arhidiaconul Paul de Aleppo, carele a călătorit între aniĭ 1650—1660 prin Moldova și Țara-românească, constată deja pomenitele doă extreme (5) la poporul român, fracționat pe atuncĭ în Muntenĭ și Moldovenĭ.

«Postul cel mare, scrie călătorul oriental, e foarte păzit de către Curte și clasele cele de sus; *dar poporul de jos nu păzește nicĭ un post, nu face nicĭ o rugăcĭune, pare a nu ținea nicĭ o religiune.* Eĭ sînt creștinĭ numaĭ cu numele și preoțiĭ lor le daŭ pildă de a petrece noptĭ întregĭ în desfrânărĭ și beție. *Am fost martur al acestor scene în Moldova, dar în Țara-românească,*

---

(1) Reisig, *Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft*, § 173.

(2) Pann, *Povestea Vorbeĭ*, p. 22. Variantă : *eraŭ nebunĭ să'șĭ vîre capul sdravăn sub Evanghelie?* — D. Hințescu, posedat ca mulțĭ alțiĭ de mania de a știrbi tot ce'ĭ curat românesc și a'l adapta cu pretinsul seŭ simț estetic, schimbă și aicea proverbul citat (Proverbele Românilor, p. 26) : *de ce să nu plec capul sănătos la Evangeliă ?...*

(3) Ispirescu, *Zicătorĭ populare* (Tocilescu, *Revista* II, 1. 150) aduce varianta : *Cine umblă cu crucea în sin, ca crucea rĕmâne uscat.*

(4) Hasdeŭ, *Istoria toleranțeĭ religioase*, p. 15.

(5) Sofiea Nădejde, *Credințele religioase la Românĭ* în *Contemporanul* IV, 1. p. 665 : «Ca orĭce popor aproape sălbatic, poporul român e foarte schimbător, de nenumĕrate orĭ pe zi se strică și se împacă cu Dumnezeŭ. Se anină capătul, se rupe sapa, Dumnezeŭ e de vină și sudălmile curg ploae; orĭce greșesc, tot pe Dumnezeŭ se descarcă. Nu mult după aceĭa, de începe ceva, orĭ de se pornește la drum, nu uĭtă și'șĭ face obiceĭul de zice : Doamne-ajută!»

pe care Dumnezeŭ să o păzească, e cu totul altfel : religiositatea locuitorilor, moderaţiunea şi buna lor purtare sînt extreme» (1).

Intr'alt loc acelaşĭ călător relatează buna primire, ce Patriarhul avu din partea poporuluĭ din Ţara-românească, accentuând că «în Moldova e cu totul altfel. Acolo, când Patriarhul intra în casa oricăruĭ din locuitorĭ, *nimenĭ nu'ĭ ĭeşea inainte, nicĭ îĭ oferea măcar o bucăţică de pâine; de cât carii (Moldovenĭ) chĭar şi Tătariĭ sînt maĭ religioşĭ!»* (2).

Cam în acelaşĭ mod descrie şi Cantemir caracterul Moldovanuluĭ : «Dîrziea şi semeţiea este maĭca şi sora lor; căcĭ, dacă are vr'unul cal bun şi arme bune, atuncea gândeşte, că nicĭ un om nu poate să'l întreacă şi nu s'ar feri, de ar fi cu putinţă, însuşĭ cu Dumnezeŭ să se lupte» (3).

Nu ştim intru cât a contribuit la perpetuarea acesteĭ indiferenţe religioase ignoranţa proverbială a cleruluĭ român din trecut. Sigur este, că neştiinţa popească a fost factorul de căpetenie intru mănţinerea şi sporirea eresurilor populare. In privinţa superstiţiunilor, poporul român n'are nimic de invidiat celorlalte popoare. Izvorul e atât de îmbelşugat, în cât e cu neputinţă de a fi secat.

Principele Dimitrie Cantemir relevează maĭ întâĭ credinţa orientală a fatalismuluĭ, atât de încuĭbată şi astăzĭ în clasele de jos ale poporuluĭ : «Locuitoriĭ din ţara de jos .... pentru dumnezeĭasca slujbă aŭ puţină ştiinţă şi mulţĭ dintru dînşiĭ, maĭ ales oameniĭ ceĭ proştĭ, cu toţiĭ zic : că fieşte-căruĭa om este hotărîtă de Dumnezeŭ ziua morţiĭ sale şi maĭ nainte de ziua aceea nu poate nimenea să moară nicĭ să peară la războiŭ» (4).

Maĭ la vale observă despre locuitoriĭ din ţara de sus, că «asupra religieĭ sînt plecaţĭ maĭ până la eres...» (5).

Tot ignoranţa a fost şi causa, pentru care «vre un eres saŭ vre-un eretic nu s'a arătat nicĭ odinioară in Moldova, cu cât maĭ puţin să se poată încuĭba» (6).

Iată şi pagina, ce Cantemir o consacră superstiţiunilor moldoveneştĭ :

«Osebit de Miercurĭ şi de Vinerĭ, Moldoveniĭ postesc de doă orĭ într'un an la vremile orînduite (7)... şi maĭ sînt uniĭ, cariĭ din eres mare ce aŭ nicĭ Lunea nu mănâncă carne şi singurĭ eĭ işĭ maĭ fac încă şi alte posturĭ, precum la praznicul sfîntuluĭ Atanasie, Gheorghie şi Dimitrie..... Osebit de aceste, prostimea, în Moldova ca şi intr'alte ţărĭ, care încă nu are ştiinţă pentru învăţăturĭ, este foarte plecată asupra eresurilor şi nu este încă desăvîrşit spălată de tina sa cea veche; în cât şi la nunte, la îngropărĭ şi la alte întîmplărĭ ştiute de dînşiĭ, cinstesc, prin versurĭ şi cântări, nişte Dumnezeirĭ necunoscute şi duhluitoare a idolĭ dacĭ, adecă : *Lado şi Mano*, *Zîna*, *Drăgaĭca*, *Doĭna*, *Stahica*, *Dracul din tăŭ*, *Ursitele*, *Frumoasele*, *Simzienele*, *Joĭmarţele*, *Papaluga*, *Chiraleĭsa*, *Colinda*, *Turca*, *Sburătorul*, *Miază-noaptea*, *Striga*, *Pricolicĭul*, *Legătura*, *Deslegătura*, *Farmecul*, *Descântecul*, *Verglatul* şi altele de acestea» (1).

---

(1) Hasdeŭ, *Arhiva istorică a Românieĭ*, tom. I. part. 2, p. 69.

(2) *Ibidem*, p. 88.

(3) Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ* ed. Negruzzi, p. 254.

(4) *Ibidem*, p. 259. — Comp. locuţiunile : *aşa i-a fost scrisa, aşa i-a fost să fiă.*

(5) *Ibidem*, p. 261.

(6) *Ibidem*, p. 283.

(7) Ioan Armanul, zice Cantemir (Ibidem, p. 87) «s'aŭ chemat aşa, pentru că el în postul sfinţilor apostolĭ aŭ mâncat carne după obiceĭul armenesc». — Miron Costin, vorbind de moartea luĭ Gaspar Vodă, observă (Cronice I, 273) : «Acest Gaspar Vodă nicĭ o odată post nu aŭ avut; ce, pre ascuns, în toate posturile mânca carne».

E interesant a pune în paralel cu descrierea cantemiriană o pagină dintr'un scriitor popular recent asupra aceluĭaşĭ subĭect.

«La noĭ, scrie d. Jipescu în graĭul ţăranuluĭ muntean, la noĭ popi şi hoaştili scorniră sute dă sărbătorĭ pă an.... Cuĭ 's dragĭ tare sărbătorile, cine ascultă dă iresurĭ, dă băbări, rămâne şi dăsculţ şi dator la toţĭ câini şi mort dă foame. . . . Sfinţi aĭbă'şĭ sărbătorĭ, că nicĭ nu sapă, nicĭ nu ară, nicĭ la moară nu pleacă. . . Dumnezeŭ n'are sărbătorĭ. Dînsu te ĭartă, nu că sărbătoreştĭ şi benchetuĭ, ci că munceştĭ. N'ascultaţi la gura popeĭ orĭ a babeĭ, orĭ c'ajungĭ hoşcotină din cruce dă voinic ce ĭeştĭ, orĭ ca popa cu căldăruşa colindândă pîn sat, când îşĭ face dă lucru dă ghine să'ţĭ vestească, că să pune altă lună... In toţĭ ani şi vacurili... numaĭ continĭeştĭ şi nu te supune nicĭ ghiloru nicĭ zăpucu : muncă şi ĭar muncă! Parca'ĭ hi dă oţel şi nepotu răbdări dumnizeĭeştĭ, care ţine lumea d'atâtea milioane dă vacurĭ. Mărina, când s'împarte pelin şi puĭcĭ; Cĭurica, râŭ dă păruĭală; Foca, râŭ dă foc; Trifon, râŭ dă lăcuste; Joili dă pă Paşte, râŭ dă peatră, ĭar Marţili, râŭ dă trăsnet; Vinerili, râŭ dă ochĭ; Pilipi, râŭ dă jigăni; Sân-Toader, când să tund ghitile între coarne, la coadă şi la copită şi păru să pune bine, să nu să prăpădească ghita or s'o mănânce lupu; oilor să nu le fure dîn sare or dîn lână, că nu le merge bine; vacilor, să nu le ĭea din lapte, că le pĭere ţiţa : toate astea şi alte sărbătorĭ şi iresurĭ pĭerd vara şi te dă leni, te întinzĭ, caşcĭ şi te smintesc din multe lucrurĭ dă făcut or dă început. Străini n'aŭ atâta nuntă dă sărbătorĭ ca noĭ, dară aŭ sănătate şi bănet, pintru că în an lucrează maĭ mult timp......... Aĭ învăţăturile tale, hine : nu puĭ fămeĭa s'aprinză candila câteodată, zicând că nu'ĭ să cade nicĭ să s'apropiĭe dă icoane orĭ dă sfintili darurĭ; când te apucĭ dă lucru, când începĭ la călcat în lin, când mănâncĭ cupărga, când beĭ ghin noŭ întâĭ or apă, facĭ cruce; când ĭe să îmbucĭ, te cureţĭ pe mâinĭ; când te 'ntorcĭ dă la mort, te spelĭ şi-ĭ facĭ pomenĭ pintru să'ĭ hiĭe sufletuluĭ; dă te 'ntîlnesc fămeĭli cu doniţa plină, nu'ţĭ taĭe calea, ci staŭ de le trecĭ înainte; când ĭe fămeĭa borţoasă, n'o laşĭ să şază pă prag, că'ĭ pune duşmanu cuţitu» (2).

---

(1) *Ibidem*, p. 286—291. De tot cĭudată e superstiţiunea populară, relevată de Mitropolitul Iacov în cărţulia'ĭ publicată în 1757 (la p. 55—57) «adecă (la uniĭ din creştinĭ) de'ĭ va eşi înainte preot, nu'ĭ va mearge bine.... Iară de'ĭ va eşi înainte Ţigan saŭ Turc saŭ Jidov saŭ oare carĭ din fierele ceale sălbatice, eĭ atuncea cred că le va mearge bine şi'şĭ va face calea cu norocire. O, ticăloşiĭ aceĭ creştinĭ! Dară nu pot eĭ atâta cunoaşte, cum că dĭavolul face pacoste, fiind voitorĭu de râŭ omuluĭ...» (Lambrior, Carte de citire, p. 199). Compară următoarea zicătoare din manuscriptul luĭ Golescu (Conv. lit. VIII, 73) : «Călugăr aĭ văzut cât de departe, du-te la o parte, că îndată te poticneştĭ». Acest cres s'a perpetuat până astăzĭ. In povestea «Moş Nichifor Coţcariul» de Creanga (Conv. lit. X, 381) : «Bre! că anapoda lucru? Se vede, că azĭ dimineaţă *mi-a eşit înainte vr'un popă* saŭ dracul ştie ce....»

(2) Jipescu, *Opincar*, p. 76, 80. — Comp. *Superstiţiile băbeştĭ* din plaĭul Prahova (Tocilescu, *Revista* II, 2. 387) şi maĭ cu seamă *sărbătorile băbeştĭ* culese din aceeaşĭ localitate (Ibidem, p. 388): «... a treĭa Marţĭ după Paştĭ este zi mare ca şi în zioă de

Dar în trecut majoritatea preoţilor românĭ n'a fost maĭ luminată în ale religiuniĭ de cât masa poporuluĭ. Nimic nu ne poate edifica maĭ bine în această privinţâ de cât hrisovul luĭ Grigorie Ghica Vodă din 15 Iulie 1764 spre a tămădui şi îndrepta

«multe strămutărĭ şi fără de cuviinţă lucrurĭ, fapte şi necuvioase stărĭ şi orînduele, care vremea şi lenevirea şi acea de către cele Dumnezeeştĭ răceală, nesocotinţă şi nebăgare de seamă, ce din puţin în puţin aŭ adus biserica la o vedere şi la o tînguită aflare ca aceasta.... Ce dar întâĭ şi acel maĭ mare din lucrurile cele necuvioase şi necăzute, ce s'aŭ înmulţit după cum s'aŭ zis la biserică, socotit'am că este înmulţirea preuţilor, dintre care se află foarte puţinĭ la numĕr, care după cum să cade intră prin uşă în staulul acesta, ĭară ceĭ maĭ mulţĭ sînt aceĭ ce se sue pe aĭurea şi tîlhăreşte, din cariĭ pre uniĭ îĭ îndeamnă nevredniciea, ticăloşiea şi lenevirea, ca să răpească şi să apuce darul preoţieĭ, a cărora roadă este neaverea, sărăcia şi supărarea, neavând de aĭurea alt venit de chivernisală a'l căştiga maĭ lesne şi fără de osteneală, fără numaĭ pe Biserică şi pe Oltarĭu; ĭară pre alţiĭ îĭ învitează ĭubirea de argint şi nesăţioasa avere, din care fără de lege şi fără de credinţă neguţitorind cele Dumnezeeştĭ şi, ca Simon vrăjitoriul, întâĭ cumpărând aceste Dumnezeeştĭ de la ceĭ ce le vînd, după aceea vînzându-le către aceĭ ce le cumpără, cu multe felĭurĭ şi chipurĭ dĭavoleştĭ şi amăgitoare şi vrăjitoare, câştigă şi dobîndesc venit din pricina necunoştinţeĭ a sufletelor celor proştĭ şi lesne crezătorĭ... cu care chip amăgind lumea nu socotesc, că ĭaŭ în rîs şi cum că hulesc maĭ nainte mult pe acest neamăgit Dumnezeŭ şi, arătându-să că cârmuesc starea bicericiĭ şi slujesc taĭnele cele înfricoşate, eĭ sînt aceĭ maĭ mulţĭ omenaşĭ urîţĭ şi pângăriţĭ după fire şi de tot nesocotiţĭ şi netrebnicĭ şi de nimica vrednicĭ fiind de tot lipsiţĭ de minte şi de crierĭ, *varvarĭ cu totul şi neînvăţaţĭ, nu numaĭ la credinţă, ce nicĭ la propoveduire... nicĭ cunoscând ce va să zică credinţa, nicĭ aducându'şĭ aminte de cele căzute..., ce încă neştiind ce sînt soboarele şi câte sînt..., nu numaĭ că nu arată cu învăţătură şi propoveduire în Duminicele din sfînta şi Dumnezească Scriptură, ce încă se află lipsiţĭ de toată priceperea a sfintelor acestora Scripturĭ şi cel desăvîrşit neştiind a ceti şi cele proaste a rînduelіĭ bisericeştĭ, nu cunosc starea şi slujba sfinteĭ Liturghiĭ şi a sfintelor Taĭne, de care greşesc cu vărvărica şi cu neînvăţătura lor şi la acele maĭ tăĭnuite şi necuprinse de minte molitfe a sfinteĭ Liturghiĭ şi bagĭocuresc (vaĭ!) şi hulesc şi blastămă fără de Dumnezească credinţă şi către aceste pre înfricoşate şi maĭ pre sus de fire taĭne şi dogme. . . . .*» (1)

Paştĭ şi să cheamă *ropotinul*: staŭ gătiţĭ şi fac hore, jocurĭ marĭ; a doa săptămână după Paştĭ.... multă parte o postesc, maĭ cu seamă muĭerile, zicênd că'ĭ *săptămâna Negrilor*; joĭa a opta după Paştĭ se numeşte *joĭa Epilor*, joĭa a noua, *joĭa verde;* 19 Iunie ţine sărbătoare pĕ *Iuda*, care poartă furtunile şi bate ţarinile cu pĭatră; 15 Iulie este sărbătoare mare numită *Cĭurica*; 17 Iulie să ţine 3 zile, care se numeşte *Circoviĭ Marieĭ*; de la 10 Noembre ţin *Filipi* şapte; alţĭ 7 *Filipi* de la 25 Ĭanuarie până la 2 Fevruarie, alţĭ 3 *Filipi*, ce se zic *Berbecarĭ*, toamna de la 26 Septemvrie... în care nu lucrează nimic, zicênd că'ĭ rĕŭ de lupĭ şi păgubitorĭ la dobitoace; pă mucenicul *Foca* 22 Iulie îl zic că'ĭ rĕŭ de foc; la 9 Martie aprind gunoae pănă în curte, în casă la patru colţurĭ aprind bucăţele de cârpă nouă, pentru ca să nu intre *Joĭmăriţa* în casă **a**'ĭ vătăma, după credinţa lor».

(1) Codrescu, *Uricariu* I, 147—157. — Chĭar şi în timpul nostru, ne spune d. Slavici (Die Romänen, p. 99) «pentru ca să fie cineva *bun de popă*, nu se cerea de cât

Ceea ce a contribuit maĭ cu seamă la această ignoranță a cleruluĭ a fost până maĭ deunăzi întrebuințarea în Biserică a limbeĭ slavone, care, cu totul ignorată saŭ puțin știută de preoțimea de jos, degenerase într'un fel de jargon slavo-român. Despre aceasta ne pot da o idee unele compunerĭ superstițioase, dintre carĭ doă merită o deosebită atențiune «ca dovadă de ignoranța cea mare a clerului romănesc sub dominațiunea slavismuluĭ»(1).

Prima este o formulă de exorcisare în contra grindineĭ de la sfîrșitul veacului al XVII-lea, numită de P. sf. sa Episcopul Melchisedec «rugăcĭune-vrajă» și care în traducere începe cu aceste cuvinte :

«In numele Tatăluĭ și al Fiuluĭ și al săntuluĭ Duh. Ședea Isus Hristos Ioan pe loc țelin și 4 Evangheliștĭ și țineaŭ pre Hristos, carele grăĭa. Și ĭată un nor de grindină adumbri de asupra lor și a început Domnul nostru Isus Hristos a'și face cruce și a zis : astîmpără-te și te liniștește, fă-te mĭere și lapte și fă'mĭ apă. . . . .»

A doua este o rugăcĭune slavonă de la începutul secoluluĭ al XVIII-lea, ce o citeaŭ preoțiĭ femeilor după naștere. «Această rugăcĭune — zice învățatul autor al Cronicei Hușilor — este monumentul monstruoaseĭ ignoranțe despre ale religiuneĭ; ignoranță, în care zăcea clerul și popiĭ românĭ sub domnirea limbeĭ slavone. Neștiință de limbă, lipsă de ideĭ, necunoștință de istoria religiuneĭ și de învățătura eĭ; pĭetate înlocuită cu superstiția. Această rugăcĭune seamănă maĭ mult cu acele frase bizare și neînțelese, ce pronunță babele la descântece și vrăjĭ, de cât cu rugăcĭunea unuĭ preot creștin... Spre a simți idositatea acesteĭ *molitfe* să ne cercăm a o traduce, de și sînt locurĭ carĭ nu produc nicĭ un sens :

«Doamne Isuse Hristoase, al luĭ Dumnezeŭ pe muntele Rarîul (munte în județul Suceava) în chivotul luĭ Noe. Sta femeĭa luĭ Noe și suspina minținď să nască să zică : Doamne, Dumnezeul meŭ, ce m'aĭ lăsat ! Atuncĭ Domnul Dumnezeŭ a trimis la ea îngerul la această nevastă și zi : Lazar, Lazar, Lazar, ilivanca, ilivanca, ilivanca ! Inseamnă cruce pe mine, fă cruce pe încheĭeturele mele, pe sînul meŭ. Cu crucea alungând s'a depărtat dĭavolul de la robul luĭ Dumnezeŭ cutare, amin ! Fugĭ, dĭavole, de la locașul acesta, de la credința luĭ, de la roaba luĭ Dumnezeŭ. Aicĭ este crucea luĭ Hristos. Aicĭ este mama muceniculuĭ luĭ Hristos Nichita. Și eŭ mĕ închin bisericeĭ ceĭ sfinte, Tatăluĭ și Fiuluĭ și sfântuluĭ Duh» (2).

In magistrala sa monografiă asupra mitropolituluĭ Grigorie Țamblac, P. sf. sa Episcopul Melchisedec se exprimă astfel asupra influențeĭ desastroase, ce această ignoranță a limbeĭ bisericeștĭ de pe atuncĭ avu maĭ tîrzĭu asupra societățiĭ eclesiastice și laice.

«In această decadență a învățămîntuluĭ limbeĭ slavone și în lipsă de carte românească, ce făcea oare poporul român și bisericașiĭ, maĭ ales ceĭ de prin

---

2 lucrurĭ : să știă a citi și a scrie — scrierea nu era de rigoare.... Vĭața morală a preotuluĭ nu era tocmaĭ conformă cu învățăturile Evangelieĭ și chĭar cu ale sale proprie. *Fă ce'țĭ zice popa, nu face ce face el!* căcĭ numaĭ el poate lucra altfel, de cât cum recomandă celorlalțĭ».

(1) Melchisedec «O rugăcĭune-vrajă» în Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. 2. p. 381.

(2) Melchisedec, *Cronica Hușilor*. Apendice, p. 96—97.

sate, de pre la ţară, cum se zice? La aceasta ne rĕspund anecdotele, păstrate până astăzĭ în popor, despre *blasgoniele*, *becistniciele*, *bazaconiele* şi *năstărâmbele* bisericaşilor ţăranĭ. In ele găsim parodiĭ ale cântărilor şi rugăciunilor bisericeştĭ slave, substituirĭ de cuvinte ciudate, inventate şi purtând oarecare analogie cu cele slave, cel puţin la auzul omuluĭ simplu, de exemplu: «*Oce naşca taşca, da bună'i budaşca*» saŭ: «*Oce naşe ije ese şi ne b.... Da pinde ţarca, dă'ĭ buliarcă* şi *hliban*» (parodiă a rugăciunii «Tatăl nostru» slavoneşte: *Otce naşŭ.....*). Saŭ ca aceasta: «*Ije, ije* (saŭ *mije, mije*) *panimatca coţobeĭca, cuţitele Domnuluĭ sabia curcanuluĭ, limbiricĭ, custuricĭ, cĭoc boc, trecĭ la loc*». Toate, cuvinte fără nicĭ un înţeles, precum era limba slavă pentru Românĭ şi pe care le repeţesc până astăzĭ copiĭ la jocul lor numit «mijoarca». (Eŭ cred, că aceste cuvinte represintă o parodie a imnuluĭ cheruvic, pe care dascăliĭ slavonĭ îl începeaŭ cu zicerile: *Ije, ije*). Popiĭ de la ţară născociaŭ cuvinte de cântare şi de rugăciune, amestecate cu slavone şi române, combinate cu interesele lor, une-orĭ chiar imorale. Aşa tradiţia ne represintă pe un popă, carele îmblând cu icoane în ziua de ajun, împreună cu dascălul Filip, cânta: «*Hristos rajdaetse slavite—şterge dalta, Filipe*». Dascălul rĕspundea tot prin cântare: «*O şterseĭ şi în traistă o puseĭ, dar mĕ şi fripseĭ*». Apoĭ popa încheĭa: «*ĭaco proslavise*». Prosomia slavonă a sfântuluĭ George, carea se începe cu cuvintele: *ĭako doblĭa vŭ múčenicêhŭ, Strastoterpče Georgĭe.....*» dascăliĭ românĭ, nepricepênd cuvintele slavone, aŭ parodiat'o astfel, cântând'o pe glasul bisericesc: «*ĭacă Dobra cu papucĭ galbenĭ, strînge-o în braţe, George, ş'o sărută şi-ĭ dă drumul să se ducă*». Un popă cânta, adresându-se către dascălul Pascăl: «*Dascăle Pascăle! adus'aĭ pe behehe?*» Dascălul rĕspundea: «*Ba naĭba să te ĭa, că mi a luat şi pe mihoho şi mi-a dat pe bububo.....*» (1).

Apoĭ câte snoave de acestea hazliĭ nu circulă şi azĭ prin popor în pofida neştiinţeĭ popeştĭ, ca «*ştiţĭ voĭ ce zice în cartea asta?*», ca «*glasul al şaptelea*», ca «*neajunsurile socotelĭĭ cu bobiĭ*», ca «*popiĭ de la Richiţele*» etc. etc.(2), carĭ sînt tot atâtea ţîşnirĭ satirice, cu carĭ isteţimea poporuluĭ a împroşcat această proverbială ignoranţă.

Să nu se crează însă, că numaĭ cântările bisericeştĭ slavone aŭ fost un obiect de parodiare pentru dascăliĭ şi poporeniĭ necărturarĭ. Cele curat româneştĭ n'aŭ avut o soartă maĭ bună. Materia, fiind nesleită în această privinţă, ne vom mulţumi numaĭ cu câteva indicaţiunĭ (3), carĭ vor fi îndestulătoare spre a constata amestecul grosolan, uneorĭ obscen, al cugetăriĭ profane cu cea religioasă.

Iată câteva specimene de parodiĭ ale cântărilor bisericeştĭ şi ale întrevorbirilor dăscăleştĭ, carĭ cele maĭ multe se aud astăzĭ în gura copiilor şi în jocul păpuşilor (4).

---

(1) Melchisedec «Mitropolitul Grigorie Ţamblac» în Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. I, p. 54.

(2) Ispirescu, *Snoave*, p. 9—12, 18—21, 86—89, 94—95.

(3) Cele maĭ multe dintr'însele le datoresc binevoitoareĭ comunicărĭ din partea d-luĭ Ispirescu.

(4) Comp. Teodorescu, *Poesiĭ pop. rom.*, p. 130 urm.

I. Sfinte Dumnezeule,
Ce maĭ facĭ nătărăule?
Sfinte Tare,
Ce maĭ facĭ cutare?
Sfinte fără de moarte,
Ce maĭ facĭ cumnate?
Miluĭeşte-ne pre noĭ!
De ce nu maĭ viĭ pe la noĭ?
II. In numele Tatăluĭ,
In capul satuluĭ;
Şi al Fiuluĭ,
In capul dichiuluĭ,
Şi al sfântuluĭ Duh,
In capul luĭ Burduf.
Amin!
C'o oca de vin şi alta de pelin.
III. Tatăl nostru
In podul vostru,
Fură (mănâncă) prune
Şi nouă nu ne spune.
IV. Doaoaoamne Iiisu-see Hri-stoaoaoase
Cuuură-ţăăă'ĭ gu-raa de oaoaoase.....
V. Doamne miluĭeşte,
Popa prinde peşte,
Preoteasa le găteşte.
VI. Doamne Maică plăcintă
Şi Taĭcă bogace!
VII. Popa toacă,
Preoteasa joacă,
Popa trage clopotele,
Preoteasa joacă ropotele.
VIII. In Iordane
Şterge-o, Stane.
O şterseĭ
Şi mĕ fripseĭ.....
IX. Da zi-ĭ, părinte, condacul,
Să'l ĭa maĭ ĭute dracul,
Că nu ne ĭese colacul!
X. Pentru rugăcĭunile
Oala cu tăcĭunile,
Să schimbăm căcĭulile.
XI. Popiĭ de la Răchiţele
Toţĭ avea cĭubuce şi lulele.
Când ĭeşea la rugăcĭune,'
Luaŭ toţĭ câte un tăcĭune.
Numaĭ bĭet popa Stoĭan
Cu luleaoa de cocĭan.
XII. Dumnezeŭ să'l ĭerte (1)
Cu treĭ poame fĭerte
Şi cu una moaoaoale,
Să nu se maĭ scoaoaoale!

Dar nicăirea indiferenţa Românuluĭ pentru ale religiuniĭ nu se manifestă într'un mod maĭ învederat ca în limba sa. E într'adevĕr cu totul caracteristică în româneşte întrebuinţarea metaforică a celor maĭ multe expresiunĭ din domenul religios într'un sens profan, care adeseorĭ nu ne maĭ lasă să întrevedem nicĭ o urmă din sacra lor origină. Acest fenomen de laicisare a cuvintelor bisericeştĭ fiind de mare importanţă, ĭĭ vom consacra o atenţiune particulară cu atât maĭ mult, cu cât această parte — ca şi întreaga psicologiă populară — e cu totul lăsată afară din dicţionarele popoarelor celor maĭ culte. Vom cita o seriă de expresiunĭ din vĭaţa religioasă, carĭ aŭ încălcat în cea socială şi carĭ aŭ suferit, în această trecere, o transformare aproape completă. Vom căuta, după putinţă, a alătura totdeauna de cuvintele româneştĭ analogiĭ din limbile romanice şi în special din cea spanĭolă, al căruĭ dicţionar academic — singurul, carele s'a interesat cu predilecţiune de elementul popular — e o comoară nesleită în această privinţă (2).

Aghiasma saŭ *aĭasma* e «apă sfinţită». In stil comic, vorba se aplică şi la

---

(1) Ironic se maĭ zice şi : *Dumnezeŭ să'l ĭepure!* (Creanga) saŭ : *Dumnezeŭ să'l neagoe în ziua de Caracal!* (Ispirescu).

(2) Utilisâm ediţiunea următoare : *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la real Academia Española*, reducido á un tomo para su mas fácil uso. Quarta edicion. Madrid, 1803.

«vin» saŭ «rachĭu». In povestea «Popa Duh» de Creanga (Conv. lit. XV, 315) : «Lasă-mĕ în pace, cuvioase, că se învirteşte lumea cu mine de atâta *aghiasmă* rusească» (1).

Când Românul vrea să bea niţel rachĭu, cere : «*Ia dă-mĭ niţică aĭasmă*» (Ispirescu).

Verbul *aghesmuesc*, propriu «stropesc cu aghiasmă», în acelaşĭ sens profan. Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. lit. XV, 453) : «Eacă ne trezim cu popa Buligă Cĭucălăŭ din uliţa Bucĭumeniĭ tămăet şi *aghezmuit* gata des-dimineaţă, Dumnezeŭ să'l ĭepure! Şi cum ne bine-cuvîntează după obiceĭul seŭ cu amîndoă mâĭnile ca vlădiciĭ, ne şi trage câte un ibrişin pe la nas despre fata popiĭ de la Fălticeniĭ-Vechĭ».

Alexandri, în pĭesa «Harţă răzeşul» (Teatru, p. 260) :

Măriuca. —... Când se leagă vre un hătru de mine, am leac de alungat dracu.
Harţă. — Care leac?
Măriuca. — Il aghezmuesc cu astă..... labă, cum o numeştĭ d-ta.

Aci verbul are sensul de «lovire» ca maĭ multe expresiunĭ identice de maĭ la vale.

Aghios însemnează un cântec bisericesc, care începe cu vorbele : *aghios, aghios, aghios!* adică *sfînt, sfînt, sfînt!*

Intr'o anecdotă populară (Ispirescu, Snoave, p. 95) :

Când era la *aghios*,
Ieşĭa fumul gros;
Dar când era la acsion,
Nu se maĭ vedea om cu om.

Anton Pann, Povestea Vorbeĭ III, 142 : «I-a căntat popa *aghiosul*», adică «a murit, l'a prohodit».

Preoţiĭ recitează acest cântec, ca pe toate celelalte, pe nas după psaltichia orientală; acest recitativ fornăitor şi monoton poporul l'a asemănat cu horcăitul unuĭ om adormit, de unde locuţiunea : *a trage aghioase* «a horcăi tare în somn, a dormi adînc». Astfel Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. lit. XVI, 375) : «Eĭ, măĭ băeţĭ, ĭa amu *trageţĭ la aghioase*, zise un plăeş, scăpărând şi dând foc unuĭ brad».

Aliluĭa, vorbă ebraică însemnând «lăudaţĭ pe Domnul», ce figurează în capul saŭ la sfîrşitul maĭ multor psalmĭ, deveniţĭ cântece bisericeştĭ. Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. lit. XV, 3) : «Iar stropşitul de Ion, cu talanca de la oĭ, cu cleştele şi cu vătrarul, face o hodorogeală şi un tărăboiŭ, să'ţĭ ĭe auzul; apoĭ îşĭ pun căte o ţoală în spate şi căte un coif de hărtie în cap şi cântă «*aliluĭa* şi doamne miluĭeşte, popa prinde peşte», de te scot din casă».

Intr'o parodie copilărească (Ispirescu) :

Aliluĭ, aliluĭ
Căzu popa din gutuĭ.....

---

(1) Vezĭ maĭ la vale expresiunea sinonimă *sângele Domnuluĭ*.

In vorbirea zilnică, *aliluĭa* însemnează «s'a dus, s'a isprăvit», un fel de burlesc *consummatum est!* Astfel într'un basm muntean (Ispirescu II, 1. 141): «Am vĕzut, n'am vĕzut, *aliluĭa*..... Frumuseţe, tinereţe, *aliluĭa*.... Dumnezeŭ şi gândul meŭ, *aliluĭa*..... P'aicea belea în vecĭ n'eĭ vedea, *aliluĭa*.....»

Xenopol, Brazĭ şi putrigaiŭ, p. 189 : «Tragere la sorţĭ!.... Numaĭ cu norocul nu aveţĭ a face : nu scapă cine e norocos, scapă numaĭ cel care'ĭ bine cu boerul; ĭară de cumva nu te are la stomac vr'un cĭocoiŭ de pe moşie, *aliluĭa!* poţĭ să'ţĭ taĭ pletele, fĕtul meŭ!»

In Moldova se zice, cam în acelaşĭ sens, *parapanghelos*, despre care vom vorbi maĭ la vale.

In limba spanĭolă *aleluya* însemnează *timpul Paştelor*, *iconiţă de hărtie* (la palavra *aleluya* escrita en ella) şi planta *Trifolium acetosum*.

Amin, vorbă ebraică, introdusă în cărţile bisericeştĭ şi însemnând «adevĕrat, aşa e, aşa să fiă» : *să fim cu toţiĭ sănătoşĭ; amin, să dea Dumnezeŭ* (Laurian-Maxim). Vorba intră în locuţiunile populare : *căt aminul*, *nicĭ la amin* în sens de «un moment» adecă «cât aĭ zice amin» saŭ «nicĭ odată».

Calend. 1882, p. 44 : «Dac' eĭ zăcea mereŭ pe coaste, n'o să te pricopseştĭ *căt aminul*.....» Acelaşĭ pe 1883, p. 57 : «Un oblon făcut cu meşteşug în pardoseala chĭoşculuĭ să nu'l zărească *căt aminul* nicĭ măcar cu lumînarea».

Intr'o poveste ţărănească (Ispirescu, p. 254) : «Vezĭ că duhul ştiea, că de nu va putea nicĭ în a treĭa seară să izbutească, apoĭ trebue să'şĭ mute gândul, nu maĭ putea adecă să'l desgroape *nicĭ la amin*».

In limba francesă *amen* însemnează, în stilul familiar, «sfîrşit» : *il m'a tout dit jusqu'à amen* (Littré). Spanĭoleşte locuţiunea preposiţională *amen de* e sinonimă cu *excepto*, *fuera de* «afară de».

Anáftemă, rostirea populară a vorbeĭ *anatemă*, intră într'un mod ironic în înjurăturile saŭ jurămintele populare. Astfel într'o doĭnă oltenească (Alexandri, p. 313) :

Să mĕ bată *anaftema*,
De am maĭ dat gura cuĭva
Afară de dumneata!

Aránghel, rostirea populară a vorbeĭ *arhanghel*(1), se aplică în Muntenia «bicĭuluĭ», căruĭa îĭ zic *sfântu Aranghel* (Ispirescu). Tot astfel se zice, cum vom vedea maĭ jos, «cĭomaguluĭ» *Crăcĭun* şi «gărbacĭuluĭ» *Sfântu-Nicolae*.

Blagodori, din paleo-slavicul *blagodariti* «εὐχαρίζειν, gratias agere», păstrează încă acest sens bisericesc în Codicele Voroneţian, de pildă Fapt. Ap. XCIII, 1 : «Zicându aşa luo păinre şi *blagodari* Dumnezeu între toţi»; saŭ C, 2—3 : «Ei văzură Pavelu şi *blagodariră* Dumnezeu».

Traducerea Bibliei de la 1648 înlocuĭeşte, în aceste pasaje, vorba cu :

---

(1) Jipescu, *Opincar*, p. 66 : «Numaĭ cu ceapă, cu castravete şi cu mămăliga goală, te ducĭ ĭute pă copcă, te ĭa gaĭa fără timp, aghĭuţa or *sfântu aranghĭel*, ăl de cere sufletu, când ĭe să moară rumânu».

deade har şi dând har; cea din 1688 cu: mulţămi şi mulţămind.

Astăzĭ vorba se ĭa numaĭ în înţelesul de «a vorbi în bobote» maĭ cu seamă de popĭ: *Ce tot blogodoreştĭ, popo?*

Această interesantă transiţiune logică resumă într'însa toată ignoranţa preoţilor, carĭ rostĭaŭ rugăcĭunile slavone ca nişte curate galimatiĭ.

Iată câteva exemple de această întrebuinţare profană a cuvîntuluĭ.

Calend. basm. pe 1881, p. 44: «Zicênd aceste cuvinte puse mâna pe buzduganul sěŭ împărătesc, amelinţă spre eĭ de treĭ orĭ, izbi văzduhul cu dînsul spre mĭază-noapte, spre mĭază-zi, răsărit şi apus, *blogodorind* din gură anatimele cele maĭ înspăĭmîntătoare». Acelaşĭ pe 1883, p. 12: «Ascultă într'o doară tot ce *blogodorea* ea».

Vorbirea popească îngăĭmată o maĭ numeşte poporul şi *blasgonie*, probabil ca şi *blagomanie*, corupţiune populară din *blagosloveniă*. Comp. şi verbul *bogonisesc* în acelaşĭ sens, bunăoară la Odobescu, în «Mihnea-Vodă cel rěŭ», p. 16: «Alăturĭ ardea o făclie de ceară galbină şi un bĭet călugăr *bogonisea* pe sloveneşte rugele agonieĭ».

Bobotează în sens de «boroboaţă» saŭ ceva neplăcut, bunăoară în locuţiunea: *a păţit o bobotează, de'ĭ s'a dus numele*, adică «a păţit'o căt de bună».

Bogdaproste saŭ *bodaproste* «Dumnezeŭ să vě ĭerte (păcatele)», formulă de mulţumire a cerşetorilor, care, mereŭ repetată, devine o monotonă flecărie, de unde locuţiunea: *a umplea pe cineva de bogdaprosti* «a'l ameţi cu gura». Intr'o povestire de Creanga (Conv. XI, 213): «Ia să'l fi pus păcatul să se întreacă cu didiochĭul, căcĭ baba şi cu fiică-sa *il umplea de bogdaprosti*».

Botez, ironic «udătură», bunăoară într'o snoavă de Ispirescu (p. 109): «Indată se pomeniră în apă: ceĭ maĭ mulţĭ se scăldară scăldatul din urmă, vr'o câţiva scăpară numaĭ cu un *botez*.....»

Canon însemnează «lege bisericească» şi «pocăinţa», ce se impune celor păcătoşĭ. Acest din urmă sens s'a generalisat în «pedeapsă grea, caznă, chin».

Intr'o satiră populară din Bucovina (Columna luĭ Traĭan pe 1883, p. 140):

Lelea 'naltă sprîncenată
A fost astăzĭ la spovadă.....
Ce *canon* popa i-a dat?.....
Ia popa canon mi-a dat
Să nu ţiŭ drăguţ în sat,
Că mi-a fi mare păcat.

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 194):

Nu mě bate sfinte Doamne,
Nu mě bate cu *canoane*,
Dacă nu m'aĭ fost bătut,
Când faptele le am făcut!

Anton Pann, Povestea Vorbeĭ I, 77: «Dă'mĭ un *canon*, cum îţĭ place, şi eŭ să mě pocăesc».

De aci *canonesc*, propriŭ «daŭ un *canon*», cu sensul de «pedepsesc aspru, chinuĭesc», bunăoară la Jipescu, Opincar, p. 54 : «Iartă'l Mântuitorule, nu'l maĭ pedepsi, că destul s'a *canonit* săracu».

Chiraleĭsa, contras din Κύριε ἐλέησον «Doamne-miluĭeşte», ce se cântă de copiĭ pe ulițĭ la Bobotează. Creanga, în «Amintirĭ din copilăriă» (Conv. XIV, 368) : «Când veneaŭ cele doă ajunurĭ, câte 30—40 de băețĭ fugeaŭ înaintea popeĭ de rupeaŭ omătul de la o casă la alta şi la Crăcĭun nechezeam ca mânjiĭ, ĭar la Bobotează strigam *chiraleĭsa*, de clocotea satul».

Tot astfel se numeşte şi un duh rĕŭ, care îşĭ trage numele — după Cantemir (Descr. Moldoveĭ, p. 288) — de la «*crucea de lemn*, împodobită cu pînză albă saŭ cu materiă de mătase, ce fiecare casnic obicĭnuĭeşte a face la botezul Domnuluĭ; şi, după vecerniă, o poartă ca o litanie prin toate casele întovărăşită de o mulțime de copiĭ, carĭ de multe orĭ strigă cuvîntul acesta *kira leĭsa* (=*kyrie eleïson*!)»

In pĭesa «Doĭ morțĭ viĭ» de Alexandri (Teatru, p. 416) : «..... Acu, zĭua ca zĭua..... mĕ maĭ ĭeŭ cu caprele, dar noaptea..... toate stihiile năpădesc pe mine..... strigoiĭ, moroiĭ, pricoliciĭ, vîrcolaciĭ, draciĭ din tăŭ, drăgaĭcele, simzienele, strigele, până şi papaluga, până şi turca, până şi *chiraleĭsa!...* şi chiraleĭsa!... ştiĭ tu, ce'ĭ chiraleĭsa?»

In Italia, la Arezzo, *cria* saŭ *crialesa* corespunde ital. *raganella*, fr. *crécelle*, adecă «huruitoarea întrebuințată odinioară la Catolicĭ în loc de clopot în săptămâna Paştelor» şi care — după Caix (Studj di etimologia romanza) — s'ar trage asemenea din *kyrie*, *kyrie eleïson*, fiindcă instrumentul în chestiune cheamă pe credincĭoşĭ să cânte această litanie.

Coliva, în locuțiunile următoare : *ĭĭ sună coliva în pĭept* «a fi bolnav de moarte» şi *a mânca coliva cuĭva* «a urmări pe cineva şi a'l omorâ saŭ a'l nenoroci».

Pann, Povestea Vorbeĭ II, 146 : «Ca mâĭne *o să'mĭ mănânce coliva*».

Crăcĭun se numeşte, în Muntenia, *cĭomagul*. Intr'un cântec de lume (Teodorescu, p. 339) :

Surda sberĭ cântând pe drumurĭ,
Ameţit de proaste fumurĭ,
Că se va găsi vr'unul
Să'ţĭ dea minte cu *Crăcĭunul*,
Să'ţĭ scoată din nas amorul
Şi să'ţĭ potolească dorul.....

Crucea, ca maĭ toate cuvintele sacre, intră în invocaţiunĭ, în blesteme şi în înjurăturile cele maĭ obscene. Lăsându-se afară vorba iniţială a formuleĭ de înjurat, cuvîntul *cruce* capătă astfel o înfăţişare maĭ puţin urgisită şi devine o înjurătură de o nevinovată banalitate : *Crucea (ta, luĭ, voastră, lor) de.....!*

Intr'o doĭnă din Moldova (Alexandri, 259) :

Bată'l crucea, om bogat,
Om bogat şi făr' de sfat!

Saŭ (Ibidem, p. 299):

Dorul rîde și se duce,
Bate-mi-l'ar sfânta cruce!

Intr'o doĭnă din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 160):

Badea-ĭ călător, se duce,
Nu'ĭ ajute sfânta cruce!

Saŭ (Ibidem, p. 242):

Bat'o cruciuliță, lele,
C'aseară i-am dat inele
Ș'acum o vĕz fără ele.....

Intr'o doĭnă din Bucovina (Marian II, 107):

Bată-te crucea, nănaș,
Cu cine mĕ cununaș,
Cu propteaua garduluĭ,
Cu urîtul satuluĭ!.....

Intr'o snoavă de Ispirescu (p. 67): «*Crucea luĭ de paiŭ* al draculuĭ! de doă lățimĭ de unghiă l'am tăĭat și tot a crescut».

Darul, în stilul bisericesc, identic cu *har* «grațiă divină», se aplică într'un mod comic și unor învățurĭ saŭ pornirĭ rele. Creanga, în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. XIV, 368): «Dascalul Iordache știea și el glasurile pe din afară de biserică, nu'ĭ vorbă, dar clăpănea de bătrân ș'apoĭ maĭ avea și *darul* suptuluĭ».

Doamne-ajută în sens de «bătae neașteptată», de pildă la Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 115: «Să nu te pomeneștĭ c'un *Doamne-ajută* pe spinare».

Comparativul *maĭ de Doamne-ajută* exprimă un grad maĭ înalt al uneĭ însușirĭ, aplicată la ființe saŭ la lucrurĭ, ca în următorul exemplu dintr'un basm de Ispirescu, p. 206: «Ar fi voit și el, de! să'șĭ boteze copilul cu vr'un naș *maĭ de Doamne-ajută,* să facă și el o cumetrie».

Locuțiunea: *a zice Doamne-ajută,* când cineva scapă de o primejdiă. Astfel Calend. 1875, p. 26: «Tocmaĭ când era *să zică Doamne-ajută,* îĭ ieși înainte o feară mare și groaznică». Același pe 1883, p. 42: «Când *să zică Doamne-ajută,* adecă tocmaĭ la toĭul petreceriĭ, se pomeniră cu zîna necunoscută».

Dumnezeŭ, ca și *anafură, biserică, candelă, cruce, feștanie, Hristos, lumînare, Paștile, parastasu, paraclisu, spovedania, Vanghelia,* etc. intră în formulele înjurăturilor celor maĭ obscene. De asemenea în exclamațiunile: *cum Dumnezeŭ! păcat de Dumnezeŭ! dreptul luĭ Dumnezeŭ! du-te cu Dumnezeŭ!* saŭ, cum se zice într'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 158):

Frunză verde și ĭar verde,
Mândra cu d'altul șede.
Da, *șază cu Dumnezeŭ,*
Că mie nu'mĭ pare rĕŭ!

Locuţiunea : *a se face maĭ de Dumnezeŭ*, bunăoară într'un basm muntean (Calend. 1883, p. 22) : «De când îl tunsese, *se făcuse maĭ de Dumnezeŭ*». Apoĭ *boul luĭ Dumnezeŭ* «la brebis du bon Dieu» figurat «prost» : *dă'ĭ pace, că e boul luĭ Dumnezeŭ* (proverb).

Interesant este maĭ cu seama adverbul *dumnezeĭeşte*, care exprimă o acţiune în gradul superlativ, ca în basmul «Codreana Sînzeana» de Pompiliu (Conv. lit. V, 187) : «Invîrti îngerul sabia de la răsărit la apus şi ĭar de la apus la răsărit şi, dând odată cole *dumnezeĭeşte*, reteză cele doă capete ale balauruluĭ, cum aĭ be o lingură de apă».

Foarte remarcabile sînt zicătorile populare : *bun e Dumnezeŭ, meşter e dracu, un Dumnezeŭ dă şi altul ĭa*, rĕmăşiţe ale străvecheĭ credinţe dualiste în doă fiinţe supreme, protivnice una alteĭa şi amîndoă înzestrate cu aceeaşĭ putere, credinţă transmisă Românilor de secta luĭ Bogomil.

Spanĭoleşte *Dios y ayuda* corespunde luĭ *Doamne-ajută*, *anda con dios* «du-te cu Dumnezeŭ!» *mas puede dios que el diablo* «maĭ mult poate Dumnezeŭ de cât dracu», care contrastează cu proverbul românesc «bun e D-zeŭ, meşter e dracu». *Por dios!* formulă de înjurătură comună. Pe când Spanĭolul zice resignat : *quando dios no quiere, santos no pueden* «când D-zeŭ nu voĭeşte, sfinţiĭ nu pot (n'aŭ încotro)», Românul susţine din contră, că : *până la D-zeŭ te mănâncă sfinţiĭ* saŭ *până la D-zeŭ sfinţiĭ îţĭ ĭeŭ sufletul*. Până şi în aceste locuţiunĭ reĭese bigotismul spanĭol faţă cu pronunţata nepăsare a Românuluĭ pentru ale religiuniĭ.

Maĭ pomenim încă doă zicătorĭ spanĭole, foarte importante pentru istoria civilisaţiuniĭ : *Hacer la de Dios es Cristo* «a se îndeletnici cu (desbaterea că) Dumnezeŭ e Hristos» pentru a zice «a se certa» şi *Ir, ponerse á lo de Dio es Cristo* «a se bizui pe (desbaterea că) Dumnezeŭ e Hristos» în loc de «a se purta ca un fulâŭ şi bătăuş»: rĕmăşiţe culturalĭ din epoca disputelor religioase între Arianĭ şi Atanasianĭ despre firea luĭ Hristos.

In fine, acest nume sacru se alterează în unele limbĭ spre a şterge odiosul înjurătureĭ. Astfel franţuzeşte *corbleu* e în loc de *corps de dieu*, *morbleu* pentru *mort de dieu*, *parbleu* e *par dieu!* La Germanĭ *Potz Wetter* este o întorsură poporană pentru *Gottes Welt!*

Infruptare saŭ *a se înfrupta* e a mânca bucate de dulce în zile de post. Aşa într'o anecdotă populară de Speranţă (Contemporanul I, 395) : «Să te *înfrupţĭ* în postul mare şi apoĭ ĭar să maĭ păţeştĭ».

Acelaşĭ cuvînt se întrebuinţează, în stilul glumeţ, când cineva caută a da o sărutare pe furiş, ca în pĭesa «Rusaliile» de Alexandri (Teatru, p. 696) :

> Susana. — Ce'ĭ bărbăţele?
> Toader. — Nu mĕ'ĭ lăsa să mĕ *'nfrupt* cu o sărutare?
> Susana. — Ba te-oiŭ lăsa, Todirică, că doar nu sîntem în post.

Lege, în formule ca *legea ta*, *legea voastră!* e un fel de înjurătură glumeaţă şi nevinovată, care, prin omiterea cuvîntuluĭ obscen, ce figurează la începutul tuturor înjurăturilor, pĭerde orĭce urmă din primitiva'ĭ idositate. Această formulă o întîmpinâm adeseorĭ în poesiile populare.

Intr'o doĭnă bucovineană (Marian I, 102) :

Legea ta de brad cumplit,
Ce te leginĭ făr' de vînt,
Făr' de vînt, fără de cuvînt,
De-ajung crengile 'n pămînt.

Saŭ (II, 43) :

Legea voastră de femeĭ!
Pentru voĭ am dat cincĭ leĭ?
Plugușoru'mĭ să se strice,
Să rĕmân cu el aice?..

Saŭ (II, 163) :

Legea ta de codr'uscat!,
Mulțĭ fecĭorĭ aĭ depărtat,
Mulțĭ voĭnicĭ aĭ înstrăinat....

Apoĭ locuțiunea *a'șĭ face de lege* adecă «a chibzui», ca într'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 150) :

Unde vĕd picĭoru rece,
Staŭ în loc și *'mĭ fac de lege,*
Peste care munte oiŭ trece....

Maĭ observâm încă și întrebuințarea vorbeĭ *lege* pentru unele apucăturĭ, carĭ n'aŭ de loc a face cu religiunea. Iată, de pildă, doă exemple din basmele luĭ Ispirescu (p. 170, 233) : «Iar când îl intețea vrăjmașul, calul se urca ca fulgerul în sus și se ținea bine de coama luĭ. Apoĭ, când se lăsa în jos, tăea, cum știea el în *legea* luĭ să taĭe. Așa, vezĭ, îl învățase calul». — «Argatul de la grădinărie ișĭ implinea slujba, cum știa el în *legea* luĭ».

Liturghie adecă o parte anumită a serviciuluĭ divin saŭ rugăcĭunile rostite întru amintirea mortuluĭ. Intr'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 198):

Din partea mea din moșie
Dâ, maĭcă, o *liturghie*
Și'mĭ fă pomană mie!

Vorba are, în graĭul popular, diferite aplicațiunĭ profane. Astfel, când se face o lucrare, care nu'ĭ după toată rînduĭala, poporul zice : e liturghie cu bragă (Ispirescu). Dar maĭ cu seamă se ĭa vorba în înțeles de «dușcă».

In balada «Vîlcan» (Teodorescu, p. 557) :

Ia fă bine dumnĭata,
De nu'mĭ da cu ocaua;
Cară vinul cu vadra,
Pelinul cu donița,
C'am sfințit d'o *leturghiă*
Cu părintele Iliă,
Și-am rugat pe Dumnezeŭ,
Ca să'mĭ dea pe gândul meŭ!

De la Vrancea, «Sultănica», p. 7 :

— Suge, primărie, suge, că doar nu te a bătrânit calea bisericeĭ.
— Maĭ trage'ĭ, părinţele, o *liturghie*.
— Să te vĕz, logofete, care pe care....

Franţuzeşte *messe* «liturghie» se ĭa, în stilul familiar, în sens de «preot» : *voilà une messe qui sorte de la sacristie*, voilà un prêtre qui sorte de la sacristie pour aller dire la messe (Littré).

Mir adică «unt-de-lemn sfinţit» se ĭa uneorĭ, în graĭul popular, în înţeles de «frunte», pe care se ung cu mir copiiĭ la botez.

Iată doă exemple de această aplicaţiune metonimică. Cal. basm. 1877, p. 10: «Il lovi cu copitele drept la *mir*» şi maĭ la vale, p. 34 : «Cĭomăgel, şti colea tocmaĭ bun de pălit la *mir*».

De aci şi expresiunea metaforică *a lua mirul cuĭva* pentru «a'l omorî». Ispirescu, Poveştile unchĭaşuluĭ, p. 54 : «Cum vĕzu Ercule ĭazma, se năpusti asupra eĭ cu toroipanul şi'i *luă mirul din frunte* şi o dete cu gaĭbaracele în sus».

De asemenea verbul *miruesc*, literal «a unge cu mir», în sens de «a lovi», bunăoară : *a mirui cu ghĭoaga pe cineva*.

Naşterea Domnuluĭ aplicat, în stil comic, la «lovitură», Creanga, în «Amintirĭ din copilăriă» (Conv. XV, 4) : «Cum a vĕzut popa, că ne aşezâm la fereastră şi ne pregătim de urat, a început a ne trage câteva *naşterĭ* îndesate».

Compară cânticelul comic «Angheluşa» de Alexandri (Teatru, p. 12) : «S'aducĭ vr'o patru surugiĭ de la poştă şi să le porunceştĭ, ca să *ureze*, ca în agĭunul sfântuluĭ Vasile, cu harapnicile pe spinarea luĭ».

Nicolae adecă *sfântu Nicolae* însemnează, în Moldova, «gârbaciŭ». Creanga în «Amintirĭ din copilărie» (Conv. XIV, 365) : «In altă zi ne trezim, că ĭar vine părintele la şcoală cu moş Fotea, cojocarul satuluĭ, care ne aduce dar la şcoală noă un drăguţ de bicĭuşor de curele împletit frumos şi părintele îĭ pune numele *sfântul Nicolaĭ*, după cum este şi hramul bisericeĭ în Humuleştĭ... Şi a pus părintele pravilă şi a zis : că în toată Sâmbăta să se procitească băeţiĭ şi fetele, adică să asculte dascalul pe fiecare de tot ce a învăţat peste săptămână şi câte greşelĭ va face să-ĭ le însemne cu cărbune pe ceva, ĭar la urma urmelor de fie-care greşală să'ĭ ardă şcolaruluĭ câte un *sfânt-Nicolaĭ*».

In pĭesa «Chiriţa în Iaşĭ» de Alexandri (Teatru, p. 408) : «.... Mâĭ Ioane, rĕmâĭ aicĭ cu Ţiganca, ca să păziţĭ lucrurile, până ce or veni boiĭ să ridice trăsura... da doar îţĭ perde vr'o cutie... c'apoĭ *sfântu-Neculaĭ* îĭ gata....»

In «Drumul de fĭer» (Ibidem, p. 941) : «Un păcat cu nişte ţiganĭ! De nu s'ar teme de *sfântu-Neculaĭ* cel din cuiŭ, ar da foc caseĭ».

Păcătos, aplicat la lucrurĭ cu sensul generalisat de «stricat» la propriŭ şi la figurat : *ţară păcătoasă*. Ispirescu, Basme, p. 388 : «Dintr'o *păcătoasă* de butiă unde mi se făcu un palat, de nicĭ împăratul nu avea aşa palat bogat şi împodobit cu de toate frumuseţile lumiĭ».

Parapanghelos adecă «vecĭnică pomenire» se întrebuințează, în Moldova, într'un sens identic cu *aliluĭa*. Astfel în cânticelul comic «Păpușariul» de Alexandri (Teatru, p. 59) : « . . . Doar să pun să tragă clopotele la bĭetele păpușĭ ca la cele multe obiceĭurĭ strămoșeștĭ... *Parapanghelos*, de acum!»

In pĭesa «Doĭ morțĭ viĭ» (Ibidem, p. 647) : «De acum *parapanghelos*!... am rĕposat!..»

In «Creditoriĭ» (p. 1062) : «*Parapanghelos*.... De acum zi să'mĭ tragă clopotele... Am murit!»

In «Kir Zulĭaridi» (p. 1178) : «O pățit'o bĭetu cuconaș!.. de acum *parapanghelos!*»

Xenopol, Brazĭ și putrigaiŭ, p. 38 : «Am voit să'țĭ fac bine, dar dacă eștĭ așa de îndărătnic.... *parapanghelos*!»

Popește, în locuțiunea *calcă popește* saŭ *calcă a popă*, cu care se poate compara francesul *se prélasser* «a lua aer de om mare» din *prélat* «persoană bisericească». Pann, Povestea Vorbeĭ III, 28: «Carte nu știe, dar calcă *popește*».

Precista în invocațiunĭ, bunăoară într'o baladă din valea Crișuluĭ (Pompiliu, p. 66) :

> Să mĕ bată *Precista*,
> De am călcat porunca ta;
> Să mă bată Dumnezeŭ,
> De am călcat cuvîntul tĕu!

Dar și în blesteme, în carĭ figurează chĭar «papucul *Precisteĭ*».

Sângele Domnuluĭ are, în stilul familiar, înțelesul de «vin». In povestea «Harap-Alb» de Creanga (Conv. XI, 191) : «Și tocmaĭ de asta mĕ bucur și eŭ, că d'abĭa m'oĭ maĭ încălzi o leacă bând *sângele Domnuluĭ*...»

Tot astfel numirea francesă *eau-de-vie* «rachĭu» literal «apa vĭețiĭ» este o imitațiune profană a cuvintelor Evangelistuluĭ Ioan despre făgăduințele luĭ Hristos (IV, 14) : «..apa, care eŭ ĭĭ voiŭ da, se va face într'însul izvor de apă țișnitoare în vĭața eternă». Această băutură, pricina atâtor boale, crime și escese, ar fi fost maĭ cu cale a se porecli «apa morțiĭ» de cât «apa vĭețiĭ».

Aci maĭ raportăm și expresiunea românească *tămăĭare* «a se îmbăta», ca în citațiunea următoare din «Șezătoarea» luĭ Pann (I, 12) : «Cum și de vinul din ploscă *tămăĭat* și amețit..»

Sfânt, ca adjectiv, exprimă, cum am zis deja în capitolul consacrat terminologieĭ religioase, o însușire luată în gradul cel maĭ înalt, alăturându-se maĭ cu preferență la acțiunĭ neplăcute, la pățelĭ involuntare: *a da cuĭva o sfântă de bătae*, în privința căruĭa se poate compara proverbul : *bătaĭa e ruptă din raiŭ*. Calend. basm. 1882, p. 58 : «Ce să pat? m'aŭ dat bine cățeaua, mi-aŭ tras și o *sfântă de bătae* de dărueală și pe urmă m'aŭ făcut scăpat cu părul țurloiŭ burloiŭ».

Alexandri, în «Despot-Vodă», p. 41 :

> Haramu'ĭ cu narav.

Acelașĭ epitet întovărășește diferite alte însușirĭ. Așa sună încheĭerea unuĭ basm de Ispirescu (p. 159) :

Un năpăstroc de cĭorbă
Ș'o *sfântă* de cocĭorbă
Pentru ce'ĭ ce's lungă vorbă.

Acelașĭ, în «Poveștile unchĭașuluĭ sfătos», p. 64 : «Se puseră pe țîrm să'ĭ tragă o *sfântă* de mâncare».

Calend. basm. pe 1882, p. 48 : «Nunta mergea agale agale, făcênd conace pe la soroace și maĭ sărutând în vreme a *sfântă* de ploscă, dar cotoiul mergea, de sburaŭ copaciĭ pe lângă el».

Tot astfel : *sfântă ploae*, *sfântă frică*, *sfântă moarte*, etc.

Admirabilă este metafora *a fura sfântul pe cineva* pentru «a adormi», în care «sfântul» representă pe Dumnezeŭ saŭ personifică pur și simplu «somnul», care figurează asemenea în această locuțiune. Cal. basm. pe 1883, p. 23 : «După ce se ridicară de la masă, se aruncară pe un maldăr de pae și, cât să zicĭ Doamne ajută, iĭ fură *sfântul*». Acelașĭ pe 1882, p. 21 : «N'adormi de teamă, ca să nu'l fure somnul».

Uneorĭ poporul, pentru a da expresiuniĭ o nuanță de rĕutate invederată, înlocuĭește pe *sfântul* din locuțiunea de maĭ sus cu *Aghiuța*, numele comic dat draculuĭ. Așa într'un basm din Vlașca (Ispirescu, p. 106) : «In paharul, ce zăcașul de proprietar dete luĭ Fĕt-frumos, amestecă, fără să știe el, niște buruĭenĭ adormitoare. Cum bău, îl și *fură Aghiuță*. Căzu într'o amorțeală sor cu moartea».

De aci locuțiunea contrară *a uĭta sfântul pe cineva* pentru «a rĕmânea deștept», bunăoară (Cal. 1882, p. 30) : «Ceea ce nu putu însă să facă deprinderea, putu să facă duhul luĭ, care era plin de istecĭune; el încetul cu încetul cu glume, cu snoave și cu poveștĭ hazliĭ și pipărate făcu pe stăpâna să nu se maĭ uĭte la chipul seŭ și să stea de vorbă și să asculte cu tragere de inimă snoavele și poveștile luĭ, că era mucalit, bată'l să'l bată, de nu te maĭ induraĭ de el și *te uĭta sfântul*, ascultând cu gura găscată nagodele luĭ».

Diminutivul *sfântuleț* e o numire desmĭerdătoare a sfinților și chĭar a luĭ Dumnezeŭ, numit obicĭnuit *Sfântul*, ca în pasajul următor (Cal. 1881,p. 13): «Bĭeții creștinĭ începură să'șĭ facă cruce ca tot omul, când aude tunând și să se roage de *sfântulețul*, ca să nu'ĭ pedepsească după păcatele lor».

In vorbirea zilnică însă *sfântuleț* însemnează maĭ mult «fățarnic», ca și augmentativul *sfântoiŭ*, care corespunde ital. *santone*, sp. *santon*, *santurron*, fr. *sainteron* «fățarnic».

Verbul *a se sfinți* «a face după voĭa saŭ gândul cuĭva» cu diferite nuanțe de sens, carĭ vor reĭeși în exemplele următoare.

Pann, Povestea Vorbeĭ I, 61 :

Dâ'ĭ, să nu se nărăvească,
Nu'l lăsa să se *sfințească*.

Ispirescu, Basme, p. 249 : «. . .Unul din boĭerĭ, care era şi maĭ semeţ, se otărâ să se ţie de capul cĭobănaşuluĭ, să nu'l lase *să se sfinţească*».

Acelaşĭ, Poveştile unchĭaşuluĭ sfătos, p. 74 : «Nemernicul de Centaur o luase la sănătoasa cu Deĭanira în cârcă. Pasă-mi-te îĭ plăcu şi luĭ o aşa bucăţică şi voi să-i o ĭa cu japca, ca să se îndrăgostească cu dînsa. Ercule nu'ĭ lăsă *să se sfinţească*».

Hinţescu, Proverbe, p. 2 : «Adună, unde n'a risipit, dar nu *se sfinţeşte*».

Spanĭoleşte *santo dia* literal «sfântă zi» însemnează «zĭua întreagă», precum şi româneşte *sfântă zĭuă* e identic cu «zĭulică albă», exprimă adică aceeaşĭ idee. *Santo mocarro*, proprĭu «sfântul Mucĭĭ», un sfânt maĭ cĭudat încă de cât românescul *sfântu Aşteaptă*, e numele unuĭ joc spanĭol: *jugar con alguno al santo mocarro* «a juca cu cineva de-a sfântul Mucĭĭ», la figurat «a lua peste picĭor, a bate pre cineva», precum verbul *santiguar* «a'şĭ face cruce», familiar «a bate pe cineva» corespunde româneasculuĭ *a sfinţi pe cineva* adică *a'ĭ trage o sfântă de bătae*. O altă locuţiune e adverbialul *á santo-tapado*, literal «la sfinte ascunsele», în loc de «pe furiş».

Intrebuinţarea profană a vorbeĭ *sfânt* îşĭ găseşte o analogiă în latinul *sacer* «închinat zeilor, venerabil», dar şi în sens rĕŭ «blestemat, afurisit». In limba ebraică *kadoş* însemnează «sfânt» şi *kadeş* «închinat desfrânăriĭ, prostituată sacră». Francesul *sacré*, pus înaintea substantivuluĭ, nu producea nicĭ un efect neplăcut la scriitoriĭ din secolul al XVIII-lea, bunăoară în «Cid» de Corneille (acte I, sc. III) :

> A l'honneur qu'il m'a fait ajoutez-en un autre;
> Joignons d'un *sacré* noeud ma maison à la vôtre.

Astăzĭ adjectivul *sacré* e un epitet injurios şi aparţine limbagiuluĭ celuĭ maĭ de rînd : «*Sacré* s'ajoute aux termes d'injures, aux imprécations, aux blasphèmes pour leur donner plus de force. Ce sens est du langage le plus bas, le plus grossier et ne doit jamais être employé. On ne l'entends que dans la bouche des gens sans éducation et dans les locutions analogues à celles-ci : *sacré* dieu! *sacré* animal! *sacré* coquin! *sacré* bandit! *sacrée* bête» (Bescherelle). In aceste exemple *sacré* însemnează «blestemat, afurisit» : *sacré* chien, de l'eau de vie très forte (Littré), în graĭul popular : *avoir du sacré chien dans le ventre* «a fi dracu gol». Exclamaţiunea populară *cré*, prescurtare din *sacré*, de pildă : *cré nom d'un chien* ca şi *cré bleu*, în loc de *sacré dieu*! însemnează «la naĭba, carnaxi, plesnire-ar!»

§ 5.

Abstractum ex concreto.

Tesa, astăzĭ în genere recunoscută, cum că cuvintele, carĭ exprimă concepţiunĭ abstracte, derivă metaforiceşte din vorbe cu însemnare materială şi sensibilă, a fost pentru întâĭa oară constatată de filosoful engles Locke. Iată cum se exprimă dînsul, în această privinţă, în a sa celebră *Incercare asupra*

Un lucru, care asemenea va putea să ne ajute puțin a descoperi origina
ror noțiunilor noastre, e de a observa întru cât cuvintele, de carĭ ne ser-
, depind de ideĭ sensibile și obicĭnuite; și cum cele ce le întrebuințăm
ru a representa acțiunĭ și noțiunĭ cu totul îndepărtate de simțurĭ își trag
ina lor chĭar din aceste ideĭ sensibile, de la carĭ trec la semnificațiunĭ maĭ
racte spre a exprima niște ideĭ, ce nu cad supt simțurile noastre. Astfel
ele *a'șĭ închipui, a pricepe, a înțelege, a adera, a concepe, a insinua, a*
usta, turburare, liniște etc. sînt toate împrumutate de la operațiunile u-
lucrurĭ sensibile și sînt aplicate la anumite modurĭ ale cugetăriĭ. Vorba
it însemnează primitiv «suflare» și *înger* «trimis»; și nu mĕ îndoesc că,
ĭ am putea conduce până la izvorul lor toate cuvintele, am găsi în toate
ile, că vorbele, carĭ exprimă lucrurĭ ce nu cad sub simțurile noastre, și-aŭ
prima lor origină de la ideĭ sensibile. De acolo am putea conjectura până
n punct, ce fel eraŭ și de unde se derivaŭ noțiunile, carĭ umpleaŭ spiri-
celora ce începură maĭ întâĭ a se servi de limbă; și am maĭ putea vedea
aceea că, în actul chĭar de a pune nume lucrurilor, natura a suggerat
egândite oamenilor origina și principiul tuturor cunoștințelor, fiindcă
ru a da nume, carĭ să poată face cunoscut celorlalțĭ operațiunile, ce sim-
în eĭ înșișĭ saŭ orĭce altă idee, care nu cădea supt simțurile lor, eĭ tre-
ă să împrumute cuvinte de la ideile sensibile cele maĭ cunoscute, ca,
acest mijloc, să facă pe ceĭlalțĭ să înțeleagă maĭ ușor operațiunile, ce
eaŭ în eĭ înșiși și carĭ nu se puteaŭ revela în afară prin niște manifestărĭ
ibile. Când oameniĭ se aflară în posesiunea numelor cunoscute și adop-
pentru a exprima aceste operațiunĭ interioare ale spirituluĭ lor, eĭ fură în
e de a reda prin cuvinte toate celelalte ideĭ, deoarece ele puteaŭ numaĭ
e compune saŭ din percepțiunĭ exterioare și sensibile saŭ din operațiunĭ
rioare ale spirituluĭ lor exercitându-se asupra acestor percepțiunĭ: căcĭ,
s'a dovedit, n'avem absolut nicĭ o idee, care să nu fi venit originar de
biecte sensibile și exterioare, saŭ pe care să nu o simțim produsă în noĭ
lucrarea interioară și conscientă a spirituluĭ nostru».

acă am examina maĭ de aproape cuvintele citate de Locke, am găsi tot
ea dovezĭ în sprijinul acesteĭ tese.

iritus derivă de la verbul *spirare* «a sufla» întocmaĭ ca românul *suflet* și
cul *duša* «anima» de la *dihati* «flare». Cele treĭ cuvinte ebraice pentru «a-
, spiritus», adică *nefeş*, *n*^{e}*șama* și *rua'h*, derivă toate de la noțiunea de
ufla». Latinul *animus* e identic cu grecul ἄνεμος «vînt», ĭar grecul θυμός
let» cu latinul *fumus* «fum».

chipuire se trage de la noțiunea materială «a face un chip»; *a pricepe* în-
ează «a coprinde cu mintea» (comp. fr. *comprendre* «a înțelege») cam
șĭ lucru cu *a concepe* (1): latinește *percipere*, *concipere* din prep. *per*,

---

Sensul primitiv material al luĭ *concipere* «a lua în pântece, a rĕmânea grea» a
apoĭ aplicat la noţiunea abstractă «a lua în minte», pe când limba românească
cedat într'un mod invers, aplicând slavicul *zamyslati* «cogitare» (*myslĭ* «cogita-
o noţiune pur abstractă, la acţiunea materială a procreaţiuniĭ (comp. totuși Is-
u, Basme, p. 288: «Vremea închisă *zămislește* visurĭ spăĭmîntoase. . . .»)
omenit de acest exemplu, fiindcă o asemene procedere inversă, de a lua adică
actul pentru concret, e de o raritate fenomenală în toate limbile. Tobler, *loc. cit.*,
8 abĭa citează câte un exemplu: it. *animella* «sîmbure de poame» literal «sufle-
și span. *alma* «partea găunoasă a unuĭ instrument», proprĭu «suflet».

cum şi *capere* «a prinde, a lua, a apuca» (comp. *luare aminte*); *conceperea* fiind întâĭa operaţiune intelectuală a inteligenţeĭ, operaţiune, care nu'ĭ de cât un fel de *apucare* saŭ *prindere* în treacăt (apprehensio) a noţiunilor, pe carĭ le împreună saŭ le separă *judecata* şi *raţionamentul*, operaţiunile posterioare ale inteligenţeĭ; a *adera* la o părere e *a se alipi* de dînsa; *a înţelege* e «a lega ideile între dînsele» (interligo); a *insinua* însemna propriŭ «a băga *în sîn*» de unde «a băga pe nesimţite şi cu pricepere în capul cuĭva»; *a desgusta* era a insufla contrarul gustuluĭ; *turburare* e ceea ce'ĭ *turbure*, precum *linişte* e ceea ce'ĭ *lin*: imaginĭ împrumutate de la «apa turbure» şi de la «marea lină».

Această tesă poate fi confirmată maĭ cu seamă printr'o cercetare comparativă şi linguistul, carele a explorat ideologia limbilor indo-europene, a ajuns la nişte resultate identice cu cele dobîndite, de Locke.

«S'a observat adesea, zice Pictet, că ideile abstracte şi lucrurile, ce nu cad supt simţurile noastre, se exprimă figurat prin nişte terminĭ de o însemnare concretă şi maĭ mult saŭ maĭ puţin materială. Exemple de acest fel abundă în toate limbile şi sînt maĭ cu seamă izbitoare la rasele cu o cultură puţin înaintată. Căcĭ nicăirea limba n'a fost formată de filosofĭ şi cu reflexiune, ci de oamenĭ cu impresiunĭ viĭ, carĭ se traduceaŭ imediat în imaginĭ. Dar aceştĭ oamenĭ nu deosebeaŭ, în sentimentul complex al vĭeţiĭ, elementele de o îndoită natură, şi dînşiĭ se alipeaŭ instinctiv la ceea ce izbea simţurile lor. Astfel sufletul nu era pentru dînşiĭ de cât suflarea de vĭaţă, cugetarea o vedere, o vorbă saŭ mişcare interioară, idea o imagine visibilă. Aceste expresiunĭ figurate sînt cu atât maĭ naiv materiale, cu cât cultura poporuluĭ e maĭ puţin înaintată. Intre *a vorbi în burtă* pentru *a gândi*, cum zice, după Forster, sălbaticul din Oceania, şi *cogitare*, din *co-agitare*, al Romanuluĭ, care depinge mişcarea spirituluĭ, e o mare diferenţă, cu toate că cele doă expresiunĭ n'aŭ de cât un sens material. Din această singură faptă s'ar putea deja conchide la superioritatea intelectuală a Romanuluĭ.

«In cursul timpuluĭ şi cu progresul spirituluĭ omenesc termeniĭ de acest fel, făr'a dispare din limbă, tind a pĭerde din ce în ce însemnarea lor primitivă pentru a lua aparenţa unor semne imediate ale ideiĭ.... Ajuns la un oarecare grad de independenţă şi de vĭaţă propriă, spiritul se desface de imagine spre a merge drept la ideă. Se înţelege uşor că, ţinênd seamă de fapte analoage, s'ar putea judeca, prin cercetarea cuvintelor, de gradul de desvoltare intelectuală la o anumită epocă a evoluţiuniĭ uneĭ limbi»(1).

Iată o serie de noţiunĭ abstracte şi de expresiunĭ metaforice undite din tesaurul limbeĭ române.

Asuprire «injuria afficere» nu'ĭ de cât a apăsa *asupra* cuĭva (=lat. opprimere), precum a *înjosi* «humiliare» e numaĭ a apăsa *în jos*. Expresiunea *supărare* «măhnire», din latinul *superare* «a trece peste, a întrece», conţine într'însa idea de exces, de trecere *peste* (super) marginile cuvenite, de unde apoĭ noţiunea abstractă de «jignire, întristare».

Bun, cu înţelesul latinuluĭ *avus*, e un termen metaforic, prin care un simplu titlu de desmĭerdare a dobîndit o însemnare personală de «moş, bunic», oarecum *tată bun* pentru *tatăl tatăluĭ* (comp. fr. *bon papa*=*grand père*, pe când fr. *bonne*=rom. *bună* «bunică» însemnează numaĭ «dădacă», adică femeĭa însărcinată cu privegherea și creșterea copiluluĭ (1).

---

(1) Pictet, *Les origines indo-européennes* I, 538.

Cumpăt, din latinul *computum* «socoteală», a păstrat românește numaĭ noțiunea abstractă de «moderatio», pe când limbile romanice aŭ diferențiat cuvîntul latin în doă nuanțe concrete : *socoteală* și *poveste* (comp. *zählen* «a număra», *erzählen* «a povesti» : narațiunea considerată ca o enumerare) : it. *computo, conto;* sp. *cuento, cuenta*; fr. *compte, conte.* «Caracteristica Românuluĭ — zice d. Slavicĭ — e buna chibzuĭală și bunul cumpăt; cu greŭ numaĭ îl scoțĭ din sărita : el e considerat de vecinii seĭ ca un model de cuminție» (2). Alte cuvinte româneștĭ, carĭ implică de asemenea noțiunea de «socoteală», servesc a exprima ideĭ abstracte : astfel *seamă* «numěr, socoteală» însemnează totdeodată «atențiune, reflexiune» ; *semuesc*, ca și *socotesc*, are sensul de «aleg cu cugetul, reflectez, judec» (comp. engl. *I reckon* «calculez» la Americanĭ identic cu *I suppose* «socotesc»).

Cuvînt, în înțeles de «vocabulum, sermo», exprimă propriŭ o «adunare», «o reunire» de ideĭ particulare sub o idee generală și corespunde astfel definițiuniĭ luĭ Condillac, după care «tout *mot* est une *collection*». Diferite limbĭ aŭ pornit de la același mod de a vedea, întrebuințând noțiunea de «adunare» de oamenĭ pentru aceea de «cuvînt» saŭ adunare de ideĭ : gr. ὁμηλία «colloquium, sermo, coetus, concio»; serb. *divaniti* saŭ *zboriti* (de unde macedo-rom. *zburescu*) «loqui» din *divan, zbor* «conventus». Tot așa românește *taifas* «convorbire» vine de la *taifá* «adunare». Aceeașĭ vorbă (*cuvînt*) însemnează românește și *rațiune*, întocmaĭ precum grecul λόγος, propriŭ «adunare», întrunește de asemenea ambele sensurĭ : *cuvînt* și *rațiune*. Această unitate a *cugetăriĭ* și a *limbeĭ* a fost formulată de Max Müler prin aforismul fundamental : *sans le langage point de raison; sans la raison, point de langage*(3).

Desprețuĭesc, pentru latinul *contemnere*, însemnează propriŭ «a micșora prețul, a depreția», de unde sensul metaforic «a pĭerde stima saŭ considerațiunea pentru cineva».

Dor saŭ *dorință*, pentru latinul *desiderium*, e identic cu *durere* (4) și într'adevĕr *dorul, dorința* nu este altceva de cât o simțire complexă de plăcere și de durere după lipsa unuĭ lucru.

---

(1) La Moxa (p. 366) *buniĭ* corespund latinuluĭ *patres* «senatorĭ» : «Atunce se adunară toți *bunii* Rîmuluĭ de pre ună și sfătuiră să nu mai fie înpărați». — De la Românĭ *buna*, ca și *bunica*, a trecut la Ruteniĭ din Bucovina și s'aude în special la mica nobleță de la țară.

(2) Slavicĭ, *die Rumänen*, p. 144.

(3) Max Müller, *Nouvelles leçons sur la science du langage* II, 84. — Comp. rom. *glagore* «pricepere, minte, rațiune» (Pann, *Povestea Vorbeĭ*, p. 158 : «Am eŭ *glagore* în cap» și *Cal. basmelor* pe 1883, p. 13 : «Și se puse băĭatul pe învățătura cărților și a armelor și învățâ de numaĭ știaŭ dasăliĭ, ce să'ĭ maĭ arate, în cât nu se maĭ vorbea în coprinsul împărățieĭ de cât de *glagoria* și istețimea luĭ») în raport cu psl. *glagolŭ* «verbum».

(4) Zilot în *Columna* pe 1882, p. 538 : «Pe bolnav de'l întrebĭ să'țĭ spue, unde îl doare, de are *dor* la cap». Macedo-rom. *doru* «dolor».

Dreptate, pentru latinul *justitia*, exprimă însușirea materială a lucruluĭ *drept*, care se află adică în linĭă dreaptă : în Morală, ca și în Geometriă, linia dreaptă fiind drumul cel maĭ scurt pentru a ajunge la ținta dorită (1). De timpurĭu încă noțiunea concretă a latinuluĭ *directum* a înlocuit abstracțiunea *jus* în toate limbile romanice.

Fĭor, pentru latinul *horror*, însemnează proprĭu «tremur de *frigurĭ*», din latinul *febris* (feuris), care fu înlocuit românește cu pluralul vorbeĭ *frig*, lat. *frigus* (comp. *algor* «ger» cu gr. ἄλγος «durere»; ῥιγόω «a'ĭ fi frig și a suferi»).

Indemnare, pentru latinul *hortari*, e o formă scurtată din *îndemînare* și implică deci noțiunea materială de «mînare», adică «împingere, îmboldire».

Indoială, pentru latinul *dubium*, exprimă proprĭu posițiunea între *doă* puncte, de unde șovăirea între doă lucrurĭ.

Infruntare, pentru latinul *reprehendere*, însemnează literal a da peste *frunte* saŭ peste nas, ambele — *fruntea* și *nasul* — fiind considerate de limbă ca reședința sumețieĭ, a mândrieĭ, a batjocureĭ și a mânieĭ : comp. românește *obraznic* cu ital. *sfrontato*, fr. *éffronté*. *Răsfățare* e a da cuĭva prea multă față saŭ prea mult nas : it. *sfacciato*=*sfrontato*.

Pentru noțiunea latinuluĭ *gratias agere* Românul întrebuințează metafora *mulțumesc*, în care e implicată urarea *mult!* și care își găsește o analogie pe de o parte în spanĭolul *viva V. mil años!* pentru a zice «vĕ mulțumesc», ĭar pe de alta în paleo-slavicul *spolavame*, care, după Leskien, derivă din grecul εἰς πολλὰ sc. ἔτη (de unde bulgărește *spolaĭ* «mulțumire», rusește *ispolatŭ* «salutare») adică «la mulțĭ (anĭ)!» caracteristică formulă de mulțumire.

Nimica, noțiunea cea maĭ nematerială, din latinul *ne-mica*, însemnează literal «nicĭ o fărămitură», precum lat. *nihilum* «nicĭ un fir», fr. *ne pas* «nicĭ un pas», *ne point* «nicĭ un punct».

Orb, pentru latinul *caecus*, e asemenea resultatul uneĭ metafore : lat. *orbus* însemnează lipsit de ceva și în special «părințĭ lipsițĭ de copiĭ» saŭ «copiĭ lipsițĭ de părințĭ» adică *orfanĭ*, de unde apoĭ metaforicește «lipsit de *vedere*», bunul cel maĭ prețios al omuluĭ. Isidorus consideră însemnarea posterioară (caecus) ca cea primitivă : «*Orbus*, quod liberos non habet quasi oculis amissis»; tot așa și Festus : «*Orba* est quae patrem aut filios quasi lumen amisit».

Orb are și românește, la figurat, sensul sĕŭ etimologic «lipsit de ceva» ca în următorul pasaj din «Divanul Lumiĭ» de Cantemir (Hasdeŭ, Arhiva II, 145) : «O *oarbele* a oamenilor mințĭ! o sărăcele de lumină!»

In poesia «la un orb» de Bolintineanu (II, 231) :

Sînt însă *orbĭ* în lume de inimă, de minte:
Aceștĭa, c'un cuvînt,

---

(1) Matematicul engles Isaac Barrow (1630—1677), predecesorul mareluĭ Newton, obicĭnuea a zice : *A strait line is the shortest*

Merită ca să'ĭ plângem.....
Trăĭesc *orbĭ* în lumină şi morţĭ în vĭaţă sînt!

O analogiă oarecum identică se observă în limba română, ca şi în alte limbĭ, între noţiunea de *sărac* saŭ *sărman* şi aceea de *orfan* saŭ *văduv*. Iată câteva exemple vechĭ şi noue.

Palia dela Orăştia, Ex. XXII, 24 (Cipariu, p. 71) : «Şi vor fi muerile voastre vădue şi ficiorii voştri *săraci*».

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. CXLV : «Domnul hrăneaşte pribeagii, *săraca* şi vădua priimĭaşte şi calea păcătoşilor pĭiarde=Jehova servat peregrinos, *pupillum* et viduam statuminat; viam vero improborum subvertit».

Sinaxarul luĭ Dosofteĭ, Oct. 98ª : «Aceştĭa svinţi să trăgea de rudă din pămîntul Asiei, tatăl le fusease elin, ĭară maĭca creştină, carea rămânând *săracă* de bărbatul eĭ.....» Ibidem, 92ᵇ : «Această prea cuvioasă maĭcă a noastră Anna ĭaste hiica unui diacon..... şi rămănind de părinţi *săracă*, au nevoit moaşe-sa de o au măritat».

Intr'un bocet (Burada, Datine, 112) :

Casele se pustiesc,
Copiĭ se *sărăcesc*,
Femeile vădănesc.....

Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 61 :

Aŭ plecat odată câţĭva după milă,
Ca să strîngă zestre pentru o copilă,
Care prea săracă era şi *sărmană*
Şi să-o mărite 'şĭ făcea pomană.

Negruzzi în «Alexandru Lăpuşneanul» (I, 146) : «Ajungă atâta sânge vărsat, atâte văduviĭ, atâţia sîrimanĭ!»

Ispirescu, Legende, p. 229,393 : «A fost odată un flăcăĭandru *sărman* de părinţĭ».—«Vezĭ că şi el era bun la inimă şi nu supăra întru nimic pe popor şi nu asuprea pe văduvă nicĭ pe *siriman*».

In macedo-română *oarfănu*, ca şi albaneşte *varfără* «orfan», însemnează şi «sărac».

Păs, pentru latinul *cura*, *angor*, *aerumna*, e latinul *pensum* «greutate, lucru greŭ», care apasă asupră-ne (comp. sp. *pesadumbre* «necaz»); tot aşa verbul *păsare* «interesse, laborare» din *pensare*, care a produs în limbile romanice dubletul nuanţat într'o noţiune materială «a căntări» şi alta abstractă «a gândi» (comp. germ. *wägen* «a cumpăni», *erwägen* «a gândi») : it. *pesare* şi *pensare*, sp. pg. *pesar*, *pensar*, fr. *peser*, *penser*.

Ruşine, pentru latinul *pudor*, exprimă proprĭu *roşirea* feţeĭ, care însoţeşte maĭ totdeauna acest sentiment sufletesc.

Vis, pentru latinul *somnium*, nu'ĭ de cât o *vedere* (visus), o cugetare proprĭă somnuluĭ, cu toate că visul nu provine esclusiv din somn (fr. *songe*= lat. *somnium*). Cele maĭ multe visurĭ nu sînt de cât nişte visiunĭ, carĭ aŭ de basă maĭ cu seamă simţul vederiĭ.

Abstracţiunea este maĭ cu seamă caracterul distinctiv al limbilor semitice. Ilustrul autor al *Istorieĭ generale a limbilor semitice* constată astfel particularităţile caracteristice ale celor doă representante ale stadiuluĭ flexionar al limbeĭ.

«Abstracţiunea este necunoscută limbilor semitice; metafisica, imposibilă... Rădăcinile lor sînt maĭ toate împrumutate de la imitarea natureĭ şi ne lasă să întrevedem, ca printr'un cristal străvĕzĕtor, impresiunile, carĭ, reflectate de conştiinţa primilor oamenĭ, produseră limba...... Se poate zice, că limbile arice, comparate cu cele semitice, sînt limbile abstracţiuniĭ şi ale metafisiceĭ asemuite cu ale realismuluĭ şi ale sensualităţiĭ..... Şi limbile indo-europene îmbracă adesea abstracţiunea într'o formă concretă şi sensibilă. Dar ceea ce distinge familia semitică e, că totdeauna s'a conservat într'însa unirea primitivă a sensaţiuniĭ şi a ideiĭ, că unul din ceĭ doĭ termenĭ n'a făcut să uĭte pe celalt, cum s'a întîmplat în limbile arice, că idealisarea cu un cuvînt nu s'a operat nicĭ o dată într'însa cu desăvîrşire. Percurgênd seria de rădăcinĭ semitice abĭa se va întîmpina vr'una, care să nu oferă un prim sens material, aplicat, prin transiţiunĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin imediate, la lucrurĭ intelectuale. De e vorba a exprima un sentiment sufletesc, se recurge la mişcarea organică, care obicĭnuit este semnul sĕŭ. Astfel mănia se exprimă evreĭeşte într'o mulţime de chipurĭ deopotrivă de pitoreştĭ şi toate împrumutate de la fapte fisiologice. Când metafora este luată de la suflarea repede şi însufleţită, care însoţeşte pasiunea; când de la căldură, de la fierbere; când de la fapta de a sfărăma cu rĕsunet; când de la înfiorare. Descurajarea, desperarea sînt exprimate în această limbă prin liquefacere interioară, prin topirea inimeĭ; frica, prin slăbirea saŭ slobozirea rărunchilor. Mîndria se zugrăveşte prin înălţarea capuluĭ, prin boĭul 'nalt şi ţeapăn. Răbdarea e îndelungarea suflăriĭ, nerăbdarea scurtimea eĭ. Dorinţa e setea saŭ serbezimea....... Alte ideĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin abstracte aŭ primit semnul lor, în limbile semitice, de la o procedere analoagă. Idea de adevĕr se trage de la soliditate, de la stabilitate; aceea de frumos de la strălucire; aceea de bine de la rectitudine; aceea de rĕŭ de la abatere, de la linia curbă saŭ de la împuţire. A face saŭ a crea este primitiv a tăĭa; a hotărî ceva este a reteza; a găndi este a vorbi» (1).

O mulţime de cuvinte, foarte întrebuinţate în limbile clasice, nu le regăsim în limba română şi nicĭ în celelalte limbĭ romanice. Ele fură înlocuite cu alte expresiunĭ, carĭ saŭ că nu figurează de cât foarte rar orĭ de loc la scriitoriĭ clasicĭ, saŭ că aŭ cel puţin la dînşiĭ o accepţiune de rînd orĭ ignobilă. Regăsim maĭ cu seamă asemenea cuvinte la scriitorĭ, carĭ se servesc de expresiunĭ populare, în proverbe saŭ locuţiunĭ proverbiale, carĭ aŭ un caracter stereotip. Toate acele cuvinte aparţin graĭuluĭ popular latin, ce l'aŭ adus coloniştiĭ odată cu *descălecarea* lor în aceste locurĭ.

O tendenţă foarte pronunţată a graĭuluĭ popular e tocmaĭ de a evita cât se poate termeniĭ abstracţĭ şi de a'ĭ înlocui cu vorbe maĭ mult saŭ maĭ puţin materiale. Pretutindenea preferă omul din popor acele cuvinte, carĭ aŭ o înfăţişare maĭ *bădărănească* şi maĭ concretă. Acest fenomen important, ce ne întîmpină la fie-care pas, când studiâm limbile romanice în alăturare cu latina clasică, se constată de asemenea şi la limba greacă modernă în comparaţiune cu cea elenă. Noĭ ne vom mulţumi de a urmări fenomenul în sfera limbeĭ române.

---

(1) Renan, *Histoire générale des langues sémitiques.* Paris, 1863, p. 18—25.

Pentru clasicul *accidere* saŭ *contingere* s'a împrumutat româneşte noţiunea de la *timp* : *intîmplare*, adică «ceea ce vine în cursul timpuluĭ».

Latinul *apis* fu înlocuit cu metafora *albina* «muscă *de stup* (alvus)», *quasi musca alvina*, pe când limbile romanice aŭ păstrat forma primitivă saŭ diminutivul *apicula*.

Currere e representat de expresiunea metaforică *alergare*, cum am zice «a lua *largul*», precum *pellere* fu înlocuit cu *alungare* adică «a face pe cineva să fugă de-*a lungul*». Nicĭ *currere* însă n'a dispărut din limbă, ci a luat locul luĭ *fluere* în limba modernă, sub ambele forme de *curere*,*curare* şi de *curgere*, aceasta din urmă prin analogiă cu *mergere*.

Moxa, Cronica 1620, p. 391 : «Năvăli de în altar un om de lovi pre înpăratul cu un băţ în cap de'i crepâ capul râu; şi se spăre că va muri şi-i *curea* sănge mult».

Psaltirea luĭ Silvestru de la 1648, Ps. CXVIII, 136 : «Izvoară de ape *cură* den ochii miei».

Astăzĭ forma *curare* o întîlnim numaĭ în cântecele populare şi în poesie.

Intr'o strigătură ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 370) :

Badea lucră, ploaĭa *cură*,
Eşĭ, mândruţă, şi-ĭ dă gură!

Bolintineanu, în «Cea din urmă noapte a luĭ Mihaĭ-Viteazul» (Poesiĭ I, 3) :

Astfel astă dată vĭaţa lor *cura*,
Cugetele triste nu-ĭ maĭ tulbura.

In «Muma luĭ Stefan cel Mare» (Ibidem, p. 7) :

Pe o stâncă neagră, într'un vechiŭ castel,
Unde *cură* 'n poale un rîŭ mititel,
Plânge şi suspină tănăra Domniţă,
Dulce şi suavă ca o garofiţă.

Intr'o poesie de Eminescu (Poesiĭ, p. 19) :

Şi când gândesc la vĭaţă'mĭ, îmĭ pare că ea *cură*
Incet nepovestită de o străină gură,
Ca şi când n'ar fi vĭaţa'mĭ, ca şi când n'ar fi fost......

Cu toate acestea vorba posede, în vechile tipăriturĭ, şi sensul originar de «alergare». Pentateucul de la Orăştia din 1580, Gen. XVIII : «Şi deacă văzu pre ei (îngeri), înaintea lor *curse* Avram de la uşa cortului seu şi pre pămînt plecându-se zise»(1).

Defendere fu înlocuit cu *apparare* «a face pregătirĭ (spre a se apăra)» decĭ cu o noţiune maĭ materială. In limbile romanice ambele cuvinte latine s'aŭ păstrat cu înţelesul lor propriŭ.

---

(1) Pentru alte exemple v. Cipariu, *Principia*, p. 148.

Ignis cedâ locul concretuluĭ *focus* «vatră», expresiune maĭ sensibilă şi deci maĭ la îndemână poporuluĭ. Sĕrbeşte a avut loc o procedere inversă: *vatra*, probabil luat de la Românĭ, ca şi ruteanul *vatra*, polonul *watra*, însemnează *foc*. Limbile romanice aŭ adoptat asemenea *focus* pentru *ignis*.

Indicare e representat prin *arătare*, vorbă formată din *a* şi *rectum*, adică «a pune în faţă, înpotrivă», expresiune asemenea maĭ sensibilă.

Iris fu înlocuit cu o metaforă cam analoagă latinuluĭ «*arcus* coelestis»: *curcubeŭ* din *concurvus* «arcuit». De la Românĭ vorba a trecut şi la Ruteniĭ din Bucovina sub forma *korkobeč*.

Iter şi *via* aŭ dispărut lăsând în locul lor pe *callis* «potecă», româneşte *cale*, de unde *călătorie*, şi pe concretul *cărare* «loc de umblat cu *caru*».

Juvenis, de şi păstrat în «june», avu însă un adversar maĭ norocos în *tener* «fraged, plăpând», care toçmaĭ din causa însemnăriĭ sale maĭ concrete izbuti a deveni maĭ popular.

Liber cedâ locul luĭ *charta* «hârtie, scrisoare», de unde *carte* (la Macedo-Românĭ numaĭ cu sens de «cărţĭ de joc», la Istriano-Românĭ *cartă* «hârtie»), şi *cărturar*, latineşte posterior *chartularius* «arhivar», în sens de «scriba, doctus».

Mater fu înlocuit cu *mamma* «ţăţă, mamă» în graĭul copiilor, precum *pater* cu *tata* din acelaşi izvor. Varro citează pe Nonius: «Quum cibum ac potionem *buas* ac *pappas* vocent (pueri), matrem *mammam*, patrem *tatam*».

Mensis fu înlocuit cu *luna*, satelitul pămîntuluĭ fiind considerat ca «măsurătorul timpuluĭ», de aceea sanscritul *mâs* şi grecul μὴν întrunesc ambele sensurĭ: «mensis» şi «luna». Macedo-Româniĭ aŭ conservat pe *mensis* sub forma *mesu*.

Onerare cedâ locul expresiuniĭ maĭ concrete *carricare*, *incarricare*, de unde *încărcare*, propriŭ «a pune în *car* (carrus)», care se găseşte la sfîntul Ieronim şi la Venanţiu Fortunat. In acelaşĭ chip aŭ procedat şi celelalte limbĭ romanice.

Purus e representat de participiul *curatus* «îngrijit», noţiune maĭ materială.

Sinere fu înlocuit cu *lăsare* din *laxare* «a destinde, a face slobod», expresiune maĭ concretă şi decĭ maĭ populară.

Vir dispăru înaintea bădăranuluĭ *barbatus* «bărbos, cu barbă», cu care Cicero desemnează uneorĭ pe Romaniĭ din vremea veche, carĭ nu'şĭ rădeaŭ încă barba: unus aliquis ex *barbatis* illis, exemplum imperii veteris, imago antiquitatis (Pro Marco Coelio XIV, 33). Neo-grecul βαρβάτος «fortis» corespunde românuluĭ *bărbat* în sens adjectival: ἄλογον βαρβάτον «armăsar», de unde şi al-

§ 6.

Psicologia populară română.

«Dacă limba unuĭ popor reflectează cu fidelitate lumea, în care trăieşte şi se desvoltă, ea e încă şi maĭ imediat expresiunea moduluĭ sĕŭ de a vedea şi de a simţi, fiindcă ea constituie manifestarea chiar a spirituluĭ. Facultăţile sufletuluĭ omenesc sînt, ce'ĭ drept, pretutindenea identice în principiu; raţiunea, inteligenţa, simţul estetic şi moral se supun pretutindenea aceloraşĭ legĭ generale; dar gradul lor de desvoltare variază la infinit după timp şi rase, şi această varietate, care dă fie-căruĭ popor caracterul sĕŭ propriŭ, găseşte în limbă expresiunea eĭ ceà maĭ directă. Alăturea de ceea ce se numeşte gramatica generală, care se basează pe logica înăscută a spirituluĭ omenesc, se observă tot atâtea sintaxe particulare, câte există limbĭ deosebite. Fondul esenţial nu se schimbă, dar procederile se modifică neîncetat»(1).

Nu'ĭ nicĭ un popor, orĭ cât de inapoiat fiă el pe treapta cultureĭ, a căruĭ limbă să nu fiă susceptibilă de o evoluţiune morală şi care să nu poseadă maĭ multe saŭ maĭ puţine elemente etice. Astfel poporul aproape sălbatic al Botocuzilor din Brasilia posede, în limba lor, o expresiune pentru pudoare. Despre limba antropofagilor Caribĭ susţine Alexandru de Humboldt, că «ea întruneşte bogăţie, graţiă, energie şi gingăşie. Nu'ĭ lipsesc expresiunĭ pentru noţiunile abstracte; ea poate vorbi de viitor, eternitate şi existenţă şi posede destule numerale spre a exprima toate combinaţiunile posibile cu cifrele noastre». Limba Hotentoţilor saŭ a Koikoin-ilor, carĭ aŭ fost numĕraţĭ între rasele cele maĭ de jos ale omeniriĭ, posede un cuvînt pentru umanitate: *koi* «om», *koi-b* «bărbat», *koi-s* «femee», *koi-si* «amical», *koi-si-b* «afabil» şi *koi-si-s* «omenie».

Bogăţia saŭ sărăcia uneĭ limbĭ în comparaţiune cu altele nu stă în numĕrul cuvintelor, adică ele nu se pot recunoaşte dintr'un paralelism lexical, căcĭ orĭce limbă, fiă ea cât de incultă, are expresiunile sale particulare şi ingenioase, carĭ ar fi intraductibile în limba cea maĭ cultă. «Alminterea, observă Fuchs, s'ar şterge particularităţile popoarelor şi tocmaĭ cuvintele dialectale, ce nu le găsim în dicţionare, sînt foarte adeseorĭ cele maĭ ingenioase şi maĭ expresive, pentru că poporul, pornit spre materialisare, ştie a desemna lucrurile sensibile mult maĭ eloquent de cât omul cel maĭ cult şi maĭ învăţat»(2).

Nu există, vorbind la adică, o limbă săracă. Fie-care graiŭ are o bogăţiă propriă, care lipseşte celorlalte.

«Toate limbile, zice Renan, sînt bogate în ordinea ideilor, ce le este familiară.... Ebraica posede, pentru lucrurile naturale şi religioase, un bogat seceriş de sinonime, carĭ ofer poetuluĭ nesecate izvoare pentru paralelism. E de ajuns a cita psalmul alfabetic (Ps. CXIX), împărţit în 22 de octave saŭ 176 de versete, dintre carĭ fieştecare, fără a excepta vr'unul, conţine expresiunea totdeauna diversificată a *legiĭ luĭ Dumnezeŭ*. S'a numĕrat 14 sinonime pentru a exprima *încrederea în Dumnezeŭ*, 9 pentru *ĭertarea păcatelor*, 25 pentru *observarea legiĭ*. In fine numele, carĭ exprimă obĭectele şi fenomenele naturale, presentă la Evreĭ o mare bogăţie de nuanţă. Boul se poate numi : *elef*, *aluf*, *şor*, *bakar*. Leul numĕră 7 saŭ 8 sinonime după diferitele sale vîrste. In fine nu'ĭ vr'un fel de ploae, care să nu fiă desemnată cu un nume particular. . . Popoarele aŭ în general multe cuvinte pentru ceea ce-ĭ interesează maĭ mult. E natural ca oameniĭ, carĭ duc o existenţă pastorală saŭ agricolă, carĭ trăĭesc familiar cu natura şi cu animalele, să fi perceput şi căutat a exprima prin limbă nişte nuanţe, ce ne scapă, fiindcă ne sînt indiferente» (1).

---

(1) Pictet, *Les origines indo-européennes* II, 537.

(2) Fuchs, *Die Romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen*. Halle 1849, p. 123. — Germaniĭ imputā Francesilor, că nu posed cuvinte ca *Gemüth*, *Gemüthlichkeit*, *Häuslichkeit*, la care Fuchs (p. 117) opune o serie de cuvinte francese, pentru carĭ Germaniĭ aŭ o mulţime de sinonime, dar nicĭ unul nu exprimă întreaga lor accepţiune. Acelaşĭ lucru se întîmplă în toate limbile.

Particularităţile uneĭ limbĭ se manifestă cu deosebire în ceea ce s'a numit «psicologiă populară» adică tiparul original, în care poporul îşĭ toarnă cugetările, chipul, cu care dînsul îşĭ zugrăveşte lucrurile din afară, izvorul în fine, din care îşĭ adapă mintea spre a însufleţi obĭectele lumiĭ intelectuale şi a şi le înfăţişa prin icoane potrivite cu firea şi geniul sĕŭ. Această parte a fost numită, în înţelesul cel maĭ larg, şi «ştiinţa poporuluĭ» — *folklore* — căcĭ într'însa se resumă credinţele, obiceĭele, bucuriile şi suspinele sufletuluĭ sĕŭ. Foarte puţină importanţă s'a dat până astăzĭ, întru cât priveşte limba, acesteĭ părţĭ atât de interesante a spirituluĭ popular. Numaĭ *Dicţionarul Academieĭ spanĭole* a tratat ca o mamă adevĕrată pe aceştĭ copiĭ de suflet aĭ fantasieĭ populare — metaforele graĭuluĭ — şi s'a ocupat cu dragoste cu dînsele. Ele merită într'adevĕr un interes escepţional, căcĭ nimic nu poate scoate maĭ bine în relief fisionomia specială a unuĭ popor ca un studiu asupra expresiunilor sale metaforice. In aceste creaţiunĭ populare residă tot geniul uneĭ limbĭ şi ele daŭ tiparul proprĭu fie-căreĭ idiome.

In psicologia populară o idee atrage adeseorĭ pe o alta de departe. Astfel Românul zice : *a se face luntre şi punte* adecă «a stărui din rĕsputerĭ»; *a se face leŭ paraleŭ* în loc de «a se îmbărbăta, a se înfuria», *a umbla cu şoşele şi cu momele* pentru «a căuta să amăgească pe cineva», *a cădea drăguş la căuş* adecă «a veni la îndemână», etc. (2).

Dar cea maĭ importantă din aceste asociaţiunĭ metaforice e locuţiunea românească *a fi unghiă şi carne cu cineva* pentru a exprima deplina brodire a doă caractere, cel maĭ înalt grad de prietenie, lucru foarte rar, despre care Cantemir zice în «Istoria ierologlifică» (p. 315) : «Pre aur focul, ĭară pre priĭatin primejdiĭa ispitește; și după hotărîrea filosofască adecă un suflet în doaă trupurĭ a fi de abiĭa unul cineva și maĭ nicĭ unul să nu fie aflat».

---

(1) Renan, *Histoire générale des langues sémitiques*, p. 138—139. In privinţa sinonimieĭ limbeĭ arabe Hammer, într'un memoriu special, a enumerat unul după altul cuvintele privitoare la *cămilă* şi a găsit 5744. Majoritatea acestor numirĭ nu sînt, bine-înţeles, de cât epitete luate ca substantive saŭ metafore poetice. «Această sinonimie exuberantă se observă maĭ cu seamă la numele lucrurilor naturale; dar nu numaĭ limba arabă întruneşte, pentru această ordine de ideĭ, un mare numĕr de sinonime; se zice, că lapona numĕră maĭ mult de 30 de cuvinte pentru a desemna *renul* după sex, vîrstă, culoare şi taliă». Renan, *op. cit.*, p. 387.

(2) Atarĭ asociaţiunĭ psicologice difer fundamental de composiţiunile lexicale, ca :

Creanga, în «Amintirĭ din copilăriă» (Conv. XV, 456) : «Aproape de Crăcĭun Pavel făcu o păreche de cĭubote de ĭuft văruluĭ meŭ Ioan, cu care era prietin *unghiă și carne*».

Această frumoasă metaforă își găsește o analogiă tocmaĭ la celalt capăt al lumiĭ latine, în spanĭolul *ser uña y carne* «haber estrecha amistad entre algunas personas» și este vrednic de observat, că ea există numaĭ la aceste doă popoare romanice, pe când celelalte exprimă aceeașĭ idee în diferite chipurĭ: Francesul *être deux têtes sous un bonnet* «a fi doă capete supt o scufiă» saŭ *être les deux doigts de la main* «a fi (ca) cele doă degete de la mână», Italĭanul *esser anima e corpo d'uno* «a fi suflet și trup cu cineva» corespunzênd locuțiuniĭ româneștĭ *a fi trup și suflet cu cineva* (1), *essere due anime in un nocciolo* (dicesi di due intrinsichissimi amici) «a fi doă inimĭ într'un sîmbure» saŭ *essere comme pane e caccio* (cioè amicissimi) «a fi ca pâĭne și caș»; Neamțul *ein Herz und eine Seele sein* «a fi o inimă ș'un suflet», Englesul *to be hand and glove* «a fi mână și mănușă»......

Brinkmann, carele a supus uneĭ analise comparative aceste expresiunĭ metaforice, găsește că locuțiunea spanĭolă, prin urmare și cea românească, e superioară tuturor celorlalte. Nicăirea desăvîrșita potrivire în părerĭ a doĭ oamenĭ, amicia cea maĭ intimă, nu'ĭ maĭ firește și maĭ nimerit exprimată, de cât când zicem *a fi unghiă și carne cu cineva.* Această imagine împlinește toate cerințele : ea e nobilă, fiindcă e luată din natură și anume din partea cea maĭ nobilă a corpuluĭ omenesc, de la mână, și ceĭ doĭ termenĭ de comparațiune, unghiă și carne, nu staŭ într'un raport extern saŭ juxtapus (cum sînt celelalte metafore), ci raportul lor este lăuntric și intim; ele sînt făcute laolaltă de natură și nu pot fi despărțite fără a suferi o mare vătămare (2).

Limba metaforică românească nu are seamăn de cât doară în cea spanĭolă, despre care Brinkmann susține, că «îndrăzneala limbeĭ metaforice spanĭole e nepilduită, ne maĭ auzită. Nicĭ o altă limbă romanică saŭ germanică, nicĭ vr'una din limbile clasice, nu ofere ceva analog» (3). Dacă filologul german ar fi cunoscut bogatul tesaur de metafore româneștĭ, ar fi găsit într'însele un demn *pendant* la acea extraordinară cutezanță, ce caracterisă mataforele spanĭole.

(1) Ispirescu, *Poveștile unchĭașuluĭ sfătos,* p. 103 : «Și cum ziseĭ, acest Bahus fiind de firea luĭ cam cheflĭu, avea pe lângă dînsul tot prietenĭ de teapa luĭ. Printr'aceștĭa unul, pre nume Silen, *era trup și suflet cu dînsul....*» Românește aceeașĭ idee se maĭ exprimă prin expresiunea «frațĭ jurațĭ» saŭ «frațĭ de cruce», despre care am tractat aĭurea.

(2) Brinkmann, *Die Metaphern,* p. 137—138.

(3) Brinkmann, *op. cit.,* p. 131.

Iată câteva exemple.

Pentru a exprima un dor mare Spanĭolul zice : *beber los vientos por uno* «a sorbi vînturile pentru cineva», Românul : *a sorbi cu privirea* saŭ *a mânca cu ochiĭ pe cineva*; pentru tare amorezat : *morirse por sus pedazos* «a muri bucată cu bucată» în alăturare cu : *a se topi d'an picĭoarele*; *qué aires te traen por aca* corespunde perfect locuţiuniĭ româneştĭ : *ce vînt te aduce pe aicĭ?* în care *vînt* e luat în înţeles de «intenţiune» ca în pasajul următor dintr'un basm muntean (Calend. basm. 1882, p. 19) : «Şi fetelor le dăduse prin gând, ce fel de *vînt* adusese pe voĭniciĭ noştriĭ spre ele din aşa smărcurĭ depărtate».

Alminterea, această îndrăzneală metaforică se constată la popoarele cele maĭ înapoĭate în cultură şi ea este cu deosebire remarcabilă la sălbaticĭ. Cu cât o limbă s'află într'o stare maĭ primitivă, cu atât e maĭ bogată în expresiunĭ figurate şi descreşterea lor merge paralel cu evoluţiunea limbiĭ. Graĭul cel plin de imaginĭ poetice al sălbaticilor are multe foloase şi multe lipsurĭ. Indianul, de pildă, zice : *vasul e bolnav*, când are o crăpătură şi *vasul e mort*, când se sparge (1).

Caracteristica limbeĭ metaforice e tendenţa de a împrumuta necontenit de la lumea reală imaginile sensibile, menite a representa ideile lumiĭ nemateriale. Această sensibilisare nu se mărgineşte numaĭ la noţiunile abstracte propriŭ zise (adjective, verbe), ci ea se întinde şi asupra particulelor (adverbe), pe carĭ metafora caută a le înlocui cu representărĭ luate din vĭaţa zilnică. Şi tocmaĭ în aceasta stă îndrăzneala şi farmecul metaforelor, ca imaginea să fiă cât se poate maĭ amărunţită şi maĭ întipărită de culoarea realităţiĭ.

Spanĭolul, pentru a exprima adverbul interogativ «pentru ce», zice : *por qué carga de agua* «pentru care cărătură de apă»? Pentru «nicĭdecum» el zice : *ni por un Cristo* «nicĭ măcar pentru un Hristos (icoană)». Pentru adverbialul de timp «într'o clipă, îndată» el zice : *en un alzame y quitame esas pajas* «într'un ridică'mĭ şi du'mĭ aste paie» saŭ *en dacame esas pajas* «într'un dă'mĭ aste paie». Dacă am compara aceste din urmă locuţiunĭ cu metaforele corespunzĕtoare din limba românească, vom vedea că aceasta, prin bogăţia şi plasticitatea lor, e superioară de astă dată chiar şi limbeĭ spanĭole.

Iată în câte modurĭ diferite exprimă Românul aceeaşĭ noţiune adverbială (2):

I. *Cât te ştergĭ la un ochiŭ*, copacĭul fu rĕsturnat la pămînt Cal. 1880, p. 30.

Şi, *cât te frecĭ la un ochiŭ*, se întoarse c'un sfert de păĭne sub subţioară Ibid. 70.

El se găti numaĭ *cât te aĭ freca la ochĭ* şi se luâ după dînşiĭ Isp. B. II, 139.

Odată, *cum aĭ clipi din ochĭ*, se sguduiră şi se înfĭorară încheiturile cerĭuluĭ şi pămîntuluĭ Conv. IX, 188.

Şi copaciĭ de pe de lăturĭ-ĭşĭ plecaŭ capetele, ca cel puţin, *cât aĭ strînge din ochĭ*, să se îndulcească de frumuseţile Codreneĭ Ibid. 189.

II. Şi, *cât să te scobeştĭ într'un dinte*, simţi fata mişcându-i-se ceva în pântece Stăncescu, p. 12.

---

(1) Pott a studiat pe o scară întinsă acest subĭect în Kuhn, *Zeitschrift* II, 101—127.

(2) Pentru prescurtărĭ a se vedea maĭ la vale lista operelor populare utilisate pentru acest capitol.

III. Sburâ în slava ceruluĭ și, *cât daĭ odată într'un amnar*, fu pe pămînt Cal. 1883, p. 20.

Om vechiŭ, credincĭos și ĭute la slujbă, care să nu se deslipească de stăpânul sěŭ nicĭ *căt aĭ da în amnar* Isp. B. p. 104.

Dădaca o ținea de aproape și n'o scăpa din vedere nicĭ *căt aĭ da în cremene* Ibidem 120.

IV. Și câte alte lucrurĭ de gospodărie, făcute de mâna luĭ Chirică *căt aĭ bate din palme* Conv. XI, 25.

V. O rupse d'a fuga spre partea loculuĭ și, *căt să zicĭ Doamne-ajută*, ajunse într'o câmpie mare Cal. 1881, p. 57.

Și unde mi-ĭ dete la bâte și la toĭege d'alea țepenele, de mi-ĭ strivi capul, numaĭ *cât aĭ zice meiŭ* Isp. Pov. p. 17.

Și, *cât aĭ zice meiŭ*, făcu micĭ fărîme pe necuratul de zmeŭ Isp. B. p. 131, 163.

Calul se opinti odată și, *căt să zicĭ mĭaŭ*, el fu în slava ceruluĭ Cal. 1883, p. 17.

VI. Cum să facă el să'șĭ aleagă un copil de suflet și pe cine să ĭa pe lângă dînsul, el care n'avea rude, nicĭ *cât aĭ îmbuca odată* Isp. Pov. p. 11.

VII. Retezâ cele doă capete, *cum aĭ bea o lingură de apă* Conv. IX, 188.

VIII. Atuncĭ Chirică, *nicĭ una nicĭ doă*, scoate o funiă Ibid. XI, 27.

Pentru a exprima o stare de completă anarhie, un loc unde fie-care e stăpân, un sat fără căĭnĭ unde umbli cu mâĭnile în șoldurĭ, poporul alege o localitate din geografia sa fantastică și-ĭ zice : *satul luĭ Holbură* saŭ *tîrgul luĭ Cremene.*

Intr'un cânticel comic de Ianov (Conv. lit. II, 42) : «Toțĭ rêĭ umblă noaptea pe uliță *ca prin satul luĭ Holbură*». Intr'o poveste de Creanga (Ibid. V, 402) : «Mâĭ babo, mănâncĭ *ca în tîrgul luĭ Cremene*».

In cânticelul comic «Surugiul» de Alexandri (Teatru, p. 47) : «Ean o țeară de jac, *satu luĭ Cremine*, fără cânĭ și fără jitarĭ». Saŭ în «Păpușăriul» (Ibidem, p. 62) : »Eacă mâța și cu șoarecii în pilda celor micĭ, carĭ îșĭ fac mendrele lor în țeară, când nu'ĭ strunește nime. Vorba ceĭa : lipsește mâța, șoarecii 'șĭ fac de cap ; lipsesc cănii de pază, te primblĭ prin sat fără băț ca în *satu luĭ Cremine*».

Tot astfel, când voĭește să zică în ironie, că n'a avut nicĭ un spor de la ceva, Românul întrebuințează locuțiunea : *m'a umplut de Filipeștĭ*....

O altă localitate închipuită este *Cucuĭata*, propriŭ «ceva ridicat în sus», cu care se desemnează obicĭnuit biserica, în curtea căreĭa se înmormîntează morții, de unde locuțiunile : *du-te* saŭ *duce-te-aĭ la Cucuĭata* orĭ *să te věd la Cucuĭata*, în carĭ vorba echivalează cu «cimitir» ; *l'a pus la Cucuĭata*, identic cu «l'a pus la cĭochină» adecă «l'a uĭtat».

Uneorĭ poporul calchiează vorba pe o localitate quasi omonimă, reală saŭ plăzmuită, și, brodind'o, dă naștere unuĭ joc de cuvinte, bunăoară în pasajul următor dintr'o povestire a luĭ Creanga «Dănilă Prepeleac», în care *s'a dus pe Urlațĭ* este echivalent cu *s'a dus urlând* (Conv. lit. V, 460) : «Ș'a început dracul a țipa cât i lua gura și cu mare greŭ scăpând din mânile lor, stâlcit cum era, a lăsat și banĭ și tot și *s'a dus pe Urlațĭ* după ceĭlalțĭ».

Aceasta se apropiă întru cătva de expresiunile înflorite și jocurile de cuvinte, numeroase maĭ cu seamă în limba francesă și italĭană, asupra cărora

d. Kristoffer Nyrop a scris o interesantă monografie. Francesul, de pildă, pentru verbul *engouler* «a înghiţi de o dată» recurge la perifrasa : *aller à Angoulème*; pentru *j'ai besoin d'argent* el zice : *j'ai besoin d'aller à Argenton*. Tot astfel Italĭanul, în loc de *maltrattare co'calci* «a bate cu călcâĭe», zice *andare a Calcinaja* (1).

Pentru a caracterisa o muncă foarte grea, Românul îĭ zice *muncă jidovească*. Aşa într'un basm muntean (Ispirescu, p. 207) : «Din noŭ se puse pe muncă—*muncă jidovească*—se svîrcolea omul şi în dreapta şi în stânga, noaptea o făcea zi, da şi din mâinĭ şi din picĭoare, cum se zice, şi folos nicĭ cât negru sub unghie». Intr'alt basm «Pipelcuţa saŭ Cenuşăreasa» (Cal. basm. 1883, p. 33) : «Fata, învăţată de mică copilă cu nevoĭa, *muncea ca jidoviĭ* din zi până în noapte şi făcea toate slujbele cele maĭ grele».

Grijile şi supărările, carĭ sbucĭumă traĭul nostru, sînt asemuite cu *valurile*, carĭ tulbură marea. «Atunce—zice cronicarul Mòxa, p. 383—puţină vreame văzu ţara grecească mare răpaos şi multă pace şi alinată vĭaţă fără *valure*». Intr'un document de la Radu Leon-Vodă din 1665 (Hasdeŭ, Arh. ist. I. 1. 56) : «....să fie în pace dă birul... şi dă toate dăjdiele şi măncăturile, căte vor fi pre ţara Domnieĭ meale, dă nemic *val* saŭ bântueală să n'aibă...»

De aci verbul arhaic *a învălui* «a turbura, a jigni», care, ca şi *val*, ar merita să fie împrospătat în limba de astăzĭ.

O cantitate neînsemnată, puţină saŭ maĭ de loc, e poreclită de popor cu *brumă*; din potrivă, la o cantitate mare, la o mulţime îĭ zice *spuză*. O adunătură de oamenĭ de nimic e *ceata luĭ Baboĭ*.......

Insuşirile îşĭ aŭ, în graĭul popular, caracteristica lor, de pildă : vicleanuluĭ, îĭ joacă ochiĭ în cap, e dracu gol, l'a înţărcat Scaraoţchi; fulâul : ĭa-l după mine, că'l omor; făţarnicul : taler cu doă feţe, lup cu pĭele de oae, căcĭ «făţarnicul mănăncă sfinţĭ şi scuĭpă dracĭ» (Pann).

Căteva din aceste expresiunĭ metaforice sînt rĕmăşiţele unor obiceĭurĭ saŭ datinĭ de mult dispărute, şi ele singure maĭ vorbesc încă de existenţa lor de odinioară. Locuţiunile : *a avea nas* saŭ *a nu avea nas*, în care *nas* echivalează cu «cutezanţă, neruşinare»; *a da nas* saŭ *a tăĭa nasul cuĭva*, în care *nas* însemnează «curaj, îndrăzneală, îngâmfare»—aceste locuţiunĭ ne aduc aminte de un timp, când tăĭerea nasuluĭ era o pedeapsă obicĭnuită în vechea legislaţiune românească (2) şi când persoana, lovită de o asemenea pedeapsă, era expusă dispreţuluĭ şi înjosiriĭ. «In această ţară — zice arhidiaconul Paul de Aleppo — este obiceiŭ, că *o persoană sluţită la nas cade într'un fel de infamiă* şi nu maĭ poate deveni beiŭ»(3). Posesiunea nasuluĭ era decĭ considerată, în acele vremurĭ fericite, ca un semn de onoare, ca un brevet de capacitate, ce pĭerdea sărmanul lipsit de această podoabă a fețeĭ....

---

(1) Nyrop, *Forblommede Ord* (Cuvinte înflorite). Copenhaga, 1885.

(2) Pravila luĭ Vasile Lupu, p. 13 : «Carele va fura din biserică vr'un lucru ce va fi sfinţit, măcar de va fi furat atuncĭ întâĭ, tot să'l spânzure ; ĭară de nu va fi sfinţit lucrul acela ce aŭ furat, de-ĭ ar fi atunce întâĭ tot *să-şi-ĭ tae nasul*, ĭar de va face şi al doilea rînd să'l spânzure».

(3) Hasdeŭ, *Arhiva istorică a Românieĭ*, tom. I, partea 2, p. 107.

O altă locuțiune *a'șĭ aprinde paĭe în cap* adecă «a întărăta pe cineva asupra sa» pare a sta în legătură cu datina următoare, care îșĭ poate găsi explicațiune în graĭul figurat al Orientuluĭ. Maĭ nainte, când boĭeriĭ se duceaŭ la Constantinopole cu pârĭ în potriva Domnuluĭ țăriĭ, pândind trecerea Sultanuluĭ spre a'ĭ preda plângerea lor, dînșiĭ obicĭnueaŭ, pentru a atrage atențiunea împăratuluĭ, a aprinde o rogojină de asupra capuluĭ—ceea ce, după simbolismul oriental, însemna, că inima jeluitoruluĭ arde de obidă întocmaĭ ca obĭectul aprins.

Astfel Neculaĭ Costin, Cronice II, 92 : «Eară simțind și pentru Nicolaĭ Vodă, precum nu doarme și se cearcă la Poartă pentru Domnie, aŭ și orînduit Dumitrașco-Vodă cățĭva boĭerĭ să meargă la Țarigrad cu pără asupra luĭ Nicolaĭ-Vodă...... Ce, când aŭ sosit boĭeriĭ la Țarigrad, n'aŭ apucat pe vizirul acolo, fiind acmu ĭeșit și purces la Odriu. Decĭ, nefiind vizirul, dat'aŭ boĭeriĭ ruga la singur împăratul, aprinzăndu-șĭ și o rogojină în cap, că despre vizirul îșĭ tocmise acmu lucrurile Nicolaĭ Vodă, că înțelesese, cum vin boĭeriĭ cu pără».

Acsinti Uricarul, Cronice II, 123 : «Văzând boĭeriĭ, că nimica n'aŭ putut isprăvi cu vezirul... și sfătuindu-se ce vor face, i-a îndemnat acel Ianio să dea ruca, adecă răvaș de jalobă, la singur împăratul. Și așa, într'o zi venind împăratul de la Scudari, că mersese să se închine, după obiceĭul împăraților turceștĭ, carĭ merg în toată vinerea câte la o geamie, de se închină la geamiile cele marĭ împărăteștĭ, îĭ aŭ ținut calea boĭeriĭ; și, aprinzând rogojina în cap, aŭ dat rucaoa. Spun să fie zis atuncea Împăratul către Bostangi-bașa : aceĭa, precum se văd, seamănă să fie niște tălpizĭ, de vreme ce aŭ aprins rogojina în cap».

Cronicarul, ascuns sub pseudonimul «Zilot Românul» în «Domnia a III-a a luĭ Alexandru Vodă Șuțul» editată de d. Tocilescu (Revista, III, 1. 82), povestește pe larg strigătoarele nedreptățĭ ale acestuĭ fanariot, carĭ împing obștea Tîrgoveștenilor a porni la Țarigrad și a se jelui Porțiĭ :

> Mămăligă la traĭstă și bețigaș în mănă,
> Supunerea la inimă, în cap cu rogojină,
> Așa mic, mare să plecăm și pănă să ajungem
> Lacrămile, ce vom vărsa, în vase să le strîngem,
> Ca s'arătâm cu ce acum grădina luĭ s'adapă,
> Pămîntul Țăriĭ româneștĭ de nedreptate crapă....
> Cuțitul a ajuns la os, sîntem pustie turmă,
> Așa c'o gură să strigâm : «Prea înalte Împărate,
> Vezĭ *rogojinĭ aprinse în cap*, în grab fă-ne dreptate !»

Această datină s'a păstrat prin țărănime pănă maĭ deunăzi, și Nicolae Filimon o descrie în modul următor în capitolul intitulat «Cu rogojina aprinsă în cap și cu jalba în proțap» din admirabilul seŭ roman (Cĭocoiĭ vechĭ, p. 326) : «Nenorociţiĭ țăranĭ intrară în Bucureștĭ pe la 8 ore de dimineață, tocmaĭ pe când Domnitorul se afla în divan și, ca să atragă maĭ mult atențiunea publică, unul dintr'înșiĭ *făcu un sul de rogojină și, dându'ĭ foc la partea de sus, îl puse în cap*, apoĭ scoțênd jalba din sin, o puse în vîrful unuĭ proțap lung și intră în curtea domnească».

De la a atrage luarea aminte a cuĭva asupra uneĭ nemulțumirĭ saŭ plângerĭ până la a ințărăta pe cineva din pricina acesteĭ jeluirĭ—distanța nu'ĭ mare (1).

Locuțiunea : *Asta'ĭ altă căcĭulă* adică «asta'ĭ cu totul altceva» aduce aminte una din năzdrăvăniile vechilor pehlivanĭ saŭ scamatorĭ, carĭ, aruncând pe pămînt o căcĭulă, o schimbaŭ în felurite căcĭulĭ orĭ scoteaŭ din cap o mulțime de căcĭulĭ deosebite precum și panglicĭ din gură, de unde *panglicar* în sens de «farmazon, înșelător».

Pe cât de mult limbile literare tind către abstracțiune, pe atâta graĭul popular caută din contră a o înlocui necontenit cu representărĭ luate din lumea materială. Această ocolire a ideiĭ abstracte, această sensibilisare a noțiunilor este chiar unul din caracterele distinctive ale graĭuluĭ sătean. Pentru inteligența țăranuluĭ abstracțiunea propriu zisă nicĭ că există. Cu bagheta magică a închipuiriĭ sale el face să încolțească pretutindenea în locul eĭ cele maĭ delicioase florĭ poetice.

Comparațiunile, întrebuințate la diferite ocasiunĭ de omul din popor, se pot pune adeseorĭ alăturea de cele maĭ sublime concepțiunĭ, ce aŭ izvorit vr'odată din capul unuĭ poet genial. Quintilian deja a observat despre metaforă (VIII, 6, 4) că ea «... ita ab ipsa nobis concessa natura, ut indocti quoque ac non sentientes ea frequenter utantur». Intr'adevĕr, ca și «Bădăranul boierit» al luĭ Molière, care vorbea de atâtea marĭ de anĭ în prosă făr'a o ști, tot așa întrebuințâm inconscient, maĭ la fiecare moment, anumite expresiunĭ metaforice, pe carĭ le găsim ticluite cu cea maĭ mare îngrijire în diferitele manuale de Retorică (2).

Despre fantasia vecĭnic vie a poporuluĭ, care întrebuințează imaginile nu ca o podoabă, ci ca o trebuință firească pentru exprimarea ideilor, a putut zice maĭ cu seamă Rückert, în admirabila sa «Ințelepcĭune a Brahmanuluĭ» (VII, 89) :

Mit Freuden greifest du nach allen neuen Bildern
Der Welt und der Natur, was sie auch mögen schildern,
Nicht um mit Bilderkram dein Zimmer auszuschmücken,
Sondern um deinen Sinn mit Ihnen auszudrücken.

---

(1) In acelaș sens se maĭ zice *a lua părul foc*, bunăoară (Ispirescu, Poveștile Unchĭașuluĭ, p. 50) : «Eraŭ niște muĭerușce, cu carĭ nu se putea juca cineva, *că'ĭ lua părul foc*». Zicătoarea germană : *Feurige Kohlen auf Jemandes Haupt sammeln* însemnează din potrivă «a face bine dușmanuluĭ seŭ».

(2) Marmontel, în «Éléments de littérature», a adunat cu mult spirit într'o cuvîntare de câteva rîndurĭ, ce o pune în gura unuĭ om din popor, supărat pe nevastă-sa, toate figurile retorice. A se vedea Blair, *Leçons de Rhétorique et de Belles-Lettres*, 2 ed., tome III, p. 267—271.

Aceste imaginĭ revarsă un farmec neasemuit asupra basmelor noastre, ele exală acel miros îmbătător, care ne încântă la citirea producțiunilor musei populare. Să reproducem, bunăoară, următorul pasaj al unuĭ basm muntean (Ispirescu, Basme, partea I, p. 119 urm.) :

«Ajunseră într'o poĭană verde și frumoasă, cu fel de fel de floricele, se puseră a se odihni și *a trage câte un puiŭ de somn*, maĭ cu seamă că eraŭ și obosițĭ de drum. Pe unul dintr'înșiĭ, cum puse capul jos, *îl fură sfântul*; celălalt însă, *nu știŭ cum, nu știŭ de ce*, dară *nu'l putea fura somnul, nicĭ cât aĭ da în cremene*. Se întoarse pe o parte, se întoarse pe alta, să adoarmă nicĭ de cum; strînse ochiĭ cât putu și cu toate acestea nu fu cu putință nicĭ măcar a aromi, *parcă ar fi fost cu ochiĭ în soare*. Dacă *vĕzu și vĕzu*, se puse și el pe brâncĭ cu coatele pe pămînt și cu capul răzămat de mâinĭ și privea la tovarășul sĕŭ, cum dormea de dulce».

Citind aceste rîndurĭ—esclamă d. Hasdeŭ (Ibidem, p. VIII)—cine oare nu se simte cu desfătare strămutat pe de'ntregul în viguroasa atmosferă de la țară, unde expresiunile sînt tot atât de energice ca și arșița soareluĭ, ca și trosnetul geruluĭ, ca și bătaia vîntuluĭ!

Iată încă o probă despre farmecul poetic al graĭuluĭ țărănesc (Stăncescu, Basme, p. 14) :

«Măĭ, da mîndră aĭ fost, nene!..... *să te uĭțĭ în razele soareluĭ și la ea ba*; *parcă e luceafăr între stele*... mâinĭ *ca de zînă*... curat de zînă; chip *de Ileană*, *parcă e soare nu alt ceva*; sînul eĭ taman *ca luna a plină*; d'apoĭ părul?.... *parcă e raze din soare*..... ochiĭ? *ce e mura pe lângă eĭ?* parigorie, nimica toată; *s'o sorbĭ într'o lingură și maĭ multe nu*; halal d'așa fată!.....»

Chĭar acolo, unde nu voiește a ocoli idea abstractă, omul din popor se pricepe totdeauna a o întovărăși cu epitete, carĭ însuflețesc prosa populară și fac să scapere dintr'însa poetice scânteĭ. Așa în basmul muntean «Bogdan Viteazul» (Ispirescu, p. 132) :

«*Pustia* de sărăciă dejugase la casa cizmaruluĭ și *cucoana* lenea 'și făcuse cuib la dînsul. El avea o *spuză* de copiĭ și nevastă... . Intr'una din zile, pe când umbla tăind câĭnilor frunză, se tot gândea și se socotea, cum ar face, cum ar drege, să scape și el de *strigoaĭca* de lipsă. Acasă nu cuteza să se ducă cu mâĭnile goale, căcĭ *liota* aĭa de copiĭ și *leșinătura* de nevastă, cum îl vedea, îĭ ieșea înainte și-ĭ cerea pâĭne».

Personificarea este într'adevĕr elementul de vĭață al graĭuluĭ popular. Iată câteva exemple :

«Cum scăpă moșneagul de băĭat, dete boldurĭ boilor și *nicĭ tu carul tĕŭ, nicĭ tu vitele tale*, până ce ajunse acasă cu vitele în cap» (Cal. basm. 1881, p. 37).

«Dar când să dea după un stufiș, *ce să vedĭ, neĭculiță!* o mîndrețe de fetiță fragă și frumoasă maĭ presus de cât toate frumoasele» (Ibidem, 1883, p. 24).

«Când deschise ochiĭ a doa zi, ce să vezĭ! el zăcea sub un copaciŭ într'un loc necunoscut, *nicĭ tu sabie, nicĭ tu buzdugan* și pe Arăpușca cu tot sultanatul eĭ ĭa-o, de unde nu e» (Ibidem, p. 54).

«De unde până aci era veselie mare în bordeĭul lor, de ce intrară mia de galbenĭ în casa lor, parcă intrase dracul neuniriĭ şi al zarveĭ. *Nicĭ tu cântare, nicĭ tu jocurĭ, nicĭ tu nimic*» (Ispirescu, Poveştĭ morale, p. 39).

«După ce trase cu urechea şi aflâ de la gurile flecare ale slugilor, că roaba e fata bărbatuluĭ sĕŭ făcută cu nevasta dintâĭ, *atuncĭ să te ţiĭ pânză să nu te rupĭ!* una doă s'o dee din casă afară şi s'o urgisească cu desăvîrşire» (Cal. 1883, p. 34).

«Indată însă ce mĕ născuĭ, *apoĭ să te ţiĭ nevoĭ şi dosădirĭ!* Pe tata îl schimbâ la minut în dafinul ce vezĭ, pe mama o închise în cele maĭ dosnice cămărĭ ale palatuluĭ.... » (Ibidem, p. 26).

«Atuncĭ *să te ţiĭ chefurĭ şi zĭafeturĭ*, carĭ ţinură cât ţinu şi vĭaţa lor ......» (Ibidem, p. 29).

Tot astfel întrebuinţarea vorbeĭ *puiŭ* pentru a exprima diminutivul lucrurilor neînsufleţite, de pildă (Ispirescu, Basme, p. 252) : «Cĭobanul adormi şi trase un *puiŭ* de somn», saŭ (Ibidem, p. 387) : «Rĕmase curat şi luminat ca un *puiŭ* de brad» şi în fine (p. 392) : «Puse de le făcu un *puiŭ* de nuntă, de ştĭu că s'a dus pomina».

In aceste exemple : *puiŭ de somn* e echivalent cu *somnişor*, *puiŭ de brad* cu *brăduleţ* şi *puiŭ de nuntă* cu *nunticică*.

Vom spicui, în paginile următoare din basme şi poveştĭ, elementele metaforice zămislite de poetica închipuire a poporuluĭ spre a scoate la iveală geniul şi mîndreţea limbeĭ româneştĭ (1). Fiecare din aceste metafore este întipărită de pecetea spirituluĭ popular şi de acea naivă expresivitate, propriă museĭ ţărăneştĭ. Ele vor putea da o idee şi de bogăţia limbeĭ noastre şi de tesaurele de adevĕrată poesie, ce zac ascunse în plăzmuirile unor oamenĭ cu sufletul pururea adăpat la limpezile şi înviorătoarele izvoare ale natureĭ. Ele vor deveni o sorginte de inspiraţiune pentru viitoriĭ poeţĭ şi artiştĭ aĭ graĭuluĭ românesc, căcĭ limba poporuluĭ a izbutit în fine să se desfacă din scutecele unuĭ pedantism rĕŭ înţeles şi să reînoade firul tradiţiuniĭ linguistice a trecutuluĭ.

Vom arăta dar, în ce chip pŏporul ştie a materialisa noţiunile abstracte, representate printr'o seriă de adjective, verbe şi adverbe (2).

---

(1) D. Dr. Joan Urban Jarník, Profesor la Universitatea din Praga, ĭubitor şi adînc cunoscĕtor al limbeĭ noastre, a făcut prima încercare de acest fel într'o interesantă monografie «Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen», publicată maĭ întâĭ într'un Raport anual al şcoaleĭ reale din Vĭena, 1877.

(2) Ĭată lista operelor utilisate :

Arsenie — Noua colecţiune de basme, I—II. Bucureştĭ, 1884.
Calend. — Calendarul basmelor de N. D. Popescu. Bucureştĭ, 1875—1883.
Conv. — Convorbirĭ literare, Aniĭ VI—XVI. Iaşĭ, 1872—82.
Isp. B. — Legende saŭ basmele Românilor. Bucureştĭ, 1872.
» B. I, II — Legende şi basmele Românilor, I—II. Bucureştĭ, 1882.
» Sn. — Snoave saŭ poveştĭ populare. Bucureştĭ, 1879.

Adevărat :

Bine ar fi, mâĭ Chirică, dacă ar fi toate *cu lapte*, căte le spui Conv. XI, 25.

aprig :

Acolo ne aşteaptă o căruţă cu 12 caĭ *de foc* Isp. B. 116.

Trase la scară o căruţă ferecată în aur cu patru telegarĭ *de mâncaŭ foc* Ibid. 38.

avut :

Cum te vĕd, samenĭ *a avea seŭ la rărunchĭ*, de ce te scumpeştĭ pentru nimica toată şi nu'ţĭ ieĭ o slugă vrednică Conv. XI, 177.

bătrân :

Femeĭa luĭ era bătrână ca nu ştiŭ cine să spun; era ca *sfânta Vinerĭ* Conv. XI, 185.

Un pustnic bătrân, bătrân *ca Dumnezeŭ de bătrân* Ibid. 186.

beat :

I. Nu'ĭ destul, că'ĭ cu minte neroadă, *a luat şi purceaoa de coadă* Pann I, 112.

A prins cĭocârlanul de coadă Marian, Ornitologia I, 353.

A prins prepeliţa de coadă Alexandri Prosă, 492.

II. *A luat (furat) luleaoa Neamţuluĭ* Isp. U. sf. 30.

III. *A'şĭ încălzi (stropi) măseaoa* Ibidem, 30.

IV. Umblă *cu ochiĭ logodiţĭ* Pann, 174.

V. *A umbla pe doă potecĭ (cărărĭ).*

VI. *A merge drept ca Neamţu,*
A merge ca funia în sac.

VII. *A face burta butiă şi gura pîlniă.*

VIII. *A avea sămânţă de vorbă.*

XI. *A fi înţepat (pişcat) la limbă.*

X. *A'şĭ umplea pipota.*

XI. *A suflat în fundul oaleĭ,*
Mustăţile îĭ caută a oală;
I-a crescut mustaţa în oală.

XII. *S'a afumat (cu luleaoa),*
L'a bătut cărbuniĭ la cap.

XIII. *Picĭoarele nu'l maĭ ţin.*
I atîrnă într'o parte,
căcĭ a pus maĭ mult de o parte.

bun :

I. *Ca pâĭnea cea bună (albă)* Pann III, 120.

II. *Ca sînul mameĭ* Alexandri Prosă, p. 157.

III. *De să'l puĭ la rană şi să se vindece* Conv. VII, 369.

cinstit :

Vezĭ că el în vĭaţa luĭ nu alunecase până atuncĭ, era curat, cum îl făcuse mă-sa; şi pe fata împăratuluĭ *o găsise a casă* Isp. B. 354.

descurajat :

I. Măzărel împărat era ofilit şi fără curaj, *de parcă l'ar fi opărit cineva cu apă feartă* Isp. B. I, 52.

II. Parcă nu te-aş fi crezut aşa slab de înger; dar, după cât vĕd, eştĭ maĭ fricos de cât o femee. Haĭ, nu maĭ sta *ca o găină ploată* Conv. X, 182.

Vĕzându'l calul, că se întoarce *ca o curcă ploată*, îĭ zise Cal. 1875, p. 44.

III. Todeauna îl lăsa *cu buzele umflate* Isp. U. sf. 11.

Un om verde şi harnic face pe dracul în patru şi nu se întoarce *buzat* de la slujba, cu care îl însărcinează cineva Ibid. 50.

IV. Ce aş maĭ da să te vĕd întorcându-te *cu nasul în jos* Isp. B. 15.

V. Se întoarce *cu coada între picĭoare* (I.).

flecar :

I. Vorbareţĭ şi uşorĭ de gură, *parcă ar fi mâncat numaĭ la picĭoare de găină* Isp. U. sf. 112.

II. Ţăranul fiind ĭar un *d'ăĭ de palavre cam bun* Pann, 142.

III. *Bun de fleoancă* (I.).

Isp. Pov. — Poveştĭ morale. Bucureştĭ, 1886.
Odobescu — Pseudokynegetikòs («basmul vănătoresc»). Bucureştĭ, 1874.
Stăncescu — Basme culese din popor. Bucureştĭ, 1885.

Locuţiunile urmate de un (I.) figurează în importanta colecţiune de «Zicătorĭ populare», ce d. Ispirescu a început a publica în *Revista* d-luĭ Tocilescu (I, 244 urm.), cele neurmate de nicĭ o citaţiune sînt auzite din gura poporuluĭ.

frumos :

I. Ca un vis, ca o părere, se coborî de pe stâncă mândră alba fată, naltă mlădioară ca o trestioară, cu părul de aur, cu ochiĭ de balaur, *ruptă din soare întocmaĭ ca Ileana Cosinzana* Odobescu, 239.

O fată frumoasă ca *Iana Cosinzeana din poveste* Cal. 1882, p. 44 (1).

II. Impărăteasa născu pe rînd treĭ cuconițe frumoase *ca soarele* Cal. 1875, p. 47.

O fată *împărțită cu soarele* de frumoasă Cal. 1883, p. 14.

Fata era nurlie de tot și *împărțită cu soare* Cal. 1882, p. 47.

Aĭ avut treĭ surorĭ frumoase *ca stelele ceruluĭ* Cal. 1877, p. 4.

Zăriră o femee frumoasă *ca ziua senină* Ibid. 5.

Impăratul avea o fată frumoasă *ca un luceafăr* Cal. 1881, p. 28.

O zînă frumoasă ca *lumina ceruluĭ* Ibid. 43.

III. O zînă gingașă și plăpândă și frumoasă, *cum nu se maĭ află sub soare* Isp. B. 35.

De astă dată era gătită și maĭ frumos, avea nişte haĭne *de la soare te puteaĭ uĭta, dar la dînsa ba* Ibid. 187.

Cea maĭ tînără fată Ileana era atât de frumoasă, în cât și *sfântul soare se oprea în cale, ca s'o vază și să se desfăteze de frumusețea eĭ* Conv. VI, 226.

Toțĭ aveaŭ neveste frumoase, dar ca nevasta luĭ Voĭnea, adică cea mică, nicĭ c'a stat, nicĭ c'o maĭ sta : *soarele cu stelele și câmpu cu florile îșĭ găsise loc pe chipșoru eĭ cel de zahăr,* care băga nebuniĭ de moarte în voĭnicul, ce o vedea. Dar nicĭ bărbățelul eĭ nu era de lepădat : *perișoru luĭ pana corbuluĭ, mustăcĭoara luĭ spicul grâuluĭ și ochiĭ luĭ zarea ceruluĭ,* astfel că pereche maĭ potrivită nicĭ că se maĭ putea Cal. 1882, p. 19.

IV. Este atât de frumoasă, în cât *s'o vezĭ și să n'o uițĭ în toată vĭața ta* Isp. B. 101.

V. Un tânăr frumos *de pica* și îndelecat și la trup și la față, de parcă era tras prin inel Stăncescu, 39.

Impăratul aceleĭ împărățiĭ avea o fată, *de se dusese pomina* de frumoasă ce era Ibid. 53.

Era o casă frumoasă *de speriat* Ibid. 26.

VI. Ajunseră la un palat, o frumusețe *de'țĭ lua ochiĭ* Ibid. 26.

O cloșcă de aur cu puĭ tot de aur așa de frumoșĭ, *de'țĭ fug ochiĭ pe dînșiĭ* Conv. X, 114.

Ți-a găsit tăĭculița o fată *să o mănâncĭ cu ochiĭ* Cal. 1883, p. 15.

VII. Fața'ĭ are pe *vino-încoace* Isp. B. 20.

Vorba'ĭ și fața îĭ eraŭ *cu lipiciŭ* Ibidem 22.

VIII. Vĕzu zugrăvit un chip de fată atâta de frumoasă, în cât *băĭatuluĭ îĭ rĕmase la inimă* Arsenie I, 190.

Ochiĭ âĭa marĭ, frumoșĭ și vioĭ *de te bagă în boale* Isp. U. sf. 20.

Vĭersul eĭ plăcut *de parcă te ungea la inimă* Isp. B. 37.

Sânzieana era frumoasă, dar frumoasă..... *în cât mĕ tem s'o laud și să spun, cum și ce fel era de frumoasă* Conv. IX, 189.

Prin prejuru lor cântaŭ păsărelele niște vĭersurĭ, *de rĕmâneaĭ în loc* Stăncescu, 15.

IX. Boĭul eĭ era așa de gingaș, în cât *îțĭ venea s'o beĭ într'o bărdăcuță de apă* Isp. B. 20.

Atât de frumoasă și de drăgălașă, în cât *să mi-o sorbĭ într'un pahar cu apă* Isp. U. sf. 91.

Mărul numaĭ nu zice : *«mâncă-mĕ, surioară* Conv. VI, 231.

X. Un fecĭor alb și frumos *ca un puiŭ de Român* Cal. 1881, 57.

XI. El era un bărbat *ca un brad* de frumos Isp. B. 60.

Era *un brad de Românaș* Ibidem, 125.

XII. O frumusețe de fată, a căreĭ mândrețe *îngheța puțul* Cal. 1883, p. 50.

---

(1) *Iana Cosinzeana* cu părul de aur și ochiĭ de foc, după care se înebunește lumea toată; saŭ : *Ileana Cosinzeana,* cosiță de aur, câmpul înverzește, florile înflorește; saŭ : *Ileana Cosinzeana* din cosița'ĭ florea cântă, noă împărățiĭ ascultă !

iconom :

Maĭ avea strînse şi părăluţe albe pentru zile negre, căcĭ *lega paraoa cu zece nodurĭ* şi tremura după ban Conv. IX, 283.

Numaĭ astfel putuseră *să lege doă în teiŭ* Isp. Sn. 9.

Am putut *lega şi noĭ gura pânzeĭ* Ibid. 23.

învăţat :

I. Când se făcu de noă anĭ, *ştiea câte în lună şi în soare* Isp. B. 98.

II. Uniĭ ziceaŭ, că *ştia carte până în glesne* Ibid. 161.

III. Invăţase carte până la brîŭ, adică *se făcuse burduf de carte* Isp. Sn. 27.

mare :

I. Făcu o turtă *cât toate zilele* de mare Isp. B. I, 150.

II. O gură largă *cât o şură* Conv. VI, 28.

Deschise o gură largă *ca o prăpastie* Cal. 1883, p. 20.

meşter :

I. Mă-sa, care era ovrăjitoare, de *închiega şi apele cu farmecile eĭ* Isp. B. 60.

Român desgheţat, care *scoate lapte dulce din peatră seacă* Isp. U. sf. 80.

II. *Calul draculuĭ* de babă nu putea să vază în ochĭ pe băeatul uncheaşuluĭ Isp. B. II, 112.

Un tălpoiŭ de babă meşteşugoasă la trebile sale, cumu-ĭ *sfredelu draculuĭ* Conv. XI, 31.

Nepotul meŭ e chĭar *salba draculuĭ* Alexandri, Teatru 772.

nebun :

I. Da ce! *am mâncat laur*, ca să mĕ ostenesc eŭ cu tine, până să te sleĭesc Isp. B. 349.

II. Cel ce umblă mereŭ cercând este un nesăbuit, căruĭa trebue *să-ĭ lipsească vr'o doagă* Isp. B. II, 2. 42.

Boĭerul nu e în toate apele, *ĭĭ lipseşte o Sâmbătă* Alexandri, Teatru 1717.

norocos :

I. Amândoĭ eraŭ proştĭ, de dădeaŭ în gropĭ, dar norocoşĭ, *de parcă le pusese D-zeŭ mâna în cap* Stâncescu, 68.

II. Unde dă Dzeŭ *să cază o asemenea tiflă peste mine* Isp. B. 87.

III. Da noĭ ce sîntem? împăraţĭ cu steaoa în frunte?.. *scoborîţĭ cu hîvzobu din cer?* Alexandri, Teatru 463.

IV. Ştĭu, *că-i a cântat cucul* Marian, Ornitologie I, 46.

obosit :

I. Ştĭu, că eram *rupt de osteneală* Isp. B. I, 121.

II. Ostenit, *de era să crape fierea în el* Isp. Sn. 14.

III. *Mi-a trecut cĭolan prin cĭolan* Conv. IX, 283.

păţit :

Frecat prin multe nevoĭ în străinătate, dase cu capul de pragul de sus, *trecuse şi prin cĭur şi prin dîrmon* Isp. B. I, 49.

prost :

I. Deoarece surorile tale cele maĭ marĭ n'aŭ putut'o scoate la căpătâiŭ, mĕ mir, cum îţĭ maĭ vine să vorbeştĭ de tine, *care nu ştiĭ, nicĭ cum se mănâncă mămăliga* Isp. B. 14.

II. Omul nostru era un om de aceĭa, căruĭa *îĭ mâncă cânĭĭ din traĭstă* şi toate trebile făcea pe dos Conv. IX, 453.

III. Oameniĭ de pe atuncĭ *dedeaŭ în gropĭ* de proştĭ ce eraŭ Isp. U. sf. 103.

IV. Fără el eĭ ar fi daţĭ pe bete din curtea împărătească, căcĭ *nu'ĭ tăea capul nicĭ doă mere degerate* Cal. 1881, p. 25.

V. *El nu ştie nicĭ ce e lae nicĭ ce e balae* Pann, 25.

VI. Epimeteŭ, *carele era boul luĭ Dumnezeŭ* Isp. U. sf. 95.

VII. Păcat că te a făcut Dumnezeŭ *Român cu căcĭulă* (I.).

VIII. Nu'ĭ *om de doftă* (I.)

rĕŭ :

I. Nevasta acestuĭ sărac era muncitoare şi bună la inimă; ĭar a celuĭ bogat era *pestriţă la maţe* şi sgârcită Conv. V, 453.

Acu, străinu ca străinu, dar cum sînt uniĭ cĭocoeşĭ, *cu maţe pestriţe*, săca-le-ar sămânţa! Alexandri, Teatru 49.

II. Zeul se supără foc. Şi de ce atâta *inimă albastră*? Isp. U. sf. 45.

III. Stăpâna acesteĭ slujnice era *vespea, care a înălbit pe dracu* Conv. X, 113.

Baba era rea *ca o vespe* Cal. 1881, p. 35.

Dar mumă-sa era rea foc, *o scorpie de zînă, să daĭ și să fugĭ* Ibid. 26.

Iată că se apropie *sgripsoroaĭca* de scorpie Isp. B. 6.

IV. Plângênd într'una și chemând făr'de curmare pe *câĭnele de* tată-seŭ, care îl părăsise fără îndurare Cal. 1881, p. 37.

Neomenoasa purtare din partea *câĭnosuluĭ de* tată Ibid. 53.

sărac :

I. El era sărac lipit, *de n'avea după ce bea apă.* Nicĭ tu casă, nicĭ tu masă, nicĭ tu nimic, dară nimic n'aveaŭ după sufletul lor Isp. B. I, 49.

II. Și ea era săracă *lipită pămîntuluĭ* Cal. 1883, p. 35.

III. Din fruntaș *s'ajungă în sapă de lemn* Cal. 1881, p. 55.

IV. Eraŭ și așa de săracĭ, în cât *nu se ținea sdreanță de sdreanță* Cal. 1876, p. 16.

Care de care maĭ chipeș și maĭ îmbrăcat, *de se tărăeaŭ ațele și curgeaŭ oghelele după dînșiĭ* Conv. XI, 188.

V. *Când mălaiŭ are, sare n'are; când sare are, mălaiŭ n'are* Pann, 74.

Când mălaiŭ aveaŭ, n'aveaŭ sare; când aveaŭ sare și mălaiŭ, n'aveaŭ legume Isp. B. 313.

VI. De la o vreme încoa *doă în teiŭ nu putea lega* Isp. B. 205.

Leagă și el din teiŭ curmeiŭ (I.).

VII. Vĭață *cârpită cu ață* Pann, 45.

VIII. *Pirpiri cosac sacsana briceag* (I.)

Este ififlĭu, lefter de parale (I.).

strălucit :

I. Intr'o clipă balaurul și împărătița fură înaintea unor palaturĭ așa de frumoase și de strălucitoare, *în cât la soare te puteaĭ uĭta, ĭar la ele ba* Cal. 1875, p. 55.

Aurul, cu care eraŭ poleițĭ stâlpiĭ și cĭubucele de pe lângă streașină, licărea, *de'țĭ luaŭ ochiĭ* Isp. B. 37.

Ceva roș și sclipitor, *de'țĭ lua vĕzu* Cal. 1877, p. 7.

Un palat mare și strălucitor de frumusețe, *să tot fi avut ochĭ ca să priveștĭ* Cal. 1883, p. 17.

II. Făcură o nuntă *d'alea împărăteștile,* de se duse vestea de dînsa Isp B. 400.

trist :

I. Vĕzênd'o bărbatul sĕŭ, că cam tânjește și *nu'ĭ sînt toțĭ boiĭ a casă,* începu să cam intre pe gândurĭ Isp. B. I, 51.

Găsi pe stăpânu-seŭ stând pre lavița de la poartă posmăgit, *ca cum i aĭ fi luat boiĭ și l'aĭ lăsat cu carul în drum* Cal. 1877, p. 47.

II. Da unde te ducĭ, mâĭ vericule, așa pe gândurĭ și trist, *de parcă țĭ s'a înecat corăbiile pe mare* Isp. B. I, 51.

III. Bărbierul întorcêndu-se, *fluerând a pagubă,* povesti la toțĭ ce se întîmplase Isp. B. I, 105.

IV. Părințiĭ băgară de seamă, că *nu maĭ e fata în apele eĭ* și se puse s'o cerceteze și s'o ispitească Cal. 1882, p. 35.

V. Baba știu, că nu maĭ putea de bucurie. Unchĭașul *era cu cuĭul la inimă,* știa el ce știa, dar la nimenĭ nu spunea Isp. B. 98.

VI. Iana nu maĭ era copila sburdalnică și veselă de maĭ nainte, ci umbla trăsnind și bufnind, *ca cum toată lumea îĭ strica* și sta într'una cu nasul în jos Cal. 1882, p. 34.

Parcă toată lumea i-e datoare (Pann).

VII. Din vesel și mândru ce era, unde mi se întunecă și cătrăni, *de parcă 'ĭ ar fi murit cine știe câte neamurĭ* Cal. 1883, p. 35.

Parcă i-aŭ fript șerpĭ pe burtă (Pann).

Parcă'ĭ tot ninge și ploă (Pann).

vesel :

I. Fata ĭeși din curte ca fulgerul, *n'o maĭ ținea pămîntul de bucurie* Isp. B. 13.

Nu'l maĭ prindea somnul de bucurie Ibidem, 97.

Aruncă inelul în fața luĭ Făt-frumos, *pe care nu'l maĭ încăpea pĭelea de bucurie* Cal. 1875, p. 21.

Pe fata *n'o maĭ încăpea casa de bucurie* Stăncescu, 59.

II. Vĕzênd acele capre crezu, *că a apucat pe Dumnezeŭ de un picĭor* Cal. 1881, p. 38.

III. După ce se vĕzu scăpată de zmeŭ,

răsări ĭarăşĭ soarele în chipul feteĭ de împărat Cal. 1881, p. 60.

Ea, cum îl vĕzu, îl ghici cine e şi numaĭ de cât *i se însenină faţa, fragele începură să se coacă pe buzele eĭ şi trandafiriĭ să'ĭ înflorească pe obrajĭ* Cal. 1882, p. 35.

IV. Sfinteĭ Vinere *îĭ rîdea inima de bucurie* Conv. VI, 102.

Prin ţară, până şi în cel din urmă bordeiŭ, era veselie şi petrecanie *ca în zioa de Paştĭ* Ibidem, 24.

viteaz :

I. Unde mi se repeziră, neĭculene, ăĭ arapĭ ca nişte zmeĭ şi *ca nişte leĭ paraleĭ* Isp. B. 107.

Numaĭ un viteaz mĕ poate mântui, care să ştie să răsucească buzduganul, să mănuească sabia cu vîrtute şi să călărească *ca un zmeŭ paraleŭ* Ibidem, 12.

II. Numim pe viteazul, ce face multe izbânzĭ : *Făt-frumos* orĭ *puiŭ de Românaş* Isp. U. sf. 15.

III. *Tare de înger,*
Tare de sfânt Alex., Prosă 497.

A aĭuri :

I. *A bate câmpiĭ.*
II. *A visa codri verzĭ,*
A visa deştept.
III. *A vorbi în bobote (dodiĭ),*
A vorbi duşilor de pe lume,
A spune la caĭ verzĭ.

a ameţi :

I. Auzind aceste înfricoşărĭ, bĭetul Peneş *vĕzu stele verzĭ înaintea ochilor* Cal. 1883, p. 59.

Mâncâ o tistea de calcavurĭ, *de vĕzu stele verzĭ înaintea ochilor* Cal. 1883, p. 59.

II. Destul acum, că *ne-aĭ făcut capul călindar* de dragostea feteĭ Conv.XI,189.

a avea daravere :

De omul draculuĭ să daĭ şi să scapĭ, *să n'aĭ nicĭ în clin nicĭ în mănecă cu dînsul* Isp. B. 43.

a bănui :

Pasă-mi-te ea îĭ poruncise să stea acolo ghemuită şi ascunsă, ca nu care cumva să dea împăratul şi de ea, căcĭ de un cârd de vreme *îĭ cam intrase raţa în traĭstă*, să nu fiă ea zîna cu pricina Cal. 1883, p. 43.

a bate :

I. Vĕzênd pe Cheleş şi florile din mâna împărătiţeĭ, unchĭaşu pricepu, cine i-a jucat festa şi vru *să'l ia în spăngĭ* Cal. 1882, p. 30.

II. Îl maĭ făţuiră, îl maĭ trudiră, îl luară din noŭ la rapanghele şi'l *maĭ dară căţeaoa* Isp. B. 108.

Voi *să'ĭ dea pe foĭ*, pentru că nu îngrijise de grădină Ibidem, 152.

III. Aĭ dat peste nişte oamenĭ aĭ luĭ Dumnezeŭ, dar să fi fost cu alţiĭ, heĭ, heĭ! *mâncaĭ păpară* până acuma Conv. XI, 190.

IV. *A freca ridichea cuĭva* (I.)

a batjocori :

I. Incepu *a'l lua peste picĭor* cu vorbe în doĭ perĭ şi cu glume nesărate Isp. B. 36.

II. Iĭ luaŭ vorba din gură şi'l *cam dedeaŭ în tărbăceală* cu graĭurĭ care de care maĭ păcălitoare Ibidem, 36.

III. *A lua în treĭ parale* (I.)

a se căsători :

I. Impăratul intrase la grije, că o să'ĭ îmbătrânească fetele în vatră şi o să împletească cosiţă albă fără *să pue pirostriile în cap* Isp. B. 233.

D'apoĭ, când aflâ tată-sĕŭ, că fie-sa are să fiă mumă, fără *să fi pus pirostriile pe cap*, se făcu foc şi pîrjol Ibidem, 353.

II. *N'a vĕzut încă alba în căpistere* şi. . . . Isp. B. I, 168.

Până sĕ vĕz albe în căpistere, mi-a ĭeşit părul prin căcĭulă Baronzi, 62.

Ceĭ maĭ marĭ fecĭorĭ se făcură flăcăĭ ungureştĭ şi chear băieţanilor li se făcuse de însurătoare, de le sfărăea inima şi unchĭaşuluĭ îĭ se apropiase vremea de a sta în colţul patuluĭ şi de a vedea pe alţiĭ *adunând pentru el alb în căpistere* Cal. 1882, p. 17.

III. *A pune colivia cu sticleţĭ pe capul cuĭva* Baronzi, 45.

IV. Azĭ *cântăm Isaĭa-dănţuĭeşte* împreună Alexandri, Teatru 578.

Eŭ *am gĭucat Isaĭa* la 1821, când cu răzmiriţa Ibidem, 955.

a căuta ceartă:

Cu mine *ţi-aĭ pus boiĭ în plug?* Conv. IX, 342.

Cu capra *ţi-aĭ pus în cârd?* Capra ţi-a venit de hac Ibidem, 343.

a chibzui:

El tot plănuea, *se frământa cu firea,* cum ar face să scape de ponosul acesta Isp. B. I, 51.

Pe când *se frământa cu firea,* ca ce ar face Ibid. II, 126.

a da a înţelege:

Dascălul *bătea şeaoa să priceapă eapa* Isp. B. 271.

a deprinde:

Incet încet nora *s'a dat la brazdă* Conv. IX, 284.

Până *l'am dat la brazdă,* mi-am stupit sufletul Ibid. XI, 184.

a dori (rîmni):

I. Cum vězură ele conduriĭ, *li se scurgeaŭ ochiĭ* după dînşiĭ Isp. B. 24.

II. *Se topea d'an picioarele* bĭetul împărat să aĭbă şi el, ca toţĭ oameniĭ, măcar o stîrpitură de fecĭor Ibid. 41.

III. Iĭ zîmbea mustaţa împăratuluĭ şi *îĭ lăsa gura apă,* când se gândea, că a doa zi o să aĭbă la masa sa mere de aur Ibid. 72.

Diamante de mărimĭ nepovestite, robinurĭ marĭ ca nuca, smaranduri, mărgăritare, safirurĭ şi alte pĭetre nestemate, marĭ şi cu neasemănare de frumoase, împleaŭ până la buze o mulţime de vase de aur şi de porfir, carĭ eraŭ rînduite cu meşteşugire în dulapurĭ, ca să ĭa ochiĭ privitorilor şi *să le facă a le lăsa gura apă* Cal. 1875, p. 59.

IV. Vasilică uĭtându-se cujind *ca la un cireş copt* la fata zmeuluĭ, ce zăcea leşinată pe oblîncul caluluĭ Cal. 1881, p. 65.

a dormi:

I. Se culcâ şi el în pat, *dete puţin ochiĭ în gene,* dar n'a dormi, de teamă ca să nu'l fure somnul Cal. 1881, p. 21.

A venit moş Ene pe la gene (I.).

Şi dacă *Enache se punea pe gene'ĭ,* ea îndată lua apă rece şi'şĭ spăla faţa, ca nu cumva s'o vază neadormita soacră Conv. IX, 284.

Se svîrcolea bĭetul Sârb în pat şi ca *să'ĭ dea pleoapele în gene* nicĭ cât Isp. B. Sn. 84.

II. Se culcâ pe ĭarbă verde şi *trase un puiŭ de somn* Cal. 1881, p. 26.

După ce'şĭ făcură burta doldora, se trânti pe ĭarbă sub umbra unuĭ copaciŭ şi *trase un puişor de somn zdravăn* Ibidem 38.

III. Fata sări ca o pisică de uşure peste prag, de nicĭ nu atinse pe călugăriţa, *pe care o furase somnul* Isp. B. 30.

Indată ce trecu mĭezul nopţiĭ, ochiĭ începură să'ĭ se împovăĭeze şi el se puse să mijească făr'de voe, chear *l'ar fi şi furat sfântul,* dacă n'ar fi fost sus în copaciŭ şi nu l'ar fi stăpânit teama de cădere Cal. 1882, p 22.

IV. Dupăce'şĭ *făcură povara de somn,* se sculară şi se găteaŭ a'şĭ urma calea Isp. B. I, 121.

V. Strînse ochiĭ cât putu şi cu toate acestea nu fu putinţă nicĭ a aromi, *parc'ar fi fost cu ochiĭ în soare* Ibid. 120.

VI. Atuncĭ se culcâ şi omul nostru şi îndată adormi, *par'că l'ar fi lovit cine-va cu muchia în cap* Ibid. 120.

Eŭ alerg şi fac totul pentru tine şi tu dormĭ *ca un buştean* Ibid. II, 137.

Şi pe când toţĭ zeiĭ dormeaŭ *bumbenĭ* Isp. U. sf. 87.

Se culcâ şi dormi *dusă* Isp. B. 20.

a dovedi:

I. Ca să'şĭ ajungă la scop se siliră, cercetară, dor vor găsi vr'un cusur frateluĭ lor, dor *îl vor prinde cu mâţa în sac,* dar nu fu chip Cal. 1881, p. 25.

Dară să ferească Dumnezeŭ *să fi prins el pe cineva cu raţa în traĭstă* Isp. Pov. 3.

De *te oiŭ prinde cu ocaoa mică,* greŭ are să'ţĭ cadă.

A intrat vulpea în sac (I.)

II. Cătăva vreme se purtâ bine, dar pest epuţin *îşĭ dete în petec* Cal. 1877, p. 14.

Pre la pragul şi pre la chee se zărea câte o mică geană strălucitoare, care *da de gol* fiinţa lumineĭ din năuntru ibid. 19.

a se dumeri:

Tocmaĭ atuncĭ *îşĭ veniră şi ţăraniĭ de a casă.* Acum înţeleseră eĭ şiretenia vorbeĭ Isp. B. 181.

a se face ĭarnă :

Cât ținu vara, băeatu moșuluĭ trăi cum trăi, țăriș-grăpiș, dar când *veni alba în sat* și nu maĭ fu chip de muncă, sărăcia începu să'șĭ arate colțiĭ seĭ ceĭ scălămbăețĭ Cal. 1881, p. 52.

a se face zĭuă :

Când se întoarse la frațiĭ sĕĭ, începu *a intra alba în sat* Isp. B. 316.

Impărate ! scoală, că *a sosit alba în sat* Ibid. 380.

a flecări :

I. Baba te va căĭna pentru gustul tĕŭ și'țĭ *va toca câte în lună și în soare,* ca să'țĭ ĭeĭ un harmasar frumos și înalt Conv. VI, 27.

Toacă draculuĭ burețĭ (I.)

Spuse câte în lună și în soare, de rĕmăsese împĕratul cu gura căscată la dînsul Isp. B. I, 50.

Spune câte vrute și nevrute Alexandri, Teatru 241.

Un călugăr bătrân *spunea alandala* din gură Isp. B. II, 141.

A spune gogoșĭ de tufă (I.)

II. Boĭerul făcu clacă adunând pe toțĭ copiiĭ și fetele din sat, *ca să înșire mărgăritare* Isp. B. 67.

Și vorbeşte neisprăvite la *înșirte-mărgărite* Pann, 9.

III. Acolo la șezătoare, unde se strînseră toțĭ, de *vorbea la verzĭ și uscate* Isp. B. 67.

Nu'mĭ tot *spunețĭ caĭ verzĭ de pe pĕrețĭ* Conv. XI, 34.

Să staĭ de vorbă cu ea, *să'ĭ îndrugĭ verzĭ și uscate* Cal. 1883, p. 23.

A îndruga de Vinerea mare (I.)

IV. Ce e dreptul, că era bun de gură, *tăea la lavre și palavre,* de gândeaĭ, că'ĭ ĭese din gură mărgăritare Isp. B. I, 50.

a fugi :

I. Băeatul *o luâ la sănătoasă* pe potecuță Cal. 1883, p. 18.

Voĭnicul *o apucâ la sănătoasă* și scăpâ cu fața curată Isp. B. I, 66.

El luâ și legătura cu haĭnele și *o porni la sănătoasă* Ibid. 19.

II. Pivnițarul *îșĭ luâ picĭoarele* pe *umere* și se depărtâ Conv. VI, 229.

III. Se gândi el, se maĭ rĕsgândi și ĭată că *o luâ papuc la drum* să caute Isp. Pov. 18.

Apoĭ *o ĭe la papuc* și haĭ, haĭ, haĭ ! ajunge în sat la frate-sĕŭ Conv. IX, 456.

Apoĭ *îșĭ ĭe tălpășița* spre casă Ibid. 455.

A o lua la picĭor (drum).

A lua largul (I.).

A despica vîntul (I.).

IV. In zĭua, când *a spălat putina* Anica cu Leonaș, am găsit lada sămișieĭ deschisă Alexandri Teatru, p. 226.

V. Rĕspunse voĭnicul *dând dosul* cu cloșca în brațe Cal. 1881, p. 27.

Dos la față și tupiluș prin năgăruș Alexandri Teatru, 216.

VI. Nițu îșĭ băgâ fluerul în sîn și *p'aci ți-e drumul,* dând fugă spre palat Cal. 1881, p. 45.

VII. Acum n'avem de ce maĭ sta aicĭ. . aĭdem *să ne luăm lumea în cap* Ibid. 49.

Când m'aș potrivi eŭ babeĭ la toate cele, apoĭ *aș lua câmpiĭ* Conv. X, 106.

IX. Toate fearele, pe care ĭuțeala sângeluĭ le împinge în fuga lor *a se așterne pămîntuluĭ* ca ĭarba câmpuluĭ la suflarea vîntuluĭ Odobescu, 223.

X. Ișĭ luâ cârja de după cuptoriŭ și *se șterse din cale* Conv. VI, 349.

XI. Pune mâna pe ĭapă și pe o secure și *tunde-o !* Conv. IX, 456.

Și *sbughĭ-o !* înapoĭ lângă sobă Isp. Sn. 8.

XII. *Ar fi rupt'o d'a fuga,* dar graĭul eĭ cel dulce și vĭersul cu lipiciŭ, ce avea, îl făcu să'ĭ rĕmâe tălpile lipite de locul, unde sta Isp. B. 35.

Caz împăratul se temu *ș'o tuli d'a fugă* Ibid. I, 139.

Iepuriĭ *o croiră la fugă* Cal. 1877, pag. 10.

a îmbărbăta :

Fata cea maĭ mare *îșĭ luâ inima în dințĭ* și'l întrebâ într'o zi la masă, că de ce este supărat Isp. B. 11.

Preoteasa, care avea cuvintele eĭ d'a se teme de gândurile, ce o fi avênd veneticul despre dînsa, stătu de o cam dată la pândă, ca să'l vază în ceapese adapă el, dar, după ce'l vĕzu că e n'aude, n'a vede, n'a greul pămîntuluĭ, maĭ *prinse inimă în ea* și începu ĭarășĭ să dea cu praștia cu ăl de părcălabul prin cinstea popiĭ Cal. 1881, p. 82.

Fata împăratuluĭ, după ce maĭ *prinse nițică inimă*, strînse frîul caluluĭ Isp. B. 18.

Când luâ voĭnicul în mână peatra de rubin și o băgâ în sîn, parcă *'ĭ maĭ crescu de o șchĭoapă inima într'însul* Odobescu, 223.

Orĭ cât îl durea de tare, el tot *îșĭ ținu inima cu dințiĭ* Conv. IX, 460.

a îndemna :

I. Calul o îmbărbăta și-*ĭ da ghĭes* să meargă înainte și să'șĭ cate de drum Isp. B. 18.

Inima *îĭ dete brâncĭ* și ea nu se putu opri, ci îl sărută Ibid. 47.

II Băĭețiĭ tăcură, dar se vedea cât de colo, că *le umbla furnicĭ prin mânĭ și picĭoare*, ca să afle cine sînt miresele lor Cal. 1882, p. 17.

a înduĭoșa :

Călugărița începu a se boci, de *țĭ se rupea rĕrunchiĭ* de milă Isp. B. 30.

Mĭ se rupe inima din mine, când vĕd pe buna mea stăpână, cum îĭ se stinge vĭața din sine Ibid. 128.

a însera :

Îl făcu să'l bată sfântul într'un colț, până ce *intrâ murga în sat* Cal. 1882, p. 58.

a înșela :

I. Tacĭ, că'ĭ cu buche; *l'am potcovit* bine Conv. V, 454.

Eĭ că bine mi *te-am căptușit* Ibidem IX, 178.

Ia pe acesta ștĭu, că *l'am boit* Ibid. 454.

L'a fript.

II. Pe aceștĭ bărbațĭ maĭ adesea îĭ *îmbrobodesc* femeile lor Isp. Sn. 33.

I-a pus perdele la ochĭ (I.).

III. Credea, că *a fost tras pe sfoară* de unchĭașu Cal. 1883, p. 23.

IV. Cotoĭul, căruĭa îĭ da prin cap toate drăcoveniile, *puse* și aicĭ *calîpul* Cal. 1882, p. 46.

V. Maĭca preoteasă *le punea ghĭoceĭ la ureche* Ibid. 68.

Vreĭ *să'mĭ puĭ florĭ după urechĭ* cu sfrăjitu cel de Gălușcă Alexandri Teatru, p. 708.

VI. *A purta de nas pe cineva* (I.)

I-a atîrnat ĭabașaoa de nas (I.)

Tîrzĭu te-aĭ deșteptat, bărbățele, acum *eștĭ cu ĭabașaoa de nas* Isp. Sn. 70.

VII. Silește-te a'ĭ intra pe sub pĭele și *a fura cu șoselĭ cu momelĭ de la ea* orĭce vreĭ să afli Cal. 1882, p. 30.

Slutenia de neom se topea de dragostea feteĭ și *umbla cu șosele cu momele* să înduplece fata a'l lua de bărbat Isp. B. 47.

VIII. Numĕră 50 de leĭ și *nu maĭ umbla cu mâța în sac* Alexandri, Teatru, 1453.

IX. *Il duce pe la icoane* (I.)

a înștiința :

Se dete sfară în țară, că oameniĭ, carĭ se duceaŭ și nu se maĭ întorceaŭ, intraŭ în acea peșteră Isp. B. I, 105.

Se duse prin sat și *dete gură* la toțĭ megĭașiĭ, că în seara cutare eĭ să se adune toțĭ cu totul la biserică Isp. B. 98.

a învinge :

I. Cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ *o să dăm peste cap* pe procletul de zmeŭ Cal. 1881, p. 20.

Oamenĭ, carĭ aŭ fost în stare *să dea de mal* un zmeŭ așa de spurcat Ibid. 25.

II. Eĭ bine, *i-oiŭ veni eŭ de hac* Isp. B. II, 119.

III. Să daŭ numaĭ eŭ de dînșiĭ, că *am eŭ ac de cojocul lor* Cal. 1881, p. 58.

Nu găsesc eŭ vr'unul din eĭ, că'*ĭ aș găsi eŭ ac de cojocul luĭ* Cal. 1877, p. 36.

a ĭubi :

I. Treĭ fete, la carĭ ținea el *ca la luminele ochilor* Cal 1881, p. 24.

El o ĭubea *ca ochiĭ din cap* Ibid. 28.

II. Îĭ venea flăcăuluĭ de drag *s'o soarbă într'o lingură de apă* Isp. B. 35.

III. Se uĭta la dînsul, parcă *să'l soarbă cu privirea* Ibid. 34.

Bucuria tatăluĭ sĕŭ era așa de mare, unde vedea, că fiu-sĕŭ are să fiă procopsit ca nicĭ unul din fiĭ de împărațĭ, în cât se uĭta la dînsul *ca la soare* Ibid. 84.

Băĭețiĭ se uĭtaŭ la ele *ca la un cireș copt* Cal. 1882, p. 18.

IV. Impăratul, care se rănise de frumusețea cea peste măsură a fetiĭ ceĭ micĭ, se maĭ uĭtâ încʼo dată și nebăgând în seamă sărăcia vestmintelor eĭ, *o mânca cu lacoma sa privire* Cal. 1877, p. 19.

Băĭețiĭ se uĭtaŭ la ele, *ca cum ar fi vrut să le mănânce cu ochiĭ* Cal. 1882, p. 18.

V. Bărbatul îșĭ iubea nevasta, în cât *o ținea zĭua și noaptea numaĭ în palme* Cal. 1882, p. 63.

a izbuti :

Mulțumim luĭ Dumnezeŭ, că *și-a spart dracu opincile* Cal. 1882, p. 65.

a lega :

Pe când împingea, el o legâ de copaciŭ *cobză* și porni înainte Isp. B. I, 66.

Mʼa legat *snopĭ* Ibid. II, 5.

Îĭ legară *fedeleș* Isp. Sn. 9.

A lega *cot la cot* Isp. U. sf. 89.

A lega *bute* Baronzi, 206.

a mâhni :

I. Când auzi muma zmeuluĭ, ce fel de armă îșĭ alese, *se da de ceasul morțiĭ,* că nu putea descoperi adevĕrul Isp. B. 21.

II. Această pĭerdere *mi-a rupt băerile inimiĭ* Isp. Sn. 112.

I se rupea rĕrunchiĭ împăratuluĭ de mâhnire pentru răpunerea fiiceĭ sale Isp. B. 395.

Ea se ruga luĭ Dumnezeŭ *cu sdrobire de rĕrunchĭ,* ca să o scoață la liman bun Isp. B. 121.

Plecâ și el cu cornul sĕŭ și *cu rĕrunchiĭ sdrobiți* de mâhnire Ibidem II, 123.

a mânca :

I. Se puse ĭute la masă și începu *a da fălcĭ* bucatelor, de nuʼl întrecea treĭ flămânzĭ Cal. 1877, p. 35.

II. Incepu ĭarășĭ a mânca, *de părea că se bat lupiĭ la gura luĭ* Isp. B. 216.

Unde mi se puse să îmbuce ăl Făt-frumos și să înghĭorțăe pe nemestecate, *ca cum sʼar fi bătut șapte nebunĭ la gura luĭ* Cal. 1883, p. 23.

Înghițeaŭ la merinde și sorbeaŭ la vin, *parcă sʼar fi bătut zece nebunĭ la gura luĭ* Cal. 1881, p. 19.

III. Mănâncă așa de ĭute și cu așa poftă, *de ți se părea, că nicĭ pe o măsea nʼare ce pune* Conv. IX, 340.

IV. Mânca și bea *până chĭuea și cu pălăria după lună asvîrlea* Conv. IX,192.

a muri :

I. Era să *lase ortu popiĭ* Cal. 1876, p. 8.

De teamă *să nu dea ortu popiĭ* Isp. U. sf. 106.

Amîndoĭ bătrânĭ *dară ortul popiĭ,* rămăind în urma lor casa toacă și o sărăcie lucie Isp. B. 286.

Bătut la talpe până *aŭ dat mangărul* cel de apoĭ Cronice III, 8.

A da pĭelea popiĭ.

Căscâ gura de treĭ orĭ și *ʼșĭ dete sufletul* Isp. B. 41.

II. Cât pʼaci *săʼĭ rĕmăĭe pĭelea* acolo; de chĭu de vaĭ scăpâ de moarte Isp. Sn. 14.

III. Dacă *voiŭ adormi somnul cel de vecĭ* Isp. B. 147.

IV. Era *săʼĭ cânte popa* — dar a sărit groapa Pann III, 141.

V. Vĕd eŭ, că mi se apropie și mie *săʼmĭ leapăd potcoavele* Isp. U. sf. 2.

VI. Așa ne a fost învoĭala și așa are să fiă, până *veĭ intra în pămînt* Isp. Pov. 13.

VII. Mătușa.. ... *sʼa făcut oale și ulcĭoare* Conv. IX, 340.

a necăji :

I. Astă cĭoară spurcată, astă băhaniă urîcĭoasă *îĭ făcea zile fripte,* gura eĭ calapanta mergea toată zĭua ca o moară odorogită Cal. 1877, p. 21.

Alergând mereŭ după pisoĭaș, care nicĭ nu fugea nicĭ nu se lăsa a fi prins, *ci-ĭ făcea numaĭ sânge rĕŭ* fugind nițel Cal. 1881, p. 65.

II. Năzdrăvanul trecuse rîul și-*ĭ da cu sîc* de dincolo după mal Ibid. 28.

a nimeri :

I. Pe loc cărpește o mincĭună, care se potrivea *ca nuca în perete* Conv. IX, 456.

Se lovi *ca nuca în perete* și vorba ta Isp. B. 36.

II. Spune-le nițel maĭ cu moț, ĭar nu așa *hodoronc-tronc* ca din topor Isp. Sn. 59.

Ba că chĭar, *hodoronc-tronc!* Alexandri, Teatru, p. 995.

Tronc Marico, mere acre (1.)

Cĭoc seleam de la jupîn Ibrĭam, că *și-a făcut căcĭula șalvarĭ.*

a omorî :

I. Țugulea, cum aduse buzduganul sĕŭ și lovi pe zmeŭ, *îĭ luâ mirul*, apoĭ îĭ tăĭâ capul Isp. B. 317.

II. Eĭ însă, cu cât se înălțaŭ și se însuflețeaŭ prin ajutorul luĭ, cu atât s'aprindea și maĭ tare în eĭ dorința de *a'ĭ face de petrecanie* Cal. 1881, p. 28.

III. E maĭ bucuroasă *să'șĭ facă seamă* singură de cât să'l ĭa pe el de bărbat Ibid. 43.

IV. Mie 'mĭ vine căteodată *să'ĭ sorb zilele* Cal. 1877, p. 21.

Gătește-te maĭ ĭute de luptă, căcĭ mi-e sete *să'țĭ sorb și ție sângele,* precum am supt pe al frate-tĕŭ Cal. 1881, p. 61.

a pălmui :

Venind zmeul a casă fata îl întrebâ, unde 'ĭ stă puterea? El îĭ trase o palmă *ca la Urlațĭ* Isp. B. 261.

Aleodor, cum se deșteptâ, îĭ trase o palmă, *de auzi câĭniĭ în Gĭurgĭu* Ibid. 47.

Zmeul trase feteĭ și de astădată o calcavură, *de auzi câĭniĭ în Gĭurgĭu* Ibid. 262.

a peri :

Incepu să'șĭ caute bărbatul, dar *ĭa'l de unde nu e* Cal. 1882, p. 21.

Când ajunse popa la câmpul părcălabuluĭ abĭa gafâind, *ĭa* pe părcălab *de unde nu e* Ibid. 72.

a pĭerde răbdarea :

I. Limbuția nevesteĭ *îl scosese afară din țățănĭ* Isp. B. 333.

Din *pepeniĭ teĭ te scoate* și'țĭ vine să plesneștĭ Pann, 157.

Să nu fi rĕŭ de gură, că apoĭ mi-i *să nu mĕ scoțĭ din sărita* si să mĕ facĭ câteodată să'mĭ ĭes din răbuș afară Conv. XI, 25.

II. *A ajunge cuțitul la os* (I.).

a plăcea :

Impăratul, cum o vĕzu, *îĭ căzu tronc la inimă.* Se îndrăgosti după dînsa, vaĭ de lume Isp. B. 309.

Ochiĭ luĭ *căzu tronc* pe un boŭ Isp. B. II, 115.

a prăpădi :

I. Dar să nu te speriĭ, că *te aĭ dus pe copcă* Cal. 1883, p. 16.

II. Stăpânul cel dîntâĭ nu era de lepădat, dar cu toate astea *l'a mâncat fript* cel maĭ fără putere dintre zmeĭ Cal. 1881, p. 58.

III. Alțiĭ le snopeaŭ și mi ți le striveaŭ sub genuchĭ ca pe niște alte-alea; ĭar pe altele, pe unde mi le ajungea, p'acolo *le lua Avram sporul* Isp. U. sf. 53.

Intărește-țĭ bine mâna, ca să'ĭ sborĭ capul numaĭ c'o lovitură, că de unde nu, *ți-a luat Avram sporul* Cal. 1883, p. 17.

a procopsi :

Ițĭ vorbesc, hine Moțăilă, după cât mĕ duce capu; dă ți-o plăcea, bine mi-o părea; dă nu, *mĕ umplușĭ dă Hilipeștĭ*, c'așa o să'țĭ zic Jipescu, p. 127.

M'aĭ umplut de Filipeștĭ Baronzi, 86.

a răbda :

I. Se întoarse acasă, unde îșĭ găsi stăpânul tot cu nasul pe tăcĭune și *hrănindu-se cu răbdărĭ prăjite* Cal. 1882, p. 45.

Inghite la răbdărĭ prăjite Pann, 74.

II. Și ĭac'așa *înghiț și eŭ în sec* și 'mĭ ling buzele, numaĭ gândindu-mĕ la vinurile și mâncările lor împărăteștĭ Stăncescu, 42.

Baba de silă de milă fu nevoită *să'șĭ înghiță necazul* Cal. 1881, p. 37.

Țugulea *înghiți rușinea,* plecâ capul în jos și tăcu Isp. B. 314.

Vĕzură în cele din urmă, că sînt păcălițĭ, se cătrăniră de mânie, însă *înghițiră gălușca* Ibid. 248.

Nevasta, ne maĭ avênd încotro, tăcea și *înghițea nodurĭ* Conv. IX, 453.

III. *A'șĭ pune pofta în cuiŭ.*

IV. Am să svârl buzduganul

ţĭ spun dinainte *să te ştergĭ pe bot* lespre dînsul Conv. IX, 459.

A se spăla pe mâĭnĭ.

A da din buze.

ăpi :

I. Se luâ după dînsul şi cugeta, că naĭ cu marghĭoliĭ, maĭ cu şoalda, maĭ :u prefăcătoriĭ să înşele pe Fĕt-frunos şi *săĭ dea puiŭ de gĭol la inel* sp. B. 109.

II. Se apropiâ de patul sĕŭ în vîr-ul picĭoarelor şi vârînd binişor mâna sub căpătâiŭ, îĭ *şterse* cheĭa fără să simţă Cal. 1881, p. 41.

III. Scrisa m'a osândit, ca să fur pentru vulturul, ce mi-a furat nevestica, pe Iana Cosinzeana şi săĭ o duc plocon în soroc de un an, că de unde nu, îmĭ *suflă* nevestica Cal. 1882, p. 25.

rĕsbuna :

I. Eĭ prinseră pizma pe dînsa, pentru că vĕzuse, că împăratul o lua în nume de bine, *îĭ purtaŭ sâmbetele* Isp. B. 22.

D'acel năcaz şi eŭ dară *sâmbetele i-am păstrat* Pann, 126.

II Pasă-mi-te fraţiĭ meĭ *îmĭ cocea turta* Isp. B. 308.

Fecĭoriĭ de boĭerĭ nu putură mistui vorbele cĭobănaşuluĭ; îşĭ puseră în gând *să-ĭ o coacă* Ibid. 247.

III. Acesta, cum vĕzu *ce plăcintă îĭ se pregăteşte,* înfipse sabia în pămînt Ibid. 138.

Nea Bogdan mirosi ĭară, cam *ce păpară îĭ se găteşte,* şi viclenia luĭ întrecu pe a zmeilor Isp B. I, 137.

risipi :

Se puse *să bată vînt de primăvară* peste toată averea luĭ Cal. 1881, p. 55.

speria :

I. Nu e vorbă, fiul împăratuluĭ *o cam băgase pe mânecă* de frică, dară îmbărbătat de fată îşĭ luâ inima în dinţĭ Isp. B. 260.

Eĭ, cum vĕzură pe Prăslea, *o sfecliră* Isp. B. I, 48.

II. Urlaŭ dobitoacele, de *ţi se făcea părul măcĭucă* pe cap Isp. B. 7.

Incepură să auză în depărtare un sgomot, care făcea *părul să se ridice măcĭucă* în capul omuluĭ Cal. 1875, p. 17.

I s'a suit tot părul în vîrful capuluĭ Conv. XI, 276.

III. Când auzi porunca asta şi ameninţarea, ce'ĭ făcu, *îĭ se tăĭâ inima* bĭetuluĭ piciŭ, p'aci era să'ĭ vie rĕŭ Isp. B. II, 136.

Fata, cum vĕzu furca, *îĭ trecu un fĭer ars prin inimă* Isp. B. 92.

Mumă-sa îl băgâ de seamă şi de astă dată şi-ĭ *sări inima din loc* Cal. 1877, p. 3.

Iĭ intră un cuiŭ în inimă, când auzi aceste cuvinte Cal. 1882, p. 68.

IV. Tălhariĭ *rĕmaseră ca scrişĭ pe perete* şi tăcură mâlcă Isp. B. 143.

Fiiĭ de împăraţĭ şi de boĭerĭ *rĕmaseră ca bătuţĭ de Dumnezeŭ,* când vĕzură una ca aceasta Ibid. 168.

Acesta, când vĕzu pe fiă-sa la cununie, *rĕmase ca trăsnit de Dumnezeŭ* Ibid. 312.

Strejariĭ, carĭ *rĕmaseră ca nişte bostromengherĭ* Ibid. 323.

V. Zmeiĭ *intrară în grozile morţiĭ,* când auziră de la Nea Bogdan, că loviturile lor de topor la el era nişte pişcăturĭ de ţînţarĭ Isp. B. I, 137.

Am *să te vîr în toate grozile morţiĭ* Conv. IX, 459.

Un urs grozav, care *m'a vîrît în toţĭ sperieţiĭ* Conv. XI, 173.

I-a umplut de spărieţĭ Ibidem IX, 342.

Un lup cu nişte ochĭ turburaţĭ şi sgâiţĭ, *de bagă fiorĭ în oase* Isp. B. 17.

Ceea ce am auzit *mi-a băgat groază până la măduva oaselor* Isp. B. I, 130.

Cum vĕzu fata balaurul, că este aşa de grozav, *nişte răcorĭ o apucară* Ibid. 18.

A băga în alte-ale.

VI. Fĕt-frumos, cum vĕzu pe zîna, *se pĭerdu cu firea* Isp. B. 78.

Ileana Cosinzana şi ea trăsări năpădită de fĭorĭ recĭ şi *pĭerdu de pe obrazul eĭ* în clipeală *trandafiriĭ ceĭ gingaşĭ* Conv. VI, 25.

VII. Auzind toate astea, Strâmbălemne *se făcu verde de frică* și voi să se facă nevĕzut Cal. 1877, p. 50.

Impăratul *se făcu, de parcă era mort* Stăncescu, 7.

Băeatul, care *se făcuse mîrcă pe pămînt* Cal. 1881, p. 39.

Boĭeriĭ și bogătașiĭ împărățieĭ, carĭ *se făcuse teacă de pămînt* Ibid. 54.

Uncheașu plecă de la palat *făcut pămînt* Cal. 1882, p. 59.

I s'a făcut fața ca pămîntul.

VIII. Inima *era în el ca un purice* Cal. 1881, p. 22.

Sufletul seŭ *se făcu cât puricele,* când se vĕzu atât de aproape de acea dihaniă spăĭmântătoare Cal. 1882, p. 23.

IX. Vĕzênd astă dihaniă, flăcăĭandriĭ *înțeleniră în loc* Cal. 1881, p. 18.

Băeatul vĕzênd, că zmeul deschide o gură cât toate zilele, *îngheță, ca cum ar fi intrat de șapte palme în pămînt* Ibid. 48.

Se ținu bine de copaciŭ să nu cază jos *înlemnit de frică* Cal. 1882, p. 23.

a stărui :

I. Când cădea vr'un pîrjol asupra țăriĭ sale, *el se făcea luntre și punte* și scăpa țara de nevoiă Isp. B. 11.

Trebue *să ne facem munte și punte* și să'ĭ venim de hac ispravniculuĭ Alexandri, Teatru, 217.

II. Pentru dragostea ta *voiŭ face pe dracul în patru,* numaĭ să izbutesc Isp. B. 15.

III. Ast pîrdalnic de dor îl făcu *să se puie cață pe capul* nevesteĭ sale, ca să'ĭ dea voĭe de a purcede Cal. 1883, p. 52.

a supăra :

Auzind zmeul aceasta, *se făcu foc și pară de mânie* Isp. B. 27.

George *se cătrăni de mânie,* când vĕzu necuviincĭoasa purtare a haiducului Ibid. 143.

Tună și fulgeră de mânie (I).

A se face Dunăre de mânie Odobescu, 172.

A se face Dunăre turbată.

a tăcea :

I. Biata fata uncheașuluĭ torcea, țesea, făcea pâine, mătura și scutura *fără să zică nicĭ pis* Isp. B. 347.

Toțĭ lăsară cĭocurile în jos și *nu zise nicĭ cârc* Cal. 1875, p. 37.

II. Nu făcu nicĭ un sgomot, tăcu *ca pămîntul* și ascultă Cal. 1881, p. 22.

Voĭnea tăcu *mîlc* Cal. 1882, p. 25.

Eŭ tăceam *chitic* Alexandri, Teatru, p. 227.

Edul cel cu minte tăcea *molcum* în hórn, *cum tace peștele în borș la foc* Conv. IX, 341.

a trăi :

I. Până maĭ *fac umbră pămîntuluĭ* Isp. U. sf. 3.

II. Abeă *'mĭ maĭ tîrăsc pe pămînt ale păcate* Isp. Pov. 16.

III. Vĭața, ce duse fata împăratuluĭ în tîrla bacĭuluĭ,... *parcă sta în raiŭ nu altceva* Stăncescu, 14.

Țugulea trăi acolo *ca în sînul mă-si* Isp. B. II, 263.

A trăi *ca în sînul luĭ Avram.*

a vorbi :

Nu'ĭ spuse *verde,* ce are de gând să facă Cal. 1881, p. 45.

Ca să nu maĭ ocolim, ți-oiŭ spune românește *pe șleaŭ* Isp. B. 271.

A vorbi *ca o carte* (I).

Fără căpătâiŭ :

I. Și plecă și el știĭ, cam *în dorul leliĭ* Isp. B. 33.

Plecă *într'o doară* ĭa așa peste câmp, unde o vor duce ochiĭ Isp. B. 398.

II. Pe când umbla *tăind câĭnilor frunză,* se tot gândea Isp. B. I, 132.

III. Să se apuce și el de ceva și să nu maĭ umble ca un pĭerde-vară *după icre verzĭ* Isp. B. 281.

Umblă *după potcoave de caĭ morțĭ* (I.).

IV. Să umblațĭ numaĭ așa *frunza frăsineluluĭ* toată vĭața voastră Conv. XI, 174.

degeaba :

I. Calul știa de toate astea, căcĭ nu era el năzdrăvan *de florile măruluĭ* Isp. B. 29

Nu ți-ĭ greŭ să'țĭ perzĭ vremea *de florĭ de cuc* Alexandri Teatru, 910.

II. Se sculâ cum putu și voi să sară peste zid; sări însă *în sec* Isp. B. 319.

III. Dară degeaba *să te puĭ în picĭoare și în cap*, tot nu poțĭ ghici Isp. B. II, 118.

IV. *Dă cu pușca (barda) în D-zeŭ* Conv. XIII, 410.

le mult :

I. *De când făcea plopșorul pere și răchita micșunele, de când se băteaŭ urșiĭ în coade, de când se luaŭ de gât lupiĭ și mĭeiĭ, de se sărutaŭ înfrățindu-se, de când se potcovea puricele la un picĭor cu 99 de oca de fĭer și s'arunca în slava cerulŭĭ de ne aducea poveștĭ, de când se scria musca pe perete*, maĭ mincinos cine nu crede Isp. B. 1.

II. *Pre când eraŭ muștele cât găluștele, de le prindea vânătoriĭ cu puștele, pe când peștiĭ ceĭ micĭ înghițea pe ceĭ marĭ, ĭar lumea le zicea tîlharĭ*, când se potcovea puriciĭ cu 99 de oca de fĭer la un picĭor *și așa la cer sbura și pre sfințiĭ ĭĭ chișca* Arsenie, 11.

III. *Pe când oameniĭ de pe lumea asta știaŭ și puteaŭ maĭ mult de cât pot și știu ceĭ de acum, pe când pruncul de treĭ zile îșĭ număra numaĭ într'o clipă toate stelele de pe cer și vedea cu ochișoriĭ, cum crește ĭarba câmpuluĭ și auzea cu urechile, cum sfârâe fusele, când toarce păĭajinul* Odobescu, 207.

IV. Pe când se potcovea puricele cu 99 de oca de fĭer *și câte 99 de oca de oțel* la un picĭor și sbura în slava ceruluĭ și *se lăsa pe foaĭa teĭuluĭ, de se spurca în gura grecoteĭuluĭ și se lăsa pe foaĭa lipanuluĭ, de se spurca în gura țiganuluĭ; d'atuncĭ și nicĭ d'atuncĭ, că e maĭ dedincoace cu vr'o treĭ conace, de când îșĭ ungea fetele fețile și flăcăiĭ mustățile* Stâncescu, 1.

E mult de atuncĭ și dacă m'ațĭ apuca de scurt, *nicĭ n'aș ști când* Ibid. 33.

Pe când era bunica bunicheĭ fată mare Ibid. 68.

V. *Pe când lupiĭ cu oile în staul se culca și cĭobaniĭ cu împărațiĭ și craiĭ a masă verde ospăta* Conv. IX, 185.

VI. Scos'aĭ încalte vin *de cel din vremea luĭ Han-Tătar?* Alexandri, Teatru 1000.

VII. *De când lupul era cățel și s juca d'a baba-oarba cu mĭelușeiĭ* (I.).

VIII. *De când era mitropolitul unterofițer* (I.).

De când ploa cu cărnațĭ,
De când cu moșiĭ verzĭ,
De când cu moș Adam (I.).

departe :

I. Impăratul îșĭ întinsese hotarele împărățieĭ sale, *pe unde a ințărcat dracul copiĭ* Isp. B. 11.

II. Se duse, se duse *peste 9 mărĭ, peste 9 țărĭ* Ibid. 55.

Fĕt-frumos se cununâ cu fata luĭ Leru-Impărat *de peste 9 mărĭ, de peste 9 țărĭ și de peste 9 vinețeĭ* Cal. 1875, p 28.

Trecĕnd *peste 9 mărĭ, peste 9 țărĭ și peste 9 ape marĭ* Conv. XI, 178.

Străbătu *9 țărĭ și 9 mărĭ și a lumea în cap* Isp. U. sf. 57.

Porni doar într'o călătorie foarte depărtată *peste mărĭ și țărĭ* Isp. B. 270.

III. Se duseră, se duseră *cale lungă și lătîngă* și d'abĭa ajunseră Arsenie I, 69.

Mâĭne apucâm *cale lungă să ne ajungă* Cal. 1882, p. 17.

Și merse, și merse *zi de vară până în seară* Stâncescu, 36.

Și merse, merse *ca cuvîntul din poveste, ce d'aci înainte se gătește* Isp. B. II, 2. 67.

nicĭodată :

I. Veĭ maĭ căpăta și tu cap *la moșiĭ ăĭ verzĭ* orĭ *la paștele cailor* Isp. B. 261.

II. Cum vĕd eŭ, frate meŭ se poate culca pe o ureche din partea voastră; la *sfântul Așteaptă* s'a împlini dorința luĭ Conv. XI, 174.

III. Nu maĭ vĕzu soarele cu ochiĭ *cât cucu* Isp. U. sf. 58.

IV. Să'l vĕd, *când mi-oiŭ vedea ceafa* Conv. XI. 183.

repede :

I. O vĕzură venind după dînșiĭ ca o leoaĭcă *cu o falcă în cer și una în* *pămînt* și aruncând văpaĭă din gura eĭ ca dintr'un cuptor Isp. B. 25.

Vĕzu un balaur *cu o buză în cer și alta în pămînt* Ibid. 358.

II. Dară lupul, *să te ţiĭ pîrleo!* lungi pasul lupește și se duse *duluţă*, de nu maĭ dete cu mâna de dînsul Isp. B. 79.

Muma zmeuluĭ făcu ce făcu și trecu muntele căţărându-se din colţ în colţ și *să te ţiĭ după dînșiĭ!* Ibid. 25.

Dracul ĭeși ca vîntul din casă și o rupse d'a fuga și *să te ţiĭ pîrleo să nu te rupĭ* până la baltă Cal. 1881, p. 76.

III. O întind la fugă..... să fugĭ *duluţă*... . Alexandri, Teatru, 46.

IV. El fugea spre sat *de mânca pămîntul* Cal. 1882, p. 72.

De omul rĕŭ să fugĭ *mâncând pămîntul* Pann I, 167.

V. Făcea săriturĭ *ca de treĭ conace* Isp. U. sf. 57.

Apoĭ ca gândul porni *sărind câte zece conace deodată* Isp. B. 324.

VI. Venea ĭute, știĭ, *ca ceasul rĕŭ* Cal. 1881, p. 60.

Trecea zilele *ca păcatele* de ĭute Isp. B. 337.

Fecĭorul de împărat a pornit *ca primejdia*, s'a dus *ca pedeapsa luĭ Dumnezeŭ* Conv. VIII, 288.

VII. Purcelul începu a se înfiripa și a crește *vĕzĕnd cu ochiĭ* Conv. X, 106.

V. GENERALISAREA ȘI LIMITAREA CUVINTELOR.

§ 1.

Observaţiunĭ preliminare.

Cuvintele uneĭ limbĭ, asemenea organismelor viĭ, nu rĕmân staţionare : ele cresc și scad necontenit. Variabilitatea este caracteristica tuturor limbilor. «In vĭaţa limbeĭ domnește universalul *discursus*, idea nu se odihnește nicĭodată, ci colindă mereŭ, primește lucrurĭ noue în sfera sa, se generalisează prin aceea, saŭ rĕmâne alipită la un fenomen particular specialisându-se»(1).

Această sporire și descreștere a conţinutuluĭ cuvintelor o întîmpinăm, nu numaĭ când studiăm comparativ limba primitivă în paralel cu cea derivată, ci și în diferitele epoce ale uneĭa și aceleeașĭ limbĭ. Restrîngerea și lărgirea semnificaţiunilor sînt fenomenele cele maĭ generale, ce încearcă limbile în evoluţiunea lor istorică. «Vĭaţa lor este, proprĭu vorbind, o oscilare și o fluctuaţiune într'aceștĭ doĭ polĭ»(2).

O problemă filosofică mult timp controversată a fost aceea, dacă limba provine din numirĭ generale saŭ din nume proprie, dacă adică primul pas, ce l'a făcut limba, a fost către specialisare saŭ către generalisare(3). Uniĭ filosofĭ ca Locke, Condillac, Adam Smith, Brown și, cu oarecarĭ restricţiunĭ, Dugald Stewart susţin, că toţĭ termeniĭ exprimă, în accepţiunea lor originală, obĭecte individuale.

Adam Smith expune astfel această opiniune, după care întâĭele cuvinte aŭ fost nume proprie devenite apoĭ nume comune, în a sa *Disertaţiune asupra origineĭ limbilor :*

---

(1) Noiré, *Logos, Ursprung und Wesen der Begriffe*, p. 275.

(2) Tobler, *Versuch*, etc. în Lazarus și Steinthal, *Zeitschrift* I, 369.

(3) Max Müller, *la Science du Langage*, p. 469 urm.

«Alegerea cuvintelor speciale, zice el, pentru a desemna obĭecte particulare, adică crearea numelor substantive, a trebuit să fie probabil unul din primele acte, prin care omul a debutat în formarea limbeĭ. Doĭ sălbaticĭ, carĭ ar fi fost crescuţĭ departe de societatea oamenilor şi carĭ niciodată n'ar fi învăţat să vorbească, ar începe fireşte a compune o limbă, care le ar permite a'şĭ împărtăşi unul altuĭa trebuinţele lor mutuale, preferind anumite sunete orĭ de câteorĭ ar voi a desemna unele obĭecte. Numaĭ lucrurile, carĭ le ar fi maĭ familiare şi pe carĭ ar fi avut ocasiunea de a le numi maĭ des, ar primi maĭ întâĭ numirĭ speciale. Peştera, care i-ar adăposti de intemperiile anutimpurilor; arborele, ale căruĭ fructe le ar stîmpăra foamea; fîntâna, a căreĭ apă le ar potoli setea, ar fi maĭ întâĭ desemnate cu cuvintele *peşteră* (antrum, caverna), *arbore, fîntână* saŭ prin orĭcare altă numire, ce ar voi să adopte în acest jargon primitiv. Maĭ tîrzĭu, când s'ar întinde experienţa lor şi când ar avea ocasiune de a observa alte peşterĭ, alţĭ arborĭ şi alte fîntânĭ, dînşiĭ ar da fireşte fiecăruĭa din nouele obĭecte numele, prin carĭ obicĭnueaŭ să exprime obĭectul analog, care ĭĭ izbise maĭ întâĭ şi a căruĭ amintire s'ar înfăţişa atuncĭ viă memorieĭ lor.. .. In acest chip cuvintele, după ce aŭ fost la început nume proprie consacrate indivizilor, devin nume comune şi se aplică unuĭ numĕr mare. Un copil, care începe să vorbească, numeşte tată saŭ mamă pe toate persoanele, ce le vede venind în casă, şi aplică astfel specieĭ întregĭ nişte nume, ce învăţase a le da la doĭ indivizĭ. Am cunoscut pe un ţăran, care nu ştia numele rîuluĭ, ce curgea pe dinaintea porţiĭ sale. Era *rîul*, zicea el, şi niciodată nu auzise numindu-se altfel. Experienţa sa, pare-mi-se, nu'ĭ făcuse cunoscut nicĭ un alt rîŭ. Vorba rîŭ era dar evident pentru dînsul un nume proprĭu însemnând un singur obĭect; şi, de'ĭ aĭ fi arătat un alt curs de apă, fără îndoĭală că l'ar fi numit pe dată un *rîŭ*».

Alţĭ filosofĭ susţin din contră, că termeniĭ generalĭ constituĭesc chĭar esenţa limbeĭ şi că numele la început comune aŭ devenit în urmă numaĭ nume proprie. Leibnitz, representantul acesteĭ opiniunĭ se exprimă astfel în ale sale *Noue încercărĭ* (cartea III, cap. 3):

«Copiiĭ, zice el, şi ceĭ ce cunosc puţin limba, ce vor să vorbească, saŭ materia, de care vor să vorbească, se servesc de termenĭ generalĭ ca *lucru*, *plantă*, *animal*, în loc de a întrebuinţa termeniĭ propriĭ, ce le lipsesc. Şi e sigur, că toate *numele proprie* saŭ individuale aŭ fost la început *apelative* saŭ generale..... Astfel aş cuteza să zic, că maĭ toate cuvintele sînt în origină termenĭ generalĭ, fiindcă foarte rar se va întîmpla să se inventeze un nume din nadins fară motiv spre a arăta pe un anume individ. Se poate dar zice, că numele indivizilor eraŭ numele specielor, carĭ se dedeaŭ prin escelenţă saŭ alminterea vr'unuĭ individ, ca numele de *cap gros* aceluĭa din tot oraşul, care îl avea cel maĭ mare şi care era cel maĭ considerat dintre capetele groase cunoscute».

Max Müller, examinând aceste doă teoriĭ, le găseşte pe amîndoă juste, fiecare din punctul eĭ de vedere:

«Adam Smith are învederat dreptate să zică, că prima *cavernă* individuală, ce a primit această numire, a dat numele eĭ tuturor celorlalte caverne. Asemenea toate palatele poartă numele primeĭ reşedinţe imperialĭ de pe muntele Palatin şi englesul *town*, după ce a însemnat primitiv o simplă îngrădire, a devenit apoĭ englezeşte numirea generală a tuturor oraşelor. Se neglijează lesne diferenţele uşoare, carĭ deosibesc cavernele, oraşele şi palatele diverse și numele primitiv se generalisează din ce în ce maĭ mult, cu cât e aplicat la obiecte noue. Toate acestea sînt necontestabile și istoria maĭ tuturor substantivelor ar confirma pe deplin această teorie a luĭ Adam Smith. Dar nu maĭ puțin adevĕrate sînt cuvintele luĭ Leibnitz, care, pătrunzênd dincolo de aparițiunea numelor ca cavernă, palat, etc. ne explică, cum aceste nume aŭ putut fi formate»(1).

După Max Müller, rădăcinile, adică elementele cele maĭ vechĭ ce putem dobîndi prin analisă linguistică, exprimând toate câte unul din numeroasele atribute inerente aceluĭașĭ obĭect, care atribut—fie calitate saŭ acțiune—e representat într'un mod necesar printr'o idee generală. Astfel, spre a ne mărgini la exemplele citate de Adam Smith, *antrum* (peșteră) identic cu *inter*, însemnează primitiv «tot ce'ĭ *năuntru*» fie în pămînt, fie aĭurea; *caverna*, din radicala *kav* «găunos», însemnează originar «ceea ce *acopere*»; *rîul*, de la radicala *ru* saŭ *sru* «a curge», e «curgĕtorul»—toate, atribute generale ale obĭectelor, carĭ devin apoĭ individuale și în fine comune.

Această teoriă a ilustruluĭ linguist a fost contestată de către d. Michel Bréal, care susține, că cele maĭ vechĭ rădăcinĭ presupun alte rădăcinĭ anterioare, din carĭ dînsele sînt niște sfărămăturĭ saŭ ramificațiunĭ. Necunoscêndu-se sensul acestor rădăcinĭ primitive, ele aŭ putut fi individuale (2).

Aci, ca și aĭurea, resultatul final va fi probabil un compromis într'ambele aceste teoriĭ. Goethe a spus'o : *Das Besondere unterliegt ewig dem Allgemeinen, das Allgemeine hat ewig dem Besondern sich zu fügen*: «Specialul e vecĭnic subordinat generaluluĭ, generalul trebuĭe vecĭnic a se supune specialuluĭ».

§ 2.

Lărgirea sensuluĭ.

Fiecare limbă posede clase întregĭ de cuvinte, al căror sens primitiv, special saŭ tecnic, a dobîndit o accepțiune maĭ întinsă și a devenit, în cursul timpuluĭ, de o întrebuințare maĭ mult saŭ maĭ puțin generală. Diferite împrejurărĭ culturalĭ aŭ contribuit a scoate maĭ la iveală acele elemente mărginite fiecare în propria sa sferă și de a lărgi din ce în ce maĭ mult cercul primitiv al accepțiuniĭ lor. O asemenea treptată generalisare a semnificațiunilor o compară Fuchs (3) cu o apă : un mic părîŭ la început, apoĭ o apă maĭ mare, care, saŭ că devine din ce în ce maĭ largă, saŭ rĕschiră dintr'însa câteva brațe maĭ înguste.

Lătinește cuvintele *considero* «cercetez astrele», *contemplo* «caut pĭezile» aparțineaŭ primitiv limbeĭ auguralĭ (religioase), precum *calamitas* «nenorocire» era la început o vorbă agricolă (=«stricăcĭunea grăunțelor» : Robigo genus est vitii quo culmi pereunt, quod a rusticanis *calamitas* dicitur Serv.

---

(1) Max Müller, *op. cit.*, p. 472.

(2) Bréal, *Mélanges*, p. 404.

(3) Fuchs, *Die romanischen Sprachen*, p. 209.

ad Georg. I, 151) și *intervallum* «(spațiu) între șanțurĭ» un termen de fortificațiune. Tot astfel *aestimo* (=aes și timo) «a prețui banĭ» s'a generalisat la o prețuire morală; *emolumentum* nu era de cât «câștigul morarului pentru măcinat», ĭar *pecunia* desemna originar o «bogăție în *vite*». Toate aceste cuvinte aŭ încercat o desvoltare a sensuluĭ lor special.

Dacă vom cerceta, din acest punct de vedere, tesaurul lexical al limbeĭ române, vom constata că expresiunĭ, astăzĭ de o însemnare generală, ca *arunc*, *cutrier*, etc. eraŭ odinioară restrînse la o anumită sferă profesională, eraŭ la început niște *termenĭ tecnicĭ* în sensul cel maĭ adevĕrat al cuvîntuluĭ, aparținênd esclusiv graĭuluĭ agricol.

Astfel *arunc* derivă din latinul *eruncare*, cuvînt întrebuințat numaĭ de scriitorii agronomĭ cu înțelesul de «a plivi un câmp de buruĭenĭ, *a arunca* bălăriile». Importanța extraordinară, ce agricultura a avut și are în vĭața socială a poporuluĭ român, a făcut să se generaliseze această expresiune agronomică, luând locul clasiculuĭ *jacere*.

Printr'un proces identic celalt termen agricol *cutrier*, pentru latinul *peragrare*, adică *a treĭera*, luat în înțelesul de «umblare saŭ străbatere», și-a reservat esclusiv accepțiunea metaforică maĭ generală.

Tot astfel *ințarc* și *smulg* sînt primitiv esclusiv proprie graĭuluĭ cĭobănesc, precum *sbucĭum* aparține graĭuluĭ vănătoresc: *Ințărcarea* era la început «punerea, închiderea vitelor în *țarc* saŭ ocol» spre a le despărți să nu maĭ sugă, de unde apoĭ sensul metaforic maĭ larg aplicat pruncilor, carĭ se desvață de țîță; francesul *sevrer* «a ințărca» vine de la latinul *separare*, va să zică asemenea «a despărți»; *a smulge* însemna primitiv *a mulge tare*: idea fundamentală dispăru încetul cu încetul din conștiința vorbitorilor spre a da maĭ multă însemnătate însușiriĭ secundare de «vĭolență», de unde generalisarea «a scoate, a trage cu vĭolență» luând locul latinuluĭ *evellere*; în fine prin *sbucĭum* se înțelegea «a cănta din *bucĭum*», de unde apoĭ «a face sgomot, a se mișca saŭ agita»: *al inimeĭ sbucĭum* (Eminescu) este decĭ o turburare sufletească analoagă cu sgomotul produs de trîmbițarea simultană a maĭ multor instrumente musicale diferite.

Lărgirea sensuluĭ ne întîmpină, cum am spus'o și în capitolul introductiv, nu numaĭ în trecerea unuĭ cuvînt dintr'o limbă intr'alta, ci și în cursul desvoltăriĭ istorice a uneĭa și aceleeașĭ limbĭ. Va trebui decĭ să considerăm fenomenul semasiologic sub acest îndoit punct de vedere. Vom analisa astfel maĭ întâĭ o serie de cuvinte latine, al căror sens a încercat o generalisare trecênd în limba românească și vom încheĭa paragraful cu o altă serie de vorbe latine saŭ nelatine, carĭ aŭ suferit o schimbare analoagă numaĭ în limba modernă.

A. CUVINTE LATINE GENERALISATE ROMÂNEȘTE.

Bucca s'a conservat românește în *bucă*, care a maĭ lărgit sfera accepțiuniĭ cuvîntuluĭ latin, implicând într'însa și pe a latinuluĭ *gena* «obraz».

Iată pasajul evangelic Mat. V, 39 redat după treĭ vechĭ traducerĭ române şi anume: Evangeliarul de la British Museum din 1574, Noul Testament de la Belgrad din 1648 şi Bibliea de la Bucureştĭ din 1688 :

Să te neştine lovire în *buca* dereaptă, întorce lui şi alaltă.	Să te are lovi cineva preste faţa *obrazuluĭ* de a dereapta, întoarce luĭ şi cealalaltă.	Cel ce'ţ va da palmă preste *falca* ta cea direaptă, întoarce luĭ şi cealalaltă.

Vorba *bucă* se întrebuinţează uneorĭ şi în sens de «îmbucare» ca în următoarele versurĭ din «Povestea vorbeĭ» de Anton Pann, p. 40 :

Ursul, pravila cum vede, că e cea cu fleicĭ gândind,
Ca un flămând se repede, o ia în mâinĭ nezăbovind,
O deşchide şi apucă să mărmuiască' în loc,
Negăsind nimic de *bucă*, întoarce foĭ într'alt loc.

Acest sens se cam apropiă de înţelesul de «gură», ce *bucca* dobîndi în limbile romanice şi de acela de «pâine», propriŭ «bucată de pâine» (comp. nsl. *kruh* «panis» lit. «frustum» şi ngr. ψωμί = vgr. ψωμίον), ce vorba are în limba albanesă. Aceeaşĭ noţiune o exprimă maĭ precis daco-românul *bucată*, de unde ruteneşte *bukata*, care, de la sensul de «cantitate de îmbucat» saŭ «îmbucătură» s'a generalisat la «frustum», diferenţiându-se la plural în *bucăţĭ* «frusta» şi *bucate* «mâncare, grâne (de hrană)».

Caballus «cal de puţin preţ, mîrţoagă» şi-a generalisat sensul, înobilindu-se în limba română şi în limbile romanice : rom. *cal*, alb. *kalĭ*, it. *cavallo*, fr. *cheval*, etc. In latinitatea clasică şi ante-clasică întîmpinăm vorba numaĭ la poeţi, maĭ tîrziu şi în proză în anumite locuţiunĭ preverbiale, bunăoară la Petroniu : *caballus in clivo* «ca o mîrţoagă la scoborîş», care caracterisă mersul alêne al omuluĭ zăbavnic. Tot astfel germanul *Pferd* «cal», de la medio-latinul *paraverêdus*, însemna la început «cal lăturaş» saŭ «povodnic».

Casa «colibă, bordeiŭ» e un alt exemplu de înobilire generalisătoare a cuvintelor în cursul timpuluĭ. De timpuriŭ *casa* începu a lua în evul-mediu sensul de «domus, aedes», dar la Isidorus e tot încă o «locuinţă ţărănească» : «*Casa* est agreste habitaculum palis, arundinibus et virgultis contextum.»

Emergere «a ĭeşi d'asupra din adîncul apeĭ, a ĭeşi din, a se ivi» s'a generalisat româneşte luând locul luĭ *ire* saŭ *vadere*. In Transilvania se zice *mere* pentru *merge*, ca şi la Istriano-Românĭ, adică invers de cum s'a făcut cu *curge* pentru *cură*.

Astfel într'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 106) :

Foaĭe verde pe şindile,
Cântă cucul de treĭ zile;....
Ş'aşa cântă de cu jele,
De stă Oltul şi nu *mere*;
Ş'aşa cântă cu căldură,
De stă Oltul şi nu cură....

Alte-orĭ, în loc de *mere*, se zice scurt *me*, ca în următoarea baladă din valea Crişuluĭ negru (M. Pompiliu, p. 27) :

Pe drumul Orăziĭ
Merg carele Gheorghiţeĭ....
Cel cu sare
Me maĭ tare,
Cel cu vin
Me maĭ lin...

O analogiă logică ofere oarecum verbul, care exprimă noţiunea de «a merge» în limbile romanice : it. *andare*, sp. port. *andar*, cat. prov. *anar*, fr. *aller* (vfr. aler=aner) şi care se deduce obicĭnuit din *adnare* «a înota către, a ĭeşi la mal prin apă» (Diez, Wörterb. I, 22—26).

Hostis însemna primitiv «peregrinus» (Cic. Off. I, 12 : apud majores nostros *hostis* is dicebatur quem nunc peregrinum dicimus); apoĭ «duşmanul armat saŭ al Statuluĭ» (comp. ebr. *zar*, *ne'har* «străin, duşman» şi gr. ξεῖνος, la Erodot «duşman»), de unde s'a generalisat, în româna şi în limbile romanice, la «putere înarmată» adică «oamenĭ înarmaţĭ (fie duşmanĭ, fie prietenĭ)» : rom. *oaste* (comp. *oştire* cu alb. *uštări* «armată»), it. *oste* (la poeţĭ), sp. *hueste*, port. *hoste*, prov. şi vfr. *ost*. După Diez (Wörterb. I, 297) accepţiunea romanică s'a desvoltat din locuţiunea obicĭnuită *ire in hostem* «a merge înpotriva duşmanuluĭ» adecă a merge la oaste. Italĭanul maĭ întrebuinţează, pentru aceeaşĭ noţiune, *armata* şi *esercito*; Francesul numaĭ *armée*, Spanĭolul *armada* «putere navală» şi *ejército* «puterea de pe uscat».

Levare «a ridica, a uşura» şi-a lărgit sensul în românescul *luare*, care implică şi accepţiunile latinuluĭ *capere* saŭ *prehendere*. Cu toate acestea vorba a păstrat sensul original în unele locuţiunĭ, ca în cea următoare : mĕ duc la ţară, ca să mĕ maĭ *ĭeŭ*, adică «să mĕ uşurez, să mĕ descarc de grijĭ, să mĕ distrez» (Lambrior), locuţiune populară maĭ ales în Moldova. In pĭesa «Doĭ morţĭ viĭ» de Alexandri (Teatru, p. 416) : «....Acu, zĭua ca zĭua... mĕ maĭ *ĭeŭ* cu caprele, dar noaptea... toate stihiile năpădesc pe mine.....».

Merenda «gustare, mâncare între prânz şi cină», o vorbă de origină rustică, s'a generalisat româneşte, *merinde*, la orĭce provisiune de bucate, ce'şĭ ĭa cineva în călătorie saŭ la lucrul câmpuluĭ; la Macedo-Românĭ *merinde* «crepusculum» (Kavalliotis) ca într'o poesie populară din Macedonia (Conv. lit. II, 388) :

Spuneţĭ luĭ Dailiani se 'nsară (să sară)
Păn' *merinde*, păn' de sară.

Ĭar la Istriano-Românĭ *merinde* «prânz» (timp şi mâncare). De la Românĭ cuvîntul a trecut şi la Rutenĭ, la carĭ *merendĭa* însemnează «Mundvorrath auf der Reise» (Miklosich).

Palus «baltă» a dobîndit în evul-mediu formele metatetice *padulis*, *padules* alăturea cu *paludis*, *paludes*, bunăoară într'o diplomă din 551 d. Cr. (Schuchardt I, 29). Insemnarea primitivă de «baltă» s'a restrîns maĭ întâĭ la «baltă cu trestiĭ saŭ pădurоasă» (comp. istriano-român *pâlude* «loc apos şi plin de plante marĭ» din italĭanul *palude* «baltă») şi s'a generalisat apoĭ româneşte şi albaneşte în *pădure* (tot aşa la Macedo-Românĭ) şi *pül* (=paül, padül) «silva»: comp. psl. *lągŭ* «silva, palus» în raport cu psl. *ląka* «palus», de unde româneşte *luncă* «livede şi pădurice (într'o vale)».

Această modificare semasiologică este motivată şi de conformaţiunea de odinioară a mlaştinelor dunărene. «Columna antonină — zice d. Hasdeŭ (Ist. crit. I, 290) — arată, că bălţile danubiane din epoca colonisăriĭ romane eraŭ în adevĕr nişte pădurĭ în toată puterea expresiuniĭ, în a căror vegetaţiune se ascundeaŭ barbariĭ în timp de resbel».

Despre *pădure* în sens de «munte» vom tracta maĭ la vale sub vorba *codru*.

Dintre celelalte expresiunĭ româneştĭ pentru «pădure», carĭ aŭ suferit o generalisare maĭ mult saŭ maĭ puţin pronunţată, pomenim : *dumbravă*, propriŭ «pădurice de copacĭ, apoĭ codru în genere» : psl. *dąbrava* «arbores, nemus» din *dąbŭ* «arbor»; *bunget*, literal «pădure de stejarĭ», în Muntenia «pădure veche şi deasă» : alb. *bųńgh* «stejar»; *branişte*, literal pădure *oprită* (de tăĭat), în Muntenia obicĭnuit «pădure cu tufiş des» de la psl. *braniti* «impedire» : *branişte* numaĭ de o tufă nu se face nicĭodată (Pann).

Passer «vrabiă» adică o anumită speciă de «avis» s'a întins româneşte asupra întreguluĭ gen, ca şi în limba portugesă şi spanĭolă : rom. *pasere*, sp. *páxaro*, port. *passaro* «avis». In unele localităţĭ însă s'a păstrat, pe lângă sensul general, şi accepţiunea originală a cuvîntuluĭ latin. «Sub cuvîntul *pasere* — zice eminentul folklorist d. Marian (Ornitologia I, 408) — înţeleg Româniĭ din Bucovina pe de o parte toate sburătoarele fără abatere, ĭară pe de altă parte numaĭ *vrăbiile* şi spun, în loc de *vrabiă de casă* şi *vrabiă de munte*, încă şi *pasere de casă* şi *pasere de munte*».

Pentru «paserĭ de curte» se zice *oare*, poate din latinul *alae* «aripate» şi *galiţe* din psl. *galica* «monedula, avis quaedam», de unde şi *gaiţă* «graculus», al căruĭ sens s'a generalisat. In Moldova li se maĭ zice *cobâĭ* saŭ *gobâĭ* din *cobe* «pează rea», de unde apoĭ ca sens intermediar «pasere rêŭ ogurliă».

Pavimentum, pe o inscripţiune *paimentum* «pardoseală», s'a generalisat sub forma *pămînt*, luând înţelesul de «terra», care, la rîndul eĭ, a suferit româneşte o specialisare de sens. Macedo-Româniĭ aŭ înlocuit vorba *pămînt* cu *locu* «terra» propriŭ «locus» (de unde *sumloc* «sub-pămînt» corespunde în basme munteanuluĭ *tărîm*), dar Istriano-Româniĭ o posed asemenea sub forma *pămînt*, uneorĭ *pămint*.

Spargere «a semĕna, a împrăştia, a presăra» şi-a lărgit sensul româneşte implicând pe acela de «rupere, sfărâmare, despicare». Sensul fundamental de «risipire» nu'ĭ atât de accentuat în limba modernă, cu atât maĭ mult însă în cea arhaică.

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XXI : «Ca apa vărsaĭu-mĕ şi *se sparseră* toate oasele meale=Sicut aqua effundor, et *disparant se* omnia ossa mea».

Cronica luĭ Moxa, p. 351 : «Deaciĭa se sculă deîn Persida Kir cu unchĭusău Darie Midianul și *sparseră* înpărăția Vavilonului și peri rău Baltasar».

Saŭ aīurea, p. 369 : «Aurul poate *sparge* cetăți și a răsipi ziduri, poate birui războīul, poate pīerde toate bărbățiile, că e segeată lucie și se înfige lesne la inimă de om».

Cu sensul de «a rupe, a sfâșia», bunăoară în următoarele doă pasaje din Pravila luī Mateī Basarab, p. 95, 99 :

«Când îșī *va sparge* neștine haīnele de mânie și va înjura pre altul : atuncī încă se cheamă, că face acela sudalmă mare».

«Cel ce va găsi vr'o scrisoare cu sudălmī saŭ cu ocărī asupra cuīva, și de nu o *va sparge* saŭ să o arză, ci o va arăta priatinilor săī saŭ cuī 'șī va găsi : acela se va certa...»

Alexandrie, p. 110 : «Și 'șī *sparse* împărăteasa luī Por conteșul până în pămînt și se despleti și plângea cu jale mare».

Sensurile «a risipi» și «a sfâșia» aŭ persistat și în graīul popular în anumite locuțiunī, dar semnificarea cea maī generală a cuvîntuluī *spargere* e aceea de «sfărămare». La Macedo-Românī *aspargere* «a strica, a ruina» : *bucate asparte* «bucate stricate saŭ împuțite», *orologhiu aspart* «ceasornic stricat», *casă aspartă* «casă dărămată», *un faur îșī asparse lucrul* «un ferar s'a ruinat» (Vangeliu Petrescu).

In basmul «Zîna munților» de Ispirescu, p. 186 : «Tocmaī, când era *să se spargă* nunta, fata cea necunoscută și frumoasă peri de lângă dînsul din horă».

Intr'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 442) :

Frunzuliță dintre viī,
Are mândra noă ii :
Treī sînt rupte, patru *sparte*,
Doă nu se țin pe spate.

Tornare «a întoarce, a da la strug *(tornus)*» s'a generalisat maī întâī în «întoarcere», ceea ce limba modernă exprimă prin composițiunea *înturnare*, reservând forma simplă *turnare* pentru sensul de «fundere» desfășurat din cel dintâī, întocmaī precum latinul *versari* a produs românește pe *vĕrsare*.

Iată câteva exemple istorice despre *turnare* în sens de *înturnare*, ca la Istriano-Românī și în limbile romanice, un sens, ce'l întîmpinăm deja în secolul al VII-lea în cuvintele «*torna*, *torna*, fratre», rostite «τῇ πατρώᾳ φωνῇ» după cele raportate de Teofan Bizantinul în Cronografia sa. Semnificațiunea romanică a cuvîntuluī *tornare* trebuīe alminterea să fi existat deja în limba populară latină, căcī numaī astfel se poate explica deplina'ī consonanță semasiologică în maī toate limbile romanice.

Psaltirea luī Coresi, Ps. LIII : «Când *toarnă* Zeul prădarea oamenilor săi, bucură-se Iacov și veseleaște-se Israil = *Reducente* Iehova reducem turbam populi sui, exsultabit Jacob, laetabitur Israel».

Paliia din Orăștiea, Gen. III (Cipariu, p. 52) : «In sudorile feației tale veri mânca pâînea ta, pănă când te veri *turna* ïară în pămînt, de în care eşti luat, că eşti pămînt şi ïară pămînt veri fi».

Ex. XXXII (Ibidem, p. 77) : «*Toarne-se* izbânda mănieï tale şi fi milostiv cătră greşită dihaniea ta».

Sicriul de aur din 1673 (Ibidem, p. 123) : «Faptele bune nu numaï că se vor pomeni la dzua de apoï, ce să vor şi *turna* înapoï cu bună plată, că uniï ca acestea vor mearge în vieaţa cea de vecie».

Macedo-româneşte *tra se yínu tori* «ut vinum fundas» (Daniil).

Inrudirea logică dintr'*a înturna* şi modernul *turnare* o regăsim în următorul vers din Alfred de Musset : *La poésie retourne sa coupe d'ambroisie sur ses cheveux* «poesia toarnă cupa'ï de ambrosiă peste părul seŭ».

Verbum a transmis româneşte, sub forma *vorbă*, toate nuanţele sale de sens, pe când limbile romanice l'aŭ adoptat numaï ca termen gramatical (= *verb*), saŭ ca expresiune mistico-religioasă (=*cuvînt*) şi aŭ primit, în locul sĕŭ, pe *parabola* «pildă» (it. *parola*, sp. *palavra*, fr. *parole*), ïar reto-romana pe *placitum* «părere, povaţă» *(plaid)*.

Ca şi latinul *verbum*, luat uneorï în sens de «proverb, adagiu, sentenţă», tot aşa «Româniï maï numesc *vorbe* şi anumite expresiunï tipice, proverbiale, ce le citează în vorbirea lor, de unde *povestea vorbeï* «narratio verbi» pentru *proverb* (1). In Ardeal *vorbe* adică «istorioare» corespund munteanuluï *snoave*» (Slavicï, op. cit., p. 157).

In opereta «Scara măţeï» de Alexandri (Teatru, p. 176) : «Florico!.... Urît ţi-a fi făr' de bărbat! că'ï numaï o lună, de când ne am cununat..... numaï o lunicică şi *povestea vorbeï*.. Parcă ar fi ploat cu piper între noï!... Tu te afli la tîrg cale de o poştă de mine şi eŭ la ţeară la Florineştï cu grebla'n mănă şi cu doru'n suflet».

In pïesa «Chiriţa în Iaşï» (Ibidem, p. 441) : «Am venit păn'aicï cu zilele'n mănă... uliţï îs aiste?... pave iï aista?..... Nu poţï face doï paşï făr'a fi..... *povestea vorbeï* : când cu capul de peatră, când cu peatra de cap... Ş'apoï vĕ maï lăudaţï cu Eşul dumilorvoastre..... Cică'ï capitalie..... aşa capitalie!...»

O formă colaterală a cuvîntuluï *vorbă* e *voroavă*, ca în citatul următor din Miron Costin, Cronice I, 11 : «Intru unele *voroave* limba Italïenilor îşï aduce aminte peste seamă cu a noastră limbă moldovenească».

---

(1) Şi *poveste* singur se ïa uneorï în acest sens, bunăoară la Nicolae Costin (Cronice I, 72), vorbind de Traïan : «Număratu-l'aŭ Rîmleniï între Dumnezeiï sĕï, că avea în *poveste* Rîmleniï pre acest împărat : maï fericit de cât August. maï bun de cât Traïan, cum laudă cu îmbunăturï pre alţï împăraţï aï lor».

In limba modernă *poveste* are esclusiv însemnarea de «istoriă închipuită, basm», pe când odinioară avea şi sensul slaviculuï *povêstĭ* «narratio» în genere, de pildă în predoslovia luï Grigorie Ureche : «Mulţï scriitorï s'aŭ nevoit de aŭ scris rîndul şi *povestea* ţărilor şi aŭ lăsat izvod pre urmă şi bune şi rĕle să rămâe fiilor şi nepoţilor şi să le hie cele bune de învăţătură, ïară cele rĕle, ca să se poată feri şi să se socotească şi celor bune să urmeze».

Dosofteĭ, Vĭeţile Svinţilor, Oct. 73^{a} : «Mărgând svîntul adease la temniţă, unde erau cei 7 svinţi de i socotiea, pururea asculta svintele lor *voroave* şi învăţături».

Ibidem, Ghen. 21^{b} : «Petru vamăşul fiind nemilostiv şi cu totul neîndurat, iĭ dzăcea scumpul toţi, atâta cât adânăoră calicii făcând de dînsul *vorovă*, că nime n'au scos milostenie de la dînsul».

Nicolae Costin numeşte pe Cicero *domnul voroaveĭ rîmleneştĭ* adică «principele eloquenţeĭ romane».

Voroava se aude şi în limba modernă, ca şi verbul *vorovesc*, identic cu *vorbesc*. Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 240) :

Spune, mândră, ce ţi-i gându,
De ţi-i faţa ca pămîntu?
Spune, mândră, ce gândeştĭ,
De toată îngălbeneştĭ,
Când cu mine *voroveştĭ*?

Şi maĭ interesant este un al doĭlea dublet, ĭeşit din *vorbă*, adică *horbă*, care, influenţat de *hor* «cor», dobîndi înţelesul de «adunare» (comp. totuşĭ *cuvînt* în raport cu *conventum*). Dintre texturile arhaice, vorba e foarte deasă maĭ cu seamă la Dosofteĭ. Iată şase citaţiunĭ numaĭ din «Vĭeţile şi petrecerile Svinţilor» :

«Şi mearseră sfintele lor la Dumnezău în *horbă* cu îngeriĭ în cerĭu» (Sept. 33^{a}).

«Şi toĭul lor strîngându-să *horbă* pregĭur dînşii» (Oct. 75^{a}).

«Atunce den norodul, ce sta în *horbă*, gândind că's farmeci, se răpezără la svîntu Apostol» (Noemvr. 125^{a}).

«Iară svinţia sa făcând o voroavă den *horbă* povesti limpede de Domnul Hristos» (Ibid. 179^{b}).

«Ačastă minune agĭungând la auzul împăratului şi la patriarhul, făcând *horbă*, chemară pre omul de'l întrebară» (Dechemvrie, 200^{b}).

«Iară un jidov orecare din *horbă* foarte se mânie şi apucând un fuşte îl înfipse în coasta svîntului de'i adusă moarte» (Ghenar, 8^{a}).

La Istriano-Românĭ *vorbă* s'aude numaĭ în Jeĭune, la ceĭlalţĭ *cuvînt* (I. Maĭorescu).

B. CUVINTE GENERALISATE ÎN LIMBA MODERNĂ.

Boĭereasă, proprĭu «femeĭa boĭeruluĭ», generalisat în «muĭere saŭ nevastă» (comp. alb. *bulĭăreşă* «signora, matrona»).

Legenda sfinteĭ Vinerĭ c. 1580 (Hasdeŭ, Cuvente II, 145, 147) : «E cel om chema'l Agaton, e *boereasa* lui chema-o Polfiĭa». — «Venit'au o *boereasă* în cetate de propoveduĭaşte şi spune de fiĭul Marieeĭ».

Azĭ cuvîntul, contras în *boreasă*, s'a păstrat numaĭ în graĭul ardelenesc şi bucovinean.

Intr'o poveste de pe Someş (Contemporanul II, 596) : «O dată zice către *boreasă* : tu femee, lucrul l'am cam isprăvit».

Intr'o doĭnă voĭnicească din Bucovina (Marian II, 187):

Dacă codru frunza'şĭ lasă,
Toţĭ voĭniciĭ merg pe a casă,
La copiĭ şi la *boreasă.*

Intr'o doĭnă haĭducească din Ardeal, care nu'ĭ de cât o variantă a celeĭ precedente (Jarnik-Bărseanu, p. 289):

Până codru frunza'şĭ ţine,
Toţĭ voĭniciĭ trăĭesc bine;
Deaca codru frunza'şĭ lasă,
Toţĭ voĭniciĭ trag pe-a casă,
La copiĭ şi la *boreasă,*
La vĭaţă ticăloasă!

E cunoscută hazlia întrevorbire, ce Anton Pann pune în gura a doĭ Ungurenĭ, adică a doĭ Românĭ ardelenĭ, asupra urmărilor primejdioase ale beţieĭ. Iat'o în extract (Povestea Vorbeĭ, p. 52—54):

Măĭ soaţe, văz't'aĭ tu ghie?
— O văz't, măĭ, (zice) ş'o mie
No, da cum'ĭ? de'ĭ văz't, spune!
— Da, aŭ îĭ, măĭ, vr'o minune?
De n'aĭ văz't, cred, pot' să'ţĭ pară;
No, mâ, să'ţĭ spun cum îĭ dară:
I albă şi stă'n chişoare,
Răscăcănată la soare.
— No minţĭ tu, că n'aĭ văz't ghine,
Să'ţĭ spun ĭo, cată la mine:
Ghia aĭe-ĭ p'un deal pusă,
Tot cu ţepĭ pîn ea împunsă;
Şi cochile voĭnicĭ tună
Poama eĭ de-ĭ o adună,
Şi supt chişoare îmĭ par'că
Să'ĭ cure zeama, o calcă;
Apoĭ p'ceĭa zeamă dragă
O botez ghin ş'o bagă
In o scorbură întinsă,
Cu bete d'aĭun încinsă.
De aci mere o *boreasă,*
Ce'ĭ zic eĭ cărcĭmăreasă,
Şi cheamă ghinul pĭ-o bortă,
Ţinênd o cofă cu tortă,
Şi ţi'l dea de'l beĭ cu oala.
Mâ, da'ĭ şelâŭ ghinul ala!.....

Codru însemna odinioară esclusiv «munte» întocmaĭ ca albanesul *kodră* «monte, gran massa di terra» şi istriano-românul *codru* «munte», bunăoară în proverbul istrian: «*Codri* stau en loc, omiri se contrescu = I *monti* stan fermi e le persone s'incontrano» corespunzênd daco-românuluĭ: «Munte cu munte se întîlneşte, dar încă om cu om». Transiţiunea la sensul de «munte păduros», cum însemnează *codru* în Jeĭune, făcu posibilă generalisarea cuvîntuluĭ în «pădure mare şi deasă», singura accepţiune cunoscută de graĭul modern daco-român. Slavicul *gora* întruneşte ambele sensurĭ «munte» şi «pădure», ca şi sêrbul *ropa* «mons, silva».

Iată câteva texturĭ, în carĭ *codru* are însemnarea de «munte».

Evangeliarul din British Museum, Mat. XVII, 20: «Să aveţi credinţă cât uin grăunţu de muştarĭu, zicere-aţi *codrului* acestui «treci de acicea încolo» şi ar treace=Si habeatis fidem quantulum granum sinapis, dicetis huic *monti*: Transgreditor hinc illuc; et demigrabit...»

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XIV: «Doamne, cine va lăcui întru vĭaţa ta? şi cine se va sălăşlui în *codrul* sfânt al tău? = Jehova, quis commoraturus est in tentorio tuo? quis habitaturus in *monte* sanctitatis tuae?».

Ps. LXXI : «Să priimească *codrii* pacele oamenilor și muînții în dereptate=Proferant *montes* pacem populo et colles propter justitiam».

Ps. CXIV : «*Codrii* jucară ca berbecii și munții ca mieii oamenilor= Ipsi *montes* subsiluerunt velut arietes, colles ut subrumae pecudes».

Ps. CXXXII : «Ca roa Ermonuluĭ ce deștinse în *codrii* Sionului = Ut ros Hermonis, qui descendit super *montes* Zionis».

Sub influența luĭ *codru* căpătâ și *pădure* sensul de «munte».

Evangeliarul din 1574 scrie când «*codrul* Eleonului» când «*pădurea* Eleonului».

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XVII : «Și urziturile *pădurilor* smintiră-se și rădicare-se=Fundamentaque *montium* commoventur, concutiuntur autem ..»

Ps. XXIII : «Cine sui în *pădurea* Domnuluĭ? și cine stătu în locul sfânt al lui? = Quis ascensurus est in *montem* Jehovae, et quis staturus in loco sanctitatis ejus?»

Ps. XLV : «Turbură-se *pădurile* de vrătutea lui=Commoverentur *montes* elatione ejus maxime».

Vorba *codru*, în sens de «porțiune, bucată» e de altă origină și anume din medio-latinul *quadra* saŭ *codra* (panis). Proverbul muntean «Flămîndul *codriĭ* visează și vrabia meiŭ» corespunde moldoveneschuluĭ «Vrabia mălaiŭ visează și calicul *comîndare*».

Invățul, la Istriano-Românĭ *văț* saŭ *veț*, era primitiv o «deprindere rea», un *vițiu* (*vitium*), bunăoară în proverbul: tot *învățul* are și desvățul. Sensul peĭorativ dispăru cu generalisarea cuvîntuluĭ în «deprindere», de unde verbul *învățare* «a deprinde, a instrui». Tot așa la Istriano-Românĭ *învăț*, cu formele secundare *văț*, *veț* și *vața*, însemnează «a învăța, a se deda, a se deprinde» (I. Maĭorescu); asemenea la Macedo-Românĭ *nvețu* «disco». Spaniolește *vezo*, italienește *vezzo* are maĭ cu seamă sensul peĭorativ «deprindere rea, nărav», de pildă în proverbul: il lupo cangia il pelo, ma non il *vezzo* «lupul își schimbă părul, dar *năravul* (=învățul) ba»; dar și acela de «desmierdare, petrecere», de unde *invezzarsi* «a se învăța, a se deprinde», sp. *envezar* «a petrece».

Lovire, paleo-slavic *loviti* «venari, capere, piscari», de la sensul special «a lovi vînatul spre a'l prinde», cum și însemnează vorba în istriano-română : *lovesc* «a vîna, a prinde vînând», *lovesc lișița* «fac vînătoare de vulpĭ» (I. Maĭorescu), a trecut la accepțiunea generală *a lovi* adică «a da în cineva saŭ în ceva», de unde apoĭ nuanțele logice «nimeresc, ajung, apuc, brodesc».

Miron Costin, Cronice I, 22 : «Șanțul (luĭ Troĭan) *lovește* pe la Nipru și de la Nipru cu maĭ mare dispărțeniă la Don».

Nicolae Costin, Cronice II, 4 : «Grigorie Vodă, Domnul muntenesc, luându'șĭ pre Doamna sa cu tot ce aŭ avut, aŭ *lovit* prin Moldova pre la Suceava și aŭ trecut în țara leșească, de unde aŭ tras la Beciŭ la împărăția Neamțuluĭ».

Intr'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 360) :

Altu joacă o țtrișoară
Și'l *lovește* Doamne, o boală,
De treĭ lunĭ nu se maĭ scoală...

Intr'o doĭnă (Ibidem, p. 57):

Haĭde, mândro, să fugim,
Amîndoĭ să pribegim,
Că noĭ bine *ne lovim*
Şi la ochĭ şi la sprîncene
Ca doĭ păunaşĭ la pene!...

Saŭ (p. 247):

Bade, cu cin'te ĭubeştĭ,
Nicĭ un pic nu *te loveştĭ!..*
Uităte-te, bade, la mine,
Că's tănără ca şi tine;
Mult ne ar sta noă de bine!

Macedo-Românii întrebuinţează în locu'ĭ verbul *agudescu* «pulso» (Kavalliotis), *se agudeaşte* «accidit» (Boĭagi) adică «se loveşte, se întîmplă».

Nevastă «muĭere de curînd măritată, soţie» a dobîndit româneşte un sens maĭ larg de căt în limbile slavice: psl. *nevêsta* «sponsa, nurus», rus. nsl. *nevêsta* «fiancée», pol. *niewiesta* «femme nouvellement mariée», ceh. cr. serb. *nevêsta* «fiancée, belle-fille» (Cihac). In dialectul macedo-român *nvĭasta* însemnează «noră»: *mireseĭ* îĭ zic *'nveasta ginerelui* saŭ *'nveastă nouă* (V. Petrescu); ĭar istrianul *nevastă* saŭ *neveastă* este «mireasă» şi «nevastă în primele zile după căsătorie», alminterea zic dînşiĭ *mulĭere* «muĭere», căcĭ n'aŭ vorba *femee* (I. Maĭorescu).

Compară următorul pasaj din Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 162: «... călugăriţa se cheamă *nevasta* luĭ Dumnezeŭ, carea ĭaste cununată cu Dumnezeŭ...» precum şi alte doă din Evangeliarul din British Museum, v. 160: «soacra la *nevasta* eĭ şi *nevasta* la soacră sa», v. 201: «cine are *nevastă* ginere ĭaste». In aceste pasaje *nevastă* însemnează «mireasă» saŭ «noră» ca în dialectele macedo şi istriano-român.

Voĭnic însemna odinioară aproape esclusiv «oştean», întocmaĭ ca paleoslavicul *voĭnikŭ* «miles». Iată câteva exemple.

Codicele Voroneţian, Act. Apost. XXIV, 31: «*Voĭnicii*.... luară Pavelu prespre noapte întru Antipatrida=*Milites*... receptum Paulum duxerunt nocte Antipatrida».

Evangeliarul luĭ Coresi, Ioan XIX, 23 (Cipariu, p. 15): «Iar *voĭnicii*, când răstigniră Isus, luară veşmintele lui şi făcură 4 părţi=*Milites* ergo, quum crucifixissent Jesum, acceperunt ejus vestimenta et fecerunt quatuor partes...»

Cronica luĭ Moxa, p. 402: «Atunce un *voĭnic* anume Miloş Cobilicĭ, viteaz şi brăbat bun, deci meşterşugui de se apropie şi spintecă cu un hangeariŭ pre Murat-beghi».

Pravila de la Govora, p. 21: «Ce *voĭnic* va eşi la războiŭ şi se va lovi cu alt *voĭnic* şi'l va birui şi'l va pleca subt dînsul şi acela va şti, că va să ĭa moarte de la dînsul şi de va zice: dau-mĕ, frate, nu mĕ ucide, ĭată că sînt pre voĭa ta; ĭară acesta va fi nemilostiv şi'l va ucide, să se leapede de creştinătate și pocaanie 20 de aĭ și metaniĭ căte 1000 în zi. Decĭ pentru că'l plecașĭ supt tine și întru voĭa ta tu, pentru ce, ticăloase, îl uciseșĭ? Iară de va fi ucisul de limbă păgână, aceluĭa maĭ puținĭ aĭ să'ĭ socotească luĭ duhovnicu sâu. Iară de se vor aduna doĭ împărațĭ cu *voĭniciĭ* lor la războiŭ...»

In reflecțiunile, cu carĭ cronicarul însoțește relațiunea războĭuluĭ de la Rîmnic între Ștefan Vodă și Țepeluș Vodă, ne întîmpină locuțiunea quasi-pleonastică *voĭnicĭ de oaste* (Cronice I, 167) : «Minunat lucru! După poticala de întâĭ a luĭ Ștefan, cela ce nu avea *voĭnicĭ* de oaste, ci strîngea păstoriĭ din munțĭ și argațiĭ de'ĭ într'arma, amu ĭară se rădică deasupra biruitorilor. Cel ce întâĭ se vedea că aŭ pĭerdut țara, acmu dâ domniĭ altora și țara îșĭ lățește».

Intr'o colindă de oștean (Teodorescu, Poesiĭ pop., p. 47) :

Cutare *voĭnic* slujeaște,
Prujeaște de micșor copil
La Domnul Constantin....

De aci adjectivul *voĭnicesc* în sens de «milităresc», bunăoară în următorul pasaj din prefața Pravileĭ luĭ Mateĭ-Basarab : «In toțĭ aniĭ alegea norodul doĭ bărbațĭ de bună *rudă* să fie de-a tocmirea lucrurile cetățeneștĭ și *voĭniceștĭ* și le punea numele ipațĭ».

Și colectivul *voĭnicame* «oștire», ca în Omiliarul luĭ Coresi (quat. XIII, 7. 1. v.) : «Ce aŭ fost la codrul Eleonului, acolo amu îngereștile tării și *voĭnicamea* arhaggelilor unii nuori cu arepile vînturi aducea».

Limba modernă a păstrat numaĭ una din însușirile de căpetenie ale ośteanuluĭ—vitejia—și a generalisat'o, aplicând'o orĭcuĭ o posede, indiferent de starea sa socială. *Voĭnic* însemnează astăzĭ «viteaz, vîrtos, tare» și se întrebuințează când ca substantiv, când ca adjectiv.

In balada «Vidra» (Alexandri, p. 98) :

Și pe noĭ ne-a întîmpina
Păunașu codrilor,
Voĭnicu voĭnicilor,
Iubitul nevestelor,
Drăgălașul fetelor ...

Intr'o doĭnă haĭducească din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 288) :

La făgădăul de peatră
Beaŭ *voĭniciĭ* și se 'mbată;
La făgădăul de peşte
Beaŭ *voĭniciĭ* călărește;
La făgădăul de nuc
Beaŭ *voĭniciĭ* și se duc
Din pistoale troscănind
Și din gură chĭuind......

Intr'o doĭnă cătănească (Ibidem, p. 309) :

Prin pădurea cu nuĭele
Merg răgute tinerele,
Câte treĭ orĭ câte patru,

De duc carte la 'mpăratu,
Şi *voinicii* ostenează,
Că povară grea duceaŭ.

Intr'o strigătură ardeleană (Ibidem, p. 431) :

Bade 'nalt ca ş'un husar,
Lelea pănă la pieptar;
Badea mîndru şi *voinic*
Şi mîndruţa de nimic!

Saŭ (p. 420) :

La mîndruţa jucăuşă
E gunoiul după uşă;
La mîndruţa'n joc bărbată
Curtea nu e măturată;
La mîndruţa'n joc *voinică*
Spală oala tu, pisică!

Bălcescu, în «Cântarea României», p. 568 : «O ţara mea! Unde sînt acum *voinicii* tăi... cei cu inima vitează şi cu braţul tare? N'aud ei răcnetul primejdiei tale... vaietele femeilor... plânsorile copiilor... rugele fecioarelor? Leii făcutu-s'aŭ miei?... Paloşele crunte ruginitu-s'aŭ în mâinile războinicilor tăi?...»

§ 3.

Generalisarea numelor proprie.

In istoria unei limbi se întîmplă adeseori, ca nume proprie să devie, printr'o deasă întrebuinţare, nume apelative şi să'şi lărgească astfel primitiva lor semnificaţiune. Nume de popoare şi de ţări dobîndesc în genere o însemnare peiorativă, urăcioasă saŭ ridiculă, fiă din ură, din glumă saŭ din observarea unor particularităţi etnice caracteristice. Aşa la Grecii cei vechi, Κάρ însemna «mercenar», 'Αβδηρίτης «prost, mărginit», Παφλαγών «flecar, nemernic», Σκύθης «bădăran», Φοίνιξ «pungaş» (comp. *punica* fides) etc. (1).

La maĭ toate popoarele, cuvintele, cu cari se deseamnă naţiunile străine, însemnează obicinuit «găngav» saŭ «mut» : poporul considerând limba vecinilor sei, ce n'o înţelegea, ca un jargon nearticulat saŭ ca o nedeslușită gângăvire. La Greci βάρβαρος, o expresiune onomatopoetică pentru a depinge o limbă străină şi neînţeleasă, cum zice Ovidiu (Tristia V, 10, 37) :

Barbarus hic ego sum, qui non intelligor ulli...

De aci apoi sensul secundar «bădăran, necioplit», Grecii privindu-se ca maĭ civilisaţi.

Sanscritul *mlēččha* «indistincte loquens» deseamnă pe cel ce vorbeşte o limbă neinteligibilă adică diferită de cea naţională, cu care vorbă ar sta în directă legătură, după unii linguişti, vechiul german *walah* «peregrinus, latinus». Tot aşa Evreiĭ numeaŭ *laëg*, *loeţ* «găngav» pe un popor barbar, precum Arabiĭ poreclesc cu *agem* «cu vorba îngăimată» (de unde româneşte *ageamĭu* «nedibaciŭ») pe popoarele nearabe, în special pe Persianĭ.

---

(1) **Fuchs**, *op. cit.*, p. 211—231, unde se află o listă foarte completă de numele proprie apelative din celelalte limbi romanice.

In acelaşĭ mod aŭ poreclit Slaviĭ pe Germanĭ *nêmĭcĭ* (de unde româneşte *Neamţ*) adică «mut» *(nêmŭ)*, după Nestor, străinul ce vorbeşte o limbă neînţeleasă în raport cu Slaviĭ din *slovo* «vorbă», precum şi la Grecĭ ἄγλωσσος «fără limbă, mut» era sinonim cu βάρβαρος.

Tot aci se rapoartă numele Albanesilor *ghegă*, pe când *gogă* e porecla, ce dînşiĭ daŭ Macedo-Românilor; *găgăuţĭ*, numele unuĭ trib bulgăresc de pe lângă Varna, care vorbeşte şi scrie turceşte cu litere greceştĭ : toate acestea staŭ în strînsă relaţiune cu onomatopea *găgăesc*, care s'aplică d'opotrivă strigătuluĭ găştelor şi vorbiriĭ îngăimate a oamenilor, *găgăuţă* «peltic, nerod» primitiv *găngav*.

In fine Ungureniĭ sînt numiţĭ în Moldova *ceangăĭ*, ceea ce însemnează pe ungureşte *(csangó)* «rĕŭ sunător (la ureche)» (1).

Numele poporuluĭ bulgar, care a luat o parte atât de însemnată la respândirea în apusul Europeĭ a învăţătureĭ eretice a popiĭ Bogomil, a devenit, în limba francesă, unul din cuvintele cele maĭ triviale. In evul-mediu *bulgari*, *bugari* saŭ *bugeri* era numele partisanilor bogomilismuluĭ identificaţĭ cu Albigensĭ : haeretici, Manichaeorum asseclae (Du Cange), de unde apelativul comun pentru orĭce fel de ereticĭ. Astfel un text frances medieval, citat de Du Cange, spune : «Envoia son fils en Albigeois pour destruire l'heresie des *Bougres* du pays». Fanatismul popular, acusând pe ereticĭ de desordinĭ infame, dete cuvîntuluĭ *bougre* însemnarea de «celui qui se livre à la débauche contre nature» (Littré) : Dicti praeterea *Bulgari* puerorum corruptores; interdum *Bulgari* saŭ *Bougres* dicti κυνοβάται; bougrie, si est habiter avec les bestes (Du Cange). In francesa modernă *bougre* a devenit un termen de dispreţ, o înjurătură întrebuinţată numaĭ în limbagiul cel maĭ de rînd.

In vechea limbă românească, Bulgariĭ se numesc *Şcheaiĭ*, ca în următorul citat din cronica luĭ Moxa, p. 377 : «In zilele împăratuluĭ Constantin Bărbosul trecură *Şcheaii* Dunărea şi luară ţară multă de la Greci» (2).

Acest cuvînt se trage din albanesul *škĭa-u* (=šklĭav) «bulgar» din neo-grecul σκλάβος, medio-lat. «sclavus»; ital. *schiavo*, fr. *esclave* din germanul *Sklave* pentru *Slave*, engl. *slave* : cuvînt aplicat maĭ întâĭ la prinşiĭ *slavonĭ* şerbiţĭ de

---

(1) Atarĭ porecle le dă bucuros poporul vecinilor seĭ. Românul numeşte pe Neamţ *Şonţ* saŭ *Şonţişor*, ceea ce va să zică «olog, şchĭop» (ung. *santa* «perclus, boiteux»), pe Ungur *Şoacăţ* adică «şoricel» saŭ *Şoangher*, pe Grec *Caţaon* adică «canaliă» şi *Capră* saŭ *parpalec* adică «plăcintar», pe Evreŭ *Iudă*, etc. Turciĭ poreclesc, bunăoară pe Moldovenĭ «boĭ moldoveneştĭ» (*bogdani nadan*), pe Muntenĭ «ţiganĭ» *(cinghiani)*, pe Bulgarĭ şi Sărbĭ «tălharĭ» *(haidud)*, pe Ţiganĭ «Faraonĭ» *(firauni)* etc. Cantemir, *Istoria imperiuluĭ otoman*, p. 340 nota.

(2) Până astăzĭ Româniĭ din Ardeal numesc o suburbiă a Braşovuluĭ *ţinutul Scheilor*, ungureşte *Bolgarszék* adică «coloniă bulgară». *Scheiĭ*, *Scheĭ* se numesc şi maĭ multe localităţĭ în România.

Otto cel Mare și de urmașiĭ sěĭ. De la secolul al X-lea vorba *sclavus*, propriŭ «Slav», dobîndește, în limbile europene, sensul general de «rob» fără deosebire de naționalitate.

Această generalisare a numelor proprie presentă o mare varietate și ne întîmpină pe toate cărările limbeĭ. Ea se manifestă în Fauna și în Flora graĭuluĭ, în feluritele numirĭ de stofe, jocurĭ, vinurĭ, etc., despre care simpla rěsfoire a unuĭ dicționar ar putea procura un bogat seceriș de exemple. Trecênd cu vederea acestea, ne vom mărgini la un numěr oarecare de apelative maĭ importante, carĭ își trag origina de la nume proprie de ființe saŭ de locurĭ.

Unele din aceste numirĭ aŭ o origină de tot recentă, ceea ce nu le împedică a se generalisa din ce în ce maĭ mult în limbă.

Pălăria cea înaltă și cilindrică, numită și *capelă*, poartă în genere numele de *joben*, după pălărierul frances *Jobin*, prin care a ajuns la modă.

Figura comică a doftoruluĭ nemțesc *Flaĭmuc* a rěmas asemenea în limbă pentru a desemna pe «un om tont» dându-se cu preferență celor străinĭ.

In cânticelul comic «Mama Aghelușa doftoroae» de Alexandri (Teatru, p. 14): «Pentru durerĭ de cap... cunosc doă leacurĭ fără greș... le am învățat de la rěposatu doftoru *Flaĭmuc*, care s'o dus de mult pe ceea lume, ca să'șĭ vadă bolnaviĭ».

In pĭesa «Florin și Florica» de același (Ibidem, p. 912): «Da ce aĭ pățit, Florine, de te aĭ schimosît așa? Ha, ha, ha, parcă eștĭ *Flaĭmuc* cĭubotarĭu».

Și maĭ la vale (p. 915): «Vaĭ! mânca-te-ar moliile, *flaĭmucule..!*»

Jipescu, Opincar, p. 108: «Numaĭ la Craĭova am auzit, că vr'o șase cĭoflingarĭ, *flaĭmucĭ*... aŭ mîzdrit pă puțin un milionaș dă gâlbiorĭ».

Iată acum câteva de aceste apelative generalisate.

Craiŭ «rege» din psl. *kralĭ* «rex», care derivă, la rîndul sěŭ, din germanul *Karl*, adică *Carolus Magnus*, Carol cel Mare, al căruĭ nume deveni tipic pentru a desemna pe suveranĭ, întocmaĭ ca *Caesar*, de unde germanul *Kaiser* și rusul *țarĭ*. Tot astfel siglul *Io*, atributul comun al Domnilor în țările române, se trage încă din timpul imperiuluĭ româno-bulgar, de la vestitul Ioanițiu Asan (1).

E remarcabilă accepțiunea peĭorativă; «desfrînat», ce a dobîndit vorba *craiŭ* în graĭul zilnic, bunăoară în următoarele versurĭ din «Tragodiea» luĭ Beldiman (Cronice III, 358):

> Strejile lipsite toate, la culuce nime nu'ĭ,
> *Craiĭ* din Iașĭ fiecare era după cheful luĭ.

---

(1) Papiu Ilarian, *Tesaur* I, 56—58 și Hasdeŭ *Cuvente* I, 227. — D. Ureche, într'o notiță la cronica luĭ Raimund Muntaner (Hasdeŭ, Arhiva ist. I, 2. 180) compară pe românul *Io* cu spanĭolul *En*, care figurează asemenea înaintea numelor proprie. Acest *En* însă e o prescurtare catalană din *dominus* (dom-en în loc de dom-in) imediat înaintea numelor proprie, precum femininul seŭ *Na* nu'ĭ de cât o prescurtare din *domina* (dom-na): *En* Boral, *Na* Maria (Diez, Wörterb. I, 157).

Spargerĭ de dughenĭ și case și bețiĭ câte voĭeștĭ,
Căcĭ pe dînșiĭ cu seĭmeniĭ nu puteaĭ să'ĭ pedepseștĭ.

A se alătura de acest sens francesul «vivre en roi» și românul «bețiv *împărătesc*» pentru a zice «bețivan». O causă identică a făcut, ca vorba *boĭerie* să capete sensul de «boală lumească».

Maĭ pomenim aci și poetica numire *craiŭ noŭ* pentru «lună nouă», la care se roagă fetele și flăcăiĭ pentru împlinirea dorințelor lor și asupra căreĭa se poate citi frumoasa poesie cu acelașĭ nume de Alexandri.

Brașoavă, primitiv «marfă de Brașov», obicĭnuit «marfă proastă», deveni un nume apelativ pentru tot ce'i fals, exagerat saŭ neînțeles: palavră, mincĭună.

In pĭesa «Rusaliile» de Alexandri (Teatru, p. 706): «Bietu Ferchezanu era brașovan și'mĭ spusese *brașoave*».

In «Agachi Flutur» (Ibidem, p. 739):

Neculae. — Gata *sum pro confesare*.
Agachi. — (serios) Neculae, nu'mĭ vorbi brașovenește, că nu'mĭ plac *brașoavele*.

Vorba se aude numaĭ în Moldova, dar în timpul maĭ noŭ a trecut, ca multe altele, și în graĭul muntean, de pildă (Cal. Basm. 1882, p. 50): «Slugile, pomețite de așa *brașoave* late..., îl crezură și se supuse fără să cârmească poruncilor luĭ».

Criș saŭ *Cris*, proprĭu «Croesus», ca în următorul pasaj din Alexandria, p. 81: «Și atâta aur și argint aflâ, cât se sătură toată oastea de avuția luĭ *Cris* împărat». De aci apoĭ sensul apelativ «bogat, puternic» maĭ cu seamă în locuțiunea moldovenească *crișu-cŭ!*

In pĭesa «Rusaliĭ» de Alexandri (Teatru, p. 711):

Prefectul meŭ stă nevĕzut
De ținutașĭ necunoscut.
El în oraș șede pe loc,
Vara 'n grădinĭ, ĭarna la foc.
Dar, *crișul eŭ*! toțĭ mĕ rîvnesc,
Și ca de un drac toțĭ se feresc,
Că's subprefect de un ocol
Ș'în țeara mea joc mare rol!

In «Florin și Florica» (Ibidem, p. 912): «In sfîrșit îs boĭer!... cu cĭubucu meŭ, cu giretca me, cu surtuca me... *Crișu eŭ!* știu, că am să mi-o scot în pĭele de acu 'nainte!»

Dar vorba poate servi și ca un calificativ, de pildă în dialogul următor din «Sgârcitul risipitor» (Ibidem, p. 1635):

Ischĭuzarliu. — Se zice că lasă o avere mare; căcĭ toată vĭața luĭ a trăit sărac, ca să moară bogat.
Doctorul. — Nu ți-oiŭ putea spune, domnul meŭ.
Ischĭuzarliu. — Cu adevĕrat, d-ta eștĭ sosit de curînd din străinătate și nu poțĭ ști; dar, de s'ar crede ce se vorbește în lume, apoĭ *crișul* Polidor!.. știu, că va avea de unde să taĭe stosul!

Dancĭu, proprĭu diminutiv de la *Dan* (comp. *Stancĭu* din *Stan*), este apelativul copiilor de ţiganĭ, carĭ poartă obicĭnuit acest nume.

Într'o anecdotă populară de Speranţă (Contemporanul I, 803): «Şi la mĭere cu ţiganca şi cu *dancĭĭ* aŭ plecat...»

În pĭesa «Iorgu de la Sadagura» de Alexandri (Teatru, p. 1052): «.. Unde's scripcariĭ?. Iată'ĭ!.. Ean ascultaţĭ, *dancilor*... să'mĭ cântaţĭ o horă de cele bătrâneştĭ, cum le plăcea părinţilor noştri».

Xenopol, în «Brazĭ şi putrigaiŭ», p. 182: «Un ţigan se hotărî să'şĭ îngroape singur copilul, *dâncĭuleţul*, pe care i-l luase cel de sus».

Frenţe saŭ *sfrenţie* «syphilis» literal «boală *franţusească*» ca şi cealaltă numire românească *malafranţă* de la neo-grecul μαλαφράντζα (=ital. mal *francese*), boala considerându-se ca provenită din Franţa. Fie-care naţiune a atribuit alminterea numele eĭ poporuluĭ învecinat: Italĭeniĭ, Germaniĭ şi Englesiĭ o numesc *mal francese*, *Franzosenpocken*, *french pox;* Francesiĭ, la rîndul lor, *mal napolitain*; Olandesiĭ, Mauriĭ şi Portugesiĭ *boală spanĭolă*, *boală castilĭană;* Orientaliĭ *boală creştină;* Asiaticiĭ *boală portugesă;* Persianiĭ *boală turcească;* Poloniĭ *boală nemţească* şi Muscaliĭ *boală leşească.*

Gaşpar, unul din ceĭ treĭ craĭ de la răsărit, despre care se zice, în cântecele de Irozĭ, că ţine «frînele crăieĭ în părţile Arăpieĭ», a devenit numele apelativ al Ţiganilor. Această transiţiune se explică, după d. dr. Gaster, prin aceea «că unul din ceĭ treĭ craĭ, adică *Gaşpar*, se representă ca un *Arap*, căcĭ, după legendă, era împăratul *Aravieĭ*» (1).

Acest nume, pe care l'a purtat şi un Domn al Moldoveĭ de origină apuseană (Fotino III, 67) a devenit, sub forma *gaşper*, o poreclă populară a ţiganuluĭ în genere saŭ a lăutaruluĭ, apoĭ în special a ţiganuluĭ prichindel, tânăr şi fudul. Iată câte-va exemple.

Jipescu, Opincar, p. 101: «Insă, cum păşi pă uşă, tîrla-mîrla, s'a uĭmăcit ăl dîntâĭ *gaşper*...»

Conv. lit. XVIII, 207: «Ne am săturat de scârţăiturile a doĭ păcătoşĭ de *gaşperĭ*».

Şi maĭ obicĭnuită este întrebuinţarea femininuluĭ *gaşperiţă* pentru «ţigancă».

Ispirescu, Basme, p. 63: «*Gaşperiţa* de cĭoară ce să facă, ca să ponosească pe doamna sa?» saŭ maĭ la vale (p. 66): «*Gaşperiţa* se duse îndată în bucătărie».

Forma diferenţiată *gheşperiţa* e numele uneĭ zîne rele şi slute, al căreĭ tărîm s'află dincolo de vîntul turbat şi despre ale căreĭ fapte nelegĭuite povesteşte basmul «Picĭul cĭobănaşul şi pomul cel fără căpătâiŭ» (2).

Tot după negreaţă a fost poreclit ţiganul cu epitetele populare *arapină*, *cĭoară* saŭ *cĭoropină*, precum pe de altă parte *calăŭ* «gâde», proprĭu «ţigan» («calăiĭ fiind maĭ toţĭ ţiganĭ») e ţigăneşte *kâlo* «negrul», o numire (sanscrită) maĭ mult apelativă în oposiţiune cu *parno* «albul» adică neţiganul, ca şi o altă poreclă a lor *mèlelo* «Negrul» (comp. ngr. μελάνι) (1).

---

(1) Gaster, *Literat. pop. rom.*, p. 496.

(2) Ispirescu, *Basme*, partea II, fasc. I, p. 127—144.

O altă numire românească a ţiganuluĭ e *faraon*—întocmaĭ ca turceşte *ferevni* «ţigan» dela *Farao* şi ungureşte *Farao-nép* «ţiganĭ» literal «poporul luĭ Faraon»—şi *ighiptean* (Jipescu, p. 101 : uĭte aşa o păţiră cĭoacile şi grauri dă *ighiptenĭ*), macedo-rom. *ghift* «lăutar, ţigan» din ngr. γύφτης, alb. *ĭefcu*; medio-lat. *aegyptiacus*, engl. *gipsy*, sp. port. *gitano* (=aegyptianus), poporul luându'ĭ ca veniţĭ din Egipt, deşi această ţară n'a fost nicĭ măcar o staţiune principală, precum Francesul îĭ numeşte *bohémien*, fiindcă aŭ emigrat în Franţa din direcţiunea Boemieĭ.

Irod saŭ *irozĭ* se numeşte, în Moldova, masca, cu care se colindă de la Crăcĭun până la lăsatul seculuĭ (25 Dec.—7 Ian.), după numele luĭ *Irod*, împăratul Iudeiĭ, care figurează în representaţiune. Acelaşĭ teatru religios se numeşte, în Muntenia, *Vicleim*, după numele oraşuluĭ *Vitleim* saŭ *Betlehem*, unde s'aŭ omorît prunciĭ de către Irod (2).

Intr'o poveste de Creangă (Convorb. lit. IX, 404): «Ţi se părea cucoşu, că'ĭ un *irod* de ceĭ frumoşĭ».

Iată alte câteva apelative religioase derivate de la nume proprie :

Iudă, o sěrbătoare băbească pe zĭua de 19 Iunie, care poartă furtunile şi bate ţarinile cu peatră—de unde apoĭ, luându-se efectul drept causă, în graĭul vînătoresc «o grămădire de arburĭ rěsturnaţĭ», bunăoară în următoarele versurĭ din balada «Vînătorul Carpaţilor» de Rucăreanu :

> Vînătorul se opreşte :
> «Jos, copiĭ, pe brâncĭ cu toţiĭ !
> Auzirăţĭ şueratul
> Capreĭ negre pîntre stânce?
> Ne-aŭ ulmat ; dar sînt aicea.
> Drept l' aninătorĭ vě duceţĭ
> Şi vedeţĭ de le luaţĭ vîntul,
> Ca nicĭ una să ne scape!
> Iar în *ĭudele* din faţă
> Se ţin cerbiĭ, staŭ şi urşiĭ;
> Daţĭ la câĭnĭ îndată drumul!.....»
> In *ĭuzĭ* gonesc copoiĭ, spre vîrf eĭ se'ndreptează,
> Din ce'n ce chefnitul maĭ mult se înteţeşte.....

Această numire, observă autorul (3), «derivă de la un vînt foarte furios, ce bate maĭ în acelaşĭ timp din maĭ multe părţĭ şi pe care vînătoriĭ muntenĭ l'aŭ numit *ĭudă*, pentru că, ducênd mirosul de pe tot locul de la om la vînat, acesta îl ulmă, fuge şi se depărtează, astfel că toată osteneala vînătoruluĭ rěmâne în van».

---

(1) Vezĭ şi alte numirĭ ale Ţiganilor derivate de la culoarea lor relativ neagră la Diefenbach, *Völkerkunde Osteuropa's* II, 297.

(2) Teodorescu, *Poesiĭ populare rom.*, p. 98—99, 102—109 şi 109—119.

(3) Rucăreanu, *Modeste încercărĭ poetice*. Bucureştĭ, 1873, p. 65.

Lăzărelul «datină practicată numaĭ în unele localităţĭ, ca doĭ saŭ treĭ copiĭ să umble din casă în casă în aşa numita «Sâmbăta luĭ *Lazăr*» saŭ a Floriilor, cântând pe o arià monotonă versurĭ.....» (1).

Scaloean e «chipul unuĭ om mititel ca de o palmă de lung şi făcut de lut», pe care locuitoriĭ din Dobrogea îl pun într'un sicriu de papură şi'l daŭ pe Dunăre, în Joĭa din săptămâna a patra după Paşte, recitând :

Scaloeni, scaloean,
Trupuşor de diciean.....(2)

Aceeaşĭ datină există în Moldova şi rĕposatul Săulescu o descrie cam în modul următor : In timp de secetă ţărancele fac din pămînt galben un chip de om, numit *Caloĭan* saŭ *Scaloean*, pe care, punêndu'l într'un coşcĭug, îl bocesc şi'l îngroapă între boziĭ saŭ la puţul satuluĭ. După treĭ zile îl desgroapă şi'l aruncă pe gârlă (3).

Acest cuvînt, pe care Săulescu îl pune în legătură cu *Caloian* (Καλοϊανος), supranumele luĭ Ioaniţiu, fratele maĭ mic al luĭ Petru Asan, căpetenia imperiuluĭ româno-bulgar, se întrebuinţează ca un apelativ spre a desemna pe de o parte pe «o femeĭe cu apucăturĭ bărbăteştĭ» adică ceea ce Latiniĭ numeaŭ *virago*, ĭar pe de alta pe «un om uşor, repede în mişcările luĭ, gata a umbla în toate părţile», bunăoară într'o snoavă de Ispirescu, p. 77 : «Tartorul trimise un *scaloean* de drăcuşor.....»

Vasilcă se numeşte capul de scroafă, împodobit cu florĭ, panglice şi verdeţurĭ, cu care flăcăiĭ colindă la sfântu *Vasile*.

Proverbul «*Vasilca*, cât de mult veĭ împodobi-o, tot *vasilcă* rămâne» îl explică Golescu (Conv. VIII, 69) adică «cele urîte când se împodobesc».

In «Sorcova» d-luĭ de la Vrancea s'află o descriere a acestuĭ obiceiŭ (Sultănica, p. 182) : «Taraful lăutarilor de sub Sotir Cĭupitul, ţambalagiul Olăniţeĭ, împodobise de prezĭuă un cap mare de porc cu tibet conabĭu şi albastru, cu busuĭoc şi cu cerceĭ roşiĭ în amîndoă urechile ; şi mi-i vîrîse în dinţiĭ rănjiţĭ un trandafir umplut cu tocătură rumenă de pecie şi de muşchiŭ».

Nume de animale de la nume de persoane ne întîmpină adesea în limbă.

Martin e numele popular al ursuluĭ numit şi *Gavrilă* saŭ *Vasilică*, pe când la Francesĭ *Martin* e numele măgaruluĭ, *Martin-pêcheur* «alcedo» şi diminutivul *martinet* «lăstun» ca germanul *Martinsvogel*. Ruseşte *martiška* însemnează «maĭmuţă», *vasĭka* diminutiv de la *Vasiliĭ* e numele pisiceĭ, ĭar *miška* din *Michailă* al ursuluĭ.

In povestea «Soacra cu treĭ nurorĭ» de Creanga (Conv. lit. V, 333) : «Oare nu cumva nenea *Martin* a dat raĭtă pe la d-ta pe a casă».

In «Harap-alb» de acelaşĭ (Ibid. XI, 180) : «Iaca ursul se trezeşte şi după dînsul, *Gavrile*....»

---

(1) Teodorescu, *Ibidem*, p. 202.

(2) Burada, *O călătorie în Dobrogea*, p. 26.

(3) *Mănunchiŭ din manuscrisele luĭ G. Săulescu* în *Analele Acad. rom.*, seria II, tom. XII, secţ. II, p. 160.

Mătieş saŭ *Machĭaş*, în Transilvania, numele gaiţeĭ ca şi ungureşte *mátyás* «garrulus glandarius» identic cu *Mátyás* «Mateĭ», precum germanul *Staarmatz*, în care *matz* corespunde asemenea luĭ Mateĭ.

Numele moldovenesc al pisiceĭ, *mâţă*, e pus în legătură cu serb. *maţa*, ca şi germ. *Mieze*, însemnează propriŭ «Mărioară» (sp. *marica* «coţofană»), precum serb. *mačka* «pisică» e literal «Mateĭaş» şi rus. *miška* «pisică» e propriŭ «Mihalache».

Compară-se totuşĭ cu românul *mâţă* italĭanul *muccia* «pisică» din proverbul: *chiamare la gatta muccia* «a chema *pisica* mâţă» adică a desemna ceva cu un nume desmĭerdător. Numirile de *mâţă* şi de *pisică* (comp. engl. *puss*, numele rĕsfăţător al pisiceĭ, alb. *piso* «pisică» după strigătul *pis, pis!*) ar fi deci ambele onomatopoetice.

Specia de «corvus», numită în Argeş «papagal ţigănesc», poartă moldoveneşte numele de *stancă* saŭ *stăncuşoară*, identice cu omonimele lor femeĭeştĭ.

Grangurul poartă, în judeţul Dolju, numirea de *Zamfiră*, ĭară uniĭ Românĭ din Bucovina cheamă *Ştefan* pasĕrea «cucu» (1).

Dintre plante pomenim : *Hristoforiţă* saŭ *earba sfântuluĭ Hristofor* «Actoea spicata», *Crăstăval* «Cirsium oleraceum», *earba luĭ Timofti* «Phleum pratense», *Nemţişor* «Delphinium consolida», *Ungurean* Marrubium vulg.» şi *Ungureancă* «Arum maculatum» (Brândză).

Solomonie însemnează maĭ întâĭ cartea magică «Clavicula Salomonis», atribuită regeluĭ Solomon, apoĭ în genere «tot felul de farmece, de vrăjĭ».

Despre ştiinţa universală a luĭ Solomon povesteşte un hronograf românesc «că aŭ aflat firea a tot ce ĭaste în lume... pe supt cerĭu şi pre pămînt şi în ape, toate cu înţelepcĭunea sa le aŭ aflat... Aşişderea şi planitele şi crugurile şi toată tocmala cerĭuluĭ şi de supt cerĭu ştiea şi cum va lega pre dĭavolĭ, şi cum ĭĭ va chema pe numele lor, *şi toate vrăjile*...» (2).

Stamati, în povestea'ĭ versificată «Cĭubăr-Vodă» (Musa rom., p. 110) :

Dar ĭată că aŭ vĕzut
Pe-a eĭ scumpă brăţea
Un baer de matostat
Cu multe scrijiliturĭ,
Ce foarte se potrivea
Cu slova, ce aŭ fost scris
Impăratul Solomon
In *Solomonia* sa,
Pre care carte cetea
Prea ades Domnul Cĭubăr.

Şi maĭ la vale (p. 115) :

...Fata judeluĭ...
Insă farmice ştiind

---

(1) Marian, *Ornit. pop. rom.* I, 6; II, 132.

(2) Gaster, *Literat. pop. rom.*, p. 336.

Şi, fiindcă şi Cĭubăr
Credea în *Solomoniĭ*,
Pe dînsa el o avea
De dragoman credincĭos
Intre dracul şi'ntre el.

In povestirea «Moş Nichifor coţcariul» de Creangă (Conv. X, 380): «Noroc că eŭ ştĭu *solomoniĭ* şi nu mĕ prea tem nicĭ de balaurĭ».

In povestea «Harap-Alb» de acelaşĭ (Ibid. XI, 181): «Nu se poate apropia nimene de cerb, căcĭ este *solomonit* şi nicĭ un fel de arme nu'l prinde».

Asupra vorbeĭ *şolomonar*, cum se numeşte în Transilvania vrăjitorul saŭ astrologul «care caută stelele pe cer», d. dr. Gaster a scris o preţioasă monografie, în care dovedeşte, că vorba e identică cu *Şolomanţe*, formată printr'un compromis între *Salamanca* «unde se învaţă magia» şi *Solomonie* «măĭestria luĭ Solomon» adică faĭmoasa Universitate spanĭolă, în care se profesa magia după cartea cabalistică «Clavicula Salomonis» (1).

Troĭan, paleo-slavic *troĭan* «Trajanus», după numele mareluĭ împărat, ale căruĭ valurĭ saŭ şanţurĭ dintre Prut şi Nistru aŭ făcut pe popor să identifice numele sĕŭ cu toate marile zidirĭ din aceste ţărĭ (comp. sĕrbeşte *troĭan* «zidurĭ ce datează de la împăratul Traĭan»).

Şi bătrâniĭ noştri cronicarĭ vorbesc de acea faĭmoasă construcţiune, ce se întinde

Pe câmpia dunăreană, care fuge în depărtare,
Unde ochiĭ se afundă dintr'o zare într'altă zare,
Ca pe sînul fără marginĭ şi pustĭu de ocean,
Unind doă orizonurĭ, ĭată *valul luĭ Traĭan!* (2).

Miron Costin (Cronice I, 21) spune, că «de acest vestit împărat e şi şanţul săpat, *Troĭanul*, de oştile sale, în vecĭnica pomenire, începĕnd din ţara muntenească peste toate apele aceste, care s'aŭ pomenit: Siretul, Prutul, Nistrul, Buhul şi Niprul până la Don».

De asemenea, în letopiseţul sĕŭ (Ibidem, p. 249), povesteşte, că această ţară a fost maĭ «întâĭ descălecată de Traĭan, împăratul Rîmuluĭ, a căruĭ împărat numele trăĭeşte între noĭ până astăzĭ cu şanţul cela ce se zice *Troĭanul*».

O câmpie de lângă Turda în Transilvania poartă numele de *Pratul luĭ Traĭan*, ĭar dunga albicĭoasă cu multe stele pe cer—*calea lactee*—se numeşte româneşte *Calea luĭ Troĭan*, pe când în Occident ea poartă numele de *chemin de saint Jacques, camino di sant Yago, Jakobstrasse* (3).

---

(1) Jagič, *Archiv für slavische Philologie* VII, 281—290.

(2) Alexandri, *Poesiĭ* III, 92.

(3) Acelaşĭ rîŭ albiu de stele
ce merge spre Moldova din taĭnicul noean
se maĭ numeşte şi *Calea robilor*, din causă că servea de călăuză robilor scăpaţĭ din mâĭnile Tătarilor (Alexandri, «Calea robilor»):

Şi rîul cel de stele e călăuzul taĭnic,
Ce duce la Moldova pe rătăcitul caĭnic;
Şi câmpul e Bugeacul cu orizonurĭ marĭ,
Bătut de oamenĭ searbezĭ, ce fug de la Tătarĭ.

Vorba *troĭan* a devenit românește un nume comun pentru orĭce grămadă
pămînt, pentru orice întărire maĭ înălțată, pentru orice nemete saŭ mo-
ĭ de omăt.

Intr'un document slavon de la Ștefan cel Mare din 1489, *troĭan* figurează
re cele câteva cuvinte româneștĭ intercalate în textul slavic, ca *bucată*,
ĭu, limbă-dulce, *Rumăr* și se ĭa drept delimitare hotarnică (Hasdeŭ, Ar-
a ist. I, 1. 155).

Intr'un fragment de Cronică anonimă, atribuită de d. Hasdeŭ luĭ Nicolae
escu, se vorbește despre Traĭan Ulpie (Cronice I, 88), că «pe unde mergea,
murĭ marĭ de peatră și șanțurĭ groaznice trăgea, pe unde și âmbla, pre-
n și până astăzĭ se vĕd și la noĭ aicĭ în țară, cărora încă *troĭanurĭ* le zi-
n, rămăind de atuncea de în om în om acel nume, carele se trage și până
ăzĭ, măcar că foarte puținĭ sînt, care să știe drept ce le zic *troĭanurĭ*? Ĭar
sta este adevĕrul, că de oștirea aceluĭ mare împărat, Traĭan Ulpie, sînt
icate și nu numaĭ aicĭ, ci și printr'alte țărĭ așa aŭ făcut, cum s'aŭ zis, pentru
să rămâĭe neamuluĭ omenesc pomenire de marĭ și de puternice faptele luĭ».
Cuvîntul luat obicĭnuit în sens de «morman, nemete» adică «grămadă de
mînt saŭ de zăpadă» se aplică la figurat pentru «grămadă» în genere.
Alexandri «Intoarcerea în țară» (Poesiĭ I, 221):

Sania'mĭ cea mică, murgul meŭ cel dalb
Lăsaŭ urme albe pe omătul alb.
Sburam noĭ ca gândul, ce mĕ 'mpresura;
Gândul meŭ, ca mine, în cerurĭ sbura.
Eŭ rĕsbăteam ĭute *troĭenĭ* de ninsorĭ,
El lăsa în urmă'ĭ *troĭenĭ* lungĭ de norĭ.

n pastelul «Iarna» (Ibid. III, 9):

Din văzduh cumplita earnă cerne noriĭ de zăpadă,
Lungĭ *troĭene* călătoare adunate 'n cer grămadă;
Fulgiĭ sbor, plutesc în aer ca un roiŭ de fluturĭ albĭ,
Rĕspândind fiorĭ de ghĭață pe aĭ țăriĭ umerĭ dalbĭ.

ntr'alt pastel «Viscolul» (III, 13):

Crivățul din mează-noapte vîjie prin vijelie
Spulberând zăpada 'n cerurĭ de pe deal, de pe câmpie,
Valurĭ albe trec în zare, se așează 'n lung *troĭan*
Ca nisipurile dese din pustiul african.

n poema «Dumbrava-Roșiă» (III, 2. 4):

In țeara acea mică. . . . .
. . unde pe sub earbă câmpiile frumoase
Ascund *troĭene* albe de-a dușmanilor oase.....

Bolintineanu, în legenda «Făt-frumos» (Poesiĭ I, 427):

Intr'o zi cu dulce soare
Drăgălașul Făt-frumos
Prin *troĭene* de ninsoare
Trece mândru și voĭos.

Numele strălucit al împăratuluĭ roman a fermecat imaginațiunea diferitelor popoare. El rĕsună adeseorĭ în legendele și cântecele populare ale Rutenilor, Sĕrbilor și Bulgarilor, ba el figurează chĭar în Panteonul slavic alăturea de *Hurs*, *Veles* și *Perun*. Intr'o veche epopee rusească din secolul al XIII-lea se vorbește de un *trop troĭanĭ* «șanțul luĭ Traĭan» în guvernămîntul Chievuluĭ, ĭar în poesiile populare bulgărești se povestește de «Țarul Troĭan», stăpânul unor comorĭ nesecate, căruĭa iĭ cură aur și argint din 70 de cișmele. Sub Balcanĭ e un oraș *Troĭan* și peste Topolnița, lângă Tatar-Bazargik, duce *Troĭanov most* «podul luĭ Traĭan», unde nu departe sînt ruinele numite de popor *Troĭanov grad* «orașul luĭ Traĭan» (1).

Toate acestea dovedesc, că într'adevĕr amintirea mareluĭ împărat trăĭește până astăzĭ în numele *troĭan*, cu care Românul poreclește orĭce ridicătură, drum saŭ șanț maĭ răsărit, precum și în valul luĭ *Traĭan*, lunga liniă de șanțurĭ, care se întinde neîntrerupt de lângă Constanța până aproape de Cernavodă. Această construcțiune, ca și multe altele, deși posterioară luĭ Traĭan aproape cu treĭ secole (2), iĭ s'a atribuit totușĭ de popor, în închipuirea căruĭa el înfățișa pe constructorul prin escelență, de la care proveneaŭ toate meterezele și clădirile maĭ însemnate.

«Traĭan, părintele Românilor, rĕmâne neșters în amintirea lor; prin el și în el eĭ vĕd tot ce'ĭ traĭnic, de la munțiĭ de zăpadă ridicațĭ de viforul ĭerneĭ, *troĭene*, de la valurile de pămînt și dîmburile, carĭ întrerup monotonia șesuluĭ, *troĭan*, și până la brîul de stele înfipte pe bolta cerească, *calea luĭ Traĭan*»(3).

§ 4.

Restrîngerea sensuluĭ.

Dacă am cerceta cuvintele francese : *avaler*, *meuble*, *viande* din punctul de vedere semasiologic, am constata, că fie-care din aceste vorbe a pĭerdut semnificațiunea primitivă generală și a păstrat numaĭ o însușire specială a sfereĭ sale logice. Astfel, ceea ce însemna la început «a coborî, a da la vale» *(aval=ad vallem)* se restrînse la un anume fel de coborîre, a alimentelor, adică la «a înghiți» *(avaler)*; ceea ce exprima primitiv «tot ce se poate mișca din loc» *(mobilis)* s'a restrîns la anumite lucrurĭ de casă, la «mobilă» *(meuble)*; în fine, ceea ce desemna originar «lucrurile cu carĭ cineva trăĭește *(vivenda)* se specialisă pentru «carnea animalelor» *(viande)*.

Evoluțiunea către specialisare a semnificațiunilor o compară Fuchs cu creșterea unuĭ arbore : trunchĭul cel tare și puternic, din care se nasc și câteva stîrpiturĭ, produce maĭ multe ramurĭ, fie-care ramură ĭar maĭ multe crăcĭ; crăcile, micĭ vlăstare; câte o ramură saŭ cracă negreșit se veștejește în curînd, pe când altele se rĕsfiră cu atât maĭ îmbelșugat; uneorĭ crăcĭ din diferite ramurĭ se confundă într'atâta, în căt abĭa le poțĭ despărțĭ (1).

---

(1) Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 74 urm.

(2) Tocilescu, *Revista*, An. II, vol. II, p. 179.

(3) Tocilescu, *Istoria română*, p. 208.

Ca și în paragraful precedent vom da și aci maĭ întâĭ o listă de cuvinte latine, carĭ și-aŭ specialisat sensul trecênd în limba română, după care va urma un numĕr oarecare de vorbe, ce aŭ suferit aceeașĭ schimbare semasiologică în limba modernă.

A. CUVINTE LATINE SPECIALISATE ROMÂNEȘTE.

Anima, înrudit cu grecul ἄνεμος «vînt», a păstrat încă această însemnare primitivă în Lucrețiu : *aurarum animae* «adierile vînturilor». Sensul clasic de «suflare saŭ principiu de vĭață» se restrînse românește la *inimă* (cor), considerată ca centrul principiuluĭ de vĭață și de simțire (2): popoarele moderne privind *inima* ca reședința afecțiunilor și a sentimentelor în oposițiune cu ceĭ vechĭ, carĭ o socoteaŭ de lăcaș al inteligențeĭ (comp. *cordatus* «priceput» literal «inimos»). Dar anumite locuțiunĭ : *om fără inimă, nu'țĭ face inimă rea*, etc. maĭ păstrează încă unele din accepțiunile cuvîntuluĭ latinesc, care fu înlocuit pe de o parte cu expresiunea metaforică *suflet* pentru oamenĭ, pe de alta cu aceea de *abur* saŭ *bleasc* (=psl. *blêskŭ* «splendor, fulmen») pentru animale.

Apponere «a pune lângă» s'a specialisat românește numaĭ pentru «punerea» saŭ disparițiunea astrelor, adică pentru noțiunea numită și *asfințire*, pe când dialectul macedo-român a păstrat sensul original al cuvîntuluĭ «demittere», trecut și în limbile romanice : *se te apuñĭ caplu a teu* «pune'țĭ jos capul» (Daniil). Participiul *apus* «occidens» își găsește o analogiă în formele romanice : it. *ponente* (=ove il sol si pone), sp. *poniente*, prov. *ponent*; macedo-român *apusu* însemnează «humilis» (Kavalliotis), adică același lucru, ce'l exprimă Alexandrescu în versurile asupra Turnuluĭ Curțiĭ domneștĭ din Tîrgoviște :

> . . . și în vale să privesc
> Măreţul Turn, trist martur l'al nostru *apus*,
> Ș'a căruĭ origină în secolĭ s'a rĕpus.

Apprehendere saŭ *apprendere* de la sensul general «a apuca, a lua» a trecut românește la cel special «a lua foc saŭ lumină», reflexiv «a se înflăcăra» : Istriano-Românul zice asemenea *aprind* dar maĭ des *prind* (foclu). In limbile romanice forma compusă o întrebuințează Italĭanul numaĭ reflexiv *(apprendersi il fuoco)*, alminterea : *prender fuoco* ca și fr. *prendre feu* ; Francesul pentru noțiunea abstractă «a lua în conștiință» adică a «învăța» *(apprendre)*, pe când forma *éprendre*, de unde participiul *épris*, avea asemenea în vechime înțelesul «a se înflăcăra» la propriu și la figurat.

Campana în evul-mediu «clopot și balanță», ambele numite astfel după provincia *Campania*, a transmis românește, sub forma *cumpănă*, numaĭ sensul din urmă, adică acela de «statera unius lancis» (Isidorus), ca și psl. *kạpona* «lanx, statera» și ung. *kompona* «statera». Primul sens, păstrat în macedoromânul *cămpánă* «tintinabulum» și în albanesul *cămbánă*, fu înlocuit românește cu slavicul *clopot*, propriŭ «strepitus», de care se poate alătura dacoromânul *zvon* «rumor, strepitus» în raport cu psl. *svonŭ* «sonus, tintinabulum», cum și însemnează vorba la Românii de pe lângă Verșeț și la ceĭ din Istria. Următoarele versurĭ din «Despot Vodă» de Alexandri (p. 102):

---

(1) Fuchs, *op. cit.*, p. 209.

(2) Latinește deja *anima*, primitiv identic cu *animus*, se lua maĭ mult în accepțiune fisică, reservându-se termenul respectiv pentru însemnarea morală.

A! dulce este vĭaţa și bună e puterea,
Când Domnul rĕspândeşte în ţară mângăĭerea.
Şi miĭ de miĭ de glasurĭ într'un acord frăţesc
Cu a clopotelor *zvonurĭ* în cale'ĭ se unesc....

lămuresc această asociaţiune logică.

Capere s'a restrîns, sub forma *(in)căpere*, oarecum la «locum capere» adică «a lua loc, a ocupa», sens deja în Vulgata, Ioan VIII, 37: «Sermo meus non *capit* in vobis», românește: «Cuvîntul meŭ nu *încape* în voĭ». Tot așa și în celelalte limbĭ romanice: it. *capere*, sp. port. prov. *caber*, intransitiv «a avea loc». Frequentativul *captare* a încercat de asemenea o specialisare de sens, redus oarecum la «oculis captare» ca în Lex salica și la Isidorus: *cattat* i. e. *videt*, de unde românește *cătare* «a privi, a se uita» ca în vechea spanĭolă și potugesă: *catar* «a vedea, a privi»; pe când în spanĭola și portugesa de astăzĭ vorba însemnează «a gusta, a cerceta» adică tocmaĭ ca în dialectul macedo-român: *cattare* «a gusta, a căuta». Forma diferenţiată daco-română *căutare*, aplicată în special pentru acest din urmă sens, ar deriva, după d. Burla, din participiul *cautus*, pe care graĭul popular l'a confundat cu prima formă cu atât maĭ ușor, cu cât ambele staŭ într'o strînsă legătură logică: *a căta* nu este alt ceva de cât *a căuta cu ochiĭ*. La Istriano-Românĭ *caut* saŭ *cavt* întrunește într'adevĕr ambele aceste sensurĭ: *a cerceta* și *a privi*.

Cibus «mâncare» a devenit românește *cib* «mâncare pentru porcĭ saŭ pentru paserĭ de curte».

Clarus «luminat, limpede» s'a restrîns la adverbul *chĭar* «même, justement», pe când vorba s'a păstrat în istriano-română (*chĭar* «limpede») și în albanesa (*kĭar* «curat, senin»). Tot astfel latinul *fortis* «tare, sdravăn» se regăsește numaĭ în adverbul *foarte*, pe când albanesa posede *fortă* adj. «tare» și *fort* adv. «foarte».

Fructus «rod, folos», sub forma *frupt*, trecu la însemnarea mărginită de «rodul oilor» adică «lapte», de unde sensul special religios «mâncare, bucate de dulce». Pravila luĭ Vasile Lupu din 1646, p. 1: «De se va găsi cineva vr'un păstor de oĭ să fie mulgând oile stăpânu-săŭ furiș și de va fi vînzând *fruptul* să'șĭ pearză simbria și să fie bătut foarte».

Fruptul oilor din acest citat este pe deplin identic cu *mana* vitelor, de unde adjectivul *mănos*, primitiv «lăptos» (*vacă mănoasă* «care dă lapte mult»), care, ca termen ciobănesc, s'a generalisat identificându-se cu «fructuosus». Macedo-românul *frutu*, istriano-românul *frupt* saŭ *frut*, și albanesul *frĭut* aŭ păstrat accepţiunea primitivă, înlocuită în daco-româna prin slavicul «rod, roadă».

Humus «pămînt» s'a restrîns româneşte la un anume fel de pămînt : *humă* «pămînt moale, de lipit».

Manere «a rĕmânea» s'a restrîns la sensul de «a petrece noaptea», reservându-se semnificaţiunea generală compusuluĭ *rĕmânere*.

Masculus «de parte bărbătească» s'aplică româneşte, sub forma *mascur*, «porculuĭ scopit şi îngrăşat», precum sardul *mascu* însemnează «berbece» (aries). Dar macedo-românul *máscuru* a păstrat sensul original «mas».

Monstrare, de la sensul «a arăta» în genere, a trecut la cel special peĭorativ «a arăta greşelĭ, abaterĭ» : *mustrare* «a certa cu vorbe aspre, a imputa».

Nutricium «hrană, mijloc de hrană» s'aplică româneşte, sub forma *nutreţ*, în special pentru «hrana vitelor».

Petere «a cere» s'a restrîns la sensul de «a cere în căsătorie» *(peţire)*, de unde *peţitor*, care corespunde, în privinţa sensuluĭ, moldovenesculuĭ *staroste*.

Intr'o strigătură din «Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 450) :

Nu rânji, lele, dinţiĭ,
Că n'am venit a *peţi!*

Saŭ (Ibidem, p. 447) :

Nu te, maĭco, supăra,
Că şi eŭ m'oĭ mărita,
C'am vorbit cu doĭ fecĭorĭ
Săʼmĭ trimită *peţitorĭ*.

Dar şi verbul «a cere», luat absolut, are uneorĭ sensul restrîns «a cere în căsătorie» bunăoară în următoarea doĭnă din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 75) :

D'auzĭ, mândră, orĭ n'auzĭ,
Orĭ n'aĭ gură să rĕspunzĭ?
Mi te *cere* un diecel;
Mere-ĭ, mândră, după el?

Saŭ într'o strigătură din aceeaşĭ localitate (Ibidem, p. 408):

Mâĭ bădiţă moldovene,
Haĭ la maĭca de mĕ *cere*,
Că m'oĭ face mănioasă,
Dar veni-voiŭ bucuroasă!

Reus însemnează latineşte «părît» în genere, fie vinovat saŭ nevinovat. Termenul general «acusat» se luâ româneşte ca sinonim cu cel special peĭorativ «culpabil», de unde *rĕŭ* pentru latinul *malus*, întocmaĭ ca şi italĭeneşte *reo* din versurile luĭ Petrarca :

Perche morte fura
Prima i migliori e lascia stare i *rei?*

Adică : «De ce răpeşte moartea întâĭ pe ceĭ bunĭ şi cruţă pe ceĭ *rĕĭ?*»

Salutare s'a restrîns la manifestarea familiară a salutăriĭ, luând locul latinuluĭ *osculari* : *a săruta* «a pune buzele pe faţă saŭ mâĭnĭ». In vechile tipăriturĭ însă, bunăoară în Omiliarul luĭ Coresi din 1580, vorba păstrează sensul latin. Astfel (Cipariu, p. 42): «Şi intrâ Isus în casa Zahariei şi *sărutâ* Elesavta şi fu deca a u z i Elesavta *sărutătura* Mariei, jucâ tânărul în maţele eĭ».

Alexandrescu dă (cam abusiv) acelaşĭ sens cuvîntuluĭ în «Umbra luĭ Mircea la Cozia»:

Sărutare, umbră veche! primeşte închinăcĭune
De la fiĭ aĭ Românieĭ, care tu o aĭ cinstit.....

Serus «tîrzĭu» s'a restrîns la timpul tîrzĭu al zileĭ, la *seară*, întocmaĭ ca sp. *tarde* «seara» proprĭu «tîrzĭu» şi ngr. βραδύ «seară» din βραδύς «încet, tîrzĭu».

Silva, latineşte expresiunea generală pentru «pădure», s'a restrîns româneşte, sub formele *selbă*, *schelbă*, *silbă*, *silhă* şi *sihlă*, la «acea parte de pădure tînără şi deasă, în mijlocul căreĭa numaĭ foarte cu greŭ poţĭ străbate» (Marian, Ornitologiă II, 210). Vorba se aude la Româniĭ din Bucovina, de unde a trecut la Huţeanĭ şi la Ruteniĭ muntenĭ, la carĭ *sehelba* saŭ *syhla* însemnează «ausgerodete Waldstelle», ĭar în celelalte regiunĭ ale Galiţieĭ *syhla* însemnează «eine höher gelegene sumpfige Wiese mit dünner, nur für Pferde geniessbarer, Grasart» (Miklosich, Wanderungen, p. 19).

Intr'o doĭnă bucovineană «Bărbatul urît» (Marian I, 96):

Urîte, urîte,
Du-te la oĭ, du-te
Intr'un vîrf de munte
Şi acolo te-ascunde
Intr'o *silhă* verde
Şi acolo te perde.

Saŭ (Ibidem II, 122):

Eŭ am încărunţit
Pe marginea *silhelor*,
Ţinênd calea mândrelor.......

In Transilvania *sîlhă* se numeşte o speciă particulară de «abies», numită în alte localităţĭ «brad alb» (Brăndză).

Talis a păstrat româneşte, sub forma *tare*, numaĭ accepţiunea particulară «grand, distingué, important, considérable». Cuvîntul lipseşte în dialectul macedo şi istriano-român.

Terra, în latinitatea mediă sinonim cu «praedium, ager, dominium», a transmis româneşte numaĭ sensul particular «provincia, regio» *(ţară)*: sensul general fu înlocuit cu vorba *pavimentum*, ce o am cercetat maĭ sus. Ardeleniĭ numesc *Ţeară* per excellentiam «Ţara românească» în special «Muntenia», aĭ căreĭ locuitorĭ sînt denumiţĭ «ţărenĭ». Astfel într'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 141):

De-ar fi lună de cu seară,
M'aş duce la badea'n *ţeară;*
Luna rĕsare tîrzĭu,
Nu pociŭ mere şi să vĭu.

La Ruteniĭ din Bucovina, carĭ aŭ împrumutat vorba de la Românĭ, *țara (cára)* însemnează «duĭum, mulțime (de popor)».

Torquere «a întoarce, a suci» a devenit românește un termen de industrie domestică, *a toarce* «a întoarce (lână, cânepă in) cu fusul spre a forma fire», latinește *nere.*

Versare «a întoarce de multe orĭ» a trecut, ca și în celelalte limbĭ romanice, la înțelesul special «a întoarce un vas umplut spre a'l face să curgă», adică *a'l vĕrsa.*

Victus «nutriment, hrană în genere» s'a restrîns românește, sub forma *vipt*, pe de o parte numaĭ la «hrana oamenilor» în oposițiune cu *nutreț* «hrana vitelor», precum și la Istriano-Românĭ *vipt* însemnează în Schihazza «nutrimentul omuluĭ (crud saŭ gătit)».

Astfel Stamati, Musa românească, p. 33 :

> Fĭoros pășește..... și supt a luĭ talpe
> Părăesc cĭolane ș'a morților scafe,
> Căcĭ *viptul* luĭ Vronța era tot de leșurĭ
> De Românĭ, furate de prin ținterimurĭ.

Iar pe de alta la obĭectul cel maĭ important de hrană, la «cereale», ca și la Macedo-Românĭ *yiptu* «frumentum» (Daniil). Iată câteva exemple despre acest din urmă sens. Paliĭa din 1581, Gen. XLV, 23 : «Zeace asini, carele grâŭ, pâĭne și *vipt* ducea tătini-sâu pre cale».

Mărgăritarul sfântuluĭ Hrisostom (Cipariu, Principia, p. 212) : «Bună roadă *vipturelor* pămîntului și timpure cu pace».

Coresi, Cântarea lu Moĭsi, 54 : «Și mănâincă pămîntul și *vipturele*-i».

Vindicare «a libera, a scăpa» s'a restrîns românește (*vindecare* arhaic *vendicare)* la sensul de «a scăpa de boală, a lecui», lat. *medicare.*

In vechile tipăriturĭ, bunăoară la Dosofteĭ, vorba are înțelesul maĭ larg «a restabili, a așeza din noŭ» tot ce s'a sclintit saŭ stricat. Astfel în următoarele doă pasaje din «Vĭețile svinților» (Noemvrie 125^b, 183^b) : «Și neputându'l suferi pămîntul, s'au desfăcut prăvălindu-l toți și l'au sorbit de viu ca pre Datan și Aviron și *s'au vindecat* pămîntul peste dînsul».

«Iară svinția sa au *vindecat* la loc închisoarea și pecețile».

B. CUVINTE SPECIALISATE ÎN LIMBA MODERNĂ.

Coșcĭug saŭ maĭ corect *cocĭug*(1) din psl. *kovŭčegŭ* «arca, marsupium, loculus», avea odinioară sensul general de «coș, ladă», bunăoară în următorul pasaj din «Vĭețile Svinților» de Dosofteĭ (Noemvrie, 105^b) : «Și când fu demăneață zăsă Ieremiea lui Avimeleh : ĭa *coscĭugul*, fiule, și pasă la viea lui Agripa pre potica muntelui și ado smochine pentru bolnavii poporului».

---

(1) Această formă se aude în Moldova. Astfel în pĭesa «Iașiĭ în Carnaval» de Alecsandri (Teatru, p. 1118) : «Vină, dacă'țĭ dă cureaoa și dacă vreĭ să te vîrĭ în *cocĭugul* ista (cu păpușĭ) cu Vasilachi țiganul». Forma asibilată *coșcĭug* a fost influențată de sinonimul seŭ *coș* din psl. *koši* «cophinus, sporta».

De aci, la acelaşĭ scriitor, expresiunea metaforică *coşcĭug de boŭ*, corespunzênd modernuluĭ *coş de vită*, adică trunchĭul saŭ partea superioară la animale : «De aciea pre svinţi ĭi băgară în *coşcĭuge de boŭ* şi ĭi aruncară în mare (Ibid. 99^a)».

Acest sens s'a păstrat încă astăzĭ în Moldova.

In cănticelul comic «Păpuşăriul» de Alexandri (Teatru, p. 58) : «De abĭa am putut scăpa *coscĭugul* cu păpuşĭ din ghĭarele luĭ.....»

In Muntenia cuvîntul s'a restrîns la semnificaţiunea specială de «lada mortuluĭ», numită moldoveneşte *sicriu* (ung. *szekrény* = lat. *scrinium* «scrin») şi *raclă* (comp. *lacră* «ladă, cufăr»), ĭar ardeleneşte *tron* : pretutindenea aceeaşĭ asociaţiune logică.

Dereagere, din latinul *dirigere*, avea odinioară sensul general «a îndrepta», ca în nrmătoarele exemple din Psaltirea diaconuluĭ Coresi.

Ps. V : «Derept vrăjmaşii miei *dereage* către tine calea mea, că nu ĭaste în rostul lor deadevĕr, inema lor deşartă, mormînt deşchis grumazul lor; cu limbile înşelăcĭune = *Complana* coram me viam suam. Nam non in ore illorum rectum, intimum illorum aerumnae; sepulcrum apertum guttur illorum; lingua sua dolose blandiuntur».

Ps. XXIV : «*Dereage*-mă spre deadevărul tău şi învaţă-mă că tu eşti zeul spăsitoriul mieu = Fac ut *incedam* per veritatem tuam et doce me, nam tu Deus salutis meae.....»

In limba modernă forma contrasă *dregere* s'a restrîns la sensul de «a îndrepta ceva stricat, a repara».

Durorĭ, din latinul *dolores*, este sinonim, în vechile texturĭ, cu modernul «durerĭ». Astfel în Psaltirea diaconuluĭ Coresi, Ps. XVII : «Trecură-mă *durorile* morţii şi izvoarăle fără-leagiiei turburară-mă = Circumdantibus me *doloribus* mortis et torrentibus nequam perterrentibus me».

In Cronica luĭ Moxa, p. 347 : «Şi cu trudă şi cu *durorĭ* să se hrănească şi cu sudorĭ să lucreaze pămîntul».

In «Divanul» luĭ Cantemir (Hasdeŭ, Arh. II, 108) : «Un om, când la vîrsta de 80 ajunge, orĭ-cine îl vede, îl ferice;te, zicênd : Aĭ! fericit este omul acesta şi ferice este de dînsul, căcĭ şi-a umplut custul vĭeţiĭ sale şi la adînce bătrâneţe aŭ ajuns! Şi până într'atâta tot omul pofteşte, cunoscênd că ceĭ maĭ mulţĭ cu toate felĭurile de *durorĭ* şi de pătimirĭ sînt îngreuĭaţĭ şi îngreunaţĭ...»

Astăzĭ vorba deseamnă, în graĭul popular, o anumită boală «podagra», pentru a căreĭ lecuire medicina băbească recomandă *earba-de-durorĭ* «Polygonatum officinalis» (Brândză).

Acest sens îl întîmpinăm deja într'o cronică munteană din secolul trecut, a luĭ Constantin Căpitanul, care spune (Mag. Ist. I, 100), că : «Amurat, al doĭlea Impărat al Turcilor, fiind bolnav de *durorĭ*, aŭ lăsat împărat în locul luĭ pe fiĭu său Mehmet tănăru».

Totuşĭ, în descântece

durorĭ e identic cu *durerĭ*. Aşa într'un descântec de soare-sec (Teodorescu, Poesiĭ pop. 396):

Noă surorĭ.
Cu noă *durorĭ*.....

Fapt, lat. *factum* «faptă», pe lângă sensul general de «facere, faptă», ce îl are în vechile tipăriturĭ, bunăoară în Parimiarul luĭ Dosofteĭ, fol. 9^{v}.: «Aceasta-i cartea *faptului* ceĭului şi pămîntului când se feace» saŭ în Biblia din 1688, I Cor. V, 2: «Cela ce *faptul* acesta aŭ făcut»(1), maĭ are, atât în limba veche cât şi în cea modernă, sensul special de «vrajă, farmec».

Astfel Dosofteĭ, în «Vieţile Svinţilor», Oct. 40^{b}: «Un om orecare anume Aglaid, îndrăgind pe Duspina de frâmseaţea ei şi neputându-să lipi, năzui la Chiprian, ĭară Chiprian trimisă în trei rînduri dimoni la ficĭoară cu *fapturi* şi nemică nu putu direage».

Intr'o «desfacere de pagubă» (Teodorescu, p. 385):

Cum plugul cu fĭerul
Sparge pămîntul....
Aşa să se spargă
Toate pagubele
Daturile, *fapturile*,
Descântecele, Farmecele
Şi vrajele!

---

(1) Pentru alte exemple vezĭ Cipariu, *Principia*, p. 204—207. *Fapt*, ca participiu, în loc de modernul *făcut*, de pildă în următorul exemplu din Pentateucul de la Torcaşi, Gen. XXXII, 31: «O mare păcat aŭ *fapt* acest nărod», a persistat uneorĭ în poesia populară. Astfel într'o doĭnă (Teodorescu, *Poesiĭ pop.* 58):

Dintr'o picătură,
Dintr'o stropitură
faptu-mi-s'a *fapt*
Ca un chip de lac,
Un lac mititel,
Frumos ĭezărel...

Acest sens se apropiă şi de însemnarea, ce o are cuvîntul în locuţiunea «*faptul* zileĭ» pentru «zĭorĭ de zĭuă» ca în «Inşir'-te-mărgărite» de Alexandri (Poesiĭ II, 180):

Blândul zâmbet al copileĭ
Lumina ca *faptul* zileĭ,
Ş'al eĭ joc părea un sbor
Chĭar de flutur sprinteĭor....

saŭ într'un pastel (Ibid. III, 68):

Faptul zileĭ se aprinde pe-a dealurilor frunte
Şi un rîŭ falnic de lumină se revarsă peste munte.

Forma *faptă* avea odinioară sensul de «făptură» (Cazania de la Iaşĭ din 1643, p. 80^{v}.
«Unde-l cercĭ, acolo 'l afli: în tot cerĭul, în tot pămîntul, în toată marea, în toate *fap-*
tele» şi 131v.: «Inchinăcĭune de la toate *faptele*») adică invers ca în macedo-ro-
mână, unde *făptură* însemnează «faptă» (Mostre II, 11: «după aista *făptură* climă
hilĭu su şi ilĭ zise»), cu care se poate compara alb. *fătiră* «species, imago, phisiono-
mia, color», pe care Miklosich o pune în legătură cu *facies* (Alb. Forsch. II, 24), dar
care corespunde maĭ bine latinuluĭ *factura* cu acelaşĭ sens, ca la Aul-Geliu XIII, 29:
Facies est forma omnis et modus, et *factura* quaedam corporis totius.

Intr'o doĭnă din Ardeal (Jarnik-Bârseanu, p. 186):

Frunză verde treĭ nuĭele,
Mamă, suratele mele
Ş'aseară s'aŭ socotit,
Ş'aseară s'aŭ vorbit,
D'oĭ mamă într'un corn de şură,
Să'mĭ arunce *fapt* şi ură.

Intr'o altă doĭnă întîmpinăm verbul *facere* cu acelaşĭ sens (Ibidem, p. 9):

Marie din Gârbova,
Doar' tu mi-aĭ *făcut* ceva,
De nu te maĭ pot uĭta!

Cuvîntul *fapt* maĭ însemnează «pojar» (Lex. bud.) şi o altă boală consistând din pete roşiĭ pe corp, ce se prefac în bube rele, şi pe care poporul (maĭ cu seamă cel din Bucovina şi Ardeal) crede, că o capătă, când i-o aruncă duşmanul în cale (Marian, Descântece, p. 118—124).

«O analogiă generală — zice Pictet (op. cit. II, 641) — se observă în modul indirect, cu care maĭ multe limbĭ deseamnă acţiunea de a se deda magieĭ, saŭ maĭ bine fermecătorieĭ, ca şi cum s'ar teme d'a o exprima maĭ clar. Astfel Greciĭ zic ἔρδειν τινι «a face ceva cuĭva» pentru «a vrăji», ca nemţeşte *einem etwas anthun*; medio-lat. *facturare* pentru *fascinare*, *factura* «vrajă»; it. *fattura* «farmec» şi *fattuchiero* «fermecător» vin de la *facere* ca şi sp. *hechizo* «vrajă», *hechizero* «vrăjitor» din *hecho* «faptă».

O altă expresiune românească pentru «vrajă» — *farmec* saŭ *fermec* din lat. *pharmacum* — a suferit de asemenea o specialisare de sens: grecul φάρμακον însemnând pe de o parte «leac saŭ doftoriă» ĭar pe de alta «otravă, fermece, vrăji, descântăturĭ», de unde macedo-românul *farmăcu* «venenum» şi *fărmecat* «otrăvit». Cu *vrajă*, psl. *vraža* «divinatio, incantatio», stă în legătură sêrbul *vracĭ* «medicus, magus», de unde româneşte *vraciŭ*, ambele din psl. *vrŭkati* «murmurare» (comp. *şişcoiŭ* «vrăjitor», *şişcă* «vrăjitoare» în raport cu rus. *šuškati* «a şopti» şi psl. *vlŭhvŭ* «magus» din *vlŭsnati* «balbutire»), precum rom. *încântec* «farmec» şi fr. *charme* «farmec» din lat. *carmen* «cântec saŭ formulă magică» ne rapoartă la acele timpurĭ, când medicina nu era de cât un fel de magiă, când boalele, ce se credea în genere produse de spirite rele, puteaŭ fi alungate numaĭ cu ajutorul unor anumite formule — descântece — maĭ mult *şoptite* de cât rostite. Această credinţă există până în zĭua de astăzĭ maĭ la toate popoarele, şi d. Hasdeŭ, reproducênd un fragment dintr'o conjuraţiune românească dinainte de 1583, o rugă pentru scoaterea dracilor, observă (Cuvente II, 171), că popiĭ românĭ din Ardeal sînt faĭmoşĭ ca meşterĭ în această artă şi că Unguriĭ chĭar recurg la măĭestria lor în asemenea ocasiunĭ.

Inveştire, lat. *investire*, avea odinioară sensul general de «îmbrăcare».

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XLV: «Stătu împărăteasa de a dereapta ta în veşminte poleite *înveştită* şi prea înpistrită».

Cronica luĭ Moxa, p. 347 : «Şi-i *învăscu* în pĭei de trup de lăcuea înaintea raĭului şi plăngea nemăngăeat».

Sinaxarul luĭ Dosofteĭ, Noemvrie 114^a : «I era părul alb, ĭară faţa neagră şi topită, numaĭ oasele cu piĭale *învăscute*, de 'i se ţinea încheeturile».

Astăzĭ se aude numaĭ participiul *învăscut*, care are, în Moldova şi în Transilvania, sensul de «acoperit, înrădăcinat», aplicat maĭ cu seamă la plante. In înţeles figurat la Alexandri, Despot Vodă, p. 79 :

Tu prin a ta frumseţă regină eştĭ născută,
Eŭ vreŭ să fi prin mine în raze *învăscută*.

Intr'o colindă moldovenească ne întîmpină încă sensul arhaic al cuvîntuluĭ (Teodorescu, Poesiĭ pop. 21) :

V'aduc de Anul noŭ
Prunc de răsărit născut,
Care este *învăscut*
In alb scutec ca un oŭ....

Istriano-Româniĭ posed asemenea *investesc* saŭ *imvestesc* «îmbrac, gătesc», Macedo-Româniĭ *'nveştire* «investire» şi *nviscut* «vestitus», pe când limba modernă daco-română l'a înlocuit cu termenul *îmbrăcare* din *bracae* «izmene, nădragĭ», vorbă de origină soldăţească.

Lângoare, din latinul *languor* «slăbiciune, moliciune, boală» era odinioară expresiunea generală pentru «boală» ca în dialectul macedo-român, precum *lânged* înlocuea pe slavicul «bolnav», bunăoară în următorul pasaj din Evangeliarul luĭ Coresi din 1570, Marcu VI (Cipariu, p. 9) : «Şi unge cu unt mulţi *lângezi* şi se vindeca».

Astfel în Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XLI : «Tot stratul lui întors'ai în *lângoarea* lui=Totum cubatum ejus ex *morbo* ejus mutaveris».

In Evangeliarul aceluĭaşĭ, Marc. XII : «Şi să aĭbă despus a vindeca *lângorile*».

Astăzĭ, prin *lângoare*, poporul înţelege o boală anumită «*tifus*», boală primejdioasă şi îndelungată, din care causă poporul îĭ zice maĭ des *lungoare*, etimologiă poporană, oarecum «boală lungă», pentru care medicina băbească întrebuinţează *buriana lungoareĭ* «Ligusticum levisticum» (Brăndză).

Acest înţeles popular al cuvîntuluĭ îl întîmpinâm şi în «Letopiseţul» luĭ Miron Costin (Cronice I, 372), care povesteşte despre Ştefăniţă Vodă, că «aŭ căzut în boală foarte grea, *lungoare*,.... aşa de greŭ l'aŭ cuprins herbinţeala, cât aŭ stătut frănitic adecă buĭguit de hire. Cu chipul cĭumeĭ era boala, că-i aŭ eşit bolfa la o mână. Ce nu era cĭumă, ce direaptă *lungoare*, căreĭ boale îĭ zic doftoriĭ maligna....»

In pĭesa «Drumul de fĭer» de Alexandri (Teatru, p. 944) : «Acum doă lunĭ, ştĭ când am căzut bolnavă de *lungoare* la Iaşĭ la mătuşa me».

Intr'o doĭnă bucovineană (Marian II, 84) :

De la fagul din cărare
Zace un voĭnic de *lungoare*.....

Lare, din latinul *lavare*, odinĭoară «a spăla» în genere ca și la Macedo-Românĭ.

In Psaltirea luĭ Coresi, Ps. VI : «Ustenii în suspinile meale și *lau* în toate nopți stratul mieu, cu lacrămele meale așternutul mieu ud».

In Paliĭa de Oraștiea, Gen. XLIX (Cipariu, p. 57) : «*La*-va în vin vestmîntul său și în sîngele auiei tîmbariul său».

In «Legenda luĭ Avram» de pe la 1600 (Hasdeŭ, Cuvente II, 191) : «Adu lăutorĭul și *lă* ospele acestuĭa picĭoarele, că ĭaste ustenitu».

Astăzĭ cuvîntul *lare* s'a restrîns numaĭ pentru «spălarea la cap», reservându-se sensul general formeĭ compuse *spă-lare* (=ex-per-lavare).

Marhă, formă colaterală din *marfă* (nsl. *marhă* «vită, marfă», ung. *marha* «grex, merx» din vechiŭ-germ. *merha* (Mähre) «cal prost») și-a reservat esclusiv sensul de «vită», cu care se făcea negoțul principal. Vitele și productele lor constituĭesc principala bogăție a popoarelor pastorale și prin urmare mijlocul obicĭnuit de transacțiunĭ : de aceea cuvintele cu sensul de «proprietate, banĭ» sînt adeseorĭ înrudite cu cele ce însemnează «vite, turme». In Rig-Veda, in Zend-Avesta și în Omer obĭectele sînt socotite pe capete de boŭ; ebraicul *kasaf* însemnează «berbece și monedă», *mikne* «turmă și cumpărătoare»; grecul κτῆμα «proprietate și turmă». Festus observase deja raportul între *pecunia* «banĭ», *peculia* «avere» și *pecus* «vită». Goticul *faihu* «pecus» (de unde germ. *Vieh*) are, în traducerea luĭ Ulfila, sensul de «banĭ», precum got. *skatts* «comoară și turmă» (germ. *Schatz* «comoară», frison *sket* «vită») în raport cu psl. *skotŭ* «vită» și sanscr. *rupĭa* «aur, argint, monedă» în raport cu *rûpa* «vită».

Iată câteva exemple.

In Omiliarul luĭ Coresi din 1575, pasajul Luca XIII e redat astfel (Cipariu, p. 19) : «Iară în a șaptea zi, carea ĭaste Sâmbăta Domnuluĭ Dumnezeuluĭ tău, în carea nu feace nece uîn lucru, nicĭ tu, nicĭ fecĭorul tău, nicĭ fata ta, nicĭ sluga ta, nicĭ slujnica ta, nicĭ *marha* ta, nicĭ striinul, carele va fi întru porțile tale».

In «Paliĭa» de Orăștiea din 1581, Ex.XXII (Cipariu, p. 69) : «Iară se vor prinde la fur cea *marhă* furată vie, săva boŭ fie, săva asin, săva oae, de doao orĭ să dea atâta».

Astăzĭ *marhă* însemnează în Transilvania «vită» și «marfă».

Primul sens în următoarea baladă din valea Crișuluĭ negru (Pompiliu, p. 62):

Dacă ți-ĭ urît cu mine,
Du-mĕ în oraș și mĕ vinde,
Du-mĕ 'n tîrg la tîrgoveț,
Unde aŭ mîndrele preț,
Și mĕ strigă vînzătorĭu
Ca pe o *marhă* peitorĭu.

Tot aci trebuĭe raportat și vorba *socotesc*, ung. *szokotálni* «compter, calculer», pe care Roesler (Romänische Studien, p. 351) o pune în legătură cu psl. *skotŭ* «pecus» de maĭ sus şi al căruĭ sens primitiv va fi fost «a păzi saŭ a îngriji vitele», cum şi însemnează vorba pe ruteneşte : *sokotyty* «pascere». In vechea limbă românească *socotesc* avea sensul general «a îngriji», aplicat la fiinţe şi la lucrurĭ.

Evangeliarul din British Museum, 61 v. : «Lânged eram şi mâ *socotit*».

Pravila luĭ Vasile Lupu, p. 7 : «Să plătească toată paguba, ce va fi ucis dulâul, pentru că a omorît pe *socotitorĭul* turmeĭ». Şi maĭ la vale : «De va *socoti* un om un pom şi'l va creaşte...». Ibidem, p. 17 : «De vor da nescuĭ nişte avuţie, ca să o ţie şi să o *socotească*».

Pravila de la Govora, p. 25 : «Oarecine naşte feciorĭ şi nu'ĭ va *socoti* nice îĭ va hrăni pre dînşiĭ cum se cade.... cine nu va griji de fecĭoriĭ luĭ să'i cearte...».

Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 73 : «Iară pre alocurea, pre unde nu e nicĭ cum arhiereŭ, acolo se *socoteaşte* lucrul acela de socotitorĭu satelor saŭ al oraşelor al aceluĭa loc saŭ ţinut, saŭ de preot, saŭ de duhovnic, pentru care lucru şi duhovniciĭ *socotitorĭ* de locurĭ să cheamă».

Sensul de «numĕrare saŭ calculare» va fi resultat din cel primitiv în urma daraverilor făcute cu cumpărarea saŭ vînzarea vitelor şi de la această semnificaţiune materială s'aŭ tras alte doă ideale : «a presupune» şi «a reflecta», cu care se poate alătura cele zise, în capitolul asupra metaforeĭ, privitor la vorba *cumpăt*.

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 148) :

N'are omul ce gândi
Făr' mereŭ a *socoti*,
Că'n vecĭ va tot trăi.
Dar vĭaţa omuluĭ
E ca floarea câmpuluĭ :
Dimineaţa înfloreşte,
Peste zi se veştejeşte.

Saŭ (Ibidem p. 71) :

Foae verde de pe rit,
O fată s'a *socotit*
Să facă fărmecătură
Tot cu pizmă şi cu ură....

Moşie avea odinioară sensul de *patrĭă* în accepţiunea cea maĭ nobilă a cuvîntuluĭ. Astfel în Evangeliarul luĭ Coresi, Marcu VI (Cipariu, p. 8) : «Şi vine Isus în *moşia* lui» şi maĭ la vale : «Nu e prorocului fără cinste numai în *moşia* lui şi în rudă şi în casa lui», la care alăturâm următoarele doă pasaje din Evangeliarul din British Museum : «Nece uîn proroc priimit ĭaste în *moşiea* lui» şi «prorocul întru a lui *moşie* cinste n'are».

In Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 151 : «Cela ce'şi va hicleni *moşia* şi naşterea, de unde a născut, acela maĭ cumplit să'l cearte de cât pre un ucigătorĭu de părinţĭ, de vreame ce se cade maĭ bine să'şĭ ferească şi să'şĭ socotească neştine *moşia* de cât părinţiĭ, ce l'aŭ născut».

In Letopisețul luĭ Nicolae Muste, Cronice III, 5 : «Duca Vodă era de *moșie* de la Rumele din țara grecească ; și de copil mic, viind aice în țară în zilele luĭ Vasilie Vodă, aŭ fost la dugheană la abăgerie».

Alexandria, p. 47 : «Impărate, toată lumea veĭ lua, ĭară *moșia* ta nu veĭ vedea».

In limba modernă cuvîntul figurează cu acest sens general numaĭ doară în poesia populară și la scriitoriĭ, carĭ afecționează stilul arhaic.

In doĭna «Stejarul și Cornul» (Alexandri, Poesiĭ populare, p. 44):

Frățioare Românaș,
Voĭos parul dați-l'aș,
Dacă aĭ face tu din el
Buzdugan de voĭnicel,
Ghĭoagă mare nestrujită
Cu piroane țintuită
Și cu dînsa de aĭ lupta
S'aperĭ *moșia* ta.

Alexandri, Despot Vodă, p. 6 :

. . . Acuma nepoțiĭ lor trufașĭ,
Micĭ râvnitorĭ de tronurĭ, secĭ, rêĭ, ĭeșițĭ din minte,
Păgânĭ prin a lor fapte, s'ating de cele sfinte,
De sceptru, de *moșie*, de neam și de popor,
Iar țara, muma, pĭere gemênd sub talpa lor.

Acelașĭ, Poesiĭ (Doĭne) I, 5 :

Haĭ, copiĭ, cu voĭnicie
Să scăpăm beata *moșie*
De păgânĭ și de urgie!

Eminescu, Satira III :

Rĕmânețĭ în umbră sfântă, Basarabĭ și voĭ Mușatinĭ,
Descălecătorĭ de țară, dătătorĭ de legĭ și datinĭ,
Ce cu plugul și cu spada ațĭ întins *moșia* voastră
De la munte pân' la mare și la Dunăre albastră!

In graĭul de astăzĭ, *moșie*, propriŭ «pămîntul dobîndit de la *moșĭ*», s'a restrîns la «proprietatea moștenită», care aparține esclusiv unuĭ individ.

Astfel într'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 24) :

Bine a zis frunza de fag,
Că dragostea nu'ĭ ĭosag;
Bine a zis frunza de vie,
Că dragostea nu'ĭ *moșie;*
Că dragostea se sfirșește
Și cât lumea nu trăĭește.

Intr'o strigătură din Ardeal (Ibidem, p. 436) :

De-oĭ trăi ca frunza în vie,
Nu ĭaŭ fată cu *moșie,*
Maĭ bine ĭaŭ o săracă,

Ce cu mâna eĭ se'mbracă,
Ce voiŭ zice eŭ, să facă,
Când voiŭ zice : tacĭ, să tacă!

La Ruteniĭ din Bucovina, în special la ceĭ de pe lângă Sniatin, *muşiă*, împrumutat de la Românĭ, însemnează «Erbtheil, Antheilsgut» (Miklosich).

Primenire, psl. *primêniti* «mutare», avea odinioară sensul general de «a schimba», precum *primineală* acela de «schimbare».

Miron Costin, Cronice I, 18 : «De acest turn (Turnul Severin), cum i s'aŭ *primenit* numele, este de mirat de'i zic Severin; că acel turn l'aŭ zidit Traĭan împărat, ce nu altul deplin, că spun istoriciĭ, când aŭ făcut şi podul, căruĭa cu ochiĭ noştri am privit pragurile prin apa limpede a Dunăreĭ, când am mers cu Dabija Vodă cu oştile la Uĭvar. Cum acel turn şi-aŭ schimbat numele şi n'aŭ ţinut numele ziditoruluĭ săŭ, cum ţine şanţul luĭ Traĭan împărat până astăzĭ, a şti nu pot.....»

Grigorie Ureche, Ibidem, p. 213 : «Şi de'l va cruţa Dumnezeŭ îndelung pe Despot-Vodă la domnie, nu vrea putea fi într'alt chip să nu *primenească* şi legea şi să nu răsipească şi ţara».

Cantemir, în «Divanul lumiĭ» (Hasdeŭ, Arhiva II, 93) : «Florile grădinilor luĭ, degetele străine le aŭ cules şi nasul cel necunoscut le a mirosit; palaturile luĭ, sălaşe boaghelor şi puhacelor le am *premenit*.....»

Ibidem, p. 135 : «Toate ale lumiĭ lucrurĭ, până nu le veĭ spre bine *premeni*, deşerte sînt şi lucrurĭ vrednice de rîs (Ieremiea X, 15)».

Titlul Omiliaruluĭ luĭ Silvestru de la Govora din 1642 (Cipariu, p. 150) : «Evanghelie învăţătoare saŭ Cazanie preste Dumenecele anuluĭ şi la praznice gospodskĭ şi la alţĭ sfinţĭ marĭ, scoasă şi *primenită* de pre limba rusască pre limba românească cu osteneala şi izvodirea luĭ Silvestru eromonahu».

Dosofteĭ, în «Vieţele Svinţilor», Oct. 66ª : «Pămîntul să roade şi să schimuşeaşte în toţi veacii schimbându-să până la *premeneală* cea de apoi».

Ibidem, Oct. 75ª : «Şi toţi cari era strînşi într'acea horbă să minunară de aşea grabnică schimbătură şi *premeneală* răpede».

Miron Costin, Cronice I, 26 : «Măcar dar că şi la istoriĭ şi la graĭul şi străinilor şi în de sine, cu vreme, cu veacurile, cu *priminele* am dobîndit şi alt nume, ĭar acel carele este vechiŭ nume stă întemeĭat şi înrădăcinat rămâne : Românĭ.....»

Astăzĭ cuvîntul s'a restrîns la sensul special «a schimba haĭne, rufe» (comp. *izmene* «caleçons» cu psl. *izmêna* «commutatio, mutatio» : româneşte *schimburĭ* «rufe curate» cu it. *mutande* «izmene» adică «ceea ce se schimbă»).

In balada «Novac şi Corbul» (Alexandri, p. 144) :

Haĭnele să'ţĭ *primineştĭ*,
Ca să parĭ un bĭet sărac,
Să nu semenĭ a novac,
Că nu'ĭ Turcilor pe plac.

Vorba se maĭ aplică şi la caĭ cu înţelesul de «a potcovi *din noŭ*» ca într'o baladă populară (Ibidem, p. 48) :

> Murgul să ţi'l *primineştĭ*
> Şi pe loc să'l potcoveştĭ.....

Sensul special modern de «a schimba haĭne, rufe» se află deja în Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 91 : «Preotul să se speale cu apă şi să se îmbrace în cămaşă noă adică să se *primenească*.......», precum uneorĭ regăsim, vice-versa, sensul arhaic general în graĭul popular, bunăoară în basmul muntean «Cele treĭ rodiĭ aurite» (Ispirescu, p. 359) : «Ajunse apoĭ la o fîntână mucegăită şi plină de nomol ; el se apucă îndată de curăţi şi *primeni* apa din fîntână şi'şĭ căută de drum.....»

Lexiconul de Buda diferenţiază vorba în *premenesc* «reficio, exhilaro» (de unde *premenit* şi cu sensul «carele aŭ trecut la a doaă căsătorie», lat. *bigamus*) şi *primenesc* «muto, permuto, commuto, cambio», o diferenţiare necunoscută vechilor texturĭ şi limbeĭ populare.

Rost, din latinul *rostrum* «cĭoc de pasere, rît, bot de corabie», avea odinioară sensul general de *gură*, pe care cuvîntul latin îl are la Plaut, Lucilius, Varro, Petronius şi în Pandecte, dar maĭ mult ca o aplicaţiune ironică («botul» omuluĭ). Iată câteva exemple despre acest sens general.

Evangeliarul luĭ Coresi, Mat. XIII, 35 (Cipariu, p. 2) : «Deşchide-voĭu în pilde *rostul* mieu şi voĭu răgăi ascunsele deîn tocmeala lumiei».

Psaltirea aceluĭaşĭ, Ps. XXXVIII: «Eu ca un surd n'auzii şi ca mut nu deschiş *rostul* mieu=Quos ego tanquam surdus non audio et tanquam mutus non aperiens *os* suum».

Cântarea lu Moĭsi de acelaşĭ : «Ia aminte cerĭul şi grăi-voĭu şi să auză pămîntul cuvintele *rostului* mieu».

Miron Costin, predoslovie : «Să nu pomenim de marele Moĭse, carele dupre atâţĭa anĭ aŭ scris Leatopiseţul de la zidirea lumeĭ, că acesta aŭ avut pre singur Dumnezeŭ dascal şi învăţătorĭu cu *rost* către *rost*».

Acelaşĭ, Cronice I, 286 : «Cuvîntul şi sfatul înţĕlept din singura hirea izvoreşte păn în căt este, precum zice şi înţĕleptul Solomon : din *rostul* direptuluĭ izvoreşte înţĕlepcĭune».

In limba modernă, *rost* s'a restrîns maĭ mult la resultatul sensuluĭ arhaic, adică la «pronunţare, expresiune» (1), bunăoară (Ispirescu, p. 40): «Această împărăteasă cu *rostul* eĭ cel blajin, cu purtarea cea cumpătată, se făcu de o ĭubiră până şi cumnatele eĭ».

De aci apoĭ înţelesul figurat de «regulă, rînduĭală, căpătâiŭ» de pildă (Isp. 333) : «Ce era să facă bietul om ? Să nu o asculte, îĭ era căĭ se risipeşte casa şi'şĭ pĭerde *rostul*».

---

(1) Cu toate acestea el persistă în locuţiunea : *de rost, pe de rost* «pe din afară» literal «prin gură», fr. *par coeur* «prin inimă».

Intr'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 468):

Aşa zice popa nost
Când moare cel fără *rost*:
Mergeţĭ tare,
Că banĭ n'are;
Dar când moare vr'un bogat,
Unde'ţĭ cântă trăgănat:
Puneţĭ jos,
Că'ĭ bănos!

Acelaşĭ cuvînt se maĭ aplică, în graĭul de astăzĭ, la «cĭocul saŭ pliscul» paserilor şi la noţiunea materială de «fir de urzitură».

Vorba *rost*, propriă dialectuluĭ daco-român, o regăsim, dintre limbile romanice, numaĭ în spanĭolul *rostro* şi în portugesul *rosto*, ambele cu sensul de «faţă».

Maĭ observăm încă, că verbul *rostesc*, care posede maĭ toate accepţiunile luĭ *rost*, în special aceea de «pronunţare, exprimare», s'a diferenţiat în forma secundară *răstesc* cu nuanţa peĭorativă «a vorbi aspru».

Rudă era odinioară un substantiv colectiv, însemnând «neam, generaţiune, familiă». Iată o serie de texturĭ cronologice cu această semnificaţiune generală.

Evangeliarul luĭ Coresi, Mat. XIII, 35 (Cipariu, p. 2): «Şi atunce vor plânge toate *rudele* pămîntului», şi maĭ la vale (p. 6): «Deadevâr grăesc voao, că n'are a treace *ruda* aceasta până acealea toate vor fi».

Psaltirea de acelaşĭ, Ps. LXXIX: «In *rudă* şi în *rudă* spunem lauda ta = In quamque *generationem* enarrabimus laudem tuam».

Cronica luĭ Moxa, p. 349, 350, 356: «Când fu Moĭsi de 85 de ai, atunce scoase pre *ruda* ovreiască de în robiĭa lu Faraon deîn Eghypet».

«Atunce se ridică după alţi înpăraţi Senahirem viteazul cu ţara Asiriei şi cu *ruda* Persilor şi cu Mideanii cu oaste mare pre Ierusalim».

«Era oarecine în Rim, anume Marchie, de *rudă* bună şi plină de bunătate».

Noul Testament de la Belgrad din 1648, Luc. IX, 50 (Cipariu, p. 91): «Ca să se caute de la această *rudă* sângele a toţi prorocii vărsaţi de începutu lumii».

Pravila luĭ Mateĭ Basarab. p. 359: «Drept aceaĭa la bucatele şi avuţiile, carele sînt răŭ adunate, pedepseaşte Dumnezeŭ până la a treĭlea *rudă*, ĭar nu la trup saŭ la suflet».

Dosofteĭ, Vĭeţele Svinţilor, Octomvrie, 40^b: «Chiprian era de la Antiohiea Siriei în zilele lui Dechie împărat, de *rudă* mare şi bogată, filosof şi vlăhovnic de ispravă, fu vînat la credinţă spre Domnul Hs. de Duspina ficĭoara şi creştina, toate a lui fapturi şi lucrări dimoneşti răsăpind ca o ţăsătură de painjină».

Ibidem, Noemvrie 112^a: «Era la Antiohiea un om bogat de *rudă* mare şi căzusă în boală de gĭumătate de cap şi atâta au crescut boala, cât i-au eşit ochĭul cel direpț din melcĭu în afară».

In acelașĭ sens general se lua și cuvîntul *rod*, sinonim cu *rudă*, ca în epistola dedicătoare, ce mitropolitul Teodosiu o adresează către Șerban-Vodă, ca prefață la liturgia slavo-românească, tipărită în Bucureștĭ la 1680 și în care descrie starea națiuniĭ și a limbiĭ româneștĭ:

«Den neînvățătură și de neînțeleagerea limbii, care noao jalnic și plânsuros lucru ĭaste, într'atâta micșorare și călcare *rodului* nostru cestui rumânesc, carele odată și el număra între putearnicele neamuri și între tarii oaminii să număra, ĭară acum atâta de supus și de ocărât ĭaste, cât nice învățătură, nice știință, nice armă, nice legi, nici nice un obiceaiŭ între tot *rodul*, cât să pomeneaște astăzi rumân, nu ĭaste; ce ca nește nemearnici și orbi într'un zbor învîrtindu-se și înfășurându-se: de la streini și de la varvari, doară și de la vrăjmașii *rodului* nostru cer și să împrumutează și de carte și de limbă și de învățătură. O grea și dureroasă întîmplare!»

Astăzĭ vorba *rudă* s'a restrîns numaĭ la raporturile, ce leagă pe membriĭ uneĭ aceleĭașĭ familiĭ, la însemnarea specială de «consângean saŭ rudenie», întocmaĭ precum *neam* are în Moldova accepțiunea mărginită de «rudă».

Ioan Neculce, Cronice II, 263: «După ce aŭ adus pe domnița Casandra la Iașĭ, ĭĭ aŭ dat gazdă la Iordachi Ruset visternicul, fiindu'ĭ *neam*.....» alăturea de sensul general, bunăoară în următorul pasaj din Nicolae Costin, Cronice I, 61: «Cine aŭ fost la Italia să vază pre Italĭanĭ, să ĭa aminte: nu'ĭ va trebui maĭ bună dovadă să crează, că un *neam* sînt cu Moldoveniĭ».

In «Despot-Vodă», când Doamna întreabă pe Lăpușneanu, dacă poate pune pe ea sculele prețioase oferite de Despot, acesta-i rĕspunde (p. 36):

> Domniță, aste scule străbune le priimește
> Și'n semn de mulțămire cu ele te gătește,
> Ca să serbăm norocul, ce azĭ ne-a dăruit
> Un vĕr Mărieĭ tale și mie-un....... *neam* ĭubit.

Trăĭesc avea odată un sens maĭ larg: el se aplica aproape esclusiv la lucrurĭ, ținea adică locul actualuluĭ *a fi* saŭ *a exista*, *a ținea* saŭ *a dăĭnui*, orĭ a neologismuluĭ *a dura*.

Miron Costin, Cronice I, 5 (predoslovie): «Făcutu-ți-am izvod întâĭașĭ dată de marĭ și vestițĭ istoricĭ, cărora *trăĭesc* și acmu scrisorile în lume și vor *trăi* în vecĭ».

Ibidem, p. 10: «Multe obiceĭurĭ întru acest neam *trăĭesc* a Italĭenilor până astăzĭ».

Ibidem, p. 21: «Sub acest nume (Dacia) *aŭ trăit* aceste țărĭ până la al doĭlea descălecat cu Dragoș Voevod».

Ibidem, p. 23: «Acest Traĭan împărat aŭ venit pe aice și aŭ încongĭurat această parte de loc și aŭ descălecat neamul semințieĭ, limba, care *trăĭește* până acum în Moldova și în țara Muntenească și norodul, cât este în Ardeal cu acest nume Român».

Nicolaĭ Costin, Ibidem, p. 37 (predoslovie): «Și după ce vom arăta descălecarea țărilor noastre, cum s'aŭ pomenit maĭ sus, arăta-vom pre urmă cătă vreme *aŭ trăit* pre aice descălecarea luĭ Traĭan...»

Ibidem, p. 45 : «Al doĭlea potop aŭ fost pre vremea luĭ Eraclie şi a luĭ Prometeiŭ, carele *aŭ trăit* o lună».

Grigorie Ureche, Ibidem, p. 165 : «Iară dacă aŭ eşit neprieteniĭ din ţară, aŭ strîns Ştefan Vodă trupurile celor morţĭ movilă şi aŭ zidit deasupra oaselor o biserică, care *trăĭeşte* până astăzĭ la Războĭenĭ întru pomenirea acelor suflete».

Pentru aceeaşĭ noţiune, aplicată la lucrurile însufleţite, la fiinţe, se întrebuinţa, în limba arhaică, verbul *a custa*, lat. *constare*, care are uneorĭ acest sens, bunăoară în următorul pasaj din Cicero (de Orat. II, 22) : «Antiquissimi fere sunt quorum quidem scripta *constent*, Pericles atque Alcibiades...», care, tradus în stilul luĭ Miron Costin, ar suna astfel : «Ceĭ maĭ bătrânĭ, cărora *trăĭesc* scrisorile, Pericle şi Alchibiade.....».

Dosofteĭ, Vieţile Svinţilor, 39^b : «Tănărule, tată-tâu *custă*, ĭară tănărul dzăse c'aŭ murit».

Ibidem, Octomvrie 41^b : «Decĭ eşind la rugă în voroavă la Dumnezâu îş făcea inemă rea şi tristă, cum nu să cade, zicând : că nu să cade să *custe* oamenii cei fără Dumnezâu, carii strică şi strâmbază căile ceale direapte a lui Dumnezâu».

Ibidem, Ghenarie 47^a şi 23_a : «Trecând 80 de aĭ a custului sâu, cât *au custat*». — «I s'a tocmit limba de la Dumnezâu de grăea curat, până cât *au custat*».

Pentateucul de Tordaşĭ, Gen. XVIII, 10 : «Şi zise ĭară mă voiu turna la tine, să *custarem*, şi ĭacă muĭeriei tale în Sară fiva fecĭor».

Sicriul de aur, tipărit la Sasşebeş în 1673 de popa Ioan din Vinţĭ (Cipariu, p. 126) : «O Doamne,... de acum încă până *vom custa*, dă-ne păstorĭ bunĭ şi sufleteştĭ să poată preveghea prin agĭutoriul tâu pentru sufletele noastre».

Cantemir, Divanul lumiĭ (Hasdeŭ, Arhiva II, 96) : «Dară un om, carele într'un munte pustĭu locuĭeşte şi într'o gaură de bălaur saŭ într'o peşteră de leŭ saŭ de urs saŭ de pardos vĭeţuĭeşte, oare ce fel de petrecere va să facă ? şi ce fel de *cust* va să *custe* ? saŭ ce chip de traiŭ va să trăească?»

In stihurile de la sfîrşitul Psaltiriĭ luĭ Dosofteĭ vorba se aplică şi la lucrurĭ. Vorbind de Traĭan, zice (Cipariu, p. 256) :

> Seamnele staŭ de se vâd de dînsul făcute:
> Turnul-Severinuluĭ *să custe* în vremĭ multe.

Acelaşĭ cuvînt există încă azĭ în Transilvania, cum o atestă Lexiconul budan şi poesia populară ardeleană. Intr'o baladă din valea Crişuluĭ (Miron Pompiliu, p. 63) :

> Nu mĕ da după aĭsta,
> Cât pe lume voiŭ *custa*,
> Tot pe tine oiŭ blestema...

Astăzĭ verbul *trăire* se întrebuinţează numaĭ în sens de «vĭeţuire» şi se aplică esclusiv la fiinţe; totuşĭ graĭul popular împrospătează uneorĭ usul arhaic al cuvîntuluĭ, bunăoară într'o povestire de pe Someş (Contemporanul II, 596) : «Şi *trăi* mult prietenia asta într'aceştĭ doĭ oamenĭ».

Umplere saŭ *împlere*, lat. *implere*, a păstrat, în limba modernă, numaĭ sensul material al cuvîntuluĭ, dar avea odinioară şi pe cel ideal, înlocuit astăzĭ prin *împlinire*.

Paliĭa din 1581, Gen. II (Cipariu, p. 48) : «Şi *împlu* Domnezeu în a şaptea zi lucrul său ce făcu şi odihni în a 7 zi».

Cronica luĭ Moxa, p. 368 : «O înpărate! Nu să cade cine poartă căftan mohorît să grăĭască mencĭuni, *imple'mi* ce ai făgăduit, de pune un fecĭor al mieu să fie Kesar».

Pravila luĭ Mateĭ-Basarab, p. 77 : «Iară neştine va învălui sluga şi nu'l va lăsa să'şĭ *umple* slujba după învăţătura maĭ mareluĭ său...»

Alexandria, p. 130 : «Iată că se *umplu* patru-zecĭ de anĭ aĭ împărăţieĭ tale».

Tot astfel la Macedo-Românĭ (Mostre II, 7) : «Când *umple* doĭ añĭ...»

Astăzĭ numaĭ în sens de «a face plin», bunăoară în următoarea doĭnă din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 31) :

Faţa ta cea rumeĭoară
Zice : vino de te 'nsoară,
Ochiĭ tĕĭ ceĭ negrişorĭ
*Umple'*mĭ trupu de fĭorĭ,
Fruntea ta cea albineaţă
*Umple'*mĭ sînul de dulceaţă.

Vearze avea odinioară sensul general de «verdeţurĭ, legume», conform etimologieĭ sale : lat. *viridia* «plante înverzite, verdeaţă».

Evangeliarul luĭ Coresi, Mat. XIII, 32 (Cipariu, p. 2) : «Ce mai mic ĭaste grăunţu de muştarĭ de toate semenţele, e când creaşte mai mare de toate *vearzele* ĭaste».

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XXXVI : «Că ca ĭarba curînd usucă-se, ca *vearzele* de zlac curînd cad=Nam sicut foenum cito succidentur et sicut *viriditas* tenerae herbae decident».

Paliĭa de la Orăştia, Gen. I (Cipariu, p. 46) : «Şi rodi pămîntul ĭarbă şi *vearze* şi pomi roditori, cine întru sine rodiea poamele sale».

Pravila de la Govora, p. 17 : «Mĭercurĭ şi Vinerĭ preste tot anul, căţĭ vor veni la ispovedanie, să mănânce post, ce să zice fĭertură cu unt de lemn, aşijderea şi *vearze*; ĭară carne şi brânză şi peaşte să nu'ş guste».

In limba modernă *varză*, pl. *verze*, s'a restrîns la o anumită legumă «brassica» numită, în Moldova şi Transilvania, *curechiŭ*. La Istriano-Românĭ şi în Ardeal *verze* are sensul esclusiv de «varză feartă, varză acră» (I. Maĭorescu), ĭar la Macedo-Românĭ *veardzile* «olera», *verdzile* «viridia» (Daniil) şi *verdzu* «brassica» (Kavalliotis).

Vită însemna, în vechea limbă românească, «animal» în genere, conform etimologieĭ sale «tot ce are *vĭaţă*» (=*animal* «ce are vĭaţă») : lat. *vita*, formă primitivă din *vitula*, *vitulus*. Limbile romanice aŭ păstrat uneorĭ forme maĭ arhaice, din carĭ limba latină clasică nu posede de cât diminutive (1).

Omiliarul luĭ Coresi, c. 1570 (Cipariu, p. 29): «Cene dă mâncare a tot trupului, cine dă *vitelor* mâncare a lor?»

Psaltirea de acelașĭ, Ps. VIII: «Toate supus'ai supt picĭoarele lui: oi și boii toți încă și *vita* câmpilor = Omnia posuisti sub pedibus ejus. Greges et armenta quotquot sunt; etiamque *bestias* agrestes».

Ps. XXXV: «Oamenii și *vita* spăsești, Doamne, că mulțit'ai meserearea ta, Doamne = Homines et *jumenta* conservas, Jehova. Quam pretiosa benignitas tua, Deus.....»

Ps. L: «Că ale meale sînt toate *vitele* dumbrăviei = *Animalia* agrestia sint penes me».

Ps. LXXVII: «Prididiți grindiniei *vitele* lor și avuțiĭa lor focului = Dedidit etiam eidem grandini *bruta* eorum et pecora eorum prunis ignitis».

Moxa, Cronica, p. 346: «Până a cincea zi nu era pre pămînt nice o *vită* nice într'apă, nice în văzduh a sbura».

In limba modernă *vită*, macedo-român *avită*, s'a restrîns la anumite animale domestice, ca boŭ, oae, capră.

Intr'o doĭnă ardeleană d'ale cătănieĭ (Jarnik-Bărseanu, p. 306):

Eu mě duc, maĭcă, 'n cătane,
Tu rĕmâĭ cu multă jale;.....
Maĭcă, până ce-oĭ veni,
Tu cămașă mi-i croi,
Dar să n'o coșĭ omenește,
Ci s'o coșĭ cătănășește:
Pe barburul dinainte
Pune plug cu șese *vite*,
Pe barburul dinapoĭ
Pune plug cu șese boĭ.....

VI. SCĂDEREA SENSULUĬ.

§ 1.

Scăpătarea cuvintelor.

Nu numaĭ în vĭața socială, dar și în evoluțiunea istorică a limbilor, există o perpetuă înălțare și scăpătare. Admirabilă este descrierea, ce Horațiu face despre această continuă schimbare a soarteĭ cuvintelor:

Ut silvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas,
Et iuvenum ritu florent modo nata vigentque.
Debemur morti nos nostraque. . . . . . .
. . . . mortalia facta peribunt:
Nedum sermonum stet honos et gratia vivax.
Multae renascentur quae jam cecidere, cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi (2).

---

(1) Diez, *Grammatik der rom. Sprachen* I, 442.

(2) Horatius, *De arte poetica*, v. 60—72. — D. Ar. Densușianu, într'o traducere a acesteĭ scrierĭ (Iașĭ, 1832), redă versurile de maĭ sus în chipul următor:

Cum codri'șĭ schimbă frunza, l'al anilor declin,
Perzênd pe cea dîntâĭa: per vorbele bătrâne,

Aci, ca şi acolo, dăm numaĭ foarte rar peste aceĭ favoriţĭ aĭ soarteĭ, carĭ să ştiă a arunca un văl asupra joaseĭ lor originĭ, carĭ să priceapă a'şĭ acoperi obscura lor proveninţă şi a'şĭ izbândi un brevet de nobleţă saŭ cel puţin un drept de a sta alăturea cu ceĭlalţĭ membri aĭ graĭuluĭ. In toate limbile aceasta este un fenomen de o raritate extraordinară, a vedea adică, cum bastarziĭ graĭuluĭ omenesc izbutesc a'şĭ legitima o posiţiune onorabilă în societatea linguistică.

Un exemplu foarte remarcabil, în această privinţă, ni-l ofere vorba *războĭnic*, pe care o poartă azĭ cu fală toţĭ apărătoriĭ patrieĭ.

Care e origina acesteĭ gloriĭ actualĭ?

In paleo-slavica cuvîntul înseamnează «ucigaş, tîlhar» : *razboĭnikŭ* «homicida, praedo», precum *războĭul* nu'ĭ alta de cât «hoţie, măcel» : *razboĭ* «latrocinium, homicidium».

Actualul *copil* este ĭarăşĭ unul din aceştĭ favoriţĭ aĭ soarteĭ.

In cronice şi în vechea legislaţiune românească, ca şi la Macedo-Românĭ *cochil* «spurius», se numea astfel «copilul din florĭ» în oposiţiune cu *cucon* saŭ *fecĭor* adică «copilul legitim» (comp. alb. *kopilĭ* «bâtard», psl. *kopilŭ* «nothus»).

Cronicarul Grigorie Ureche, vorbind despre Bogdan Vodă, observă (Cronice I, 147) : « . . . Mulţĭ zic, că n'aŭ fost Bogdan Vodă fecĭor cu cununie, ci *copil* luĭ Alexandru Vodă».

Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 96, 162 : «Cela ce va zice cuĭva, că e afurisit saŭ *copil*, neştiind pre cel afurisit, că s'aŭ ertat şi pre celalalt l'aŭ făcut adevărat fecĭor pre leage, acela ĭară nu se va certa ca un suduitorĭu».

«Fecĭoriĭ, cari se vor naşte deîn călugăriţă, aceĭa sînt *copilĭ* şi nu vor moşteni nimica deîn averea mâne-sa».

Vorba *graiŭ* nu se bucură de o origină maĭ nobilă ; ea e primitiv identică cu «cântec» saŭ chĭar cu «croncănire» : psl. *graĭ* «cantus», *graĭati* «crocitare».

Dar pe cât de rarĭ sînt aceştĭ privilegiaţĭ aĭ limbeĭ, pe atât de numeroşĭ sînt din contră nobiliĭ vlăstarĭ aĭ graĭuluĭ, pe carĭ diferite împrejurărĭ nefavorabile ĭĭ face să'şĭ pearză vechea nobleţă şi, din scăpătare în scăpătare, să ajungă uneorĭ adevĕrate stârpiturĭ. «Găsim multe exemple, în carĭ un cuvînt cu semnificaţiune bună saŭ nobilă a decăzut, în cursul timpuluĭ, la una rea şi joasă ; *pentru viceversa maĭ nicĭ unul*, un fenomen puţin îmbucurător, în tot casul remarcabil pentru filosofia istorieĭ»(1).

Mişel nu era odinioară de cât «săracul, sărmanul»; *nemernic*, nenorocitul

---

Ear' care nasc, ca juniĭ înflor şi strălucesc.
Şi noĭ şi toate a noastre supuse sînt la moarte.

. . . .

A limbeĭ strălucire şi farmec n'o să peară?
Renaşte-or multe vorbe, ce-acuma nu maĭ sînt
Şi vor peri de care acuma sînt în vază,
Cum va dispune usul, ce singur are dreptul
A judeca de limbă şi a'ĭ pune legĭ şi regulĭ.

(1) Tobler, *Versuch eines Systems der Etymologie* în *Zeitschr. f. Völkerpsychol.* I, 368.

osândit a trăi în neagra străinătate; *mărșav*, cel cu constituțiunea delicată.

Ce aŭ devenit astăzî aceste cuvinte!

De pildă în următoarele versurî din pïesa «Ovidiu» de Alexandri (Act. I, sc. V):

> De când el maî cu seamă a scris «Arta ĭubiriĭ»,
> Femeile, pĭerdute pe câmpul rătăciriĭ,
> In brațe'ĭ se aruncă, orbiș, într'un noroc,
> Ca fluturiĭ *nemernicĭ*, ce daŭ sburând în foc.
> Berbantul cât de *mărșav*, berbant numaĭ să fie,
> La dînsul daŭ năvală copilă și soție,
> Căcĭ vițiul le-atrage, trăsnindu-le prin gând,
> Că vor schimba în eroŭ pe un *mișel* de rînd.

Jupîn și *chir* eraŭ altă dată cele maĭ înalte titlurĭ de respect, astăzĭ ele aŭ ajuns o curată bătae de joc!

Intr'aceste doă clase de ridicare și scădere a cuvintelor s'află o clasă intermediară de vorbe, carĭ, avêndu'șĭ rădăcinile înfipte în cele maĭ adâncĭ prăpăstiĭ ale corupțiuniĭ omeneștĭ, capătă, în cursul timpuluĭ, o înfățișare maĭ presentabilă, ba se furișează chĭar în saloane.

Când Moldoveanul numește astăzĭ pe un glumeț cam rĕutăcĭos *șugubăț*, el iĭ dă fără voe ponosul de «ucigaș, criminal», cum și însemna vorba atuncĭ, când era maĭ proaspătă amintirea origineĭ sale.

Ceea ce era odinioară expresiunea proprĭu zisă a crimeĭ, a nedreptățiĭ, a nelegĭuiriĭ — *bazaconiă* — a devenit astăzĭ, în gura Românuluĭ, o adevĕrată fantasie copilărească, ce o rostește la întîmplarea cea maĭ neînsemnată: *fără-de-legea* a devenit o simplă *necuviință* saŭ *prostie*.

Ce poate fi maĭ nevinovat de cât *zglobiu*, epitetul caracteristic al copiilor? Și cu toate acestea vorba însemnează nicĭ maĭ mult nicĭ maĭ puțin de cât *rĕŭ*, în adevĕratul sens al cuvîntuluĭ!

Această rafinare a vițiuluĭ, această îmbrobodire cu un exterior recomandabil a corupțiuniĭ e comună tuturor limbilor. Pretutindenea constatăm, în evoluțiunea istorică a graĭuluĭ, pe de o parte o treptată și continuă degenerare a elementelor bune, ĭar pe de alta aplecarea firească a omuluĭ de a da rĕuluĭ o aparență maĭ respectabilă, de a acoperi ca podoabele rafinăriĭ lucrurile cele maĭ urăcĭoase.

Vorba francesă *gêne*, care se aplică astăzĭ la cea maĭ mică neplăcere saŭ supărare, însemna odinioară «tortură».

Calvin, *Institution chrétienne*, préface: «.... Si ces impétueuses furies, sans que vous y mettiez ordre, exercent tousjours cruauté par prisons, fouet, *gehennes*, coppures, bruslure: nous, certes, comme brebis dévouées à la boucherie, serons jetez en toute extremité».

Molière, *l'Avare*, a. IV, sc. VII: «Allons vite, des commissaires, des archers, des prévôts, des juges, des *gênes*, des potences et des bourreaux!»

Forma arhaică *gehenne* ne conduce imediat la etimul cuvîntuluĭ, la mediolatinul *gehenna*, gr. γέεννα, care, în Noul-Testament și în latinitatea eclesiastică, însemnează «iad» şi la figurat «suferinţă, durere». La Evreĭ *ghê hinnôm*— de unde grecul γέεννα — era «Valea lui Hinnom» aproape de Ierusalim, consfinţită luĭ Moloh, căruĭa s'aduceaŭ jertfe omeneştĭ. «Combien peu de personnes songent aujourd'hui aux sacrifices offerts à Moloh dans la valée de Hinnom, quand elles prient leurs amis de ne pas *se gêner !*»(1)

§ 2.

Degenerarea şi rafinarea cuvintelor.

Din cele maĭ sus zise resultă că, la scăderea sensuluĭ, presidă o consideraţiune de o îndoită natură : *Pesimismul*, care nu'ĭ maĭ puţin pronunţat în limbă şi conform căruĭa maĭ toate cuvintele bune, oneste, nobile sînt într'un mod fatal supuse degenerăriĭ, tinzênd a se transforma în rele, neoneste şi joase; *Eufemismul*, după care din contră cuvinte de baştină rele sînt astfel îmbrobodite, în cât îndrăznesc a se introduce prin contrabandă în societatea onorabilă a graĭuluĭ : această îmbrobodire însă e numaĭ aparentă, căcĭ de cele maĭ multe orĭ le rĕmâne inerentă o nuanţă pesimistă, care dă de gol joasa lor origină. Vom procede decĭ din acest îndoit punct de vedere, dând câte o serie de exemple din fiecare categoriă.

A. DEGENERAREA CUVINTELOR.

Mişel, din latinul *misellus*, diminutiv de la *miser* vulgar *meser*, care dedese româneşte pe arhaicul *measer* (2), însemnează primitiv «sărman, sărac», o accepţiune esclusivă în vechile texturĭ.

Psaltirea diaconuluĭ Coresi din 1577 :

Ps. IX : «Nu uĭta chemarea *mişeilor*=... Non oblivisci clamoris pauperum afflictorum».

Ibidem : «Că nu pănă în sfrăşit ultat va fi measerul, răbdarea *mişeilor* nu va peri pănă în sfrăşit=Non enim oblivioni unquam tradendus est egens, expectatio *pauperum* non peritura est in perpetuum».

Ps. XI : «Derept chinul *mişeilor* şi suspineare measerilor, acmu înviu, zise Domnul=A vastatione *pauperum* afflictorum, ab exclamatione egentium jam exurgam, dicit Jehova».

Ps. CXIII : «Ce rădică de pămînt *mişelul* şi de în gunoişte measerul= Erigens e pulvere *tenuem*, e sterquiliniis elevans egentem».

In Omiliarul luĭ Coresi din 1575 ne întîmpină interesanta formă (3) *mişelame* «sărăcime» adică poporul de jos, plebea (Cipariu, Crestomatiă, p. 20) :

---

(1) Max Müller, *Nouvelles leçons* etc. II, 304.

(2) Acest frumos cuvînt a dispărut cu totul din graĭul de astăzĭ şi limba modernă l'a înlocuit cu neologismul *miser*. In vechile tipăriturĭ îl întîlnim foarte des, ca şi derivatele sale : *meserere, meserătate*.

(3) Despre sufixul colectival romanic *ame*, atât de rarisim româneşte, înlocuit fiind cu *ime*, vezĭ articolul d-luĭ Hasdeŭ, *Voïnicame şi mişelame* în *Columna* pe 1882, p. 480-486.

«Merg oamenii la besearică, cum acolo popa să spue cuvîntul lui Dumnezeu, sfînta Evanghelie, în limba pre carea grăĭesc oamenii, să putem înțeleage noi *mişelame*; ce folos e lor, deaca popa grăĭaște în limba striină Rumânilor, sărbeaște, de nu înțeleg, sau pre altă, ce nu vor înțeleage ascultătorii ?»

Pentateucul de la Orăştia din 1581, Ex. XII (Cipariu, p. 71) : «Să vei da banii împrumut a lor miei *mişei* oameni, carii cu tine într'un loc sînt, nu sugușa pre el».

Moxa, Cronica, p. 371 : «Deci pentru că nu putea (Iustin) eși des la *mișei* și la săraci să'i judece cu dereptul, ei avea asupreală multă şi strâmbătăți greale și mântuiri reale de către o samă de boĭari».

Posițiunea țăranuluĭ român devenind foarte precară maĭ cu seamă de la începutul seculuĭ al XVI-lea, *mişel* începu a înlocui, în documentele posterioare (1), vorba actuală *țăran*, care este de o raritate extremă în vechile tipăriturĭ (2).

Iată, într'adevĕr, cum descrie Cantemir starea țăranuluĭ : «Aceștĭ țăranĭ toțĭ, orĭ și din ce limbă ar fi, sînt foarte aspru asupriți cu munca stăpănilor lor. Căcĭ lucrul nu le este așezat cu hotărîre, ce numaĭ singur în voea stăpînuluĭ stă, căte zile să'ĭ lucreze eĭ.... Voind el să'ĭ facă strâmbătate, îl bate atăta de mult, pănă când țăranul de bună voea sa îĭ dă ceea ce cere el... să vînză vr'un boĭerĭu pe țăranul sâŭ are voe...» (3).

In limba modernă, vorba *mişel* a decăzut într'un sens peĭorativ. Ea însemnează obicĭnuit «ticălos, fricos, rĕŭ, blestemat, nelegĭuit» :

Timpul are dințĭ de oțel :
Roade voĭnic și *mișel* (Pann).

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 171) :

Să fi luat seama bine
Cu cine te împreunĭ

---

(1) D. Papadopol-Calimah, în articolul «Sloboziile în România», publicat în Conv. lit. XVII, 449 urm., citează maĭ multe cărțĭ domneștĭ, în carĭ *țăran* e înlocuit cu *mișel*. D-sa însă se înșală susținênd, că vorba *mișel* maĭ tîrzĭu numaĭ ar fi căpătat accepțiunea de *sărac*, pe când ea este cea primitivă. De aceea și comparațiunea cu francesul *vilain* nu'ĭ tocmaĭ nimerită. Vorba *vilain* are în vechea francesă sensul esclusiv de «țăran», căruĭa evul-mediu îĭ atribui sensurile morale secundare de «josnic, ștrengăresc, urît», carĭ singure aŭ persistat în limba de astăzĭ (Diez, Wörterbuch I, 443). *Vilain* îșĭ poate găsi o analogiă doară numaĭ în românul *mojic*, care, ca și rusul *mužik*, însemnează în acelașĭ timp «țăran» și «grosolan, necĭoplit» din paleo-slavicul *monžikŭ* «vir» (comp. rom. *om* în sens de «țăran» bunăoară în următorul pasaj din actul de desrobire al vecinilor din Moldova, publicat de Constantin Nicolae Vv. la 1749 (Mag. Ist. II, 290) : «Și când s'a vinde moșia, oaméniĭ să nu se vînză, ci ca niște sătenĭ a satelor să rămâe făcând slujbă obicĭnuită....»)

(2) Vorba actuală «țăran» este pretutindenea înlocuită, în vechile tipăriturĭ, cu *rumân* saŭ *vecin*. In documente nu l'am întîmpinat de cât o singură dată și aceasta într'o scrisoare intimă a unuĭ oarecare Dumitrache către familia sa, datată 1695 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1. 63) : « . . . decĭ dintr'aceĭ banĭ aŭ dat unuĭ țăran al mieŭ : pentru hărtie de 2 leĭ aŭ dat 16 leĭ ș'un tult din baniĭ aceluĭ vin».

(3) Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ*, ed. Negruzzi, p. 246.

Și cu cine te cununĭ :
Cu propteaoa gardulŭĭ,
Cu *mișelul* satuluĭ
Și cu neamul slabuluĭ.

Saŭ (Ibidem, p. 277) :

Doĭ bujorĭ și doĭ bădițĭ,
Ști-vĕ dracul ce gândițĭ,
C'amîndoĭ vĕ 'nceluițĭ;
Amîndoĭ fost'ațĭ la carte,
De nicĭ unul n'avuĭ parte.
Avuĭ parte un *mișel*,
Pică țundra de pe el.....

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 568 : «Și mumele ziceaŭ la fecioriĭ lor : Cel ce fuge dinaintea dușmanuluĭ este *mișel*... și *mișeiĭ* nu sînt din sângele nostru... Duceți-vĕ de murițĭ maĭ bine liberĭ, de cât să trăițĭ în robiă și în ocară !»

Și maĭ la vale, p. 573 : «Sângele feciorilor teĭ s'a stricat și inima lor a putrezit... Când eraĭ tare, eraŭ și eĭ mândri de tine... Dar de când s'aŭ amestecat cu ceĭ *mișeĭ* și cu ceĭ viclenĭ, s'aŭ făcut și eĭ viclenĭ și *mișeĭ*....»

Nemernic este un alt cuvînt, care, în limba modernă, și-a pĭerdut aproape cu totul nobila sa semnificațiune primitivă, devenind astăzĭ un quasi-sinonim al luĭ *mișel*.

In vechile texturĭ *nemernic* însemnează «străin, pribeag».

Astfel în Bibliea luĭ Șerban Vodă din 1688, Deuter. XIV, 21 : «Și toată mortăcĭunea să nu mâncațĭ, celuĭ *nemearnic*, ce e în cetățile tale să va da și va mânca».

Cronica luĭ Moxa, p. 361 : «Și (pe Traĭan) îl durea inima de ceĭa ce bolĭĭa, *nemearnicii* miluĭa, soții și-i dăruĭa».

Cazania mitropolituluĭ Varlam din 1643 în alăturare cu pasajul corespunzĕtor din Evangeliarul din British Museum (Columna pe 1883, p. 311) :

Mat. XXV, 35-36 : Flămânzii și'mŭ deadetŭ mâncare, însetoșai și mă adăpat, striinŭ era și mă dusetŭ, desbrăcat era și mă înbrăcat, lânged era și mă socotitŭ, în temniță era și venit cătră mine..... (1575).	Am fostŭ flămândŭ și mĭ-ațĭ datŭ a măinca, însetatŭ am fostŭ și m'ațĭ adăpat, nemearnic am fost și m'ațĭ dusŭ în casă, golŭ și m'ațĭ înbrăcat, bolnavŭ și m'ațĭ socotitŭ, în temniță am fost ș'aț venit la mine....

Cantemir, în «Divanul lumiĭ» din 1698 (Hasdeŭ, Arhiva II, p. 111) : «... Omenească minte cereștile socotească, ĭară pămînteștile să batjocurească și prin felĭurĭ de felĭurĭ de nevoie spre cerurĭ să se întindă, unde și scaunul și adevărata odihnă iĭ este. Căcĭ noŭă lumea *nemerniciă* ne este și într'însa prișlețĭ sîntem; ĭară cerul moșiă și acolo casnicĭ și moșnenĭ sîntem».

Nicolaĭ Costin descrie astfel pe Italĭenĭ (Cronice I, 60) : «Oamenĭĭ (Italieĭ) iscusiţĭ peste toate neamurile, stătătorĭ la cuvînt, neamăgeĭ, blânzĭ şi cu oameniĭ *nemernicĭ* îndată se prietenesc, cum de ar fi de aĭ seĭ, cu mare omenie; pentru aceĭa le zic gentilomĭ, cum zic Greciĭ celebiĭ».

In hrisovul din 1799 de la Alexandru Ipsilant Voevod pentru veniturile sfântuluĭ Spiridon din Iaşĭ (Codrescu, Uricariu I, 83) se spune, că «în lăuntru întru această sfântă mănăstire este şi spital, care acest spital de vreme ce s'aŭ făcut spre priimirea şi căutarea şi tămăduirea de bolnavĭ neputincĭoşĭ şi săracĭ, atât din pămîntenĭ cât şi din streinĭ *nemernicĭ....*»

Dar şi la ceĭ maĭ bunĭ scriitorĭ modernĭ vorba s'a mânţinut în sfera pură a origineĭ sale.

Stamati, Musa românească I, 156 :

Ce acolo ospeţimea pe *nemernic* primea,
I da lăcaş de odihnă, îl încălzea, îl hrănea.

Creangă, în «Povestea porculuĭ» (Conv. lit. X, 112) : «Maĭ stâĭ şi nu te bucura aşa de grabă, că încă eştĭ *nemernică* pe aceste locurĭ şi tot n'aĭ scăpat de primejdiĭ».

Negruzzi «Aprodul Purice», p. 117 :

Deşi se găsea *nemernic*, pribegit din ţara sa,
Patriotică simţire în inima'ĭ tot s'afla.

Alexandri «Umbreĭ luĭ Nicu Ghica» (Poesiĭ I, 232) :

Toate într'o clipă, cum de aţĭ părăsit
Sufletu-ĭ *nemernic*, gându-ĭ rătăcit!

In vorbirea zilnică însă *nemernic* însemnează «vagabond, ticălos, netrebnic, om de nimic», ca adjectiv «mişelesc», găsindu'şĭ o analogiă în vorba *venetic* «străin, vagabond»(1) şi în germanul *Elend* «străinătate, miseriă»(2) din vechĭul-german *eli-lenti* «ţară străină», de unde adj. *elend* «străin, nenorocit, miserabil», precum şi Românul dă epitetul de «negru» adică de «nenorocit» străinătăţiĭ, ca în balada «Novac şi Corbul» (Alexandri, Poesiĭ pop. 144) :

Fecĭoraş, Gruĭuţul meŭ!
Ascultă de ce'ţĭ zic eŭ :
Să nu cazĭ la vr'un loc rêŭ,
La loc rêŭ şi mult departe
In neagra *străinătate.*

Iată câteva exemple de această întrebuinţare josnică a cuvîntuluĭ *nemernic* :

Nu sta ca un *nemernic,*
Dacă te ştiĭ, că eştĭ vrednic (Pann).

Ispirescu, Basme, p. 106 : «A doua zi, dacă se deşteptâ Făt-frumos, îĭ fu ruşine de ceea ce făcuse. El se căia şi se căina, cum de să facă el fapte, de care nu maĭ făcuse în vĭața luĭ, să'şĭ bea adică şi simţirile. El socotea, vezĭ, că a băut ca un *nemernic* și d'aĭa se îmbătase așa».

---

(1) Şaineanu, *Elemente turceştĭ în limba română,* p. 111.

(2) Goethe în «Hermann und Dorothea» :

Schweifen nicht Männer von hoher Geburt nun im Elend?

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 573 : «Mult maĭ nainte păgânul zisese : «Ca să sdrobesc acest trup, ce mĕ îngrozeşte şi mĕ amerință, să daŭ drumul asupră'ĭ *nemernicilor* meĭ...». Şi mulţime de Grecĭ calicĭ, lepădaţĭ de Domnul, ca un nuor de lăcuste trecură mările și se asvîrliră peste tine, o țara mea și supseră sângele têŭ !»

De la Vrancea, Sultănica, p. 31 : «Vitele, ce trag la plug, să fiă ele maĭ fericite de căt *nemernica* făptură a omuluĭ ?»

Mândrie, mândru, din paleo-slavicul(1) *mądru* «φρόνιμος, prudens»(*mądrĭcŭ*. «σοφός, sapiens» înrudit cu vechĭul-german *muntar* «expeditus, vigil»: comp. sanscritul *budha* «înțelept» din rad. *budh* «a deştepta») aŭ, în vechile tipărturĭ româneştĭ, sensul de «înțelepcĭune, înțelept», cum dovedesc următoarele citațiunĭ.

Codicele Voronețian c. 1550 (p. 110) : «Iară se nesciĭnre de voi lipsitu ĭaste de *mândrie* = Iară de se lipseşte cineva dentru voi de înțelepcĭune» (Biblia din 1688).

Ibidem, Act. Apost. XVII, 14 : «Lucrându Domnului cu toată smerita *mândrie* = Slujițĭ Domnuluĭ cu toată smerenia (1688)».

In pasajul din urmă *mândria* însemnează «înțelepcĭunea umană în raport cu cea divină» adică «supunere, smereniă».

Psaltirea luĭ Coresi din 1577 :

Ps. XXXVI : «Rostul dereptului învață-se *preamândrie* și limba lui grăĭaşte județ=Justi os meditatur *sapientiam* et ejus lingua loquitur jus».

Ps. CIV : «Că măriră-se faptele tale, Doamne; toate în *mândrie* fapt'ai.....= Quam ampla sunt opera tua, o Jehova ! ea omnia *sapienter* fecisti !...»

Ps. CXI : «Inceputul *mândrie* frica Domnuluĭ..... = Caput *sapientiae* reverentia Jehovae. ...»

Evangeliarul aceluĭaşĭ c. 1570, Marcu VI, 2 (Cipariu, p. 9) : «Şi mulți ascultа, mirară-se grăĭea : de unde acestui aceastea ? și ce *mândrii* date lui= ..... Multique audientes percellebantur, dicentes : unde huic ista ? et quae est haec *sapientia* quae data est ei ?...»

Noul Testament din 1648, Lucă IX (Cipariu p. 91) : «Derept aceaea și *mândriea* lui Dumnezău zise : trimitevoiu întru ei proroci şi apostoli...=Propterea etiam *sapientia* Dei dixit : mittam ad eos prophetas et apostolos.....»

Legenda Duminiceĭ c. 1600 (Hasdeŭ, Cuvente II, 45) : «Ințeleageți, *nemândrilor*, că no somteţe înțelepții ...»(2)

---

(1) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 394.—Curtius, *Grundzüge*, p. 292.

(2) In «Alexandria saŭ Istoria luĭ Alexandru Machedon» Brahmaniĭ se numesc *Negomândri*, care ar corespunde greculuĭ γυμνοσοφιστής adică «înțelept despoĭat». Pasajul în cea maĭ veche edițiune a Alexandrieĭ (Ms. 1620, ed. Bianu în Col. l. Tr. pe 1883, p. 454) sună : «..... Merseră zile şi ajunseră..... la un ostrov și ..... de cee parte de apă şi să

Dar deja la scriitoriĭ din secolul al XVII-lea *mândrie* saŭ *mândru* are înțelesul de «cuminție exagerată, semeție, trufie»(comp. litfanul *mandrús* «deștept, vĭoiŭ, îndrăzneț»).

Moxa Cronica, p. 350 : «De aciĭa au înpărățit Navăhodonosor 25 de ai și pentru *mândriea* lui 'l feace Dumnezeu de au fost porc 7 ai».

Miron Costin, Cronice I, 297 : «Era la hirea sa Barnovschi Vodă foarte trufaș și la portul haĭnelor *mândru*, ĭară la inimă foarte dirept, blând și nelacom».

Cantemir, Divanul lumiĭ (Hasdeŭ Arh. II, 117) : «Așijderea *mândrul*, adecă cel înalt cu firea, numaĭ el om, ĭar alțiĭ toțĭ dobitoace a fi socotește. Adu'țĭ aminte, că pentru *mândria* îngerul din cer căzu și drac se făcu, zicênd : «In cer mĕ voiŭ sui, asupra stelelor ceruluĭ voiŭ înălța scaunul meŭ» (Isaĭa XIV, 13)».

In limba modernă, *mândrie* are îndoitul sens de «fierté» și de «orgueil» : însemnează adică pe de o parte sentimentul just al demnitățiĭ umane, ĭar pe de alta sentimentul exagerat, pasiunea, care imitează această mândrie legitimă și care ne face să ne credem maĭ presus de semeniĭ noștri.

Intermediar însă între aceste doă sensurĭ este acela de «măreț, strălucit, frumos», ce'l are *mândru*, aplicat la ființe și la lucrurĭ (comp. gr. γάυρος «mândru» cu γάνος «veselie, strălucire»).

1. La ființe :

In balada «Mĭorița» (Alexandri, p. 2) :

Să le spuĭ curat,
Că m'am însurat
C'o *mândră* crăĭasă,
A lumiĭ mireasă....

Ibidem (p. 3) :

Cine a conoscut,
Cine mi-a vĕzut
Mândru cĭobănel,
Tras printr'un inel?

Intr'un bocet din Transilvania (Burada, Datine, p. 146) :

Bucură-te, progadie,
Mintenaș are să'țĭ vie...
Mândru voĭnicel....

In balada «Mihu copilul» (Alexandri, p. 62) :

Mihu copilaș,
Mândru păunaș,
Păunaș de frunte,
Copilaș de munte.

---

vede copaciŭ nalt și omeni cu țară..... Și întrebâ pre filosofi, ce țară este acolo; ei ziseră: «este acolo Edemul, ce zicețĭ voi Macaron, și sîntu acolo *Nagomudrii*, omeni goli și dereptii, și au și înpărat Evant înpărat». Intrevorbirea, ce a avut'o eroul cu capul *Brahmanilor*, a devenit în «Ceasornicul Domnilor» de Nicolaĭ Costin : «Voroava a prea înțeleptuluĭ *Garamanților* cătră marele Alexandru». Vezĭ Gaster, *Lit. pop. rom.*, p. 31.

In balada «Codreanu» (Ibidem, p. 86):

Mult e *mândru,* sprintenel
Cel voĭnic, cel voĭnicel!

2. La lucrurĭ :

In balada «Mihu» (Ibidem, p. 66) :

Că eŭ Mihu sînt
Şi vreŭ să cânt
Un *mândru* cântic,
Cântic de voĭnic,
Cum n'aţĭ auzit,
Cât veac aţĭ trăit!

In balada «Toma Alimoş» (Ibidem, p. 72) :

Şi pe ĭarbă, cum şedea,
Mândră masă 'şĭ întindea
Şi tot bea şi veselea...

In balada «Soarele şi luna» (Ibidem, p. 27) :

Imblă, frate, *mândrul* soare,
Imblă, frate, să se 'nsoare,
Noă aĭ
Pe noă caĭ,
Care noaptea pasc în raiŭ.

In «Movila luĭ Burcel» (Ibidem, p. 168) :

Intr'o zi de sĕrbătoare,
Intr'o zi cu *mândru* soare,
Care lumea o înveselea
Şi cu aur o învelea.....

Bolintineanu, în «Moartea luĭ Mihaĭ Viteazul» (Poesiĭ I, 142) :

Are o presimţire, ce l'a turburat,
Şi pe mâna'ĭ *mândră* capul a plecat...

In «Andreĭ» (I, 157) :

Perdut'aĭ vr'o cruce de mărgăritare
Saŭ paserea verde cu *mândra* cântare?

Ibidem (I, 164):

Ah! cine'ĭ fecĭoara, a căreĭ *mândreţe*
E dulce ca visul voĭoaseĭ juneţe?...

In «Pagĭul bătrân» (I, 443) :

Dar către seară tot se stingea.
Palatul *mândru* se părăsise,
In sala dalbă tronul perise,
Regina dulce nu maĭ era....

Ispirescu, Basme, p. 6, 13 : «Fiecare floare era cu deosebire de *mândră* şi cu un miros dulce, de te îmbăta».

«Ișĭ alese calul cel maĭ frumos din grajdurile împărăteștĭ, hainele cele maĭ *mândre* și maĭ bogate și merinde, ca să'ĭ ajungă un an de zile».

In «Cântarea Românieĭ» de Bălcescu, p. 554: «Care e maĭ *mândră* de cât tine între toate țările semănate de Domnul pre pămînt? Care alta se împodobește în zile de sĕrbătoare cu florĭ maĭ frumoase, cu grâne maĭ bogate?»

In Ungaria, Banat și Transilvania *mândru* însemneazâ, ca și țigănește, esclusiv «frumos»(1); ĭar în poesiile populare femininul *mândra*, cu frumoasele diminutive: *mândrișoară, mândruleană, mândrulică, mândrulită, mândruță* (2), are sensul de «ĭubită, amantă».

In balada «Păunașu Codrilor» (Alexandri, p. 25):

Cântă'țĭ, *mândro*, cântecul,
Că mi-e drag ca sufletul!....

In doĭnele ardelene (Jarnik-Bărseanu, p. 10, 14, 19):

Pentru *mândra*, care'mĭ place,
Treĭ zile la domnĭ aș face.....

Floricică albăstrică,
Mândră, mândruleana mea,
După fața ta de doamnă
Lumea întreagă se-întoarnă!

Cât în lume am umblat,
Eŭ ca *mândra* n'am aflat:
Bunișoară și frumoasă
Și ca ea de drăgăstoasă!

Celelalte sinonime ale luĭ *mândru*, în accepțiunea peĭorativă de «orgueilleux», exprimă toate o însușire materială: *trufaș*, oarecum «bon-vivant» (ngr. τρυφή «délices, mets exquis»), *fudul* (formă turcească vulgară pentru arabul *fuzûl*) propriŭ «care se întrece (în bine saŭ în rêŭ), covîrșitor» și în fine *îngâmfat*, care în limba arhaică are sensul material de *unflat*, ca în următorul pasaj din «Cugetărĭ în ora morțiĭ» de pe la 1600 (Hasdeŭ, Cuvente I, 470): «Altora le va curâ diĭntr'o ochi smrad cu puroi și vor fi *îngânfați...*»

Mărșav, din paleo-slavicul *mrŭšavŭ* «macer», nu implică într'însul nicĭ o idee josnică și însemnează pur și simplu «slab (de constituțiune)».

Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 156: «Cela ce ĭaste foarte gras și cela ce ĭaste slab și *mărșav* saŭ altul ce nu'și se poate de loc clăti să fugă saŭ să alearge, acela nu ĭaste vinovat să fugă de cele ce să scoață asupra luĭ cu cuvinte de sudalmă, că atuncĭ ar fi maĭ râŭ, că l'ar goni vrăjmașul și l'ar ajunge și l'ar ucide de l'ar omorî».

Astăzĭ vorba are maĭ mult sensul peĭorativ de «murdar» și cel figurat de «mișel, păcătos».

---

(1) Slavicĭ, *Die Rumänen in Ungarn*, p. 146.

(2) A se vedea aceste forme în escelentul *Glossaire*, cu care d. Jarnik a însoțit edițiunea poesiilor populare ardelene «Doĭne și Strigăturĭ», p. 167—170.

Bolintineanu, în «Dragomir» (Poesiĭ I, 99) :

> Moartea nu înspăĭmîntă de cât pe *mărşavĭ*,
> Moartea'ĭ logodită cu aceĭ maĭ bravĭ.

In «Doamna luĭ Ieremia Movilă» (I, 105) :

> Unde'ĭ vitejia boĭerilor bravĭ?
> Nu maĭ sînteţĭ nobilĭ, sînteţĭ robĭ *mărşavĭ !* (1)

Nebun însemnează literal «non-bonus» adică «rêŭ» (comp. *zglobĭu* «nebunatic» cu *zlobiv* «rêŭ»).

Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. XCIII: «Inţeleageţi acmu fără menţi întru oameni şi *nebunii* cândva înmândriţi-vă=Animadvertite, o brutissimi in populo : et *stultissimi*, quando intelligentes eritis?»

Nuanţa fundamentală de «rĕutate» este uneorĭ intim implicată în vorba *nebunie*, aşa că se acopere una pe alta.

Pravila de la Govora din 1640, p. 18 : «Iară de va şti neştine un tălharĭu şi va mearge fără de vină fiecare şi'l va prinde de'l va ucide, ĭară nefăcându'ĭ nimica într'acel ceas, pre uniĭ ca aceĭa îĭ învăţăm să li se risipească casele şi să se goniască dintr'aceale locure şi dentru avearea lor; că sînt şi aceĭa într'un chip cu *nebunia* tălhariuluĭ şi'ş pearde şi sufletul sâŭ».

Constantin Căpitanul, vorbind în cronica sa de «Sekel Moĭsi, craĭul Ardealuluĭ», care 'şĭ propusese să strice şi să calce ţara, zice (Mag. Ist. I, 241) : «Şărban Vodă cu boĭariĭ auzind, aŭ socotit să'l împace cu darurĭ şi aŭ trimis boĭarĭ cu darurĭ scumpe, rugându'l să se părăsească de a vîrsa sânge nevinovat. El nicĭ cum nu vrea, ci cu semeţie zicea, că va să facă râŭ. Decĭ *nebuniea* luĭ văzând Domnul cu boĭariĭ....»

Acelaşĭ cronicar descrie astfel «*nebuniile* dorobanţilor, a seimenilor şi altor slujitorĭ» sub Mateĭ-Vodă (Ibidem, p. 309) :

«Incruntându-se în sânge se făcură ca neşte câĭnĭ turbaţĭ, căuta pre cine vor muşca şi începură casele boĭarilor a le jăfui şi nu numaĭ ale boĭarilor ci şi ale altora şi bisericile jăfuea, odăjdiile, potirile, discosile, cărţile, de le vindea pen tîrg, pre mulţĭ preoţĭ îĭ scotea de plete de unde făcea liturghie şi-i bătea, icoanele le ardeá să scoaţă aurul şi pren prestoale căuta de găsea moaşte sfinte şi le lepăda zicând, că sînt farmece. Ca aceste lucrurĭ fără de leage făcea dorobanţiĭ, seimeniĭ şi alţĭ slujitorĭ de coprinsease răotatea lor toată ţară, atât că se mira bieţiĭ boĭarĭ ce vor să facă, ci fugea care încotro putea scăpa».

Anton Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 70 :

> Plosca îl aţâţâ maĭ tare,
> De se făcu numaĭ foc,
> Că ea are multe darurĭ :

---

(1) Tot aşa ce'ĭ palid e fără gust, neplăcut, prost : *searbed*, arhaic *sealbed* din lat. *ex-albidus*, proprĭu «palid», figurat «fade, insipide»; *bleg* «moale, prost» însemnează literal «palid» (comp. polon. *blak* «pâleur» din germanul *bleich* «pâle»).

Aci face pe om bun
Și aci îl întărâtă de'l preface în *nebun.*

Sinonimul luĭ «nebun» *smintit*, este propriŭ vorbind «cel cu mintea *pervertită*», o accepțiune esclusiv modernă, formată probabil sub influența vorbeĭ *minte*, cu care n'are de loc a face. *Smintit* e participiul verbuluĭ *smintire* din paleo-slavicul *sŭmątiti* «turbare», un sens, ce'l întîmpinâm adesea în vechile tipăriturĭ.

Psaltirea luĭ Coresi :

Ps. VI : «Vindecă, Doamne, că *smintiră*-se oasele meale și sufletul mieu turbură-se foarte=Cura me, Jehova, quia *conturbata* sunt ossa mea, et anima mea conturbata est valde...»

Ps. XVII : «Și ridică-se și tremurat fu pămîntul și urziturile pădurilor *smintiră*-se și rădicară-se=Et concutitur ac movetur terra, fundamentaque montium *commoventur*, concutiuntur...»

Ps. XXIX : «Intors'ai fața ta și fui *smintit*=...Te abscondente faciem tuam fui conturbatus».

Ps. XXX : «Miluĭaște-mă, Doamne, că scrăbesc, *sminti-se* de mănie ochiul mieu...=Gratiam fac mihi, Jehova, nam angustiae mihi; *contabescit* prae indignatione oculus meus...»

XLV : «Derept aceaĭa nu spămîntu-ne, când *sminteaște-se* pămîntul și schimbându-se pădurile într'inema măriei=Idcirco non timeremus, si *commutaret* terra, aut si dimoverentur montes in ima maria».

Smintit, în sens de «stricat, mutat din loc», e întrebuințat, dar foarte rar, și de uniĭ scriitorĭ modernĭ.

Beldiman, Jalnica tragodie (Cronice III, 346) :

Doă tunurĭ, ce avea Curtea, din care unul *smintit,*
Așa 'l legase bine, cât nu credeaĭ căĭ cârpit.

De la Vrancea, Sultănica, p. 107 : «Felinarele, înfipte din răspântie în răspântie, *smintite* din locul lor, nu luminaŭ maĭ mult de cât stîlpiĭ telegrafuluĭ...»

Rĕsbunare însemnează literal a «face din noŭ bun» și se aplică pe de o parte la restaurarea uneĭ stărĭ anterioare, bunăoară *vremea se rĕsbună* adică «se înseninează, devine ĭar bună» (comp. ital. *bonaccia*, fr. *bonace* «mare liniștită» literal «vreme bună»), de unde *rĕsbunare* «odihnire» și substantivul invariabil *rĕsbun* în sens de «odihnă, pace», ca în următoarele exemple :

Paliea de la Orăștia din 1584, Ex. XXXIV, 41 (Cipariu, p. 81) : «In șase zile lucrează, în a șaptea zi tu *răzbună* de a ararea».

Moxa, Cronica, p. 405 : «Se sfădesc cu toate țările și nu aŭ *răzbun*».

Ioan Neculce, Cronice II, 258 : «...Scoase și Antioh Vodă de la țară obiceĭul Ducăĭ Vodă, văcărit, în doă ĭernĭ însă și maĭ greŭ : doĭ leĭ de cal și un galben de vacă, ca să se apere de dușmanĭ; ĭară dușmaniĭ nu'ĭ maĭ da *răzbun* nicĭ odată».

Intr'o anecdotă populară de Speranţă (Contemporanul II, 922) : «Pîrdalnicele de păcate nu'ĭ dedeaŭ popiĭ *răzbun*».

Pe de altă parte *rĕsbunare* se aplică la «rĕsplata rĕuluĭ comis» — sensul cel maĭ general — care se făcea de cele maĭ multe orĭ prin o sumă hotărîtă, ce ucigaşul plătea rudelor ucisuluĭ, adică îşĭ rĕscumpăra crima, de unde, în vechile tipăriturĭ, *rĕscumpăr* e sinonim cu «rĕsbunare». «*Rĕsbunarea*, considerată ca «rachat» — zice d. Hasdeŭ (Cuvente I, 300) — este consecinţa instituţiunilor juridice medievale, când rudele se împăcaŭ cu ucigaşul pentru o plată oare-care hotărîtă».

Iată şi doă exemple pentru *rĕscumpărare* cu sens de *rĕsbunare* :

Nicolaĭ Costin, Cronice I, 41 : «Tot neamul Cainilor cel oţerit se stinse din temelie, în care neam s'aŭ arătat întâĭ *rĕscumpărarea* luĭ Dumnezeŭ cea adevărată pentru vărsarea de sânge nevinovat al luĭ Avel, în al treilea şi în al patrulea seminţie cercând *rĕscumpărare* nedreptăţiĭ».

Grigorie Ureche, Cronice I, 155 : «....S'a rădicat Ştefan Vodă cu toată puterea sa voind să'şĭ *rĕscumpere* strîmbătate, ce'ĭ făcură Unguriĭ...»

Cumplit, din latinul *completus*, posede ca substantiv semnificaţiunea sa etimologică de «sfîrşit, margine» în vechile texturĭ.

Psaltirea luĭ Coresi, Ps. XXXVIII : «Spune'mi, Doamne, *cumplitul* mieu şi măsura zilelor meale cât's=Fac ut experiar, Jehova, *finem* meum; mensura dierum meorum, quid sit...»

Ps. XLVI : «Veniţi să vedeţi lucrul lui Dumnezâu, ce puse minuni în pămînt, lua războĭure până în *cumplitul* pămîntului...=Agite videte opera Jehovae, ut disponat desolationes in terra : facies ut cessent bella usque ad *extremitatem* terrae...»

Ps. LIX : «...Şi vor şti că Zeul volnicul e cu Iacov şi cu *cumplitele* pămîntului...=...Ut sciant Deum summe dominari in Jacobo, usque ad *fines* terrae».

Evangeliarul din British Museum, Mat. XIII, 49 : «Aşa va fi *cumplitul* veacului=Ita erit in *consummatione* saeculi....»

Sensul general de«deplin, desăvîrşit (fie în bine, fie în rêŭ)» s'a restrîns de timpuriu la nuanţa peĭorativă de «grozav, înfricoşat; neîndurat, sgârcit» o nuanţă, pe care o întîmpinăm deja la ceĭ vechĭ.

Omiliarul mitropolituluĭ Varlam din 1643, f. 274 : «Văzând şi oameniĭ ceĭ bunĭ şi direpţĭ *cumpliciunea* celor nemilostivĭ».

Grigorie Ureche, comparând domnia luĭ Petru Vodă cu a urmaşuluĭ sĕŭ Aron Vodă, face următoarea reflecţiune (Cronice I, 238) : «Ce norocul ţăreĭ cel bun s'aŭ schimbat, că după noroc bun i-aŭ venit şi râŭ; cum ar fi însemnat de Dumnezeŭ, după vreme bună şi senină să vie vreme rea şi tulburată; după domniă lină şi blândă să vie *cumplită* şi amară».

Miron Costin zice asupra aceluiaşĭ Domn (Ibid., p. 249) : «Domnieĭ luĭ Aron-Vodă cu cale i-aŭ zis *cumplită*, că aşa aŭ fost dăsfrînată domnia şi nedireaptă, căt, de răul luĭ, ce eraŭ boĭerĭ de frunte fugise maĭ toțĭ în țara leșească».

Semnificațiunea primitivă reĭese în următorul pasaj din Constantin Căpitanul (Mag. Ist. I, 113) : «După ce aŭ mazălit Turciĭ pre Mihnea Vodă, pentru răutățile luĭ cele *cumplite*... le aŭ dat Domn pre Vlad-Vodă...»

In limba modernă predomină esclusiv acest sens peĭorativ. In balada «Cucul și turturica» (Alexandri, p. 8) :

Eŭ n'aș zice ba
Pentru dumnĭa-ta,
Dar cumplit mi-e teamă
De *cumplita*'țĭ mamă,
Că'ĭ bănuitoare și fărmecătoare..

Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 16 :

Soția ta astăzĭ, perechea'țĭ ĭubită,
O să te răpue cu moarte *cumplită*...

Ibidem, p. 60 :

Eŭ nu zic, ca omul *cumplit* să se facă
Și până într'atâta argintul să'ĭ placă,
In cât s'ajungă la el să se închine..

Ibidem, p. 65 :

A fost un sgârcit odată, care mereŭ grămădea,
Zi și noaptea totdeauna pe banĭ dormea și ședea,
Și, de *cumplitate* multă, trăea singur, singurel,
Nu ținea în casă nicĭ slugă, nicĭ pisică, nicĭ cățel.

Alexandrescu «Ucigașul fără voe» :

O noapte fatală! o noapte *cumplită!*
Pe patu'mĭ de trudă dormeam obosit.
Era despre zĭuă : soția'mĭ ĭubită
Ședea lângă mine... un vis, vis *cumplit!*

Alexandri, Despot-Vodă, p. 6 :

Căcĭ fearele 's *cumplite*, dar omul e maĭ *cumplit*!

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 265) :

Dare-ar, bade, Dumnezeŭ,
Să fie pe gândul meŭ!
Să te ajungă dor *cumplit.*
Să lașĭ lingura pe blid,
Să ĭeșĭ afară plângênd
Și părul din cap smulgênd...

Maĭ pomenim aci și întrebuințarea de tot caracteristică a vorbeĭ *cumplit* în graĭul moldovenesc, alăturându-se pe lângă alte însușirĭ bune spre a le da maĭ multă tărie, formând astfel un fel de superlativ perifrastic.

Iată doă exemple luate din anecdotele populare de Speranță (Contemporanul I, 404, 802): «O ducea *cumplit* de bine...»—«Că'ĭ *cumplit* de bună mĭerea».

In aceste locuţiunĭ *cumplit* implineşte acelaşĭ rol ca şi *tare* saŭ *grozav* într'o posiţiune analoagă, exprimând o nuanţă particulară de gradul cel maĭ înalt, ceva maĭ mult de cât «o ducea *foarte* bine» şi «*foarte* bună mĭerea».

Fortună, *furtună*, din latinul *fortuna* «hasard, aventure, sort», a scăzut româneşte la sensul de «vijelie, vifor» întocmaĭ ca alb. *furtună* «vijelie», *fortune* «procella, tempestas, naufragium», neo-grec. φουρτοῦνα «vijelie pe mare», turc. serb. *fortuna* «tempestas» şi în maĭ toate limbile romanice: it. sp. port. prov. *fortuna*, fr. *fortune de mer*, reto-rom. *furtüna* «nelinişte, poftă».

In latinitatea medie *fortuna* şi chĭar foarte des *furtuna* (Schuchardt II, 123) însemnează deja «maris tempestas».

Astfel într'un text de la 1244 citat de Du Cange s. v. citim: «Circa mediam noctem validissima *Fortuna maris et temporis* fuit in portu Januae, ita quod multae naves iverunt in terram».

Şi într'alt text frances aproape contemporan: «En cel an (1269) dut passer le Roi d'Arragon en Surie, et monta sor mer il et ses os, et quant vint au quart jor une *Fortune* grant le pris et rompi sa nave...»

Este probabilă opiniunea d-luĭ Cihac (Dict. I, 106) «que l'acception de *tempête* a dû se développer en premier lieu de l'it. *correre fortuna*, ç.-à-d. *courir fortune sur mer, et de là subir une tempête*».

Vorba românească vine din latinitatea medievală, ĭară nu din neo-greaca, care ea însăşĭ o dobîndi din italĭana. De la Românĭ vorba trecu la Ruteniĭ din Bucovina, la carĭ *fortuna* însemnează «vreme rea».

Iată un frumos pasaj din «Istoria ĭeroglifică» a luĭ Cantemir, în care se cuprinde sinonimica *furtuneĭ* în gradaţiune ascendentă, p. 237: «Marea nu de alta, ce de vînt faţa îşĭ schimbă, vîntul vivor, vivorul holbura, holbura *furtuna*, furtuna valurĭ, valurile primejdie vaselor şi peirea celor din vase aduce».

Cerşesc, format din *cerşi*, perfectul arhaic al verbuluĭ *cer*, are astăzĭ esclusiv accepţiunea peĭorativă «a cere milă». In vechile tipăriturĭ *cerşit* saŭ *cerşut* n'avea nimic ignobil în sine.

Iată doă-treĭ exemple din cronicarĭ:

Nicolae Costin, Cronice I, 75: «Purces'aŭ cu oştĭ Antoniu Caracal asupra Partilor trimiţând sol de aŭ *cerşut* pe fata craĭuluĭ Partilor, pre care neprimindu-l să'ĭ fie ginere, aŭ intrat cu oştĭ în ţara Partilor de aŭ prădat».

Acelaşĭ, Ibidem II, 5: «Dacă aŭ murit Dabija Vodă, rămânând ţara fără Domn, s'aŭ sfătuit boĭeriĭ ceĭ marĭ aĭ ţăriĭ Moldoveĭ şi îndată aŭ purces la Ţarigrad de şi-aŭ *cerşit* Domn de la Poartă după obiceĭul lor, fiind sub stăpânirea împărăţieĭ turceştĭ».

Grigorie Ureche, Ibidem I, 197: «Maĭ apoĭ de toate şi-aŭ ales sfat, ca să trimită solĭ la împăratul cu mare rugăminte şi plângere să'ĭ ĭerte, şi aşa aŭ ales dintre dînşiĭ pre Trifan Cĭolpan, de l'aŭ trimis sol la Suceava la împăratul, de s'aŭ rugat de pace şi şi-aŭ *cerşut* Domn».

In limba modernă sensul scăzut «a cere milă» e singurul cunoscut. Intr'o doĭnă din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 261):

De'ĭ lua de seama mea,
Tot să poţĭ trăi cu ea;
De'ĭ căta la alt ceva,
Dumnezeŭ să nu'ţĭ maĭ dea
De căt una ologea,
Să ţi-o puĭ în telegea,
Să umbli *cerşind* cu ea;
Să viĭ şi la pragul meŭ,
Să te miluĭesc şi eŭ......

Chivernisire este, în privinţa sensuluĭ, primitiv identic cu *cârmuire*.

Mărgăritul luĭ Ioan Hrisostom din 1691 (Cipariu, p. 199): «Să cunoştĭ, cum că ĭaste necercetată şi neurmată cea de toate maĭ nainte cunoscătoare a luĭ Dumnezeŭ *chivernisire*».

Cronica luĭ Constantin Căpitanul (Mag. ist. I, 88): «Andronic Paleologul având şi un fecĭor anume Ioan, care încă nefiind de vîrstă, ca să poată *chivernisi* împărăţia.....»

Şi maĭ la vale, vorbind de bătălia de la Nicopole, zice (p. 96): «Den rea *chivernisealâ* a creştinilor aŭ biruit Baizit pre Creştinĭ, tâindu'ĭ şi robindu'ĭ».

Cantemir, în «Istoria ĭeroglifică», p. 348: «Arătarea neprieteşuguluĭ fără folos corăbiĭarilor se aseamănă, cariĭ în vreamea furtuniĭ *chivernisala* corăbieĭ lăsând... uniĭ pre alţiĭ vina aruncă».

Sensul secundar de «agonisire» şi de «mijloc de căştig» fu modificat, în timpul Fanarioţilor, în cel peĭorativ de «înavuţire prin jafurĭ saŭ abusurĭ în funcţiunĭ publice», modificare remarcabilă ca o rămăşiţă din acea tristă epocă, când nepotismul se practica pe scara cea maĭ întinsă.

Alexandri, în dialogul politic «Păcală şi Tăndală» (Teatru, p. 64):

Ce greşală am făptuit,
Pentru că, fiind în slujbă, şi eŭ m'am *schivernisit*?

Scârbă, din paleo-slavicul *skrŭbi* «cruciatus, cura, aegritudo animi, moeror», însemna odinioară esclusiv «întristare, măhnire sufletească».

Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. XVII: «Şi în *scrăbiĭa* mea chem Domnul şi către Dumnezeul mieu chem=In ipsa *angustia* mea invoco Jehovam et ad Deum meum vociferor».

Ps. XXIV: «*Scrăbiĭa* inimei meale mulţi-se, de nevoĭa mea scoate-mă= *Oppressiones* animi mei dilatant se; ab angustiis meis deduc me».

Moxa, Cronica din 1620, p. 367: «Că nice un bine pre lume nu ĭaste, ca să nu ameastece cu *scrăbă* şi cu mult amar: soarele acoperă nuorii, aşa şi pre bine vrăjmaşii».

Nicolaĭ Costin, în «predoslovia» Cronniceĭ sale: «Aşijderea (învaţă Istoria) a nădăjdui a nu se teme și pre norocul (carele nicăiurea multă ședere la un loc nu are), cum se mută biruitoriul, cum se veseleşte de izbândă gonind pre ceĭ biruiţĭ, pre urmă ceĭ ce fug, cum se fac biruitorĭ asupra celor biruitorĭ maĭ întâĭ, cum bucuria de sîrg se întoarce în *scărbă* și scărba în bucurie : toate aceste dentru ceteala Istorieĭ se cunosc».

Ţichindeal, Fabule, p. 205 : «Bucuria și *scărba* sînt doă surorĭ, care una după alta aleargă».

Intr'o doĭnă (Alexandri, Poesiĭ pop. 254) :

Frunză verde siminoc,
De *scârbă*, de mare foc,
Staŭ în codru și gândesc,
Ce să fac, ca să trăĭesc?

Astăzĭ vorba *scărbă* are maĭ ales sensul peĭorativ de «greaţă, desgust».

Bălcescu «Cântarea Românieĭ», p. 579 : «Făptuitoriĭ tâlhăriilor se spăĭmîntează însișĭ de faptele lor... Domnul și-a întors cu *scărbă* faţa de la dînșiĭ şi îngeriĭ s'aŭ depărtat cu groază de eĭ...»

B. RAFINAREA CUVINTELOR.

Şugubăţ, din paleo-slavicul *dušegubĭcĭ* «homicida» literal «perditor animae» (*duša* «anima», *gubiti* «perdere»), cu aferesa primeĭ silabe (1), însemnează în vechea limbă românească totdeauna «criminal, ucigaş», ca în citaţiunile următoare :

Dosofteĭ, în «Vĭeţile Svinţilor» din 1683, Oct. 43^{a} : «Ce tot nepriĭatinul și vicleanul nu părăseaște a face râŭ. Că prăvălindu-să în chip de om și aflând pre svîntul la strîmtoare lesne de surpat cu rîpă adîncă, căzu la picĭoarele svîntului făcându-să a-i să ruga de blagoslovenie ; ĭară svîntul spăriindu-să de fără veaste tlăniș și împĭedicându-să de dînsul, deade în gĭos cu capul de agĭunsă tocma la fundul răpei cel de maĭ gĭos. Ce însă dintr'acea încă nemică n'aŭ folosît acel *șugubăţ*, rămâind svîntul întreg nevătămat».

Acelaşi, Ibidem : «Şi 'mfruntâ cu îndrăznire fără frică pre păgânul, ĭară el neputând răbda îndată pusă de aprinsără cu mâni greale *sugubeaţe*, unii de cap, alţii de umere și de haĭne, cine cum putea silea să facă necinste să împle voĭa spurcatului tiran» (Ibid., 69^{b}).

«Şi pravoslavnicii proslăviĭa pre Dumnezăŭ, ĭară *şigubăţul* să turbura și să înspăĭma de minune á svinţilor îngeri, că să siliĭa să să pocăĭască de cătră păgânăţăe ce feace» (Noemvrie, 98^{b}).

«Ĭară el tăgăduind că nu știe, svîntul descălecâ de pre cal și întrebâ în casa *şigubăţului* şi pogorând vasul întrebâ, ce'i aceasta? ĭară *şigubăţul* tremurând căzu la picĭoarele svîntului» (Ibid., 117).

---

(1) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 182. — D. Hasdeŭ a consacrat acestuĭ cuvînt un studiu special în *Columna* pe 1882, p. 612—619, după ce indicase deja adevĕrata sa origină în *Arhiva istorică a Românieĭ* I, 176 comentând așezămîntul luĭ Miron Barnovschi. Vezĭ și Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 64—68.

«Aceastea văzând acel *şigubăţ* şi mâncător de sânge deade răspuns asupră-le de sabiă» (Ibid., 138^{a}).

«Şi odănăoră un neguţătorĭu cu aur mult trecând pe acolea l'aŭ ucis un *şugubăţ* şi l'aŭ tras la uşa chiliei svîntului» (Ghenarie, 43^{a}).

Cantemir, în «Divanul lumiĭ» din 1689 (Hasdeŭ, Arhiva istor. II, 88): «Petrecerea ta cu oameniĭ şi oameniĭ cu tine — deşertare şi amăgeală este. Iară pentru a anilor vechime câtă aĭ, mult mĕ mir: atâta cât eştĭ de amăgitoară, mincinoasă şi *şugubaţă*, cum te Dumnezăŭ rabdă şi nu te cu un ceas maĭ înainte prăpădeşte? ce cu aceasta pre a sa bogată milă şi îndelungă răbdare sviteşte».

Sub influenţa verbuluĭ *şuguesc* «a glumi», vorba *şugubăţ* a suferit o mare scădere semasiologică, avênd astăzĭ, în Moldova, semnificaţiunea redusă de «primejdios, rĕutăcĭos, glumeţ», implicând însă totdeauna o nuanţă pesimistă maĭ mult saŭ maĭ puţin pronunţată.

Iată câteva exemple luate din scriitoriĭ ceĭ maĭ bogaţĭ în moldovenisme:

Stamati, Musa românească, p. 346 (fabulă):

Momiţa însă fireşte, deşi este prea isteaţă
Şi hazlie, *şugubaţă*,
Insă este pizmătară,
Vicleană şi rîzătoare.

Creanga, în povestea «Harap-Alb» (Convorbirĭ liter. XI, 176, 177): «In călătoria ta aĭ să aĭ trebuinţă şi de reĭ şi de bunĭ, dar să te fereştĭ de omul roş, ĭar maĭ ales de cel spân, cât 'i putea; să n'aĭ de a face cu dînşiĭ, căcĭ sînt foarte *şugubeţĭ*».

«Locurile aceste sînt *şugubeţe;* de unde ştĭ, cum vine întîmplarea şi Doamne fereşte să nu'ţĭ cază greŭ singur».

In pĭesa «Chiriţa în provincie» de Alexandri (Teatru, p. 534):

Vaĭ, că m'o pişcat ĭară,
Bre! ce om *şugubăţ!*
Da şezĭ, mâĭ, binişor.

In «Iorgu de la Sadagura» (Ibid. 997): «Să te păzeştĭ, dragă cucoană Gahiţă, pentru că la vîrsta noastră cataroile sînt foarte *şugubeţe*».

Ibidem (p. 1000): «O duceţĭ bine?... Mĕ bucur... Videţĭ d-voastră, că sănătatea-i *şugubaţă!...*»

In «Kir Zuliaridi» (Ibid. 1160): «Madama Flaĭmuc mĕ ĭubeşte... şi dragostea 'i *şugubaţă* de firea eĭ».

Dintre scriitorii modernĭ din Muntenia am întîmpinat vorba *şugubăţ* numaĭ la d. Odobescu şi anume în minunatul «basm vănătoresc» (Pseudokyn., p. 219): «Veveriţele *şugubeţe* cu coada vîlvoiŭ, carĭ sar zglobiĭ pe crăcile copacilor, ronţăind alune, ghindă şi scoruşe».

In legătură cu *şugubăţ* stă vorba *şugubină*, arhaic *deşugubină*, din paleoslavicul *dušegubina* «homicidum» literal «perditio animae», însemnând în vechea jurisprudenţă românească «omor saŭ relaţiune nelegitimă între bărbat şi femee» (ambele considerate de dreptul canonic ca o «pĭerdere de suflet»), apoĭ «amendă pentru rĕscumpărarea crimeĭ», care se da *deşugubinarilor* saŭ *şugubinarilor*, însărcinaţĭ cu strîngerea eĭ.

In aşezămîntul luĭ Miron Barnovschi din 1628 (Hasdeŭ, Arhiva I, 175): «... Imblă *dişugubinariĭ* în toată vremea de fac năpăştĭ a fămeĭ şi a fete de oamenĭ bunĭ şi a sărace pe minciunĭ, de fac pradă şi-i bagă în fiară şi-i ciobotesc.... aşijderea şi *deşugubinariĭ* ce să n'aĭbă a umbla pentru *deşugubinele* numaĭ într'o lună pentru an, în luna luĭ Septemvrie, ĭar maĭ mult să nu îmble».

Grigorie Ureche, Cronice I, 138 enumărând boĭeriile marĭ în sfat tocmite de Alecsandru Vodă cel bun şi bătrân: «Vornic mare în ţara de gĭos, gĭudecător tuturor din ţară şi globnic de morţĭ de om şi de *şugubinĭ*, ce se fac la partea luĭ».

Aşezămîntul luĭ Constantin Mavrocordat din 1741 (Codrescu, Uricariu IV, 404): «Slugile vorniceştĭ, unde vor afla femeĭ saŭ fete cu pricinĭ de *şugubinĭ*, să nu fie volnicĭ a lua ceva, atât de la fată cât şi de la bărbat fără gĭudecata Ispravniculuĭ de ţinut şi pe vorbe omeneştĭ fără dovadă să nu vinuĭască».

Astăzĭ vorba *şugubină* însemnează, în Muntenia, «crimă capitală, păcat de moarte» (Costinescu), de unde sensul figurat de «nenorocire».

Zicătoarea: a dat de şugubină e sinonimă cu: a dat de pocinog, saŭ: a dat de bocluc(1).

Jipescu, Opincar, p. 48: «Nu cumva... uţupinile din lumea luĭ Dumnezeŭ cu d'adinsu te daŭ dă *şugubină?*»

In basmul muntean «Fata din dafin» (Cal. basm. 1883, p. 23): «Nicĭ să te repezĭ şi să o coprinzĭ în braţe aşa ţoropoc, asemenea nicĭ să te cercĭ să fugĭ cu ea aşa fără de voe, că daĭ de *şugubină* şi te împĭetreştĭ ca toţĭ ceĭlalţĭ fecĭorĭ de împăraţĭ».

In basmul «Tăleruş» (Ispirescu II, 1. 120):

— Dară ce aĭ, stăpâne, de eştĭ aşa opărit? ĭĭ zice boul.

— Ce să am? rĕspunse băĭatul, ĭacă am dat de *şugubină*. Şi-i spuse tot ce'ĭ zisese taurul (adică să vie Tăleruş să se bată cu dînsul)».

De vorba *şugubină* n'am dat în nicĭ un scriitor moldovean, pe când la Muntenĭ locuţiunea proverbială *a da de şugubină* e foarte des întrebuinţată.

Bazacònie, arhaic *bezaconie*, din paleo-slavicul *bezakoniĭe* «iniquitas, injuria» (*bezŭ* «sine», *zakoniĭe* «justitia»), are, în vechile tipăriturĭ, sensul esclusiv de «fără-de-lege, nedreptate, nelegĭuire».

Psaltirea luĭ Coresi din 1577:

Ps. XXXVIII: «...Că *bezaconiile* meale preanălţară-se capul mieu, că tar greu păsară spre mine....=Nam iniquitates meae transcendunt caput meum ut onus grave....»

Ps. CXXX: «Şi el izbăveaşte Israil de toate *bezaconiile* lui....=Et ipse redimet Israelem ab omnibus iniquitatibus ejus».

---

(1) Ispirescu, *Zicătorĭ populare* în Tocilescu, *Revista*, An. I, vol. I, p. 227.

Pravila de Govora din 1640, p. 13 : «Iară ce ĭaste de muĭare, cu mult maĭ bine să întrebĭ pre aceastea și să iscodeștĭ de cât pre bărbat, că ajung aceastea și în maĭ marĭ *bezaconiĭ*, că fac farmece și vrăjĭ și pĭerd sufletele cuconilor la vreame de naștere și încă fiind și în trupul lor și beŭ oarecarĭ erbĭ ceale ce înseșĭ le știu».

In Alexandria scrisă la 1620 (ed. Bianu în Columna pe 1883, p. 450) : «Inpărate, noi simtem de la țara grečașcă și am avut înpărat la Machidonie pre Araclie și împărătiasă Seramida; și văzură acolo omeni râi și să făce multe răotăți, și să vîrsa săngele omenesc și războe și multe *bezaconii* văzu pre lume făcând omenii».

In edițiunile moderne ale cărțiĭ populare acest pasaj sună astfel : «Impărate, noĭ sîntem de la țara grecească și am avut împărat elinesc de la Machedonia pre Eraclie împăratul și împărăteasa luĭ Semiramida. Și văzură acolo atâta strâmbătate și războae și multe *bazaconiĭ* și sânge vîrsat».

In limba modernă cuvîntul, sub forma *bazaconie* saŭ *bațagonie*, a încercat o scădere logică extraordinară, redus fiind a însemna «faptă hazlie, istorie cĭudată; gogomănie, prostie», căteodată numaĭ cu o ușoară nuanță pesimistă.

Jipescu, Opincar, p. 45, 115 : «Aicĭ în oraș alte *bațagoniĭ* : caleștile îțĭ hauĭesc capu».

«Că pe dracu l'aŭ zărit oamini ca o nălucă, ba ca o mogândeață, ba că era cu coarne, ba că ședea în casă pustiĭe cu spahiile, cu muma păduriĭ, cu joĭmărița : toate *bațagoniile* astea sînt scoase d'ăl de n'are dă lucru».

De la Vrancea, Sultănica, p. 260 (Odinioară): «Pe loc împăratul porunci la doĭ cetașĭ să intoarcă călugărul din cale, ca să'ĭ spue și luĭ *bazaconia* de ghicitoare, pe care n'a dovedit'o nicĭ cĭobaniĭ, nicĭ mocaniĭ, nicĭ țurcaniĭ, nicĭ ițaniĭ».

Creanga, în povestea «Stan-pățitul» (Conv. lit. XI, 22) : «Atuncĭ draciĭ s'aŭ împrăştiet ĭute ca fulgerul în toate părțile. Unul din eĭ aŭ apucat spre pădurĭ să vadă de n'a putea trebălui ceva și pe acolo : doar a face pe vr'un om să bărfească împotriva luĭ Dumnezeŭ, pe altul să chinuĭască boiĭ; altuĭa să'ĭ rupă vr'un capăt saŭ altceva de la car, altuĭa să'ĭ schilodească vr'un boŭ, pe alțiĭ să'ĭ facă să se bată, pănă s'or ucide și căte alte *bazaconiĭ* și năzbutiĭ, de care iscodește și vrăjește dracul».

Alexandri, în cânticelul comic «Sandu Napoilă» (Teatru, p. 40): «Bre! bre! adică multe am vĕzut în vĭața mea !... c'am vĕzut Ienicerĭ și răzmerițĭ; am vĕzut cĭuma, holera și lăcustele, dar încă așa *bazaconie* n'am chitit c'oiŭ agĭunge să vĕd... Auzĭ ? reforme ? îmbunătățirĭ ?...»

In «Kera Nastasia» (Teatru, p. 104) : «El învață acum de șase lunĭ la școala publică și știe o mulțime de *bazaconiĭ*, ştie constituțiunea și convențiunea și drepturile cetățeneştĭ și paternitatea...»

In opereta «Craiŭ noŭ» (Teatru, p. 226) : «Acu... nepoata ca nepoata; dar altă *bazaconie !...* In zĭua, când aŭ spălat putina Anica cu Leonaş, am găsit lada sămășieĭ deșchisă, broasca stricată și în nuntru 40,000 leĭ... lipsă».

In «Iorgu de la Sadagura» (Teatru, p. 993) : «Ce spuĭ, cucoană Gahiţo?... argaţiĭ meĭ aŭ făcut vr'o *bazaconie* la d-ta în casă?... nu mĕ 'nebuni!.. »

Zlobiv, din paleo-slavicul *zlobivŭ* «malus, injuriae acceptae memor» (*zloba* «malitia» (1), are în vechile tipăriturĭ semnificaţiunea de «rêŭ», bunăoară în citatele următoare :

Pravila luĭ Mateĭ Basarab din 1652, p. 78, 205 : «Oamenii cei domneşti încă de să vor prileji să fie *zlobivi* şi vor face asupreale și vor înpresura săracii fără de ştirea Domniei, pre unii ca aceaĭa cine i va sudui, nu se va pedepsi ca un suduitor de Domnie».

«Beatul, carele va face vr'o greşală şi'şi va cunoaște lucrul, căte toate orile când să înbată ĭaste râŭ la beție și să ceartă și să sfădeaște cu toți, acela să se cearte deplin, ca și cum ar fi greșit în trezvie, și după cum spune Pravilele şi după greşala ce va face, pentru că se cade cine își cunoaște firea că ĭaste *zlobiv* la beție, acela saŭ să nu'și bea vin nice cum, saŭ să bea puținel să nu se înbate».

Psaltirea în versurĭ a luĭ Dosofteĭ din 1673, Ps. CXXXVI :

> Să nu uĭţi, Doamne sfinte,
> De Edom, ce au zîs cuvinte
> Sfintei cetăţi înprotivă
> Cu râŭ din gură *zlobivă*.

Divanul lumiĭ de Cantemir din 1698 (Hasdeŭ, Arhiva II, 167) : «De la bucatele și băuturele, carile spre deprinderea răutăților te trag, maĭ vîrtos cele maĭ bune și maĭ plăcute, carile îndemnările și într'armăturele *zlobivelor* pofte sînt, măcar și în dar de ți s'ar aduce, singur pre tine, fără numaĭ cătu-ĭ pentru traiŭ, te oprește și te părăsește».

Grigorie Ureche, vorbind despre ucigaşiĭ luĭ Ștefan Vodă Lăcustă (Cronice I, 200) : «Eară începătura acestuĭ lucru urît și necuvios s'aŭ făcut de la Mihul Hatmanul şi de la Trotușan Logofătul, cariĭ s'aŭ vorovit într'o seară, ca nişte tiranĭ și lupĭ turbaţĭ, să vîneze oaĭa cea *nezlobivă* adecă pre Ștefan Vodă».

Vorba *zlobiv*, sub forma *zglobiv* saŭ *zglobĭu* cu epentesa unuĭ *g* ca și în *jghĭab* în raport cu paleo-slavicul *žlĕbŭ*, se întrebuințează astăzĭ, maĭ cu seamă în Muntenia, cu sensul scăzut de «nebunatic, sburdalnic (de tinerĭ saŭ copiĭ); neastîmpărat, aprig (de caĭ)».

Odobescu, Pseudokyn., p. 188 : «....Intr'un sohat fără marginĭ, unde, printre copitele *zglobiilor* minjĭ ce pasc în ergheliĭ, se strecoară pitpalacul limbareț ..»

In balada «Corbea» (Teodorescu, Poesiĭ pop., p. 439) :

> Staŭ în temniță băgat
> . . . .

---

(1) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 227. — A se vedea studiul, ce d. Hasdeŭ a consacrat cuvîntuluĭ în *Columna* pe 1882, p. 245 urm.

Pentru roşul bidivĭu,
Pentru roşul meŭ *zglobĭu*.

In cântecul «Şarpele» (Ibidem, p. 439) :

Frunză verde măr sălcĭu,
Frăţiorul mijlocĭu
Şi de fire cam *zglobĭu*. . . . .

De la Vrancea, Sultănica, p. 172 (Şuer): «El venea pururea în fruntea *zglobiilor* de copiĭ, jucându'şĭ murgul ce mesteca zabalele înecate în spume albe şi roşiĭ».

Bolintineanu, în poesia'ĭ «Idealul», aplică acest epitet stelelor (Poesiĭ I, 325) :

Stelele *zglobiĭ*
Revărsaŭ pe mare valurĭ de lumină
Şi formaŭ fantasticĭ, splendide grădine
Cu ale lor scânteĭ.

Beznă însemna odinioară esclusiv «prăpastiă» derivând din paleo-slavicul *bezdŭna* «abyssus» (*bezŭ* «sine» şi *dŭno* «fundus»).

«Mărgăritul» sfîntuluĭ Ioan Hrisostom din 1691 (Cipariu, p. 199) : «Nu cerea cealea ce nu le ajunge mintea şi putearea cunoştinţii tale, nici să cercetezi ceale ascunse, căci că judecăţile lui carele le judeci şi le face sînt adîncime şi *beznă* mare şi multă».

«Divanul lumiĭ» de Cantemir din 1699 (Hasdeŭ, Arhiva II, 85, 133) : «Intâĭ dară lumea adecă trupul spre carĭ în adîncime nemăsurate *bezne* fără fund este să te răpĭască şi în vecĭ fără eşire să te prăpădind chinuĭască ; aşijderea înţeleptul adică sufletul de acea *beznă* şi prăpastiă ferindu-te şi despre a eĭ alergare împedecându-te, spre care slavă, fericire şi în vecĭ fără sfîrşire bucuria te îndemnând invitează; carele *bezna* întunerecululuĭ lumesc arată şi luminează...»

«Lumea cu cel deobşte cuvînt, adecă cerurile, pămîntul, marea, *beznele* şi alalte carile în lume se cuprind, cu un cuvînt toate lume se cheamă».

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 573 : «Eĭ (Greciĭ) aruncară pe copiĭ teĭ în *beznele* întunericuluĭ... şi numele lor peri cu tine!.. Eraĭ liberă... şi te puseră în lanţurĭ... Eraĭ bogată... şi se înbuĭbară de carnea ta ca nişte lupĭ flămînzĭ... Eraĭ viteză... şi înfipseră mişelia în inima ta... Eraĭ vrednică şi lăudată... şi ajunseşĭ defăĭmată... Eraĭ curată... şi te pângăriră cu tălhăriă şi nedum̃nezeire».

Locuţiunea figurată *bezna întunericuluĭ* din pasajul de maĭ sus din Cantemir formează transiţiunea la sensul modern de «întuneric, negură groasă», esclusiv cunoscut în limba de astăzĭ.

Bălcescu, în «Cântarea Românieĭ», p. 562 : «Noaptea cu *beznele* sale a cotropit omenirea... sângele curge părae... focul mistuĭeşte ce scapă de sabiă şi moartea seceră pămîntul... întunecimea se îndeasă şi maĭ mult...»

Basmul vănătoresc, povestit de d. Odobescu (Pseudokyn., p. 216) : «Când se maĭ potoli furtuna, fecĭorul de împărat cătâ a se urni din scorburea, unde stătuse pitulat; dar el numaĭ ştia încotro să apuce, aşa de tare era în codru şi frunza deasă şi noaptea întunecoasă şi calea pĭetroasă; pe unde căta urma îmblată, urma era ştearsă; atâtea tulpine surpate şi în lapoviţe înecate, pe sub atâtea frunzare căzute, toate cărările se făcuse nevĕzute. Nu vedea, nu auzĭa nicĭ în greul pămîntuluĭ, nicĭ în uşurelul vîntuluĭ, numaĭ când trăgea bine cu urechea, îĭ venĭa din depărtare la auz chĭotul ghionoaeĭ, ce'şĭ ascuţĭa noaptea cĭocul de coaja copacilor, şi mĭorlăitul cucuvaĭelor, care se chemaŭ jalnic una pe alta prin mijlocul *bezneĭ*....»

Maĭ relevăm şi expresiunea invariabilă *întuneric beznă*, în care a doua vorbă serveşte a da maĭ multă tărie celeĭ dîntâĭ, formând un superlativ sui generis, ceva maĭ mult de cât *tare întuneric*.

Ispirescu, Legende, p. 64 : «Coaja acestor doĭ merĭ era suflată cu aur, de lucĭa ca zĭoa, când noaptea era întuneric *beznă*».

Calendarul basmelor pe 1881, p. 71 : «Mergênd astfel băjbăind prin *întunericul beznă*, zări printre obloanele uneĭ cărcĭumioare o mică rază de lumină».

O formă colaterală a luĭ *beznă* este *băzdăganie* (Polizu : *băţăganie*) cu înţelesul de «monstru, lucru extraordinar, faptă de mirare».

Povestea Harap-Alb de Creanga (Conv. lit. XI, 187) : «Şi maĭ mergênd eĭ o bucată, numaĭ ĭacă ce vede Harap Alb altă *băzdăganie* şi maĭ şi : o pocitanie de om umbla cu arcul după vînat paserĭ».

Ispirescu, Uncheaşu sfătos, p. 2 («mărul discordieĭ») : «Eŭ mĕ prinz, că nicĭ nu visaţĭ ce *băzdăganie* maĭ este şi aĭa».

Identic este *bidihanie* şi forma scurtată *băhanĭă* «monstru, pocitură».

In basmul «Ileana Cosinzana» de Pompiliu (Conv. lit. VI, 20) : «Apoĭ îţĭ închipuĭeştĭ, că auzĭ miĭ de săsăiturĭ împrejur ca de şerpĭ şi de alte *bidihăniĭ* nezărite şi vuete înspăĭmîntătoare ca de trîntiturĭ între fearele pustiĭ».

Calendarul basmelor pe 1877, p. 21 : «Astă cĭoară spurcată, astă *băhanĭă* urîtă, îĭ făcea zile fripte, gura eĭ calapanta mergea toată zĭua ca o moară hodorogită».

E probabil, că sensul luĭ *băzdăganie* şi *bidihanie* de «animal monstruos» a fost influenţat de quasi-omonimul lor *dihanĭă*.

Cĭudă, din paleo-slavicul *čudo*, genitiv *čudese* «miraculum», avea odinioară întreaga accepţiune a cuvîntuluĭ «minune», după cum şi astăzĭ la Macedo-Românĭ *ţudie* e «miraculum» (1). Iată câteva texturĭ în ordine cronologică :

Psaltirea diaconuluĭ Coresi din 1577 :

Ps. IX : «...Spuĭ toate *cĭudesele* tale=...Enarrabo mirabilia tua».

Ps. XXV : «Să auz glasul lăuzieĭ tale şi să spuĭu toate *cĭudele* tale=Personando voce gratiarum actionis et enarrando omnia mirabilia tua».

---

(1) La Istriano-Românĭ *cĭudă* însemnează «mult» (comp. nsl. čuda «minune, *mulţime*, disposiţie») : *cĭudă omiri* «mulţĭ oamenĭ»; *se face vir cĭudă* «se face vin mult» v. Maiorescu *Itinerar*, p. 92.

Ps. XXXIX : «Multe fapt 'ai tu, Dumnezeul mieu, *cĭudele* tale și cugetelor tale nu e cine să se podobească ție...=Tu multa praestas, Jehova, Deus mi, mirabilia tua et cogitationes tuas erga nos : nemo recensendis iis par tibi...»

Ps. LXXXIX : «Ispovedi-vor cerĭurele *cĭudele* tale, Doamne, că deadevărul tâu în besearecile sfinților=Celebrarant coeli mirabile opus tuum, Jehova; etiam fidem tuam in congregatione sanctorum».

Ps. CVI : «Și ultară zeul ce spăsi ei, ce face mare minune în Eghipetu, *cĭude* în țara lu Hamu, fricoase în marea neagră=Obliti sunt Dei fortis servatoris ipsorum qui fecerat res magnas in Aegypto : mirabilia opera in regione Chami, terribilia ad mare algosum».

Ibidem : «Părinții noștri în Eghipet nu înțeleaseră *cĭudele* tale, nece pomeniră mulțiĭa milosteei tale...=Majores nostri in Aegypto non intellexerant mirabilia tua opera, non secordati fuerant amplitudinis benignitatum tuarum...»

In Paliea de la Orăștia din 1581, Ex. IV (Cipariu, p. 59) : «Să derept aceaĭa nu vor creade ție nice cuvîntul tâu nu vor asculta pre un fapt de *cĭudă*, creade-vor cuvîntul tâu cu altă *cĭudă*; să ĭară acestor doao *cĭude* nu vor creade, nice cuvîntul tâu nu vor asculta : ĭa apă den apă curătoare și o varsă pre uscat și aceaĭa apă, care aĭ luat den acea apă curătoare, fiva sânge pre cel pămînt uscat... ĭa în mâna ta toĭagul, cu carele fâ *cĭude*».

Noul-Testament de la Belgrad din 1648, Mat. VII (Cipariu, p. 89) : «Și cu numele tâu draciĭ am scos și cu numele tâu multe *cĭude* am făcut».

Astăzĭ vorba *cĭudă* are numaĭ însemnarea de «părere de rêŭ, necaz, supărare mare, mănie» (comp. serb. *čud* «fire, dispoziţiune»; alb. *čudă* «minune, îndărătnicie»), o însemnare, pe care o întîmpinăm deja în Pravila luĭ Mateĭ Basarab din 1652, p. 127 : «Fecĭoria de suflet o fac uniĭ, căcĭ nu nasc copiĭ saŭ zice mulțĭ nasc și mor; și rămân fără cuconĭ și de *cĭuda* lor mișăiĭ părinţĭ ĭaŭ coconĭ străinĭ șĭ și-i fac lor fecĭorĭ sufleteștĭ cu sfintele molitve și le sînt aceaĭa ca și fecĭoriĭ carĭ i-aŭ născut trupeaște și întru rudenie și întru moștenire și întru spițe».

Beldiman, în «Jalnica Tragodie» (Cronice III, 345) :

Nu'ţĭ era *cĭudă* atăta de cĭocoĭ, de arnăuţĭ,
Căt te pătrundea durerea de Greciĭ ceĭ cunoscuţĭ.

In balada «Oprișanul» (Alexandri, p. 202) : .

Nu mi-e *cĭudă* de asta
Căt mi-e *cĭudă* de alta...

Alexandri, Lipitorile satelor (Teatru, p. 1534) : « . . .Nu vĕ maĭ potrivițĭ la vorbele unuĭ bețiv. Pun rămășag, că se duce la crășmă să'șĭ înece *cĭuda*...»

Jipescu, Opincar, p. 44 : «Nu vezĭ, că'mĭ crapă hĭerea în mine dă supăr și dă *cĭudă*».

In «basmul vănătoresc» al d-luĭ Odobescu (Pseudokyn., p. 221) : «Așa maĭ păți într'o noapte și a doua zi, de *cĭudă* și de mănià, se porni de pe dealul Bălauruluĭ în jos, când abĭa se miji de zĭoă și ajunse de odată cu zorile, când se deschideaŭ florile, la valea stearpă și pustĭă a Pîclelor de glod».

Ibidem, p. 243 : «Cu încetul cu încetul începu fata a lua seamă, că sufletul voĭniculuĭ se înmuĭase la dogoreala dragostelor femeĭeștĭ; acum îĭ părea rêu și-i venea *cĭudă*, că ĭubitul eĭ nu maĭ era, ca maĭ nainte, vitejelul plaĭurilor, căruĭa lumea îĭ zicea cu laudă : Fecĭorul de împărat, cel cu noroc la vânat!»

Ispirescu, «Ileana Simizĭana» (Basme, p. 26): «Muma zmeuluĭ, dacă vĕzu, că nu se poate urca pe acest zid și să treacă dincolo, nicĭ să roază dintr'însul, nu maĭ putea de *cĭudă* și, cum era de cătrănită și de amărîtă, se urcâ și ajunse cu gura la gaura, ce lăsase inelul să rămână și suflâ văpae din gura eĭ cea spurcată cale de treĭ ceasurĭ, ca să'ĭ ajungă și să'ĭ pîrjolească...»

Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 17 :

Mâncând în tăcere și 'ntristat cu totul
Se dete pe o pernă răzămându'șĭ cotul,
De necaz și *cĭudă* foc ĭeșea dintr'însul...

Intr'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 431) :

Cĭudă mi-i și rĕŭ îmĭ pare,
C'am ĭubită și nu'ĭ mare.
Am nădejde c'o maĭ crește,
Când o prinde mâța pește
Și coada la urs o crește!

Izbesc «a lovi», din paleo-slavicul *izbiti* «occidere», va să zică proprĭu vorbind «a ucide», a scăzut de la această semnificațiune, pentru că noțiunile de «izbire» și «ucidere» sînt înrudite : rusește *bušu* «a bate, a omorî» germ. *schlagen* «percutere, occidere», bunăoară pasajul Gen. VIII, 21 sună în traducerea luĭ Luther : «Und ich will hinfort nicht mehr *schlagen* alles, was da lebet», unde în traducerea românească modernă scrie : «Nici nu voiŭ maĭ *omorî* tot ce este vĭu...»; tot așa macedo-românul *vătămu* «occidere, percutere»:

A treĭa zi de Paștele marĭ
Vătămară treĭ lionarĭ...(4)

în raport cu daco-românul *vatăm* «laedo, vulnero» maĭ cu seamă în sens figurat «offendo».

In vechile texturĭ vorba are uneorĭ și sensul primitiv al latinuluĭ *victimare* «a omori pentru jertfă, a omorî», ca în Psaltirea luĭ Coresi, Ps. LXXXVII : «Fuĭu ca omul fără ajutorĭu în morți slobodă, ca *vătămații* ce durmiră în mormînte, ce n'au pomenit după aceaĭa și ei de măna ta împenși fură=Sum similis viro quem deficit virtus. (Reputor) inter mortuos, semotus ut *confossi* jacentes in sepulcro, quorum non recordaris amplius, qui manu tua excisi sunt».

---

(1) Caragĭani, *Româniĭ din Macedonia și poesia lor populară* în *Convorbirĭ lit.* II, 386.

Ps. CXXXV : «Cel ce *vătămâ* întâi născuți Eghipetului de la om până la vită=Qui *percussit* primogenita Aegypti, tam hominum quam jumentorum».

Cântarea lu Moĭsi (Coresi, p. 418) : «Adăpa-voĭu săgeatele meale de sânge și armele meale măînca-vor carne de sângele *vătămaților* și prădarea».

Aceeașĭ afinitate logică o observăm în fine și la verbul *ucid*, care are, în vechile tipăriturĭ, aproape esclusiv sensul de «a izbi, a lovi», cum dovedește următoarea seriă de citațiunĭ cronologice :

Psaltirea luĭ Coresi din 1577, Ps. CV : «Și *ucise* viile lor și smuchinele lor și tără tot lemnul de hotarul lor=Quibus *percussit* vites illorum et ficus illorum; confregitque arbores termini illorum».

Evangeliarul luĭ Coresi (Cipariu, p. 12), Luca VI, 29 : «Cine te va *ucide* în bucă, dă și alaltă...=Et qui tibi *ceciderit* maxillam, praebe et alteram...»

O sentință din 1588 (Hasdeŭ, Cuvente I, 51) : «Au *uces* un om de au murit...»

Legenda Dumineceĭ c. 1600 (Ibid. II, 46) : «Cu sulița mă împunseră în coaste, cu trestiă mă *ucidea* pre cap, e în măru (=mână) și în picĭuare ei mi bătură găvoazde».

Moxa, Cronica 1620, p. 379 : «Tremease voĭnicii toți și boĭarii să se *ucigă* cu Turciĭ».

Vĭața legendară a sfântuluĭ Alexie c. 1740 (ed. Gaster ap. Tocilescu, Revista II, 1.346) : «Și văzând că nu este tânărul, se *ucidea* în pĭept și plângea cu amar».

In «Vĭețile Svinților» întîmpinăm vorba *ucisătură* cu sensul de «lovitură», bunăoară : «Și vitejeaște aceale *ucisături* le răbdâ» (Fevr. 69^{a}).

Compară următorul pasaj din Pravila de la Govora, p. 17 : «*Uciderea* de bunăvoe ĭaste această, când e gălceavă de oarecare învăluire și oarecarĭ vor lua cĭomege saŭ lemn și va lovi pre vecinul de bună voe și de acea lovitură va muri».

Limba modernă nu cunoaște de cât semnificațiunea latină a vorbeĭ *ucidere*.

§ 3.

Pesimismul în limbă.

La o mulțime de popoare ideile primitive de simplitate, sinceritate, adevĕr, bunătate aŭ degenerat în cursul timpuluĭ în cele diametral opuse de rĕutate, prostie, neștiință și chĭar de stupiditate. Vorba *simplu*, adecă «in quo duplicitas non est», un cuvînt de cea maĭ înaltă onorabilitate, care caracterisă primitiv pe un caracter model, opus *duplicitățiĭ* saŭ *taleruluĭ cu doă fețe*, a suferit cel dintâĭ această soartă tragică din partea uneĭ culturĭ rafinate, care înjosi vorba la o mărginire intelectuală : fr. *simple*, engl. *simple*, *simpleton*, germ. *einfach* «prost , neghĭob». Caracteristic pentru vĭața romană este, că în latina *simplex* și *simplicitas* n'aŭ dobândit nicĭodată o însemnare josnică, pe când grecul ἁπλοῦς posede deja în epoca clasică accepțiunea de «stultus». Germanul *schlecht* «rĕŭ» însemna odinioară «bun, drept, simplu» (comp.

locuțiunea : *schlecht* und recht) : de la această din urmă accepțiune trecu apoi la sensul intermediar de «neghiob, nefolositor» și în fine la acela de «rêŭ». Englesul *silly* «nerod, prost» e identic cu anglo-saxonul *sælig* «fericit, cuvios» și un vechiŭ poet englez dă într'o colindă acest epitet noŭ-născutului Hristos : this harmless *silly* babe «acest neprihănit și cuvios cocon». Francesul *benêt* «neghiob», din latinul *benedictus*, e o formă colaterală la *béni* : metaforă întemeiată pe pilda evangelică, că cei săraci cu duhul vor moșteni împărăția ceriurilor, că sînt deci *binecuvîntați* de Dumnezeŭ; astfel *benedictus* deveni echivalent cu *stultus*.

Grecul εὐήθης «simplu, nevinovat, fără rĕutate; prost, neghiob» își are analogia în francesul *bonhomme* «bunicel, prostatic, simplu». Tot așa germanul *albern* «nerod» se trage din vechiul-german *alawâr* «benignus, verissimus», precum și ebraicul *tam* «integru» dobândi posterior sensul de «idiot».

Un exemplu remarcabil îl are și limba noastră în cuvîntul *prost* din paleo-slavicul *prostŭ* «extensus; simplex, rectus, rudis, insons» (*prostrêti* «extendere») (1), care însemna la început *simplu* «ἁπλός» aplicându-se, în vechile tipărituri, limbei românești, cea *aplá*, adecă necultivată, neperfecționată în oposițiune cu greceasca, limba savantă; rangului social în oposițiune cu cei nobili, și intelectualicește celor necărturari în oposițiune cu învățații saŭ — cum se zicea pe atunci — cu *pedepsiții* în limbă. O seriă de exemple va ilustra aceste aplicațiuni.

1. *Prost* în sens de *vulgar*, aplicat în special la limbă :

Pravila lui Matei Basarab, prefață : «Eŭ mai micul, prostul și plecatul prag de supt picioarele cinstite ale sfinției tale (o sfinte creaștete)... voiu cu toată inima, cu blagoslovenia și îndemnarea sfinției tale, a prepune această «Indereptare de leage» despre limba elinească pre limba *proastă* rumânească, nu doar de în nevrednicia prostimei mele saŭ de într'o învățătură învățat, fără numai cât m'am ispitit a linge pre din afară puținelă gramatică și sintaxisul .... să nu las comoara ascunsă nici grădina încuiată : ce să zice capetele Dumnezeeștilor Pravile să le aducă și să le prefacă dă pe eleneaște pre cuvinte *proaste* rumânești...»

Aiurea (p. 135) : «Iastă și altă rudenie de pre cununie, care se cheamă pre limba *proastă* nășia saŭ finia....»

Dosoftei «Viețile Svinților», Dechemvrie 146a : «Ačastea și altele multe, carile le am lăsat pentru graba și pentru căce că'i primejdă să tlăcuiască neștiine čale ce's de rîndul lui Dumnezău nelesne cuprinse la priceapere pre limbă *proastă*».

O gnomologiă românească, tipărită la Tirgoviște în 1713, poartă următorul titlu : «Pilde filosofești după limba cea *proastă* grecească tălmăcite româneaște de vlădica Antim».

Aci se înțelege limba neo-greacă saŭ vulgară — ἁπλά — în oposițiune cu cea clasică : ἐλλινική.

---

(1) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 706.

2. *Prost* în sens de *necărturar* saŭ *ignorant*, de unde *prostie* saŭ uneorĭ şi *prostime* «neştiinţă, ignoranţă»:

Pravila de la Govora din 1640, p. 12 : «Deci învăţăm pre preoţi şi pre toţi ceĭa ce ştĭu carte, când va vrea neştine să se ispovedească la duhovnicu săŭ, să'şi scrie greşalele lui întru hărtie şi să o dea duhovnicu-săŭ, ca nu cumva cu neştiinţă să uĭte saŭ să lase ceva de greşale şi ĭară învăţăm pre duhovnici să scrie în hărtie şi să'i dea nişte învăţături ca acealea, cât va vrea să'i dea; ĭară oamenii cei *proşti* să grăĭască gură cu gură câte un cuvînt.....»

Grigorie Ureche, predoslovie (Cronice I, 129): «Nice este a se mirare, că scriitoriĭ noştri n'aŭ avut de unde strînge cărţĭ ; că de la lăcuitoriĭ dintâĭ n'aŭ aflat scrisorĭ, că n'aŭ lăsat ca nişte oamenĭ neaşezaţĭ şi maĭ mult *proştĭ* şi necărturarĭ, ce şi eĭ aŭ scris maĭ mult den basme şi den poveştĭ, ce aŭ auzit unul de la altul».

Hrisov de la Grigorie Ghica pentru şcoalele din Moldova (Codrescu, Uricariu I, 58): «Facem ştire tuturor cuĭ se cade a şti penru rîndul şcoalelor de învăţătura cărţiĭ, de vreme ce în ţara aceasta din nepurtare de grijă a Domnilor, nebicĭnuindu-se maĭ dinainte vreme a se ţinea şcoale de învăţătură, era multă *prostiă*. ..»

Pravila luĭ Mateĭ Basarab, p. 209: «Ţăranul cel gros, acela poate şovăi să nu se cearte, maĭ ales când va fi mărturie cuĭ-va şi de va grăi cuvinte fără de ispravă fără cale, de se va cunoaşte lucrul că grăĭaşte de *prostimea* luĭ; ĭară de va grăi de învăţătura luĭ cea rea, atuncea se va certa tocmaĭ ca şi alţiĭ....»

Cantemir, în «Istoria ĭeroglifică», p. 212 : «*Prostimea* şi hirişia inimeĭ, asupra adevăruluĭ stăruită, adesea şi maĭ totdeauna ascunse şi căptuşite vicleşugurile şi măguliturile isteţilor aŭ biruit....»

3. *Prost*, ca rang social, *din treapta de jos* saŭ *de origină obscură*, de unde *prostime* «gloată, plebe» :

Pravila luĭ Mateĭ Basarab p. 61 : «Acestea Indreptărĭ de leage.... priimiţ'o ca o haĭnă împărătească plină de toate lucrurile scumpe.... dulce ĭaste blagocestivilor, ĭară zlocestivilor înfruntătoare, groaznică, păcătoşilor certătoare de toată vîrsta şi de toată deregătoria şi rînduĭală împăraţilor, domnilor, boĭarilor şi celor ce sînt pe mâna maĭ marilor, voĭnicilor, *proştilor*, bogaţilor, săracilor...»

Dosofteĭ «Vieţile Svinţilor», Dechem. 24^{b} : «Când noi astăzi vedem, că sîntem biruiţi de cuvîntul unui prostac, cumu-l vedeţi că'i nemvăţat la cuvînt şi de moşie şi de oraş *prost*; ĭară însă în facerea lucrurilor ĭaste luminat de ne întreace...»

Document de la Mihaĭ Racoviţă din 1752 (Codrescu, Uricariu VI, 87): «De vreme ce străiniĭ, carĭ vin aice în ţară... uniĭ oamenĭ maĭ de cinste şi cu neamul ştiut, alţiĭ *proştĭ* şi neştiuţĭ . . . »

Miron Costin, Cronice I, 18 : «Câtă ţară aŭ şi rămas pe loc, *prostimea*, țăranii, toată aŭ scos'o Traĭan de pe aceste locurĭ peste munțĭ, care despart țara ungurească despre noĭ...»

Acest din urmă sens l'a păstrat cuvîntul și în limba modernă, dar cam rar.

C. Negruzzi, scrisoarea XII (Opere I, 246): «Luând d'acolo oamenĭ, fie nemeșĭ saŭ *proştĭ*, şleahticĭ orĭ mojicĭ — nu maĭ alegeaŭ — îĭ înjugaŭ și araŭ lanurĭ cât vezĭ cu ochiĭ».

Ispirescu, Basme, p. 307: «Am rĕsbătut împărățiĭ și cetățĭ, tîrgurĭ și cătune, am încercat și la bun și la rêŭ, la tinere şi la bătrâne, la femeĭ de neam și la cele *proaste* până şi la roabe și la nimenĭ nu s'a potrivit condurul».

Alexandrescu, fabula «Elefantul» (p. 300):

> Dar *prostimea* cĭudată
> Așa e învățată
> Și făr'a ști ce cere
> Va nencetat să sbere....

Ispirescu, Basme, p. 103: «Fĕt-frumos, dacă se cunună cu fata, se aşezâ în scaunul împărățieĭ și'șĭ tocmi oștile, boĭerimea și *prostimea*, cum ştia el în legea luĭ».

4. *Prost*, din punctul de vedere al graduluĭ saŭ al calitățiĭ, *ordinar* (stofă, soldat):

Grigorie Ureche, Cronice I, 196: «Și dacă aŭ înserat, pĕscariĭ aŭ îmbrăcat pe Petru Vodă cu haĭne *proaste* de a lor şi-i aŭ dat comănac în cap și l'aŭ scos la Ardeal».

Acelașĭ, Ibidem, p. 228: «Toată oastea luĭ Ioan Vodă era 30,000 fără *proştĭ* și adunătură, ce eraŭ pre lângă Ioan Vodă».

Ispirescu, Basme, p. 90: «Plecând către orașul, în care locuĭa părințiĭ și frațiĭ luĭ, îmbrăcat fiind în haĭne *proaste* țărăneștĭ, Prăslea întîlni nişte drumețĭ și aflâ de la dînșiĭ, că frațiĭ luĭ aŭ luat de soție pe fetele, care le a trimes el...»

5. *Prost*, din punctul de vedere intelectual, *mărginit* la cap și la creerĭ, «nerod, neghĭob», sens aproape esclusiv modern.

Intr'o doĭnă ardeleană (Jarník-Bărseanu, p. 156):

> — Ce staĭ, mândruță, la poartă,
> Orĭ eștĭ *proastă* și netoată?
> — Nu's nicĭ *proastă*, nicĭ netoată,
> Făra staŭ înfĭerbîntată
> De dragostea de odată!

Saŭ (p. 180):

> Toțĭ aŭ casă și moșie,
> Numaĭ eŭ trag la urgie.
> Nimănuĭ vină nu'ĭ bag,
> Fără *prostuluĭ* de cap;
> El e mare și stogos,
> Dar la minte mic și *prost*!

Intr'o strigătură din Ardeal (Ibid. 422):

Fost-am fost la șezĕtoare,
Unde-s fete lucrătoare:
Toate fetele torcea,
Numaĭ *proasta* mea plângea.
Nu maĭ plânge, toantă fa,
Că dracul te-o maĭ lua,
De'ĭ fi toantă tot așa!

Maĭ e de notat particularitatea moldovenească de a însoți cu epitetul de *prost* unele însușirĭ abstracte. Astfel Creanga, în povestea «Soacra cu treĭ nurorĭ» (Conv. lit. IX, 340): «Bucuria capreĭ nu era *proastă*».

Același, în povestea «Harap Alb» (Ibid. XI, 173): «Maĭ ști păcatul, poate să'țĭ ĭasă înainte vr'un ĭepure ceva și... popâc! m'oĭ trezi cu tine acasă ca și cu frate-tĕŭ și apoĭ atuncĭ rușinea ta n'a fi *proastă*».

Din bogata sinonimică a *prostieĭ* (1), alegem câțĭ-va termenĭ interesanțĭ sub punctul de vedere semasiologic:

Gogoman, din *gog* «tont» cu augmentativul *man* (=*andru* din *copilandru* «copil maĭ mare»: slavo-germanul *mann*=grecul ἀνήρ, ἀνδρός) decĭ «tont maĭ mare», arată maĭ mult o imperfecțiune a rostiriĭ «peltic» (comp. *găgăesc*, despre gâște, despre rațe și despre om, de unde și *găgăuță* «nerod» proprĭu «gângav»), care s'a întins apoĭ și asupra celorlalte facultățĭ intelectuale.

Háplea, în stilul familiar, însemnează «prost» cu o nuanță optimistă: vorba representă pe grecul ἁπλός, ή, όν «simplu».

Năuc «stupid» e proprĭu «neînvățat, necărturar» (psl. *neukŭ* «imperitus», *neučenŭ* «indoctus», croato-serb *neuk* «ignorant, inexperimenté») precum la Grecĭ *idiot* (ἰδιώτης) era cetățeanul retras în vĭață *privată*, care nu lua parte la dregătoriile Statuluĭ; dar fiindcă, după părerea Grecilor, numaĭ o participare la afacerile publice activează desvoltarea intelectuală, *idiot* «particular, nu public» trecu la sensul de «neînvățat, prost», de la care un pas numaĭ ne desparte până la sensul modern de «tîmpit».

Nătărăŭ derivând, după d. Hasdeŭ, din adjectivul arhaic *netare* «slab» denoată maĭ mult o slăbicĭune fisică de cât intelectuală (2), ca și sinonimul *netot* adică «neîntreg», cu care se poate alătura locuțiunea populară: îĭ lipsește o doagă, care se aplică celuĭ slab la minte.

---

(1) *Lex. Bud.*, p. 259 s. v. *hăbăuc*: nătâng, năuc, necălit, meteurd, stolon, cap de cal, trunchiŭ, nătărăŭ, nătăntoc, cap de plumb, boŭ, foarte nepriceput, bălămut, tântălăŭ, meteleŭ.» — Pann, Povestea Vorbeĭ, p. 157:

Nerod, nătărăŭ făcêndu'l, nătăfleț, guguman, prost!

(2) După rĕposatul Lambrior (*Romania* X, 350) *nătărăŭ* s'ar trage din vorba pĭerdută *năturĕ* (=lat. *natura*) și, în acest cas, ar găsi o analogiă în englesul *natural* «prostănac» din *nature* «natură».

§ 4.

Scăpătarea numelor proprie.

Iată în ce trăsurĭ admirabile caracterisă d. Hasdeŭ decadenţa numelor roprie :

«Un nume propriŭ, când se generalisează peste măsură într'o ţară, în cât . tot pasul întîlneştĭ omonimĭ, ajunge în cele din urmă a deveni ridicol prin ivialitate şi de atuncĭ încoace, ferindu-se părinţiĭ a'l maĭ impune copiilor, ıcepe a fi din ce în ce maĭ rar... La Româniĭ din Muntenia maĭ multe numĭ ropriĭ bărbăteştĭ aŭ avut o soartă analoagă de a se vedea îmbrâncite treptat ı straturile cele maĭ de jos ale societăţiĭ, după ce figuraseră altă dată maĭ ı preferinţă pe tron şi în divan.

«Maĭ întâiŭ este *Vlad*. Etimologiceşte, acest cuvînt însemnează *domn*. In ecoliĭ XIV şi XV ceĭ maĭ iluştri principĭ aĭ Munteniei aŭ fost Vlad Basarab, lad Dracul, Vlad Ţepeş. Intre boĭerĭ şi în burgesiă eraŭ Vlazĭ peste Vlazĭ. rebuĭa fireşte să vină o reacţiune. Trivialisându-se prin abus, gloriosul oare ând Vlad s'a făcut cu încetul sinonim al *neroduluĭ*. In secolul XVII Vlaziĭ ıcep a se rări, căcĭ pe semne se născuse deja proverbul: «După ce e prost, cheamă şi *Vlad*» (1).

«Tot aşa aŭ păţit'o *Udrea* şi *Nan*, doă dintre cele maĭ usate numĭ din rimiĭ secolĭ aĭ istorieĭ muntene, despre care astăzĭ poporul zice :

Care cum venea,
Tot *Udrea* 'l chema (2).

aŭ : «Caută *Nan* eapa şi el călare pe ea» (3).

«Iată în ce mod căderea unuĭ nume propriŭ în derisiune este o probă istoică despre exagerata'ĭ popularitate într'o epocă anterioară.

«Această ursită izbise şi pe *Muşat*... Printre ţăraniĭ muntenĭ *nea-Muşat*, ca i nea-Vlad, ca şi nea-Udrea, ca şi nea-Nan însemnează astăzĭ pe un protolan. Aci îşĭ are locul esclamaţiunea bătrânuluĭ Oraţiu :

Non semper idem floribus est honor!

«Poporul şi copilul cu atât maĭ ĭute se satură de un lucru şi'l aruncă striat sub picĭoare, cu cât maĭ mult le plăcuse» (4).

In limba zilnică de astăzĭ *Vlad*, saŭ diminutivul seŭ *Vlăduţă* (5), a deveit într'adevĕr un tip de prostiă omenească.

O zicĕtoare ne spune : «Cel ce dă zĭoa la mează-mare în gropĭ şi nu ştie ă împarţă paĭe la doĭ măgarĭ, ĭĭ zic: ĭa al-de nea-Vlad, al-de nea-lăduţă» (6).

Iată câteva citaţiunĭ din basme muntene. Calend. basm. 1881, p. 37 :

---

(1) Pann, *Proverburĭ* II, 139.—Cf. observaţiunea d-luĭ Odobescu, *Revista română* II, 64, unde maĭ aduce un alt proverb : «Vorbi şi nenea Vlad, că'ĭ şi el din sat».

(2) Pann, *Ibidem* III, 25.

(3) *Ibidem* I, 85.

(4) Hasdeŭ, *Istoria critică*. Bucureştĭ, 1874, p. 87.

(5) Şi *Vlăduţă* fu pronume de Domn, anume al luĭ Radu fiul luĭ Radu-Vodă, fiind epotul luĭ *Vlad* Ţepeş. Vezĭ Fotino, *Istoria Dacieĭ* II, 40.

(6) Odobescu, *Revista română* pe 1862, p. 364.

«Baba de silă de milă fu nevoită să'şĭ înghiţă necazul până a doa zi, dar îndată ce fugi murga din sat începu ĭarăşĭ să tocăne pe *Vladul* de bărbat, ca s'o scape de sataraoa procletuluĭ de băĭat».

Idem 1882, p. 17: «Dar ce are Măria-sa, că se uĭtă mereŭ pe dînsul ca *Vlad* fermecatul».

Idem 1883, p. 53: «*Vlăduţa* de bărbat prinse pe noul venit o dragoste şi un prieteşug, să'şĭ dea pentru el inima şi maĭ multe nu».

Intr'o snoavă de Ispirescu (p. 101): «Voĭa, vezĭ, să'ĭ şi arate, că nu'ĭ vr'un *vlăduţă* şi că nu'l poate îmbrobodi aşa lesne».

In «Poveştĭ morale» de acelaşĭ, p. 29: «Pizmaşiĭ îl părîseră la Domnie, că voise să'şĭ vînză pe Domnul seŭ, şi câte şi maĭ câte. Vodă crezu ca un *Vlăduţă* ce era el şi, fără a'l maĭ cerceta, porunci de'l aruncă la închisoare şi nu'şĭ maĭ aduse aminte de el».

Numele etnic *Rumân* din latinul *Romanus* (1) are, în vechile documente de la începutul secoluluĭ al XVI-lea încoace, sensul peĭorativ de «şerb, rob», precum *rumânie* acela de «robie».

Iată o seriă de probe documentalĭ în ordine cronologică:

Intr'o poruncă domnească din 1602 (Hasdeŭ, Cuvente I, 123): «Să aĭbă a'ĭ ţinea şi a fi ei *rumâni* cum se au vîndut».

Document din 1610 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1. 8): «Scris'am eu Tudor de Voĭneşti cesta al meu zapis, cum să să ştiă, cum sintu detoriu jupânului Mihaiu aspri 7700 şi-i sîntu detoriu de multă vreame de sintu la 8 ani de cându i sintu detoriu aceşti aspri şi mi au pus zi de multea ori. Iar acmu ĭar m'amu rugat de mi a pus zua la sveti Dimitrie să-i plătesc aspri la zi; *ĭar să nu'i voiu putea plăti aspri la zi, ĭar eu să'i fiu rumânu cu fecĭorii mei şi cu toată moşiea mea*».

Document din 1627 (Ibid., 15): «Eu Preda sin Prăvului scris'am al meu zapis la mâna luĭ Socol păh., cum să se ştie, că i am vîndut totă partea mea, cătă am avut den sat de Gemenele şi de preste tot locul şi de cămp şi de pădure şi de apă şi de silişte satului şi *cu un rumân anume Crăste şi cu feciorii lui căţi are şi căţi i va mai da Dumnezeu* şi am vîndut de bună voe a mea derept şase mie de banĭ gata...»

Document din 1629 (Ibid., 15): «Eu Preda post., scris'am şi mărturisesc cu acest al meu zapis, cum să se ştie, că am vîndut eu lu Socol peh. ocină şi moşie în sat în Gemenele însă den parte me căt am avut doo părţi de preste tot locul... şi cu doi rumâni anume Voĭcu Glăva cu fecĭorii lui şi Coman cu fecĭorii lui, păntru că acest moşie şi rumânu ce scriu mai sus fostu-mi-au de moşie de la tată-meu Părvul log., am vîndut dereptu 30000 de bani gata...»

Document de la Mateĭ Basarab din 1649 (Ibid. 107): «Io Mateĭu, scrie domnia me ţie judeţu cu 12 prăgari şi voao tuturor orăşaniloru şi preuţilor şi diĭaconilor de în oraşul Domnii meale de în Argeş şi voao *rumânilor* mănăstirii den satul Flămânzeşti...»

---

(1) Forma vulgară va fi fost *Rumanus*: «*Rumam* pro *Roma*» observă Servius. Comp. goticul *Rumoneis*, reto-roman *rumonş*, *rumanş*, *rumancĭ* (=lat. *romanice*). V. Schuchardt, *Vocalismus* II, 113; III, 200.

Document din 1681 de la Şerban Basarab (Codrescu, Uricariu VI, 111—114): «Cu mila luĭ Dumnezeŭ Io Şerban Voevod şi Domn a toată Ţara românească... dat'am Domnia me această poruncă a Domnieĭ mele sfinteĭ şi dumnezeeşteĭ mănăstirĭ ce se cheamă Govora..., ca să fie sfinteĭ mănăstire satul Strîmba ot sud Doljiĭ, tot satul cu tot hotarul şi *cu toţĭ rumâniĭ* şi cu tot venitul despre tot hotarul... am adevărat Domnia me cu tot divanul, *c'aŭ umblat rumâniĭ cu meşteşugurĭ şi cu ficleniĭ, ca să scape de rumânie.* Datu-i-am Domnia me pe rumâniĭ de grumaz în mâna părinteluĭ Gherasim egumenul...»

Testament din 1687 (Hasdeŭ, Arhiva I, 1, 62): «*Rumânii câţi sînt toţi să fie ertaţi* şi să li se dea şi zapisele de ertăcĭune».

Dionisie Eclesiarhul, în «Hronograful Ţăreĭ rumâneştĭ de la 1764—1815», vorbind de Bonaparte şi de Revoluţiunea francesă, zice (Papiu-Ilarian, Tesaur II, 211): «Decĭ într'acea vreme era mare turburare la Franţia, căcĭ craĭul franţuzesc vrea să'şĭ orînduĭască crăiea a avea din toate ţările oştĭ regulate ca la împărăţia Nemţilor, dar boĭeriĭ ceĭ marĭ, care avea sate multe ĭobagĭ adecă *rumânĭ* nu îngăduĭa... doĭ treĭ anĭ apoĭ s'aŭ scocĭorît altă turburare..., cum că să nu maĭ fie *rumânie*, supuşĭ ca nişte robĭ uniĭ la alţiĭ, fiind un neam, ci să fiă slobozĭ... odată toată mulţimea noroduluĭ s'aŭ sculat şi s'aŭ adunat la palaturile de judecătorie, cu un glas toţĭ aŭ cerut slobozenie de *rumânie*, saŭ va porni zurba asupra boĭerilor. Apoĭ n'aŭ avut cum să facă boĭeriĭ a'ĭ avea *rumânĭ* maĭ mult, ci s'aŭ făcut deslegare şi slobozenie *rumânieĭ* Franţieĭ ca şi odinioară *rumânieĭ* Ţăriĭ-Rumâneştĭ...»

La cronicarĭ şi numaĭ la aceştĭa, dacă nu ne înşelăm, *Român* conservă încă şi semnificaţiunea sa etnică, cum zice Nicolaĭ Costin (Cronice I, 71): «Măcar că şi la istorie şi la graĭul străinilor şi între sine cu vreme, cu veacurĭ, cu priminele, ĭaŭ şi dobîndesc şi alte numirĭ, ĭar acela ce este vechiŭ nume stă neclintit *Român*!» (1).

---

(1) Pe lângă numele naţional — *Românĭ*, macedo-rom. *ar(o)mâni*, istriano-rom. *rumeri* — cel maĭ rĕspăndit nume străin e *Valah*, ce'l găsim maĭ întâĭ la naţiunile germanice (anglo saxon *Vealh*, vechiŭ-german *Walah*), şi cu care ele se serveaŭ spre a desemna pe popoarele învecinate negermane. Slaviĭ l'aŭ primit de timpuriŭ: psl. *Vlahŭ* «Vlahus, generatim homo Romanae originis; pastor; pl. Italia, Valachia: vocabulum, uti videtur, celticum, quod a Celtis ad Germanos ab his ad Slavos migravit» (Miklos., Lex. psl. 68). Interesantă e accepţiunea de «păstor» a numeluĭ etnic *Valah*, creşterea vitelor fiind principala ocupaţiune a Românilor (comp. istriano-rom. *furlan, fîrlan* «ţesĕtor de pânză» (Maĭorescu, Itinerar, p. 98) literal «friulan, locuitor din Friaul», ţesutul fiind profesiunea obicĭnuită a Friulanilor). Astfel, în documentele sĕrbeştĭ de după 1250, *vlah* însemnează numaĭ «pecuarius» (Miklosich, Wanderungen, p. 3). Păstoriĭ nomazĭ se numesc în general în Grecia βλάχοι (Schmidt, Volksleben der Neugriechen, p. 15).

După d. Xenopol «această întrebuințare a numeluĭ etnic al poporuluĭ român într'un ințeles josnic și aplicat la o clasă degradată a societățiĭ» se explică prin aceea «că elementul venit de peste munțĭ (cu ocasiunea descălecăriĭ), deși n'a cucerit țara cu sabia, totușĭ a pus în lucrare o predomnire, o stăpânire asupra poporațiuniĭ vechĭ și autohtone a țărilor descălecate»(1).

«Fără îndoĭală — adaogă d. Xenopol — că la început *rumân* nu însemna «șerb», ci numaĭ cât «supus» și că numaĭ cât maĭ tîrziu, când se strică condițiunea supușilor, acest termin ajunse a însemna clasă cea maĭ inferioară a societățiĭ».

Ceea ce eraŭ *rumâniĭ* în Muntenia, aceea eraŭ *veciniĭ* în Moldova. Semnificațiunea cuvîntuluĭ *vecin* de «*țăran vecin* adică *pămîntean*, nu străin, *locuind pe o moșie și decĭ supus uneĭ clăcĭ hotărîte*» (2) își găsește o analogiă în medio-latinul *vicinus* «locuitor pămîntean» și în spanĭolul *vezin* «conlocuitor, cetățean».

Nu este decĭ exactă părerea emisă de Cantemir și împărtășită de Bălcescu (Mihaĭ-Viteazul, p. 11): «Intocmaĭ precum în Europa se obicĭnuise a se da acestor servĭ (robĭ aĭ pămîntuluĭ) numirea de *Romanĭ*, așa și la noĭ servagiul fu numit *rumâniă* și *vecinătate*, căcĭ proprietariĭ din țara de jos, unde maĭ cu seamă eraŭ proprietățile marĭ, își adusese colonĭ din țara de sus și din Româniĭ din țările vecine».

Iată câte-va texturĭ privitoare la *vecinia* saŭ șerbia țăranuluĭ moldovean (3):

Nicolae Costin în caracteristica luĭ Constantin Duca Vodă (Cronice II, 41): «Așijderea și la divan făcea dreptate tutulor și maĭ vîrtos celor ce se păraŭ pentru *vecinătate* și fără jurămînt; și maĭ cu deadinsul răspundea celuĭ ce avea nevoĭă de *vecinătate*, zicându'ĭ: «Pas de'țĭ caută treĭ patru oamenĭ ju-

---

La scriitoriĭ bizantinĭ se înțeleg sub acest nume și triburĭ slavice: «Toțĭ câțĭ duc o vĭață nomadă, graĭul comun ĭĭ numește βλάχους» (Anna Comnena). In limba albanesă Românul se numește *cĭoban* adecă «păstor» chĭar și când trăĭește în orașe (Miklosich, Alb. Forsch. I, 17), saŭ *bugarĕ* adică «bulgar» prin confusiune cu Bulgariĭ, precum tot dînșiĭ maĭ poreclesc pe Românĭ cu epitetul de *Urum i vogălĭă* «micul Grec, Grecoteĭu». La Rutenĭ *walachy* se numește «locuitorul din regiunea muntoasă de pe lângă Teschen»; *valach*, *valaška* însemnează «cĭoban, Român din Moravia saŭ din Carpațĭ, baciŭ, ajutorul bacĭuluĭ» ĭar *valašta* «topor»: Ciciĭ din Istria purtaŭ odinioară un toĭag cu tăĭuș de fier și un cĭocan (Miklosich, Wanderungen, p. 22, 24). Despre rĕspândirea cuvîntuluĭ *Vlah* vezĭ Diefenbach, *Völkerkunde Ost-europa's* I, 227 urm.; despre origina vorbeĭ Hasdeŭ, *Ist. crit.*, p. 38—43.

(1) Xenopol, *Intemeĭerea țărilor române* în Tocilescu, *Revista*, An. III, vol. V, p. 294—301. Comp. la Saxonĭ *walliscus, wealh, walĭ* «rob, străin»; despre accepțiunea cuvîntuluĭ *romanus* la Francĭ și la Longobarzĭ v. Hasdeŭ, *Ist. crit.*, p. 42.

(2) Cihac, *Dictionnaire* I, 308.

(3) Câte-odată ne întîmpină vorba și în documente muntene, bunăoară într'o cumpărătură din Ilfov din 1608 (Hasdeŭ, Cuvente I, 168): «Au cumpărat..... ocină...... a patra parte șă cu *vecinași*» — saŭ într'un document din Tîrgoviște din 1618 de la Gavrilă Moghilă Vodă (Tocilescu, Revista, An. II, vol. I, p. 219), unde vorba figurează și în textul slavon: вєч҃нꙋ.

rătorĭ, cum n'aŭ fost nicĭ tată-seŭ, nicĭ moşul seŭ *vecin* de moşie aceluĭa cine'l trăgea» ; şi aşa jurând iĭ da volnicie să fie slobod în vecĭ de *vecinătate*; că acum făcuse boĭeriĭ obiceiŭ noŭ de ziceaŭ: cine aŭ şezut în sat boĭeresc 12 anĭ, să rămână *vecin*».

Aşezămîntul luĭ Ioan Constantin Nicolae Voevod din 1741 (Codrescu, Uricariu IV, 398) : «Oameniĭ străinĭ, ce vor veni să se aşeze pe moşiĭ monastireştĭ saŭ boĭereştĭ, orĭ cât vor vra pe acele moşiĭ, să nu vecinească, afară de ceĭ ce vor fi vechĭ *vecinĭ*».

Document de la Ioan Nicolae Voevod din 1744 (Cogălniceanu, Arhiva II, 169) : «După poronca ce s'aŭ dat şi cu toţiĭ cu un glas pohtind, toţĭ egumeniĭ hotărîră pentru oameniĭ ce lăcuesc pe moşiile mănăstireştĭ, ceĭ ce nu sînt *vecinĭ* să le dea un nart de câte zile vor lucra pe an...»

Actul din 1749 a luĭ Constantin Nicolae Voevod pentru desrobirea vecinilor în Moldova (Magazin istoric II, p. 288—291) : «...La aceasta a triea Domnie şi maĭ multe jalobe făcând oameniĭ sătenĭ, ce şed pe moşiile mănăstireştĭ şi boĭereştĭ, făcând pâră asupra stăpânilor satelor că'ĭ supun cu *vecinătate* adecă părându-le oamenilor, că acest nume de *vecinie* n'are osebire de robie şi se silea, ca să găsească îndreptare şi mântuire de numele *veciniĭ*, arătând şi pricinĭ, că uniĭ din stăpâniĭ satelor s'aŭ obicĭnuit a vinde pe vecinĭ ca pre robĭ, ş'a-ĭ împărţi cu împărţală ca pre ţiganĭ şi a da numele lor în foĭ de zăstre, ş'a-ĭ despărţi pe copiĭ de la părinţĭ...... Fiind noĭ cu toţiĭ adunaţĭ... s'aŭ făcut sobor de întrebăcĭune acestor pricinĭ maĭ sus arătate. La care cu toţiĭ cu un glas am răspuns mărturisind adevărul, că *veciniĭ* robĭ nu sînt, nicĭ să stăpânesc cu nume de robie..., că *vecin* va să zică sătean megiaş fără de moşiă, atâta numaĭ că din sat nu este volnic ca să ĭasă...»

Iată cum resumă robirea oficială a ţăranuluĭ eminentul istoric al luĭ Mihaĭ Viteazul, al Domnuluĭ, carele a sancţionat printr'un aşezămînt special şerbirea săteanuluĭ român :

«Mihaĭ-Viteazul a fost cel dintâĭ Domn, care legiui printr'un aşezămînt al seŭ, că fie-care ţăran p'a cuĭ moşiă se va afla atuncĭ, acolo să rămână rumân vecĭnic... De atuncĭ clăcaşiĭ, transformaţĭ în robĭ, nu numaĭ că urmară a se vinde împreună cu pâmîntul, dar şi numele lor începură a se trece în actul vînzăriĭ, deşi nu se puteaŭ vinde deosebit de pămînt, ca robiĭ ţiganĭ ; de atuncĭ proprietarul, murindu'ĭ robul fără moştenitorĭ, putea să'l moştenească ; de atuncĭ el putea să'l îndatoreze a munci cât va voi. Singurul drept, ce se dă ţăranuluĭ rob, era ca stăpânul luĭ să nu'ĭ poată răpi de pre voinţă baniĭ, vitele şi instrumentele de arătură şi de a nu'l putea pedepsi de cât corecţional, ĭar nu a'l omorî ; căcĭ, făcênd'o, se osîndea ca un ucigaş, ĭar nevasta şi copiĭ ucisuluĭ rămâneaŭ liberĭ. Fără a şti, când s'a desăvîrşit sistema feodală în Moldova ştim că, pe acea vreme, aceleaşĭ obiceĭurĭ eraŭ şi pe acolo.......

«Aşa robia fu răsplata claselor de sus ale societăţiĭ către clasele de jos, care le-aŭ hrănit, le-aŭ respectat totdeauna, le aŭ păstrat în posiţia lor şi aŭ jertfit şi muncă şi banĭ şi vĭaţă pentru patrie şi libertate. De atuncĭ, de la

Mihaĭ Viteazul (1), țara se împărți cu totul în doă tabere vrăjmașe avênd interese împotrivite; de atuncĭ încoace poporul se făcu nesimțitor la glasul Domnuluĭ și al boierilor, nu maĭ vru a se jertfi pentru o patrie, unde nu'i s'aŭ lăsat drepturĭ și pentru o libertate, de care el nu se putea bucura și țara, în loc de a se realța, merse cu grăbire spre scădeniă. Timpurĭ nenorocite aveaŭ să o copleșească în urmă» (2).

Litfa, *Litva* însemna odinioară «Litfania saŭ Litfan» derivând din polonul *litwa* «Litfania, Litfan».

Cronica luĭ Constantin Căpitanul (Mag. Ist. I, 154): «In domnia luĭ Neagoe Vodă aŭ intrat Hanul tătăresc în țara leșască de aŭ robit *Litva* până la Vilna».

Ion Neculce, Cronice II, 355: «Iară oastea *Litfeĭ* cum aŭ auzit, cum s'aŭ strîns la un loc».

Din ce causă a dobândit cuvîntul o semnificațiune josnică în gura poporuluĭ român, maĭ cu seamă la cel din Moldova?

D. Alexandri o explică astfel: «*Litean* saŭ *Litvean*, locuitor din Litfania. Desele războae, ce avură Moldovenii cu Leșiĭ, daunele, ce făceaŭ aceștia în țară, când năvăleaŭ și numeroasele lor călcărĭ peste tractatele de pace aŭ dat cuvîntuluĭ *litfă* o semnificare urăcioasă. *Litfă* e sinonim de *neam rêŭ și fără credință*» (3).

Adevĕrata causă pare-ni-se a fi cu totul alta. Nu *caracterul* Litfanilor, ci *credința* lor a ocasionat această transformare logică. Litfaniĭ, ca și Leșiĭ, sînt catolicĭ și nimic nu era maĭ urăcios, în ochiĭ Românilor, de cât confesiunea *papistășească*. «Nicĭ o religie, zice Cantemir, nu este urîtă Moldovenilor ca cea papistășească...... Eĭ (Moldoveniĭ) zic, că toate celelalte religiĭ eretice sînt cunoscute și pre lesne se înțelege depărtarea lor de la biserica cea pravoslavnică; însă papistașiĭ ascund chipul lor cel de lup supt cojoc de oaĕ......» (4).

Această considerațiune religioasă reĭese și din poesia populară.

In balada «Bogdan» (Alexandri, p. 175):

Ea nu'ĭ fată de împărat
Și-ĭ chiar de *Litfean* bogat
Și de lege lepădat....

---

(1) D. Tocilescu, într'o seriă de conferențe ținute anul trecut la Ateneŭ asupra «Țăranuluĭ român» — resumatul opereĭ d-sale cu acelașĭ titlu — a combătut părerea greșită, împărtășită și de Bălcescu, că *legătura luĭ Mihaĭ* ar fi robit pe *toțĭ* țăraniĭ liberĭ; căcĭ, după mărturia hrisoavelor, *rumânia* exista și maĭ 'nainte și *rumâniĭ* după actul luĭ Mihaĭ nu difer întru nimic de ceĭ anteriorĭ. In urma pohoĭuluĭ luĭ Sinan țăraniĭ pribegiseră în toate părțile; spre a se reîmpopula câmpiile pustiĭ, Mihaĭ făcu așezămînt atuncĭ «cum care pe unde va fi acela să fie *rumân vecĭnic*, unde se va afla». *Legătura luĭ Mihaĭ* n'ar fi decĭ «un act barbar făcut de un prinț, ce a lucrat atâta pentru libertate», cum a zis'o Bălcescu, ci o simplă măsură administrativă dictată de forța lucrurilor......

(2) Bălcescu, *Istoria Românilor sub Mihaĭ-Vodă Viteazul*, ed. Odobescu, p. 304—306.

(3) Alexandri, *Poesiĭ populare*, p. 84.

(4) Cantemir, *Descrierea Moldoveĭ*, ed. Negruzzi, p. 283.

In «Ştefan Vodă şi Şoĭmul» (Ibid. 172):

Te calc Unguriĭ făloşĭ
Şi *Liftenĭ* necredincĭoşĭ...

C. Negruzzi în «Sobieski şi Româniĭ» (Opere I, 170): «.... Craĭul (Leşilor) a trimis rĕspuns călugăruluĭ, care şedea în clopotniţă, să deschidă, orĭ face mănăstirea praf şi pulbere.

— Auzit'aţĭ acolo *litfa* cea păgână!..»

Litfă înseamnează dar înainte de toate «nepravoslavnic» şi, ca atare, înzestrat cu toate însuşirile, ce caracterisă pe ereticĭ.

In balada «Grue Grozovanu» (Alexandri, p. 80):

Negrul meŭ să nu mi-l vinzĭ:
Să nu'l vinzĭ la Ungurean,
Nicĭ la Turc ţarigrădean;
Să nu'l vinzĭ nicĭ la *Litean*,
Că *Liteanu*'ĭ om viclean!

Generalisându-se cuvîntul *litfă* în sens de «om saŭ popor necredincĭos», el fu aplicat, sub formele *litfă* saŭ *liftă*, tuturor celor străinĭ de credinţa pravoslavnică.

In balada «Vulcan» (Ibid. 138):

Aleĭ! feară veninoasă!
Litfă rea, necredincĭoasă!
Ce rêŭ, spune, ţi-am făcut,
Turcilor de m'aĭ vîndut?

In balada «Constantin Brancovan» (Ibid. 212):

Cânĭ turbaţĭ! Turcĭ, *liftă* rea!
De'ţĭ mânca şi carnea mea,
Să ştiţĭ c'a murit creştin
Brancovanul Constantin.

Intr'o doĭnă bucovineană (Marian II, 164):

Un panţiriu, *liftă* spurcată,
Zi şi noapte mĕ tot cată......

Jipescu, Opincar, p. 25: «Linişţea ne o tulbură vrăjmaşu dă Ungur, dă Tătar, dă Poleac, dă Neamţ, dă Turc, dă Muscal şi câte alte *litfe*, lighĭoĭ spurcate...»

In povestirea «Moş Nichifor Coţcarĭul» de Creanga (Conv. lit. X, 378): «De aş avea eŭ atâţia gonitorĭ în ocol şi d-ta băieţĭ, câţĭ cazacĭ, căpcânĭ şi alte *litfe* spurcate aŭ căzut morţĭ la Grumăzeştiĭ din vreme în vreme».

Alexandri, în pĭesa «Creditoriĭ» (Teatru, p. 1062): «*Litfa* de zaraf s'aŭ spăriet de mine ş'aŭ fugit, parcă l'aŭ umflat năbădaĭca....

— Auzĭ Iuda? poate că venea să'ţĭ cearăi parale?».

Acelaşĭ, în «Cetatea Neamţuluĭ», unde e vorbă de Leşĭ (Ibid. 1483): «Şi voĭ cu toţiĭ, bărbaţĭ, femeĭ, copiĭ, pe apărare!.. Inarmaţi-vĕ cu ce'ţĭ găsi şi daţĭ de moarte, ca să nu zică *litfa*, c'o intrat în ţara noastră ca într'un sat fără cânĭ».

Acelaşĭ în poema «Dumbrava-Roşiă» (Poesiĭ III, 2. 8):

Şi călăraşĭ din fugă prin sate, prin oraşe
Craĭnesc: Sărițĭ cu toţiĭ pe *litfele* trufaşe!
Viteazul Ştefan Vodă vĕ cheamă 'n vitejie.
Cine'ĭ mişel să fugă, cine'ĭ Român să vie!

In «Dan, căpitan de plaiŭ» (Ibidem, p. 97):

Tătariĭ ca zevoziĭ pe dînsul daŭ năval!
«In lăturĭ, *litfe*!» strigă la eĭ viteazul Dan,
Punêndu-se de pază la capul luĭ Ursan.

Aceeaşĭ consideraţiune religioasă a făcut ca vorba *letin* (=*latinus*) să capete, în limba română, accepţiunea peĭorativă de «eretic» (comp. alb. *l̆eti* «latin, catolic»).

In balada dobrogeană «Sava letinul» (Burada, 211):

Zinca un fecĭor însoară,
Boĭer Răducan îl cheamă,
Iancu Vodă mi'l cunună.
Dar fata de unde o ĭa?
Chez din tîrg din Dobrogea,
Ia fata *letinuluĭ*,
Luĭ Sava păgânuluĭ,
Luĭ Sava *letin* bogat
Şi de lege lepădat
Şi 'n cruce nebotezat....

Jipescu, Opincar, p. 152: «Pasă-mi-te că eştĭ *letin*, de spurcĭ Vinerea şi Mercurea...»

§ 5.

Soartea tragică a titulatureĭ străine la Românĭ.

O interesantă scădere semasiologică aŭ suferit maĭ cu seamă în limba românească cuvintele străine de reverenţă, carĭ — ca *jupân*, *jupăneasă*; *chir*, *cocon* — ilustrând odinioară personalităţile cele maĭ marcante ale societăţiĭ, aŭ scăpătat şi scapătă încă până la clasele cele maĭ de rînd, devenind, din nalte titlurĭ de nobleţă, nişte formule banale de cele maĭ de multe orĭ luate în bătaĭă de joc. Decadenţa, care a ameninţat şi ameninţă încă titulatura străină, întrebuinţată vremelnic în România, a cruţat—lucru demn de atenţiune— titulatura de baştină românească. Iată ce ne spune rĕposatul Lambrior în această privinţă:

«Moda, care îşĭ bate joc de ceea ce a fost mare şi important altă dată n'a îndrăznit nicĭ într'un timp să surpe de la înălţimea lor vorbele *Domnul*, *Domnitorul*, *Măria-ta*, etc. Dovadă, că vorbele aceste aŭ însemnat gradul cel maĭ mare de respect absolut nu relativ la cutare saŭ cutare poziţie a Domnilor noştri faţă cu străinătate, este că vorba Domnul se întrebuinţează asemenea pentru Dumnezeŭ : vocativul eĭ *Doamne* era şi este deopotrivă pentru Dumnezeŭ şi pentru capul Statuluĭ» (1).

Asupra titulatureĭ străine găsim în *Glosariul* rĕposaţilor Laurian şi Maxim o pagină interesantă, deşi nu'ĭ scrisă cu seriositatea, ce o reclama subĭectul. Iat'o (p. 337) :

«*Jupân*, cuvînt, ce, după timpurĭ, luâ şi avu varie şi foarte diverse sensurĭ, aşa : 1. în cele maĭ vechĭ timpurĭ *jupân* se zicea cu sensul de «om de cea maĭ înaltă condiţiune, nobil de frunte»... : *jupâniĭ dară eraŭ notabiliĭ ţăreĭ, soţiile jupânilor de pe atuncĭ eraŭ şi ele jupânese ; jupâniĭ eraŭ oarecum domnĭ, însă titlu de Domn se da, cu mare respect, numaĭ capuluĭ ţăreĭ* ; 2. în timpurĭ posterioare numele de *jupân* se întinse la toţĭ ceĭ de condiţiune mediă, la neguţătorĭ şi industrialĭ de toate gradele : *soţiile acestor noĭ jupânĭ fură toate jupânese ca şi soţiile vechilor jupânĭ* ; 3. în timpul Fanarioţilor numele de *jupân* al vechilor patriciĭ cese titluluĭ grecesc de chirios (κύριος) : *mitropoliţiĭ ca şi episcopiĭ, principiĭ bisericeĭ ca şi aĭ ierarhieĭ civile, purtaŭ toţĭ titlul de chirios : muĭerea jupânuluĭ de altă dată, care acum era chirios, se zicea şi ca chiria;* — acest titlu grecesc nu întîrziară a lua şi *jupâniĭ împreună cu jupânesele de stare mediă*; ca să evite dispreţul, în care, cu modul indicat, căzuse titlul de *chirios*, vechiĭ jupânĭ avură recurs a se împăuna cu titlele bizantine, fedate cele maĭ multe cu fedoase nume slavice; şi ca să nu maĭ poată plebeiĭ,noiĭ jupânĭ şi noiĭ chiriĭ, să usurpe şi aceste title, le regulară, prin legi, după gradele oficielor ierarhieĭ civile; însă şi aceste title deveniră vilĭ în supremul grad şi periră cu sunet de eternă uĭtare şi de etern contempt al voceĭ poporuluĭ; ce remâne dară din acest putred şi fantasmagoric edificiu de titulatură ? Nimenĭ astăzĭ din Românĭ, fiă cel maĭ infim, nu e care să nu respingă cu oroare titlele de *chirios* şi de *chiria*; nimenĭ nu cutează să'l dea altuĭa, fără să se teamă de rĕsbunarea intitulatuluĭ cu aşa nume; — numele de *chirios* şi de *chiria* a perit cu totul din uz; dar numele de *jupân* cum stă ? abĭa se maĭ poate din când în când aplica *jidanilor şi servitorilor* ; — *vechiĭ jupânĭ* căutară o nouă scăpare în titlele de *boĭer*, *boĭereasa* ; *cocon*, *cocoana* ; dar şi acestea nu întîrziară a se sordi şi cădea în dispreţ; maĭ nimenĭ nu aude bucuros a se numi aşa; în fine ultimul refugiu, la care confugiră *vechiĭ jupânĭ*, fură titlele *musĭu*, *madamă*, *damă* (monsieur, madame, dame), carĭ căzură şi maĭ curînd în dispreţ, aşa că astăzĭ abĭa sufer *curtesanele* să se califice cu ele : numaĭ cuvintele curat române : *domn*, *doamnă*, ca title de onoare, remaseră neşterse în gura Românuluĭ şi sperâm că vor remânea, până când va via naţiunea română».

Numiţiĭ lexicografĭ maĭ revin într'un stil cam comic asupra subĭectuluĭ şi în articolul consacrat *boĭariuluĭ*, din care extragem următoarele (p. 81) :

«S'a petrecut, în adevĕr, ceva curios la noĭ Româniĭ cu titlurile onorifice, ce se daŭ celuĭ cuĭ vorbim ; odată titlul cel maĭ onorific era *pan* saŭ *jupân* : *boĭeresele* de prima clasă se numĭaŭ *jupănese* ; astăzĭ şi femeile din casă se supără de titlul de jupăneasă; jidanuluĭ însuşĭ abĭa te maĭ poţĭ adresa cu *jupâne;* veni apoĭ furia luĭ *chir* : un mitropolit era foarte onorat de a se intitula *chir* ; astăzĭ nicĭ precupeţul nu aude bucuros numindu-l *chir* ; *cocon* se întronă în locul luĭ *chir* şi pare a fi maĭ încăpăţânat şi maĭ ambiţios de cât veneticiĭ precedenţĭ; bărbaţiĭ l'aŭ cam urgisit, dar femeile ţin încă cu dinţĭ la dînsul; bun e însă Dumnezeŭ şi cu dînsul : de oare ce şi *jupânesele* din casă nu maĭ vor să fiă de cât *cucoane*, matronele române vor căuta neapărat să lase rĕmas sănătos favorituluĭ *cocon*, căruia bonjuristul *mosĭu* (monsieur) încă vru în zilele din urmă să ĭa locul, dar, ca ușurel bonjurist ce este, pare că a vrut numaĭ să întărâte bătaia și s'a pus apoĭ pe fugă sănătoasă, lăsând bătrânuluĭ *domn* să susțină lupta atât cu *coconul* cât și cu *jupânul*, care în legămînt defensiv cu *chir* tot maĭ speră, că va eși triumfător».

---

(1) Lambrior, *Cuvinte de reverenţă la Românĭ* în *Conv. lit.* XV, 267.

Jupân, la Croațĭ și Sĕrbĭ *županŭ* «primar, inspector», la Polonĭ *župan* «nalt funcționar», la Ungurĭ *ispan* «șef de comitat», era la Românĭ, în trecut, pe lângă titlul special reservat claseĭ boĭereștĭ, și formula generală de politeță, adică în totul sinonim cu actualul *domn*.

In Pravila luĭ Mateĭ-Basarab (p. 113) se povestește, că «un boĭarĭu la Nicomidia», sfătuit de către un sfânt părinte să dea unuĭ preot banĭ, ca să slujĭască pentru dînsul 40 de liturghiĭ «și cum deade boĭarĭul baniĭ să dusă a casă'șĭ și dacă să slujiră cele 40 de liturghiĭ, într'o noapte se deșteptă boĭariul de în somnu'șĭ și fără de veaste să deschiseră ușile casei luĭ nedeschise de nimenea și văzu unde intrară voĭnicĭ călărĭ în chip de îngerĭ și stătură 20 din a dreaptă, ĭară alțĭ 20 de a stânga luĭ (vezĭ lucru cĭudat !). Boĭariul, cum îĭ văzu, de vedearea aceĭa se îngrozi foarte și zise către dînșiĭ : *gĭupâniĭ* meĭ, drept ce ațĭ venit la casa unuĭ păcătos?»

Titulatura oficială din partea unuĭ arhiereŭ către un *jupân* (Ibid., p. 225) : «De bună rudă, luminate și prea viteaje *jupâne*, întru Duhul sfînt prea ĭubite fĭu smerenieĭ noastre kyr cutare, dar, pace și alt tot binele rugâmu-ne luĭ Dumnezeŭ să țĭ se dăruĭască dumnetale».

In Pravila luĭ Vasile Lupu (ed. Sion, p. 21) vorba *jupân* se ĭa în opoziţiune cu *slugă*, decĭ în accepțiune de *stăpân* : «Sluga, care va fura în casa *jupânuluĭ* său, de va fura lucru puțin să nu se cearte, ĭară de va fura lucru mare, să se cearte».

Aceeașĭ accepțiune o are și astăzĭ vorba în clasa medie; ĭar, în poesiile populare, *jupân* se aplică uneorĭ *bărbatuluĭ*, ca în următoarea doĭnă bucovineană (Marian II, 87) :

De ar da bunul Dumnezeŭ
Să fiă pe gândul meŭ :
Să moară jupânul
Să rămâĭ numaĭ cu mine,
Ca să mĕ 'nțeleg cu tine....

Cuvîntul a suferit, în limba de astăzĭ, o restricțiune riguroasă, indicată în parte în cele doă citate din Glosarul Laurian-Maxim ; ceea ce avem de adăogat încă este, că *jupân* va rĕmânea în limba literară, și anume în genul fabuleĭ, ca un epitet caracteristic, cum a și fost utilisat de eminentul nostru fabulist Grigore Alexandrescu.

In fabula'ĭ «Pisica sălbatecă și tigrul», pisica se adresează tigruluĭ în chipul următor :

Ia stâĭ mĕ rog puţin, *jupâne* de pe jos,
Care te socoteştĭ
Că nu ştĭu cine eştĭ.
Mândria, ce o arăţĭ cu noĭ, e de prisos....(1).

Jupâne e aci atât de bine la locul seŭ, în cât şi-ar pĭerde tot hazul înlocuindu-l cu vr'un alt termen sinonim.

Femininul *jupăncasă* era, în timpurile de floare ale nobleţeĭ române, nevasta jupânuluĭ adecă a boĭeruluĭ, titlul de *Doamnă* fiind esclusiv reservat neveşteĭ Domnitoruluĭ.

Iată un frumos pasaj din «O seamă de cuvinte» de Ioan Neculce, Cronicé II, 187 : «Gheorghe Ştefan Vodă, când era boĭer, murindu'ĭ *gĭupâneasa*, aŭ rămas văduvoiŭ; şi tălnind o *gĭupăneasă* săracă, frumoasă, tănără, anume Safta de neamul Boeştilor, aŭ tîmpinat'o pe drum mergând cu rădvanul la Iaşĭ şi aŭ poprit rădvanul cu sila şi s'aŭ suit fără de voĭe în rădvan şi aŭ întors rădvanul înapoĭ la casa luĭ. Şi pre urmă aŭ priimit şi ea şi s'aŭ cununat cu dînsul, care aŭ agĭuns de aŭ fost şi Doamnă».

In cartea populară «Istoria luĭ Alexandru Machedon», eroul se adresează astfel către Ptolomeĭu (p. 114) : «Nouă nu ne trebuĭesc fetele, că noĭ multe muĭerĭ văduvitu-le-am şi cuĭ va trebui, afla'şĭ va *jupâneasa* şi doamna».

Alexandri, Despot-Vodă, p. 32 :

Doamna. Măria-ta, dă'mĭ voe cu a mele *jupânese*
Urare să'ţĭ aducem.
Lăpuşneanu. Florĭ mândre şi alese
Din stratul boĭerimeĭ, cu drag vĕ mulţămesc,
Aşa cunună o prinde pe Doamna ce ĭubesc.

După această epocă de glorie a cuvîntuluĭ, *jupâneasa* scăzu la femeile din clasa de mijloc, între boĭerime şi ţărănime.

In basmul «Găinăreasa» de Ispirescu (Basme, p. 306) se enumĕră astfel treptele ĭerarhice ale femeiĭ române din trecut : «Pasă-mi-te condurul nu se potrivi la nicĭ o fată de împărat, la nicĭ o cucoană, la nicĭ o *jupâneasă*, la nicĭ o ţărancă, ba chĭar la nicĭ o roabă».

In poesia populară *jupăneasa* e titlul femeiĭ în genere, fără deosebire de rang.

Astfel în balada «Cĭuma» (Alexandri, p. 35) :

Unde's tufe prin poticĭ
Sînt mormînturĭ de voĭnicĭ,
Unde's tufele maĭ dese
Mormînturĭ de *jupânese*,
Unde's tufele maĭ rarĭ
Mormînturĭ de fete marĭ,
Unde's tufele maĭ viĭ
Tot mormînturĭ de copiĭ!

---

(1) Gr. Alexandrescu, *Meditaţiĭ, Elegiĭ, Epistole, Satire şi Fabule.* Bucureştĭ, 1863, p. 314.

Astăzĭ vorba a scăpătat la ultima treaptă a rangului social, la slugĭ, şi deseamnă în special pe femeile din casă şi pe doicĭ (comp. maĭ jos *madamă*).

Ca şi «jupân» *jupâneasa* se va mânţinea şi in genul Fabuleĭ, unde joacă acelaşĭ rol caracteristic.

Astfel în «Vulpea liberală» de Alexandrescu elefantul grăĭeşte către vulpea (p. 358) :

Am aflat, *jupâneasă*, că aĭ mare talent.
Voiŭ să te pun în pâĭne;
Şi, începênd de mâĭne,
Iţĭ dâm cu mulţumire,
Ca un semn de cinstire,
Al găinilor noastre întins departament.

Chir însemnează «domn» şi se întrebuinţa odinioară pentru personalităţile cele maĭ înalte ale ĭerarhieĭ religioase şi civile.

Astfel Pravila luĭ Mateĭ Basarab numeşte (p. 229) pe al «lumiĭ Patriarh» *Kyr Dionisie*, într'alt loc chĭar (p. 264) pe «împăratul» *Kyr Leŭ Filosoful*.

Astăzi se ĭa maĭ mult în batjocură, ca în pasajul următor (Ispirescu, Basme, p. 107) : «Să'mĭ luaţĭ pe *chir* àla, care trece în căruţă şi să nu'l slăbiţĭ, până nu va scoate inelul, ce mi-a tras din deget mişeleşte».

Cu decăderea sa în graĭul de astăzĭ, fabula l'a tras şi pe dinsul în domenul eĭ. Cât de bine într'adevĕr ĭĭ şade luĭ *chir* în fabula «Şoarecele şi pisica» de Alexandrescu (p. 313) :

Un şoarece de neam, şi anume Raton,
Ce fusese crescut sub pat la pension,
Şi care în sfîrşit, după un nobil plan,
Petrecea retras într'un vechiŭ parmezan,
Intîlni într'o zi pe *chir* Pisicovicĭ,
Cotoiŭ, care avea bun nume între pisicĭ.

Cocon însemna odinioară «prunc» saŭ «copil», cum resultă din enumĕrarea celor şapte vîrste ale omuluĭ în Pravila luĭ Mateĭ Basarab (p. 347) : «*Cocon* ĭaste omul deaca naşte pănă la 4 anĭ(1); copil se cheamă de la patru anĭ pănă la patru-spre-zeace ; cătărig ĭaste de în 15 anĭ până în doo-zecĭ şi doĭ; voinic adecă june ĭaste de în doo-zecĭ şi treĭ până în 42 ; bărbat ĭaste de în 42 de anĭ pănă în 56, ĭar bătrân ĭaste de la 56 până la 69; ĭar mator ĭaste de la 70 de anĭ până la optzecĭ : de acĭĭa maĭ mult neputinţă şi durerĭ şi boale».

Acest sens s'a mânţinut şi în poesia populară. Astfel în balada «Constantin Brancovan» :

---

(1) După Pravila luĭ Vasile Lupu (ed. Sion, p. 135) :«*Cucon* se cheamă pănă la al şeptele an de vrîstă». După «Divanul» luĭ Cantemir cele şapte a vĭeţeĭ omeneştĭ vîrste sînt (Hasdeŭ, Arh. II, 137—142): «Intâĭa dară vîrstă şi floarea vĭeţiĭ omeneştĭ pruncia este; a doa şi a treĭa vîrstă copilăria şi cătărăgia este; a patra vîrstă voĭnicia este; a cincea vîrstă bărbăţia este; a şasea vîrstă căruntea ţa este şi a şaptea vîrstă, saŭ de tot putregĭunea poameĭ vĭeţeĭ omeneştĭ, bătrăneţea este».

> Dragiĭ meĭ, *cuconĭ* ĭubițĭ,
> Lăsațĭ somnul, vĕ trezițĭ,
> Că pe noĭ ne-a înconjurat
> Pașa cel neîmpăcat
> Cu Turcĭ și cu tunurĭ marĭ,
> Ce sparg zidurĭ cât de tarĭ.....

Și maĭ la vale :

> Brăncovene Constantin,
> Ghĭaur vechiŭ, ghĭaur hain,
> Treĭ *cuconĭ* tu aĭ avut
> Pe doĭ ți-ĭ aĭ pĭerdut,
> Numaĭ unul a rĕmas........

In fine vorba francesă *madame*, românisată *madamă*, a suferit o scădere analoagă cu a cuvîntuluĭ *jupăneasă*, aplicându-se femeilor din casă și dădacelor, în special celor de altă naționalitate. De notat este și forma populară *madaramă*, care se aude în gura poporuluĭ și care figurează asemenea în «jocul păpușilor» (Teodorescu, p. 122) :

> Cocoana Marița. - Bon sor, musĭu paĭasă!
> Paĭața. - Bu-jor, *madaramo*, bu-sor!

Aci maĭ trebue adăogat și un alt titlu străin, care a decăzut de la ilustra sa origină la rangul cel mal josnic : *moțpan* din polonul *mospan* (mości=miłość pan) «prea milostive, prea puternice Doamne» a devenit, în graĭul moldovenesc, sinonim cu «berbant, ștrengar, om de nimic».

Alexandri, în «Chirița în provincie» (Teatru, p. 508) : «Imĭ era maĭ mare rușine de ofițer aseară... maĭ ales că... știțĭ una ? îmĭ face curte *moțpanu*... ce vĕ spune Chirița».

In «Florin și Florica» (Ibidem, p. 918) : «A! bădică Florine, aĭ zis că m'ĕĭ lua fată în casă și că ți-ĭ face milă și pomană să mĕ mărițĭ cu altu ?..... Eĭ, lasă, *moțpane*, că ți-oiŭ arăta eŭ fudulie... Mĕ duc să mĕ împodobesc cu straĭe de a cucoaneĭ Todosia... când m'a videa Florin, să'șĭ scoată căcĭula dinaintea me...»

In «Iorgu de la Sadagura» (Ibidem, p. 1001) : «Vin, gugulea moșuluĭ! (îl sărută ș'apoĭ caută la el cu dragoste). Ean vedețĭ'l, ce *moțpan* mare s'o făcut! Parcă'i Alexandru Machedon!»

In «Iașiĭ în Carnaval» (Ibidem, p. 1127) : «Unde, Doamne ĭartă-mĕ, să'mĭ fie punga ? Oare nu cumva mi aŭ șters'o vr'un *moțpan* ?»

Dar această tragică soartă a lovit întreaga nobleță polonă glorioasa de oninioară *șleahta*, pol. *slachta*—care în vechile cronice are încă nobila sa semnificațiune.

Grigorie Ureche, Cronice I, 170 despre războĭul luĭ Ștefan Vodă cu Albert craĭul la codrul Cosminuluĭ : «...Mulțĭ den boĭeriĭ leșeștĭ socotĭaŭ, că face îndeadins să pearză oastea toată, cum aŭ și eșit maĭ apoĭ la dînsul și zicătoarea : în zilele luĭ Olbreht *șleahta* a perit».

Astăzĭ vorba *șleahtă* a decăzut (Cihac II, 390), în graĭul popular din Moldova, la însemnarea trivială de «prostime, oamenĭ de rînd, ceată, cărd».

Sic transit gloria mundi......

CONCLUSIUNE.

Să recapitulâm în trăsurĭ generale resultatele, la carĭ ne a condus această lungă colindare în lumea ideală a cuvintelor.

Cu întemeĭerea studielor linguistice în primul pătrar al secoluluĭ nostru a fost un ce firesc, ca întâĭele cercetărĭ să fie esclusiv îndreptate asupra părţiĭ formale a limbeĭ. Trebuea, înainte de toate, să se adune materialele, cu carĭ să se poată ridica edificiul foneticeĭ ario-europee. Drumul cel larg, apucat de către Wilhelm de Humboldt, care căuta să pătrunză în mecanica intelectuală a graĭuluĭ, n'a maĭ fost bătut de urmaşiĭ seĭ. Numaĭ Ludwig Geiger, înzestrat cu o puternică intuiţiune, a făcut un pas înainte în scrutarea legilor semasiologice. Ne pare însă prea riguros, când contestă fantasieĭ orĭce participare la crearea limbeĭ şi nu recunoaşte acestuĭ fenomen sufletesc măcar rolul de auxiliară în diversificarea logică a cuvintelor. Relevând inconscienţa transiţiunilor sensuluĭ, el consideră facultatea intuitivă a omuluĭ ca factorul principal în prima perioadă de evoluţiune linguistică. Causa unică a varietăţiĭ semnificaţiunilor ar fi *întîmplarea*, *confusiunea* noţiunilor analoge şi o repeţire necurmată a acesteĭ confusiunĭ. Ea însaşĭ—confusiunea—n'ar fi de cât resultatul uneĭ erorĭ, a uneĭ concepţiunĭ mărginite saŭ pĭezişe a lucrurilor.

Escluderea absolută a fantasieĭ cu multiplele eĭ combinaţiunĭ de pe terenul limbeĭ ar face imposibilă explicarea nenumĕratelor nuanţe, ce îmbogăţesc mereŭ sfera logică a cuvintelor. Omul nu poate rĕmânea într'o absolută pasivitate faţă cu desvoltarea facultăţiĭ sale intuitive. Atenţiunea concentrează impresiunile sensibile şi imaginaţiunea reproduce obĭectele, carĭ aŭ trecut de mult pe dinaintea ochilor noştri. Imaginile, deşteptate în noĭ, nefiind isolate, se pun în contact cu alte imaginĭ coerente, aşa că fără ştirea şi voĭa noastră ne simţim împinşĭ de a înădi şi îmbina laolaltă în felurimĭ de chipurĭ representările individuale. *Asociaţiunea ideilor*—pe lângă *uĭtarea*—este decĭ principiul capital, care presidă la diversitatea combinaţiunilor sensuluĭ.

De la aceste doă operaţiunĭ intelectuale derivă, pentru Semasiologiă, pe de o parte *analogia* şi *metafora*, ĭar pe de alta *limitarea* şi *generalisarea* sensurilor, factorĭ comunĭ tuturor limbilor şi carĭ explică maĭ toate fenomenele, ce supravin pe terenul ştiinţeĭ semnificaţiunilor.

Am zis «maĭ toate», căcĭ într'adevĕr fenomenele semasiologice sînt de natură atât de multiplă și diversă, în cât necesitează uneorĭ intervenirea și altor factorĭ secundarĭ, din carĭ am studiat doĭ dintre ceĭ maĭ permanențĭ: influența religioasă și cea culturală.

Am urmărit acțiunea Creştinismuluĭ asupra terminologieĭ religioase și am cercetat cu deamăruntul urmele lăsate în limbă de mișcarea culturală, pornită de la întâiĭ cărturarĭ aĭ traducerilor sfinte.

Apoĭ, părăsind acest tărîm cam șovăitor, am căutat a pătrunde în sufletul limbeĭ şi al poporuluĭ printr'un studiu adâncit al metaforelor graĭuluĭ românesc.

Transformismul, această lege generală a Universuluĭ, a fost constatat pe terenul limbeĭ prin schimbătoarele fenomene ale restrîngeriĭ și lărgiriĭ semnificațiunilor și maĭ cu seamă prin priveliștea peripețiilor perpetue, ce ne ofere interesantul episod semasiologic al scăderiĭ sensurilor.

In acest mod ni se pare a fi atins maĭ toate chestiunile palpitante ale aceste̮ĭ nouĭ științe și a fi îndrumat la o cercetare maĭ temeĭnică a materialuluĭ semasiologic al limbeĭ noastre.

Semasiologia, folosindu-se de materialele etimologieĭ științifice, caută a explica causele schimbăriĭ semnificațiunilor și a motiva diferențiarea logică între primitiva și posterioarele accepțiunĭ. Ea deschide istorieĭ culturalĭ perspective întinse, permițênd a deduce din tesaurul lexical gradul de civilisațiune, momentele etice și particularitățile spirituluĭ național. La popoarele cu o literatură puțin desvoltată Semasiologia e de o importanță capitală, constituind aproape unicul izvor pentru asemenea prețioase informațiunĭ. Maĭ mult încă limba poate supravĭețui poporuluĭ, care a vorbit'o, și, în lipsa altor monumente, să grăĭască urmașilor de toate bătăile inimeĭ sale. «Limbile — a zis Jacob Grimm—sînt o dovadă maĭ vie despre popoare de cât oseminte, arme și morminte. Limba e deplina rĕsuflare a sufletuluĭ omenesc, unde ea rĕsună saŭ unde e ascunsă în monumente, acolo dispare orĭce nesiguranță despre raporturile aceluĭ popor către veciniĭ seĭ.»

Imprumuturile, ce limbile le fac unele altora, considerate din punctul de vedere semasiologic, permit a apreția gradul de dependență a națiunilor respective, convĭețuirea lor maĭ mult saŭ maĭ puțin intimă, cu un cuvînt reciproca lor înrĭurire istorică.

S'ar putea specifica în acest mod o statistică semasiologică, care să coprinză *in nuce* toate ordinele de ideĭ, ce constituĭesc capitalul lexical al unuĭ popor şi din care s'ar putea deduce, ce anume noțiunĭ se datoresc cutăreĭ saŭ cutăreĭ națiunĭ învecinate.

Dacă vom arunca o privire sintetică asupra contingentelor lexicale, cu carĭ popoarele vecine aŭ îmbogățit alternativ elementul de baștină românesc, vom constata că temelia limbeĭ române— latina veteranilor, a bătrânilor descălecătorĭ aĭ neamuluĭ și aĭ loculuĭ — a rĕmas neatinsă.

Maĭ toate primele impresiunĭ ale omuluĭ din popor, aproape întregul vocabular al ţăranuluĭ pentru a exprima noţiunile de întâĭa necesitate din lumea fisică şi intelectuală e de origină romană. Unele din aceste cuvinte latine sînt îmbrăcate cu o concepţiune propriă poporuluĭ român; cele maĭ multe însă aŭ păstrat ideile originare în virtutea puteriĭ conservătoare a limbeĭ, care persistă paralel cu tendenţa'ĭ modificătoare.

Podoabele firiĭ: *cer, soare, lună, stele, pămînt, apă* şi *foc;*

împărţirile timpuluĭ: *an, lună, săptămână, zi* (dimineaţă, ameazĭ, seară, noapte);

anotimpurile: *primăvara, vara, toamna* şi *ĭarna;*

fenomenele natureĭ: *nor, negură, brumă, ploae, curcubeŭ, rouă, grindină, fulger, tunet, ninsoare, vînt;*

aspectele pămîntuluĭ: *şes, câmp, munte, rîpă, vale, rîŭ, ţîrm, coastă, cărare;*

întâĭele cuvinte rostite în leagăn: *mamă, tată, papă.* Romànca îşi adoarme copilul cu tradiţionalul *nani, nani!* întocmaĭ cum pe malul Tibruluĭ Romana îĭ desmeardă auzul cu *ninna, nanna;*

fenomene intelectuale: *suflet, minte* (aducere aminte, luare aminte), *cuget, înţeleg, cunosc, pricep, ştĭu, dor, dorinţă, ruşine, teamă, spaĭmă, adevĕr, mincĭună;*

credinţe şi eresurĭ: *zîne, ursite, frumoase, sburător, mează-noapte, măĭestre, strigă* (strigoiŭ), *vîntoase, legătura, deslegătura, descântecul, vergelatul;*

legăturĭ sociale: *părinţĭ, fĭu, fică, frate, soră, bun, bunică, nepot (văr* e unguresc), *unchiŭ (mătuşă* e slavic), *cumnat, socru, ginere, noră, vitreg;*

vîrstele omuluĭ: *făt, fată (prunc* şi *copil* de origină obscură), *tânăr, fecĭoară* (vergură), *bărbat* (om), *femee* (muĭere), *bătrân;*

corpul omuluĭ: *cap, frunte, tîmplă, ochiŭ* (vĕz, lumina ochĭuluĭ), *sprînceană, pleoapă, geană, nas (miros* e grecesc), *nărĭ, ureche* (auz), *faţă, bucă, falcă, dinte, măsea, gură, buză, limbă* (gust), *împărătuş* (cerul gureĭ), *omuşor, bărbie, junghiŭ (gât, gâtlej* e slavic), *umĕr, spate, subsioară, braţ, cot, mână* (pipăit), *pumn, deget, unghiă, pĭept, pîntece, buric, spate, dos, coapsă, coastă, genuche, pulpă, picĭor, călcâiŭ, talpă, pĭele, coamă, păr, barbă;*

organe interne: *creer, inimă, plămîn, ficat, rărunchiŭ, splină, maţ, măruntaĭe;*

regnul animal: *fiară (dobitoc* e slavic), *leŭ, tigru, urs, lup, câĭne, căţel, cal, eapă, armăsar, mânz, asin, vită, boŭ, vacă, viţel, junc, taur, cerb, capră, oae, mĭel, berbec, porc, mascur, scroafă;—pasere, vultur, aceră, corb, găină, puiŭ, porumbel, privighetoare, rîndunică; şarpe; cărăbuş, greere, lăcustă, vĭespe, albină, furnică, muscă;*

regnul vegetal: *arbure, pom* (lemn, scoarţă, trunchiŭ, rădăcină), *pădure, cer, fag, teiŭ, sîlhă, pin, salcie, plop, ulm, arin, carpin, paltin, frasin, arţar, soc, măr, păr, prun; pĭersică, cireaşă, fragă, mură, nucă, linte; varză, curechiŭ, lăptucă, fasole, ceapă, aiŭ, usturoiŭ; grâŭ, secară, meiŭ, orz;—earbă, floare* (frunză, semânţă) şi multe nume de florĭ;

regnul mineral: *aur*, *argint*, *aramă*, *plumb*, *fĭer*.

Dacă «oraşul» e străin, nu tot astfel e *cetatea*, *satul*, *casa*, *masa*, *căminul* şi *vatra* Românuluĭ; de asemenea: *curte*, *încăpere*, *bucătăriă*, *celar*, *grânar*, *scară*, *treaptă*, *uşă*, *poartă*, *fereastră*, *scaun*.

Din nenorocire împrejurările grele, prin carĭ s'a străcurat acest popor silit fiind a căuta în fundul munţilor un adăpost înpotriva potopuluĭ a zecimĭ de limbĭ păgâne, l'aŭ făcut să pearză maĭ toate cuvintele culturale. Deşi a mântuit din acest cataclism *cartea* şi *scrierea*, precum şi dorul de a *învăța*, dar în şcoala slavonă trebui el să meargă spre a'şĭ însuşĭ *citirea* şi în aceea a Unguruluĭ *socoteala*, reservându'şĭ latinescul *cumpăt* pentru equilibrul seŭ intelectual. Cu toată influenţa fatală, ce aŭ avut'o Grecii în trecutul neamuluĭ nostru, totuşĭ lor li se datoresc elementele instrucţiuniĭ: *dascălul* şi *grămăticul*, *condeĭul* şi *hârtia*, *coala* şi *rigla* şi, maĭ pre sus de toate, *tiparul* ne vin de la dînşiĭ 1). Când Vasile Lupu şi Mateiŭ Basarab îl introduseră în ţările române, între primele cărţĭ tipărite fură Pravilele prelucrate din greceşte: de aci un şir de termenĭ juridicĭ, carĭ aŭ rĕmas în limbă: *diată*, *clironom*, *epitrop*; *condică*, *catastif*, *catagrafie* etc. Pe când păstorul făcea să rĕsune munţiĭ de *vĭersul* doĭnelor şi cântecelor sale, primul poet român, care ĭeşea din şcoala grecească, işĭ aşternea în *stihurĭ* patriotica sa inspiraţiune.

Din aceeaşĭ causă terminologia agricolă e maĭ toată slavonă (ogor alăturea de ţarină [=terra+ina], plug, brazdă, etc.), pe când din contră păstoritul a încercat numaĭ puţine încălcărĭ străine (păstor, păcurar, turmă, lapte, caş, cheag, unt, zer), deasemenea şi ţesutul (iţe, urzeală, bătătură, fuĭor, tort, spată, fus etc.)

Maĭ toate meşteşugurile sînt de origină străină, afară de câteva escepţiunĭ (argintar, căldărar, cuţitar, dogar, fierar, măcelar, pĭetrar, şelar, tîmplar). Alminterea: *brutarul*, *cizmarul* (cĭobotarul), *croitorul* şi *zidarul* aŭ venit de la Slavĭ; *meşterul* şi *lăcătuşul* de la Ungurĭ; *plăpămarul* şi *zugravul* (vopsitorul) de la Grecĭ, *dulgherul* şi *tinichigiul* de la Turcĭ.

Nomenclatura privitoare la războiŭ e representată prin: *luptă*, *bătaĭe*, *oaste*, *armă*, *arc*, *săgeată*, *şea*, *frâne*, *căpăstru*. Limba slavonă a dat: *ta-*

---

1) Nomenclatura tecnică a tiparuluĭ e nemţească: *zaţ* «cules» (Satz), *zeţar* «culegĕtor» (Setzer), a *zeţui* saŭ *jeţui* «a culege» (setzen), *caşte* «cassă» (Kasten), *cĭofleagă* «galion» (Schublade) identic cu *şif* (Schiff), *vingălac* «culegâŭ» (Winkelhacken) şi *şpalt* «coloană» (Spalt). Tot din limba germană derivă câteva expresiunĭ militare: *bantă* (Band), *flintă* (Flinte), *gang* (Gang), *graniţă* (Grenze), *lăduncă* (Ladung), *lagăr* (Lager), *liotă* (Leute), *panţir* (Panzer), *raniţă* (Ranzen), *roată* «de soldaţĭ» (Rotte), *şanţ* (Schanz), *ştreang* (Strang), *ştraf* (Straf)—precum şi următoarele cuvinte: *bucşă* (Büchse), *loitră* (Leiter), *spiţă* (Spitz), *lăută* (Laute), *clampă* (Klampe), *ramă* (Rahmen), *şnur* (Schnur), *şurup* (Schraube), *ladă* (Lade), *laĭbăr* (Leibel), *şorţ* (Schurz), *ţop* (Zopf), *taşcă* (Tasche), *taler* (Teller), *troacă*, (Trog), *jeţ* (Sitz); *falt* (Falte), *faer* (Feuer), *tîrtan* ([Un] terthan), *ţel* (Ziel), *ĭarmaroc* (Jahrmarkt), *sfanţ* (Zwanziger), *ort* «1/4 leŭ» (Ort), *smalţ* (Schmalz), *spichinat* (Spicknarde), *stiglete* (Stieglitz) etc.

bără, sabiă, steag, chivără, pinten, potcoavă. Restul a fost suplinit de elementul turc şi german.

Din *veşminte* saŭ *straie: cămaşă, cingĕtoare, zeghe;* din *bucate* saŭ *merinde: carne* (cârnat), *friptură, pâine* (plăcintă, turtă), *făină* (macin, cern, frămînt, coc), *piper, sare, zahăr; lingură, furculiţă, cuţit; gustare, prânz, cină.*

Dar ceea ce trebue relevat maĭ cu seamă ca o trăsură caracteristică e seriositatea, am putea zice solemnitatea, cu care poporul tratează cuvintele de origină latină. Pe când celelalte contingente lexicale capătă în gura Românuluĭ o nuanţă progresivă de ironiă batjocoritoare, singurul element latin e cruţat de această tendenţă pronunţată spre parodiă, de care n'a scăpat nicĭ măcar cuvintele sacramentale de origină slavo-greacă. In această escepţiune remarcabilă se poate recunoaşte caracterul particular al elementuluĭ latin: nu'ţĭ baţĭ joc de ceva scump, la care ţiĭ din baerele inimeĭ; elementul latin este maĭ intim, maĭ aproape de sufletul naţiuniĭ. Această temelie a limbeĭ s'a păstrat cu maĭ multă scumpătate, fiindcă sguduise odinioară maĭ puternic întreaga fire a poporuluĭ român şi fiindcă se infiltrase maĭ de de mult şi maĭ adânc în sucul şi sângele seŭ.

Inrîurirea seculară a Slavilor a lăsat în vĭaţa şi în inima Românuluĭ urme adâncĭ şi neşterse. De aceeaşĭ religiune cu dînsul, eĭ iĭ aŭ împărtăşit nu numaĭ o parte din nomenclatura sa religioasă, dar şi multe din *obiceĭurile* şi credinţele sale (Rusaliĭ, moroiŭ, vîrcolac). Poesia populară e întipărită de acelaşĭ spirit (1). In *basme* şi *poveştĭ* ne întimpină *balauriĭ, zmeiĭ* şi *Pepelea,* creaţiunĭ ale fantasieĭ slave. Un contingent important conţine flora (bujor, busuĭoc, hrişcă; ovăz; măslin, smochin, stejar) şi fauna română (cocoş, gâscă; cârtiţă, dihor, jder, măgar, ţap, lebădă, liliac, nevăstuĭcă, păĭajin, rac). Cu deosebire sînt de relevat expresiunile duĭoase şi energice: *căinţă, dragoste, iubire, prieten, vrăjmaş, grijă, milă, sărman, vesel, voĭnic, viteaz, vrednic, destoĭnic, dibaciŭ, iscusit, isteţ* ;apoĭ: *greşală, muncă, necaz, oglindă, primejdiă, pagubă, plată, podoabă, sfat, spor, sfială* şi *treabă,* carĭ n'aŭ echivalente latine. Maĭ departe în sînul intim al familieĭ: *dadă, lele, nană, nene, mătuşă.*

De la Slavĭ avem, înainte de toate, ĭerarhia civilă şi titlurile onorifice. In

---

(1) Uneorĭ această întipărire este prea pronunţată, bunăoară în următorul fragment de poesie populară, în care toate substantivele sînt de origină slavonă (Alexandri, Poesiĭ pop. 384):

Vine cĭoful de la baltă
Cu plătica îmbăirată,
Cu suducul în pohod
Şi carasul în novod....

Dar tendenţa satirică motivează această escepţională îngrămădire, deoarece versurile de maĭ sus fac parte din «Uncropul» adică din cântecul, ce se zice a doua zi după nuntă, oposițiunea cu *țăranul* și *moșneanul* staŭ *boĭerul* și *jupânul* cu numeroase trepte ĭerarhice. Alăturea de *împărat* și *domn* se vede *craiŭ* și *vodă* și sub dînsul: *ban, vornic, hatman, postelnic, vistĭernic, stolnic, medelnicer, clucer*, etc. și întreaga acea organisare altoită pe complicata titulatură a Bizanțiuluĭ.

E interesant a releva tendența peĭorativă, ce a presidat la alegerea acelor cuvinte slavice, a căror noțiune fundamentală avea deja un representant latin: *carbă-bălărie, os-cĭolan, dorință-poftă*. Această tendență predomină cu deosebire în limba modernă și atât terminologia religioasă cât și o bună parte din elementul lexical aŭ devenit obĭectul parodieĭ populare, cum am căutat a dovedi în cursul acesteĭ lucrărĭ.

Resultatul final al elementuluĭ slavic va fi îmbogățirea limbeĭ cu o sinonimică interesantă, representată printr'o seriă din ce în ce maĭ numeroasă de dublete, uneorĭ chĭar de triplete logice de origină diferită. Azĭ Românul zice deopotrivă *avut* și *bogat*, *ceas* și *oară*, *dragoste* saŭ *ĭubire* și *amor*, *timp* și *vreme*. Cu progresarea limbeĭ se va stabili o diferențiare logică maĭ mult saŭ maĭ puțin pronunțată într'aceste noțiunĭ azĭ identice saŭ quasi-identice. In acest mod se va repeta la noĭ același fenomen semasiologic, ce'l constatăm în istoria limbeĭ engleze în privința elementuluĭ german si roman (1).

De la Ungurĭ s'aŭ împrumutat, pe lângă câteva numirĭ de plante (hajmă, leuștean, mohor, picĭoarcă, atrățel, cĭupercă, coacăz) și de animale (coroiŭ, libuț, șoĭm, uliu, vindereŭ), numele *orașuluĭ* și al vecheĭ administrațiunĭ municipale (părcălab=porkoláb, pîrgar=polgár, șoltuz=soltész), al *neamuluĭ* și al *uriașuluĭ*; apoĭ o seriă de noțiunĭ abstracte foarte importante, carĭ denoată o mare intimitate socială între cele doă popoare: *bănui, bizui, chibzui, făgădui, gândi, închipui, îngădui, socoti, chip, fel, pildă, seamă*. In genere maĭ toate verbele în *ui*(i): *alcătui, altoi, bântui, cheltui, ciripi, întîlni, lăcui, mistui, sîrgui, sudui, tămădui*.

Câteva vorbe de întâĭa necesitate: *aldămaș, bir, belșug cimpoiŭ, gazdă, gĭulgĭu, guler, ham, holdă, hotar, talpă, tobă, țintirim, viclean*.

Frumoasele cuvinte *gingaș* și *alean* sînt de aceeași origină: dar pe când Ungurul înțelege prin *ellen* numaĭ pe «vrĭjmaș, protivnic», Românul a concentrat în *alean* melancolica duĭoșie, care se rĕsuflă în doĭnele sale.

Influența Grecilor se resfrînge maĭ ales asupra terminologieĭ religioase. Câteva numirĭ de plante (anghinară, chitră, boboc (vlăstar), conopidă, crin, garoafă, lămâe, portocală, rodiă, smeură, trandafir), de animale (chit, cucuvae, catĭu, scumbrie (țir), stacoj) și maĭ toate cuvintele culturale: *tipar, dascăl, catastif, condeiŭ, hârtie, hartă, filă, plic; filosof* (zodie), *doftor, mamos, spițer* (alifie) etc. Am moștenit apoĭ de la dînșiĭ pe o parte *ananghea* și *lipsa*, pe de alta *folosul* și *prisosul*, pe de o parte *cutezarea*, pe de alta *frica*; pe de o parte *agonisirea*, *evlavia* și *mângâĭerea*, pe de alta *patima* cu maĭ tot cortegiul eĭ : *mânie*, *pizmă*, *trufie*, *urgie*....

Un fragment din titulatura Bizanțiuluĭ : *comis*, *logofăt*, *spătar*.

Verbe de mult încetățenite ca *părăsi* *pedepsi*, *sosi* formează un contrast cu ingrediente superficiale ca *catadicsi*, *metahirisi*, *pliroforisi* și ceĭlalți musafirĭ provisoriĭ în —*isi*, carĭ s'aŭ dus tot atât de repede, cum aŭ venit. De asemenea cuvinte ca *cositor*, *drum*, *horă*, *ĭeftin*, *miros*, *noĭmă*. *proaspăt*, *temeiŭ*, adânc înrădăcinate în limbă, dovedesc o origină maĭ veche și se deosebesc fundamental de vorbele introduse în epoca Fanarioților, a căror circulațiune devine din ce în ce maĭ mărginită și sînt fatal menite a sucomba sub povara ironieĭ populare. Așa sînt : *anost*, *apelpisit*, *chir*, *cocon*, *chiverniseală*, *ifos*, *ipochimen*, *mutră*, *nostim*, *parapon*, *procopseală*, *sindrofie*, *tombatera* și alțĭ representanțĭ de această categorie, care formează un izvor nesecat pentru literatura umoristică.

Slaviĭ și Greciĭ, întru câtva și Unguriĭ, eraŭ popoare de aceeașĭ credință și
de aceleașĭ datinĭ cu Româniĭ. Inrîurirea lor se resimte în toate manifestările
vieții religioase, socialĭ și intelectualĭ. O influență de altă natură a suferit în
curs de veacurĭ limba română din partea unuĭ popor străin prin religiune
și aspirațiunĭ, din partea Turcilor. E interesant decĭ a urmări, ce anume
ordine de ideĭ s'aŭ putut împrumuta în asemenea împrejurărĭ. Limba este în
acest cas oglinda cea maĭ credincĭoasă : ea n'are de înregistrat nicĭ o noțiune
intelectuală, nicĭ un verb. Lumea, suprafața pămîntuluĭ, corpul omuluĭ și
sufletul seŭ, vĭața de familiă—în toate acestea nu găsim nicĭ o urmă, nicĭ o
resfrîngere a elementuluĭ turcesc. Despotismul orientaluluĭ a rĕmas din contră
ca stereotipat în numeroasele dărĭ, cu carĭ aceste țărĭ aŭ fost împovărate în
diferite rîndurĭ. Enumerarea lor este o istoriă în miniatură a suferințelor tre-
cutuluĭ. Lucrarea noastră asupra Elementelor turceştĭ conține peste 28 de bi-
rurĭ speciale, din carĭ cităm numaĭ pe acelea, carĭ aŭ rĕmas neșterse din
mintea țăranuluĭ : *angara*, *bacşiș*, *beĭlic*, *haraciŭ*, *havaĭet*, *havalea*, *huzmet* etc.

Luxul Orientuluĭ se oglindește în multiplele numirĭ de stofe și materiĭ, din
carĭ multe aŭ persistat până în zĭua de astăzĭ, cum : *aba*, *alagea*, *atlaz*, *bazea*,
borangic, *catifea*, *cit*, *cutnie*, *dimie*, *hasa*, *şaĭac*. In «Alexandru Lăpușneanu»
de Negruzzi, în Novelele d-luĭ Odobescu și în romanul luĭ Filimon, precum
în vechile cronice şi foĭ de zestre, putem urmări acea pestriță varietate de
costume și scumpeturĭ, carĭ făceaŭ din oamenĭ bazarurĭ ambulante. Puține
s'aŭ moștenit din acea fală a aristocrațieĭ române din trecut. Țăranul, maĭ
stăruitor în această privință, a păstrat încă : *cepchen*, *ghebă*, *zăbun*, *ilic*, *chi*-
mir, *fileri*, *imineĭ*; țăranca : *basma*, *maramă*, *tistimel*, *tulpan*, *fermenea*, *fotă*,
tivilichie, *condur*, *papuc*, *çolan*; preotul și lăutarul : *anterĭu*, *cabaniță*, *caftan*,

calpac, giubea. Aci se poate adăoga : *cĭorap, șal, şapcă, tichie;* apoĭ *boccea, cutiă, dulap, geamantan, geantă, ghĭozdan, sipet*, precum și culorile : *cărmăzĭu, civit, conabĭu, fistichĭu, ghĭurghĭulĭu, ghivizĭu, havaĭu, lulachĭu, pembe* și *samanĭu.*

Regnul animal e puţin representat : *buhaiŭ, bursuc, catir, colun;* cel vegetal numĕră din contră un contingent important : *anason, arpagică, asmăcĭuc, bame, bostan, cais, chimion, cimşir, curmal, dud, dovleac, enibahar, fistic, harbuz, indrişaim, ĭorgovan, ĭucsucea, lalea, liliac, marolă, micşunca, moşmolă, năut, nufăr, păpădie, patlagea, revent, sacâz, salcâm, șiboĭ, zambilă, zarnacadea, zarzăr, zarzaval;* varietăţile de strugurĭ *mischet* și *razachie;* apoĭ *tarla, ghiveciŭ, saxie;* lemnul de *abanos, antep, băcan* şi *odagaciŭ* ; — regnul mineral : *chihlibar, fildeş, mărgean, peruzea, sidef, tibişir, tuciŭ, urmuz.*

Cuvinte privitoare la de ale caseĭ: *acaret, bina, bageucă, balama, beciŭ, cafas, canat, cat, ceardac, cercevea* (pervaz), *dușumea, geam, ĭatac, odae, ogeac, paĭantă, parmaclîc, tavan* (bagdadie), *cearşaf, cergă, chilim, ĭorgan, macat, mindir, muşama, perdea, peşchir, saltea;* apoĭ *caldarîm, cişmea, han, maĭdan.*

Deasemenea cele maĭ multe lucrurĭ relative la bucătăriă : *bărdacă, cazan, ceanac, ceaun, chisea, chĭub, cofă, covată, farfurie, filigean, gavanos, ibric, lighean, saca, sahan, satîr, sinie, tacâm, tavă, tingire, tipsie;* felurĭ de mâncărĭ: *capama, chiftea, cheschet, cĭorbă, cĭulama, ĭahnie, musaca, pacea, sarma, tarhana* precum şi restul gastronomieĭ orientale introdusă de beceriĭ şi parpaleciĭ Fanaruluĭ împreună cu *chĭulhanurile, taĭfasurile, zevchĭurile* şi *zĭafeturile* sale : *baclava, beltea, magĭun, mezelic* (acadea, halva, rahat); băuturĭ : *afion, balbaş. cafea, ceaiŭ, rachĭu, revac, salep, şerbet* precum şi întregul aparat al fumatuluĭ : *cĭubuc* (gĭuvanea, imamea, narghilea), *lulea, tutun* alcătuind tacâmul *tabĭetuluĭ* osmanliŭ.

Interesant este că maĭ toate expresiunile privitoare la «beţie» le aŭ împrumutat Româniĭ de la un popor, a căruĭ religiune îĭ interzice într'un mod formal întrebuinţarea spirtoaselor. Astfel *chef, mahmur, tiriachĭu, turlac* şi idiotismele populare pentru «a se îmbăta» : a fura *luleaoa* Neamţuluĭ saŭ a se afuma cu *luleaoa.*

Păstoritul numĕră cuvintele : *cĭoban, caĭmac, cașcaval, ĭaurt, cășlă, ceair, otac;* ţesutul : *darac, mosor.*

Jocul copiilor în *arşice*, împreună cu varietăţile (în *arman*, în *beiŭ*) şi termeniĭ seĭ *(ichiŭ, gĭol)*, e de origină turcească. Deasemenea, pe lângă jocul *şatrangelor* și al *zaruluĭ*, maĭ toate expresiunile privitoare la jocul cărţilor: *berlic. coz, dubara, fursant, otuz-bir, rutea;* în fine termenul de bilĭard *mandanea.*

Instrumente musicale, introduse prin *tarafurile* de lăutarĭ colindătorĭ : *cobuz, caval, moscal, naiŭ, surlă, tambură*, cu carĭ dinşiĭ executaŭ cele maĭ frumoase melodiĭ orientale (bestele, manele, pestrefurĭ, samaĭele, tacsîmurĭ).

Cea maĭ mare parte a terminologieĭ comerciale : *alişveriş, saftea, chesat, cişit, dugheană, magazie* (hambar), *aĭar, cişnĭu, cântar* (terezie, vizinea), *dara, teanc, top, testea, raft, tejghea, muşterĭu, mezat* (atîrdisesc. hareciŭ. telaĭ); *irmilic*, *para* (calp, naht, peșin, tarapana, zaraf); *oca* (chilă, dimerlie), *rup* (greĭ); *căștĭu*, *chiric*, *amanet*, *sinet*, *vadea*, *samsar*, *vechil*.

Multe numirĭ de meșteșugurĭ, de industriĭ, de unelte și dichisurile respective : *boĭangĭu* (caná, benghiŭ, suliman), *casap* (masat, parlagĭu, zalhana), *cavaf* (ciriș, mucava, muștea, pingea, saftian), *ceapraz* (găitan, șiret), *dulgher* (burghĭu, cherestea, ciripie, rîndea), *cazma* (chepcea, bidinea), *cimur* (corasan), *chenar*, *meremet*, *moloz*; *băcan*, *gĭuvaergĭu*, *tabac* (ticnea), *tinichegĭu*; *cimbistră* (nișter, perdaf), *gherghef* (cĭul, ibrișim, tighel), *ĭabașa* (minghinea), *macara*; *calfă*, *isnaf*, *salahor*.

Cuvinte aparținênd terminologieĭ militare : *alaiŭ*, *bairac*, *baltag*, *beșlĭu* (delĭu), *buzdugan* (topuz), *caraulă*, *ceauș*, *conac*, *culă*, *fișic* (fitil, chibrit), *geampara* (daĭerea, teas, tumbelechiŭ), *ghĭulea*, *hanger* (ĭatagan), *hazna*, *ĭerugă* (handac, șarampoŭ), *ĭamă* (ĭuruș), *leafă*, *masala*, *meterez* (tabie), *pală* (șiș), *surugĭu*, *șușanea* (arbĭu, cobur, condac), *tain*, *tulumbă*, *zaherea*. Apoĭ *divanul* și titlurile de *agă*, *mazil*, *serdar*, *zapcĭu*. Câțĭva termenĭ de marină : *caic*, *cange*, *catran*, *ĭedec*, *liman*, *schele*, *șaĭcă*, *talaz*, *trînchet* și maĭ tot ce privește calul : *abraș*, *arcan*, *at*, *bidivĭu*, *cĭoltar* (harșa), *dezghin*, *geambaș*, *herghelie* (tamazlîc), *saĭa* (seiz), *tegnefes* (dalac).

E de observat, că multe din cuvintele turceștĭ aŭ căpătat în limba română nuanțe de sens necunoscute idiomeĭ originalĭ. Așa *abraș* însemnează la figurat «nenorocos», *abanos* are ca adverb înțelesul «tare, traĭnic», *bocluc* sensul metaforic «belea», *coltuc* acela de «refuz», *mehenghiŭ* de «iscusit, șiret» — toate desfășurărĭ logice proprie cugetăriĭ româneștĭ.

Spiritul oriental a avut o oarecare influență asupra desvoltăriĭ parimiologieĭ române, dar maĭ interesante sînt de relevat locuțiunile proverbiale plăzmuite de mintea Românuluĭ, îmbrăcate într'un vestmînt oriental dar fără nicĭ o noĭmă pe terenul originar. Astfel, pentru a caracterisa pe un «terchea-berchea treĭ leĭ perechea» adică pe un om de rînd și sărăcuț, care poartă tot avutul pe sine, poporul a născocit proverbul : *pirpiri cosac saxana briceag* «ușurel ca un cosac (pește), greŭ ca un briceag», în care cuvintele *pirpiri* și *saxana* aŭ dobîndit sensurĭ proprie româneștĭ și străine limbeĭ, din care se trag. Aceeașĭ idee e redată prin zicĕtoarea ironică : *elcĭu belcĭu, stambu chelcĭu*, în care e vorbă de un ambasador nătăfleț, pe care îl compară cu un morman (de cărbunĭ arșĭ) din Constantinopole. Tot așa zicala : *cĭoc seleam* (=multă sănătate) *de la jupân Ibrĭam, că și-a făcut căcĭula șalvarĭ* exprimă același lucru ca proverbul «se lovește ca nuca în perete» saŭ ca «tronc, Marico, fa !»

Unele din cuvintele turceștĭ foarte populare în Muntenia sînt înlocuite în Moldova cu corespunzĕtoare de altă origină (greacă saŭ slavă), cum de pildă : cĭorap—călțun, caldarîm—pavea, dud—agud, tibișir—cridă, peșchir—prosop, tavan—sofit (alăturea de bagdadie); dar și viceversa : duducă—domnișoară, cofă—doniță, dugheană—prăvălie, bageacă—ferestrue, buhaiŭ—țaur, hasa—stambă. Alteorĭ figurează în aceste localitățĭ cuvinte diferite dar de aceeaşĭ origină : bahadîrcă—başardină, haraba—chervan, bostan—dovleac, etc. O atare consideraţiune geografică s'ar putea însă aplica la toate elementele lexicale ale limbeĭ. In genere Moldoveanul a păstrat maĭ corect formele originalĭ : bacal, badana, bela, derbeder, duşame, magaza, meĭdan, nohod, tĭutĭun reproduc maĭ exact prototipurile lor de cât munteneştile : băcan, bidinea, belea, derbedeŭ, duşumea, magazie, maĭdan, năut, tutun.

Buhaĭul «pluguşoruluĭ» din seara de St. Vasile, *chindia* ca o divisiune a zileĭ bisericeştĭ şi ca numele unuĭ joc popular, *geamala* sinonim cu «brezaĭa», *dulapul* învîrtitor din timpul Paştelor şi *hagĭul* sînt singurele cuvinte, carĭ aŭ pătruns în sfera datinilor religioase.

Credinţa *Ielelor*, în jurul cărora s'a grupat un complex de diverse elemente mitice, este, cel puţin în caracterul eĭ fundamental, de origină orientală.

Un mare rol îl joacă în basme *buzduganul*, arma favorită a zmeilor în lupta lor cu Feţĭ-frumoşĭ. Cale de maĭ multe conace, după puterea zmeuluĭ, asvîrlă el grozava măciucă, care izbeşte cu vuet poarta şi uşa deschizêndu-le, sare apoĭ pe masă, unde, după ce se învîrteşte de treĭ orĭ în semn ca bucatele să fie gata, se aşează în cuiŭ. Adeseorĭ însă eroul, care s'află de faţă, îl asvîrlă mult maĭ departe şi zmeul se întoarce turburat acasă, unde se ĭa la luptă cu îndrăzneţul seŭ protivnic. Buzduganul este decĭ simbolul puteriĭ fisice şi ca atare figura, împreună cu topuzul, între emblemele Domnilor românĭ.

Cabazul, *caraghĭosul*, *ghiduşul*, *măscăriciul*, *mucalitul*, *pehlivanul* şi *soitarul* alimentaŭ prin *hazul* şi *marafeturile* lor desfătările şi petrecerile societăţiĭ de odinioară.

Belea, *dandana*, *satara*, *tavatură*, *zor* sînt ecoul spaĭmeĭ, ce lăsaŭ în urma lor ĭaniceriĭ, cărjaliĭ şi zorbagiĭ.

Caracteristice sînt cuvintele : *chilipir*, *cirac*, *ghelir*, *hatîr*, *geaba*, *moft*, *palavră*.

Versatilitatea Fanaruluĭ e representată prin : *ceapcân*, *mehenghiŭ*, *pişicher*, *şiret*, *telpiz*. Tot de acolo aŭ venit : *derbedeŭ*, *dalcauc*, *duşman*, *farfara*, *haĭmana*, *lichea*.

Puţinele adjective, luate din turceşte, exprimă aproape toate o însuşire nefavorabilă : *ageamĭu*, *bondoc*, *ceacăr*, *chel*, *chĭor*, *murdar*, *peltic*, *tembel*, *ursuz*, *zevzec*.

In fine câteva substantive des întrebuinţate : *calabalîc*, *ciomag* (sopă), *cusur*, *damla*, *leş*, *mahala*, *musafir*, *nurĭ*, *soiŭ*, *surghĭun*.

Ironia poporuluĭ, care n'a cruţat de parodiare o bună parte a elementuluĭ slavo-grec, urmărit de spiritul satiric al Românuluĭ până şi în domenul terminologieĭ religioase, ameninţă întregul contingent al elementuluĭ turcesc. Cuvinte ca *aferim*, *afif* (ififlĭu), *babalîc* (baccea), *berechet*, *fudul*, *habar*, *hal*, *halal*, *naz*, *renghiŭ*, *zeflemea* sînt toate întipărite de o doză maĭ mult saŭ maĭ puţin mare de ironiă optimistă

Bahadîrcă însemna primitiv «eroină» : vorba are astăzĭ, în gura Moldoveanuluĭ, sensul peĭorativ de «mamorniță saŭ femee prefăcută», găsindu'șĭ o analogiă în munteanul *bașardină* (=baș cadînă), care, de la înțelesul original de «întâĭa favorită (a Sultanuluĭ)», scăpătâ treptat la accepțiunile azĭ obicĭnuite : muĭere grasă bătrână, matronă—cotoroanță—tîrfă.

Beșleagă era maĭ nainte titlul căpitanuluĭ de beșliĭ; astăzĭ acest nume odinioară onorific se ĭa într'un înțeles identic cu «babalîc» adică «bătrân nevoeaș». Același lucru s'a întîmplat cu *bulubașa*, maĭ nainte apelativul onorific al «coloneluluĭ», azĭ «maĭ marele uneĭ șetre de țiganĭ».

Marafet e propriŭ «știință, măĭestrie, dibăcie, talent», azĭ numaĭ cu sens peĭorativ «uneltirĭ viclene, nazurĭ» ; tot așa *tertip* «dispozițiune, plan, proĭect» însemnează obicĭnuit «mijloc neonest, intrigă» totdeauna însă cu o nuanță fină de ironiă optimistă.

In general literatura umoristică e în punctul de a monopolisa maĭ tot acest teren și influența turcească îșĭ va găsi ultima expresiune într'un Pepelea, înarmat cu topuz și buzdugan și înconjurat de întregul arsenal de ironiă, cu care poporul urmărește tot ce n'a putut prinde rădăcinĭ adâncĭ în limbă și care n'a avut de cât o înrîurire trecĕtoare asupra sufletuluĭ seŭ (1).

In acest mod am căutat a constata pe terenul ideal al limbeĭ, în special al limbeĭ române, o mișcare perpetuă de flux și reflux, o transformare continuă analogă cu aceea care domnește în lumea organică. Ne am încercat a supune la un numĕr de principie fixe, de legĭ, seria nesfîrșită de combinațiunĭ logice în lipsa putințeĭ de a fixa într'un mod absolut un itinerar ideal al cuvintelor.

---

(1) În privința elementuluĭ albanes a se vedea cele spuse la cap. III, § 3.

ADAOSE ȘI INDREPTĂRI

P. 7. Adaogă: Arsène Darmsteter, *La vie des mots étudiée dans leurs significations*. Paris, 1887 (XII, 212). Autorul observă în prefață: «Ce n'est pas une étude historique des variations que les mots peuvent éprouver dans leurs significations qu'on a voulu tenter; c'est une étude philosophique des procédés logiques et des causes phychologiques ou linguistiques qui se cachent derrière l'évolution des sens». D. Darmsteter a ajuns în unele puncte la aceleașĭ resultate ca și autorul acesteĭ *Incercărĭ*.

P. 7, nota 1. Numele de *Semasiologiă*, adoptat și de Gröber (în scurta schiță, ce'ĭ consacră în al seŭ *Grundriss der Romanischen Philologie*), e înlocuit la Darmsteter (op. cit. 88) cu acela de *Semanticĕ*, o numire întrodusă în Franța de Michel Bréal, care a publicat în «Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France» (1883, p. 132 urm.) un «fragment de Sémantique», întitulat: *les lois intellectuelles du langage*.

P. 15: *a iscăli*. D. Hasdeŭ, care a binevoit a citi în coale această lucrare, mi-a atras atențiunea că, în vechile documente, figurează formula *iskalŭ* «am iscălit», care nu'ĭ de cât perfectul paleo-slaviculuĭ *iskati* însemnând într'altele și «a cerceta, a vedea»: *iskalŭ* corespunde decĭ latinuluĭ *vidi*.

P. 54: *boz*. Cuvîntul se trage de la pls. *božĭ*, plural din *bogŭ* «deus», decĭ «zeĭ» pentru «idol» (Hasdeŭ).

P. 61: *naĭbă*. Hasdeŭ, *Etym. Magnum Rom.*, p. 969: «A treĭa persoană imperativă »n'*aĭbă*...!» constituă un fel de blăstem: «n'*aĭbă* parte!»... Când pomenește poporul pe drac, adauge cu groază: «n'*aĭbă* loc aicĭ!», de unde apoĭ unul din numeroasele epitete ale necuratuluĭ: naĭbă, format printr'un imperativ ca și în «ucigă'l-toaca!»

P. 109, nota 1. Compară vechĭul proverb frances: «Il faut se garder du devant d'une femme, du derrière d'une mule, et d'un moine de tous costez» citat de Le Roux de Lincy, *Le livre des proverbes français* I, 37.

P. 114: *aghiasmă*. Adaugă fr. *l'eau benite* de cave=du vin ap. Le Roux de Lincy I, 24.

P. 118: *Dumnezeŭ*. E interesantă următoarea observațiune a luĭ Le Roux de Lincy (I, XIV): »Il est bon d'observer que le nom de Dieu placé dans un grand nombre de proverbes ne l'est jamais d'une manière inconvenante; on peut en dire autant du nom de Jésus Christ et de celui de la Vierge Marie.... Le même respect ne s'est pas attaché aux noms de saints; la littérature légendaire n'a pas été assez puissante pour arrêter le sarcasme et la moquerie». Vezĭ maĭ la vale.

P. 122: *popește*. Adaogă *a hirotoni* «a bate» ap. Polizu, *Dicțion.* 528.

P. 124: *sfânt*. Francesul, caracterisând apucăturile cele rele, le precede cu vorba *saint* făcênd în același timp un joc de cuvinte, așa: il a le mal saint *Acaire*=il est opiniâtre (*acariâtre*); il a le mal saint *Avertin*=il a *mauvaise tête;* mal saint *Martin*=*l'ivresse*, etc. ap. Le Roux de Lincy I, 43,44,50.

P. 180. Afară de șesul «Pratul luĭ Traĭan», numit de Ungurĭ *Keresztes*, maĭ e în Oltenia *Calea Troĭanuluĭ*, cum numește poporul vechea cale romană, care trece din Oltenia prin pasul Turnuluĭ-Roș.

INDICELE CUVINTELOR ROMÂNE

n. = Notă.

Acaţ 81
afurisesc 62
ageamĭu 171
aghiasmă 113—114, 254
aghios 114
aghĭuţă 61, 123
agonisesc 95—96
ajun 43
alba 74n. 149
albină 131
alerg 131
aliluĭa 114—115
altar 39
alung 131
amin 115
anatemă 62, 115
andilandi 75n.
andrea 41
antihrist 55
apăr 131—132
aprind 181
apun 181
arapină 174
arăt 132
arbore 80
arhanghel 58, 115
arminden 40
arunc 159
asfinţesc 36n.
astup 87
asupresc 126

Bahadîrcă 253
băhanĭă 222
bantă 246n.
barat 37
bărbat 85n. 132
başardină 253
bătaie 85
baţagonie 219
băt ân 14, 23, 143
bazaconie 78, 201, 218—220
băzdăganiă 222
benga 61
beşleagă 253
beznă 221—222
bidihaniă 222
bîlciŭ 42
binecuvîntez 57
biserică 14, 38—39, 118
blagodari 115
blând 23
blasgonie 116
bleasc 181
bleg 210n.
blestem 62
blogodoresc 115—116
bobotează 46, 116
bogdaproste 116
bogonisi 116
boĭereasă 165—166
bolindeţ 44
bolovan 55
boreasă 165—166
bostan 103
bot 103
botez 14, 47, 116
boz 54, 254
brânduşă 93
branişte 162
braşoavă 173
brumar 41
bucă 159—160
bucşă 246n.
buhaiŭ 252
bulciŭ 42
bulubaşa 253
bun 126—127
bunătate 84n.
bunget 85n. 162
buză 85n. 91
buzdugan 52

Cal 160
calăŭ 174
cale 132
calendroiŭ 45
călugăr 37
căluşer 47n.
camătă 96
canon 116—117
capişte 39
cărare 132
cărindar 40, 86
cărjă 55
carte 132, 246
casă 160
căsătoriă 51, 147
căşlegĭ 47
caşte 246n.
căştig 96
cat 182
cătuşă 81
caţă 81
caţaon 100n. 171n.
caut 182
cazně 27n.
ceangăŭ 171
cer 183
cerceluşĭ 93
cerşesc 214
cerul (gureĭ) 102
chĭar 182
chimitir 40
chindie 252
chip 55
chir 201, 237, 241
chiraleĭsă 117
chivernisesc 214
cib 182
cicală 91n.
cĭofleagă 246n.
cireşar 41
cĭudă 21, 222—224
cĭuhurez 72n.
clopot 182
cobâĭ 162
cocĭug 185
cocon 237, 241—242
cocostîrc 72n.
codru 85n. 166—167
colindă 43—45
colivă 117
comîndare 49—50
copil 20, 91, 200
coşcĭug 185—186

cotoiŭ 31
crăcĭun 43, 115, 117
craiŭ 172—173
credință 58
creștin 31—33, 48
criș 173
cruce 55—58, 117—118
cucuĭata 137
cumătru 48
cumînd 50
cuminec 48
cumpănă 181—182
cumpăt 127, 246
cumplit 213—215
cununiă 51
cuptor 41
curat 132
curcubeŭ 132
curg 131, 160
cust 197
cutrier 159
cuvînt 52, 85n. 127, 164, 165

Dalb 96—98
dancĭu 174
dar 118
darab 80
dereptare 72
desprețuĭesc 127
deșucheat 104
deșugubină 217
diacon 37
dĭavol 61
dihaĭ 12n.
dihaniă 10—12, 222
dimon 61
direptătoriu 72
diva 12n.
dobitoc 245
dodoraș 96
doamne-ajută 118
domn 53, 237
domnișor 94
dor 127—128, 148
drac 21, 58—62, 86
dreg 186
drept 85, 103—104, 128
drob 80
duhovnic 55
dulap 252
dumbravă 162
duminică 42
dumnezeŭ 52—54, 118-119, 254
durorĭ 185

Enibahar 94
evangheliă 52, 118

Falcă 86
falt 246n.
fapt 187—188
fără-de-lege 78
faraon 175
farmec 118
față 79—80
făurar 40
ficat 103
fin 48
fĭor 128
flaĭmuc 172
flintă 246n.
florar 40
floriĭ 46
foarte 182
foc 132
fortună 214
frate (de cruce) 57—58
frențe 174
fruncea 105
frupt 182
fudul 209
furtună 214

Gădil 100
găgăuță 171, 229
gaiță 162
gang 246n.
garamanțĭ 207n.
gărgăun 91n.
gărlă 103n.
gașpar 174
gât 245
geamala 252
gelat 94
Gavrilă 176
gerar 40
gheenă 63
gheșperiță 174
ghĭavol 61
gĭudeț 63
glagore 127n.
gobâĭ 162
gogoman 229
graiŭ 200
graniță 246n.
grâŭ 86
greață 21
greeruș 91n.
grijesc 49
gudur 100
gură 86, 102, 103
gustar 41

Hagĭu 252
han tătar 61
haplea 229
hârcă 103
horbă 165
Hristos 55, 58, 118
humă 183

Iad 63
ĭarmaroc 246n.
ĭaŭ 161
idol 55
ĭele 252
ighiptean 175
împărătuș 93
împărătuș 102
împărtășesc 49
împlu 198
încântec 188
încap 182
încăpățănat 103
încarc 132
închin 47, 72
închipuire 125
îndemnare 128, 150
îndireptare 72
îndoĭală 128
indrișaim 94
înec 21
înfrunt 128
înfrupt 119
îngâmfat 209
îngân 98—99
înger 58
inimă 181
înjosesc 126
însor 51
întîmplu 131
întuneric 81—83
înțarc 159
înțeleg 126
învăluĭesc 138
învăț 27, 167, 246
înveștesc 188—189
Io 172
irod 175
iscălesc 15, 254
ĭudă 171n. 175
izbesc 224
izmene 193

Jertfă 39
jeț 246n.
jețui 246n.
jgheab 220
jidov 138
joben 172
judecată 62
jupân 201, 237, 239—241, 248
jurămînt 58

Lăcaș 79
lăcrămioare 93
ladă 246n.
lăduncă 246n.
lagăr 246n.
laĭbăr 246n.
lângoare 86, 189
las 132
lature 84n.

laŭ 190
lăută 246n.
lăzărel 176
lege 52, 77—79, 119—120
lemn 80
letin 237
limbă 21, 75—77, 91
linguşesc 100
linişte 126
liotă 246n.
litfă 15, 235—237
liturghie 47, 120—121
locaş 79
loitră 246n.
luare 161
lovesc 167—168
luceflender 61
lucru 95, 96n.
lume 71, 73—75
lumina (ochilor) 73, 101—102
lună 132
luncă 162
lungoare 86, 189

Machiaş 177
madamă 242
măĭestrie 86
malafranţă 174
mamă 85, 132
mană 390
mănăstire 38
mănere 182
mândru 206—209
mângâiŭ 12—13
mânos 182
mânz 23
marafet 253
marhă 190—191
mărgăritarĭ 93
mărit 91
Martin 176
mărşav 201, 209—210
martur 33—34
mărţişor 40
măruntale 80
măsălar 41
mascur 183
mătaniă 38
mătieş 177
mătuşă 245, 247
maţ 81n.
măţă 81, 177
measer 202
merg 131, 160—161
merinde 161
michiduţă 62
mĭezĭ-păresĭ 47
mir 121
mire 16
miros 245
mişel 200, 202—204
mitropolit 94
moaşte 37
mojic 203n.
molitfă 47
morav 79
mormînt 40
moşie 191—193
moţpan 242
mucenic 34
mulţumesc 128
muncă 94—95
mustru 183
muşchĭ 86, 104

Naĭbă 61, 254
nani 245
nărav 79
nas 138—139
născocesc 90
naş 48
naştere 121
nătărâŭ 229
năuc 229
neam 196
neamţ 171
nebun 145, 210—211
negomândri 206n.
negru 71
nelegĭuit 78
nemernic 201, 204—206
netot 229
nevastă 168
nevăstuĭcă 92
nimică 128
ningâŭ 41
nuntă 52
nutreţ 183

Oară 162
oaste 161
obraz 72n. 128
ochiŭ 73, 102
ocnă 102
oiţe 92n.
oltar 39
omuşor 75n. 102
oraţie 86
oraş 246, 248
orb 19, 85, 128—129
ort 246n.

Păcat 58, 69—70, 121
păclă 63
păcură 63
pădure 87, 161—162, 167
păgân 29—31
pămînt 162, 184
pângăresc 30
panţir 246n.
păpăludă 94
parapanghelos 115, 122
părcălab 248
păreasime 46
părinte 37
parte 84n.
păs 19, 129
pască 45
pasere 162
Paşte 45—46, 118
paşte (păcatul) 69—70
pedepsesc 25—27
pedepsie 86n.
peţesc 183
pîrdalnic 62
pîrgar 245
pîrţag 91
piscup 37
pisică 177
plesnae 90
ploconesc 47
pogan 30—31
pomană 50—51
popă 37, 91, 122
post 43
poveste 164n.
prătar 40
pravilă 72
praznic 42
precistă 33, 122
preot 37
prestol 39
pricep 125
pricestuĭesc 49
prier 40
primenesc 193—194
priveghetoare 93
proroc 52
prost 145, 226—229
psaltire 52
puiŭ 142
pupăză 91n.
pustnic 38

Raclă 186
raiŭ 63
raniţă 246n.
răpcĭune 40
răscruce 56
răstesc 195
răstignesc 58
războiŭ 79, 200
reace 71
relege 79
resbel 79
rĕsbun 153, 211—212
rĕscumpăr 213
rĕsfăţ 128
rêŭ 145, 183
Ristos 55, 58
roată 246n.
rod 196
rost 194—195
rotocol 72n.
rudă 195—196
rugăcĭune 47

rumân 15, 203n. 231—235
rusaliĭ 46
ruşine 129

Să 20n.
săhastru 38
salt 76n.
sâmbătă 42, 43
sângele (Domnuluĭ) 122
săptămână 41
sărac 129, 146
sărman 129
sarsailă 62
sărut 184
satana 59, 61
sbucĭum 90n. 159
scăfărliă 103, 104
scaloean 176
scaraoţchi 62
scărbă 214—215
şchivernisesc 214
scornesc 90n.
scriptură 52
seamă 127
seară 184
searbed 210n.
sefterea 94
selbă 154
serbătoare 42
sfanţ 246n.
sfînt 34—37, 122—124, 254
sfîntu-Nicolae 115, 121
sfrenţie 129
sicriu 186
silhă 184
siriman 129
slăbănog 20
smalţ 246n.
smintesc 211
smulg 159
socotesc 127, 190—191, 246
solomonie 177—178
soţ 51, 87
sparg 162—163
spate 103
spichinat 246n.
spiţă 246n.
sprînceană 90, 105—106
stancă 177
stângă 104
stare 84n.
stiglete 246n.
strigoiŭ 54—55
suflet 125, 181
sufleţele 93
sufruncea 105
supăr 126, 154

Şanţ 246n.
Şcheaĭ 171
şişcă 188
şleahtă 242
şoacăţ 171n.
şolomonar 178
şoltuz 248
şonţ 171n.
şorţ 246n.
ştreang 246n.
şugubăţ 20, 201, 216—218
şuiŭ 104
şurup 246n.

Taĭfas 127
taĭnă 47
taler 246n.
tămăĭat 122
tănăr 132
tare 184
tartar 64
taşcă 246n.
tată 132
tătar 61
tertip 253
tidvă 103
tîmplă 39
tîmplă 102
tîrg 42
tîrtan 246n.
tivgă 103
torc 185
torn 163—164
trăĭesc 154, 196—198
trăsnae 90
trebnic 39
troacă 246n.
troĭan 178—180, 254
troiţă 55
trufaş 209
turculeţ 94

Ţară 162, 184
ţăran 203n.
ţarină 246
ţel 246n.
ţin 42n. 83—84
ţintirim 40
ţop 206n.
ţurloae 104

Ucid 225
uligaĭe 72n.
umplu 198
undrea 41
urez 86, 121

Vangheliă 52, 118
văr 245
vară 87
varză 198
vasilcă 176
Vasilică 176
vatăm 224—225
vatră 132
vecin 203n. 233—235
venin 87
vĕrs 163, 185
vicleim 175
vĭezure 85n. 94
vileag 74n.
vindec 185
vingălac 246n.
vinicer 41
vînt 136
vipt 185
vîrtute 87
vis 129
vită 198—199
vlad 230—231
vlădică 37
voĭnic 168—170
vorbă 164—165
vrajă 188

Zămislesc 125n.
zarnacadea 95
zaţ 246n.
zestre 103
zeţar 246n.
zeŭ 52—54
zglobĭu 201, 210, 220—221
zvon 182

INDICELE NUMELOR PROPRIE

Alexandri 30, 235

Bălcescu 233, 234
Bréal 5, 6, 104n.
Brinkmann 7, 92, 135
Cantemir 28, 44n. 68n. 108, 303, 233, 235
Chițu 29, 53
Cihac 10, 12n. 23n. 28n. 47, 67n. 105, 214, 233
Curtius 9, 65
Diez 102, 161

Fuchs 7, 133, 158, 180

Gaster 59,76,85,100,174,178
Geiger 6, 10, 243
Golescu 88
Grimm 10n. 74, 244

Haase 5, 6, 17
Hasdeŭ 4, 5, 28, 29n. 43n. 46, 57, 61n. 67, 70, 81, 84, 95n. 105, 107, 162, 188, 212, 216n. 229, 230
Heerdegen 4, 5, 6, 18
Humboldt (Wilh.) 3n. 6, 243

Ispirescŭ 33, 112n.

Jarník 142n. 209n.
Jipescu 60, 109
Jireček 28n. 180

Körting 7n. 8n.

Lambrior 20n. 67n. 229n. 237
Laurian-Maxim 79, 238
Leibniz 14, 21, 157
Littré 67, 68
Locke 19, 125

Marian 162, 184, 188
Melchisedec 111, 112
Miklosich 23n. 28n. 42, 84, 85, 105
Müller (Max) 7, 14, 24n. 66, 89, 90, 92, 127, 157, 158, 202

Nădejde (Sofia) 36n. 107n.
Negruzzi (C.) 30, 79
Noiré 7, 156
Nyrup 138

Pictet 7, 17n. 103, 126, 133, 138
Pott 6, 7, 8, 24, 102n. 136n.

Reisig 8n. 17, 106
Renan 24, 25, 92, 130, 133, 134
Rückert 14, 140

Schoppenhauer 88
Șchuchardt 23n. 43n. 80n. 84, 85, 105
Slavicĭ 32, 33, 36n. 79, 95, 110n. 127, 164
Steinthal 3n. 4, 9

Tobler 6, 156, 200
Tocilescu 180, 235n.

Xenopol 21n. 233

CENTRUL DE CERCETĂRI
FONETICE SI DIALECTALE
BIBLIOTECA